

דחקה **לספרות טובה**

כרך י"א
יוני 2019, תשע"ט

עורך:
יהודה ויזן

כמו שהחובה עלינו לתת כבוד לנאוה לו, ככה עלינו להשתמר
מכל משמר לבלי לכבד איש אי-כבוד. כי אם נעשה שקר
בנפשנו לכנות כל חרוזי קרץ ופרץ, נגע ופגע בשם שירים, וכל
חרוזי שור וחמור בשם משוררים – במה אפוא יוכר שוע לפני
דל? משורר אמת לפני משורר שירי הבל, אחרי כי כולם יבואו
על שכרם בשווה? ואז ימצאו משוררים כאלה לאלפים
ולרבבות. וכרם הליטעראטור יעלה שמיר ושית. ואם גם נאמין
באמונה שלמה כי המשוררים האלו בחרוזיהם חרפו חייהם
וכבודם לטובת עמם – אז אנו אין לנו לצרף מחשבתם הטובה
הזאת למעשה, ואם כוונתם רצויה – מעשיהם אינם רצוים.
ואדרבה, החובה על כל אוהב עמו באמת להראות למחברים
כאלו את שגגותם ולהודיעם שלא זו מלאכתם ולא לכך נבראו.
למען לא יבוא איש במלאכת רעהו והתופר לא יהי לסופר. כי
אין כבוד הליטעראטור בכמות ספריה כ"א באיכותם.

(אברהם יעקב פפירנא)

Having only contempt for every existing political
party, and profound hatred for democracy, I feel the
blackest gloom.

(ת.ס. אליוט)

המו"ל: **דָּהָק** לספרות טובה
דפוס: טאצ' פרינט, ת"א.

מען המערכת:
דָּהָק לספרות טובה
בלפור 21, דירה 6, ת"א.
מיקוד: 63827
Mitzlol.Poetry@Gmail.Com

© כל הזכויות שמורות ל**דָּהָק**.
המערכת אינה מקבלת כתבי-יד.

מפעל הפיס
דברים טובים מתחילים כאן

כרך זה הופק בסיוע קרן יהושע רבינוביץ לאמנויות ומועצת הפיס לתרבות ולאמנות

תוכן העניינים:

שירה עברית

- רבקה מרים – שלושה שירים 6
- מאיר ויזלטיר – שני שירים 8
- יונתן לוי – שיר 10
- ציפורה שטשילי – שיר 11
- טינו מושקוביץ – שני שירים 12
- אהרן שבתאי – הערת פתיחה ל'כירה' 15
- אהרן שבתאי – כירה 24
- אהרן שבתאי – מאין הם באים 107
- יותם ראובני – שיר 111
- ערן הדס – שיר 112
- יהודה ויזן – שלושה שירים ופרולוגומנה 114
- ר' מנחם תמר בר משה – מתוך 'שיר השירים' 121

התודעות: תומאס טרהרן

- תומאס טרהרן – מתוך 'תפילה והודיה לאומה' (מאנגלית: צור ארליך) 130
- תומאס טרהרן – מתוך 'שיר שבח והודיה על חוקותיו הברוכות' (מאנגלית: יהודה ויזן) 132
- תומאס טרהרן – צללים במים (מאנגלית: יותם בנשלום) 134
- תומאס טרהרן – תום (מאנגלית: עמינדב דיקמן) 137
- תומאס טרהרן – מתוך 'הגיונות על פני מאות' (מאנגלית: עודד וולקשטיין) 140
- תומאס טרהרן – מתוך 'הגיונות על פני מאות' (מאנגלית: יהודה ויזן) 142
- תומאס טרהרן – אמנות (מאנגלית: אביעד שטיר) 144
- שמעון זנדבנק – ראשיפרקים על תומאס טרהרן 148
- "שיר אהבה לאלוהים" – שיחה עם ג'וליה סמית' ואלזבת' דוד (מראיין: יהודה ויזן) 154

שירה מתורגמת

- קטע מתוך 'מקום הכיפורים' – הוא החלק השני בספר 'מראות האלוהים' לדנטה – בתרגום הרופא שאול פורמיגיני איש טריאסטה (מבוא: עמינדב דיקמן) 162
- לאה גולדברג – 'שיר האהבה והמות של הקורנט כריסטוף רילקה' מאת ריינר מריה רילקה – תרגום חלקי (הביאה לדפוס והקדימה מבוא: יהושבע סמט שינברג) 168

- ויליאם שייקספיר – מתוך 'אונס לוקרציה' (מאנגלית: יותם בנשלום) 185
- אנטוניו בקדלי – שני שירים (תרגום מלטינית והעיר: עמינדב דיקמן) 191
- רוברט לואל – סתיו 1961 (תרגום מאנגלית והעיר: מאיר ויזלטיר) 195
- רודיארד קיפלינג – נקבת מיני החי (נוסח עברי: צור ארליך) 197
- פיליפ סידני – שתי סונטות (מאנגלית: עמינדב דיקמן) 200
- חוסה סורייה – המשורר (מספרדית: מענדל זאיאנץ) 202
- ויקטור הוגו – שירה (מצרפתית: ליאורה בינגהיידיקר) 212
- עדנה סנט וינסנט מיליי – מילים אחדות על תרגום שירה (מאנגלית: יהודה ויזן) 214
- קונרדטי רילייב – מחשבות אחדות על שירה (מרוסית: טינו מושקוביץ) 217
- מרטיאליס – חמש אפיגרמות (מלטינית: עמינדב דיקמן) 223
- הברונית אלוה פון פרייטאג לורינגהובן – צמד נפחות (מאנגלית: יהודה ויזן) 225
- דמיטרי פריגוב – שלושה שירים (מרוסית: טינו מושקוביץ) 228
- ג.ק. צ'סטרטון – על השירה (מאנגלית: יהונתן דיין) 230
- פיאופן פרוקופוביץ' – מתוך 'על אמנות השירה' (מרוסית: טינו מושקוביץ) 234
- צ'רלס ברנסטיין – כשכושי קשים ואנשי קש (מאנגלית: עמית בן עמי) 237
- שיחה עם אליס אוסוולד (מראיין: יהודה ויזן) 245

סיפורת

- פיליפ סידני – מתוך 'ארקדיה' (מאנגלית: אביעד שטיר) 251
- כריסטין דה פיזון – ספר עיר הגברות – פרק ראשון (מצרפתית: רותם עטר) 258
- אחמד אבן פדלאן – מסע אבן פדלאן (תרגום מערבית והעיר: יהונתן הרשקוביץ) 261
- סיראנו דה ברז'ראק – נגד איש שמן (מצרפתית: אביבה ברקהומי) 305
- מרגרט קוונדיש – מתוך 'העולם הלוהב' (מאנגלית: אלינוער ברגר) 308
- איוון קרילוב – הסנדלר מתלונן על אשתו – דרשה (מרוסית: טינו מושקוביץ) 315
- צ'ארלס ומרי למב – מתוך 'המלט', נסיך דניה' (מאנגלית: ס. יזהר) 317
- קדיה מולודובסקי – המלכה (תרגום מידיש והוסיפה מבוא: בלהה רובינשטיין) 323
- ישראל ברמה – מתוך 'אנוש' (יצירה מעזבונו של הסופר) 333
- יוסף בריוסף – שני פרקים מתוך 'אין לו מלבדה' 338
- בועז יזרעאלי – מתוך 'פרזיט' 350
- אודי טאוב – חלום ליל שבועות 360

דראמה

- לב טולסטוי – המת החי (תרגום מרוסית והוסיפה פזמונים: לאה גולדברג) 401

• אברהם שלונסקי – מילים אחדות על תרגום צ'כוב (תמלול הקלטה מ-1969) 451

הגות

- יוהאן גיאורג האמאן – זיכרונות סוקרטיים: חלק א' (מגרמנית: יפתח הלרמן-כרמל) 452
- נובאליס – הטבע (מגרמנית: ליאורה בינגהיידיקר) 456
- שיחה עם כריסטיין מ. קורסגארד (מראיינת: מיכל סגל) 459
- פרנסיס בייקון – על היופי (מאנגלית: שירלי אגוזי) 471
- מרי וולסטונקראפט – הטעם המלאכותי (מאנגלית: יהונתן דייץ) 474
- ז'אן מוריאס – הערה על ניטשה ושירה (מצרפתית: אביבה ברקהומי) 480
- תומאס קרלייל – מתוך 'סארטור רסארטוס' – סמלים (מאנגלית: ליאור קוס) 483

יהדות

• שמואל יוסף פיין – דרכי ה' – חלק שני: אורח לצדיק – פרק א' 491

מחשבה מדינית

• חוסה אנטוניו פרימו דה ריברה – נאום ייסוד הפלנחה הספרדית (מספרדית: מענדל זאיאניץ) 501

קריאה חוזרת

• מגדלי מו"ס – פתח הדבר ל'ספר תולדות הטבע' והערך על אודות חזיר הבית 510

ביקורת

- יוחאי גרפי – נסתרות הן דרכי הגרוסמן – על 'אתי החיים משחק הרבה' 522
- יוחאי גרפי – למה לעזאזל לקרוא ספרות עברית? 531
- אריה זקס – על 'אליס בארץ הפלאות' (תמלול הקלטה מ-1966) 542
- "אי אפשר למנוע כתיבת דברי איוולת אבל אפשר למנוע את הבאתם לדפוס, וזהו אחד התפקידים הראשיים של העורך" – בנימין תמוז ומנחם בריןקר בשיחה על עריכת מוסף ספרותי (תמלול הקלטה מ-1969) 554

רבקה מרים

שלושה שירים

השבת ירדה לעיתים גם בימות השבוע

השבת ירדה לעתים גם בימות השבוע
על גלגל וקערה ומרצפת
על התוף הכמוס, על קלפת מעטפת
על הנגיע בטוב וכרע ועל שאיננו נגיע
ואלה לא הבחינו שעליהם היא שורה
שורה כף, כבאקראי, בלי מתי
במהלך השבוע, בלי מדוע, בהשאי –
רק זקנים שנטשטשה ראיתם וכבר הסבו מבט
חשו בעצמותם שיירדה השבת.

לשולחן הסב אבלם הכבד של הפילים

לשולחן הסב אבלם הכבד של הפילים
אבל שאין כמותו לאבל
אבל הפילים אשר לא יכילוהו פלים
אבלם שלא ינגן באבוב, לא בנגל
אבל הפילים אל השולחן הסב
מבקש שאכתבהו. ולא.
אבל הפילים לעולם לא יכתב.

וההר, ראיתי, עשוי מהר

וְהָהָר, רָאִיתִי, עֲשׂוּי מֵהָר
כְּשֵׁם שֶׁהַצֵּבֶת עֲשׂוּיָה מִן הַצֵּבֶת
וְהָרֵי יְרוּשָׁלַם, רָאִיתִי, עֲשׂוּיִים מֵהָרֵי שֶׁל צֶפֶת
וְהָרֵי צֶפֶת עֲשׂוּיִים מֵהָרֵי יְרוּשָׁלַם
וְהַשָּׁלֵם מֵהַחֲלָקִי עֲשׂוּי, וְהַחֲלָקִי עֲשׂוּי מֵהַשָּׁלֵם
וְגִבֵּה הָרֵי צֶפֶת עֲשׂוּי מֵעֵמֶק הַיָּם
וְהַקָּיִם מֵהָאֵין עֲשׂוּי, וְהָאֵין עֲשׂוּי מִן הַקָּיִם
וְהַשִּׁבְתָּ עֲשׂוּיָה מֵהַחֵל, וְהַחֵל מִן הַשִּׁבְתָּ
וְהַמִּבְטָה מֵהַצֵּלִיל עֲשׂוּי, וְהַצֵּלִיל מִן הַמִּבְטָה
וְהָעֵם מֵהַיָּחִיד עֲשׂוּי, וְהַיָּחִיד מִן הָעֵם
וּמִרְיָם, שְׂאֵנִי הִיא, עֲשׂוּיָה מִרְבֵּקָה
וּרְבֵקָה, שְׂאֵנִי הִיא, עֲשׂוּיָה מִמִּרְיָם.

מאיר ויזלטיר

שני שירים

שני פסנתרנים זקנים מארגנטינה מנגנים שוברט בארבע ידיים

מנתר בין עלי העשב עקשו
הארנב מקפץ בשדה, מקפץ הארנב
המוטיב החוזר אחריו

קינה מזמרת, קינה על החלף, על כל שנעזב
מפלחת את חשרת העב

פרנץ הצעיר הופך את הדפים
לשני הנגנים

בוא לא נחשב עקשו –
לחשיכה דרושות אלפי שנים.

* נכתב בעקבות האזנות לפנטזיה של שוברט.
ביצוע של מרתה ארקריץ' עם אדוארדו דלגובו בדצמבר 2012.

מקצוענים

נקלעתי לעולם שורץ פליטים
מטלטלים בדרךכים משבשות
על קיבה ריקה וצורר נקוב
עטופים בסמרטוטים מלקטים
זרועות דקות וקעקוע פה ושם
קעקוע דל, ספרות חזרות לדראון –
אומרים שהיו שם גם נשים
עם קעקוע HURE בין שדיהן –
זאת לא ראיתי. הן הייתי ילד.

אבל הארכת ימים
עד העדן הזה, עדן של פירטים,
גברים חסונים ונשים במשטר הרזיה
מקעקעים לתפארת –
זרועות, שקמות, גפים, גב ותחת –
בשרים ענגים, שוחרי ענוגים
מזמזמים נגון קטוע, בלי מלים.

יונתן לוי

הוי יללות תינוק
בהיכלות האב
מתעלות בעשן אשם

במה להתנקות, עולל?
שאל האב. שן, אמרה
האם שאין – כשאת שמה נשם

הס, דמם עשן־המהומה
בהיכלות האב
עד דלא־ישן.

ציפורה שטשוילי

•

לְאַחֵי קוֹרְאִים אֵלּוֹן
לִי צִפּוֹרָה
בוֹסְסֵנוּ בְּמַיִם שֶׁהֵצִיף מִבְּרוֹז רֵן
אֲחִינוּ הַגָּדוֹל
לֹא סוֹחֵף אֶת הַרְהִיטִים אָמֵנָם
אָבֵל כִּפּוֹתֵינוּ
רְטָבוֹת.

לְדַעְתִּי הִיא יָם
מְרַחֵק הַלִּיכָה מִגֶּדֶר הַבְּרוֹזֵל הַצֶּהֱבָה
קֹשֶׁה לְאַמֵּד בְּדַקוֹת
בְּרִיצָה – אָנִי יוֹדַעַת –
כְּשֶׁכִּלְבַת־הַזֶּאֱבִילִינְדָה־בְּעֵקְבוֹתֵי
הַפְּתַעְתִּי לְמֵרָאָה הַחוּף,
שׁוֹבֵר הַגְּלִים,
יִשְׁבְּחֵי שָׁם כָּל עוֹד הָאֲבָנִים
הָיוּ קְרוֹת.

גִּלְגַּל מִתְחַפֵּר, דַּע כִּי
צְבָעִים רַבִּים יִלְבְּבוּ לְאֲדָמָה עַד שִׁיחֲלִצוּנוּ
לְמִזְלָנוּ מֵעַן
דְּבִים לֹא יִגִּיעוּ לְשִׁתוֹת.

טינו מושקוביץ

שני שירים

(מתוך 'מילת הקסם: מטכ"לי', מחזור בעבודה)

בבונקר

חיל בודד שומר בבונקר
והוא בודד כשהוא שומר
בודד לו גם לשמר בבונקר
וגם בכלל, מפל בחינה
אף הוא טירון, לכן בבונקר
יציבו אף ורק אותו
והוא בודד פי רק בבונקה
מכיר טירון את בדידותו
והוא שומר, לכן אף פעם
הוא לא יוכל להשען
או לחרבן ולהסיח
את דעתו מהבדידות
אבל עדיף להיות בבונקר
שומר, בודד ולא נשען,
ולא בעמלק או פלשת
עם חץ בראש, גרזן, נבוט...
בפעם לא, עדיף למות

בטונדה

קצין עומד על בטונדה
ומצוה על סמלים
לתפס פקוד ולרסן ככר
את כל החילים מיד
כי הם מתנהגים כאלו
הם חבורה של בני עשרה
ומסרבים, לחוד או יחד,
להתפזר למה שהם
וזו גישה לא מקבלת
זה מטפח ילדותי
וגם לעם הפלסטיני
לא בא להיות כל מה שהוא
הוא רק רוצה להתפרע
כדי להיות מה שאינו
וזו התנהלות פגרת
זה לא הוגן ולא יפה
אבל מעל הבטונדה
הכל נשמע רשמי יותר
הכל נשמע בהול כמו אסטמה
הקול נשמע בלתי גשמי
כי הדבר הרי ידוע –
יש שם חבור להגברה
לטוסטר, לתנור ספירלה,
ל'קרנה' ול'מוביל'
ועוד למעלה, עוד למעלה
אל ערכאות רמות יותר
אל מלאכים, שרי שמים,
אל כס המלך האחד...

על־גֵּעֵלָג, אָבֵל פּוֹרְמָלִי
צוֹעֵק־צוֹעֵק, אָבֵל מִבֵּין
מִכְרָמָכֶר, שְׁעִיר כְּמוֹ אָבֶא
בְּרִיחַ 'בְּרוֹט' וּמְלוֹאִים

הערת פתיחה ל'כירה'

בין השנים 1982-1985 נכתבו 'ההרצאה הראשונה', 'כירה', ו'בגין'. את 96 הדפים שבהם הדפסתי את 'כירה' (שלושה טורים של קטעים מנוקדים וממוספרים בכל עמוד) הכנסתי לתיק קרטון סגול. כתבתי עליו בלורד שחור: "'כירה', מוגש לעוזי שביט". ואז נמלכתי בדעתי, חשבתי שלספר הזה לא יהיה ביקוש, וגנזתי אותו. החלטתי לסיים את רצף 'הפואמה הביתית' במעבר מהבית "באותיות הקטנות" לבית "באותיות הגדולות" של מדרש על הבית הלאומי. במשך השנים שכחתי את הספר, עד שלאחרונה, לבקשת חוקר, חיפשתי על איצטבה עמוסה תיקי קרטון כמה מכתבים ישנים, ומצאתי ביניהם את התיק המאובק ובו העותק היחיד של 'כירה'. כעת, כעבור למעלה משלושים שנה, יש טעם לאפיין בקצרה את הפואטיקה של 'הפואמה הביתית', ולמקם בה מחדש את הספר "האפוקריפי" הזה. אני זוכר את הבוקר, באמצע שנות השבעים בירושלים, שבו הלכתי ברחוב שמואל הנגיד, עברתי את סימטת ש"ץ (מול המכולת של ויטלסון), ואמרתי לעצמי:

אני כותב

שירה

נטולת

דו משמעות

הנושא שלי

הוא

נפש

מכה שרשים

בבת אחת נפתחה לפניי הדרך, ורגליי מצאו את הקרקע המוצקה של

הביתי, את הרצפה הנמוכה שעליה זוחלים והולכים, מוצאים את החפצים הנחוצים, ועושים כל מעשה. באותה תקופה נכתבו הרבה שירים נהדרים, אך נראה היה לי שהשירה מתעלמת מהקרקע הזאת, מהשדה הרחב של 'אתוס'.

אמי, מאשה, נהגה לומר: "תאכל עם לחם!" ולעתים הוסיפה לשם חיזוק: "אתה בן פועלים." ברוח זו גם נקודת המוצא של 'קיבוץ' ו'הפואמה הביתית' היתה הרצון להלל בשירה את מה שמטבעו פשוט, חיובי ומחייב: כיסא, כלי עבודה, מלח בישול, חשמל, הבנות של בית אלפא, חדר אוכל, החינוך, הכיתה. המודעות לטוטאליות של האופק האתי ניעורה בבוקר הזה. רציתי לומר בפה מלא שאני מחייב את הנאמנות, את האהבה, את הביתי. והביתי מטבעו מתמיד להתרחב, אוסף את כל מה שעל הרצפה, מתפרט, מתפצל, ומתגלה כרצף זרוק של דברים:

על השולחן
ערבובית פירות

לעומת זאת
על הרצפה

חולצה מלוכלכת

הדברים והפעולות שעל הרצפה הם אלה שחוזרים ונשנים. לחזרה הזאת השירה ממציאה הדהוד שמשמע באמירות ובטעוניהם. וכמו בחיים עצמם, הרצף, ככל שהוא מתמשך, מגלה ומקבל כדבר מודע ואימנטי – את ההיפוך, הטעות, האילתור, את הגבוה והנמוך, את השלילי, הסביל, והנדוש, את הפארודיה, את המגומגם, המצחיק, את המקרי והמופרך, שכרוכים בגוף, ברגשות, במושגי הפעילות ובחומרי המציאות. כי אתוס (מילה שמובנה 'מה שחוזר, הן בטבע והן כאופי וכמידות') אינו מבחר רגעים, התרשמיות, אידיאליזציות ליריות, אלא מעשה ולימוד מתמשך שבו הביתי מקיף גם את האלביתי, וזו תובנה למהות הרצף, שמתחזרת ב'חרא מוות':

(רשימת מטרות)
לשעמם
את המעניין,

ללמוד מסוס

לאכול קש

או:

על כתר

"המעניין"

מתמודדים הביב

ופח הזבל

או:

דרך המלך

עוברת

מן הפה

אל התחת

או:

האדם עשיר

ככל

שיש בו

חורים

שמונה הפואמות של 'הפואמה הביתית' נכתבו במשך עשור (1976-1986) שבו הן ליוו את מעשיי ואת לבטיי ביחס לנישואים, לבית, לאהבה, להורות, וזאת תוך כדי הכנת הרצאות והליכה בבקרים ללמד בקמפוס של גבעת רם. לפני שיעור הייתי יושב בקפיטריה וקורא את המקרים של פרויד. כך השתלבו בשירים באופן מרחיב, אינטגרטיבי – המודחק האנאלי, התוקפנות, היצר, והמאויים (האלביתיים). באותן שנים גם מצאתי מקבילות והשראה ברצפים רחבים דומים מבחינת העיסוק ב"פיידיה": כגון ה'קנטוס' של עזרא פאונד, שירי ויליאם קרלוס ויליאמס ('פטרסון'), או

צ'ארלס אולסון ('שירי מקסימוס'). אבל ההשפעה הישירה והמיידית על 'הפואמה הביתית' באה מספסל הלימודים ומהבקרים בכיתה של החוג ליוונית בבניין לאוטרמן שבגבעת רם. התפוח של ניוטון נפל בשבילי כשקראנו את 'עבודות וימים' מאת הסיודוס. הסיודוס מחבר שיר ארוך שמוקדש לחיי האיכר, לעבודתו, לצדק חלוקתי, ובפרט לחוכמה שנלווית תמיד למחסור ולמצוקה האלמנטארית של הקיום:

בית, אישה, ושור לחריש מצא לך קודם,
קנה אותה, אל תישאנה, אחת שתלך עם בקריך.

או:

זרע בעירום, ולך בעירום בעקבות שווריק,
ובעירום קצור, אם רצונך במועד לאסוף את
כל פעלי דמטר, וכדי שכל מה שזרעת
בעונתו יבלב. אחרת צפוי לך עוני
ותפשוט יד על מפתן אחרים בלי לזכות במאומה...

בהשפעת הסגנון הזה נכתבה 'הפואמה הביתית'. פרקיה התגבשו זה אחרי זה כרצפים שהתייחסו לנושאים מסוימים. זו היתה פואטיקה אובייקטיביסטית שדחתה דימויים והתרשמיות רגעיות, ובהדרגה אימצה יותר ויותר את האמירה ('לוגוס'), את מה שמכונה הסגנון הגנומי. בהקשר זה נפתחתי גם למקורות אחרים שהשפיעו על המודרניזם: לאמרות קונפוציוס, לבאשו, לסגנון הפרדוכסלי של לאו טסה וצ'ואנג טסה. אופן שיח זה ניכר במיוחד בפואמה 'חוט' שהיא סדרה של שאלות ותשובות, מעין קואן מאולתר. החשיבה שלי (אז כמו היום) הסתייגה ממיסטיקה, ולא נטתה לניו אייג', אלא נשארה מושרשת במסורת המוצקה, השימושית, של המחשבה היוונית.

וכאן אני מגיע לפואמה 'כירה'. ברצף של 'חוט' (1981) עדיין ניכר הפרוד בין מסמן למסומן. השואל מתמיד לשאול, משום שהחיים שואלים והשירה שואלת, אלא שהתשובות חופשיות, מתחמקות, טועות, מגחכות, משתחררות מהשאלה והופכות בעצמן לשאלה. רק לעיתים ובאופן ארעי

הן חוזרות כמו יונים לשובך שלהן:

הטעות
(לחפש תשובה אחת)

באה
על תיקונה

באמצעות
טעות אחרת –

שהרי
שאלה ותשובה

הן
כפל משמעות

(ביטול המשמעות)

ואילו ב'הרצאה הראשונה' (1982) מתמעט השעשוע, ומודגש העיסוק במידות כמה שמחייב; מתוך ברירות קשות בחיי נתבקש הצורך המיידית למצוא סייגים. וכך הרצף השירי (הגם שהוא מאולתר וחופשי בנושאי פרקיו השונים), מתמקד לא בשאלות, אלא נאחז ונצמד לאופן הציווי שאותו הוא מחליץ מכל חפץ ומכל פועל:

ממחט
לא תשמע

“הוא תופר”

אלא
“קירנוס, תפור!”

או:
איני בטוח

(באוכל)

אלא בקול

האומר:

קירנוס, אכול!

או:

קירנוס,

למד להתבונן

יום יום

בתחתוניך המזוהמים

קירנוס הוא הנמען ללקחים של מאהבו המבוגר באלגיות של תיאוגניס. ואכן, במהלך ההרצאה הציוויים נשמעים ברוח חכמת הזקנה של משוררי האלגיה היוונית, חכמי יוון (כסולון, כילון, ופיטאקוס), הרקלייטוס, ותלמידי סוקראטס, כאנטיסטנס ודיוגנס הקיניקאי:

גדל את עצמך

בכך שתחשוב
על כלב שנזקק

לארוחה
ומעט כללים

ואולם בהמשך, לקראת הסיום, האוזן קולטת קולות עמוקים וקרובים יותר שבאים מהקרקע של הלשון, מקרקע הבית והמקום, את קולות חכמי המשנה והתלמוד. השיר מגלה את שורשיו של הציווי בעולם המשנאי והמדרשי של ההלכה, ומגיע לעיסוק במצווה.

כביטוי לניסיון החיים, ומתוך הצורך להתמצא בנפשי ובמעשי 'הפואמה הביתית' נכתבה איפוא כפרקים-פרקים של שיר על החינוך העצמי והלמידה, על מה שעזרא פאונד מכנה "פיידאיה". במגמה זו הרצף

מעמיק, עד שהוא מוצא ב'כירה' את מקור סמכותו בחכמת האבות, ואת ההלכה כמימוש הפוטנציאל שלו – מה שאריסטו מכנה "אנטלכיה". השיר זורם ומתמזג באופן שלם ורצוף עם פרק ג' במסכת 'שבת'. האני משתתק, ומסתפק בכך שכתלמיד וכקורא הוא נעשה לשותף ולמתווך בלימוד ובהקשבה לחוכמת הזקנים. במסורות הקלאסיות השונות החוכמה תמיד נשמעת מפי הזקנים. ב'איליאדה', מפיו של נסטור, או (בשיר השלישי, 146-152) מפי הזקנים, יועצי פריאמוס:

ואלה ישבו עם פריאמוס: פנתואוס ותימויטס,
למפוס, קליטיוס, היקטאון, צאצא ארס,
אוקלגון ואנטנור, שניהם יועצים בשום שכל.
אלה זקני העם שישבו מעל שערי סקאיה,
עקב הזקנה הם חדלו להילחם, אך הפליאו
כנואמים, כעין צרצרים אשר בלב יער
שופכים את קולם הענוג מעל ראש עץ.

ב'כירה' אין הזקנים יועצים של מלך עשיר, והדיון (על המותר והאסור בשבת) מתנהל במציאות של דלות והסתפקות במועט, שבה מנגבים את האחוריים ב"אבנים מקורזלות" (587-589). כעת הקולות מצרצרים מפיותיהם של אביי ורבא, רב ושמואל, של רבי, שגוער ברבי יצחק בר אבדימי לאחר שזה מכניס לו לאמבטיה פך שמן, של רב הונא שאוכל דגים כבושים מטוגנים בקמח, של רב מנא, שמקלל את הנשים המייבשות בגדים בשבת, של רב אבא החולני, שתרנגולתו המבושלת עד לזרא גורמת לרב ספרא להקיא ולרב יוסף לרקוק, של רב שמעון שמרשה לעשות חריץ בקרקע ברגל הספסל, של רבי עקיבא ורבי אלעזר שמתרחצים ומזיעים בבני ברק, של רבי אבהו ששט באמבטיה, ולדברי רבי זירא מקרב יד לזין, של רבי אליעזר שחושש שמא האוחז בזין חלילה יאונן, של רב אויא שמניח רגל מטונפת בבוץ על מיטתו של רבא. והשיח המקוטע עוסק בצרכים החיוניים לקיום בצניעות: באש, באפר ובניצוצות, בחול, בשמן ובפשתן, במלח, במים חמים וקרים, בביצים מצומקות ומגולגלות (בחומו של סודר, או על גג לוהט), בכירה, בקמין, בתנור ובכופת, בקומקום, בקערה, במיחם, בקיתון, באילפס ובקדירה, בכוס ובספל, בקורות הגג ובחביות,

במחצלאות, בכוורות ובחלות דבש, במנורה, שנופלת בחיפה על גלימתו של רב אסי, ובמנורה הקטנה שריש לקיש מרשה להרימה בצידון, בעששית, בבהמות "המדבריות" שמחוץ לחצר, בפגר אפרוח ובפגר עכבר (באוצר הבשמים של רב אשי), בדבלים ובצימוקים שמתייבשים על הגג, בנר שרב יהודה מרשה להציבו על דקל, במיטה שהניחו עליה מעות, במת שמניחים עליו כיכר לחם או תינוק, כדי שניתן יהיה לפנותו בשבת, בסוכה, בכלכלה (סל גדול) מלאה פירות שמאפשרים לטלטל בה אבן, ובמחתה שמסלקים בה אפר או רעי.

הערת פתיחה זו אינה המקום לניתוח מפורט. הקורא אמור לבדוק ולהתרגם. אסתפק בכך שאציין כי ניתן לומר שכל קטע וקטע בפרקי 'הפואמה הביתית' מחפש ומוצא באופן כלשהו הד ומענה ברצף השיח השופע והנפתל של 'כירה'. ההדהוד ניכר בפואטיקה של החפצים, העניינים והטענות, בשיחה, בעמדות המשתנות, בהומור ובאנקדוטות הנלוות ללקח ולניסיון.

מה שנותר הוא לסכם בקיצור, ובמבט עכשווי להעמיד את 'הפואמה הביתית' ואת 'כירה' במקומם ביחס לזמנים, לאז ולהיום. השירים האלה מייצגים את חוכמת הזקנים של המסורת האתית שנתבטלה ונזנחה בתקופה שבה נחתם הרצף הפיוטי הזה, בשנות השמונים. בשנים אלה חוסלה מדינת הרווחה שבה גדלו בני דורי. בכלכלה ובפוליטיקה השתלטו הניאו-ליברליזם והשוק החופשי, והדגש עבר מערך העבודה להאדרת ההון וההתעשרות. הפוסט-מודרניזם ביטל את האתוס המסורתי שנשען על המידות השיתופיות. האזרחים המאוגדים והפעילים התמעטו, נוצרה חברה חדשה של עובדים ארעיים ('פרקארייט'), של אזרחים מבודדים, שעסוקים בעצמם ובגופם כמטופלים, כבליינים וכהיפסטרים, וקם דור של צעירים שאינם מוצאים פרנסה ועתיד. העיסוק הצר בעצמי וההתרופפות של 'לוגוס' ניכרים גם בפריחת סגנון סדנאות השירה. מאז משבר הבנקים (בשנת 2008), ששיקע את האזרחים בחובות ובעוני, התעצם בכל מקום הפער בין המיעוט שמתעשר לרוב שמתרושש. בד בבד נחשף האסון האקולוגי שמאיים על העולם ועל האנושות עקב הצמיחה הבלתי מרוסנת, הדחף לצרוך, ו"הקפיטליזם של האסונות". ניתן לומר איפוא שכיום מסתמנת תמורה, ויתכן ששוב יש מקום להטות אוזן לשיח של אתוס

ולצרוזר חוכמת הזקנים שנשמע ב'כירה'. ברוח זו פרנקו בררדי מסכם לאחרונה את ספרו 'אחרי העתיד':

"לפני הדור שגדל בעשורי התקווה שלאחר המלחמה עומדת מטלה תרבותית ענקית, שאינה פחותה מזו שיכולנו לבצע ב-1968. עתה מוטל עלינו ליצור עבור החברה האירופית את התנאים כדי ליזום באופן מודע תהליך של אי-צמיחה, ולפרוע את החוב העצום שהחברה המערבית צברה במשך חמש מאות שנים של קולוניאליזם... הדור המזדקן של אירופה אמור להיות נושאה של מהפכה תרבותית שתכין את החברה המערבית להסכמה שתתמיד לאורך זמן שיש לקיים את החלוקה מחדש (the redistribution) של העושר והמשאבים. מהפכה תרבותית כזאת תפתח בביקורת (critique) ביחס לרוח הנערות האנרגטית (the energetic juvenilism) שבה חדורה התרבות המודרנית. האידיאולוגיה של צמיחה בלתי מוגבלת ופולחן התחרות האגרסיבית הם התשתית להתפתחות הקפיטליזם; והם גם כלכלו את האידיאולוגיות הרומנטיות והלאומניות שפעלו לגייס באופן תוקפני את החברה המערבית בדורות המודרניים לאחרונה.

תרבות של זקנה, זו שחותרת לאי-צמיחה, ולהפחתה ברחף הצרכני, זו ששואפת להפעלת הסולידריות, לחלוקה ולשיתוף, נראית לי כיום – עלי להודות – אפשרות מאוד לא סבירה... במשך כמה עשורים בעבר אירופה נראתה כיבשת של שלום ושל צדק חברתי. כיום היא שוקעת לתוך נחשול של עצבות וציניות. נראה שלאנשים הצעירים אין יכולת לשנות את התנאים החברתיים, והם תועים בתוך מבוכ של חברה שאין בה סולידריות או רגיעה. האנשים הזקנים יכולים להיות נושאה של תקווה חדשה, אם הם מסוגלים לקדם ברוח שלווה את הבלתי נמנע. הם אלה שיכולים לגלות דבר מה שהאנושות מעולם לא ידעה: את האהבה למה שהזקין, את האיטיות הרגישה של אלה שאינם מצפים למשהו טוב יותר בחיים מאשר חוכמה, החוכמה של אלה שראו הרבה, לא שכחו דבר, אך מתבוננים בכל דבר כמו בפעם הראשונה."

אהרן שבתאי

כירה

1. כירה שֶהִסִיקוּהָ

בְּקוֹשׁ וּבְגִבְבָא
(הַנִּגְבֵּב
מִן הַשָּׂדֶה)

נֹתְנִין
עֲלֶיהָ תִּבְשִׁיל

2. בְּגִפְתָּ וּבְעֲצִים –

לֹא יִתֵּן
עַד שְׂיִגְרֶף

(או)
יְכַסֶּה בְּאֶפֶר)

3. בֵּית שְׂמַאי
אוֹמְרִים:

מְדַבֵּר בְּחִמּוֹן
(דְּהֵינּוּ בְּמִים)
גְּרִידָא

4. וּבֵית הַלֵּל

אוֹמְרִים:

חִמּוֹן וְתִבְשִׁיל

5. (בֵּית שְׂמַאי אוֹמְרִים)

נוֹטְלִים

(קְדִירָה
מֵעַל הַכִּירָה)
אֶבֶל

לֹא מְחִזְרִים

6. וּבֵית הַלֵּל
אוֹמְרִים:

אֵף מְחִזְרִין

(אוֹתָהּ קְדִירָה

או
אוֹתוֹ מִיָּחַם)

7. וְנִשְׂאֵלֶת הַשְּׂאֵלָה
(אֵיבְעִיא לְהוּ):

'לֹא יִתֵּן'
מִשְׁמַע

לֹא יִחְזֹר
הוּא?

8.

לֹא
יִחְזֹר קְדִירָה בְּשַׁבָּת

אֵךְ לְהַשְׁהוֹת

(עַל הָאֵשׁ
מֵעֶרֶב שַׁבָּת)

מִשְׁהֵינּוּ?

9.

מִשְׁהֵימִים
עַל הָאֵשׁ

עַל הַכִּירָה –

10.

מִשְׁהֵינּוּ
אֵף עַל פִּי

שְׂאִינּוּ גְרוּף
(שְׂגִרְפוּהָ)

11.

וְאֵינְנוּ קָטוּם –

כְּלוּמַר
'שְׁנַתֵּן אֶפֶר'
(קִטְמָא)

עַל הַנְּחָלִים?

12.

שְׁהֵרִי

אומרים:
חמין ותבשיל
.21
בית שמאי
אומרים:
נוטלין
אבל לא מחזירין
.22
ובית
הלל אומרים:
אף מחזירין
(התבשיל
אל הכירה)
.23
אי
אמרת בשלמא
לשהות תנן -
הכי קתני
.24
(אם אכן הפונה -
לשהות
נבין

.16
לא ישהה
אלא
(אם הכירה)
גרופה וקטומה
.17
קרי אם
שפר
אפר
על הגחלים
(או גרף)
.18
תא שמע,
מדקתני
תרי כבי במתניתין -
(מה
למדנו אפוא)
.19
בית שמאי
אומרים:
חמין
אבל לא תבשיל
.20
ובית הלל

חנניה אומר:
המבשל למחצה
(כמאכל
בן דרוסאי)
.13
השהה
(על הכירה)
אף על פי
שאיננו
גרופ וקטום
.14
או דילמא
לשהות תנן
(ואולי
'יתן' משמע 'ישהה' -
לא ישהה
(מערב שבת)
.15
ואי
גרופ וקטום -
אין
אי לא -
לא
וקל שכן להחזיר

כך את המשנה):

.25

כירה שהסיקה
בקש ובגבא -

משהין
עליה תבשיל

.26

בגפת ובצצים -
לא ישהא

עד שיגרף
או עד שיתן אפר

.27

ומה משהין?

בית
שמאי אומרים:

חמין
אכל לא תבשיל

ובית הלל אומרים:

חמין ותבשיל

.28

ובשני הענינים
חלוקים הם -

וכי היכי

דפליגי בלשהות -

פליגי

נמי בלהחזיר

.29

(שבית שמאי
אומרים:

נוטלים אכל לא
מחזירים

ובית הלל

אומרים:

אף מחזירים

.30

לעמת זאת
אם תאמר

להחזיר תנו

('לא יתן'=
לא יחזיר)

.31

הכי קתני
(כך שנה):

כירה

שהסיקה

בקש ובגבא -

.32

מחזירין
עליה תבשיל.

בגפת ובצצים -

לא יחזיר
עד שיגרף
(או יתן אפר)

.33

ומה מחזירים?

בית שמאי
אומרים:

חמין

אכל לא תבשיל

.34

ובית הלל אומרים
חמין ותבשיל.

בית שמאי
אומרים:

.35

נוטלים
אכל לא מחזירים,

ובית הלל

אֵלָא מַחְלָקַת
שְׁאַלָה אוֹמְרִים –
.44
שְׁבִית שְׁמַאי
אוֹמְרִים
נוֹטְלִין וְלֹא מַחְזִירִין
וּבֵית הַלֵּל
אוֹמְרִים:
אֵף מַחְזִירִין.
.45
תָּא שְׁמַע,
דְּאָמַר רַבִּי הַלְבֹּו
אָמַר רַב חֲמַאי בְּר
גוֹרְזָא
אָמַר רַב
.46
בוֹא לְמַד
שְׁלֹדְבְרֵי רַב
שְׁנו
'עַל גְּבַה'
שֶׁל הַפִּירָה) –
.47
אֲבָל

עַד שִׁגְרַף
אוֹ עַד
שִׁיתָן אֶת הָאֶפֶר
.40
אֲבָל לְשֹׁהוֹת –
מִשְׁהִין,
אע"פ
שְׁאִינוּ גְרוּף
וְאִינוּ קָטוּם
.41
וּמָה הֵן מִשְׁהִין:
בֵּית שְׁמַאי
אוֹמְרִים:
חַמִּין
אֲבָל לֹא תִבְשִׁיל
.42
וּבֵית הַלֵּל
אוֹמְרִים:
חַמִּין וְתִבְשִׁיל.
וְעֲנִין הַהִחְזָרָה
הַנֶּ"ל
.43
עֲנִין הַהִחְזָרָה
אִינוּ מְסַכֵּם

אוֹמְרִים:
אֵף מַחְזִירִין
.36
וְהָרִי זֶה פְּסָקָה
מִזְתָּרַת
(הַשְּׁנִיָּה –
'וּמָה מַחְזִירִים' וְגו')**.37**
וְאֵף עַל פִּי כֹן
הַכּוֹנֵנָה – לְהַחְזִיר
(לְהַחְזִיר תָּנִן)
וְחִסּוּרֵי מִיחְסָרָא
יֵשׁ לְהַשְׁלִים
(בְּמִשְׁנָה) הַחִסָּר:
.38
כִּירָה
שְׁהַסִּיקוּהָ
בְּקֶשׁ וּבְגִבְבָא –
מַחְזִירִין
עֲלֶיהָ תִבְשִׁיל
.39
בְּנִפְתּוֹת וּבְעֲצִים –
לֹא יִחְזִיר

שֶׁהַכִּירָה
 (עֲלֶיָהּ מִשְׁהִים)
 55. (הַכִּירָה)
 שֶׁעֲלֶיָהּ מִשְׁהִים
 (אִם אָכֵן)
 'יִתֵּן'
 (מִשְׁמַע יִשְׁהָה)
 גְּרוּפָה וְקִטּוּמָה
 56.
 או
 שֶׁמִּלֵּאתָ (בָּה)
 קֵשׁ, גִּבְבָּא
 (וּבִירוּשָׁלַיִם נֶאֱמַר -
 שׁוּרֵי חֲרִיּוֹת
 57.
 שׁוּרֵי חֲרִיּוֹת
 (אִם יִבְשִׁים
 מִלְּכַתְחִילָהּ)
 וְלַגּוֹרֵף נֶאֱמַר:
 "צָרִיךְ
 לְחַטֵּט בְּיָד"

51.
 דְּהִינּוּ
 לְבִשְׁלֵי בְּשָׂבֶת:
 אָז
 הֵנַח
 הַקְדִּירָה - עַל גְּבִי!
 52.
 מָה
 שֶׁאֵינּוּ מַעֲלָה
 וְאֵינּוּ מוֹרִיד
 עַל פִּי הַטַּעוֹן
 הַשְּׂנִי -
 53.
 אִם
 לְשֵׁהוֹת תִּנּוּ
 מָה לִּי
 תוֹכָה
 מָה
 לִי גִבָּה!
 54.
 שֶׁהָרִי מִמִּילָא
 אֵין
 חֲשַׁשׁ בְּשׁוּל -

לְתוֹכָה אֲסוּר'
 כִּי
 שְׂאֵם
 לְהַחְזִיר תִּנּוּ
 48.
 אִם
 (פְּטַעוֹן הַרְאִשׁוֹן)
 'יִתֵּן'
 מִשְׁמַע יִחְזוּר -
 49.
 הִינּוּ דְשָׂנִי
 בֵּין תוֹכָה
 לְעַל גִּבָּה -
 יֵשׁ
 טַעַם בְּהַבְדֵּלָה
 (הַנִּ"ל)
 50.
 בֵּין
 תוֹכָה לְבֵין גִּבָּה -
 שֶׁאֵין לְהַחְזִיר
 לְתוֹךְ
 הַכִּירָה (הַחֲמָה)

גְרוּפָה וקְטוּמָה
(אע"פ

שְׁהַשְׁנִיָּה מִהִבִּילָה)
.66
 מִכָּאן
 שְׁגַם לְסִמּוֹךְ מוֹתֵר
 הַכְּלִי
 לְפִירָה הַלּוֹהֵטָה
.67
 וּמֵאִידֵר
 הוּ
 בָּא הָאִוִּיר וּמִצְנֹן
 אֵת
 הַקְּדִירָה הַמְּזֻדְקֶרֶת
 (הַמּוֹגְבֵּהֶת)
.68
 נִמְצָא
 שְׁאִין הַתְּקַבְּלָת
 שְׁלֵמָה
 וּלְכֹן
 תָּא שְׁמַע
 (דְּגִמָּה חֲדָשָׁה)

.62
 וּבְמַלִּים אַחֲרוֹת:
 בְּתוֹךְ
 וְעַל גְּבִי - אָסוּר
 אֲבָל לְסִמּוֹךְ לְצִדָּה -
 מוֹתֵר
 (שְׁפִיר דְּמִי)?
.63
 שְׁהָרִי נֶאֱמַר
 (בְּבִרְיָתָא):
 שְׁתִּי
 כִּירוֹת הַמְּתֵאִימוֹת
 (כְּלוּמַר
 צְמוּדוֹת זל"ז)
.64
 אַחַת
 גְרוּפָה וקְטוּמָה
 וְאַחַת
 שְׁאִינָה גְרוּפָה וְאִינָה
 קְטוּמָה -
.65
 מִשְׁהִין
 עַל גְּבִי

.58
 אִיבְעֵיָא לְהוּ
 (כָּאן גְּשָׁאֲלַת הַשְּׂאֵלָה)
 מַהוּ
 לְסִמּוֹךְ בָּהּ?
.59
 מַה בְּדָבָר
 קְדִירָה
 שְׁמִקְרָבִים לְדַפְנוֹת
 הַכִּירָה
 (כְּשֵׁלֵא גְרַפְתָּ
 וְלֵא קְטַמְתָּ)
.60
 לְחַמֵּם אֵת
 הַנְּזוּד
 'אַצֵּל
 דְּפֹן הַכִּירָה'?
.61
 'שְׁהַכִּירָה
 מִטְּלָטְלַת הִיא
 וּמוֹשִׁיבִים
 אוֹתָהּ
 עַל גְּבִי קְרַקַּע'

מעל הפירה
 שאינה גרופה
 ואינה קטומה

.77
 אלא ששנה
 'נוטלין'
 משום 'מחזירין'
.78
 אמר נוטלים
 אה
 התכונן בעצם
 בעקר לומר 'מחזירים'
.79
 ושוב
 (הכא נמי)
 שנה 'סומכין'
 כלואי
 ל'מקיימים'
 (הכלי על הפירה)
.80
 ואין בכה
 כדי
 לאסור

.73
 נמצא
 שאף לקמה
 תסמה
 אך ורק
 כשהפירה קטומה

.74
 ('שמע מינה':
 לקמה נמי
 קטמה - אין,
 לא קטמה -
 לא)
.75
 ומאידך -
 'נוטלים ממנה'
 האם תטען שנגאמר
 (שהפונה)
 קטמה - כן
 לא קטמה -
 לא?!
.76
 שלבטח
 מותר לטול

.69
 תא שמע
 דאמר
 רב ספרא
 אמר
 רב חייה:
.70
 (פירה) קטמה -
 שפה
 עליה אפר -
 ונתלבתה
.71
 והתלקחה בה
 האש
 בשבת -
 סומכין לה
.72
 (ר"ל סומכין
 קדירה לדפנותיה)
 ומקיימין עליה
 ונוטלים ממנה
 ומחזירין לה

אֵלָא
כְּשֶׁנִּגְרָפוּ הַגְּחָלִים)

.88

וּבְכֹל זֹאת
נֹאמֵר (בְּתוֹסְפֵתָא):

כִּירָה
שֶׁהִסִּיקוּהָ בְּגִפְתָּ
וּבְעֲצִים

סוּמְכִים לָהּ

.89

בְּעוֹד
שְׂאִין לְקַנְיִים

(עֲלִיָּה
אֵת הַקְּדִירָה)

אֵלָא אִם
גִּרְפֵּת וְקִטְמֵת

.90

'גַּחְלִים שְׁעַמְמוּ,

אוּ שְׁנַתֵּן
עֲלִיָּה

נְעֻרַת
שֶׁל פִּשְׁתָּן דְּקָה

הָרִי הִיא

בְּחַד מְקוּם הוּא

וּמְקַיְימִין -
בְּחַד מְקוּם הוּא

.85

אִין גְּזִירָה
שְׁוָה

בֵּין הַצְּמֻדִים
הַלְלוּ

שְׁמַקְיִימִים
אֵת הַקְּדִירָה

.86

שְׁמַצִּיבִים
אֵת הַקְּדִירָה

בְּמְקוּם אֶחָד

וּסוּמְכִים -
בְּמְקוּם אֶחָד

.87

קָה
שְׂאִין אֶזְכוּר
'סוּמְכִין'

סָרַח עוֹדָה

(וּמְסַתְבֵּר
שְׂאִין לְסוּמָה

לְסוּמָה קְדִירָה

בְּדֶרֶךְ שׁוּנָה

.81

וּמְאִידָה

כִּי צַד אֶתָּה
מִשְׁוָה

(הֲכִי הִשְׁתָּא !?)

.82

שְׁהָרִי
נוֹטְלִים וּמְחִזִּירִים

בְּחַד
מְקוּם הוּא

(מֵאֲצֵל
פְּנֵי הַכִּירָה)

.83

וְכָה
אֶכֶן תִּנָּא

נוֹטְלִין
מִשׁוּם מְחִזִּירִין

.84

אֵלָא הָכָא

סוּמְכִין -

.98 אך שים לב: (שאיני הקא) שהלא נאמר 'קטמה'	חמין שהוחמו כל צרכן ותבשיל שבשיל כל צרכו	בקטומה' .91 (מכל מקום אין לקמוד מכה לסמה אצל האש
.99 (ואין) סכוי לתבשיל להשתבח מעל האפר)	.95 מסקנה (שמע מינה): מצטמק ויפה לו - מותרי!	.92 'דשאני הקא' משום שדופני הכירה מפסיקין בינו לבין האש')
.100 אז מה טעם לצטט (ההלכה) אם מדבר בכירה קטומה)?	.96 מצטמק (תבשיל על האש) ומשתבח (בכה) (כגון) 'אכרוב, אפונים' ובשר 'שנתרסק בקדרה'	.93 ומצטט ר' יצחק (בר נחמני) מפי רב אושעיא:
.101 נאמר 'קטמה והובערה' - קטמה אך	.97 ולדעת רבי תנחום בר עילאי אך ראשי לפתות (וקפלוטות)	.94 קטמה והובערה - משהין (עליה)

כל צרכו	שְׁאֵנֵי הַכֶּאֱ –	הַתְּלַקְתָּהּ הָאֵשׁ
.109	דְּקֻטְמָה	.102
עָקֵר –	וּבְכ"ז	– אִם כָּךְ
(נָטַל הָאִישׁ	הָרִי קֻטְמָה	חֲזָרָה
קְדָרְתוֹ	.106	(הַכִּירָה)
מֵעַל הַכִּירָה)	וְהַחֲדוּשׁ:	לְדִינָה הָרֵאשׁוֹן
לֹא יִחְזֹר	בְּגֻחְלֵי רִתָּם	(הַדְרָא לָהּ
.110	(הַחֲמִין)	לְמִילְתָּא קַמְיִתָּא)
לֹא יִחְזֹר	מִשְׁאַר גְּחָלִים	.103
אֶלָּא	וְאֵינָם	אֲדַרְבֵּי יוֹחֲנָן
אִם יִגְרַף	מִמְהָרִים לְכַבּוֹת') .107	מִרְשָׁה
הַגְּחָלִים	וְשׁוֹב רַבֵּי יוֹחֲנָן	לְהַשְׁהוֹת
אוּ יִכְסֶּה בְּאֶפְרַיִם	(מְצַטְטוּ רַב שְׁשֵׁת):	(מִשְׁקֻטְמָה וְהוּבְעָרָה)
.111	כִּירָה	וְאֶפְלוּ
(גַּם)	שְׁהִיִּקוּהָ	גְּחָלֵי רִתָּם
הוּא סִבֵּר	בְּגֻפְתָּ וּבְעֵצִים –	.104
שְׁמִשְׁנָתָנוּ	.108	מִסְקָנָה
דָּנָה בְּלִהְיֹזֵר,	מִשְׁהִין	(שְׁמַע מִיָּנָה):
וְלִהְשֹׁהוֹת מִשְׁהִים –	עַלֶּיהָ חֲמִין	מְצַטְמֵק
.112	שְׁלֵא הוּחֲמוּ כָּל צָרְכָן	וְיִפֶּה לוֹ –
מִשְׁהִים	וְתַבְשִׁיל	מוֹתֵר
	שְׁלֵא בִישָׁל	.105
		וּמֵאִידָךְ

מוֹכֵן כְּמַעֲט לְגַמְרֵי

'שָׂאֵם יַחְתָּה
(יִלְבֵּה הַגְּחָלִים)

יִפְסִיד אוֹתָן' -

יִשְׂרְפוּ
הַפֶּת וְהַחֲרָרָה

.120

(וּכְל זֹאת -

לֹא בְגִלָּל
הַקֹּשֶׁקוֹשׁ בְּכָלִים

אֵלֹא

לְמִנוּעַ
הָעֶסוֹק בְּאֵשׁ)

.121

וּבְעֵינָיו לְהַחְזִיר,
הָרִי נֹאמֵר
כְּבָר

(מִפִּי
בֵּית הַלֵּל)

'אִף מִחֲזִירִים'

.122

יִתֵּר

.116

וְלֹא חֲרָרָה
(עֲגָה שְׁטוּחָה)

עַל גְּבִי
הַגְּחָלִים

אֵלֹא כְּדִי
שִׁיקְרָמוּ פְּנֵיהָ

.117

שִׁיעֲלָה
הַכֶּצֶק קָרוּם

לְפָנָי
כְּנִיסַת הַשֶּׁבֶת

וְיִהְיֶה

מִבְּשָׁל לְמַחְצָה

.118

אוֹ:
'שְׁלֵא בִישָׁל
כָּל צֶרְכּוֹ'

(כְּמֵאֵכֶל
בֶּן דְּרוֹסָאֵי

שְׁנוֹכֵר לְעִיל)
וּמוֹתֵר לְהַשְׁהוֹתוֹ

.119

(כְּמֵאֶפֶה

אֶת הַכְּלִי

גַּם
אִם אֵין הַכִּיָּה

גְּרוּפָה וְקִטוּמָה)

.113

וְאָמַר רָבָא

כְּבָר

עֲסַקְנוּ בְּשָׁנֵי הָעֲנֻנִים
(תְּרוּיָהוּ תִנְנָהִי)

.114

(מָה אַתָּה
טוֹחֵן

לְנוּ פֹה

קָמַח טָחוּן)

שְׁבַעֲנִין
לְהַשְׁהוֹת נֹאמֵר:

.115

אֵין נוֹתְנִים
אֶת הַפֶּת

בְּתַנּוּר

עַם חֲשִׁיכָה

129. וְשׂוֹאֵל אֲבִי:
'מֵהוּ לְהִשְׁהוֹת?'
אֵת רַב יוֹסֵף
וְהִלָּה עוֹנָה:
130. הָרִי מִשְׁהִים
לְרַב יְהוּדָה - וְאוֹכֵל
(וְהוּא אוֹכֵל)
'עֲזוּב' (עוֹנָה)
אֲבִי)
131. עֲזוּב
אֵת רַב יְהוּדָה -
דְּכִיּוֹן דְּמִסּוּכָן הוּא
אָדָם חוֹלָה
שְׂאוּחָזוּ הַבּוֹלְמוֹס
132. וְנִקְק
לְמֵאֲכָל חָם
(וְצָרִיךְ לְאָכּוֹל
מֵאֲכָל
מִתּוֹק וְטוֹב) -

אֶחָד הַרְבָּנִים:
126. הָרִי לְמִדְּנו
מִרַב וְשְׂמוּאֵל
הָא רַב וְשְׂמוּאֵל
דְּאָמְרִי תְרוּוֹיִיהוּ:
מִצְטַמֵּק
וְיִפֶּה לוֹ - אֲסוּר!
127. וְאָמַר
רַב עוֹקְבָא מִמִּישָׁן
(לְרַב אֲשִׁי)
אַתֶּם הַקְרוּבִים
לְמִקּוֹם
רַב וְשְׂמוּאֵל -
128. (אַתּוֹן דְּמִקְרַבִּיתוּ
לְרַב וְשְׂמוּאֵל)
עָשׂו
כְּרַב וְשְׂמוּאֵל,
וְאֵלּוּ אָנּוּ
נְנַהֵג כְּר' יוֹחָנָן

עַל כֵּן
(מוֹסִיף
רַבִּי יוֹחָנָן) -
אִף מִצְטַמֵּק וְיִפֶּה לוֹ -
מוֹתֵר:
123. כִּיֶּרֶה שְׁהִסִּיקוּהָ
בְּגִפְתָּ וּבְעֵצִים
מִשְׁהִין
עֲלֶיהָ תִּבְשִׁיל
שְׂבִישִׁיל
כָּל צָרְכּוֹ
124. וְחִמִּין
שְׁהוּחֵמוּ
כָּל צָרְכּוֹ
וְאֶפְלוּ
מִצְטַמֵּק
וְיִפֶּה לוֹ!
125. וְאוֹמְרִים לְמִצְטַט
(לְרַב)
שְׂמוּאֵל בְּר' יְהוּדָה)
אוֹמֵר

אָסור (לְהַשְׁהוֹת)
 מְצַטְמֵק וְרַע לוֹ –
 מוֹתֵר

.140
 וְהַפְּלֵל:
 כָּל שָׁבוּ קָמַח –
 מְצַטְמֵק וְרַע לוֹ

לְמַעַט
 תְּבַשִּׁיל לְפֶת –

.141
 תְּבַשִּׁיל דְּלִיפְתָא
 הַמְצַטְמֵק (וּמְשַׁתְּבַח)
 וְזֹאת לָמָּה?

בְּגִלְלַת הַבָּשָׂר
 (דְּאִית בֵּיהּ בִּשְׂרָא)

.142
 וְגַם
 אִם תְּבַשְׁלוּ כָּה
 (עַם בָּשָׂר)

כְּשֶׁמְדַבֵּר
 בְּתַקְרֻכַת לְאוֹרְחִים –

.143
 אֵין הוּא רְאוּי

(קֵאִימְנָא קַמֵּיהּ)
 וְהַשְׁהוֹ לוֹ
 (וְאָכַל)

דְּגִים
 מְטַגְגִּים (כְּבוּשִׁים)
 בְּקָמַח

.137
 אֲךָ לֹא יִדְעָתִי
 (אִם אָכַל)
 מִשׁוּם שְׁחָשַׁב
 מְצַטְמֵק וְיִפָּה לוֹ –
 מוֹתֵר

.138
 אוּ מִשׁוּם
 שְׁמִכְיֹון
 שְׁבַתְבִּשִׁיל (יֵשׁ)
 קָמַח
 (הָרִי הוּא)
 מְצַטְמֵק וְרַע לוֹ

.139
 אָמַר
 רַב נְחֻמָּן:
 מְצַטְמֵק וְיִפָּה לוֹ –

.133
 לִי וְלָהּ – מֵאֵי?
 מַה
 אֲתִי וְאֶתְהָ? (אֵתְהָ?)
 טוֹל
 עוֹד דּוֹגְמָה –
 (הִלָּה עוֹנָה):

.134
 בְּסוּרָא
 מִשְׁהִים לְרַבֵּי נְחֻמָּן בְּר
 יִצְחָק
 שְׁהוּא
 מְדַקְדֵּק בְּמַעֲשָׂיו
 (מְרִי דְעוּבָדָא)

.135
 וּמַעִיד
 רַב אֲשִׁי:
 רַב הוֹנָא
 אוֹכֵל
 גַּם
 כְּסָא דְהֶרְסֵנָא
 (שְׁמַשְׁהִין לוֹ)

.136
 עֲמַדְתִּי לְפָנָיו

תרוויחו להיתרא -

דהינינו
מפְרָשִׁים זאת
כְּהִיתָר -

.150
אם מוֹתָר
לְמַבְשֵׁל

הַעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה

קל וְחוֹמֵר -
בְּשׁוֹכֵחַ

(שְׁאִינוּ
נוֹקֵף אֶצְבָּע)

.151
'לֹא שָׁנָא' -
פִּירוּשׁוֹ

כְּשִׁשׁוֹכְחִים קְדָרָה

אִין שׁוֹנֵי
בִּין שׁוֹגֵג לְמִזִּיד)

.152
בְּדִיוֹק הַהֶפֶךְ!
טוֹעֵן
רַב נִחְמָן בַּר יִצְחָק

בְּדִיוֹק הַהֶפֶךְ

וּלְמַחֲרַת עָנָה

(אִישׁתִּיק)

וְלֹא אָמַר לִיה
וְלֹא מִיָּד,

לְמַחֲר
נִפְקֵךְ דְּרַשׁ לְהוֹ):

.147
הַמְבַּשֵּׁל
(בְּשִׁבְתָּ) בְּשׁוֹגֵג -
יֵאָכֵל,

בְּמִזִּיד -
לֹא יֵאָכֵל,

וְאִינוּ 'שׁוֹנָה'
(בְּאֶשֶׁר לְשׁוֹכֵחַ)

.148
וְאִינוּ שׁוֹנָה?
(וְלֹא שָׁנָא)

מָה
פִּירוּשׁ אוֹתוֹ:

'לֹא שָׁנָא'?

.149
רַבָּה וְרַב יוֹסֵף

דְּאָמְרִי

לְאוֹרְחִים

בְּחִינַת

מִצְטַמֵּק וְרַע לוֹ,

וְכֹה -
לְפָדָא, דִּיִּסָּא וְתַמְרִי:

.144
בְּאֵם תְּשֻׁקָה

יִתָּר
עַל הַמִּידָה

תַּאנִּים, דִּיִּסָּא וְתַמְרִים

תְּקַדִּיחַ
אֶת הַתְּבַשִּׁיל

.145
וְנִשְׂאֵל
רַבִּי חֵיָא
(בַּר אֲבָא):

'שְׂכַח קְדָרָה'
(עַל גְּבִי בִּירָה)

וּבְשִׁלָּה בְּשִׁבְתָּ -
מָהוּ?'

.146
שְׂתַק

כָּל צָרְכְּךָ	'שָׂכַח קְדֵרָה	(אָמַר לְאִיסוּרָא')
.160	עַל	.153
וּתְבַשִּׁיל	גְּבִי כִירָה	'לֹא שָׁנָא'
שְׁבִישִׁיל כָּל צָרְכְּךָ -	וּבשִׁלָּה בְּשֶׁבֶת -	מִשְׁמַע -
בֵּין בְּשׁוּגַג	.157	אָסוּר!
בֵּין בְּמִזִּיד -	בְּשׁוּגַג - יֵאָכֵל	מִחֻשָּׁשׁ עוֹרְמָה -
יֵאָכֵל	(הַנְּזִיד),	.154
(דְּבַרֵי רַבֵּי מֵאִיר)	בְּמִזִּיד -	שְׁהִשְׁכַּח
.161	לֹא יֵאָכֵל.	כְּמוֹהוּ כְּמִבְּשִׁיל -
וְחוֹלֵק רַבֵּי יְהוּדָה:	בְּמָה	בָּא
חֲמִין	דְּבָרִים אֲמוּרִים -	לְהִשְׁהוֹת בְּמִזִּיד
שְׁהוּחְמוּ כָּל צָרְכְּךָ -	.158	וְאוּמַר
מוֹתְרִין,	בְּמָה מְדַבֵּר -	'שׁוּגַג הָיִיתִי'
מִפְּנֵי	בְּחֲמִין	.155
שְׁמִצְטַמְק וְרַע לוֹ	(מֵימֵי גְרִידָא)	(אֵין חֻשָּׁשׁ)
.162	שְׁלֵא	שְׁהִמְבַּשִּׁיל
(לְעֻמַּת זֹאת) תְּבַשִּׁיל	הוּחְמוּ כָּל צָרְכְּךָ	מִבְּשִׁיל בְּמִזִּיד
שְׁבִישִׁיל כָּל צָרְכְּךָ -	.159	כְּשֵׁם שְׁיִישׁ
אָסוּר,	וּבְתַבְשִׁיל	חֻשָּׁשׁ
מִפְּנֵי	שְׁלֵא בִישִׁיל	שְׁהִשְׁכַּח מְעָרִים)
שְׁמִצְטַמְק וְיִפְּהָ לוֹ	כָּל צָרְכְּךָ,	.156
.163	אָכַל חֲמִין	מֵאִידָךְ שְׁנִינּוּ
וּמִבִּיא דְגָמָה	שְׁהוּחְמוּ	(בְּבִרְיָתָא):

170.
 כְּשֶׁהָלַךְ
 רַבֵּי יוֹסֵי לְצַפּוּרֵי
 מִצָּא חֲמִין
 שֶׁנִּשְׁתַּהוּ עַל גְּבִי
 כִּירָה -
 וְלֹא אָסַר
 עֲלֵיהֶם

171.
 וּמִצָּא
 בִּיצִים מְצֻמְקוֹת
 שֶׁנִּשְׁתַּהוּ
 עַל גְּבִי כִירָה -
 וְאָסַר עֲלֵיהֶם

172.
 (אָה)
 לֹא לְאוֹתָהּ שֶׁבֶת
 אֲלֵא אָסַר
 מְלַכְתְּחִילָה לְהִתְקַיֵּן
 לְשֶׁבֶת הַבְּאָה)

173.
 הַנִּלְמַד מִכָּה
 בִּיצִים

מִתִּירִים
 (דְּאָמְרֵי לְהִיתְרָא)
167.
 וּמֵהִי הַגְּזֵרָה:
 שֶׁבֶתְחִילָה
 הוֹתֵר לְשׁוֹכֵחַ
 אֵת
 קִדְרָתוֹ בְּשׁוֹגֵג
 (לְטַעוֹם
 מִן הַנְּזִיד)
168.
 אֵךְ כְּשֶׁרָבוּ
 הַמְּשֻׁהִים בְּמִזִּיד
 וְאוֹמְרִים 'שֶׁכְּחֹנוּ'
 נֶאֱסַר
 עַל הַשׁוֹכֵחַ
169.
 וּבְכֹל זֹאת
 מְסַפֵּר
 שֶׁמוֹאֵל בַּר נְתָן
 (שֶׁשָּׁמַע
 מִרַב חֲנִינְא):

(לְמִצְטַמֵּק
 וְנִפְּה לֹ):
 כָּרוּב, פּוֹלִים,
 בְּשָׁר טָרוּף
164.
 וּמֵאִידָךְ כָּל
 הַמִּצְטַמֵּק
 וְרַע לוֹ -
 מוֹתֵר
 (גַּם)
 אִם שָׁכַח בְּמִזִּיד!)
165.
 אֲלֵא שֶׁהֵלְכָה
 (אוֹתָהּ בְּרִיתָא)
 בְּהַשְׁוֹאָה
 לְאִיסוּרוֹ שֶׁל רַב נַחֲמָן
 נִיתְּנָה
 קוֹדֵם גְּזֵרָה
166.
 וּמֵאִידָךְ
 (לְמִרוֹת אוֹתָהּ גְּזֵרָה)
 הָרִי
 רַבָּה וְרַב יוֹסֵף -

ומזגנו לו כוס	.177 והביאו לפנינו	מצטמקות ונפה להן?
והחזרנו (הפלי) למקומו	ביצים	ומשיבים: כן (אין)
ולא אמר לנו דבר	קטנות כחוזרין	.174 ואכן (כה מעיד רב חמא בר חנינא)
.181 אמר רבי זריקא	וטעמן יפה כפנקריסין'	'נתארחנו במקום אחד
אמר רבי אבא	.178 ובאשר להחזרה	(רבי ואני)
אמר רבי תדאי:	(החזרת הפלי אל הפירה)	והבאו לפנינו ביצים מצמקות
.182 כשהפלי עודנו בידו – שנו (שיחזיר),	אמר רב ששת:	.175 ביצים מצמקות כעוזרין
הניחו על הקרקע –	מחזירין אפלו בשבת	("שנעשו" דקות כעוזרין")
אסור (לא יחזירנו)	.179 שהרי פעם (מספר רבי אושעיא)	ואכלנו מהן הרבה'
.183 אמר רב אמר:	העלנו לרבי חיא רבה –	.176 או: 'אני ואבא עלינו
'רב תדאי	מן הקומה התחתונה	לחמת גדר
	.180 קומקמוס חמין	

אָסור	על קרקע - אָסור	דעבד -
.190 נמלה בַּדַּעַתוֹ: 'ובכ"ז אֲחֻזֵיר הַכְּלִי' (אֵל הַפִּירָה)	.187 ולַעֲמָתוֹ רַב שְׁמוּאֵל בַּר יְהוּדָה (וְגַם הוּא) מִסְתַּמֵּךְ עַל רַבִּי אֶלְעָזָר):	לַגְרָמִיּה הוּא דַּעבַד' .184 שְׁיִנְהַג כְּפִי שְׁיִנְהַג וְאִין הַדְּבַר מְחִיב
.191 וּמְכַל אֵלָה נְסִיק שְׁמַכְל מְקוּם אִם הַנִּיחַ עַל הַקְּרָקַע אֵל יְחֻזֵיר	הַנִּיחַ עַל גְּבִי הַקְּרָקַע - גַּם בֵּן מוֹתֵר .188 וְאָמַר חֻזְקָה (בְּשֵׁמוֹ שֶׁל אַבְיִי): אֶכֶן עוֹד הַכְּלִי בְּיָדוֹ - מוֹתֵר	.185 שְׁהָרִי אָמַר רַבִּי חִיָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן 'אֶפְלוּ הַנְּחִתָּה הָרַם וְהַחֲזֹר לַפִּירָה!' .186 וְרַב דִּימִי (הַנְּתָלָה בְּרַבִּי אֶלְעָזָר): עוֹד הַכְּלִי בְּיָדוֹ - מוֹתֵר, הַנִּיחוּ
.192 (גרסה אחרת) כְּשֶׁנֶּאֱמַר 'עַל גְּבִי הַקְּרָקַע - אָסור' לֹא נֶאֱמַר הַדְּבָר אֵלָא כְּשֶׁאִין בַּדַּעַתוֹ לְהַחֲזִיר	.189 אֵךְ לֹא אֶמְרַנּוּ (זֹאת) אֵלָא כְּשֶׁבַדַּעַתוֹ לְהַחֲזִיר,	
.193 אֵךְ כְּשֶׁמְלַכְתְּחִילָה	וְאִם שְׁיִנְהַ דַּעַתוֹ -	

שְׁהִסְקוּהוּ
בְּקֶשׁ וּבְגִבְבָא
הָרִי זֶה
כְּפִירִים
.200
אֵךְ אִם
הַסְקָתָה
בְּגִפְתָּ וּבְעֵצִים -
הָרִי הוּא
כְּתַנּוּר
.201
וְשָׂאֵל
רַב אַחָא
מַה
טִיבוֹ שֶׁל כּוֹפֵחַ?
(הֵאֵי כּוֹפֵחַ
הֵיכִי דְמִי?)
.202
אִם
נֶחְשָׁב כְּכִירָה
נִתְּן גַּם
כֵּן
לְהִסְקוֹ

לֹא בִיד וְלֹא
עַל גְּבִי
הַקְרָקַע)
.197
וּמְקַשָּׁה
רַב אֲשִׁי:
וּמַה אִם
מְזוּג (תְּכוּלְתוֹ)
מִמִּיחָם לְמִיחָם
(וְאִין זֶה
אוֹתוֹ כְּלִי)?
.198
וּמַה בְּאֲשֶׁר
לְתַנּוּר?
שְׁנִינּוּ:
אֶפְלוּ הַסְקָתָה
בְּקֶשׁ וּבְגִבְבָא
לֹא תִתֵּן
בְּתוֹכוֹ
אוֹ עַל גְּבִי
.199
מֵאִידֵךְ כּוֹפֵחַ

בְּדַעְתּוֹ לְהַחְזִיר
הַכְּלִי -
מוֹתֵר הַדְּבָר
(שְׁזָרִים
הַקּוּמְקוּם וְיַחְזִיר)
.194
וּמִשְׁתַּמֵּעַ (מִכָּל אֱלֹה)
כְּשֶׁהַכְּלִי בִידוֹ
(כָּל עוֹד)
גַּם אִם אִין
בְּדַעְתּוֹ לְהַחְזִיר
הַרְשׁוֹת נְתוּנָה
(לְהַחְזִיר)
.195
וּמְקַשָּׁה
רַבִּי יְרֵמְיָה:
וּמַה
אִם תִּלְהֵ בְּמַקְל
(הַכְּלִי)?
אוֹ הַנִּיחַ
עַל גְּבִי מִשָּׂה?
.196
(וְאִינּוּ)

210.
כְּדֵי לְטַהֵר
כִּיָּה
מִלְמַד אֲבִי
(וְאוֹלֵי רַבֵּי יִרְמְיָהוּ)

שְׁבוּר לְאוֹרֶה

211.
(שָׂאֵם)
שְׁבַרְתָּ לְרוּחַב
תִּמְצָא

שְׁלֵא שְׁבַרְתָּ
אֶלֶּא חִילְקָתָהּ

212.
אֶכֶּל אֶת
הַכּוֹפֵחַ

תִּטְהַר
אִם תִּשְׁבֵּר

בֵּין לְאוֹרְכוֹ
בֵּין לְרוּחְבוֹ

213.
אֵין נוֹתֵנִין
בִּיצָה

בְּצַד הַמֵּיחִים

מִקְפִּיד
בַּר קִפְרָא:

'אֶפְלוּ לְסִמוּךְ
לוֹ אֲסוּר!'

207.
(וְרַב מְנָא)
קִילֵל

נָשִׁים
שֶׁשָּׁטְחוּ בְּגִדֵיהֶן
(בְּשִׁבְתָּהּ)
'לְאוֹיָרָא דְתַנּוּרָא'

208.
אֶכֶּל הַכּוֹפֵחַ -

נִשְׂאֵל רַבֵּי
יוֹסֵי בַר חֲנִינְא -

מָה
טִיבוֹ שֶׁל כּוֹפֵחַ?

209.
עַל כּוֹפֵחַ

תִּשְׁפּוֹת
קִדְרָה אַחַת

עַל כִּיָּה:
שְׁתֵּי קִדְרוֹת

בְּנִפְתּוֹת וּבְעֵצִים

203.
וְאִם דִּינֹו
כְּתַנּוּר

אֵין לְהַסִּיקוֹ

וְאֶפְלוּ לֹא
בְּקֶשׁ וּבְגִבְבָּא

204.
וְעֵנָה לוֹ
אֲשִׁי:

נִפִּישׁ הַבְּלִיָּה
מִדְּכִירָה

וְזוּטָר
הַבְּלִיָּה מִדְּתַנּוּר

205.
מִחֲמַם
יֹוֹתֵר מִכִּירָה

(הַכּוֹפֵחַ)

וּמִחֲמַם
פְּחוֹת מִתַּנּוּר

206.
שֶׁעַל הַתַּנּוּר
(נִזְכִּיר)

גלגל מאי?
.221
אמר
רב יוסף:
גלגל -
חיב חטאת.
ומצטט
מר בריה דרב בינא:
.222
כל
שבא בחמין
מלפני השבת -
שורין אותו
בחמין -
בשבת
.223
וכל שלא בא
בחמין
מלפני השבת -
מדיחין אותו
בחמין בשבת
.224
למעט

צנור מים
בתעלה
שנחפרה
מחמי טבריה)
.218
אמרו
להם חכמים:
אם בשבת
(אתם)
מחממים כה מימכם)
.219
הרי המים -
בחמין
שהוחמו בשבת
ואסורים
ברחיצה ובשתיה
.220
כאן נשאלת
השאלה:
(אבעיא להו):
נניח שגלגל
(אדם ביצה) -

כדי שתתגלגל
(תתבשל מעט)
.214
אל
תפקיענה בסודרין
(תחמם בסודר
שנתלהט בשמש)
(אף זאת
רבי יוסי מתיר)
.215
אף אין
להטמינה
בחול
ובאבק דרכים
בשביל שתצלה
.216
לדגמה
אנשי טבריה
הביאו סלון
של צונן
לתוך
אמה של חמין
.217
(פלומר העבירו)

(מן חובצָה)	כְּתוּבָה	מְלִיחַ יֶשֶׁן
.231 וְאֵלֹהֵינוּ (הַבְּכָלִיִּים) -	פְּעָמִים רַבּוֹת	וְקוֹלֵיס סְפָרְדִי
אָמַר רַב יוֹסֵף -	עַד שְׁנַמְסָה בְּפֹה	שֶׁהִדְחָתָן זֶה הִיא גְמַר מְלֵאכְתָן
רוֹקְקִים	.228 וְהִיא מְבַחֵלָה -	.225 הֶבְהָ נְבֵאָר -
מִתְרַנְּגוּלְתָא דְּרַבֵּי אַבָּא	אָמַר רַב סְפָרָא	כֹּל שֶׁבָא בְּחַמִּין וְגו'
.232 (קִשָּׁה הִיא) בְּעֵינָיו	עַד שֶׁהִיִּיתִי מְקִיא -	מִשְׁמַע: שְׁנֵתְבִשֵׁל לְגַמְרִי
לְעֵגֶם שֶׁל בְּנֵי א"י וְאָמַר:	.229 אֶלְמָלֵא מִזַּג לִי רַבִּי אַבָּא	(וְאִין שְׁרִיתוּ בְּחֻזְקַת בִּישׁוּל)
'גַּם לָנוּ יֵשׁ מִמָּה לִירֻק!')	מִיָּד	.226 כְּגוֹן מַה?
.233 מִכָּל מְקוֹם	חֲמָרָא בַּר תַּלְתָּא טַרְפֵּי (יִין בְּן שֶׁלֶשׁ)	אָמַר רַב סְפָרָא:
אִם נָשׁוּב לְאוֹתָהּ בִּיצָה (שְׁמִחַת־מִמִּים)	.230 רַבִּי יוֹחָנָן	כְּגוֹן תְּרַנְּגוּלְתָא דְּרַבֵּי אַבָּא
	הִיא יוֹרֵק כְּשֶׁנֶּזְכַּר	.227 (כְּגוֹן תְּרַנְּגֵלְתָּ שֶׁל ר' אַבָּא
	בְּכוֹתַח הַבְּבָלִי	שֶׁבִישֵׁל אוֹתָהּ

<p>.240 (אין חימומה של הביצה</p> <p>בדבר מה שנתלהט בשמש (סודר)</p> <p>'בשול ברור'</p> <p>.241 אמר רב נחמן: בחמה מוסכם שמותר (לחמם - שהרי איננה אש)</p> <p>.242 בתולדות האור - (כלומר במה שנתחמם באש)</p> <p>אין מחלקת שאסור</p> <p>.243 (כוליה עלמא לא</p>	<p>'להפקיענה בסודרין' (את הביצה)?</p> <p>.237 גם תפוח (של תרומה) מרסק אינו מחמיץ את העיסה -</p> <p>.238 אומר רבי יוסי (שאולי 'מחמיץ בגופו' ולא דוקא 'במימיו' (במיץ)</p> <p>.239 וכשם שאין חמוצו ברור' (כה הוא אמר)</p> <p>הכא אין תבשילו</p> <p>תבשיל ברור</p>	<p>בתוך סודר שנתלהט בשמש)</p> <p>.234 מכל מקום הלא נאמר: נותנים תבשיל בבר בשביל שיהיה שמור</p> <p>.235 ואת המים היפים - ברעים (כדי שיצננו) ואת הצוננים - בחמה (כדי שיחמו)</p> <p>.236 האין אפוא להבין כרבי יוסי (שמותר</p>
---	--	---

250. כיצד יתרוץ זאת רבי יוסי?	לא נתלהט באש דוקא (ולא בשמש)	פליגי דאסיר) והמבשל
כיצד יתרוץ זאת רבי יוסי?	247. ואלו זה (רבי יוסי) סבר	כמבשל באש 244. כי פליגי בתולדות החמה -
251. רבה אמר: 'גזירה'	שאין לגזור (לא גזרינו)	חלוקים (הם) באשר
שמא יטמין ברמץ'	248. דהינו שאין ללמד	למה שהתחמם בשמש
252. התקבלת (בין תולדות האור	מפלי שנתחמם באש	245. שזה סבור: מאיסור תולדות האש
לתולדות החמה) היא על דרך ההטמנה	על פלי שנתחמם בחמה	נגזר האיסור על תולדות החמה
253. אדם עשוי לומר	249. ובכל זאת נאמר (במשנתנו) 'ולא' יטמיננה בחול' (חול) שנתחמם בחמה(!)	246. שמי יתקע לידנו שכלי פלוני

אין בָּךְ
דמיון

להטְמֵנָה בְּרָמֵז

.261

הטוֹעֵן:

'מִפְּנֵי שְׂמִיזוֹ
עֵפֶר וְגוֹ"

חֵיב לְשִׁטְתוֹ
לְתַרְזֵי הַהֲתַר

לְגַלְגַל
בִּיצָה עַל הַגֵּג

.262

אֲבָל,
יִטְעֵן הַלֵּה,

אֲבָל
סִתָּם גֵּג

לִית
בֵּיה עֵפֶר!

.263

(אִין)
כָּאן קוֹשֵׁי -

כִּי לֹא תִמְצָא
עֵפֶר עַל גְּגוֹת)

.257

שְׁבַעֲפָר
תְּחוּחַ אִין

חֹפְרִים גּוֹמָה;

אָז אוֹלִי

בְּכ"ו

בְּגַלְל
הַהֲטְמֵנָה בְּרָמֵז?

.258

וְרָבּוֹ שְׂמֵעוֹן
אוֹמֵר:

מְגַלְגְּלִים בִּיצָה

עַל גְּבִי

גֵּג רוֹתַח

.259

וְאִין
מְגַלְגְּלִים בִּיצָה

עַל גְּבִי

סִיד רוֹתַח
(דְּהוּא תוֹלְדוֹת
הָאוֹר)

.260

מְגַלְגְּלִים
עַל הַגֵּג -

'מָה
לִי רָמֵז

מָה
לִי חוֹל'

.254

וּמַאֲדָךְ
אִין הַתְּקַבְּלַת חֵלָה

עַל הַסּוּדָר

שְׂאִין דָּרָךְ
לְחַמְמוֹ
(מִבְּלִי לְשָׂרְפוֹ)

אֵלֶּא בַּחוּל

.255

אָמַר אֶפּוּא
רַב יוֹסֵף:

רַב יוֹסֵי מְסַכִּים

(ל'וֹלֵא
יִטְמִינָנָה בַּחוּל')

.256

'מִפְּנֵי שְׂמִיזוֹ
עֵפֶר מִמְּקוֹמוֹ'.
וּמַאֲדָךְ (נִשְׂאֵל) -

מָה
בְּדָבָר עֵפֶר תְּחוּחַ?

מפני שאינה
חורצת

(מזיזה עפר)

אלא כוכשת)

.271

ורבי שמעון
מתיר

כי אין אדם
כאן מתפונ

לחרוץ בעפר

או
לעמול בתבן

.272

(במלים אחרות -
משום

שהעבודה

מגדרת מצד
הכונה)

.273

ומה גם
שהטוען

'מפני שמזיז

.267

בין כה
ובין כה

מישהו
יטול אותה

בנעיצת סכין
(או שפוד)

.268

ואף רבי שמעון

אינו נוהר
(כרבנו)

לבל
יעשה חריץ

בקרקע
ברגל הספסל

.269

(הללו
מרשים אך ורק

לגרור פסא

שרגליו
משוקעות בטיט,

.270

או עגלה -

והוא
איתן בדעתו

.264

ומספר (בירושלמי)
על

פגה
שנטמנה בתבן

ומשום שמקצתה
מגלה

ניטלת
היא בשבת

.265

(נוהרים לגלות

מקצת
מן הפגה

כדי שלא
לחטט

בתבן המקצה)

.266

אף רבי לעזר
(בר תדאי)

מזלזל בכך -

280.
 דנו באותו
 סוּדָר
 (בְּאוֹתָהּ)
 בִּיצָה שֶׁבְּסוּדָר)
 וְאָמְרוּ חֲכָמִים
 לְרַב יוֹסִי:
281.
 הָא מַעֲשֵׂה
 דְּאֲנָשֵׁי טַבְּרִיא
 דְּתוֹלְדוֹת
 חֲמָה הוּא
 וְאֶסְרִי
 לְהוּ רַבְּנָן!
282.
 הִנֵּה
 נֶאֱסַר לְחַמֵּם
 בָּמָה
 שְׁנַתְחַמֵּם בְּשִׁמְשׁ
 (כְּאוֹתוֹ סוּדָר)
283.
 וְעַמֵּד
 עַל דְּעַתוֹ:

בְּתוֹךְ
 הַמַּיִם הַחֲמִים
 כְּמוֹהָ כְּהַטְמָנָה)
277.
 'בְּשׁוּם פָּנִים לֹא!
 עֲשׂוּי הוּא
 לְעֵנוֹת
 (הַטּוֹעֵן)
 'מִכְּנֵי שְׁמִיזִי
 עֶפֶר מִמְּקוֹמוֹ'
278.
 או
 'שִׁכַּח מְזֵה' -
 כִּי בְּסַפּוֹר
 (עַל הַטְּבַרְיָנִים)
 חֲשׂוּבָה
 דְּוָקָא הָרִישָׁא
279.
 מִי סְבַרְת
 מַעֲשֵׂה טִיבְרִיא
 אֶסִּיפָא קָא?
 אֲרִישָׁא קָא!

עֶפֶר מִמְּקוֹמוֹ
 צָרִיךְ לְתַת דְּעַתוֹ
 לְסִיפּוֹר
 עַל אֲנָשֵׁי טַבְּרִיא
274.
 ('מַעֲשֵׂה שְׁעֵשׂוֹ
 אֲנָשֵׁי טַבְּרִיא
 וְהִבִּיאוּ
 סִילוֹן שֶׁל צוּגֵן
 לְתוֹךְ
 אֲמָה שֶׁל חֲמִין וְכוּ')
275.
 שְׁמֵן הַסַּפּוֹר
 יוֹצֵאת
 מִחֲזֻקַּת דְּוָקָא
 דְּעַתוֹ שֶׁל
 הַטּוֹעֵן:
 'שְׁמָא
 יִטְמִין בְּרַמְזִי' -
276.
 (שֶׁהַכְּנֶסֶת)
 צָנוּר הַמַּיִם הַצּוּגֵנִים

<p>.290 אך בְּדִיעָבֵד - 'מַעֲשֵׂה שְׁעָשׂוּ אֲנָשֵׁי טְבָרְיָה' מאי רְחִיצָה?</p>	<p>מֵאֵז אוֹתוֹ עָנָן (בְּאֲנָשֵׁי טְבָרְיָה) .287 בְּטֵלָה הֵהֱטִמְנָה</p>	<p>הַתְקַבְּלֵת מִפְּרֻכָּת אִין מְדַבֵּר כָּלֵל בְּתוֹלְדוֹת חֲמָה</p>
<p>.291 מה טִיב (אוֹתָהּ) רְחִיצָה?</p> <p>נְנִיחַ רְחִיצַת כָּל הַגּוּף -</p>	<p>בְּדָבָר הַמוֹסִיף הֶבֶל (לְתַבְשִׁיל) וְאֶפְלוּ מִבְּעוֹד יוֹם .288 אָמַר עוֹלָא:</p>	<p>.284 חַמִּים (חַמֵּי טְבָרְיָה) אֵינָם חַמִּים אֱלָא 'דְּחֵלְפִי' אִפִּיתְחָא דְגֵיהֲנָם</p>
<p>.292 וְאֶסוּרִים (כְּאֶמֹר) חֲמִין שְׁהוּחֲמוּ בְּשַׁבָּת -</p> <p>הָאֵם מוֹתְרִים חֲמִין שְׁהוּחֲמוּ מִבְּעוֹד יוֹם?</p>	<p>הֶלְכָה כְּאֲנָשֵׁי טְבָרְיָה (אֲנִי מְצַדֵּד בְּדַעְתָּם) .289 וְאָמַר לוֹ רַב נְחֻמָּן:</p>	<p>.285 מְקוֹר חוּמָם בְּאִשׁוֹ שֶׁל גֵּיהֲנָם עַד כָּאֵן (אוֹמֵר הוּא)</p>
<p>.293 שְׁהָרִי שְׁנִינּוּ: חֲמִין שְׁהוּחֲמוּ מֵעֶרֶב שַׁבָּת. לְמַחֵר רוּחֵץ בְּהֵם</p>	<p>רַב נְחֻמָּן: כְּבָר שְׁבָרוּ אֲנָשֵׁי טְבָרְיָה אֵת אוֹתָם צִינּוּרוֹת</p>	<p>דְּבָרֵי רַבֵּי יוֹסִי .286 אָמַר רַב חֲסִדָּא</p>

300
ועננו זה
שנוי במחלקת:

שאומר
רבי מאיר:

301
לא ישתטף
אדם

כל גופו

בין בחמין
ובין בצונן

302
רבי שמעון -
מתיר

ורבי יהודה
אומר:

'בחמין - אסור
בצונן - מותר'

303
אמר
רב חסדא

מחלקת בכלי

אכל בקרקע -

אלא אם כן
ראויים לשתייה'

297
ובית הלל
(כך נאמר)

מתירין:

אף מה
מתירין

בית הלל?

298
לדברי רב
איכא

להשתטף בהן

כל גופו
עסקינן
(להבדיל מלרחוץ)

299
דהיגו -

'שם קצת
מים

על גופו
ונשטף'

(כדברי רש"י)

פניו, ידיו, ורגליו

294
אכל לא

את
כל גופו

ובכן
(אדם ירחוץ)

פניו
ידיו ורגליו

295
וסיומה
של אותה משנה:

חמין שהוחמו
ביום טוב

אל תשתמש בהם
לרחיצה

אף הם
מותרים בשתייה

296
ממש (כמדמה)
כבית שמאי:

'אל
תחמם מים לרגליו

כְּדַבְּרֵי הַמְּכַרְיֵעַ

בֵּינָם
שְׁנַיִם הַחֲלוּקִים -

.311

חֹזֵן
מִקּוּלֵי מְטַלְנֵיּוֹת -

דְּהִינּוּ
מֵאוֹתוֹ וַיְכַוֵּחַ
עַל הַשְּׂמִיּוֹשׁ
בְּסִמְרָטוּט

כְּפִתִילָה
בְּיוֹם טוֹב

.312

שְׂאֵע"פ שָׂרְבִי
אֶלְיָעֶזֶר מִחֲמִיר
(בְּעֶנְזֵי זֶה)

וְרַבִּי
יְהִשָּׁע מִיִּקְל

וְרַבִּי
עֲקִיבָא מְכַרְיֵעַ -

.313

אִין הִלְכָה
כְּדַבְּרֵי הַמְּכַרְיֵעַ -

רֵאשִׁית

.307

אָמַר
רָבָה בְּרַבְרָה בְּרַב חֲנָה

אָמַר
רַבִּי יוֹחָנָן:

הִלְכָה
כְּרַבִּי יְהוּדָה

.308

(כְּלוֹמַר,
כְּאֹמַר לְעֵיל:

בְּחֲמִין - אָסוּר
(לְהַשְׁטִיף בְּשֶׁבֶת,

בְּצוּגָן מוֹתֵר)

.309

וְאָמַר לוֹ
רַב יוֹסֵף:

מִנֵּין לָהּ?
בְּפִירוּשׁ שְׂמַעְתָּ,

אוֹ
עַל סִמְךָ הַכְּלָלִי?

.310

(הַכְּלָל
שֶׁל רַב:

הִלְכָה

מוֹתֵר
(לְדַעַת הַכֹּל)

.304

בְּמִים שְׂבַכְלֵי

יֵשׁ
חֲשַׁשׁ עֲבִירָה
(בְּשׂוּל בְּשֶׁבֶת)

אֵף לֹא בְּמִים
שְׂעַל הַקְּרָקַע)

.305

אָבֵל
אֲנָשִׁי טְבִירָה

חִימּוֹ
בְּמִים שְׂעַל הַקְּרָקַע
(דְּוִקָא) -

וְאָסְרֵי
לְהוֹרְבָנּוּ!

.306

יֵשׁ אֶפּוֹא
לוֹמַר:

מִחֲלָקַת - בְּקִרְקַע
דְּוִקָא

(בְּמִים)
כְּחֲמֵי טְבִירָה לְמִשְׁל)

יאמר
 לְהֵ רַב -
 הכּוֹנֵה: לֹא
 אֵת כָּל גּוֹפוֹ בְּבַת אַחַת
.321
 לֹא
 בְּבַת אַחַת
 אֵת כָּל
 הַגּוֹף
 אֱלֹא
 אֶבֶר אֶבֶר
.322
 'אֶבֶל רַב'
 (נִיתָן)
 לְשִׁקְעוֹ וּלְהַקְשׁוֹת) -
 'נֹאמֵר:
 פָּנָיו יִדְּיוֹ וְרַגְלָיו'
.323
 וְהֵלֵךְ: הוּא
 אֲשֶׁר אִמְרָתִי -
 רַחֵץ
 אֶבֶר אֶבֶר
 וּלְדוֹגְמָה -

אֶבֶר אֶבֶר
.317
 וּשְׂמוֹאֵל אָמַר:
 לֹא!
 אִין רְשׁוֹת
 לְרַחֵץ
 אֱלֹא פָּנָיו
 יִדְּיוֹ וְרַגְלָיו
.318
 וּמְקוֹשִׁים -
 וְהָרִי נֹאמֵר
 (ר' לְעֵיל):
 'אֶבֶל לֹא'
 אֵת
 כָּל גּוֹפוֹ'
.319
 אִין לְרַחֵץ
 (בְּשִׁבַת)
 אֱלֹא
 פָּנָיו
 יִדְּיוֹ וְרַגְלָיו
.320
 אִינָה מִבֵּין -

דְּרַבִּי עֲקִיבָא
 תְּלִמִיד הוּא
 (שֶׁל שְׁנֵי אֱלֹהִים)
 וְשִׁנִּית
 מִשׁוּם שְׁחֹזֵר בּוֹ
.314
 וְעָנָה לוֹ
 (רַבָּה בַּר בַּר חֲנָה)
 בְּפִירוּשׁ שְׂמַעְתִּי
 (אֲנֵא בְּפִירוּשׁ
 שְׂמִיעַ לִי)
.315
 וְנִשְׁאַלְתָּ הַשְּׂאֵלָה:
 בְּחֲמִין אֱלֹהִים
 (שֶׁהוּחֲמוֹ
 מְעַרְבֵי שִׁבַת)
 כִּי־צָדַד נִתְרַחֵץ?
.316
 רַב אָמַר:
 'לְמַחֵר'
 רוֹחֵץ בְּהוֹן
 כָּל גּוֹפוֹ -

שִׁירְסָנוּ אֶת
עֲצָמָם

(שָׁמָּא יִתְרַגְּלוּ)

לְחַמָּם
בְּלֵי סוּף מַיִם)

.331
וְאָכְנוּ בַתְּחִילָה

סְתָמוּ
אֶת הַקֶּמֶן
(מַע"ש)

וְרָחֲצוּ בְּשֶׁבֶת

.332
עַד שֶׁנֶּחְשְׁדוּ

שֶׁהֵם מְמַלְאִים
אוֹתוֹ

עֲצִים
מְעַרְבֵי שֶׁבֶת
(וּמְחַמְמִים לְמַחְרָת)

.333
וְאָסְרוּ לָהֶם
רְחִיצָה

וְהִתִּירוּ
לָהֶם זְעָה

.327
'מוֹתֵר לְשִׁתּוֹת,
וְאָסוּר לְרַחֵץ?'

(מְדַבֵּר
בְּחִמּוֹן שֶׁהוֹחֲמוּ
בַיּוֹם טוֹב)

.328
'וַיֵּמָּה
אִם תִּרְאֶה'
(עֲנֵה לוֹ)
'סָרִיס'
הַמַּחְבֵּק אֶת אִשְׁתּוֹ?'

(שֶׁהָרִי
לְהוֹרִיעַ אֵינּוּ יָכוֹל)

.329
וְהָלָה (הַפִּילוֹסוֹף)
אָמַר:

'מוֹטָב
שְׁלֵא תִתְפָּרֵץ'

אָמַר לִיה

'וְהִכָּא
שְׁלֵא יִתְפָּרֵצוּ'

.330
דְּהֵינּוּ -

הַפְּנִים, הַיְדִים,
הַרְגְּלִים
וְכוּ'

.324
וּבְכ"ו
הִלְכָה כְּשִׁמוּאֵל

(נִוְהָגִים כְּשִׁמוּאֵל)
בְּחִמּוֹן שֶׁהוֹחֲמוּ
בְּע"ש:

.325
'לְמַחֵר
(אָדָם) רוֹחֵץ

פְּנָיו יְדָיו וְרַגְלָיו

אֲבָל לֹא
כָּל גּוֹפוֹ אֲבָר אֲבָר'

.326
וּפִילוֹסוֹף אָחָד

שָׁאַל
אֶת בַּר קַפְרָא

(וְאוֹמְרִים גַּם:
אֲבָל ט -
גַּם הוּא פִּילוֹסוֹף -

שָׁאַל
לְלוֹי סְרִיסָא):

אִמְבִּטִיּוֹת הַמַּיִם
הַמְתוּקִים

וְטוֹעָנִים
(לְאַחַר מִכּוֹן):

'בְּמַלּוּחִים רַחֲצָנוּ'

.341

אָסְרוּ אֶפּוֹא
עֲלֵיהֶם

אֵת הַכֹּל

עַד שֶׁלְמָדוּ
לְהִתְאַפֵּק

.342

וְהַחֲלוּ
שׁוֹב לְהִתִּיר לָהֶם -

מִי מְעַרְה

וְאִף
חַמֵּי טְבֵרְיָה

.343

וְרַבֵּי
חֲנִינָא בַר עֲקִיבָא

הִתִּיר

אֶפְלוּ

וְאָסְרוּ
(אִף) זִיעָה

.338

הָיוּ שָׁם
(בְּמַרְחֵץ)

שְׁתֵּי אִמְבִּטִיּוֹת

אֶחָת
שֶׁל מְתוּקִים

וְאֶחָת
שֶׁל מְלוּחִים

.339

(הַמְלוּחִים)
הָיוּ מַיִם

מִחֲמֵי טְבֵרְיָה)

נִחְשְׁדוּ
שֶׁהֵם מְסַלְקִים אֵת

הַנְּסָרִין -

.340

אוֹתָם קָרְשִׁים
שֶׁבָּהֶם כִּיסוּ

בְּשַׁבָּת

אֵת

.334

(לְהִסְתוּבֵב)
עָרוֹם בְּמַרְחֵץ
וּלְהוֹיֵעַ

מִבְּלֵי שְׁנוֹתָן

מַיִם
עַל גְּבוּ

.335

כְּמוֹ
רַבֵּי אֶלְעָזָר בֶּן
עֲזַרְיָה

וְרַבֵּי עֲקִיבָא

בְּמַרְחֵץ
שֶׁל בְּנֵי בָרַק -

.336

'הוֹיֵעוּ בּוֹ
וְיִצְאוּ

וְנִשְׁתַּטְפוּ
בְּבֵית הַחֲצוֹן')

.337

נִחְשְׁדוּ
שֶׁהֵם כְּכ"ו מִתְרַחֲצִים

בְּתוֹאֲנָה:
מִזֵּעִים הָיִינוּ

עושה	.347	להביא לונטיות
- אותם פושרים -	ובאר:	
מחמם קמא	בקטנים	.344
	חם יותר	(לבל יבואו
.351		לידי סחיתה -
- וכשכואבת הבטן -	(כיון דזוטרין	שמקודם
חמם אלונטית	נפיש הכליחו).	10 בני אדם
	.348	היו
והנח	וימקפידים רבנן:	מסתפנים
על בני מעיה	מתחמם אדם	באלונטית אחת)
(בשבת)	כנגד המדורה	.345
.352	ויצא	אלא שהאיסור
ובלבד	ומשתטר בצונן	להזיע
שלא יביא	.349	מעולם לא חל
אדם	ובלבד	על
(לצרה הענן)	שלא	אמבטיאות
קומקום מים	ישתטר בצונן	של כרכין
חמים	ויתחמם	.346
.353	כנגד המדורה -	ושאל רבא:
(שמא	.350	דוקא כרכין
יפלו המים	מפני שמפשיר	(ערים גדולות)
על האלונטית	מים שעליו	ובכפרים אסור?
ויבוא		מדוע?
לידי סחיתה)		
(ר' לעיל)		

שְׁהִיד
סוּלְדַת בּוּ

(נְרַתַּעַת מַחֻמוּ) -
מוֹתֵר

361
כִּי אִין בְּכָה
בְּשׁוּל

(הַשְּׁמֹן
יִתְבַּשֵּׁל בְּטַמְפְּרִטוּרָה
גְּבוּהָה)

362
רַב נַחְמֵן
(בַּר יֶצְחָק) -

מִתְנַגֵּד:

שְׁמֹן יֵשׁ בּוּ
מִשׁוּם בְּשׁוּל

וְהַפְּשָׁרוֹ
זֶהוּ בְּשׁוּלוֹ

363
אַתָּה
מַחֲמֵם קֶצֶת שְׁמֹן

וְהַשְּׁמֹן

נַחֲשָׁב כַּמְבַּשֵּׁל

357
'אִשָּׁה מְבִיאָה

פֶּה שְׁמֹן
וּמִפְּשִׁירָה

(אוֹתוֹ)
כְּנֶגֶד הָאִשׁ'
(לֹא מְבַשֵּׁלֵת!)

358
וְרָבֵן שְׁמַעוֹן
בֵּן גַּמְלִיאֵל, אָמַר:

'אִשָּׁה
סָכָה יָדָה
שְׁמֹן,
מַחֲמֵמַת כְּנֶגֶד הַמְדוּרָה

וְסָכָה לְעוֹלָלָה
וְאֵינָנָה חוֹשֶׁשֶׁת'

359
וּמְנַסִּים
לְהַגִּיעַ לְהַכְרָעָה

(בְּעֵינֵי הַשְּׁמֹן) -

רַבָּה וְרַב יוֹסֵף
שְׁנֵיהֶם מְרַשִּׁים:

360
שְׁמֹן אַע"פ

354
גַּם מִי

שְׁתִּיהָ
(תְּנִי רֶבֶן)

אִין (לְחַמֵּם)
אֶלָּא

לְהַפִּיג צִינְתָּם -

355
(מְבִיא)
אָדָם - קִיתוֹן מֵיָם

וּמְנִיחוֹ
כְּנֶגֶד הַמְדוּרָה

לֹא בְּשִׁבְלִי
שְׁחִימוֹ

אֶלָּא בְּשִׁבְלִי
שְׁתַּפּוּג צִינְתָּם')

356
וּמָה
בְּאִשֶּׁר לְשְׁמֹן?

רַבִּי יְהוּדָה
גֹזֵר

מִן הַמֵּיָם
עַל הַשְּׁמֹן

371.
ורבי יצחק בר אבדימי

הכניס
פך שמן

באמבטיה
של רבי

372.
רצה
קצת לחממו

(לסיכה)

ואמר לו
(רבי)

373.
רבי
ישב במרחץ):

טול
(מים) בכלי שני

ותו
(בו את הפה)

374.
שמע מינה
תלת

(מכאן)

כלל אחד
לשמן ולמים

368.
ומהו הכלל?

יד
סולדת בו – אסור
(כשהוא)
חם יתר על המידה)

אין יד
סולדת בו – מותר

369.
והיכי דמי

יד
סולדת בו?

(מהי)
אמת המידה לקרה)

370.
אמר רחבא:

אם
עשויה להיות נכנית
(במים/בשמן)

כריסו
של תינוק

364.
אף רבי יהודה
אומר:

הפשרו

לא
זהו בשולו

365.
ורבו שמעון
בן גמליאל
מרשה להפשיר
שמן

רק בעקיפין

366.
(כשהאם)
סכה ידה

ומחממת
את היד

וסכה
את בנה)

367.
ואומר שמואל

(מפי
רבי יהודה)

בְּלִשׁוֹן קוֹדֵשׁ	(אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חֲנָה -	שְׁלֹשׁ מִסְקָנוֹת):
.382 שֶׁל קוֹדֵשׁ (דְּבָרִים)	אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן)	א. 'שָׁמֹן יֵשׁ בּוֹ מְשׁוּם בְּשׁוּל'
אָסוּר	.379 בְּכָל מְקוֹם מוֹתֵר לְהִרְחֵק	.375 (לְכוּ אָסֵר לְהִנָּיֵחַ בְּאִמְבֹּטָה)
לְאוּמָרְן (בְּמְקוֹם הַטְּנוּפֹת')	(בְּדְבָרֵי תוֹרָה) חוּץ	ב. כָּלִי שְׁנִי אֵינּוּ מְבֹשֵׁל
וְאֶפְלוּ) בְּלִשׁוֹן חוּל	מִבֵּית הַמְּרֻחָץ וּבֵית הַכֶּסֶף	.376 וּמִסְקָנָה שְׁלִישִׁית:
.383 אֵךְ כָּאֵן רָצָה (רַבִּי)	.380 וְגַם אִם אָמַר לוֹ	שְׁשָׁמֹן הַפְּשֵׁרוֹ (חֲמוּם)
לְהַפְרִישׁוֹ מֵאִיסוּר:	(רַבִּי לְרַבִּי יִצְחָק בַּר אַבְדִּימִי)	עַד שֶׁהוּא פּוֹשֵׁר) זֶהוּ בְּשׁוּלוֹ
אַפְרוּשֵׁי מֵאִיסוּרָא - שְׁאֵנִי	בְּלִשׁוֹן חוּל -	.377 אֵךְ כָּאֵן שׁוֹאֲלִים:
.384 וְהִנֵּה לְדוּגְמָה	.381 הֲלֹא לְמַדְנּוּ מֵאַבְיִ:	הִיכִי עָבִיד הֵכִי?
מְעֻשָׂה	דְּבָרִים שֶׁל חוּל	(תְּמַהִים עַל רַבִּי)
בְּתַלְמִידוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר	מוֹתֵר לְאוּמָרְן	.378 שְׁהָרִי
שְׁנַכְנַס אַחֲרָיו לְבֵית הַמְּרֻחָץ:		

ליה גידודי'
392
 (בבריכה)
 שטוחה שכזאת -
 מי אפסים
 ועל כרחוק
 תחפור
 בקרסוליה בטיז)
393
 תקושי
 בטל אפוא
 (לא קשיא)
 אך
 יש עוד קושי:
394
 שמספר
 רבי זירא -
 רבי אבהו
 (כה ראייתי)
 קרב
 יד לזין
395
 ('הניח ידיו

אך
 לא ידעתי -
 'אי עקר
 אי
 לא עקר'
389
 פשיטא
 דלא עקר -
 ודאי שלא עקר
 רגליו
 (אומרים)
 ולא שחה
390
 ומצטטים:
 'לא ישוט
 אדם
 בבריכה וגו''
391
 אלא
 שמדבר רק
 בבריכה
 נטולת מחיצות -
 'דלית

385
 ביקש
 להדיח קרקע
 ואמר לו
 (רבי מאיר):
 שבת,
 אין מדיחין!
386
 ולסוד
 לו קרקע
 (רצה)
 אותו תלמיד)
 אמר לו
 (שוב):
 אין סכין
387
 ומספר
 רבי זירא
 ראיתי
 את
 רבי אבהו
 שט באמבטיה
388
 (שט באמבטי)

גם המתרחץ -	מביא מבול לעולם	כָּנַגְד
.402 הכא נמי כיון דבעית -	.399 כאלו מביא מבול -	פָּנִיו שֶׁל מְטָה ('
לא אתי להרהורי	משום	.396 ולא ידענא -
(מרום פחד אינו מהרהר)	'שמתחמם ובא לידי קרי,	הלה אינו בטוח -
.403 לא יבוא לידי קרי,	(וזה קלקלת דור המבול)'	'אי נגע
כי יש בו פחד -	.400 אף כשגדוד חיילים	אי לא נגע'
'ביצעותא דנהרא'	נכנס העירה בשעת מלחמה	.397 אף מה השאלה?
.404 אלא שרבי אבהו (מתוך צניעות)	מותר לטעום (כך אומר אבי)	(אומרים)
ביקש	אף מחביות פתוחות	פשיטא דלא נגע!
להאחיל על הזיו	.401 שהרי אז אין להם (לגויים) פנאי	.398 שהרי אמר רבי אליעזר:
.405 וגם	לנסה לאליליהם (?) -	כל האוחז באמה ומשתין
	וכך	כאלו

הַעֲקָרִים

אַרְצֵי יִשְׂרָאֵל

וְאָפְלוּ
הַשְּׂתֵמֶט מְרֵבוּ -

.412

(שָׁמָּה)
יֵאָסֵר עָלָיו

שֶׁהָרִי אָמַר
(רַב יְהוּדָה):

נֶאֱמַר
'בְּכֹלָה יוֹבֵאוּ וְשֵׁם יְהוָה'

.413

וְהָעוֹלָה

מִבְּכָל
לְאַרְצֵי יִשְׂרָאֵל

עוֹבֵר
אֶפּוֹא בְּעֵשָׂה)

.414

אָמַר
(רַבִּי יִרְמְיָהוּ)

אֵיזִיל
וְאֶשְׁמַע מִיָּנִיָּה
מִיִּלְתָּא

.408

אֵהָ
רַבִּי יִרְמְיָהוּ

הָיָה
עוֹלָה זְקוּף

(מִדְּקוּדָה)
בְּדַבְרֵי רַבִּי

.409

וְחִכְמֵי
שֶׁל רַב אֲשֵׁי

הָיוּ
בִּירְיָדָה - זְקוּפִים

וּבְעֵלְיָה
(כְּשֶׁפָּנְיָהֶם הַחוּצָה)

הָיוּ מִתְּכּוּפְפִים.

.410

וְרַבִּי יִרְמְיָהוּ
הַשְּׂתוּקָה לְעֵלוֹת -

'דְּבָעִי'

לְמִיִּסְק
לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל'

.411

זָה עֲקָר

בְּכָה יֵשׁ קוּשִׁי

שֶׁהָרִי
הָעוֹשֶׂה כֵּן
(אָמַר רַב)

'כְּאֵלוֹ כּוֹפֵר

בְּבִרְתּוֹ
שֶׁל אֲבָרְהָם'

.406

אָכַן, אֹמְרִים,
כְּשִׁינֹרֵד (לְנֹהַר)

אֵהָ לֹא
כְּשֶׁעוֹלָה -

גַּם רַבָּא
(בְּעֵלְיָה)

הָיָה מִשְׂתוּחָה
(מִתּוֹהָ צְנִיעוּת)

.407

(אָם)
כִּי אֲבִי

מִרְשָׁה לְמִתְיָרָא
מֵאוּד

לְאַחוּזָא בְּפִין)

לְאמְרָם בְּלִשׁוֹן קוֹדֶשׁ	מִמֵּיָא דְּבִי בְּאַנְי'	וְאִתִּי וְאִיסָק -
.422 פְּתַחוּ פּוּמִיכּוּ וְאַפִּיקוּ הֶבְלָא -	.419 אַלְמֵלָא לֹא בְּאִתִּי	.415 (אַשְׁמַע) עוֹד מְלָה
(פְּתַחוּ פֹה וְהוֹצִיאוּ הֶבְלָא)	אַלְא	מִפִּי רַב יְהוּדָה
כְּמוֹ שְׁמוּאֵל	לְשִׁמְעַע דְּבַר זֶה	וְאִזְ אַעְלָה)
.423 שְׁמוּאֵל הֲלֹא אָמַר:	(אָמַר רַבִּי זִירָא) -	.416 מְצָאוּ עוֹמֵד בְּמַרְחָץ -
הֶבְלָא	דִּי	דְּקֵאִי בִּי בְּאַנְי -
מִפִּיק הֶבְלָא	.420 רַק בְּגַלְלִי זֶה	מְבַקֵּשׁ מִמְשִׁמְשִׁי
.424 כְּשִׁשׁוּאֵפִים מְלֵא הֶפֶה	כְּדֵאִי הֲיָה לְבוֹא -	.417 'הֶבִיאוּ לִי נֶתֶר
הֶבְלָא	וַיִּמָּה לְמַד?	הֶבִיאוּ לִי מִסְרָק
פּוֹלְטִים כְּהִנָּה וְכְהִנָּה (בְּזִיעָה)	.421 הֶבִיאוּ נֶתֶר וְכוּ' -	.418 פְּתַחוּ פּוּמִיכּוּ וְאַפִּיקוּ הֶבְלָא
.425 אַךְ אֲשַׁתּוּ מֵיָא דְּבִי בְּאַנְי	שֶׁל חוֹל מוֹתֵר	וְאֲשַׁתּוּ

שֶׁהִסְקוּהוּ מִבְּחוּץ

וְלֹא

הִסְקוּהוּ מִבְּפְּנִים

.433

רָחֵץ בְּחַמִּין

וְלֹא

נִשְׁתַּטֵּף בְּצוּגָן -

דוֹמָה לְבִרְזֵל

שֶׁהַכְּנִיסוּהוּ לְאוֹר

וְלֹא

הַכְּנִיסוּהוּ לְצוּגָן

.434

רָחֵץ

וְלֹא סָה -

דוֹמָה לְמִים

עַל

גִּבֵּי חֻבֵּית

(אֵף לֹא בְּתוֹכָהּ)

.435

וְכָאן

דְּנִים בְּמוֹלָיָאָר

(מִן סְמוּכָר)

אִם הוּא

כִּיּוֹן

שֶׁלֹא אֵיבַל

(כְּהִלְכָה)

.429

הַנְּצָרָה לְנִקְבֵי

וְאָכַל -

דוֹמָה לְתַנּוּר

שֶׁהִסְקוּהוּ

עַל גִּבֵּי אֶפְרוֹ

.430

בְּמָקוֹם

לְהִתְרוֹקֵן מִצוֹאָתוֹ

עוֹמֵד

וְנוֹגֵס מִן הַכְּרִיד -

'וְזוֹ תַחֲלִילַת

רִיחַ זוֹהֶמָא'

.431

רָחֵץ בְּחַמִּין

מִבְּלֵי

לְשִׁתוֹת מֵהֵן -

דוֹמָה לְתַנּוּר

(גַּם הוּא) -

.432

לְתַנּוּר

מֵאֵי מַעֲלִיּוֹתָא?

מֵה פְּתָאוּם -

'שְׁתוּ

מֵיִם שֶׁל בֵּית הַמְּרֻחֵץ'

.426

וְהִתְשׁוּבָה -

נֹאמֵר: אָכַל

וְלֹא שְׁתָה -

אֲכִילְתוּ דָם

וְזָהוּ

תַּחֲלִילַת

חוֹלֵי מַעֲיִם

.427

אָכַל

וְלֹא הִלֵּךְ

אֲרֻבַּע אַמּוֹת -

אֲכִילְתוּ מִרְקֻבַּת

וְזָהוּ תַחֲלִילַת

רִיחַ רַע

.428

(מִתַּחֲלִיל לְהִסְרִיחַ

לוֹ

מִן הַפֶּה

המיחם שפנהו -

לא

יחמם בו

(מים)

אלא כדי להפשירם

.443

ומפרש

רבי אדא בר מתנא:

אל

תכניס קצת מים

כדי שיתחממו

.444

שים

בו הרבה מים

כדי להפשירם

(דהיגו

לחממם מעט)

.445

ומקשים:

'הלא מצרף!'

(אם)

תכניס

.439

רבה הגדירה:

בי פירי

(חלל)

שעושים

בדפון הכירה

(גופה)

.440

אה רב נחמן

בר יצחק

טוען:

בי דודי

בדוד

התחתון - גחלים

ובעליון - המים

.441

(ודעתו

שלו נתקבלה)

באשר למיחם -

אין

לחמם בו

.442

נאמר:

גרוף -

שותים

ממנו בשבת

.436

אה אנטיכי

ומיד

ידבר

בכלי זה,

'אע"פ שגרופה -

אין

שותים הימנה'

.437

ומה

טיבו של מוליאר?

תנא:

מים מבפנים

ונגחלים מבחוץ -

.438

הגחלים

נספחים לכלי,

באשר לאנטיכי

כאן

יש מחלקת

שפינה
ממנו המים -

(שרוקנו לחלוטין)

.453
במיחם כזה
(לזהט
מן הסתם)

אסור

להכניס
מים כל עקר
(מפני שמצורף)

.454
שקרי
קבע רבי יהודה:

גם

דבר שאינו מתכונן -

אסור

.455
אכל שמואל
מרשה:

'אפלו לצורף'
נמי מותר'

.449
ומסתג אפני:

מה
פתאם? אני

מבין 'פינהו' -

נטלו
מעל האש

.450
נטלו
מעל האש

(ויש
בו מים חמים) -

יפשיר
בו מים

.451
וכדי
שלא לחמם

מדבר

בכמות
גדולה של מים

.452
מאידה מיחם

מים קרים
תנהג בצורף -

.446
המטביל
מתכת לזהטת

(פאן
המיחם שפינית)

בצוננים
כדי לחממה

.447
מה פתאם

(נענה),
שכחת ת'כלל -

כללו של
רבי שמעון?

.448
הרי
לא נתכונן

(לצורף)

ולכו
הדבר - מותר
(ר' לעיל 272)

463. מְרִשּׁוֹת הַרְבִּיִּים לְסֵלֶק קוֹץ (כְּגוֹן)	גְּחֻלַּת שָׁל מִתְּכַת	456. מִן הַסֵּתֶם מִתְכַּוֵּן -
או בְּרִזְל מְלָכִין	מְטָרָד	מִוְתָר
464. אֲבָל שְׂמוּאֵל נוֹהֵג (כְּעֵנִין זֶה)	אֲבָל אֶסֶר לְכַבּוֹת	לְהוֹסִיף גַּם מְעַט מִיָּם (לְאוֹתוֹ כְּלִי לֹהֵט)
כְּרַבִּי יְהוּדָה וּמְאִידָה	גְּחֻלַּת עֵץ	457. בְּשִׁיעוּר שִׁישׁ בּוֹ אֶכּוּ
נוֹהֵג כְּשִׂמְעוֹן	461. 'דְּאִיסוּרָא דְּאוּרִימָא הִיא (וְחֵיב סְקִילָה')	כְּדִי לְצַרְף, וּמוֹקְשָׁה הַדְּבָר -
כְּדָבָר שְׂאִין מִתְכַּוֵּן	וּמְדוּעַ אֶפּוֹא בְּכָה	458. לְמִימְרָא דְּשְׂמוּאֵל כְּרַבִּי שְׂמְעוֹן
465. כְּגוֹן כְּשִׂאֲתָה שֵׁם קֶצֶת מִיָּם בְּמִיחָם	אֵינּוּ נוֹהֵג כְּשִׂמְעוֹן?	סְבִירָה לִיָּה? הָאֵם סְבוּר כְּשִׂמְעוֹן?
וְאִינָהּ נוֹתֵן דְּעִתָּה	462. שְׂמְעוֹן אֶכּוּ הַרְשָׁה מְלָאכָה כּוֹאֵת - מְלָאכָה	459. מְאִידָה הִלָּא הַרְשָׁה
לְעֵנִין הַחִיסוּם	שְׂאִינָה צְרִיכָה לְגוּפָה	לְכַבּוֹת

בכוס	אומר	.466
המכילה מעט ומה גם	תתאה גבר -	אה נחזור לעצם
שהיא כלי שני	(היגו) הנזל שמתחת	ענין ההפשרה,
.473	ידו	מה
דהיגו	על העליונה)	נותנים
לא	.470	כדי להפשיר)?
אותו כלי	אה בית הלל	.467
שבמישרין	אומרים:	חמין
נתחממו בו המים	שים חמין לתוך הצונן	לתוך הצונן
.474	ושם צונן	ולא ההפך
(וכפי שנגאמר) הכל	לתוך החמין -	(דהיגו - הצונן
מודים בכלי שני	.471	לתוך החמין) -
שהוא מותר	זה בסדר	ע"פ בית שמאי
.475	כל עוד	.468
אה מה	אתה	(ומבאר רבינו תם -
באמת	שותה	מכין
בין	מים בכוס	שברגיל נותנים
כלי ראשון	.472	את המעט -
	במה	במרה
	דברים אמורים -	.469
		אה רש"י

(רבי מנא):	כאן וְכֵן	לְכֹלֵי שְׁנֵי?
.483 הָהוּן פִּינְכָא דְאֹרְזָא	אִין הֵיד שׁוֹלְטֵת -	.476 עַל פִּי מִיִּדַת הָחַם
מְסִיעַ לִיה לְאַבָּא	.480 כְּלִי אֶחָד נִגַע בְּאֵשׁ	אָמַר רְבִי יוֹסִי
הָהוּן פִּינְכָא דְגְרִיסָא	הַשְּׁנֵי	.477 אוּ כְלִשׁוֹנוֹ -
מְסִיעַ לִיה לְאַבָּא	לֹא נִגַע בְּאֵשׁ (וְגַם הוּא לוֹהֵט)	כְּאֵן הֵיד שׁוֹלְטֵת
.484 פִּינְכָא שְׁל אוֹרְזוֹ	.481 אֶלָּא שְׁעֵשׂוּ הֶרְחַק	(אֵינָהּ נְכוּיִת - מְדַבֵּר
אוּ פִּינְכַת גְּרִיסִים	לְכֹלֵי רֵאשׁוֹן	בְּכֹלֵי הַשְּׁנֵי)
(הַמְשֻׁמְרִים חוּמָם)	וְלֹא עֵשׂוּ הֶרְחַק	.478 וְכֵן אִין הֵיד שׁוֹלְטֵת -
וְאִף בְּכֹלֵי הַשְּׁנֵי)	לְכֹלֵי שְׁנֵי	הַכְּלֵי הֶרֶאשׁוֹן (אוֹמֵר הוּא)
.485 בֵּית הַלֵּל	.482 (תִּקְנוּ הֶרְבֵּנִים תִּקְנֵה)	מְכַרִּים הֵיד לְבְרוּחַ
אֵינָם מְקַפִּידִים אֶפּוֹא	וּמְצַדֵּד בְּדַעָה זֹו	.479 וּמְתַנַּגְד בְּפִסְקָנוֹת רְבִי יוֹנָה:
כְּשֶׁמְדַבֵּר בְּכוֹס	בְּנוֹ	

אָפּלו
פּנים זיך ורגלים

.493
משום שהלה
אוסר

ואפלו
להפשיר קצת מים)

.494
ומצטרף (למקילים)
בנו

של
רב השע:

גם רבא
(ראיתי בעיני)

איננו מקפיד

.495
מערכב בחיור

בכלי
זה או אחר,

ובכל סדר,
חמין וצונן

.496
כי

כלי גדול)

סבר רב
יוסף:

הרי
הוא כאמבטי

.490
ואומר אביי -

למדנו
מרב תיאי:

ספל
אינו כאמבטי

.491
ואם אכן

הלכה
כרבי שמעון

בן מנסיא -
רחיצה

בשבת בחמין
ליכא?

.492
(אין סכוי)
שגרחץ

בשבת

.486

אבל כאמבטי

(הואיל ואמבטי,
גם אם איננה
כלי ראשון

מכילה מים
(הרבה)
לרחצה)

.487
אבל כאמבטי
מרשים

(בית הלל)

רק
חמין לתוך הצונן
(ולא ההפך)

.488
ורבי שמעון בן מנסיא

אוסר

(אף
חמין לתוך הצונן)

.489
וספל

(מן)

503	דפנות הפלי מבודדות	כבר רבי חייא אמר:
הם פלי ראשון	(דפנות הפלי שבתוך הפלי)	נותן אדם קיתון
ואין	500 וענה לו (ותקנו):	של מים -
לבשל (פאמור) בפלי ראשון	"מערה איתמר"	497 חמים, קרים (לא חשוב)
504 אך בקערה תבלו	נאמר 'מערה' (קיתון מים)	לתוך
כמה שאתה רוצה -	501 מערה אדם	ספל מים (ספל - אותו פלי גדול)
וגם בתמחוי	קיתון של מים (איזה שרוצה)	498 רגע, רגע -
505 (אדם מערה לתמחוי	ואינו מבלבל ת'מח	אמר רב הונא
את	502 והאלפס והקדירה	(לרב אשי) - אמרת 'נותן קיתון'?
מלא תכו האילפס)	אם הרמת מעל האש	499 הענין שונה (שאני התם)
506 ומסתיג רבי יהודה:	אין לשים (בהם) תבלו	שהרי
תבלו -		
אך לא		

513
 עזוב - אומר
 אביי -
 תני
 רבי חי'א:
 מלח
 אינה כתבלין
514
 אינו כתבלין
 במוכין
 זה
 שגם בכלי
 שני
 (בפוש'רין)
 גם כן מתבשל
515
 מאידך גיסא
 טעון
 רב נחמן
 שהמלח
 זקוק
 לבשול ממושה

רותחת'
510
 כלומר
 שים פפריקה
 גם
 בכלי ראשון
 להוציא
 כלי
 עם חמץ וציר
 (דגים)
511
 ורבי יוסף
 מחיל
 הכלל
 (הכלל שבמשנה)
 גם
 על המלח
512
 דהינו -
 אין לבזק
 (מלח)
 אלא
 בכלי השני

בכלי
 עם
 חמץ וציר
507
 ותוהים
 מה הפונה
 על מה קל
 הסוג?
 על כלי
 ראשון?
 על כלי
 שני?
508
 ומצטטים
 (מרבי יהודה)
 ואז מתחור
 שהלה
 התפנו להקל -
509
 'תבלין'
 (זרק תבלין)
 בכל אלפס
 וקדירה

נָרָה;	מִלְחָמָה בִּישׁוּלָא וְגו' (מִלְחָמָה בִּישׁוּלָא וְגו')	.516 צָרִיקָא מִלְחָמָה בִּישׁוּלָא כְּבִשְׂרָא דְתוֹרָא – כְּבִשְׂרָא שׁוֹר, וְלֹא פְחוּת
אָךְ אִם נִתְנוּהָ מִבְּעוֹד יוֹם –	.520 טוֹל אַפּוּא מְלַח וּבִזְקָה (כֶּה) מִבְּנִיִּים הֵם דְּבָרֵי אַבְנֵי) –	.517 וַיֵּשׁ הַמְּבִינִים דְּבָרֵי אַבְנֵי בְּרוּחַ רַב נַחְמָן –
.524 אִם הַנְּחִתָּה הַצְּלוּחִית מִבְּעוֹד יוֹם (לֹא בְּשֶׁבֶת)	.521 אִין דְּפִי בְּקַמְצוּן מְלַח אִם תְּשִׁים (וְאִף) בְּאַלְפֵס הַרוּחָה)	.518 'מְלַח' אִינָה כְּתִבְלִין' כֶּה שְׁגָם בְּכִלֵי רֵאשׁוֹן אִינוּ מִתְבַּשֵּׁל
זֶה בְּסֵדֶר	.522 אִין נוֹתְנִים כְּלֵי תַּחַת הַגֵּר	.519 (שְׁהָרִי ע"פ רַב נַחְמָן צָרִיקָא
.525 אָךְ אִין נְהַנִּים מֵאוֹתוֹ שְׁמֹן שְׁנַאֲגֵר	.523 אֵל תַּחֲלֵב לְאַסוּרָה טַפְטוּפֵי שְׁמֹן –	
.526 חוֹרָג מִן הַמְּכֻסָּה שְׁהַקְצִבְתָּ (לְהַדְלִיקָה)		

ניטל בשבת)	באיזו קופסה	באותה שבת)
.534	או	.527
ומאידך (אומר הוא)	צלחת המתנגלת במגרש)	למה הדבר דומה -
תנגלת	.531	לענין
ד"כ	ומפרש רבה	הביצה והתנגלת
לא תטיל במדרון	(טיב ההפלה הוא) -	.528
.535	כאן	אינה (אמר רב חסדא)
וזו אפוא	ההצלה מצויה	נותן כלי תחת
הצלה שאינה מצויה	.532	תנגלת לקבל ביצתה
ואתה לא התירו -	תנגלת עשויה להטיל	.529
.536	באשפה	(לקלטה במקום בטוח)
להתעסק במשהו חריג -	ומישהו ירמוס הביצה (אם לא נכסנה)	מאידך
'כגון מדרון' אומר רש"י,	.533	אתה כופה עליה
'וטפוף' דשמן דמתניתין'	(אכן נכסנה)	כלי שלא תשבר
.537	וגם אם	.530
אך אביי	הביצה	(מכסה)
מטיל	דבר שאינו	

על הנר -
ששלהבתו

לא
תלחר את הקורה

.545
וענה לו
(פמקודם)

רבה

אתה יודע
הרי

שהתקרות נמוכות

.546
שמדבר
בבתי גחניני

דשכיח
בהו דליקה

(וזה אכן)
הצלה מצויה)

.547
אכל מה

(שב)
ומקשה אבני)

בגולפי חדתי

דשכיחי דפקעי
וכך

גם הניצוצות

.542
דבר שכיח -
ניצוצות שמן

הניתנים
מן הפתילה

וההצלה
(אכן) - מצויה

.543
והלה מתעמש
אבני -

מחטט
ומוצא דוגמה

(להצלה)
בלתי מצויה
ובכ"ז מותרת)

.544
הנה
שמים קערה
(קערת חרס)

ספק בעצם

ההבדלה
ומרחיק עדותו -

.538

נשברה
לו חבית

טבל

על הגג

.539
(מקרה)
בלתי מצויה)

ובכ"ז

מביא כלי
ומניח תחתיה

.540
גם זו
הצלה מצויה

(עונים לו) -

חביות
חדשות - מתבקעות

.541
מדבר -

.555
אתה
מכין כלי
(להשתמש בו,
לטלטלו)
ואחר
מרתקו
לביצה האסורה

.556
כלי
שהיה מוכן
מתחילה לטלטלו
ועכשו
עושהו מוקצה

.557
יושבת
בו ביצה
שאין
להזיזה בשבת
ומתוך כה
מוקצה הכלי

.558
ואתה,
אומר רש"י -

חדשות
ואלה
מתפקעות לפתע

.552
ואשר לדלף -
אינה
יודע
שהדלף שכח
ודוקא
כשהבית חדש!
.553
אה
רב יוסף
שב
להבדלת
רב חסדא -

.554
טעמא
דרב חסדא -
משום
מבטל
כלי מהיכנו

כשהקורה נשברת,
קורת הגג -

.548
ומרשים
לסמוך אותה
(לכל תצנח)
הן בספסל
והן
בארוכות המטה

.549
ועוד דוגמה
(מוסיף):
נותנים כלי
תחת
הדלף בשבת

.550
ועונים
לו כמקודם
זו
הצלה מצויה

.551
שהרי
מדבר בקורות

כלי מהיכנו
(לקאורה)
משום
שאפרוחים אין לטלטל
.566
לאט לה
אביי,
הוא עונה
(רב יוסף)
הבה
נתחיל בטבל
.567
הפרש ממנו
המעשר
(בשבת)
ויהיה
ראוי לאכילה
(והכלי – לטלטול)
.568
ובענין ניצוצות
מה
זה בכלל ניצוצות?
(אלה דברי

שנותנים
תחת הנר
לקבל ניצוצות?
.562
וכיצד
אתה מבטל
מהיכנו
את הספקסל
(כשהגג נשבר)?
.563
ומה עם
אותה
קערה
שנתת (בשבת)
תחת הדלף?
.564
ואיך זה
שמותר
להציב סל
(בשבת)
כמדונה לאפרוחים?
.565
לבטל

כאלו
חיברת אותו בטיט
והדבר
דומה למלאכה
.559
או מאידך
כאלו
נפצת אותו
(אותו כלי
שביטלת מהיכנו)
וגם
זו מלאכה
.560
ושוב
מקשה אביי:
ומה
עם הטבל –
(תבואה
שגם היא מוקצה
ומרתקת כלי?)
.561
ומה
עם הכלי

כַּגְרָף שֶׁל רָעִי)	כָּל רָגַע	רַב הוֹנָא
.576 וּכְשֶׁדָּלַף אֶצֶל אֲבִי (בֵּית הַרִיחִים)	לְחַלְצוֹ (אִם אֶחָפֵץ) מִתַּחַת לַגַּג הַרוֹפֵס	בְּרִיָּה דְּרַב יְהֵשֵׁעַ) - .569 תּוֹכֵל לְטַלְטֵל הַכְּלִי
אָמַר לוֹ רַבָּה:	.573 וְאֶשֶׁר לְדַלְף - מָה	שְׁהָרִי 'נִיצוּצוֹת
מְשׁוֹךְ לְשֵׁם מִטְתָּךְ	רַע בְּמִי גָשָׁם?	אִין בְּהֵם מְמָשׁ!
.577 (זֵיל עֵיילִיה לְפוּרְקָה לְהֵתָם)	.574 מִתְמַלֵּא לוֹ אִפּוֹא הַכְּלִי	.570 מִמֵּילָא - כְּךָ תּוֹכַח,
וְאִזְ כְּבָר	קִצָּת מִי שְׁתִּיָּה	בְּסוּפוֹ שֶׁל דְּבָר
תְּשַׁלֶּיךְ ת'טְנוּפֹת הַחוּצָה!	וּמוֹתָר לְטַלְטֵל וּלְהַשְׁתַּמֵּשׁ	תְּשַׁאֲר הַקְּעָרָה רִיקָה
.578 וּכְשֶׁמַּת עַכְבָּר	.575 וְאֶפְלוּ מְצַחִינִים הַמַּיִם	.571 וְגַם אֶת הַסְּפָסֵל
בְּאוּצָר	מוֹתָר לְטַלְטֵל הַכְּלִי (כְּדִי לְשַׁפְּכֵם -	לֹא בְּטִלְתִּי (חַס וְחִלְיָא)
הַבְּשָׂמִים שֶׁל רַב אֲשִׁי	.579 אָמַר לָהֶם	.572 אוּכַל

כדי שלא תהינה	בשביל שלא תשבר	(והיה שבת): 'נקטה
אותן אבנים שרויות במים)	.583 אינה מתעסק בכלל	בצויותה' - ז"א
.587 באבנים הללו הרי	בפיצה -	תפסו בונב - והשליכו!
אנו	מלמעלה או מלמטה	.580 וגם הסל תוכל
מנגבים (בשבת) ת'תחת -	.584 כי אין כלי	ליטול
.588 מבאר רבי יצחק	ניטל	(רק חכה שיסתלקו האפרוחים)
(ואינו מוקצות) - 'אבנים'	אלא לדבר הניטל בשבת	.581 אבל כשם שאין מניחים
מקורלות דחזון לבית הפסא'	.585 אה מה (שואלים)	כלי
.589 מקורלות ר"ל אבנים	בדבר אותן מחצלות	מתחת לתרנגלת לקבל ביצתה -
'שראשן'	שפורסים על האבנים?	.582 אמר רב יצחק -
חד	.586 (בחרף)	כה
וראויות לקנות'		אין כופין עליה כלי

597. שואל את רב אשי) התירוץ טוב לקיץ	ובגשמים - מפני הגשמים, ובלבד שלא יתפנו לצוד') 594. (והרי אין להגיה	590. אך גם על לבנים כך עונים לו פורסים מחצלות בשבת
598. ביצד תצדיק טל טול הכלי (מחצלות)	594. שבשבת מותר להתעסק בדבורים)	591. והלה: 'דאי שתיור מבנינא' - מדבר בשאריות מבנין, ונלקחות להשען עליהן
בחורף (כשאין דבש)?	595. אינכם מבינים (הוא עונה):	592. אך פורשים - כך מקשים הם - גם על פגרות
599. (הן אמר שאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת)	הכא במאי עסקינן - דאיכא דבש 596. הדבש הוא הגורם, ומתערב	593. (בפמה - מפני החמה
600. - לא נצרכא אלא	רב עוקבא ממישן -	

אל יַעֲרִים	.604 חֶשֶׁב - (מִבְּעוֹד יוֹם):	לְאוֹתָן שְׁתֵּי חִלּוֹת -
וַיִּלְכּוּד לוֹ מִן הַדְּבָרִים	'הִנֵּה,	מִשְׁאֵירִים לְדְבָרִים שְׁתֵּי חִלּוֹת
.608 יַעֲשֶׂה עֲצָמוֹ תָּמִים	אֶטְעַם מִחֶר מִן הַדְּבִשׁ!	(לְמַחֲמָתָן בַּחֲרִף)
וַיִּשְׁתַּמֵּשׁ	.605 אֵינּוֹ אוֹמֵר	.601 וְהָא מוֹקְצוֹת נִינְהוּ!
בְּמַחְצָלְתוֹ כִּי מִצּוּדָה'	'אֲרִדָּה'	הַחִלּוֹת (כִּי עוֹנִים לוֹ)
.609 הַשָּׂאֵר לְהוֹ רֵיחַ	(הַדְּבָר אֶסוּר) אֶלֹא -	מִיּוֹעֲדוֹת לְדְבָרִים
(לְדְבָרִים) -	'אֶטְעַם'	.602 וּמֵאִידָה - דַּחֲשִׁיב עֲלֶיהוּ:
דְּלִישְׁבוּק לְהוֹ רֵוּחָא	שְׁהַדְּבִשׁ צָף עַל גְּבֵי הַחִלָּה)	חֶשֶׁב
(וַיִּצְאוּ בְּלִי קֶשִׁי)	.606 וְאִם לֹא חֶשֶׁב -	עֲלֵיהֶן מִבְּעוֹד יוֹם
.610 אֶבֶל לְכוּ (אָמַר)	אֶסוּר	.603 וְאֵינָן מוֹקְצוֹת שְׁנִכְלָלוּ (הוֹאִיל וְנִכְלָלוּ)
אֲב שֵׁשֶׁת) הִגִּידוּ לוֹ	(לְטַלְטֵל אוֹתָן מִחְצָלוֹת)	בְּמַחְשַׁבְתּוֹ
אֵינָהּ	.607 וְאִם אֶמְנֵם חֶשֶׁב -	בְּמַעְגַל הַשִּׁבְתָּ

618 אז מביאים מחצלת (להצל) מעמידים	אלא לדבר הניטל - כאן החי שאינו מוקצה)	מחדש דבר! 611 (פְּשָׁקֶבֶת) אין פלי ניטל וגו')
את המטות על צדן	615 והלכה למעשה זה כה:	עסקו בכך (בְּבִבְל)
619 מנייה ובייה נוצר מעין סוכך (מחיצה)	מת המוטל בחמה (ועשוי להסריח)	רב הונא 612 דאמר רב הונא:
והשנים מסתלקים להם	616 באים שנים ומתישבים לצדו,	עושים מחיצה למת בשביל חי
620 זוה זוקף מטתו ונשקט והולך לו זוה זוקף מטתו וכיו"ב	חם להם מלמטה 617 אז כ"א מביא מטה ומתישב עליה אלא	613 אך לא (עושים מחיצה) למת בשביל מת
621 ומנייה ובייה (כאמור)	שהשמש קופחת	614 (פלומר) אינה מטלטל

.629
 ומשמן - לגר,
 כתוב:
 מטלטלים
 (מטלטלים בשבת)
 גר חדש
 אבל
 לא ישן
.630
 אף לא כף
 רבי שמעון:
 מטלטלים ומטלטלים
 (כל גר
 חוץ
 מזה
 הדולק בשבת)
.631
 ולא חשוב
 לו
 אם
 הגר מלוקק -
 העקר
 שלא לכבות
.632
 אף אם

כף)
 מספר
 רב חנינא בר שלמיה)
 גרס אחרת:
.626
 מניחים עליו
 (על
 אותו מת
 כפר
 (לקח) או תינוק
.627
 המת
 נעשה טפל
 מעין מגש
 להוביל
 (מה שמותר לטלטול)
 -
.628
 ומניה וביה
 (כשכפר,
 או תינוק,
 שרועים עליו)
 נלקח לתעודתו

נוצר אותו
 סוכר
 (נמצאת מחיצה
 עשויה מאליה)
.622
 שהרי
 שתי המחצלות
 גניקו
 סמוכים ול"ז
.623
 אף שמואל
 נוהג אחרת
 במת
 (המוטל בחמה)
.624
 'הופכו
 ממטה למטה'
 מגלגלים
 אות כף
 לצל
.625
 ואלו רב

שְׁתַּכְבְּנָה
עֲשֵׂשִׁית אוֹ קְעָרָה
(אוֹתָם)

כָּלִי
תְּאוּרָה הַמְכִילִים

הַמִּזֵּן שָׁמֶן)

.640

וְשָׁמֶן זֶה הוּא
אֶפֶס

מוֹקְצָה

לְפִיכָךְ -
מִשּׁוּם שֶׁלֹּא הַכְּנִיסוּ

(בְּמַחְשָׁבְתוֹ)
לְתוֹךְ הַשָּׁבֶת

.641

אֵלֶּא
שְׁלֹרְבֵי שְׁמֵעוֹן

אֵין מוֹקְצָה

(דְּלִית
לִיה מוֹקְצָה')

.642

כָּל
מְעַרְכַּת הַשִּׁיקוּלִים

מֵהֵנָּה הַדּוֹלָק

.636

וְכַמוֹכֵן נִהְיָה (כְּאָבִיו)
מִשְׁמֵנִי

שָׁל

הֵנָּה שְׁכָבָה

.637

שָׁמֶן זֶה,
כֹּד

מִסְבִּיר
מֵר זוֹטְרָא

נִכְלַל בְּמַחְשָׁבְתוֹ
בְּמַעֲגַל הַשָּׁבֶת

.638

מִלְכַתְּחִילָה חָשַׁב
(ר' שְׁמֵעוֹן):

'הֵנָּה קָטָן
וְנֹדָא

יְכָבָה
וְאַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ'

.639

אֵךְ
מִי יִנְחֵשׁ

כָּבָה

(כְּבָתָה')

כִּךְ הוּא אוֹמֵר -
מוֹתֵר לְטִלְטֵל

.633

אָבֵל
אֵין לְהוֹזִי

כָּלִי

תְּאוּרָה
גְּדוּלִים יוֹתֵר -

.634

כּוֹס
קְעָרָה וְעֲשֵׂשִׁית

לֹא

זִיזִים מִמְּקוֹמָם

וּכְנוּ
מִרְחִיק לְכַת

.635

(רְבִי אֱלִיעֶזֶר)
וּמִשְׁתַּמֵּשׁ

בְּשָׁמֶן

הַלְקוּחִים

לא יחדת
 (ואפלו)
 שמת מעות

באיזה יום חול)
 ניתן לטלטלה

.650
 אך רבי
 שמעון

יטלטל
 מוכני העגלה

וגם

אם יחדוה
 (לאותה תכלית)

.651
 הלה
 מתניחם לבפועל

גרידא

ולא ימנע
 מלטלטלה

אלא
 כשהמטבעות בפועל

.652
 ואלו רב

.646
 גם מטה

אם
 יחדתה למעות
 (בחול)

אסור לטלטלה

.647
 אין לטלטלה
 (בשבת)

ואפלו

(בינתים)
 סולקו המעות

.648
 מכח היחוד –
 בגלל

שחשבת

'אשתמש
 בה למעות'

נעשתה מוקצית

.649
 ומטה תאומה
 אם

הנ"ל
 (אמר עולא)

היא
 ברוח רבי יהודה

.643
 הוא שקבע:

מטלטלים
 גר חדש וגו'

וסביר
 שמפיו ה'אבל' –

.644
 'אבל'
 כוס וקערה

נעשית

לא זיזום
 ממקומם'

.645
 שהרי
 'כל המיוחד לאיסור –

אסור'

ומביאים דוגמה
 מפני רב

.659
כַּיְנון שֶׁהַנֶּגֶד
אֵינוֹ
מוֹקְצָה
יִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ
כְּאַמְתָּלָהּ
לְגוּזִים
אוֹ לְזִלוֹלִים
.660
וּמֵאֵיֶדֶד
כְּשֶׁנִּשְׁאַל רַב
מֵה לְטַלְטוּלֵי שְׂרָגָא
דְּחִנוּכְתָא
מִקְמֵי
חֲבָרֵי בְּשִׁבְתָא -
.661
עָנָה
'שְׁפִיר דְּמִי' -
הֲרָשָׁה
לְטַלְטֵל נֶגֶד
(חִנוּכְתָא)
בְּשַׁעַת רְדִיפּוֹת

אֵין
הַנֶּגֶד מוֹקְצָה עוֹד
.656
נִיכְרִים (בְּרַב,
אֶפּוֹא)
שִׁיקוּלֵי
רַבֵּי יְהוּדָה
שְׁהָרֵי
רַבֵּי שְׁמַעוֹן -
.657
שְׂאִין לוֹ
מוֹקְצָה
יֵאמֵר:
מֵה
זֶה מְשֻׁנָּה!
.658
בְּשִׁבְתָּ
כְּבִיּוֹם טוֹב נִשְׁקַפֶּת
הַסְכָּנָה
שְׂאִיזָה רִיקָא
שְׁטַפְסֵי
עַל הַדְּקָל

יְנֻדָּה
הַמוֹכְנֵי
(כְּרַבֵּי יְהוּדָה)
מִבֵּין הַשְּׂמֻשׁוֹת
עַד לְמוֹצַי"ש
.653
וְהָא רְאֵיָה -
נֶגֶד
(הוּא אוֹמֵר)
מוֹתֵר לְהִצִּיב
עַל דְּקָל - בְּשִׁבְתָּ
.654
גַּם בְּעֵינָיו
(כְּבְּעֵינָי)
רַבֵּי יְהוּדָה
הַנֶּגֶד מוֹקְצָה,
וְאִישׁ
לֹא יִתְעַסֵּק (בְּגִלְלוֹ)
בְּדְקָל
.655
וּכְבִּיּוֹם טוֹב
אָסֵר
(מֵאוֹתָהּ סִיבָה) -
אֵן

668.
 וְנִזְכָּר רַק
 אוֹתוֹ

שָׁמֶן
 שֶׁבִּנְיָן הַדּוֹלָק

רַבִּי שְׁמַעוֹן
 לֹא

יָגַע בּוֹ -

669.
 וּבְשָׁעָה
 שֶׁהוֹקְצָה לְמִצְוָה

(הִיָּנוּ)
 לְהַדְלִיק בְּשַׁבָּת -

הוֹקְצָה לְאִיסוּרוֹ
 (אִין)

לְהִתְעַסֵּק וּלְכַבּוֹתוֹ
 בְּיַד פּוֹחֲזוֹת)

670.
 וּבְכ"ו,
 מְקַשִּׁים הֵם -

מַעֲבָר
 לְאִיסוּר כְּלִשְׁהוֹ -

הָאִין הַמְצִינָה עֲצָמָה

הַדְּגִיר בִּיצָה -
 הָאֵם מִתּוֹךְ
 כָּךְ

נִתְאַשְׁשׁ
 מֵעַגְל הַמוֹקְצָה?

666.
 וְאוֹלִי - כִּיּוֹן
 שָׁוָה לֹא מְשַׁנָּה לוֹ -
 הִלָּה

יִלְקֹט
 הוֹרְעִים וְיִפְצַח

וּבְחֻדְוָה
 יִטּוֹל בִּיצָתוֹ

מִבֵּיּוֹן
 כְּרָעִי הַדּוֹגְרָת?

667.
 וְעוֹנָה לוֹ
 בְּקַצּוֹר

רַבִּי יוֹחָנָן:
 שְׁמַעְתָּ כְּכָר -
 אִין

מוֹקְצָה
 לְרַבִּי שְׁמַעוֹן

662.
 'שַׁעַת דְּחֵק'
 (הוּא אוֹמֵר)

וְלִמְרוֹת
 רַבִּי יְהוּדָה -

'אֶפְשָׁר לְסַמוֹךְ גַּם
 עַל רַבִּי שְׁמַעוֹן'

663.
 אֶךְ אֵיפֹה (אֶצְלוֹ)
 בְּדִיּוֹק
 הַגְּבוּל

תּוֹהָה
 רִישׁ לְקִישׁ

664.
 'חֲטִים'
 שְׁזָרְעוּ בְּקֶרְקַע
 וּבִיצִים

מִתַּחַת לְתַרְנַגְלֵת -
 מֵהוּ?
 'מֵהוּ?'

665.
 בְּפַעַל
 פּוֹר זְרָעִים
 בְּפַעַל

שָׁאִין לַגַּעַת בְּשִׁמְנוֹ

.677

אֶךְ כְּשֶׁכָּבַהּ
הַגֵּר

אֵינְנוּ

מוֹקֵצָה עוֹד
בְּעֵינָיו

.678

נִתְבַּטְּלָה
אוֹתָהּ חִפְיָהּ

בְּטֵלָה

הַמְצֹוה,
בְּטֵל הָאִיסוּר

.679

וּמִשְׁנִפְּלָה הַסּוֹכָה
בְּטֵלָה

אֶף הַמְצֹוה
וְהֵלָה

(הֲרִי)

אֵין לוֹ מוֹקֵצָה –

.680

דְּלִית
לִיה מוֹקֵצָה

'קִישׁוּט פֿלוֹנִי'
(נְנִיחַ)

אָטוּל
גַּם לְצַרְכֵי

.674

וְרַבֵּי שִׁמְעוֹן
אָף

מִתִּיר

לִיטוּל
עֲצִים מִן הַסּוֹכָה

.675

אֶף אֵין
לִיטוּל

הָעֲצִים

בְּחֹג גּוֹפּוֹ

כְּשֶׁהָאִיסוּר
חוֹפֵף (אֶכּוֹ) לַמְצֹוה

.676

אִז הַסּוֹכָה
כְּאוֹתוֹ

נֵר

(דוֹלֵק)

מֵאֲשֵׁשׁת

אֵת
מֵעַגְל הַמוֹקֵצָה?

.671

בְּסוֹכָה, לְדוּגְמָה
לֹא

תִּתְחַיֵּל

לְזוּל
אֶפְרָכֵי עֲנָבִים

.672

אוֹ
לְפָרֵק קִישׁוּטִים
(מֵעֲלֵיהֶם)

וְלִלְבוֹשׁ

אֶלָּא
כְּשִׁיגְמַר הַחֹג

.673

הַקְּצִיטָה לַמְצֹוה
אִז

גְּמָרְנוּ

אֶלָּא
אִם הַתְּנִיטָה
(מִלְכַתְּחִילָה):

אֶעֱלֶה
עַל הַגֵּג
(לְאֹכֵל קֶצֶת)

.687
הַפְּרִי הַזֶּה
כָּבֵר

'דְּחִיתָ בְּיָדִים'
(וּבְיָדָי)
וּבְיָדָי - בַּתּוֹדָעָה)

.688
כִּינּוּ
דְּהַעֲלוּ לַגֵּג

אֶסֹּחִי

אֶסֹּחִי
לְדַעֲתִיָּה מִיָּנִיָּהוּ

.689
(הַסִּיחַ דַּעֲתוֹ)
אֵךְ לֹא
כִּי

רַבִּי שְׁמַעוֹן -

וְנִשְׁאַל רַבִּי
(ע"י בְּנוֹ)

.690
'פִּצְעֵילִי תִמְרָה

הַרְאִשׁוֹנִים
(שֶׁל הַיְבוּשׁ)

.684
אָדָם (נֹאמֵר
בַּבְּרִיתָא)

אוֹכֵל

כָּל
מִינֵי פִירוֹת
וְהִיתְרָה

זוֹרֵק
עַל הַגֵּג

.685
שׁוֹטֵחַ
עַל הַגֵּג

שִׁיתִּיבְשׁוּ

וְרַבִּי יְהוּדָה
מְדַגֵּישׁ -

הַפְּרִי הַזֶּה מוֹקְצָה -

.686
אֶתָּה
לֹא תִתְקַרֵּט פְּתָאָם

וְתַחֲלִיט

וּמְרִשָּׁה

לְבוֹא
וְלִיטוֹל מִן הָעֵצִים

.681
(וַיֵּשׁ אוֹמְרִים -
אֵין
כָּאֵן בְּכָלֵל שְׁאֵלֶת
מוֹקְצָה

שֶׁהִסּוּכָה
מִלְכַתְחִילָה הִיתָה
מוֹעֲדַת לְנַפּוּל)

.682
מְכַל מְקוּם
(מַעֲיֵד שְׁמוּאֵל) -

אֵין
לוֹ מוֹקְצָה
(לְרַבִּי שְׁמַעוֹן)

אֶלָּא
גְרוּגְרוֹת וְצִמּוּקִים

.683
(אֶלָּה)
מִסְרִיחִים
בְּשִׁלְבִים

הנחת	'דחינו בידיים' (הרחק) אל הגדרות	לרבי שמעון מהו?
להתייבש (על הגג)	אשר באחו)	תמרי
.697	.694	בסר
ורבה	ולא	'המתבשלות מאליהן' (בתוך סלים)
בר בר חנה	נתחרט פתאם (ביום טוב)	.691
מסתמר	ונרוץ	'אין לו' מוקצה'
על רבי יוחנן:	לשחט אחת מהן	(הלה משיב) 'אלא'
הלכה	.695	(כאמור)
כרבי שמעון	והן אפוא גם	גרוגרות וצמוקים' .692
.698	כגרוגרות וצמוקים (הני נמי)	ונשאל (רבי)
ומאי דה פשנשאל (רבי יוחנן)	כגרוגרות וצמוקים דמין	ומה בדבר "המדבריות"?
ע"י	.696	(אותן בהמות שאינן
אותו	דהינו - כאותם	לנות בתוך התחום)
סבא קרויה:	תאנים וצמוקים שאכלת	.693
'והאם' תטלטל לול?	מהם וחלק	גם אותן כמדומה
.699		
ביקש		
הלה לדעת		
(רבי יוחנן)		
'כלום'		

על זו
שנתנבלה בשבת

.707
אך יש
המערערים:

'חלוקה הנה'
אפילו

בבע"ח שמתו
(בשבת) -

שהו מותרין'

.708
הרשה
להאכיל כלב

נניח

באותו פגור
אפרח)

.709
הלול מוקצה
אפוא

וזה
רעיון אחר) -

בדאית
ביה ביצה

וממר

בר אממר
אנו למדים

.704
(נאמר לו
מפי רב):

ר' שמעון
(בשבת)

לא יגע
בתרגלת מתה -

.705
'מתתכים'
(הוא אמר)

'את הדלועים

לפני הבהמה
ואת הנבלה -

לפני הכלבים'

.706
נבלה -
שהיא
'מן המוכן'
אה אסר

עשוי
אלא לתרגולין?

.700
וכאן
משתקף (לכאורה)

דוקא

שיקולו
של רבי יהודה:

.701
שהרי
אין לאדם חפץ

בתרגולים

וניתן לומר:
הלול מוקצה

.702
אלא שהפונה
(כה מתרצים) -

דאית

ביה
אפרח מת -

.703
מוטל
(באיו פינה)

הַלְכָה
כְּרַבֵּי יְהוּדָה

.717
וְהִרְאֶיָה
(אֶת הַרְאֵיָה
מֵבִיא אֲבִי)

אוֹת סִפּוּר
כְּרַבֵּי אֲסִי

.718
הִלָּה נִקְלַע
(כָּא לְבִיקוּר)

לְחִיפָה

(לְבֵית
רַבֵּי אֲבָא)

.719
וּנְפַל מִנְרֵתָא
עַל
גְּלִימִיָּה

וְלֹא טִלְטְלָהּ

.720
נִמְנַע
מִלְטִלְטֵל מִנּוֹרָה

אוֹמְרִים

יֵשׁ בָּהּ
אֶפְרָח

.714
בִּיצָה שְׂכּוֹאֵת
אֲסוּרָה

לְכָל הַדְּעוֹת –

וְכָל זֶה
כְּדֵי לְהוֹכִיחַ

.715
שְׁבִשְׂאֵלֶת
רַבֵּי יוֹחָנָן
(בְּעֵנִין הַלּוּל)
נִיכְר

שִׁיקוּלוּ
שֶׁל רַבֵּי שְׁמַעוֹן

.716
וּבְכ"ז
כָּא רַב יֶצְחָק
(מֵאֲרֵץ יִשְׂרָאֵל)
וּבִישׁוּר

מִפֵּי רַבֵּי יוֹחָנָן:

.710
הוֹטְלָה
שֵׁם בִּיצָה

בִּיצָה

שְׁלֵא
נִלְקַחָה בְּחֻשְׁבוֹן
(בְּעָרְב שֶׁבֶת)

.711
אִךְ רַבֵּי נַחֲמָן
מַעִיר:

מֵאֵן דְּלִית לִיהּ
מוֹקְצָה –

לִית
לִיהּ נוֹלְדֵי!

.712
אָדָם
שֶׁאֵין לוֹ מוֹקְצָה –

מָה
מַעֲנִינָת אוֹתוֹ

בִּיצָה
שְׁנוּלְדָה בְּשֶׁבֶת!

.713
אֲבָל הַבִּיצָה,
כִּי

"מקומה קבוע", עומד אבני על דעתו: כילת חתנים עוד יותר גדולה	(ר"ל מנורה קלה) .724 אך גם ר' שמעון לא הרשה לטלטל	שפתאם נפלה על גלימתו .721 ומכאן מסיקים שרבי יוחנן (שהלה תלמידו)
.728 ותופסת מקום ובכ"ז מותר -	(בשבת) אלא נר .725 נר - אך לא מנורה	סבור כרבי יהודה - שיש מוקצה .722 אלא שמנורה - אומר
הן לנטותה (בשבת) והו לפרקה	והטעם: שמקומה קבוע .726 (ונמצא שאין לקמוד דבר מהתנהגות רבי אסי)	לו רב יוסף - מנורה אינה שיקת לענגנו .723 אמנם ריש לקיש הרשה בצדון
.729 אלא שהמניעה במנורה 'בשל החוליות' (כדי) שלא תתפרק לה בידים ותתחיל להרכיב)	.727 טה טה טה -	לקרים מנורה ביד אחת
.730 וריש לקיש		

.737
ורב יהודה
(להבדיל)

מרבי יהודה
מרשה

לטלטל
גר (כבוי)

.738
שרגא דמשחא
(שמז)

אך

לא
שרגא דנפטא
(למנוע)
סרחון נפט

.739
מאיך
יש שמרשים:

ניתן
(בגר של נפט)

להשתמש
כמכסה לכלי

.740
ורב אביא

ואתו
דבר אירע

.734
בבית
רבי יוסי
(בר' חנינא)

שוב

בא אורח
ומנקר

לו
את העינים

.735
ורבי אבהו
בענין

זה

מתחשב במארח

.736
(מלטל -
אצל ר' יהשע,

נמנע

(מלטל)
בבית ר' יוחנן)

מרשה

במנוחה

שזש בה חריצים
גרידא
(דאית
ביה חידקי)

.731
מנוחה קטנה
(קל)

כאמור

להרימה
ביד אחת)

.732
ורב מלכיא
נקלע

לבית
רבי שמלאי

והכעיסו בכה
שטילטל גר -

.733
טילטל שרגא
ואיקפד

רבי שמלאי

.747
 אָה
 גַּר שֶׁל נֶפֶט
 (עֲנֶהוּ)
 שָׂרָה
 לְעוֹלָם הַפְּלִיִּים
 (וְאֵינּוּ מוֹקֶצֶה)
.748
 הָא – אֵיפָא
 תּוֹרַת
 כְּלֵי עֲלִיָּה
 הַכְּלֵי (מִטְבְּעוֹ)
 יֵשׁ
 בּוֹ מוֹכְנֹת
.749
 בְּנִיגוּד
 לְאָבּוֹ – הַגִּי
 לֵיכָא
 תּוֹרַת
 כְּלֵי עֲלִיָּה
.750
 וְר' לְדוּגְמָה
 (הוֹסִיף)

לְטַלְטֵל
 גַּר שֶׁל נֶפֶט?
.744
 אָוִיא
 לֹא הִתְפַּלְּלָה:
 הוֹאִיל
 וְחֹזְיא
 לְכִסּוּיֵי בַּה מְנָא
.745
 אֹז מַה?
 (כָּאן)
 (רְבָא)
 כֵּל
 אָבּוֹ בְּחֶצֶר
 תְּטַלְטֵל
 מִכָּאן וְאֵילָה בְּשֶׁבֶת?
.746
 מִבְּחִינָה זֹו
 אִין
 הָאָבְנִים נִבְדָּלוֹת
 (מֵאֹתוֹ גַּר) –
 גַּם כְּהֵן
 תְּכֻסָּה
 אִיזָה כְּלֵי

הַגִּיחַ
 רְגֵל
 מְטַנְפֵת בְּבוּז
 עַל
 מְטַתוֹ שֶׁל רְבָא
.741
 בָּא וְהִתְיַשֵּׁב
 (לְפָנַי)
 (רְבָא)
 כְּשֶׁרְגֵלְיוֹ
 מְלוּכְלָכוֹת בְּטִיט
.742
 בִּיקָשׁ הֵלָה
 (רְבָא)
 לְבִישׁוֹ
 וּשְׂאֵלוֹ
 בְּסוּגְיָה זֹו
.743
 מַה
 פְּתָאם מְרֻשִׁים
 (רְבָה)
 וְרַב יוֹסֵף)

757.	מְדוּבָר עַל בְּכוֹר	צִיטט לוֹ מִן הַבְּרִיתָא):	כָּל מִנֵּי תַכְשִׁיטִים
	שָׁל	754.	(כְּגוֹן אֲצַעְדוֹת) שְׁעָלֵיהֶם נֵאמַר:
	בְּהֵמָה טְהוֹרָה (נְנִיחַ עֲגָל)	מֹתֵר הַשָּׁמֶן שֶׁבֶנֶר,	751.
	758.	וּבִקְעָרָה	הַשִּׁירִים (הֵינּוּ הָאֲצַעְדוֹת)
	עֲגָל (שְׁבִיּוֹם טוֹב)	שְׁהִיא מִיֵּן עֲשָׂשִׁית) - אָסוּר	הַנְּזָמִים וְכו' -
	נָפֵל	755.	הָרִי הוּ כָּכֵל הַכְּלִים
	לְתוֹךְ בּוֹר וְשֶׁבֶר רֶגֶל	וְרַבִּי שִׁמְעוֹן מֵתִיר	הַנְּטָלִים בְּחֶצֶר
	759.	וּמִכָּאֵן (לְרַבִּי שִׁמְעוֹן) -	752.
	נָפֵל בּוֹ מוֹם	לֵית לִיה מוֹקְצָה	('בְּרוּךְ ה') אָמַר רַב נְחֶמְדָּן
	וְאֵינְנוּ	756.	'שְׁלֵא הַצְּלִיחַ לְהַלְבִּין אֶת פְּגִי')
	כְּשֶׁר עוֹד אֵלֵא לְשַׁחֲטָה	וּמֵאִידָה - וְשׁוֹב מְצִטֵּט מִמֶּנּוּ (מֵר' שִׁמְעוֹן):	753.
	760.	כָּל שְׂאִין מוֹמוֹ נִיכָר מְעַרְב יוֹם טוֹב	רַמִּי לִיה אַבְי
	וְרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר	אֵין זֶה מִן הַמוֹכָן	לְרַבָּה
	מֵה הַבְּעֵיָה - יָרַד		

בְּלִתי צְפוּי
 וּבְדִיעֵבֶד אֶפְשָׁר
 שְׁאִינוּ
 (הַמוֹם) קְבוּעַ
.768
 וּמְכַל מְקוֹם
 (גַּם)
 אִם
 הַמוֹם קְבוּעַ
 אִיהָ
 תִּמְצָא חֶכֶם
 (לְקַבּוֹעַ אֶת
 הַדְּבָר)
.769
 (רַבִּי
 שְׁמַעוֹן בֶּן מְנַסֵּיָא
 אוֹמֵר
 שְׁאִין
 לְבָדוּק מוֹמִים כָּאֵלֶּה
 (בְּיוֹם טוֹב)!)
.770
 בְּעֵנֵינוּ זֶה
 (שְׁאִין
 וְדָאוֹת

.764
 וְעֵנָה
 לוֹ רַבָּה
 (לְאַבְיִי)
 אִין כָּאֵן
 בְּכָלֵל
 מְקוֹם לְהַשְׁוֹאָה:
.765
 אָדָם יָכוֹל
 לְצַפּוֹת
 לְגַר
 (שְׁיִכְבֶּה)
 אֵה לֹא
 לְמוֹם שְׁיִפּוֹל!
.766
 מִבְּחִינָה מְעַשִׂית
 הַקִּשִׁי,
 וְלֹא
 מִתּוֹךְ אֵיזָה
 מוֹקְצָה
 (שְׁבִתוֹדְעָה)
.767
 שְׁהַמוֹם

מוֹמָחָה וְיִבְדוּק
.761
 אִם
 הַמוֹם קְבוּעַ
 יַעֲלֶה
 אֶת
 הָעֵגֶל וְיִשְׁחַט
 (וּבּוֹ בְּיוֹם)
.762
 אֵלֶּה
 שְׁרַבִּי שְׁמַעוֹן
 מִתְנַגֵּד:
 הַמוֹם
 צָרִיף לְהֵיוֹת
 נִיכָר
 מִבְּעוֹד יוֹם
.763
 ר"ל - מוֹכֵן
 וְלְכַאוֹרָה
 כִּיֵּן
 שְׁמִדוּבָר עַל - מוֹכֵן)
 יֵשׁ
 לוֹ מוֹקְצָה

.777 ומאיִדָּךְ עֲנֵן הַבְּכוֹר תֹּבֵעַ	אותו אוֹכֵל	שְׂמִימָצָא חֲכָם)
הַכְרַעַת חֲכָם (ומי כְּאִמּוֹר יֹדֵעַ אם יִמְצָא)	.774 לֹא לְשַׁבַּת וְלֹאֲכֹל (אֶת הַמוֹקֵצָה	נֶאֱחָז רְמִי בַר חֲמָא -
.778 וְאֵלֹו לְהִתִּיר לָהּ ת'נָדָר	בְּמִצַּח נְחוֹשֶׁה) וְאֶפְלוֹ הוֹתֵר הַנָּדָר	.771 נֹדְרָת אִשָּׁה נָדָר (בְּשַׁבַּת) נְנִיח -
'דִּי בִּ3 הַדְּיוֹטוֹת'	.775 אֶלָּא שְׂאִשָּׁה - מְבֹאֲרִים מִשְׁמִיָּה דְרַבָּא - כָּל	שְׁלֵא תֹאכַל מְשָׁהוּ
.779 וּמִתְעַקֵּשׁ אַבְיִי לְמִצּוֹא סְתִירוֹת	נְדָרִיָּה בְּעֶרְבוֹן מוֹנַגְבֵּל	.772 מִי עָרַב שֶׁהַבַּעַל יִתִּיר לָהּ ת'נָדָר (מִי יִימַר
אֲצִל רְבִי שְׁמַעוֹן -	.776 תְּלוּיִים בְּהַסְכָּמַת הַבַּעַל מְלַכְתְּחִילָהּ	דְּמִזְדַּקֵּק לָהּ בַּעַל)?
.780 מָה כ"כ אֵיכָפֶת לוֹ	וְע"כ יֵאמֹר שְׁלֵא הַקְּצָתָה לְחִלוּטִין (אֶת הַמֵּאֲכָל)	.773 כִּן שְׂמִלְכְתְּחִילָהּ עָלֶיהָ לְהַקְצוֹת מִדַּעְתָּהּ

רבי שמעון
 (מתערב רבא)
 כלל
 לא מדקדק
 בהבדלות הללו
.788
 הנה
 איסורא דאורייתא
 שאין
 ללבוש
 בגדי שעטנז -
.789
 ובכ"ו
 מוכרי כסות
 'מוכרים כדרךן'
 (היגו)
 לזבשים
 את הבגדים
 ומציגים לראוה)
.790
 נוהגים ע"פ
 הלכת
 רבי שמעון

יש הבדל -
.784
 שר' שמעון
 מבדיל
 בין
 איסורא דאורייתא
 לאיסורא דרבנן
.785
 הנה החרין,
 לדוגמה,
 נאסר
 מדברי חכמים,
 ורבי שמעון
 מרשה מלכתחילה
.786
 (כשאין פונה
 קאמור)
 אלא שבענין
 הנה
 יש
 איסור מן התורה!
.787
 אכל

(לר' שמעון)
 הנה
 (שלא יכפה)
 הן בלאו הכי
.781
 בלאו הכי
 בעיניו
 דבר
 שאין מתכוון -
 מותר'
.782
 (גורר אדם
 איזה
 רהיט
 ובלבד שלא
 יתכוון
 (לעשות חריץ)
.783
 אבני שכחת
 (מבארים)
 שמבחינה
 זו

רבי רומנוס) 'לטלטל' מחתה באפרה'	הכבוי	(להוציא
.798 מחתה עם אפר -	משחק כאן אלא	כמה קפדנים)
שוב	באמור	.791 הללו
דבר מה	השלהבת המוקצית	מפשילים את הבגד
מוקצה (פאותה שלהבת)	.795 ובגלה (בגלל השלהבת)	ותולים מאחור על מקל
.799 ותמה רבי זירא -	גם	.792 וממשיה רבא - המוקצה
הו	אוסר	(בעיניו של רבי שמעון)
לשם כך גדרש (כדי לטלטל)	לטלטל הגר	היה דוקא השלהבת (הבוערת בשבת)
דבר מה שהוא מותר	.796 ומצטט רבי זירא	.793 והפלל: 'הנח לגר שמן ופתילה -
.800 דבר מה מותר -	דברי רבי רומנוס (שהגיעו לאזניו	הואיל
שלעומתו	מפי רבי אסי):	דנעשה בסיס לדבר האסור'
	.797 'לי התיר רבי	.794 לא ענין
	אמר)	

קצת
פירוני לבונה -

.808
באותה מחתה
מלאה

אפר
(שמדבר עליה)

היו
פירוני לבונה

.809
ובגלם
התיר רבי
(התיר)

לטלטל
אותה מחתה)

.810
ותמה אביי -
מה
זה

קמצוץ לבונה
בשביל

עשיר כרבי?

.804
דהינו -

מלא
מן המותר
(שמכחו
בטל המוקצה)

.805
שעה שלמה
רבי אסי

שבר
ת'ראש
בנסיון להשיב -

.806
'אשתומם'
כשעה חדא'

עד
שמצא
איזה צדוק:

.807
הכא נמי -
דאית

בה קרטין -

היה המוקצה
בטל בששים:

.801
אדם לדוגמה
נוטל

(בשבת)
את הילד

והאבן
(המוקצה) בידו

.802
(ביד הילד)
והוא הדין

בכלפלה

(סל)
והאבן בתוכה

.803
ואין לטלטל
אלא

(כה)
מדגיש רבי יוחנן)

כשאותו סל
אבו

מלא פרי

איננו	שֶׁל הַדְּבָרִים נִקְבְּעַת	.811 קִרְטִין בֵּי רַבִּי -
תִּירוּץ טוֹב, סְבוּר אַבְיִי	בְּאוֹפֵן יַחְסִי (כְּמוֹ בְּדִינִי טוֹמְאָה)	מִי חָשִׁיבִי?
.818 וּלְדַעְתּוֹ (לְדַעַת אַבְיִי)	.815 כְּנַף מְעִיל הָעֵנִי	הָרִי הֵם בְּעֵינָיו כָּאִין וּכְאֶפֶס!
מְדוּבָר	אֵינְנָה	.812 וְאִם תִּתְּבוּנָן בָּהֶם (בְּפִירוּרִים הֶלְלוּ)
סֵתֵם בְּחֶלְאָה שְׁמוּצִיאִים הַחוּצָה	נַחֲשֶׁבֶת כַּפְלֵג מְעִילוֹ	מְנַקֶּדֶת רְאוּתָם שֶׁל הָעֵנִיִּים -
.819 וְהַדְּבָר מוֹכֵן מְאֵלָיו -	שֶׁל הָעֵשִׂיר	.813 כָּאלוֹ שֶׁקֶצֶת שִׁירִי
שְׁהַמְחַתָּה	.816 עֵנִי יִתְנַחֵם כַּבְּאוּצָר	לְבוּנָה
כְּמוֹהַ 'כְּגֵרָף שֶׁל רְעִי'	בְּ-3 זֵרֶתוֹת	זֶה דְּבָר גְּדוֹל
.820 וּמִסְתַּיֵּג רַבָּא	בְּעוֹד הָעֵשִׂיר יִתְפוּס	.814 נִזְכִּיר לָהּ שְׁחִיבוּתָם
מֵה פִתְאוּם!	3 טְפָחִים (עַל 3)	
הוּ	.817 כֶּה שְׁעֵנִין הַלְּבוּנָה	
הַאֶפֶר לְמַעֲשֶׂה אֵינוֹ מְצַחֵין כ"כ		

<p>.828 וְשׁוֹיֵן שָׂאֵם יֵשׁ בָּהּ (בְּנֵר)</p> <p>שְׁבָרֵי פִתְיָלָה - שָׂאֵסוֹר לְטִלְטֵל! .829 (שְׁבָרֵי הַפִּתְיָלָה אֵינָם מִתְבַּטְּלִים -</p> <p>וּמְקַצִּים אֶת הַנֵּר)</p> <p>.830 כָּאֵן נִיכָר - אָמַר אַבְי - הַמְּקוֹם</p> <p>(שָׁבוּ שָׁנוּ אֶת הַבְּרִיָּתָא):</p> <p>.831 'בְּגִלְיָא שָׁנוּ' יֵשׁ לָהֶם</p>	<p>אֲגַב קִיטְמָא) וְעֲלִיָּה שְׁבָרֵי עֲצִים</p> <p>.825 אֶפֶר לְכֶסוֹת בו זוּהָמָה</p> <p>וְלָכוּ נִתְבַּטְּלוּ (אוֹתָם שְׁבָרֵי עֲצִים)</p> <p>.826 הַמּוֹתֵר גָּבַר עַל הַמּוֹקְצָה</p> <p>וְטִלְטְלוּ אֶת הַמְּחִתָּה</p> <p>.827 אֶלָּא שְׁבַאֲשֶׁר לְנֵר יֵשׁ הַסְּכָמָה (בֵּין רַבֵּי יְהוּדָה לְרַבֵּי שְׁמַעוֹן) -</p>	<p>(כְּמוֹ הַחֲרָא) .821 וּמֵאִידָךְ בְּעוֹד שְׁהַצּוּאָה חֲשׂוּפָה בְּכָלִי לְמַחְתָּה יֵשׁ מְכָסָה</p> <p>.822 וּלְדַעְתּוֹ יֵשׁ שְׁיִמוּשׁ בְּאֶפֶר (וְאֵינּוּ מוֹקְצָה) וְהָא רֵאָזָה</p> <p>.823 אֶצֶּל רַב נְחֻמָּן כְּשֶׁלְּמַדְנוּ הָיִינוּ מְטִלְטְלִים מִחִתָּה</p> <p>.824 מִחִתָּה עִם אֶפֶר (כְּנוֹנָא</p>
---	--	--

לְכַשְׁתְּרָצָה
לְנַצַּל ת' כְּלִי

.839
אֵךְ מִיָּם -

מִיָּם

אֵל תִּכְנִיֵּס
בְּצִלּוֹחֵיִת הַזֹּאת!

.840
וּבְמָה נְעוֹז?
הַאיִסוּר?

בְּכִיבוֹי?
(וְהִרִי אֵינָהּ)
מִכְבֵּה בְּמַעֲשֵׂהָ)

.841
אוֹ שְׂמָא

נְחֻשׁוּב
(כְּרַבִּי יוֹסִי,
דְּאָמַר)

'גוֹרָם לְכִיבוֹי -
אָסוּר!'

.842
כְּגוֹן כְּדִי
חֲרָס (מְלֵאִים מִיָּם)

לְנִיצוּצוֹתֶיהָ:
נוֹתְנִים

כְּלִי
תַּחַת הַנֵּר

לְקַבֵּל נִיצוּצוֹת

.836
אֵךְ מָה
עִם

הַכְּלִי?

הַאֵינָהּ
מִכְבֵּטְלוֹ מֵהִיכְנוֹ?

.837
וְאָמַר
רַב הוֹנָא
בְּרִיָּה דְרַב יְהוֹשֻׁעַ

נִיצוּצוֹת

אֵינן
בְּהֵן מִמֶּשׁ

.838
הֵם נִשְׂרָפִים
(מִכְּלִי)

לְהִשְׁאִיר עֲקָבוֹת)
וְתוֹכֵל

לְגִלְלִיִּים
הַמּוֹן שְׂמֹן זֶוֶל

.832
וְהִשְׂמֵן אֵינּוּ
חָשׁוּב

כְּדִי

שְׂתַבְּטֵל
בְּגִלְלוֹ הַפְּתִילָה

.833
(וְאוֹלֵי דְוָקָא מִשׁוּם)
שְׂהַפְשֵׁתוּן

נְדִירָה?

אֶלָּא
שְׂמַצְטֵט רַבְנוּ תָּם:

.834
'לוֹקְחִין
מִן הַנָּשִׁים

כְּלִי צְמָר -
בִּיהוּדָה

וּכְלִי פִשְׁתָּן -
בְּגִלְלִי'

.835
וּמִפְתִּילָה -

.846
אם מתחשק
להקפיד

אומר
רב אשי

נקבע שבכך:
מקרבנים את הכיבוי

.847
(הניצוצות
יכבו לאלתר
כשיצנחו

במי
אותו כלי)

.848
אז בואו, לא
נתחכם -
תבשנה ידיו

אם
נככה את האש!

שיתפוצצו
(אם תתרחש דליקה)

וזה
נקראת 'מחיצה'

.843
(בעוד
שלהרטיב טלית

בוערת

בקצה
המרוחק מן האש -

.844
אין בכך
'גורם לכיבוי'

אלא

סיג
להתפשטות האש)

.845
אלא שאין
הדוגמאות

הללו
(הדליקות השונות)

אכן
שיכות לענינו

[אוגוסט 1983]

אהרן שבתאי

מאין הם באים

'הפואמה הביתית' מצאה בזמנו הד בקהילת הציירים, ואהרן שבתאי הוזמן להשתתף בפסטיבל האמנות 'תל חי '80' וכמרצה בתערוכה 'דלות החומר' שאצרה שרה ברייטברג במוזיאון תל אביב ב-1986. המאמר 'מאין הם באים' נכתב לרגל תערוכה קבוצתית שנערכה באותן שנים.

"בשלהי מארס 1845 שאלתי גרון וירדתי אל היער"

(הנרי דוד תורו)

"נאה היא העניות לבת יעקב, בסרט אדום בראש סוס לבן"

(רבי עקיבא)

החכם היהודי ידע לומר: "דע מאין באת". מאין באו אם כן גרשוני ולביא, ניקל וקלזמר, קופפרמן ואולמן. התמונה הידועה של בן גוריון בפתח צריפו נותנת את התשובה: הם באו, כל אחד בדרכו, מתוך מכנסי החאקי הקצרים של בן גוריון. ומאין באו המכנסים של בן גוריון? התשובה היא שהם באו מן האתוס התלמודי. בתלמוד נפרש כל הנוף – ה-HABITAT והטבע – כפי שנפרש לעיני צייר. ציורי הקיר בפומפיי, לפני לאונרדו, או ורמיר. אלא שבטקסט שהעיקרון הסגולי שלו היא הסוגיה (ההתדיינות, הבעת שתי דעות מנוגדות), המטרה אינה אפיפניה ואידיאליזציה של החפץ. הסגנון התלמודי צורם את עיקרון ההתפרטות האפולוני. החפץ אינו יכול להיות מונח כמונומנט על הכן הייחודי שלו, היינו על האידיאה, מכיוון שהחכם התלמודי מטמיע אותו בבעיה ובהקשר.

בסיפור ההומרי הידוע על רחיצת רגלי אודיסאוס (שיר 386, שורה 19 ואילך), האפיפניה של כלי המים מתנשאת מעבר להקשר: "כָּכָה הַבֵּיעַ,

וּתְקַח הַזְקָנָה הַנְּטִלָּה הַנוֹצֵצָה / אֲשֶׁר לְרַחֲצַת רַגְלֵיךָ וְתַצַּק בָּהּ מֵיִם בְּשֹׁפֵעַ, / מֵיִם קָרִים, וְתוֹסֵף גַּם רוֹתְחִים...” בדיעבד המים האלה, בכלי הזה, הם חלק מהאפיפניה של הגיבור (החוזר, ומניה וביה מחזיר את הערך – לאישה, למיטה, לשפחות, לכלים וכד’). מים בכלי רחצה תלמודי ייטמעו תמיד בבעיה ויאבדו את שקיפותם הסמנטית והאסתטית. נניח שיושב בהם אדם בשעה שיש להשמיע תפילת בוקר, או תפילת ערב: אם המים שקופים, “לבו”, כפי שנאמר, “רואה את ערוותו”. את השקיפות הזאת יש לבטל איפוא (למען טהרת הכוונה שבתפילה), ולעכור את המים. ומאיך, מים כשהם עכורים ומזוהמים, אינם יפים לתפילה, ויש למהול אותם (בשיעור מסוים, פרופורציונאלי) במים טהורים כדי לעשותם צלולים. בסוגיה המסוימת הזאת בסופו של דבר מכריע לצד שקיפות המים נימוקו של רבא, האומר: “לא ניתנה התורה למלאכי השרת”. חזרנו אמנם למים השקופים, אך השקיפות הזאת היא פרובלמאטית ומכילה באופן מובנה את העכירות. ב’איליאדה’ (שיר 11), כשהקמדה מגישה באוהל של נסטור את הספל עם המשקה, הספל והמשקה אדישים לעובדה שהנערה נכבשה לשפחה וניתנה לנסטור, לאחר שאכילס החריב את עירה ואת בית אביה. בנרציה התלמודית הכלי עם המשקה מוצב בצומת של זיקות בין אדם לבין עצמו, בין אדם לחברו ובין החיים (שימור הנפש) לבין המוות (איבוד הנפש): שני אנשים הולכים במדבר, לאחד מהם יש כד מים; אם ישתה אחד, הוא יגיע לשוב, אם ישתו השניים (יחלקו), ימותו שניהם. חכם אחד מצטט את הפסוק “וְחִי אַחֲרַי עִמָּךְ” (ויקרא, כ”ה, ל”ו), משמע – חייך קודמים לחיי חברך.

באגדות התלמודיות (ואף החסידיות), החומרים והחפצים הם סובסטנציה אתית שכדי לשמר את אמינותה יש הזדקקות לדמותו של החכם העני. העוני משמש כערובה, הן לענייניות, והן לקיומו של שיח אתי, שיח שהוא תמיד הקשרי, ומנוע מכל הפשטה ואידיאליזציה (מכל נרקסיזם אפלטוני). גם אצל היוונים ניכרת מודעות לדיאלקטיקה של הערך; בקומדיה האריסטופנית ‘העושר’, מופיעה אלת העוני (PENIA), ומזהירה שעושר מוחלט – ביטול הצורך לעבוד וליצר, וביטול האתוס של הצניעות והמאמץ – משמע עוני מוחלט. אבל נקודת הראות שלה היא הדוניסטית ומעמדית. אכן גם המלך הספרטני המודח דמרטוס, בשיחה הידועה עם מלך פרס (הרודוטוס, ספר שביעי, 102), מציין ש”יוון גדלה עם העוני”.

אבל העוני הזה נדחק ונוטרל על ידי ערכים מדיניים, שהם גם ערכים מעמדיים. גם הארוחות המשותפות (הסיסיטיה [SYSSITIA]) בספרטה, בהן נטבל הלחם ב"רוטב השחור", לא באו אלא כדי ליצור תרבות של שליטה ואדנות – של האדרת האני. פינדרוס, בשורת הפתיחה של האודה הידועה ביותר שלו, מצהיר "הטוב שבדברים הם המים!", הנעימה דומה לזו המוכרת לנו מן המשלים האריסטוקראטיים של הישות החל מן 'המדינה' וכלה בהיידגר.

המרד של החכם היהודי כנגד רוחה של יוון, מניף לכאורה את הדגלים של הכיעור. מבעד לכיעור המודגש ולאנאליות המותרסת של צייר כמשה גרשוני, יש לראות שרשרת של חכמים שניהלו דיאלוג עם החמר והבוץ כ-MEDIA של ההתייחסות לעצמי ולזולת, ומתוך כך כעשויים בסופו של דבר תמיד מבשר ודם. ידוע סיפור הפגישה בין רבי יהושע (שהיה פחמי) לבין בתו של הקיסר. בתו של הקיסר לא הבינה כיצד יכולה החוכמה לשכון בגוף כה מכוער, והחכם העיר את תשומת לבה לעובדה שהיין במרתפי הקיסר נשמר בכדי חרס פלבאיים. כשהיא נענית לעצתו ופוקדת לשמר את היין בכלי כסף וזהב, היין מחמיץ. הקיסר שמזמין את רבי יהושע, מנסה לערער על תוקף המשל: "והרי יש נאים וחכמים?", ועונה לו רבי יהושע: "אלמלי היו מכוערים היו חכמים יותר". החוכמה הזאת שמדובר בה כאן נחשבת כמכוערת מכיוון שבטל בה במתכוון כל דיסטנס (אסתטי) של THEORIA. רבי יהושע היה בלתי מנוצח כשהתמודד עם הפילוסופים האתונאים:

הם שאלוהו: מלח שהסריח, במה מולחין אותו?

אמר להם: בשליה של פרדה.

– האם יש לפרדה שלייה?

– האם המלח מסריח?

– יש לנו ריחיים שבורים, תפור אותם.

– הוציאו לי מהם חוטים, ואתפרם.

– ארוגה של סכינים, במה קוצרים אותה?

– בקרן של חמור.

הביאו לו שתי ביצים. אמרו לו: איזוהי של תרנגולת לבנה ואיזוהי של שחורה? הביא הוא לפנייהם שתי גבינות, ואמר להם: איזוהי של עז לבנה ואיזוהי של שחורה?

— אפרוח שמת בקליפתו, מהיכן הרוח יוצאת?
אמר להם: בדרך שנכנסה יוצאת.

לעומת זאת הוא נוצח על ידי אישה, תינוקת ותינוק. האישה, שהגישה לו באכסניה נזיד של פולים, לימדה אותו פרק בהלכות אכילה, התינוקת לימדה אותו שאין הולכים בשדה, גם אם מישהו קודם לכן שלא ברשות כבש בו דרך, מן התינוק למד שדרך ארוכה-קצרה עדיפה על דרך קצרה-ארוכה.

אין זה סגנון וולונטארי של מישהו ששואל גרון ויורד לבנות לו בקתה ביער, אלא של אדם שחייב למצות את החומרים שבידיו. רבי עקיבא, שהיה רועה עד גיל ארבעים, היה מתקיים מחבילה אחת של עצים – חציה הוא היה מוכר, ובחציה משתמש. השכנים, שהתלוננו על העשן, הציעו לו למכור את אותה מחצית ולקנות לו שמן למאור. אבל הוא העדיף את העצים: "הרבה סיפוקים אני מסתפק בהם. אחד, שאני שונה (לומד) בהם, ואחד, שאני מתחמם כנגדם, ואחד, שאני יכול לישון עליהם". המיצוי האתי בא לידי ביטוי גם באותו סיפור על רבי עקיבא שהיה יושב ובוכה בשבת. אמרו לו תלמידיו: "רבנו, לימדת אותנו וקראת לשבת עונג!" (ישעיהו, נ"ח, י"ג) אמר להם: "זה עונג שלי".

בהקשר זה אני נזכר במשפט הידוע של אולסון:

"I take SPACE to be the central fact to man born in America,
from Folsom cave to now"

השורות האלה מנסות איפוא לתאר סגנון שנוצר בהעדר אותה תחושת מרחב (לאחר חורבן הבית), תוך מצוקה אתית. הסגנון הזה אכן גם הכתיב לנו מאז ועד עצם היום הזה גורל של מצוקה אתית. מתוך המצוקה האתית המסוימת הזאת (ומתוך אותה קרקע עליה התהלכו רבי יהושע ורבי עקיבא), נוצר העונג שמעניקים איש איש בדרכו, ששת הציירים המוצגים בזה.

יותם ראובני

אף פעם לא אִמְרָתִי שְׁלֵא הִבְנַתֶּם אוֹתִי
תְּמִיד הָיִיתִי פְּשׁוּט וּמוֹכֵן
אוֹלִי לֹא לְגַמְרֵי פְּשׁוּט
וְאוֹלִי לֹא לְגַמְרֵי מוֹכֵן
אָבֵל אֵף פֶּעַם לֹא אִמְרָתִי
שְׁלֵא מְבִינִים אוֹתִי. מִדְּהִים
כַּמָּה שְׁלֵא אִמְרָתִי אֶת זֶה
גַּם בְּגִיל שְׂזָה מִתְחַיֵּב מְזָה
לֹא אִמְרָתִי שְׁלֵא הִבְנַתֶּם
וְגַם לֹא שְׁאַתֶּם מְבִינִים.
אֲנַחְנוּ הוֹלְכִים. לְפַעְמִים
מְאוֹד רְחוּקִים
לְפַעְמִים פְּחוּת
רִיחוּת מְשִׁתְּנִים
אֶהְבֶּה בְּאֵה וְחוֹלְפֵת
אָבֵל אֵף פֶּעַם לֹא אִמְרָתִי שְׁלֵא הִבְנַתֶּם אוֹתִי.

ערן הדס

מדוע אינני קומיקסאי

אהבתי

סלחי לי

חשבתי שהבנתי את הקומיקס שלך

עקבתי פרים אחר פרים

ג'ו שותה קפה

מגיצה השלכת

עלה נצמד לפניו של ג'ו

ג'ו לוגם מהקפה ואז

קצה הקפה לובש צורת עלה, עלה של קצה של קפה

ג'ו שותה קפה

חשבתי שהבנתי

העולם תופר לנו את המסכות שמאחוריהן אנחנו מתחבאים

כשאנחנו פוגעים בו בחזרה

אמרת לי: קראת

משמאל לימין

אבל זה קומיקס שאמור להיות בעברית

מימין לשמאל

ג'ו שותה קפה

קצה הקפה לובש צורת עלה, עלה של קצה של קפה

ג'ו לוגם מהקפה ואז

עלה נצמד לפניו של ג'ו

מגיעה השלכת
ג'ו שותה קפה

בסדר שלך, רק אחרי שג'ו מוחה את העלה מעל פניו מגיעה השלכת
הטבע מתגלה דרך ההתנהגות, ואין אצלך בכלל מסכה. רק אצלי.

חשבת שהבנתי את הקומיקס שלך
סלחי לי
אהובתי

יהודה ויזן

שלושה שירים ופרולגומנה

•

כָּבֵר שְׁנַיִם שֶׁהוּא סָגוּר
בְּחֶדְרָיו, בֵּין עֲרֵמוֹת נֵיר,
הוֹגָה בְּיַעֲדִים שְׁלֵא הַשָּׁגוּ,
עוֹטָה אוֹתָהּ הַמְתַּנְּיָה.
הוּא מְסַתֵּנָה בְּדַק אֶבֶק
וּמְתַדְמָה לְרַהֲיִטִים
דְּרוּף לְקִרְאֵת הַמְּאַבֵּק.
אֲנִי זוֹכֵר שְׂרָאֵיתִי
מְדִיל דְּמַעַת־מְתַכָּת,
קוֹרֵס לְחוּף זְכוּנוֹתָיו,
נִרְאָה הִיָּה כִּי תִכְף
הוּא יִתְנַלְגֵּל מִשֵּׁב לְטָף,
יִקְרִיב אֶת כָּל כְּבֹרֵת הַדְּרוּף
כְּדִי לְשׁוּב אֶל עַקְבוֹתָיו.

•

נר

מ

נו

ילד מיוחד במינו

יש לו חר במקום אף
ושפה מרששת
ועין פוזלת
וכל הנזלת
מרוחה לו על כל הפרצוף.

אף נרמינו

מיטיב לרוץ

ונרמינו

בועט חזק

כשנרמינו

עם הפדור

מראהו כבזק

ואין חראף

ולא שפה

ואין שום מום

כשנרמינו חולף ביעף

על פני מגן המום

מרים ורץ לנגח

קופץ מעל קופצים

נועץ פדור ברשת

מקפיץ את הצופים –

כָּלֶם רוֹצִים לְנַגֵּעַ
פְּתָאוֹם מִיָּנֹד נִפְלֵא
פְּתָאוֹם כָּלֶם רָצִים
לְחַבֵּק אֶת הַתְּפִלָּץ

וְנִדְמִינוּ שְׂמִיחַ
וְנִדְמִינוּ קוֹרֵן
תְּחִלָּה אִישׁ לֹא שׁוֹמֵעַ
אֲךָ אַז זֶה שׁוֹב קוֹרֵה :

מִיָּנֹד רוֹצָה לֹמֵר
לְשַׁחֲקֵנִים שְׁלִימִינוּ
לֹמֵר לָהֶם תוֹדָה
אוּלָּם מִתוֹךְ גְּרוֹנוֹ

מִן הַנְּחִיר אֲשֶׁר נִגְרַע
מִלְּשׁוֹנוֹ הֶעֱקְדָה
יוֹצֵא רַק נִדְמִינוּ

וְצָחוֹק כּוֹבֵשׁ אֶת הַמְּגִרָשׁ.

●
למענדל

הייתי מקום למקרים

משא לשכלים

תפסתני אפיסות
ונתגשמו בי דברים

בזמים עקולים
מציאתי

מלים בזקני הדקיק

כל זקיק
בערות הפנים

הזדקר לזכותי והליט

על הקלד

מן הנפש השחה
זנקה לי אילת

השחר

פגש איש מוכן |

הפכתי בור על פיו ועשיתי דוכן.

זכלתי לנהג גם אחרת. אף לא הייתי מוכן.

פרולגומנה

טַרם עָלָה בְּיָדִי, אִף סִפֵּק בְּיָדִי אִם יַעַל בָּהּ,
אִף אֲנִי בֶן אֲמִי – הִנִּיקְתָּנִי חֶלְב־שְׁלֵעֲקָשִׁים.
אֲשַׁכַּח אֶת סוֹפֵי מַסְעֵי – בַּל יִדְבַק בִּי הַמַּרְף –
כְּדִי לְשׁוֹב וּלְתַעוֹת בְּדַרְכֵימֵי הַשְּׁבוּשׁוֹת, לֹא פָרְצוֹן לְפָנַיִם.

לָרֵם לְקַטְטִי צִידָה: אֶת כָּל הָעֵיִים שֶׁצָּמְחוּ פֹה.
עֲמַסְתִּי צְרוּרוֹת פִּי יִדְעֵנִי לְבִי וְאָדַע
אֵין טַעַם לְחִזּוֹר עַל מַלּוֹת אַחֲרֵים בְּמַלִּים אַחֲרוֹת –
וּבַפֶּרֶט עַל דְּבָרֵי מִשְׁכִּילִים שֶׁכָּשְׁלוּ לְבָלִי דִּי
בְּשִׁירֵי תַפְאָרָה יְרוּדִים לְגִדּוּלֵי הַתַּנְּוִף.

מְצִיתִי מְעַט נִיצוּצוֹת, אִם לְחֹטָא בְּלִשׁוֹן-עֶכּוֹ"ס-שְׁלָנוּ,
בְּעֲמָא דְדַהֲבָא, בְּשֵׁהֶם וּפִינְשִׁטִּין,
וְרֵאִיתִי כִּיצַד הָעֵבְרִי יֶאֱרִיף וְיִמְשֹׁף מַלּוֹתָיו,
יִבַר לוֹ גְּבוּר מִן הַיֵּשׁ וַיַּעַשׂ בּוֹ
בְּנִינְ שְׂאִינוּ מִשְׁתַּנֶּה לְאֵיכוֹת חֲמָרִיו.
כָּל אַבּוֹתֵי עַד הַלּוֹם, שֶׁכֵּן כָּאֵן אִמְהוֹת לֹא הָיוּ לִי,
הַגִּדּוּלִים מְעַמִּי עַד מְאֹד בְּכִשְׁרוֹן לְשׁוֹנָם,
נִגְפּוּ נִכַח זֶה הַמְּכַשְׁלֵת – שְׁמוּרָה הִיא
לְעַם אֲדָנִי, כָּל שֶׁכֵּן בְּיָשׁוּבוּ בְּאַרְצוֹ –
לְכַחַב בְּשִׁפְתַּי עֵבֶר, שֶׁפִּתְ-אֵין-מִיתוּלוּגְיָה
אֶפּוֹס עֵבְרִי שֶׁהֵשֵׁם לֹא נִתְּנוּ בְּסִינִי.

כָּל אֲשֶׁר אֶסְרֵס וְאֶקְרָא מְלִשׁוֹנוֹת הַנֶּכֶר לֹא יִנְעַם לִי
אוֹיְתִי עֲשׂוֹת בְּשִׁפְתֵי רֶכֶס מַלִּים וּמַגְדָּל
אֶפְסֵס גַּם סֵתֶם עֲרַמָּה עֲנֻקִית, כְּזֹאתִי שֶׁל נְנִיּוֹס,
תִּשְׁמַח אֶת לְבִי כְּדָבְעֵי וְאֲשִׁישׁ לְפָזוֹ עַל רֹאשָׁה.
אִף עַל פִּי כֵן לֹא אֶמְנָה אֶת עֲצָמֵי עַם חוֹלְמִים כִּי
אָדַע אֲנוֹכִי אֶל נְכוֹן, הַמִּישׁוֹר בּוֹ הַנְּנִי הֵנוּ

רצפת בור צמק שלכל הפחות י' אמות לו,
השמש פורף את פתחו באורה של תורה.

זהו אפוא מצבי לא אוכל מן הסתם התפכח לו
ישמעאל לא יפדני מבור, עלי לטפס בעצמי.
לא תמלטני מפאן כל חכמת הגויים שחמדתי –
הנגון הפלאי ששמש ביון וברומי סלם,
בקע מגרזני כחקוי ממרט לשירת הפראים,
הוא בעוכרי, זאת אדע, אולם טרם מצאתי פתרון.

אמת פי יכלתי רצה את דרכי בטריצינות ויתר
שלושים הטבועים בחותם של אלה לא לי.
יכלתי הפלג על כנפי החרוז הלבן כל הדרך –
לו היה זה רצון ה', כי אז עשאני אנגלי.

כל מיני קלולות ופושקין, עוטייעורנמר למינם,
גמעתי הכל – את מיצקביץ שרדתי בקשי –
את ספרי המלכים של פרס וחבש, את זוקופסקי, אולם
לא אכזב כאדם שקרא ויטען שקרא לחנם:
איש לא יושב בביתו וחולם באספמאי על אפוס,
איש לא געור יום בהיר ובוקעת מפיו עלילה,
איש לא יוצא למסע אם טוב לו ויש לו –
ואיש לא נופל אלי בור שאיש לא חפרו תחלה.

לא אגוללה קורות של מקום-לא-אניחצבתיהו,
לו מניתי את כל מדוריו, יכלתי פרנס שלל כרכים.
כל אבן תקיא כאן בשורה, כל רמש יזעק מסלע:
נחש הקדמון הוא אחי, נבראנו ביום הששי.

מעט הטפות שנקוו פה מלחו כבר כדמע –
אפס כלן תשבבענה, זרמנו עם מי המבול.

בָּרַב הַיָּמִים יִיָּסְרֵנִי רָעַב וְאֶלְחֹף מִן הַשַּׁחַב,
אֶף יֵשׁ שְׂתַתְּעָה לָּהּ חַיָּה, וְתִצְנַח חֲבוּלָה אֵלַי פִּי,
אִם גָּדִי אוֹ שׁוּעָל אוֹ קְפוּד – לְבַחֵל לֹא אוֹכְלָה,
אֶת כָּל דְּקֻדּוּקֵי הַכְּשָׁרוֹת וְנִחַתִּי כְּדִי לְהַמְשִׁיף.

כַּמָּה צְפוּרִים שֶׁהִנְמִיכוּ לְעוֹף קִטְלֵתִי בְּקַלְע –
חֲפֵץ נָאָה שְׁשֻׁלִיתִי מִגַּל עֲצָמוֹתָיו שֶׁל אָדָם
(הַבָּא אַחֲרַי יִחְלְצוּ מֵאֲגָרוֹף גְּוִיָּתִי,
כְּתָרַב מֵאֲבָן,
כְּאֲבָן מִיָּם) –

לֹא אֲדַע מָה אֲרַע לוֹ לְאִישׁ, גְּלֻגְלָתוֹ לֹא תִגַּל לִי,
אֶף בְּבוֹר כְּעֵין זֶה גַם אֲנֹשׁ בְּדִימוֹס הוּא גְדִיד.
אֵינֶנִּי אֶפּוֹא כְּהֵלֵל אוֹ כְּהַמְלִיט –
וְאוֹי לוֹ לְאִישׁ הַמְרַבָּה בְּשִׂיחָה עִם מֵתִים.

מֵרַעִי הוּא כֶּסֶף וּמִשְׁעָנָת, וּבְשׁוֹקֵיו אֲרוּצֵץ עֲקָרִבִּים,
אֲצַבְעוּ – כִּתְתִיחָה לְחֶרֶט, לְכַתֵּב עַל הַחוּל מְשָׁלִים:

ר' מנחם תמר בר משה

מתוך 'שיר השירים'

הקטעים שלפניכם, שהם בבחינת הצצה בלבד, היו אמורים להיכלל באסופת הכתבים על אודות מלאכת השיר (מרס"ג ועד ר' משה אבן חביב) שפרסמנו בכרך ז', אולם פרסומם נדחה בשל המלאכה המרובה הכרוכה בביאורם ובהתקנתם לדפוס – מלאכה שטרם נשלמה, שמצויה בימים אלו בעיצומה ושבסופה יראה החיבור אור בשלמותו (לראשונה מאז הופעתו במאה ה'ט"ז) בספרון נאה בסדרת 'דרש'.

ר' מנחם תמר בר משה, נכדו של ר' זכריה כהן צדק ותלמידו של ר' שבתי בן מלכיאל הכהן, היה מדקדק ופייטן שפעל בסלוניקי במחצית השנייה של המאה ה'15. ידוע כי גילה עניין רב בכתבי אבן עזרא וכי חיבר פירוש לפירושו של אבן עזרא לתורה. כן עולה מעיון בחיבוריו השונים, שאחדים מהם טרם ראו אור, כי היה בעל ידיעות רחבות בתחומי הלוגיקה והמדעים.

חיבורו של רמ"ת בתורת המשקלים נדפס בסלוניקי במחצית הראשונה של המאה ה'16. הספר כלל שלושה מחיבוריו של תמר. החלק הראשון, 'שיר השירים', הוא עיבוד מחורז של קטעים אחדים – החלק על משקלי השירה, וכמה מן החלקים שקדמו לו – מחיבורו של אברהם אבן עזרא על הדקדוק העברי, 'ספר צחות'. על כך מעיד גם המחבר בגוף חיבורו:

וְהִנֵּה שְׁלֵמוֹ כָּל הַתְּבוּנוֹת / לְמִשְׁקָלִים וְכָל מִינֵי רִנָּנוֹת
אֲשֶׁר בָּאוּ בְּמִבְחַר הַלְּשׁוֹנוֹת / לְשׁוֹן עֶבֶר וּמְדוּרוֹת יְשָׁנוֹת
בְּנוּ-עֲזָרָה אֲבֵי חֻקֵּי זְכָרִים / בְּצַחוֹת לְמַדָּם לָנוּ וְהוֹרָם
כְּמִשְׁפָּטֵם וְהַעִיר אֶת מְקוֹרָם / וּמִשָּׁם נִעְתָּקוּ הֵנָּה כְּסִדְרָם

החלק השני של הספר הוא פיוט 'אזהרות' – פיוט של תרי"ג מצוות לחג השבועות, שחובר ב-1465. החלק השלישי: 'מולדות' – שיר דידקטי על חישובי מולד הירח וקביעת לוח השנה.

בקטעים שלפניכם נכללו כמה מן השירים ששילב מנחם תמר ב'שיר השירים' כדי להדגים את משקלי השירה השונים. בעוד הטורים הדקדוקיים בחיבור הם עיבוד מחורז ושקול של דברי ראב"ע, את הדוגמאות שהובאו ב'ספר צחות' החליף מנחם תמר בשירים פרי עטו. כיוון שישנו עדיין צורך בביאור, השמטנו בפרסום זה את הטורים הדקדוקיים¹ – שממילא יקשה מאוד להבינם מבלי להשוותם לכתוב ב'ספר צחות' – והותרנו רק את השירים שנכתבו כדי לשמש דוגמא. לצד אלו נכלל כאן גם המקטע החותם את הפיוט 'אזהרות'.

תודה גדולה להחכם האלוקי יהונתן ורדי שהביא לידיעתנו את דבר קיומו של החיבור ותרום מידיעותיו המופלגות בנדיבות בלתי רגילה, לאלי שטרן שעמל על פענוח הדברים והעתקתם מן העותק המקורי ולשנהב ברטוב חדת העין על הערותיה המועילות.

מתוך 'שיר השירים'

אַרְוֹמְמָךְ צוּרִי / בְּעַרְבֵי וּבְשִׁחְרֵי / וְאֹרְךָ מְשִׁירִי / בְּרֵאשִׁית כָּל דָּבָר
רְצֵה נָא אֶת שִׁיחִי / וְהִיֶּשֶׁר אֶת אֲרָחִי / בְּהַקְרִיבִי זִבְחִי / וְהוּא רוּחַ נְשָׁבֵר

משקל: הארוך מקוצר ('משקלו של דונש')
זבחי והוא רוח נשבר: על פי: 'זבחי אלהים רוח נשברה' (תה' נא, יט).

לְבִי מְאֹל / הָרַם שׁוֹאֵל / יִחַפֵּץ יוֹאֵל / יִתֵּן חֲכָמָה
מְחִפִּים בָּנִים / יִרְחִיק אוֹנִים / וְלֹאִין אוֹנִים / יִרְבֶּה עֲצָמָה

משקל: משקל התנועות (בחריזה פנימית בין הצלעיות)
ירחיק אונים: ירחיק צער. ולאין אונים ירבה עצמה: על פי: 'נתן ליעף כח ולאין אונים עֲצָמָה יִרְבֶּה' (יש' מ, כט).

¹ כגון: "יִישׁ מְשַׁקֵּל מְרַבֵּעַ הוּא כְּמוֹ זֶה / לְמִינְהוּ וְדוּמָה לוֹ בְּמַחְזֵה // וְלוֹ יִתֵּד אֲשֶׁר שׁוֹכֵב וְהוֹזָה / בְּאִמְצָעוֹת תְּנוּעוֹתָיו וְהוּא זֶה", או "יִישׁ בְּשִׁתֵּי תְנוּעוֹת עִם יִתְדָם / וְכֵן שְׁנֵית וְהִתְדָם בְּצִדָם // וּבְשִׁתֵּי תְנוּעוֹת עוֹד לְבָדָם / בְּאֵלֶּה יִהְיֶה בְנוֹי יְסוּדָם" וכו'.

אֲשֶׁרִי אָדָם מְצָא חֲכָמָה / בָּהּ תִּתְעַנֵּג פִּי רַב חִילָף
בָּהּ תִּרְוָמֶם בָּהּ תִּנְשָׂא / אִם חֲכַמְתָּ חֲכַמְתָּ לָּךְ

משקל: משקל התנועות (בלא חריזה פנימית)

אם חכמת חכמת לך: מש' ט, יב.

אָמַת פִּי עֲנֶנָּה / מְעַלָּה וְנִאֲוָה / וְגִאוֹן וְגִוָּה / לְאֵל חֵי שְׁנוּאִים
וְעֲנֶנָּה קְדוּמָה / בְּמַעֲלָה לְחֲכָמָה / וְכֵן הִיא רְשׁוּמָה / עֲטֹרַת יְרֵאִים

משקל: המתקרב

גוה: גאוה. וענוה... יראים: השווה: מה שעשת [=שעשתה] חכמה עטרה לראשה, עשת
ענוה סנדל לעקבה. 'מה שעשת חכמה עטרה לראשה', שנאמר: 'יראשית חכמה יראת ה'.'
'עשת ענוה סנדל לעקבה', שנאמר: 'עקב ענוה יראת ה'' (שיר השירים רבה, א, א, ט).

נְדִיב לָךְ יְאוֹת / שָׁבַח וּבִנְדָבָה / תִּקְנֶה וְתִשָּׂיג לָךְ / כְּבוֹד וְכָל טוֹבָה
הַדּוֹר תִּהְיֶי בָּהּ עַד / זִקְנָה וְעַד שִׁיבָה / בָּהּ תִּהְיֶי רְצוּי / בְּזֶה וְגַם בְּכָא

משקל: הארוך מקוצר (נפעל מפועלים / נפעל מפועלים)

בזה וגם בכא: בעולם הזה ובעולם הבא.

פְּרִי אִישׁ אָמַת – יִשְׂרוּ / וְהוּא בְּאָמַת עֲדִיו
וְנוֹי מְעַשְׂהוּ הוּא / וְטוֹבוֹ וְגַם יָפִיו
מְכַלְכַּל דְּבָרָיו גַּם / מְשַׁלֵּם בְּחֵן נִשְׂיוֹ
וְנוֹשֵׂא עוֹן רִיעַ / וְעוֹבֵר עָלֵי מְרִיו

משקל: הארוך.

עדין: תכשיטו. נשיו: חובו.

גִּבֵּר תְּמִים בְּתִמְתּוֹ / עָלֵי אֵל גּוֹל נְתִיבָתוֹ
וַיִּבְטַח בּוֹ בְּכָל עֵתוֹ / וְלֹא יִשְׁעָה בְּזוּלָתוֹ
וְתָמִיד יֶאֱהָב אוֹתוֹ / בְּכָל נִפְשׁוֹ וְלִבָּתוֹ
וְכָל חֲפָצוֹ וְאוֹתוֹ / לְדַבְּקָה בּוֹ וְיִרְאָתוֹ

וְעֵלְיוֹן מִמְּעוֹנָתוֹ / יִסְכְּהוּ בְּאֶבְרָתוֹ
וְאֵת חֶסְדוֹ וְחֶמְלָתוֹ / יִצְנֶה לוֹ לְעֵזְרָתוֹ
וְהוּא תְּמִיד יִשׁוּעָתוֹ / וְשׁוֹמֵר אֶת יְחִידָתוֹ
וְנוֹתֵן אֶת שְׂאֵלָתוֹ / לְהוֹשִׁיעוֹ בְּשׁוֹעָתוֹ

משקל: המרנין.

גבר תמים: תה' יח, כו. **עלי אל גול נתיבתו**: על פי 'גול על ה' דרךך' (תה' לז, ה). **ולא ישעה בזולתו**: ולא יפנה לאחר. **יסכהו באברתו**: יגן עליו בכנפיו, על פי 'באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה' (תה' צא, ד). **יחידתו**: נפשו.

דעה פי מאד נכבד דבר עשר / בהאספו בתם ובישר
והוא בתנון דלים יהי פשר / ואם לא הקי יעוף כמו נשר

משקל: וריאציה של הארוך (פעולים מפועלים מפועלים).

אם [הזמן] יסור יישרך / גם בתרונו אם יבהלך
אל נא תהי כועס ומתקצרך / פן תאביד גופך ונפשך
גם אם מרום שבת ישכנך / על מי מנוחות אם ינהלך
דע פי יתהלך בך ולכן אל / תבטח ברב עשרך וחילך

המשקל: המהיר.

הזמן: הגורל. **מרום שבת**: על פי עובדיה ג. **על מי מנוחות אם ינהלך**: על פי תה' כג, ג.
אל תבטח ברב עשרך: תה' נב, ט.

כעס בחיק סכל ואנשי רשע / נמצא למו מוקש ומרחיק ישע
אמנם בשכלו איש תבונות האריך / אפו ותפארתו עבר על פשע

המשקל: השלם.

כעס בחיק סכל: קהלת ז, ט. **מוקש**: מלכודת, מכשול.

בשקוד בדתות חכמים / תשבע בני בנעימים
גם בשקינה בלמוד / תצלח ותשבע בימים

המשקל: הקטוע.

מְהַלֵּל אֶל רַב וְנִפְלֵא / גַם בְּלִי רֵאשִׁית וְתַכְלָה
הוא וְדוּמְיָה תְהִלָּה / טוֹב לִירְאֵי הָאֱלֹהִים
נִעְלָה עַל כָּל תְּהִלָּה / כְּלֵתָה שֵׁם הַשָּׂאֵלָה
מִבְּלִי סִבָּה וְעֵלָה / כִּי כָבֵד רִצָּה אֱלֹהִים
חַי אֲשֶׁר גָּבַה מְעוֹנוֹ / הוא יִקְרָבֵנו לְשִׁכְנוֹ
כָּל אֲנוּשׁ יִבְחַר רְצוֹנוֹ / וְאֲנִי קִרְבַּת אֱלֹהִים
מֵאַסָּר יוֹשְׁבִים בְּגוֹלוֹת / חֵישׁ פְּתַח יוֹשֵׁב תְּהִלוֹת
זֶה כְּמִקְדָּם גְּדוּלוֹת / קוֹם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים

משקל: הקלוע

אקרוסטיכון: מנחם חזק.

ודומיה תהלה: על פי 'לך דמיה תהלה' (תה' סה, ב). טוב ליראי האלהים: קהלת ח, יב.
כי כבר רצה האלהים: קהלת ט, ז בשינוי הכוונה, וכאן רוצה לומר: אין ליקום כל סיבה
פרט לרצון האלהים. ואני קרבת אלהים: תה' עג, כח. זה: כינוי לאלהים, על פי 'זה אלי
ואננהו' (שמות טו, ב) והמדרשים עליו. קום עשה לנו אלהים: שמ' לב, א, בשינוי
הכוונה (שם זו קריאת העם לבנות את עגל הזהב, וכאן זוהי פניה אל האל עצמו: אלהים,
קום עשה לנו גדולות).

מְרוֹם אֲשֶׁר / תִּשְׁפֹּן וְלֹא / תִּבְזֶה עֲנוֹת / עֲנִי וְדַל
נִדְבָּה לְכַבֵּ / רַחֵם אֲשֶׁר / עֵינֹי לֶךְ / נוֹשֵׂא וְדַל
חוֹסִים בְּךָ / הִצַּל כָּמֹ- / פִּי הָאָרִי / אֲנִי בְּדַל
מְעוֹן בְּנָה / וּגְאָל בְּנֵי / צִיּוֹן וְנֶ / צַח תִּגְדַּל

משקל: המהיר מקוצר.

אקרוסטיכון: מנחם

מרום אשר תשכן: על פי 'מרום וקדוש אשכון ואת דבא ושפל רוח' (יש' נז, טו). ולא
חבזה ענות עני: על פי: 'כי לא בזה ולא שקץ ענות עני' (תה' כב, כה). כמפי הארי און
בדל: על פי: 'כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל און' (עמוס ג, יב), בהיפוך
הסמיכות למען החרוז. מעון: בית המקדש.

אתה אלהים אמת / אתה אדון עולם
נמצא ונגלה ואם / מעין כסיל נעלם
יחיד מיוחד ואם / גם לא פאחד אשר
מנוי לזאת יתמהו / יודעים וצר שכלם
5 נשגב ולא גוף ולא / כח כמו גוף ואת
חסין וקדמון לכל / הנמצאים כלם
מרום לשמך לבד / תאות עבודה אשר
בוחר נביאים וש- / מה מעלות סלם
משה בחר נעלה / על כל נביאים והוא
10 נתן לעם נחלה / תורה והנחילם
עדות אדני תמי / מה נאמנה ולא
תומר ולא תחלף / דת אל אשר שלם
חפש כליות ולב / עיניו פקוחות עלי
דרכי [ב]ני איש ומע / בדם ומפעלם
15 יודים ישודד ול / טובים ייטיב וכל
אישים ישלם כמע / שיהם ומפעלם
קדוש לעמו פדות / ישלח משיחו והוא
את נדחו יאסו / משם אשר הגלם
מתיו אזי יחיו / ושמו יברך בכל
20 ארץ ותבל ומ / עולם ועד עולם

המשקל: המתפשט.

אקרוסטיכון: מנחם בן משה נ"ע תמר חזק אמץ

פיוט על פי שלשה עשר עיקרי האמונה של הרמב"ם.

1 **אתה אלהים אמת**: על פי תפילת מוסף של ראש השנה: כי אתה אלהים אמת, ודברך
אמת ונקים לעד. 3-4 **לא כאחד אשר מנוי**: השווה דברי הרמב"ם בדבריו על 13 העיקרים
(הקדמה לפרק חלק): 'אחד באחדות שאין כמותה אחדות'. 5 **ולא כח כמו גוף**: על פי
הרמב"ם: 'אינו גוף ולא כוח בגוף'. **ושמה מעלות סלם**: אולי הכוונה שהאל שם את
הנבואה כסולם המקשר בין האלוהי והאנושי. **עדות אדני תמימה**: תה' יט, ח. 12 **אשר
שלם**: אשר השלים, שעשאה מושלמת.

מתוך פיוט האזהרות

1	[...] מְשַׁנְאִים בְּכָל חוּצוֹת / בְּמִזְרַח וְתִמְנָה וְהִמָּה בְּגִלוֹתָם / יְמוֹתוֹן עָלַי דָּתָם אֲשֶׁר לֹחֲצִים אוֹתָם / בְּכָל צַר וְכָל פְּנֵה וְאִיהָ גְבוּרָתָךְ / וְאִיהָ חֲמַתְךָ וְאִי קִנְאָתְךָ / מְרוֹמִם וְאֵל קִנְאָ
5	וְאִיךָ תִּתְחַרֵּשׁ חוֹבְכֶם / וַיִּרְדּוּ רְשָׁעִים בָּם וְנִשְׁרָם וְגַם עוֹרְכֶם / יִשׁוּשׁוּן עָלַי יוֹנָה וְיוֹנָה בְּצַר רוּחָהּ / תִּשְׁנֹעַ אֵלַי גּוֹחָהּ וְאִין לָהּ לְבַד פִּתְּהָ / בְּפִיָּה וְהִגְיוֹנָה וְהוֹגָה וְהוֹמִיָּה / לְצוּרָהּ וּבִכְיָה
10	לְרַחֵם עָלַי שְׂבָכִים / וְהַעִיר אֲשֶׁר יוֹנָה וְרוּחַ הַכִּי יַעֲרָהּ / עָלַי עִם אֲשֶׁר נִזְרָהּ וַיִּשְׁמַע לְקוֹל קוֹרָא / שָׂאוּ נִס לְצִיּוֹנָה וְהַפְּדָה בְּרַב חֲסֵדוֹ / וַיִּקְּם דְּבַר עַבְדּוֹ בְּאֶמְרוֹ [בְּיָהּ עֲדוֹ] / בְּעֵתָהּ אֲחִישְׁנָה
15	וַיַּחֲוֶן אֲבִי חוֹנְנִים / עֲפָרָה וְהֶאֱבָנִים אֲשֶׁר מְאָסוּ בּוֹנִים / וְהָיוּ לְרֵאשׁ פְּנֵה וַיִּקְּם בְּרַב חֲמָלָהּ / בְּגוֹחָהּ עָלַי תִּלְּהָ תְּשׁוּאוֹת בְּחֶן חֶן לָהּ / וְכִי עֵת לְחַנְּנָהּ

ככתוב בדברי קדש[ך]: אֲתָה תִקְוִים תִּרְחַם צִיּוֹן כִּי עֵת לְחַנְּנָהּ כִּי בָא מוֹעֵד (תה' קב, יד) אֲשֶׁרִיךְ יִשְׁרָאֵל מִי כְמוֹךָ (דב' לג, כט).

המשקל: הארוך.

7 יונה: כינוי לעם ישראל (על פי שיר השירים ב, יד), הנרדף כמו ע"י נשר ועורב. גוחה – יוצרה, על פי 'גחי מִבְּטָן', תה' כב, י. 9 לבד: אלא. 11 שבים: כך נדפס, וצ"ל שביה בשל החרו. והעיר אשר יונה: על פי 'עיר היונה' (צפניה ג, א). 12 ורוח הכי יערה: על פי יש' לב, טו. 13 לקול קורא: על פי: 'קול קורא במדבר פנו דרך ה' (יש' מ, ג). 14 שאו נס לציונה: יר' ד, ו. 15 באמרו ביה עדו: באמרו בשם ה'. אולי כצ"ל, ובדפוס

המקורי: ביעידו, והנוסח פגום. בעתה אחישנה: יש' ס, כב. 16 ויחן אבי חוננים עפרה:
הקב"ה, 'אבי חוננים', יחון את עפרה של ציון (על פי תה' קב, טו). 17 והאבנים... והיו
לראש פנה: תה' קיח, כב. 18 בנותה עלי תלה: יר' ל, יח.

<p> וְשֹׁא כְּנִי אֲכַל הָאֵל נוֹכַח זִכְרֵי כְּאוֹרֵךְ אֹכְרִים לְהִיּוֹת יְדוּעִים וַיִּתֵּן עִם תְּמִיעָה עֹד שְׂמֹלֶס וַפֶּס כִּסְּלִים דְּבִיעִיתוֹ זֶלֶס מִקֶּס יַעֲד תְּבֻעֶס יִסֶּס עַ וַסְּסֵלֵר בְּסֵהֵי עַל תְּנִעוֹ </p>	<p> יִם מִקֶּל מִפְּנֵי כִיכִיס דְּרִפִּי מִכְּנִיב כֹּל מִיר פְּלִיעִים תְּמֻעֹת לֹ סְתִים עֲפֹלֶס נֶעֱד יַעֲד בְּכֶס יֵם וַפְּלֶס וְרֹכֵב אֲחִירֵק יִפְכֵס וַיִּכֵּל וְכֵן מִסְּפֵג מִנֵּי בְּאִשָּׁן וְנִיעוֹ </p>
<p> אַתָּה אֲדוֹן עוֹלָם מִעֵין כְּסִיל נְעִלָם גַּם לֹא בְּאֲחֵר אֲשֶׁר יִדְעִים וַיֵּד שְׂכִלָם כִּי בָּטוּ גֹף וְאֵת תְּמַנְנִים כָּלִם תְּאֹת עֲבֹדָה אֲשֶׁר פְּעֹלֹת סֵלִם עַל כָּל נְבִיאִים וְהוּא תּוֹרַח וְהַנְּחִלָם מִה נִאֲמָנָה וְלֹא דַּת אֵל אֲשֶׁר טֹלָם עֵינֵי פְּקֻחֹת עָלֵי כֶּסֶם וּמְפַעֲלָם כְּלָיִם יִטֹּב וְכָל שִׁחָם וּמְפַעֲלָם </p>	<p> אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת נִמְצָא וְנִגְלָח וְאִם יִחַד מִיֵּחֵד וְאִם וּבְנוֹ לֹאֵת יִתְמַדוּ נִשְׁבַּב וְלֹא גֹף וְלֹא חִסִּין וְקִדְמוֹן לְכָל מַחֵם לְשִׁמְךָ לְכָד בֹּחֵר נְבִיאִים וְשִׁמְךָ סִטְהָ בְּחֵר נְעִלָח נָתַן לְעַם נְחִלָח אֲדוֹת אֲדֵנִי תִמְנֵן תּוֹפֵר וְלֹא תוֹחֵלֵף וְהָיָה כְּלֹחַת וְלֵב דְּרִכֵּי יְהוָה אֲשֶׁר יִשְׁוֹרֵךְ יִשְׁוֹרֵךְ אֲשֶׁר יִשְׁלָם כְּמִעַן </p>

תומאס טרהרן

Thomas Traherne

(1637-1674)

"An empty book is like an infant's soul, in which anything may be written. It is capable of all things, but containeth nothing."
(Centuries of Meditations)

תומאס טרהרן

מתוך 'תפילה והודיה לאומה'

זְכַרְנִי ה' בְּרִצּוֹן עֲמֹד, פְּקֻדְנִי בִישׁוּעָתְךָ,
לְרֵאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ, לְשִׂמְחַת בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ, לְהִתְהַלֵּל עִם נִחְלָתְךָ.

ה' אֱלוֹהֵי, סְבוּנֵי חֲסָדֶיךָ מִכָּל עֲבָרֵי.

הַשְּׁדוֹת וְהַעֲמֻקִּים,
אִם נִרְאִים לְאֲשׁוּרִים,
הֵם מִטְמוֹנִים בְּלִישְׁעוֹ;
יִפְעַת הַשָּׁמַיִם – שְׂמַחַת תִּפְאָרְתָּ;
וְהֵם בְּעֵינָיו כְּלֹאֲדַבֵּר,
אֶף אֶתְמוּל נִבְרָאוּ,
נִלְקָטוּ מִעֵפָר,
הַיּוֹם,
לִפְנֵי מַחְצִית הַשָּׁעָה,
אֶף זֶה הַרְגַע.
נִהְרֹת, מְעִינֹת, עֲצִיָּה, פְּרִים,
וְעֵצִים הַיִּבְשָׁה,
הָעֵבִים, הָאֲוִיר, הָאֹר וְהַגָּשֶׁם,
הַשָּׁמַשׁ וְהַכּוֹכָבִים –
מִפְעֻלוֹת נִפְלְאִים הַמָּה,
בְּתִרְעַת עֲלָצִים יִאֲשְׁרוּנִי,
לְשִׁתְנוּ נִבְרָאוּ.
אֶהְלֶךְ, אֱלוֹהֵי, עַל חֲמוּדוֹת גֵּן עֵדֶן.
אָמֵן, מָה רַבּוֹ.
אֲחִלִּי אֶתְהַלֵּךְ בֵּינֹתָן כְּאָדָם
וְלוֹ טָרַם עֲמַד עַל הַדְּעַת.

אך אתה סבותני
מטמונים בל ימנו,
רבגוניים לתענוג,
לערךם אין קצה,
דגולים רבכת מונים מכל החמר הנברא.
תבה לעדניים היא תבל,
במה דוממת,
זירה למפעלות
עשויה לתכליות אין מספר,
כלן מספרות חקמתך האבהית.
אבל, אל-אלוהי, תבות ריקות,
ארגזים פרוצים, מראות שוא הם.
העדניים, אלוהי, המתזות והמפעלות
הם המטמונים אשר נוקיר מכל,
המנעמים אשר יחמד לבנו,
גזר הענג,
כי בעבורם נעשו הארגזים,
העמדו הקמות,
נערכו התבות.
זה, חמל על עמך;
חמל על עמך, אל-אלוהי!
על עדניים אלה בתבתך, דמויות אלו על במתך,
הממלאים את עולמך פלאי מפעלות.
עשני משה, לך ולקם.
נחמיה, לך ולקם.
עזרא, דוד, לך ולקם.
לו דבר חפצי,
לו ידע לבי הבן זאת,
לו הוקרתי שמחותי כערבון,
פלגי מים היו יורדות עיני יומם ולילה
לכלי הרוות את שבר עמי.

(מאנגלית: צור ארליך)

תומאס טרהרן

מתוך 'שיר שבח והודיה על חוקותיו הברוכות'

מה אלי וגואלי!
למדני להלך על פני הארץ
בצלמך כדמותך.

גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

חקותיך אדני
גבהו משמים וארץ,
הן האותות הגדולים לאהבתך לי –
בן אשור בראי הבינה
בן אשור ביפי האהבה
בן אשור בעטרת תפארת

מה גדלת אדני את עבדך.

[...]

אודה לאדני, אפאר וארומם שמך, כי נחמוני חקותיך הקדושות!

כאלו הייתי אני לבדי
אדם יחידי שהכל
נברא לכבודו:
צווי כלם, מלאכים ואדם,
לאהב לי
ולדאג לי;
הכל נברא כדי לשרתני;
הכל לרוממי, לרצותני ולענגני,

בְּעוֹדֵנִי מִבֵּיט הַיָּאֵף הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ
מִטִּיל עַל כַּתְּפֵי מַלְאָכִים וְאָדָם
אֵת כָּל חוֹבוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ – רַק כְּדֵי לַעֲשׂוֹת חֲסָדָיו עִמָּדִי –
וְגוֹמֵל לָהֶם בְּעַד צִיְתוֹנוֹתָם בּוֹבְגָמוֹל אֲשֶׁר גָּמְלָם בְּעַד אֲהַבְתָּם.

[...]

אֲנוּכִי בָרַךְ אֲבִירָךְ
כִּי צוֹיֵת לְכֹלָם לְאַהֲבֵי לִי
אֵף אַכְבִּיר וְאֲכַפֵּר לְבִרְכָךְ, לְהַלְלֶךָ וּלְשַׁבְּחֶךָ,
כִּי צוֹיֵתֵנִי לְאַהֲבֵי לְכֹלָם.
אֵלֵי וְגוֹאֲלִי,

חֲקוֹתֶיךָ אֵינֶן רַק גִּדְרֵי לְכַרְמֵי שְׁלוֹתֵי
מַעֲלוֹת אֲשֶׁר עַל גִּבְּן אַעֲפִיל אֶל כְּסֵי
כִּי אִם מְאוֹר עֵינֵי
עֲטֹרַת תְּפָאֲרֹתֵי
רְפוּאָה לְנַשְׁמָתֵי
וְהַכֵּלֵל אֲשֶׁר עַל פִּי
מִתְגַּלְגֵּל צִלְמֶךָ הַשְּׁמַיִמִי בְּצַלְמִי.

נֵר לְרִגְלֵי דְבָרְךָ וְאוֹר לְנִתְיַבְתִּי.

הַשֵּׁמֶשׁ הִיא מְאוֹר אֲדִיר
וְקַרְנֶיהָ בְּרוּכוֹת לְמָאֵד
וְקַרְנֶיהָ נְחוּצוֹת לְמָאֵד
וְקַרְנֶיהָ מוֹעִילוֹת לְמָאֵד
לִי וּלְבְנֵי הָאָדָם כֻּלָּם.

אֵף מָה נֶאֱדָרָה הִיא אוֹרַת חֲקוֹתֶיךָ,
לְמוֹלָה תְּדַמָּה שֵׁמֶשׁ כְּגַמְרַת־הַלֵּילָה
נוֹכַח אוֹרַת תְּפָאֲרֹתֶךָ
הַמּוֹרָה אֵת דְּרַכְנוּ בְּחַיֵּינוּ
בְּאָרֶץ וּבְשָׁמַיִם.

(מאנגלית: יהודה ויזן)

תומאס טרהרן

צללים במים

ילדות איננה מתחכמת,
רבות בה טעיות החמד –
כוזבות אמנם, אבל עדין
עולות על הנגלה לעין;
דרךן אנו חוזים
במסתרי רזים
ובשפעת תעלומות
שכבוגרים נזכה ללמד.

וכך קרה שבשולית
עולם אחר דמיתי לי;
כשהרקיע הנמוך
התל בי בתלותו הפוך
ראיתי זוג רגלים
עולות אלי במים;
וכשטבלתי כם רגלי
עולם אחר נגלה אלי.

במים אנשים שקועים
נראו, מתחת רקיעים,
חפשים לנוע עוד ועוד
בכל אשר יאבו לצעד;
בזהר הדומים
ראיתי את פניהם;
כמותי מבהן ועד זרת
פסעו לאור חמה אחרת.

כַּמָּה מוֹזָר – דְּרִידוּמָה
נְעִים, וְקוֹל אֵינוֹ נִשְׁמָע ;
וּבְמִקְוֵה שְׁסוּס אוֹ שׁוֹר
אֶת צְמָאוֹנוֹ בּוֹ לֹא יִשְׁבֵּר
עוֹלָם שָׁלֵם נִמְצָא,
אֲךָ לָנוּ אֵין כְּנִיסָה ;
רַק הַשׁוֹכְנִים בְּתוֹךְ הַבוֹר
יוֹדְעִים בּוֹ שְׁחַר, חֵם וְקָר.

לְשׂוֹא פְּנִיתִי אֲלֵיהֶם,
שִׁיחַנוּ זֶה הִיָּה אֲלֵם,
וּבְכֹל זֹאת מְצֵאתִי בָּם
עוֹלָם מַעֲבָר לְעוֹלָם :
אֲנַחְנוּ כָּאֵן בְּעוֹד הֵם
דּוֹמִים לְאַנְטִיפּוֹדִים,
וְגִבּוֹל דְּקִיק וּמִתְנוּצֵץ
בִּינֵינוּ לְבִינָם חוֹצֵץ.

עַל רִגְלֵיהֶם פָּסַעְתִּי שָׁם,
שָׁמָּא אֲצַלִּיחַ לְפָגְשָׁם.
בֵּיתָם דְּמָה לְאַשְׁלֵיָהּ,
וּבְכֹל זֹאת עוֹלָם הִיָּה :
שְׂמִים תַּחְתּוֹנִים,
וְאַרְץ עֲדָנִים
שָׁבָה כֹּל רִגְלֵי מוֹשְׁטָה
כְּדִי לְפָגֵשׁ בְּרַעוּתָהּ.

בְּמַחֲזוֹת הַמְּאֻשְׁרִים
שְׂשֻׁמֵי מְרוֹם בְּהֵם שׁוֹרִים
חֲלָקוֹת נְהַדְרוֹת יִשְׁנֹן :
נִירֵי שְׁחָקִים וּשְׁדוֹת עֲנָן.
רְבִים לְאַלְפִים

שוכני אותם חופים ;
רמים כשוע ונגיד
הם ידידי לשעתיד.

אתם הנשקפים מולי
מבעד לחביון שלולית,
אילו פנים עיני שזופות,
אילו רגלים וגופות ?
בכם אראה, אכן,
רעים, עצמי אחר.
כמותנו אנו, אף שונים ;
צללים שהם אני שני.

ראו לאילו מרחקים
אותם הרקיעים נושקים !
ספרו נא לי, הו חברים,
אילו סודות הם מסתירים ?
העין שמים שטה
צל עולמכם של מטה ?
האם אינכם אלא משחק,
השתקפיות מן המרחק ?

את כל רעי הצוהלים
אני רואה כאן ככפילים
מולי. אף מהי הסבה ?
ברי לי: בשלולית-רבה
פלאים מתרוננים
שמורים למעני ;
וכשגבולה זה יקרע
אזכה לבוא בשעריה.

(מאנגלית: יותם בנשלום)

תומאס טרהרן

תום

א.

המתמיהני ביותר, זה שהכי
יקר לי באשרי, מגאני לשמחי,
מה שאשיש בו, הוא שקרב לב
לא חשתי חטא, שום כחם מרבב.

ארז עוד לא העיבה אפלה,
ובקרבי זהר הכל, טהור,
ולא דפאה אשמה, אימה בי לא משלה,
ונשמתי כלה מלאה באור.

אך הרגשה שמחה של חם
נפשי זוכרת:
כמו החרף אפפני חם,
אפלות-לילי היתה מוארת.

ב.

ובהגיג רצין ארז נמלא
רוחי מקרב, ואפוף גילה
כמו מאום לא חש, מלבד חזון
כל יש, אשר לעין הוא מזון.

ובעוד רוחי אותם ישים סביב
אוהב ומעריץ, מגדיל, משגיב,

הם, הכמוסים בשיא תהלתם,
אשר נגרעת אף מנוכחותם,

סוד נוכחותם כל יום, כל השעות
ראיתי, בגילי –
והדבר המסתירם, כומסם מראות
עין אחרים – העניקם אף לי.

ג.

ולא היה כל חשק־לב בי ששעה
לחמ־דנות או ג־אנה; נפשי כרעה
מפעמה כל יום. שום ריב או מאוי
אז לא הכתים בחטא את אבי־חיי.

מדון או שקר בי לא התלבט,
שום רע מקנא, ושום טינה;
כל שראיתי – אהבתיהו באמת,
ואף שמחה בגורלי וגיל רנה.

בנשמת־יִי היו שמים! מה ח־דנה
עננתי ואדע!
מה עז העלס שנפשי רנה!
על־זאת יום יום אשא תודה.

ד.

ואם הטבע כה טהור ותם,
ורע אף ההרגל; או שאמנם
האל בגס את אשמת־יִי מחה,
ובאהבתו אותי נפשי שמחה,

כֹּה בְּאַבְהָהּ ; או שְׁמָא יוֹם אֶחָד
מְצִאתִי אֶת אֲשֵׁרֵי הַמְּשׁוֹכֵב,
שְׂאוֹר עֲזוֹ כָּל־כֶּף בְּהִיר וְחַד,
עַד כִּי נִדְמָה שָׁגַם עֲתָה סוֹכֵב.

אִם כֶּף אוֹ כָף, הֲרִי זֶה אוֹר,
מִגִּיהַּ כֹּה נִצְחִי
עַד שְׁעוֹלָם שֶׁל תְּעַנּוּג טְהוֹר
רְאִיתִי אֲזוֹ, וְעוֹד הוּא בְּרוּחִי.

ה.

פְּתַח שָׁמַיִם הֶחְזוֹן, הַיּוֹם הַזֶּה
עֲשֵׂה שְׂאוֹר גִּן־עֵדֶן קַדְמוֹנֵי תְּחִלָּה
נִפְשֵׁי שְׁלִי: הִיִּיתִי שֵׁם אָדָם
אָדָם קִטָּן, בְּמַעְגָּלָם

שֶׁל עֲלָסִים ! חוֹשֵׁי הַמְּקַסָּמִים
בְּגִן־הָעֵדֶן עֲנוּגִים שְׂמֵחִים,
וְשֵׁם חָזוּ בַטְּהַר הַתְּמִים,
הַפֶּל הָיָה מִבְּלִי מַחִיר וְתַחֲוִים.

קִדְמ־טַעַם עֵדֶן, אֵין לְכַפֵּר !
מְלֵא־חֵלֶד לִי נָתַן !
מְלֵגוֹ, מְלֵבֵר – הַפֶּל הָיָה טְהוֹר.
עָלִי לְשׁוֹב וּלְהַעֲשׂוֹת הַיֶּלֶד הַקָּטָן.

(מאנגלית: עמינדב דיקמן)

מתוך 'הגיונות על פני מאות'

.1

הרואים אתם את שורש הינקות שְׁלֹאֹתָה גְדוּלָה שְׁמִימִית וּשְׁגִיאוֹהָ?
התגלויות שבאו לי מרחם, ואור הרקיעים שבו יולדתי – מאין כמותם
לטוהר־בראשית עודי חוזה בהם את היקום. במתת אל הקימוני אל העולם
הזה, ובחסדו שאין ערוך לו אזכרם. ואמנם אלה הכבירות שבמתנות בינתו
המעתירה, כי אלמלא הן כל המתנות לריק תִּינְתְּנָהּ. ובאשר מתנות אלה
נבצרות מן הספרים, אֶלְמֶדֶן מן הניסיון. שוועו להן בתפילותיכם, כי בהן
תהיו למלאכים כלילי שמיים. ברי כי דעת עולמנו זה לא מתקה לאדם בגן
עדן יותר משערבה לי בעודי ילד.

.2

בראשית נדמה הכל חדש עד תימהון, יקר יפעה ומחמדים. הייתי זר קטן
בשער העולם, אשר הרעיף עלי ריבוא מיני שמחה. לגמתי משכלו של
אלוהים. לבי הורה לי באחת כל מה שמאז כפירתי ניטל עלי לשוב וללקוט
בעמלה של תבונה. בערותי היתה לי לברכה, ואת התום נחלתי בחסדה. כל
הדברים רחצו בטוהר הדרם, והיו שלי לאי־קֶץ, וְוִי־אוֹשֵׁר וִיקְרִי־לֵב. לא
ידעתי חטא וחוק, ועל רעת העוני ומרת התאוה לא חלמתי. עיני לא ראו
דמעה והמלחמה נסתתרה מחזוני. הכל היה שרוי בנצח שאנן. מאומה לא
ידעתי על מחלה ומוות, על כובד המסים ועינויי הפרנסה. חף מכל אלה
עלצתי כמלאך בהוד מלאכותיו של אלוהים, ובמנוחת עדן ניוויתי תפארתו;
השמים והארץ שרו תהילת בוראי, ורינתם היתה נוגנת לי לא פחות
משניגנה לאדם בשעתו: כל הזמנים היו נצח ועל כל הימים נמשכה השבת.
כלום אין זה משונה, שתינוק יירש עולם, ויראה לטמירירזיו שאותם לא
יגוללו גם חיבורי המלומדים?

הדגן הפנין על שיבולות־עד אשר לא נועדו לקציר כשם שלא עלו מזרע, משל עמדו מעולם ועד עולם. אבק הרחוב ואבני המדרכה יקרו מזהב, והשערים היו קצהו של עולם. כאשר חזיתי לראשונה מבעד לאחד השערים בעצים הירוקים, רוחי סערה עלי מאד ולבי כמעט עקר ממקומו ליופיים של אותם יצירי פלא מוזרים: בני אנוש! איך נפקחו עיניי לקלסתריותם מהלכיה־היראה של הזקנים – כרובים חכמי־עד! והעלמים מלאכים מופזים, והעלמות בנות־שרף משונות, כנפות רננים של חיים ויופי! ילדים וילדות שמעו ברחובות בלהט משחקם היו עדיים מתרוצצים. לא ידעתי כי נולדו וסופם למות, באשר כל הדברים הֵוו לעולם כי נקבעו במקומותיהם. הנצח התמחש באור היום, ומאחורי כל הדברים ריחף איזה דבר אחר ואינסופי אשר דובב את חזונות רוחי ואת תשוקת לבי ליבה. העיר כמו נכונה עלי עדן, בתיה ילוד־ישמיים. הרחובות היו שלי, המקדש היה שלי, האנשים היו שלי, מלבושם וזהבם וכספם היו שלי, כשם שלי היו עיניהם הבורקות, עורם הצח ופניהם הסמוקים. השמיים היו שלי, וכך היו השמש והירח והכוכבים, והעולם כולו שלי היה; ואני לו צופה יחיד, בודד בתאוות עיניי. לא ידעתי גסותם של קניינים וחלוקות שלל – כל חלוקה וכל שלל שלי היו, כל הון ובעל הון נפלו אז בחלקי. וכך ברעש המצלצל טבעתי, נשחֶתְתִי ללמוד כל תחבולה שבעולם. עכשיו אני הולך ומְבַעֵר את תלמודי, שב ונעשה לילד למען אבוא במלכות השמיים.

(מאנגלית: עודד וולקשטיין)

מתוך 'הגיונות על פני מאות'

•

הוא סבר כי עיקרים מפוארים הקבורים בתוך ספרים הם דבר בטל, אלא אם יעתיקם לתוככי דעתו; וכי דבר בטל הוא להעתיקם מבלי להחיותם ואחר לרומםם בתרגול מתמיד. יהא זה אם כן העיקר הראשון אשר תשים לנפשך: לא טוב היות בלא עיקרים ורע כמותו חיות בצדם. ודע כי הפילוסופים אינם הללו אשר מדברים כי אם הללו הפועלים מעשים גדולים ונוראים ונפלאים מאוד.

•

הוא סבר כי להיות פילוסוף, נוצרי וכומר, פירושו להיות לאחת הבריות המהוללות בתבל; אף אדם לא היה לאדם בפועל ממש, כי אם רק בכוח, מבלי שהיה לאחד מן השלושה או כל השלושה גם יחד. כי בכל אחד מן השלושה דרים גם שני האחרים: בכומר – הפילוסוף והנוצרי; בנוצרי – הכומר והפילוסוף; בפילוסוף – הנוצרי והכומר. וכיוון שאדם אינו יכול להיות אדם בפועל ממש מבלי להיות פילוסוף, ולא פילוסוף אמיתי מבלי להיות נוצרי, ולא נוצרי מושלם, מבלי להיות כומר, אזי צריך לו לאדם להמית עצמו באוהלה של הפילוסופיה השמימית.

•

לבוז לעולם וליהנות מן העולם הם שני דברים העומדים בסתירה. כיצד נוכל אם כן לבוז לעולם שאליו נולדנו כדי ליהנות? למעשה ישנם שני עולמות. את האחד ברא אלוהים, את האחר – האדם. והעולם אשר ברא אלוהים היה כביר ונדגל. ובטרם גורש היה משיש בו אדם, במעון ביתו

ומקום משכן כבודו. והעולם אשר ברא האדם היה לבלבלת בבל: שפע מעושה ורהב ויוהרה שהורתם בחטא. תנו הכל (אמר תומאס א'קמפיס) למען הכל. וותרו על האחד למען תוכלו ליהנות מן השני.

•

פילוסופים אינם רק הללו ההוגים פְּאוֹשֵׁר, כי אם גם הללו המתרגלים את המידה הטובה. איזהו פילוסוף הכובש את יצרו, המושל בתשוקותיו, היכול לחשקיו, שאינו נתון למרות חושיו ושאינו מכלכל את צעדיו על פי עולם ומנהגיו. מאוס ימאס בעושר אשר יוקיר האדם, מאוס ימאס בכיבודים אשר יוקיר האדם, זנוח יזנח תענוגות אותם ירדוף האדם.

(מאנגלית: יהודה ויזן)

אמנות

מקומה

מבין המידות הטובות, כמה הן מוסריות, כמה אלוהיות וכמה שכליות. האמונה, התקווה והאהבה הן אלוהיות,¹ וכך גם התשובה, הענווה והרחמים. המידות הטובות המוסריות הן הארבע הקרדינליות ואחת-עשרה החשובות פחות. הצדק, האומץ, הבינה והמתינות שייכות לקבוצה הראשונה; הנדיבות, האצילות, גדלות הנפש, הצניעות, שפלות-הרוח, הכרת התודה, הפיכחות, הטוהר, קבלת-הדין וכן הלאה – לשנייה. המידות הטובות השכליות – חמש הן. פיקחות, השכלה, חוכמה, בינה ואמנות.² הפיקחות (intelligence) היא הידע הראשוני, תפיסת עיקרים יסודיים ללא לימוד; ההשכלה (science) היא סוג שני של ידע הנובע מן הראשון, דהיינו הכרת התוצאות מתוך הגורמים להן. החוכמה (wisdom) היא הרגל שכלי המורכב משני הסוגים הקודמים; בינה (prudence), כאשר היא שכלית בלבד, היא כושר ההבחנה, הנלמד או המתקבל בהשראה, שבעזרתו אנו יודעים היטב מה יש לעשות בכל התארעות, למען טהרתנו המוסרית ושלמות מידותינו. ואחרונה היא האמנות, שהגדרתה היא כדלקמן.

טבעה

אם יש את נפשכם לראות כיצד הבינה כמידה-טובה מוסרית שונה מן הבינה השכלית גרידא, התבוננו בהרגל, שם ההבחנה הזו מובלטת. הבינה

¹ האיגרת הראשונה אל הקורинתיים, י"ג, 14.

² למילה האנגלית art, שמקורה במילה הלטינית ars, אין מקבילה עברית היכולה להקיף את שלל משמעויותיה ומטענה ההיסטורי. נוסף למשמעות המודרנית של אמנות, היא מציינת גם מלאכה, עבודה, תבונת-כפיים, וכן את תוצריהן של כל אלה. מכאן גם artificial בהוראת "מלאכותי", "שהוא מעשה-ידי אדם".

כמידה־טובה מוסרית היא זו המכוונת את האדם לנהוג באופן נכון, וכן לחשוב; שיהיה בעל בינה במעשיו ולא רק באמצעות עיון; זה האחרון הוא לברו תפקידו של ההרגל השכלי. אבל זה רק בדרך אגב. אמנות היא אותו הרגל של השכל האנושי, שבו האדם מיומן בעשיית דבר כל שהוא באופן מלאכותי, בין שהמלאכה נשארת במקומה לאחר שנוצרה ובין שלא. היא שונה מן האמונה, התקווה והאהבה, משום שאין היא מידה־טובה אלוהית; ומן האומץ, המתינות ושאר המידות הטובות מאותו סוג, משום שהיא מידה טובה שכלית ולא מוסרית. ובין המידות הטובות השכליות עצמן, היא שונה מן הפיקחות, החוכמה וההשכלה משום שהללו מחשבתיות לגמרי, או מעשיות כלפי פנים (כך היא החוכמה אשר קובעת באופן כללי את הבחירה בתכלית העליונה, ובאמצעי ההולם ביותר. ואילו הבינה המוסרית עוסקת בפרטים, בגילוי של האמצעי, ובהוצאה לפועל של דרך־הפעולה מתוך יישוב ושיפור של התארעויות הסותרות זו את זו).

האמנות פועלת כלפי חוץ; והיא נבדלת מן הבינה העיונית במושאה ובתכליתה. שתיהן מידות־טובות שכליות בלבד, משום שהן כרוכות רק ביכולת לחשוב ולעשות, לא בעבודה או בתוצאה פועלת ממשית. אבל מטרתה של הבינה היא האושר העליון, מטרתה של האמנות – נעימות ונוחות; מושאה של הבינה הוא הפעולה האנושית, בה במידה שזו מובילה למצב של ברכת־האושר (bliss); מושאה של האמנות הוא נעל, או שעון, או מלאכה דומה כלשהי, כפי שיפורט בפרק העוסק בסוגים. האמנות נבדלת מן הבינה גם בתפקידה. שכן תפקידה של הבינה הוא להורות לנו כיצד החיים יכולים לבוא לידי שלמות מוסרית, ואיך בכל ההתארעויות יכולה הנפש להיות ישרה והמעשה מלא יופי או כליל־מעלה. ואילו תפקידה של האמנות הוא רק לעשות או ליצור דבר כזה באופן מיומן, ואפשר לו לאדם שיהיה שפל או נבל ועדיין יהיה אמן ברוך כפיים, או שיהיה בעל כושר המצאה מעולה בלי שיבין אף פעם בחייו את טבעה של המידה הטובה.

האמנות אם כן אינה מתערבת בענייניה של המידה־הטובה המוסרית, אלא כל מטרתה היא ליצור מכשירים המסייעים לתחומי הידע האחרים, או לעשות דבר־מה (שאינו בו משום בינה או מידה־טובה מוסרית) הנועד לגרום נעימות או נוחות.

סוגיה

מרגע שהבנו את טבעה של האמנות, קל להבחין בה בכמה סוגים. בכך אנחנו מכוננים שיטות וכללים באדריכלות, בלוגיקה, ברטוריקה, בדקדוק, במוזיקה, בציור, בריקוד או באמנויות ובמדעים המכאניים האחרים (כפי שהם קרויים בפי העם) כדי שניטיב לבצע כל פעולה. לפעמים פרי העבודה נשאר לאחר שתמה העבודה שאותה אני מצווים לבצע בכוחו של ההרגל הזה; במקרה כזה אנו אומרים שאנו יוצרים (make) את התוצר, כמו במקרה של נעליים, בגדים, בתים, מיטות, ספרים וכן הלאה. לפעמים פרי העבודה מפסיק כשהעבודה תמה, כמו במוזיקה ובמחול, ובמקרה כזה אנו אומרים כי אנו עושים (do) דבר באופן מלאכותי, כאשר העבודה נגמרת, משום שהתוצר אינו ממשיך להתקיים מעבר לזמן שבו אנו עושים אותו. קל להרחיב ולפרט בעניין זה, שהרי כל האמנויות, באופן כללי, נועדו לשם מטרה כלשהי ולא רק כדי להביא את עצמן לידי שלמות. הלוגיקה היא האמנות היוצרת את המינים (predicables) והקטגוריות (predicaments) על מנת להיטיב להשליט סדר במושגים שיש לנו על דברים: טענות, הגדרות, חלוקות וסילוגיזמים לדיון, ולפיכך היא משרתת את כל תחומי הדעת הזקוקים לטענות, הגדרות, חלוקות וכן הלאה. דקדוק הוא האמנות המגלה את הנטיות של פעלים ושמות ואת חלקי הדיבר, לשם לימוד מהיר יותר של כל שפה. הרטוריקה מלמדת אותנו את תכסיסיהם של פרקליטים ועורכי דין, ולא זו בלבד, אלא היא גם בונה באופן מלאכותי קובצי כללים לצירופים ומטבעות לשון המיטיבים לשכנע, למען החן והאלגנטיות בעת השיחה. חשבון הוא אמנות, והוא מרכיב כללי, או מוטב מכשיר המתאים לסידורם של מספרים; שהרי מה הם הכפל, החיבור, החיסור וחוק הערך המשולש אם לא מכשירים שחיברה האמנות לשם חישוב מהיר? ה-Ars pictoria, כלומר הציור והפיסול, הם האמנויות המכוונות את המכחול או את האזמל כדי להביע צורות, קווים וגופים שיצודו את עינם של הצופים, ימלאו אותם עונג ויעטו כבוד על היוצר. וכל העבודות שנוצרו על ידי אלה – נשארות על כנן. הריקוד והניגון הם אמנויות, שהאחת מהן מלמדת כיצד לצוד את העין בעזרת מחוות גוף, והשנייה כיצד ללכוד את האוזן בצלילים מענגים ומלאי חן. העבודות שלהם נפסקות [בתום הביצוע]. השירה היא אמנות הצגתם של דברים באופן חלק ומלאי־חיים בפני הדמיון, כמו גם

אמנות הדיבור המוזיקלי, והעבודה שלה עשויה להישאר על כנה. אמנויות מכאניות, כגון הארטיילריה, השיט הימי וכן הלאה, אינן אמנויות חופשיות כי אם מדעים משועבדים, ועם זאת הן שימושיות מאוד בחיי האדם; ומאחר שכולן עשויות להוסיף קישוט לעולם, שהוא יקום שלם של הנאות לכל יודעיו, הרי הן כולן מתת לכל בני האדם.

שימושיה

אינני יכול לומר על אף אחת מהן כי אין בה טעם אם משתמשים בה כראוי. אבל יש כמה מחלות שהאמנים, אם לא האמנויות, מועדים ללקות בהן: נטייתם להסתפק בכישרון ובידע שלהם, להתגאות במצוינותם, וגם כשהם עושים דברים מחוכמים, לזנוח את התכלית העליונה ואת האמצעים להשיגה; להכתיים את יפי נשמתם בחיים של רשע והפקרות. ומה בכך שהצייר ידו רב לו ברישום תמונות נאות, אם הוא מרביץ לאשתו ומוליד ילדים מעוותים? מה טובה צומחת לו למוזיקאי מן התווים שלו, אם הוא מסלסל מנגינות ברוב כשרונו במשך שעה, ואז הולך ומטביע את מוחו במי השכחה? ומה עם הלוגיקן המוליך את עצמו בהגיונותיו ישר לגיהנום, או האוראטור היודע להסביר כיצד לקשור כתרים ולהחניף לזולת, אבל חי חיים מבישים ומטונפים? גם האמנויות הדקדקניות ביותר כפופות לדברים אחרים, שכן אין בהן ערך למעט כדי להשיג עוד משהו. אבל אדם חכם ניזון מכל האמנויות והופך אותן למזון רוחני. הוא מכוון את כולן לעבר התכלית העליונה, וחי ואוהב בשום שכל, כך שהוא נהנה מכל כשרונותיהם של האמנים, מן האמנויות שלהם וממעשיהם, ממטרותיהם ומתוצריהם, כל אלה בהנאה אחת; והוא מעריך את הטבע האנושי בפארו, אבל עוד יותר את פארו של מי שנתן מעוצמתו לבני האדם.

(מאנגלית: אביעד שטיר)

ראשיפרקים על תומאס טרהרן

הקטעים הבאים, שהינם למעשה ההתייחסות הביקורתית הראשונה וככל הנראה היחידה עד כה לטרהרן בלשון העברית, לקוחים מתוך התקציר העברי, ה"אבסטרקט", של עבודת הדוקטור שכתב שמעון זנדבנק ב-1964 באוניברסיטה העברית: *Henry Vaughan and Thomas Traherne: a study in contrasting religious outlooks in seventeenth century English poetry*. חיבור נוסף שהקדיש זנדבנק לטרהרן הוא *Thomas Traherne on the Place of Man in the Universe* שהופיע ב-1966 בכרך 17 של כתב העת *Scripta Hierosolymitana*.

(א) התנועה הקוסמית המעגלית

אף שבזמנו של טרהרן מתחיל להיעלם הסמל המסורתי של "מעגל השלמות" ומדע האסטרונומיה פורץ את גבולות העולם הסגור והסופי, ואף שיצירתו של טרהרן עצמו מצטיינת – הן מבחינת התוכן והן מבחינת הריתמוס – בתנועה של התפשטות דינאמית, של פריצת תחומים, הרי בה בשעה מציינת את התנועה הזאת סדירות רציונאלית שמקורה בהשפעת התורה הניאוראפלטונית על דבר התנועה המעגלית שבעולם. טרהרן משתמש בתורה הזאת לשם גישור התהום שבין האלוהי והאנושי, בין ה"חסד" וה"טבע".

(ב) שכל האדם

הכבוד שרוכש טרהרן לאדם חורג מן היחס הנוצרי הקונבנציונאלי לאדם כנזר הבריאה, וקיצוניותו נובעת כנראה בעיקר מן התפקיד המרכזי שמייחס טרהרן לאדם בתהליך התנועה הקוסמית המעגלית – כמי שמחזיר את הבריאה לאלוהים עלידי ידיעה ואהבה. בתור נוצרי הוא מרומם את הרצון, או האהבה, על פני הידיעה, או האינטלקט, והאהבה היא יסוד המעגליות הקוסמית: אהבת הנחות לנעלה (או האדם לאלוהים) ואהבת הנעלה לנחות (או האלוהים לאדם). ואולם אהבה היא תבונית ותלויה בידיעה; השכל הוא

שקובע את הרצון. הפוטנציה האינסופית של שכל האדם ותשוקת הדעת האינסופית עומדות במרכז יצירתו של טרהרן, ובניגוד למשוררים אחרים בני תקופתו אין הוא מרבה לתת את דעתו על התדרדרות השכל האנושי בעקבות החטא הקדמון.

ג) סבילותו של השכל

אף ששכלו של האדם עשוי להכיל את האינסופי, הרי הוא תלוי לחלוטין בייבוא אובייקטים מן החוץ – הוא חסר ספונטניות לחלוטין, הוא בבחינת פוטנציאליות טהורה ומקבל את צורתו מן האובייקט המושכל. מכאן, הערכת החושים כנקודת־מוצא של תהליך ההכרה. טרהרן משתמש באימאז' ה"ראי" כדי לבטא את האספקט הסביל של השכל. קונצפציה זו של השכל היא שמסבירה, לדעתי, את המקום הנכבד שתופשת ביצירתו של טרהרן תקופת הילדות, מה שהוא קורא בשם "עין הילד": רוחו של התינוק הנולד ריקה וטהורה לחלוטין ומשום כך עשויה לקלוט את העולם על הצד היותר טוב. מאחר שהוא רואה את הדברים בפעם הראשונה, יש ביכולתו להעריכם (דבר המיטשטש ברבות הימים מחמת הרגל) וכך להיווכח בזכות הגדול שנפלה בחלקו כשנולד אל תוך עולמנו זה, ולהיות מאושר. אחדים משיריו החשובים של טרהרן מתארים חוויה זו שבראייה הראשונה של הדברים. תפקידו של המבוגר לטהר את שכלו מן הקונבנציות של הלשון והחברה ולחזור אל אותה אינטואיציה ראשונית. עם זאת סבור טרהרן שה"ריקנות" של "עין הילד" אינה אלא שלב ראשון בתהליך ההכרה, ושהמבוגר עשוי לחזור ולהשיג את הידיעה שיש לילד באמצעות התבונה, כלומר על רמה גבוהה יותר. פעילותו של השכל הבוגר עדיפה בחשבון אחרון על סבילותו של השכל הילדותי.

ד) פעילותו של השכל

אף שהשכל נפעל על־ידי האובייקט וצורתו תלויה באובייקט, הרי מאידך גיסא השכל פועל על האובייקט והופכו למושכל. ביצירתו של טרהרן מתמזגים שני הפנים של השכל – שהוא "ראי" ו"מעייין" כאחד. באספקט הפעיל מתאחדים ה"אקטואליות" האריסטוטלית עם התורה

הניאראפלטונית על פעילות השכל כהפיכת אובייקטים חומריים לאידיאות. חשוב ביותר לעניין זה השיר 'רוחי' (*My spirit*), שאני מנתחו בפרוטרוט: שכל האדם מופיע כאן כסביל ופעיל גם יחד. פעילות השכל הבורא עולם רוחני הביאה כמה מבקרים לכלל דעה, שטרהרן מבשר בהשקפותיו את ברקלי. אך יש לזכור שבסיכומו של דבר רחוק טרהרן מן האידיאליזם, לפי שהשכל אצלו אינו בורא את העולם מאין, אלא תחילה הוא מקבלו ואחר כך מחזירו למקורו הרוחני עליידי ידיעתו ואהבתו אותו. שוב ושוב מביע טרהרן את התפעלותו מן ה"נס" שבקיום העולם מחוץ למחשבה ובתוכה בעת ובעונה אחת. אף שאין הוא מטיל ספק בקיומם האובייקטיבי של מה שהוא מכנה ה"דברים", הוא מדגיש שה"מחשבות" נעלות על ה"דברים" הנחשבים, מפני שהן קרובות יותר לאידיאות שבשכל האלוהי ומפני שרק הן בלבד מפעילות אותנו, כלומר, רלוונטיות לקיומנו. לכאן שייך גם מוטיב ה"הפנמה" של השמיים והשואל, שאינם מקומות "אובייקטיביים" מחוץ למחשבה, אלא הם הלכירוח או כיוונימחשבה.

העולם החומרי נעשה רוחני עליידי כך שרואים אותו "מנקודת הראות של הנצח", כחלק מאלוהים. תיאור גרגיר החול או השיכולת ה"עוטפים זוהר אינסופי" הוא ההישג העיקרי בשירת טרהרן, ובעיקר בפרוזה השירית שלו (ה-Centuries). באמצעות ראייה זו של הדברים "מְרִחִין" האדם את העולם, ומאחר שה"מחשבות" נעלות על ה"דברים" עצמם, הרי האדם מסוגל להגדיל את ערכו של העולם ולהחזיר לאלוהים עולם משובח יותר מזה שקיבל מאלוהים. את הרעיון הזה, שקיבל כנראה ממרסיליו פיצינו, מלביש טרהרן צורה קיצונית ביותר, והוא מופיע אצלו בהקשרים שונים. העולם מצטייר כדמות מעגל, שחציו הראשון "מתנות" שמעניק אלוהים לאדם, וחציו השני "שבחים" שמחזיר האדם, בכוח הידיעה והאהבה, לאלוהים. מכאן שהאדם אינו רק יצירביניים בין הגופני והרוחני, כמו אצל רבים מסופרי התקופה, אלא הוא מסוגל לשחזר את העולם הגופני לדמותו הרוחנית המקורית, ולפיכך הוא מגיע למעמד של חשיבות מופלגת.

ה) הטבע

העולם עצמו, הטבע, תופש מקום מרכזי ביצירת טרהרן כ"חומר הגלם" הנאצל מאלוהים ומוחזר אליו עליידי השכל האנושי. עם זאת אין הטבע

כמות שהוא נערץ על טרהרן, שהרי בתור שכזה אין הוא אלא "דבר מה"; אלא חשיבותו היא אך ורק בקיומו הרוחני בשכל האדם. כאן אחד ההבדלים החשובים בין טרהרן לבין ווהן, הגורס לעיתים קרובות עליונות של הטבע הצייתן ויראיהשמיים על האדם. טרהרן, לעומת זאת, אינו מייחס שום כוח וערך לטבע כמות שהוא. אף שאינו מזלזל כל עיקר בסיפוק צרכי גוף האדם עליידי הטבע, הרי עיקר תפקידו של הטבע "להעניק בלוטיאלון רוחניים, ולא גופניים", ויצירתו מביעה את "זוהר" הטבע יותר משהיא מתארת את מראהו ממש. הטבע אינו מנוגד לחסד, אלא הוא הוא "שערי השמיים". כן מגלה טרהרן יופי רב בגוף האדם, ומנסה לתאר את חווית הילד המגלה את אברי גופו בפעם הראשונה.

ו) ידיעת האדם על אלוהים והאלהת האדם

בהשפעת האקדמיה הפלורנטינית מאמין טרהרן, כמו גם הפילוסופים האפלטוניים הקיימברידג'אים, באחדות התיאולוגיה והפילוסופיה. השכל האנושי עשוי להכיל את האינסופי ומושג האינסוף קודם בו למושג הסופי. מכאן שידעת אלוהים נתונה לו מעצם מהותו. ידיעת האלוהים אינה מושגת באכסטאזה ואינה אקט על-טבעי של חסד, אלא היא טמונה בטבע האדם והיא מושגת בתהליך הדרגתי של למידה. מכאן אדישות מסוימת כלפי הלכה ודוגמה, התופשות מקום מבוטל בשירתו של טרהרן. הטווח האינסופי של שכל האדם מקרבו לאלוהים ומגשר על התהום שבין אלוהים והאדם. שניהם מכילים את הרוחני: האלוהים בורא את הרוחני והאדם חוזר ובורא ברוחו. הווה אומר, אף שטרהרן מכיר בתלותו של האדם באלוהים ולעולם אינו מגיע לשחצנות "הומאניסטית", הרי הכיוון הכללי של מחשבתו מביאו לכלל האלהה מסוימת של האדם, המושפעת מן הכתבים ההרמטיים, מפיצ'ינו ועוד. מהלך המחשבה המביא לידי האלהת האדם מתפתח בשני אופנים: מצד אחד, הפעילות האינסופית של שכל האדם עושה אותו לאלוהי; מצד אחר, כיוון שצורת השכל תלויה באובייקט המושכל, הרי כשהאובייקט הוא אלוהים נהיה השכל אלוהי. לתיאור שכל האדם משתמש טרהרן במונחים ודימויים המשמשים באופן מסורתי לתיאור אלוהים. באלוהותה של נפש האדם קשור גם המוטיב של אינטרוספקציה

כאחת הדרכים לידיעת האלוהים, משום שהיא מביאה לגילוי האלוהי שבקרבנו.

כל כיוון המחשבה הזו הוא אנטי־פוריטאני מכמה בחינות: אלוהיו של טרהרן הוא טוב ומיטיב וחסר כל יסוד "נומינוזי" של פחד ואימה; מהות האמונה המבוטאת ביצירתו היא הנאה ושימחה, לא חרטה ונמיכות־רוח; אפילו ישו הצלוב משמש ראיה לגדולת האדם, ולא לחטאו; ובעיקר "השחיתות הטוטאלית" הקאלוויניסטית והחטא הקדמון ממלאים תפקיד פעוט מאוד במחשבתו של טרהרן.

ז) אלוהים

נטייתו של טרהרן לקרב את האלוהים והאדם זה לזה מתבטאת לא רק ב"האלהת" האדם, אלא אף ב"האנשת" האלוהות. לא זו בלבד שאלוהיו מנוגד בתכלית הניגוד ל"מניע הבלתי־מונע" של אריסטו או ל"אחד" של פלוטינוס, והוא האלוהים ה"אישי" של הנצרות; אלא בכוח תורתו של טרהרן על "שיפור" העולם עלידי האדם ו"תלותו" של האלוהים באדם, הרי אלוהים הוא "אנושי" עוד יותר מאשר בתפישה הנוצרית המקובלת. לא שטרהרן מתעלם מן הקונצפציה הסכולסטית של אלוהים כתכלית־עצמו מושלם; אדרבא, קונצפציה זו חוזרת הרבה ביצירתו. אך יחד עם זאת מופיע אצלו אלוהים כעקרון פעיל, כלומר בהתייחסותו לעולם, ולא במופרדותו מן העולם. מהות האלוהים היא האהבה, ומכאן מעצם מהותו הוא מתייחס אל משהו שמחוצה לו – אל אהוב. המוטיב של הצורך שיש לאלוהים האוהב באדם הנאהב מגיע ביצירתו לחידוד ניכר וחוזר בצורות שונות. מוטיב זה נובע משני מקורות: מן התיאוריה הסכולסטית על זהות הכוח והפועל באלוהים (המתבטאת אצל טרהרן בכפילות של "מחסור" ו"קניין", או "צרכים" ו"סיפוק צרכים" שהוא מייחס לאלוהים). ומן ההגדרה האפלטונית של האהבה כ"מחסור": האהבה קשורה במחסור מתמיד. כפילות זו של "מחסור" ו"קניין" באלוהים היא חלק מתורת התנועה הקוסמית המעגלית של טרהרן: העולם הוא "קניין" האלוהים והוא מעניקו לאדם בנקודה בה "מתחיל" המעגל; אך עם זאת אלוהים אף "זקוק" לעולם ומקבלו מן האדם כנקודה בה "נגמר" המעגל. יש איפוא חילופים נצחיים של צרכים וסיפוק צרכים בין אלוהים והאדם, ומכאן

ההדריות המפתיעה ביחסי אדם ואלוהים כדרך שרואה אותם טרהרן. האדם הוא "עמיתו" של אלוהים, ולא עבדו הנכנע. אלוהים אינו ה"אחד" הפלוטניני שמעבר לכל תואר והווייה, אלא הוא סך הכל של אינסוף התופעות השונות והוא אובייקט של ההכרה.

נספח: טרמינולוגיה של אור בכתבי טרהרן

אין יסוד של "חושך" במושג האלוהים של טרהרן: בהיותו אובייקט של ההכרה, כולו אור בלבד, ואורו נשפך גם אל תוך העולם ואינו טרנסצנדנטי לעולם. בניגוד לווהן, אין כאן ניגודיות של אור וחושך בין שמיים וארץ, אלא היקום כולו מוצף אותו אור עצמו ומאוחד בכוחו של האור האחד. כן משמש האור אצל טרהרן לצורך ביטוי תורת המעגליות הקוסמית – כי דרכן של קרני האור שהן מוחזרות על-ידי מראה, ודבר זה משמש סמל לתפקידו של האדם לקבל את "מתנות" אלוהים ולהחזירן לו בדמות "שבחים". הידיעה והאהבה, אשר באמצעותן מוחזרות ה"מתנות" לאלוהים, מתוארות במושגים של אור, ואילו את הבורות והשנאה מסמלת החשכה.

“שיר אהבה לאלוהים” שיחה עם ג'וליה סמית' ואליזבת' דוד

מראיין: יהודה ויזן

אליזבת' דוד

ג'וליה סמית'

ג'וליה סמית' (Julia J. Smith) היא חוקרת ספרות, מרצה באוניברסיטת אוקספורד וחברה בצוות העורכים של קבוצת המחקר The Oxford Traherne. סמית' חיברה מאמרים רבים על טרהרן, ערכה את *Select Meditations* (1997) ובימים אלה שוקדת על כתיבת הביוגרפיה של המשורר.

אליזבת' דוד (Elizabeth S. Dodd) היא חוקרת ספרות ומרצה לאסתטיקה ותיאולוגיה בסארום קולג', סולסברי. בין ספריה: *Boundless Innocence in Thomas Traherne and* (2015), *Seventeenth-Century Thought* (2016) ועוד.

במאמרו *Mystic and politician as poet* (1930), מתאר ת.ס. אליוט – שהיה בעצמו יוצר דתי – את טרהרן כ"יותר מיסטיקן מאשר משורר". על דבריו הוסיף לימים הרולד בלום, כי טרהרן היה "יוצר אשר קשוב בכתיבתו לאידיאולוגיה הפוליטית והדתית של תקופתו והדבר בא על חשבון הלשון והצורה". כמי שמתמחות ביצירתו של טרהרן ומשמשות כמגנותיה הראשיות של מורשתו כיום, מהי השקפתכן בנוגע לטענות הללו?

סמית': ישנן הנחות רבות בציטוטים הללו שאיני מקבלת כלל ושגם טרהרן לא היה מקבל. נדמה לי שאין די מקום במסגרת זאת כדי לסתור את כולן! טרהרן לא היה בלתי-קשוב לשפה ולצורה, כפי שמלמד באופן ודאי העיון בטיוטותיו. אולם כפי שהוא טען בחיבורו 'אמנות', הוא אינו רואה בצורה תכלית כשלעצמה. יש לשער שהיה מופתע למדי לגלות שניתן לתפוש את היסודות של חזונו הרוחני כחולשה. יחד עם זאת, איני חושבת שבחירתו של בלום במילה "אידיאולוגיה" היא בחירה הולמת. טרהרן בלא ספק היה קשוב ורגיש לשיח הדתי והפוליטי של תקופתו, אך הייתה חסרה לו האכזריות שזקוק לה האידיאולוג כדי לשמור על עקביות אינטלקטואלית על חשבונה של החוויה האנושית המורכבת. הלך הרוח הזה אופייני ביותר לטרהרן, הניסיון לאחוז בשני ניגודים ולאזנם: חירות רוחנית מחד וקונפורמיזם כנסייתי מאידך; הקטן לאינסוף והגדול לאינסוף; החדש והנצחי; על האדם להיות לבד, ולא להיות לבד. אני חושבת שסירובו של טרהרן לקטגוריזציה הוא אחת המעלות של הישגו הספרותי – ואולי טוב יהיה אם מבקרי ספרות ילכו בעקבותיו.

דוד: ברור לי לחלוטין שטרהרן כתב בעיקר מתוך תשוקה עזה לחלוק את חזונו הרוחני, ובמובן הזה נדמה לי ששירתו קשורה קשר הדוק לפועלו ככומר, אך לא הייתי טוענת שבשל כך הוא פחות משורר או שהדבר עושה את יצירתו לאידיאולוגית יותר משל כותבים אחרים. כוחה של שירת טרהרן, לטעמי, נובע מן החיות הגדולה בה הוא מדמיין את ממלכת האלוהים השמימית, חיות הבאה לידי ביטוי במטאפוריות עשירה ולעיתים בסגנון אידיאליסטי. ועל כן נדמה לי שאם הוא היה פחות מיסטיקן אז הוא היה גם פחות משורר.

במהלך הקריאה בטרהרן קשה שלא לחשוב לעיתים על בלייק (ואף על וויטמן, הופקינס וכל אותם משוררים ששילבו ביצירתם את החרוז החופשי התנ"כי): הטמפרמנט הנבואי, נוכחותו של הטבע, אווירה מסוימת של קדרות (כמו בשיר 'צללים במים'), וכמובן, מוטיב התום. בלייק מן הסתם לא קרא את שירתו של טרהרן (שנתגלתה ופורסמה רק בעשור הראשון של המאה העשרים), אולם היה באפשרותו לקרוא את ה-*Thanksgivings*. האם

ידוע לכן על קשר כלשהו בין השניים? האם ניתן לראות בטרחרן מבשר של בלייק? והאם ידוע לכן על משוררים אחרים שהושפעו מטרחרן?

סמית': אני מאמינה שטרחרן, בדומה לבלייק, אכן ניחן בטמפרמנט נבואי, וכן ביכולת לראות את ה'בלתי נראה'; אך ישנם גם הבדלים מהותיים ביניהם, ובמיוחד נטייתו של טרחרן לקונפורמיזם פוליטי וכנסייתי. לא ידוע לי על קשר ישיר כלשהו בין השניים. לבלייק היו נגישים שלושת הכותרים שפרסם טרחרן במהלך במאה ה-17: *Christian, Roman Forgeries*, *Ethicks* ו-*Thanksgivings* (בתקופתו של בלייק טרם נודע כי טרחרן הוא המחבר של ה-*Thanksgivings*). אולם אילו אינן בהכרח היצירות שהיו משלהבות את דמיונו של בלייק. מאז פרסום כתבי היד של טרחרן, בתחילת המאה ה-20, מגוון משוררים, מריצ'רד תומאס ועד שיימוס היני, הושפעו מטרחרן, או התכתבו עמו בשירתם. הוא חשוב במיוחד למשוררות כמו אן רידלר ואליוזבת ג'נינגס, אשר העידו כי נמשכו במידה שווה ליופי הלשוני של שירתו כמו גם לתובנותיו הרוחניות הייחודיות.

דוד: זהו אחד הדברים המרתקים ביותר במחקר טרחרן, וזהו גם אחד הדברים שעושים את דמותו למיסטית במקצת – העובדה שהוא היה כה בלתי-ידוע עד לרגע בו פורסמו כתבי-היד שלו במהלך העשור הראשון של המאה ה-20. תמיד סברתי שהדבר המקשר בין טרחרן ובלייק הוא נטייתם לפרניאליזם או לאפלטוניזם מיסטי. זהו אילן יוחסין סבוך, אך ניתן למצוא מקורות השפעה משותפים לטרחרן ולמשוררים הרומנטיים – במאה ה-17, אצל האפלטוניסטים מקיימברידג' (אשר זכו לתחייה מסוימת בשלהי המאה ה-18). עם זאת, כשמדובר בתום, גישתו של טרחרן אינה קרובה רק לזו של הרומנטיים, כי אם גם לגישת הנצרות של ימי הביניים ולתיאולוגים הלטיניים המוקדמים – במיוחד בכך שהוא מציב את ישו, לצד אדם, כמודל לתום.

בספרו *Commentaries of Heaven*, מקדיש טרחרן מאמר שלם לאמנות – מקומה, טבעה, סוגיה ושימושיה. האם ניתן לראות בטקסט הזה מעין מניפסט אמנותי של טרחרן? האם לדעתכן הוא היה נאמן ביצירתו לאופן בו

הגדיר בחיבור זה את אמנות השירה: "השירה היא אמנות הצגתם של דברים באופן חלק ומלא-חיים בפני הדמיון, כמו גם אמנות הדיבור המוזיקלי"?

סמית': הגדרתו של טרהרן את השירה, תשומת הלב הרבה שהעניק לדיוק הלשוני, משתקפת גם במה שידוע לנו על פרקטיקת העבודה שלו: אנו יכולים לראות, גם בכתבי היד שלו וגם בהיסטוריות ההדפסות של *Roman Forgeries*, את המאמצים המרובים שהשקיע בנסותו למצוא את הביטוי המדויק או לדייק בפיסוק ובניסוח. אך אם להתייחס למאמר זה כאל המניפסט האמנותי של טרהרן, נדמה לי כי ההיבט החשוב ביותר בו הוא שעבודה של הצורה למטרות מוסריות ודידקטיות, אשר בלעדיהן סבור טרהרן כי האמנות הינה חסרת ערך. אמנים לא צריכים "להסתפק בכישרון ובידע שלהם, להתגאות במצוינות [...] שהרי כל האמנויות, באופן כללי, נועדו לשם מטרה כלשהי ולא רק כדי להביא את עצמן לידי שלמות." אין ספק כי כך גם ראה את מטרת אמנותו שלו.

דוד: הגדרתו של טרהרן לשירה כפי שהיא מופיעה במאמרו 'אמנות' מדגימה כי בצד השפעתו של אפלטון, הושפע גם מאריסטו – ככל הנראה בשל החינוך שקיבל באוקספורד. הרעיון לפיו שירה היא אמנות של ייצוג, או אמנות מוסיקאלית, מגיע היישר מן ה'פואטיקה' של אריסטו. דוד המלך גם כן היווה עבורו מופת למשורר-השר, וניתן לחוש בקול הזה ברייתמוס הקשיח של שיריו הליריים, חרף אי-הסדירות המטרית של חלקם. לטעמי, הגדרתו הטובה ביותר של טרהרן לשירה נמצאת דווקא בשירו *Allurement*, מתוך ה-*Commentaries of Heaven*, ובשורה: "The Rhetorick of all the Worlds employd To Woo for him". טרהרן מבטא כאן את האופן בו הוא תופש את העולם עצמו – כשיר אהבה לאלוהים. הכהן-המשורר מצטרף לשיר הזה ומהללו.

מה הניע את טרהרן לפרסם את ספרו *Roman Forgeries*, האם היה זה מניע דתי, או אולי פוליטי?

סמית': יש לשער כי מניעיו של טרהרן היו תערובות של מניעים אישיים, כמורתיים ופוליטיים. ההקשר המקומי חשוב מאוד: הוא היה כומר

אנגליקני בהרפורדשייר, היכן שרחשה מתחת לפני השטח נוכחות גדולה של נצרות רומית-קתולית. טרהרן היה אחד מכמה אנשי כמורה מקומיים שסברו כי ישנו צורך כנסייתי לפרסם יצירות אנטי-קתוליות באותה התקופה. ישנו גם ההקשר הלאומי: כש-*Roman Forgeries* ראה אור ב-1673, הנצרות הקתולית-הרומית הייתה עניין מרכזי בפוליטיקה האנגלית, ותחושת העוינות בקרב העם כלפי הקתוליות הגיעה לשיאה. אז התזמון בהחלט מרמז על כך שטרהרן התכוון לתרום את חלקו לדיון הנוכחי הטעון. ייתכן שגם קיווה שהקדשתו את היצירה לסר אורלנדו ברידג'מן, ששימש בעברו כ'שומר' החותם הגדול, תסייע לו לזכות בקידום – בו אכן זכה.

דוד: קודם כל חשוב לזכור ש-*Roman Forgeries* הייתה עבודת התיזה של טרהרן, כך שהיה לו עניין לקבע את מעמדו כמלומד. איני סבורה שניתן להפריד בין פוליטיקה ודת באותה התקופה, אולם אכן נגלה לנו כאן צד בטרהרן שגלוי לנו פחות בשירתו; איש הכמורה הקונפורמיסט ומגינה של הכנסייה הלאומית של אנגליה. לאור העובדה שחזה בעצמו בזוועות מלחמת האזרחים, קשה להבין מדוע נהג כך. יחד עם זאת, למרות שעל פניו התוצאה היא חיבור אנטי-קתולי, יש לזכור שביחס לפולמוסי התקופה לשובנו הייתה שגרתית למדי.

ייתכן שזוהי שאלה משונה במקצת, אולם נוכח ריבוי הציטוטים מן התנ"ך בשירתו כמו גם בהודיותיו (והוא אפילו חיבר הושענא אחת), ולאחר הקריאה במאמרו על השפעת היהודים על אריסטו, נדמה לי שיש מקום לברר: מה היה יחסו של טרהרן, כומר במקצועו, ליהדות?

סמית': אינני מומחית לנושא, אך נדמה לי שזו שאלה לגיטימית. מעניין לציין כי טרהרן נפגש ושוחח למעשה עם אחד מן היהודים הגלויים הבודדים שהתגוררו באנגליה של תקופת הרסטורציה לאחר גירושם ב-1656. כשהוא דן ב-*Commentaries* בהוכחות להיות ישו המשיח, הוא כותב כי "הדבר הקל ביותר בעולם הוא לשכנע ולהביך יהודי, כפי שעשיתי בעצמי, באמצעות טיעונים מן הברית הישנה, שכן הם מכבדים את אבותיהם בתשוקה ובמסירות גדולה". מי היה אותו יהודי שטרהרן פגש,

היכן נפגשו וכיצד? זוהי אחת מני תעלומות רבות בפאזל הביוגרפי שלו. בדומה לרבים מבני תקופתו, טרהרן האמין כי עברית הייתה השפה בה דיברו אדם וחווה בגן עדן, ואלמלא הבלבול של בבל "העברית הייתה ללשון / של כל העולם". הוא עצמו ידע מעט עברית, וטען כי זו אחת השפות שמלומדים מוכרחים לרכוש "בטרם יוכלו להכיר את החוכמה והיופי של האומות האחרות". הוא גם גילה עניין רב ביצירה שפרסם ב-1670 לערך הפרוטסטנט תיאופילוס גייל (Gale), ובה טען כי כל השפות העתיקות, הדתות והפילוסופיה, הן נגזרות מנוונות של התרבות העברית. טרהרן שילב קטעים מספרו של גייל גם בכתביו, כמו למשל בחיבור על אריסטו שהזכרת – למרות שטרהרן עצמו, בשונה מגייל, השתדל לראות את הפילוסופים הפגאנים באור חיובי. ניתן גם לראות כיצד טרהרן מזדהה עם בני ישראל, ואף מדבר בקולם בשירו *The Ceremonial Law*:

Three Days we travaild o'er Barren Sands
And Squeezd the Clods for Water with our Hands
Or suckt moist stones.

דוד: שירתו של טרהרן בלא ספק מושפעת מאוד מתהילים, כמו גם מן הארוטיות של שיר השירים (במיוחד בשיריו המיסטיים יותר, כמו *The Rapture*). טרהרן ראה את אפלטון כמשה פגאני, ולפיכך התנ"ך העברי היה עליון מבחינתו על הפילוסופיה הקלאסית אולם הוא גם קרא בו באופן שיאשרר אותה. הקולות הרמים ביותר שקראו לסובלנות דתית בתקופתו של טרהרן הגיעו מתנועות התנגדות כמו הבפטיסטים, וטרהרן היה גאה מאוד ביכולתו להתדיין עימם ולהפריך את עמדותיהם של בני מסורות ואמונות אחרות, לרבות העם היהודי.

האם אתן סבורות כי טרהרן "נפל בין הכיסאות"? לא בדיוק משורר רומנטי, לא בדיוק משורר מטאפיזי, ובאופן כללי, לא בדיוק חלק מן הקאנון המובהק של השירה האנגלית. ויחד עם זאת, הוא גם לא בדיוק משורר נשכח ונידח לגמרי. האם אתן מאמינות כי בעתיד, בין היתר בשל פועלכן, יכירו לבסוף בטרהרן כאחת הדמויות המרכזיות בשירה האנגלית של המאה ה-17?

סמית': חשוב להדגיש עד כמה השפיע האופן בו נתגלו כתביו על התקבלותם ועל היחס הפרשני לו זכו. קוראים מגיבים בהתרגשות לסיפור

על כתיבי יד לא ידועים שנתגלו בדוכן ספרים משומשים, או במדמנה סרוחה, ונגאלו. אך האופן בו הטקסטים הופיעו פתאום, מנותקים לגמרי מן ההקשר ההיסטורי בו נוצרו, הוביל למן הרגע הראשון לקריאה א-היסטורית בהם. טרהרן לא היה בן זמנם של המשוררים המטאפיזיים המוקדמים, או של הרומנטיים המאוחרים, אך הוא בהחלט היה, הן מן הצד הכרונולוגי והן מן הצד האינטלקטואלי, מחבר מתקופת הרסטורציה, שכתביו עוצבו באופן בלתי נמנע על ידי המהומה הפוליטית והאזרחית שארעה באנגליה באמצע המאה השבע-עשרה. נדמה לי שהצעד הראשון לקראת הערכה מלאה של הישגו הספרותי הוא הבנה של ההקשר הסוער שהוביל להיווצרותו. במישור המעשי, העובדה שחלק ניכר מכתבי-היד שנמצאו לא ראה אור במשך עשורים, פגמה גם ביכולתנו לפרש ולהבין את טרהרן; עד לא מזמן עיקר תשומת הלב הוענק לשיריו ול- *Centuries of Meditations* שלו, שהיו הטקסטים הראשונים שפרסם דובל (Dobell). עתה, כאשר יצירות כגון *The Kingdom of God* ו- *Commentaries of Heaven* זמינות בדפוס, אני מאמינה כי טרהרן יזכה בהדרגה למקום של קבע בקאנון הספרותי, ואני מקווה כי מהדורת אוקספורד שלנו תסייע לכך. אין ספק כי לעומת שנות ה-80, כשרק התחלתי לחקור את יצירתו, ישנם כיום יותר אנשים שמכירים וקוראים את טרהרן.

דוד: אני חושבת שמעמדו של טרהרן, או יותר נכון היעדר מעמדו, קשור במידה רבה לחיות הנועזת שבנימת קולו, ולכך שעבור בעלי-טעם מסוים היא עשויה להיראות היפרבולית מדי, אופטימית מדי או אפילו מוגזמת. מצד שני, בעידן ציני כל כך, שירתו בהחלט יכולה לעורר, לעודד ולהעניק תקווה שיבואו זמנים טובים יותר – ועל כן אני סבורה שמעמדו רק ילך וישתפר. פופולארי או לא, טרהרן מייצג לדעתי – באופן מלא התשוקה בו ביטא את תקוותו – את קולו של מיעוט חשוב בקאנון של השירה האנגלית.

ולסיום, מה הביא אתכן להקדיש את מחקרכן ופועלכן דווקא לטרהרן? איזו מיצירותיו אהובה עליכן במיוחד?

סמית: בתחילת שנות השמונים רכשתי מחנות יד שנייה את המהדורה בת שני הכרכים של כתיבי טרהרן שערך מרגליות (Margoliouth). מעט אחר

כך קראתי ב-TLS על גילוייו של כתב היד החתום של *Commentaries of Heaven*. הוקסמתי הן מהיופי שבכתיבה והן מן העובדה שמדובר בטריטוריה לא נודעת, ביצירה שכמעט איש לא קרא. התחלתי לכתוב מאמר על טרהרן – שמעולם לא השלמתי – אולם במהרה התחוויר לי כי למחקר טרהרן חסרים יסודות רבים, כגון עובדות ביוגרפיות, ידע על היקף החומר, ומידע על התהליך בו נאספו הכתבים ועל השינויים שהוכנסו בהם בידי אנשים אחרים. החלטתי לטפל בכל אלו באופן יסודי – וזה מה שאני עושה מאז! נדמה לי ש-*Commentaries of Heaven* היא היצירה האהובה עלי (כמו גם כמה מן הפסקאות הבלתי נשכחות מ-*Centuries*), והיא גם מתפקדת כמעין אינציקלופדיה לטרהרן עצמו, בכך שהיא מרכזת את התמות המרכזיות שלו: האינסוף של החלל, האינסופיות של הנשמה, שלל האוצרות, הרצון החופשי, תענוגותיהם של אדם וחווה וכו' – והכל בתערובת של שירה ופרוזה, המשלבות אוטוביוגרפיה ופולמוס דתי.

דוד: נשביתי במיוחד בתפישתו של טרהרן את התום: לא כבריחה ילדותית אל הרחם או כנסיגה מן העולם הממשי, אלא כמניפסט המצווה על הבחירה בטוב על פני הרע ולמרות הרע. זהו בעיני חזון רוחני בוגר ואמיץ. משום כך, השירים שקרובים ביותר ללבי הם: *How Like an Angel, Innocence*, ו-*An Infant-Ey*. אך אני גם אוהבת מאוד את השיר *Allurement* שהזכרתי קודם לכן, הוא מסתיים בתפילה הנפלאה הבאה:
His Soul, thy Soul, and all his Friends say Come:
GOD is alone thy Glory and thy Home.

קטע מתוך 'מקום הכיפורים' - הוא החלק השני בספר 'מראות האלוהים' לדנטה, בתרגום הרופא שאול פורמיג'ני איש טריאסטה

הקטע הנדפס כאן לקוח מכתב-היד של תרגום 'הקומדיה האלוהית' לדנטה, מעשה ידיו של הרופא איש טריאסטה שאול מנחם פּוֹרְמִיג'ני (טריאסטה 1807, שם, 1873). פורמיג'ני היה כירורג, פרסם באיטלקית ספר חקירות בתולדות הרפואה ומדריך טיולים בטריאסטה ('שלושה ימים בטריאסטה', בחסות חברת לויד האוסטרית) והיה מעורכי הירחון הטריאסטאי 'קריאה לכל המשפחה'. מלבד זאת הוציא לאור חוברת של כתובות זיכרון פיוטיות לרגל יובל השש מאות להולדת דנטה. חלקו הראשון של התרגום העברי, שמחברו קראו בשם 'מראות אלוהים', יצא לאור בטריאסטה בשנת 1869, בהוצאת חברת לויד האוסטרית. המחבר הקדיש את ספרו לחברת כ"ח. במבוא העברי כתב כדברים אלה: "[...] ובראותי כי אין גוי בארץ, אשר רוח חכמה וטוב טעם בתוכו, אשר לא תרגם בשפתו את ספר מראותיו [של דאנטה – ע.ד.] אמרתי בלבי: מי יתן והיה הספר הנחמד הזה מתורגם אף בלשוננו הקדושה, וראו כל עמי הארץ כי יש לאֵל שפת אבותינו להוציא, ולהודיע, ולהטעים כל מחברת זרים למינה". בדברים אלה המשיך פורמיג'ני, ביודעין או בלא יודעין, את דבריו של ר' יהודה אלחריזי בפתח ספרו 'תחכמוני', שנכתב גם הוא, כעדות מחברו, כדי להראות בגויים את כוח השפה העברית ואת היותה 'מִסְפָּקָת' לכל עניין. הלאה מנה פורמיג'ני טעם נוסף למלאכה: "והיתה המלאכה למועיל ולעונג נפש לרוב אחינו ב"י אשר ברוסלנד, פולין, וארצות קדם, אשר לא ידעו ולא יבינו לשונות מערב, ואינם יכולים לטעום נופת צופים אשר בשירי המשורר המרומם [...]."

פורמיג'ני, שלא היה משורר, הבין אל נכון מה כבירה היתה המשימה שעמס על שכמו: "[...] והמחשבה הזאת דחפתני ימים רבים, עד כי מלאני לבי לשלוח יד אל המלאכה הקשה, גם כי ידעתי כי בכל־פְּחִי עבדתי, אך רחוקה היא מעתה אוציאנה לאור [...]. כי ידוע ידעתי כי בכל־פְּחִי עבדתי, אך רחוקה היא מאד מן השלמות; ואתה הקורא קרא וסלח, עלה והצלח!". תרגום ה'תופת' של פורמיג'ני עורר עליו ביקורת נוקבת מצדו של הרב החוקר הלל־לִיּוֹ דה לה טוֹרִי (1805–1871), שפרסם "שני מכתבים על דבר התרגום העברי

של ה'תופת' (פרובה, 1871). דה לה טורי מצא שתרגומו של פורמיגיני מילולי לחלוטין ומחטיא בכך את המטרה מכל וכל, וכן פסל פסילה נחרצת את לשון התרגום, שבה מצא שגגות דקדוקיות עד כדי ברברזמים ממש. את תרגום ה'תופת' הביא פורמיגיני לידי גמר במלאות לו שישים שנה. כשנתיים אחר-כך השלים את תרגום ה'קומדיה' כולה. תרגום 'טור הטוהר' ו'העדן' (בלשונו: 'מקום הכיפורים' ו'הפרדס') נותר בכתב-יד. בימי מלחמת העולם הראשונה ניצל מכליה ביד אחד מאנשי קהילת טריאסטה, שנכנס לבית שבו היה כתב-היד והוציאו מידי החיילים שעמדו להסיק בדפים את האח הכבויה.

תרגומו המלא של פורמיגיני עתיד לראות אור בהוצאת 'כרמל' בעריכתם של ד"ר אריאל רטהאוז ועמינדב דיקמן. התעתיק מכתב-היד (שאינו מנוקד במקורו) הוא מעשה ידו של ד"ר רונן סונים.

עמינדב דיקמן

חלק שני:

מְקוֹם הַכְּפוּרִים לְכַפֵּרֵת־פְּשָׁע

שיר ראשון: קטוני הזקן

עֲתָה הִרְיָמָה אֶת נֶסֶה אֲנִית שְׁכָלִי
לְרִדֵת בְּמַיִם טוֹבִים
מִמַּיִם הַיָּם הַסּוֹעֵר אֲשֶׁר עֲזָבָה.
וּמִהַמְּלָכוֹת הַשָּׁנִי אֲשִׁירָה,
אֲשֶׁר בָּהּ תִּטְהַר רוּחַ הָאֲדָם
וַיִּכּוֹן לְעֹלוֹת הַשְּׁמַיָּמָה.
וְעֲתָה אֲלֵיכֶם בְּנוֹת הַשִּׁיר (אֶקְרָא)

לְהַחֲיוֹת מְלִיצָתִי כִּי מָתָה, כִּי תִלְמִידְכֶם אָנִי,
 וְ(בַת הַשִּׁיר) קְלִיּוֹפֵי תָרִים כְּמַעַט (אֶת קוֹלָהּ),
 בְּהִתְהַלֵּכָה אַחֲרַי שִׁירָתִי, בְּקוֹל הַנְּגִינָה
 אֲשֶׁר בָּהּ נִפְצְעוּ הַפִּיקֵי הַמְּסַנּוֹת (בְּנוֹת פִּיקִירִיו)
 וְלֹא הוֹחִילוּ סְלִיחָה (לְזִדּוֹנָן).
 אֲזִי הִחִיל לְהִתְעַנֵּג אֶת עֵינַי,
 כְּצֹאתִי חוּץ מִמְּאֹפְלֵיהּ,
 אֲשֶׁר הִעְצִיבָה אֶת עֵינַי וְאֶת לְבִי,
 צָבַע נֶאֱחָה כְּסִפִּיר קָדָם,
 הַנִּרְאָה בְּשַׁחַק הַצַּח וְהַטְּהוֹר
 מִהַגְּלָגֶל הָרֵאשׁוֹן (הוּא גִלְגָּל הַלְּבָנָה).
 הַכּוֹכָב הַיָּפֵה (הַיְלִיל בֶּן שַׁחַר) הַמְּעוֹרָר אֶת אֶהְבָּה,
 הַנִּעְעִים בְּאוֹרוֹ כָּל צַד מְזֹרָח,
 וְכִסְפָּה בְּזִיוּוֹ אֶת מִזַּל הַדְּגִים אֲשֶׁר הִיָּה עִמּוֹ.
 אָנִי פְּנִיתִי לִימִינִי, וְהִקְשַׁבְתִּי
 לְקֹטֵב דְּרוֹמִי, וְרֵאִיתִי אֲרַבְּעָה כּוֹכָבִים,
 אֲשֶׁר לֹא נִרְאוּ מֵעוֹלָם, כִּי אִם לְהוֹרִים הָרֵאשׁוֹנִים (בְּגֵן עֶדֶן).
 הַשָּׁמַיִם נִרְאוּ כְּשִׁמְחִים מְזִינִים,
 הוּי שַׁחַק צְפוּנֵי כְּאַלְמָן תְּהִיָּה,
 יַעַן לֹא נָתַן לָךְ לְהַבִּיט בָּהֶם!
 וּכְנִסְעֵי מִשָּׁם, בְּפָנוּתִי כְּמַעַט אֶל קֹטֵב צְפוֹן,
 וְלֹא רֵאִיתִי אוֹתָם עוֹד,
 וּמִזַּל עֵישׁ כְּכָר הִלֵּךְ לוֹ מִשָּׁם,
 רֵאִיתִי אֶצְלֵי זֶקֶן יוֹשֵׁב בְּדָד
 וּמִרְאֵהוּ מְלֵא הָדָר, כִּי אֵין גְּדוֹל מִמֶּנּוּ
 הָדָר פְּנֵי אָב אֶל בְּנוֹ.
 זֶקֶנוּ אַרְף וְלִבָּן,
 וְשַׁעַר רֵאשׁוֹ לִבָּן, וְקִנְצוֹתָיו
 יוֹרְדוֹת מִזָּה וּמִזָּה עַל חִיקוֹ.
 פְּנִיּוֹ הוֹפִיעוּ מִזֵּהָר
 אֲרַבְּעַת הַמְּאוֹרוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת,
 כִּי רֵאִיתִי בְּאֲשֶׁר יָאִיר הַשָּׁמֶשׁ בָּהֶם.

ויאמר אלינו, בנועו את זקנו המהדר:
 מי אתם הנסים נגד מימי נהר מאפליה
 מסהר עולם?
 מי נהג אתכם? ומי האיר לכם
 בצאתכם מאפל עמק
 השחר לעולם את גיא התפת?
 הקפרו ככה תורות האבדון?
 או החליפה עצת שמים כזאת,
 כי אתם הנשפטים לעגש עולם, באתם אל מערותי?
 אז אלופי החזיק בי,
 והורה אלי בדבריו, ובדיניו, ובקרקע עיניו,
 לכבד אותו, בכרעי על ברפי וביראת עיני
 ואתרי כן ענה אליו: לא מלבי באתי:
 אשה ירדה מן השמים, וחלתה את פני
 ללכת עמו להיות לו לעזרה.
 אולם, באשר רצונך פי אבאר הטיב
 מה אנחנו,
 לא אוכל פחדו ממך.
 האיש הלזה לא מת עוד:
 אך באולתו קרוב הנה למות
 בעת לא רב.
 אני שלחתי אליו לתשועתו,
 באשר אמרתי, ולא הנה לזאת
 כי אם הארח הנה לבדו אשר הלכתי בו.
 כל החטאים הראיתי אליו,
 ועתה הואלתי להראות אליו את הנפשות
 המטהרות מחטואתם תחת ממשלתך.
 לא אאריך את דברי לאמר לך איך נהגתי אותו;
 פח עליון יורד בי, ועוזר לי
 להביאו הנה, לראות אותך ולשמע את קולך.
 ועתה רצה נא בבואו:
 את החפשה הוא מבקש, היקרה אל האדם.

בְּאֲשֶׁר נֹדַע אֵל כֹּל מִי אֲשֶׁר יָשִׁים נַפְשׁוֹ בְּכַפּוֹ עָלֶיָּהּ.
וְאַתָּה יְדַעְתּוֹ, אֲשֶׁר עָלֶיָּהּ לֹא הִיָּתָה לְךָ מְרָה הַמָּוֶת
בְּעִיר אוּטִיקָה, כִּי שָׁם עֲזַבְתָּ אֶת גּוֹפְתְּךָ,
אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְךָ צְבִי תַפְאָרָה בַּיּוֹם הַגָּדוֹל (וְהַנּוֹרָא).
לֹא שָׁכַתּוּ תוֹרוֹת עוֹלָם עַל אוֹדוֹתֵינוּ,
כִּי הִלְזָה הוּא חַי, וּמִינּוּסֵי לֹא יִשְׁפֹּט אוֹתִי,
כִּי אֲנִי מֵהַגְּלָגֶל הַהוּא, אֲשֶׁר בּוֹ עֵינֵי מְרַצְיָה אֲשַׁתְּךָ
הַטְּהוֹרִים, הַנִּנְרָאֵת כְּאֲשֶׁר הִיָּתָה בְּעַת אֲשֶׁר חִלַּתָּה אֶת פְּנֵיךָ,
אִישׁ קָדוֹשׁ, לִהְיוֹת לְךָ עוֹד לְאִשָּׁה:
לְכֵן הִטָּה נָא אֲזַנְיָךְ אֵלֵינוּ לְמַעַן אֲהַבְתָּהּ,
תֵּן לָנוּ לְכַת בְּשִׁבְעַת מַלְכוּתֶיךָ:
וּתְשׁוּאוֹת חַן חֵן אֲתָן לָהּ מִמֶּךָ,
אִם תִּתֵּן רִשְׁיוֹן כִּי יִזְכַּר שְׁמֶךָ שֵׁם לְמַטָּה.
וַיַּעַן וַיֹּאמֶר: מְרַצְיָה מְצַאָה חַן בְּעֵינֵי
בְּהִיּוֹתִי עַל הָאָרֶץ, כִּי כָּל אֲשֶׁר
שָׂאָלָה מִמֶּנִּי נִתְתִּי לָהּ;
אֵךְ מַעַתָּה אֲשֶׁר מוֹשְׁבָהּ מֵהִלָּאָה לְנַהַר הַמֶּר (אֶקִּירוּנָטִי)
לֹא תוּכַל עוֹרְרֵנִי עוֹד, בְּתוֹרָה אֲשֶׁר צִוִּיתָה
כְּצִאתִי מִשָּׁם (שְׁלֹא נִתְּנָה לְאַהֲבָתְךָ הַנְּעַנְשִׁים);
אוּלָּם, אִם אֲשָׁה מִן הַשָּׁמַיִם עוֹרְרַת אוֹתְךָ
וּמוֹשְׁלַת בְּךָ, אֵין צְרִיף לְךָ לְהִסִּיתֵנִי בְּדַבְרֶיךָ,
וְדִי לְךָ אִם תִּשְׁאֵל מִמֶּנִּי בְּשִׁמָּה.
אָכֵן לְךָ, וַחֲגֹר אוֹתוֹ בְּעֵץ גּוֹמָה חֶלֶק,
וּרְחֵץ אֶת פְּנָיו,
לְטַהֵר אוֹתוֹ מִכָּל טְמֵאָתוֹ;
כִּי לֹא יָאָה לְכֶם בְּעֵינֵינוּ
מְכַסּוֹת מִכָּל קִיטוֹר לְפָנֵי הַשּׁוֹטֵר
הַעֲלִיּוֹן, כִּי הוּא מִיּוֹשְׁבֵי הַפְּרָדִס.
סְבִיב לְאֵי הַזֶּה הַקָּטָן תִּמְצָא
בְּשִׁפְתָיו, אֲשֶׁר הִשְׁקוּ מִן הַמַּיִם,
עֲצֵי גּוֹמָה עַל טֵיט הַיָּוֵן.
כָּל עֵץ עֲנָף, אוֹ עֵץ חִזֵּק מֵהֶם,

לא יִפְרַח שְׁמָה,
כִּי לֹא יִכּוּפֵף מִפֶּת מִשְׁבְּרֵי־מִים.
וּבְשׁוּבְכֶם אֶל תְּשׁוּבוּ בְּנֵה ;
הַשָּׁמַשׁ, הַיּוֹצֵא כָּבֶד עַל הָאָרֶץ,
יִוְרֶה לְכֶם (אֶת הַדֶּרֶךְ ;) הֶהְרֶה לְכוּ בְּעֲלִיָּה קְלָה (מִזֹּאת).
אֲזַנְסֹתֶר לְעֵינַיִנו, וְאֲנִי עֹמְדָתִי עַל רִגְלִי
בְּלִי דְבַר דְּבָר, וְנִלְחָצְתִי אֶל אֱלוֹפִי,
וְנִשְׁאַתִּי אֵלָיו אֶת עֵינַי.
וְהוּא עָנָה וְאָמַר לִי : בְּנִי, בֵּא אֲחֵרִי,
וְנִפְנָה אֶת עַרְפְּנו, כִּי הַמְדַבֵּר הִנֵּה
יִשְׁפֹּל מְאֹד הִנֵּה.

לאה גולדברג: 'שיר האהבה והמות של הקורנט כריסטוף רילקה' מאת ריינר מריה רילקה - תרגום חלקי

"הוא הולך ויוצא אל הכרף כשירת העונב אל המטה,
להתיר את סנדל אלהיו הנבחה וכה אנושי.
ושתיקת תרוזיו המלאה על גגות החלום מתנוססת
ופרכת השקט הרם ממרומיה יורדה אל נפשי"
(לאה גולדברג. 'ר.מ. רילקה' מתוך: כל השירים כרך א')

הביאה לדפוס והקדימה מבוא: יהושבע סמט-שינברג

א.

יצירתו הנודעת של ריינר מריה רילקה (1875-1926) 'שיר האהבה והמות של הקורנט כריסטוף רילקה', כתובה בפרוזה שירית. נוסחו הראשון של הטקסט, מיצירותיו המוקדמות של רילקה, נכתב בשנת 1899. המשורר, שראה בו יצירת בוסר, וחטא נעורים, חזר ועיבד אותו שוב ושוב. הוא יצא לאור לראשונה שבע שנים לאחר כתיבת הנוסח הראשון, בשנת 1906. הנוסח הסופי גובש בשנת 1912 ונדפס בהוצאת 'אינזל'. בשנת 1926, במכתב אל ידידה צעירה העיד רילקה:

ה"קורנט" היה מתנתו הבלתי צפויה של לילה יחיד, ליל סתו;
הוא נרשם בהינף אחד, לאורם של שני נרות שהבהבו ברוח
הלילה. חוללה אותו סיעת עננים ששטה וחלפה על פני הירח,
לאחר שהעיון בניירות-משפחה מסוימים, שהגיעוני בירושה
כמה שבועות קודם לכן, המציאו לי את המניע הענייני
(בתרגום עדה ברודסקי. בתוך: 'דרכו של משורר' כרך א' עמוד 112)

גיבור היצירה, נושא הדגל כריסטוף רילקה, חייל בצבא ההבסבורגי במאה הי"ז, הוא כביכול בן משפחתו הקדמון של המשורר. בפתח היצירה הקדים רילקה פיסקה המוסרת בתמצית היסטורית את החומרים האקספוזיציוניים המספקים לקורא נקודות אחיזה והתמצאות בפרטי הטקסט ובהקשריו:

... ביום עשרים וארבעה לנובמבר אלף שש מאות ששים ושלוש
הופקד בלינדה אוטו לבית רילקה/אשר על לנגנאו/ גרינצי

וציגרה על אחוזת לינדה נחלת אחיו כריסטוף שנפל חלל באונגארן; אולם הוטל עליו לערוך כתב פרוזבול/ אשר לפיו תהא חזקה זו בטלה ומבוטלת/ במקרה שאחיו כריסטוף (אשר לפי תעודת המיתה נפטר והוא קורנט בפלוגתו של האדון לבית פירובאנו, בגדוד האוסטרי הקיסרי של פרשי הייסטר) יבוא חזרה...

(הקדמת המשורר בתרגומו של יצחק שנהר)

הקדמתה של היצירה, כמו גם היצירה כולה, מלמדת את קוראיה על דבקותו של המשורר באגדה שקשרה את משפחתו לבית רילקה – בית האצולה הסכסוני העתיק. היא מדגימה את ניסיונו של רילקה לכוון אתוס משפחתי, תוך התרפקות על עברו האריסטוקרטי המדומיין.

השיר בפרוזה על הקורנט כריסטוף רילקה מתאר את גלגוליו של החייל הצעיר המגויס לקרבות עם פלישתם של התורכים להונגריה. הוא מתמנה במהלך המלחמה על ידי הגנרל הגדול שְׁפוֹרְק – לנושא הדגל במלחמת אוסטריה-תורכיה.

הקורנט רילקה, עלם אציל נפש, מהורהר וחולמני שלא מכבר מלאו לו שמונה עשרה, מתהלך בסביבתו הצבאית מתוך רגש געגוע לדבר שלא היה לו מעולם, ומתוך כוסף לאהוב אשה. על סיפה של המלחמה הוא עובר תהליך מואץ של התבגרות, חוזה בזוועותיה של המלחמה ובאבדן צלם האנוש הכרוך בה, ומכיר במשמעותה של אהבת אמת. שעות אחדות לפני מותו זוכה הקורנט רילקה לנועם ליל אהבים עם בעלת הארמון ששהה בו, אך תכף לסיומו של לילה זה, כאשר פורצת מתקפת פתע של התורכים, הוא נקרא לדגל. פזור נפש ועלוב, נופל הקורנט בשטח מחנה האויב, ומותו מצטייר כמוות שאין בו כל סממן של גבורה.

התקבלותו של ה'קורנט' בקרב קהל הקוראים האירופאי הייתה חסרת תקדים. ב-1906, בגרסתו הראשונה, זכה אמנם ה'קורנט' להצלחה צנועה, אך עם פרסומו מחדש בשנת 1912 זכה להצלחה מסחררת, וזאת לתדהמתו של רילקה, שכאמור, נטה לזלזל ביצירת נעוריו.

המהדורה הראשונה של הוצאת 'אינזל' נמכרה בתוך שבועות אחדים ונדפסה שוב ושוב: בימי מלחמת העולם הראשונה נשאו את הספרון חיילים צעירים, בתרמיליהם, כשיצאו למערכה, וראו בו טקסט המשקף את

ערכי המלחמה הנעלים. למרבה הפלא, גם לאחר המלחמה, כאשר ערערו רבים על אידיאל הגבורה והמיליטריזם, נותר ה'קורנט' של רילקה רלוונטי, ונתפש בעיני קוראיו הרבים כשיר הלל לנעורים ולאהבת החיים. ושוב, גם בימי מלחמת העולם השנייה שב ה'קורנט' לשקף את ערכי המלחמה, וליווה את החיילים הגרמנים בצאתם לחזית. אולם הביטוי המובהק ביותר להתקבלותו הוא עובדת תרגומו לעשרות לשונות.

ב.

כארבעים שנה לאחר כתיבתה, זכתה יצירתו הנודעת של רילקה 'שיר האהבה והמוות של הקורנט כריסטוף רילקה' לשני תרגומים שונים בקרית הספר העברי.

בחודש אלול של שנת תש"ב יצא תרגומו של יצחק שנהר (שנברג) 'משא אהבתו ומיתתו של הקורנט כריסטוף רילקה' בהוצאת 'תרשיש'. יצירתו המקורית של רילקה זכתה למעמד של בכורה בהיותה הספר הראשון ב'ספריית אינזל', סדרת הספרים שערך שטפן צווייג בהוצאת הספרים הגרמנית 'אינזל'. בדומה לה, גם תרגומו של שנהר זכה לראות אור ככותר ראשון במערכת דפוסי 'תרשיש', הוצאת ספרים מיסודו של הד"ר משה שפיצר, שהוציאה תרגומי ספרות מופת ממיטב הספרות הקלאסית העולמית, והצטיינה בטיפוגרפיה עלילית.

חודשים ספורים בלבד לאחר צאת תרגומו של שנהר, ראה אור בשנת תש"ג תרגום עברי נוסף ל'קורנט' של רילקה, תרגומו של יעקב רֶטְוִיֶצֶר אשר ראה אור בהוצאת 'גזית' תחת השם – 'נעימת אהבתו ומותו של נושא-הדגל כריסטוף רילקה'. רֶטְוִיֶצֶר, משורר ומתרגם נשכח, הרבה לתרגם בראשית שנות הארבעים מן השירה הגרמנית. הוא תרגם משירתם של גתה, הופמנסטאל ורילקה עבור 'גזית', לפי בקשתו של דב סדן, איתו עמד אז בקשרי מכתבים הדוקים. תרגומו ל'קורנט' נעשה כחלק מפרוייקט תרגומו זה.

סמיכות הוצאת שני התרגומים בימי המלחמה עוררה עניין מחודש ביצירתו המוקדמת של רילקה גם בקרב קהל הקוראים העברי, ואף זימנה השוואות בין שני הנוסחים העבריים שהעמידו שנהר ורֶטְוִיֶצֶר.

'רטוויצר מדייק יותר, אך מתרחק מן הקצב והניגון שבמקור; שנברג [שנהר] הוא, לעומת זאת, שירי יותר, גם עברי יותר, אך חופשי יותר', כך

סיכום בקצרה את ההבדלים בין שני התרגומים הסופר עמנואל בן גוריון במאמרו 'שנים תרגום' שנדפס ב'מאזניים' בשנת תש"ג.

ג.

עתה, מוגש כאן לראשונה לקורא העברי תרגום נוסף ל'קורנט', תרגומה של לאה גולדברג. זהו תרגום חלקי המכיל כמחצית הטקסט מתוך יצירתו השלמה של רילקה.

כתב היד של תרגום זה, שכותרתו 'שיר האהבה [ו]המות של הקורנט כריסטוף רילקה', נמצא בספרייה הלאומית באוסף לאה גולדברג. זוהי מחברת קטנה בת 11 עמודים, העשויה גליונות נייר משובח המקופלים זה על גבי זה. על צדם האחד כתבה גולדברג בדיו את טיוטת תרגומה ליצירתו של רילקה. כתב היד נמצא לאחר פטירתה של גולדברג דרך מקרה, בתוך אחד מספריה הפרטיים שנתרמו לאוספי הספרייה הלאומית.

על יחסה המיוחד לשירת רילקה העידה גולדברג בחלוף השנים בכתב ובעל פה. ביומניה של גולדברג נזכר שמו של רילקה פעמים רבות, הן בציטוטיה משיריו, ציטוטים תכופים, המעידים ששירתו הייתה שגורה בפיה, והן בתיעוד פנייתה לתרגום אחדים משיריו בראשית שנות הארבעים. בשנת 1959 התראיינה גולדברג ל"קול-ישראל". בראיון זה העידה על השפעתו של רילקה עליה, השפעה מנוער:

בנעורי אהבתי, מחוץ לשירה העברית, שני משוררים. כשהייתי בת חמש עשרה, המשורר המקובל עלי ביותר היה אלכסנדר בלוק. כשהייתי בת שבע עשרה קראתי בפעם הראשונה את שירי רילקה. "העולם שלי" היה, חוץ מן הספרות העברית והתרבות העברית, דברים שלמדנו בבית הספר ושהיו קרובים ללבי, עולם של הזמן ושל השירה שאני חייתי בתוכו...

ב'מכתבים מנסיעה מדומה' (1937), ספר הפרוזה הראשון של גולדברג, אפיינה גולדברג את גיבורת יצירתה ובת דמותה הספרותית, רות, כמי שקשורה בעבותות לשירת רילקה, אותו היא מכנה "המשורר שלי". בשונה מיוצרים רבים המוזכרים בחטף במכתביה של רות, תופס מקומו של רילקה במכתבים אלה נתח משמעותי. במהלך רבים ממכתביה מייצרת רות,

בת דמותה של גולדברג, זיקה אינטרסקסטואלית גלויה ומורכבת ליצירות שונות של רילקה, ובפרט לשירי 'ספר השעות'. במחקרה על יצירתה המוקדמת של גולדברג הצביעה גורדינסקי על הקרבה שחשה גולדברג כלפי יצירתו של רילקה:

רילקה היה עבור לאה גולדברג לא רק שותף לדרך תרבותית, אלא גם מעין שותף לסוד, משורר שהכיר את נופי ילדותה... קורא שלא הכיר את הביוגרפיה של גולדברג לא יכול היה לדעת כי כאשר רות נזכרת במכתביה בילדותה ובתמונות שנשקפו מחלונה, היא למעשה כותבת על אותם המקומות בהם שהה רילקה.
(נטשה גורדינסקי, 'בשלשה נופים', עמ' 28)

בספרה 'שבלת ירוקת העין' (1940) הקדישה גולדברג שיר לרילקה, אשר כותרתו נושאת את שמו: "ר.מ. רילקה". בדומה ל'מכתבים מנסיעה מדומה' גם בשיר זה התייחסה גולדברג דווקא למי שכינתה "משורר השעות", כלומר, לרילקה של 'ספר השעות' המוקדם.

בעת מלחמת העולם השנייה, היו עבור גולדברג שירתו ומכתביו של רילקה מקור השראה ומפלט מתהייתה על מעמדה כמשוררת, ועל היחס הראוי לסוגיות פואטיות ומוסריות שהעסיקו אותה.
ב-24 במרץ של שנת 1944 פרסמה גולדברג ב'כמשמר' את רשימתה 'צעקת הטובע' תחת הפסבדונים "עדה גראנט", שם עט שהיה בגדר סוד ידוע לכל. רשימה זו הוקדשה לרילקה ולשאלת מקומו של המשורר בעת מלחמה. וכך היא כותבת בשורות הפתיחה:

לפתע היו הדברים כבדים שבעתיים. עיפים מהדי המוות הגדול, המגיע אלינו מן העבר ההוא, מבקשים אנו מעט מרגוע ב ש י ר ה. והנה, כתמיד, למן ראשיתה של המלחמה הזאת, לא מרגוע הוא, אלא אותו חלום-הבלהות עצמו.
אפילו מ ש ת י ק ו ת י ה ם של המשוררים צועקת המלחמה.
וכך היה הדבר: על איצטבת-הספרים שלי – כרך מכתבי רילקה "זהב וחום" והאותיות מאירות עינים. נטלתיו לקרא –

פשוט, כדי לשוב ולהיווכח, כי בימים ההם, בימי המלחמה הקודמת - זה הפרולוג הנורא לימינו שלנו - היה משורר. ידעתי: כמעט שלא כתב שירים בימים ההם, אך במכתביו הוא היה מוסר את הגוון המיוחד של עולמו, עולם אינטימי, היפה אפילו בבלהותיו, עולם שהיה לו ניסוח כלשהו. משורר שלא כתב - אבל היה.

ד.

בדומה לכתבי יד רבים של גולדברג שנמצאו בעזבונו, גם כתב היד של תרגום ה'קורנט' לא מכיל כל מידע באשר לשנת כתיבתו, או באשר לנסיבות יצירתו. בצידו העליון של העמוד הראשון מצוין התאריך 2.10 ללא ציון השנה. תאריך זה מעלה על הדעת כי גם תרגומה הלא גמור של גולדברג, כמקורו הגרמני, היה מתנתו הבלתי צפויה של ליל סתיו יחיד. אף על פי שלא מצוינת שנת התרגום, ניתן להעלות השערות שונות ביחס לשנת כתיבתו.

בשנות הארבעים והחמישים ראו אור מספר תרגומים ומאספים בעריכתה של גולדברג, וביניהם אוסף שירי פטררקה, שירי 'לוח האוהבים' או מאסף משירת רוסיה. לפיכך שיער טוביה ריבנר, שכנס את תרגומי גולדברג מן החיבורים האלה לצד כמה תרגומים מן העזבון, כי רוב תרגומי השירה שלה - גם הללו שלא פורסמו בחייה - נעשו במהלך שני עשורים אלה. בראשית שנות הארבעים החלה גולדברג לעבוד בשותפות עם אברהם שלונסקי על 'ילקוט שירת העמים', פרויקט שתוכנן להקיף ששה כרכי תרגומים. בפועל יצא מפרויקט שאפתני זה כרך אחד בלבד - כרך תרגומי שירת רוסיה, אך בתקופה זו כבר ראתה גולדברג בעיני רוחה את הכרכים המאגדים תרגומים משירת אנגליה וגרמניה, ואף פעלה לתכנונם וקידומם. ואכן, מיומניה של גולדברג אנו למדים כי בראשית שנות הארבעים החלה לתרגם את האלגיות לרילקה: ב-11.1.1941 תארה גולדברג ביומנה פגישה עם ז' (סונה. אברהם בן יצחק) בה דנו השניים בעניינים רבים הנוגעים ל'ילקוט'. הדיון נסב על תרגומי שירה אנגלית וגרמנית. השניים דנו במהלך שיחתם בג'יימס ג'ויס ובשטפן גיאורגה, ובפגישה זו הציע בן יצחק לגולדברג לראשונה שתתרגם את האלגיות של רילקה.

בהמשך אותו התיאור מעידה גולדברג שבן שיחה הבטיח כי ישלח לה את ספרה של לו סלומה על רילקה, על מנת שתוכל להכין עצמה לתרגום רילקה. בכנות האופיינית לגולדברג היא כותבת: "שמחתי על קשר מסויים שזה קובע יותר מהספר עצמו".

חמישה ימים לאחר מכן ב-16.1 של שנת 1941 העידה גולדברג ביומנה כי החלה בהכנות למלאכת התרגום של האלגיה השישית של רילקה. בקובץ 'קולות רחוקים וקרובים' נכללו חמישה תרגומים עבריים של המשוררת לשירי רילקה, ובקרב עתיד לצאת מאסף תרגומים זה מחדש במהדורה מורחבת על ידי הד"ר גדעון טיקוצקי. מהדורה זו תכלול גם את האלגיה השישית, על תרגומה העידה גולדברג ביומניה. טיקוצקי, האמון בשנים האחרונות על הוצאת רבים מכתבי היד המצויים בעזבונו של גולדברג, סומך את ידיו על השערותו של ריבנר ביחס לתרגומי רילקה, ומתארך אותם ביתר ספציפיות לשלהי שנות השלושים ועד לסוף שנות הארבעים.

אפשר, כי כמו תרגומיה של גולדברג את שירת רילקה המאוחרת, גם תרגום ה'קורנט' נעשה כחלק מהפרויקט הגדול של תרגומיה מן המחצית הראשונה של שנות הארבעים.

אך מאידך, נראה כי ה'קורנט' הפרוזאי והארוך, זר באופיו ומהותו ל"ילקוט" שמטרתו איסוף תרגומי שירה קצרים, ואולי מתקבל על הדעת, שדווקא בשנות השלושים, בתקופה בה עסקה גולדברג בכתיבת פרוזה פיוטית ואקספרימנטאלית כמו הרומן 'מכתבים מנסיעה מדומה', ביקשה לה התנסות בתרגום ה'קורנט' כעין תרגול לז'אנר ייחודי זה.

ה.

מדוע הפסיקה גולדברג את מלאכת התרגום של ה'קורנט' ומדוע גנזה את מחצית התרגום שלה?

יתכן כי עם התוודעותה של גולדברג לקיומו של תרגום משביע רצון ואיכותי, ואולי אף לקיומם של שני תרגומים כאלה, חשה כי עבודתה מיותרת, אך אפשר, בפשטות, שחוש הביקורת העצמית המפותח של גולדברג, הוא שגרם לה לגנוז את ראשיתו של התרגום, כפי שמנע ממנה קודם לכן את השלמתו.

כאן יש להעיר: תרגומי השירה של גולדברג נטבעו בחותמה העמוק כמשוררת בעלת חוש לשוני וירטואוזי, קשב מוסיקלי ונאמנות מופתית לטקסט המקור (הן מבחינת מבנה הבית, המשקל, סדר החריזות וסוגיהן, והן מבחינה תכניו). תרגומו של 'שיר האהבה והמות של הקורנט כריסטוף רילקה' מצטיין גם הוא בנאמנות למקורו. בהיותו פרוזה שירית, הוא מתנאה אמנם במוסיקליות, ושימור האליטרציות המקוריות של רילקה, אך במובנים רבים, תרגומו של רטויצר, ובודאי זה של שנהר שהיה בעל סגנון, עולים על תרגומה של גולדברג באיכותם הלשונית. ניתן להביא דוגמאות רבות להעדפותיה הפרוזאיות המאופקות של גולדברג יחסית לתרגומיהם של שנהר ורטויצר, אך די לקרוא בפתיחה בלבד על מנת לחוש בהבדלים. הנה שורות הפתיחה המפורסמות בתרגומו של שנהר, על צורתן הארכאית "רָכָב" וצירופיהן החגיגיים "דָּרְךָ יוֹם, דָּרְךָ לַיִל":

רָכָב, רָכָב, רָכָב, דָּרְךָ יוֹם, דָּרְךָ לַיִל, דָּרְךָ יוֹם.
 רָכָב, רָכָב, רָכָב.

והנה לעומתן שורות הפתיחה של גולדברג:

דָּהָר, דָּהָר, דָּהָר. בְּיָמִים, בְּלַיְלוֹת, בְּיָמִים.
 דָּהָר, דָּהָר, דָּהָר.

ובשורה השניה, בנוסח רטויצר:

הָרִים אֵין עוֹד, וְעֵץ כְּמוֹהוּ כְּאֵין. דָּכָר לֹא יַעַז קוֹם.

ובנוסח גולדברג:

אֵין הָרִים עוֹד, וְכַמְעַט לֹא אֵילָן. וְדָכָר לֹא יַעַז עוֹד לְקוֹם
 וְלִהְיוֹת.

אולם, הגם שתרגומה של גולדברג נוטה לפרוזאיות מדודה בבחירת המשלב הלשוני הפשוט והטבעי, ובהימנעות מן השגב הלשוני המלאכותי, יצרה גולדברג איכויות שיריות לתרגומה באמצעות המשקל. בחלקים נרחבים מן התרגום נוטה גולדברג לשקילה באנפסטים:

דוֹהָרִים | אֵל תוֹף ע | רַב אֶתֶד, | אֵל אֶתֶד | מְנִי אָ לָךְ
 וְשָׁבִים | אֵל שְׁתִּיקָה | אֵךְ נוֹתְרוּ | הַמְלִים | הַבְּהִירוֹת | וְאֶתֶם | הֵן

הרגישות המוסקלית הייחודית של גולדברג עומדת לה גם כאשר בשורות המצטיינות בלשון-נופל-על-לשון, היא מצליחה להפיק אפקט מוסקלי מועצם, יותר מזה של עמיתה:

“סוף סוף לפני שפרק. סמוך לסוס שלו מתנשא הגראף” (שנהר)
“סוף סוף לפני ספורק. לצדי סוסו הלכן מתמר האלוף” (רטויצר)
“סוף סוף לפני ספורק. ליד סוסו מתנוסס הרוזן” (גולדברג)

גם בתחום המשלב הלשוני, בו סבלה גולדברג לכאורה, מנחיתות מסוימת ביחס לעמיתה לתרגום, נראה כי תרגומה של גולדברג מכיל מספר הכרעות מרתקות ומבריקות ביחס לתרגומיהם של שנהר ורטויצר. הנה למשל סצנת המפגש בין הנערות ובין חיילי הגדוד, סצנה המתארת את היצירות והתשוקה בה תופסים החיילים בנערות, עד לקריעת בגדיהן. בתרגומו של שנהר החיילים “תופסים בלהיטה” את הנערות:

באות זונות ומגבעות ארגמן על שערן השופע. מרמזות. באים
חילים שחרי ברזל כליל מהלף. תופסים בלהיטה בזונות עד כי
מתפרמות שמלותיהן.

ואילו בתרגומה של גולדברג זוכה להט התשוקה של החיילים לצירוף המחודד “שרבאחיה”:

בחורות ענודות מגבעות ארגמן ושופען שערן. הן רומזות. ובאים
[...] בברזל השחר, כמו לילה נודד. אוחזים הכתולות
בשרבאחיה, עד אשר תקרע שמלתן.

אין להמעיט בחשיבותה של נקודת המבט הנשית שמספקת גולדברג לקוראיה העבריים בפסקה זו, בה הופכות הזונות של רילקה (ובמובן זה נאמן תרגומו של שנהר למקור) ל'בחורות' ואפילו ל'כתולות'! את המילה 'בחורות' כתבה גולדברג בכתב קטן יותר, ותחתיה סימנה קו פתלתל, לציון הספק ביחס להכרעתה זו – הכרעה שאיננה נאמנה למקור הגרמני, אך נאמנה למצפונה שהורה לה בעת תרגום אותה סצנת אונס גרודית, להשפיע בהעדפותיה הלשוניות על שיפוטן המחמיר של הנשים האומללות.

כללו של דבר: אף על פי שתרגומה החלקי של גולדברג ל'קורנט' נגנז עוד בטרם הבשיל ליצירה שלמה ואחדותית, וחרף העובדה שלפני הקורא העברי עמדו חלופות שלמות יותר בכמותן (ואולי גם שלמות יותר באיכותן) ליצירתו זו של רילקה, נראה שיש בפרסומו של תרגום חלקי זה

ערך ועניין עבור קוראיו העבריים של רילקה. הללו יהנו מזרימתו הטבעית של התרגום, מסגנונו המדוד, ומתשומת לבו המוקפדת לצליליות של הטקסט.

גם עבור אוהביה של גולדברג, אלה המכירים בכוחו של כל פרסום חדש מתוך עיזבונה להאיר את דמותה ואת יצירתה באור נוסף, יהיה תרגום חלקי זה בעל משמעות.

טיוטת כתב היד של גולדברג מציגה לפני הקורא כתב יד משוחרר ונינוח, המעיד על שטף כתיבה, אך אף על פי כן, יש בו שגיאות כתיב אחדות ומחיקות רבות.

העקרון המנחה על פיו הותקן תרגום זה לדפוס, הוא הנסיון לשמור ככל הניתן על זרימת הטקסט שיצרה גולדברג, ועל הרצף הסיפורי ושטף הקריאה שכה מאפיינים את תרגומה. לפיכך נמנעתי כמעט לגמרי מהערות ותוספות בתוך הטקסט עצמו. במקומות המעטים בהן חסרונה של מילה פגע ברצף הטקסט, התרתי לי חרות להשלים את המילה מתרגומי שנהר ורטויצר. בסיום מובאות, כמקובל, השורות בהן שונה המקור, או שורות שיש בהן מחיקה.

אני מודה מקרב לב לד"ר יהונתן ורדי על הערותיו החכמות שבכל עת, ולד"ר גדעון טיקוצקי שנרתם במאור פנים ובנדיבות לענות, מתוך למדנות גדולה, על כל שאלותי.

שיר האהבה המאוהב
הקוית כריסלוב נולדתי
ז'רמני

צהר, צהר, צהר, זמרים, קולות, זמרים.

צהר, צהר, צהר

והעולם כה נאה ורזה הכמיהה
אין הכים ע'ב, אב וכלים לאו אילן.
1221 לא יעצ אב לקים ולתלת. לא
~~אע"פ לא צרות. ואלה המלכה, כל~~
~~הצרות צרות צרות צרות צרות צרות~~
קצרות צרות הצ'צה. לא מעצ ולא צרות.
ואלה המלכה צד שלי ז'י. לתי ציונים
אין אמורה רק אמורה רק לפהקים קול
צמית כי אבצ היצק. ואולי נאילה
הצרות אני על אלה קצרת האיל
צמית גבצמית זילב זרוב לורה צמ
למע צרה? ובן. כצדה המה כמו
יוצאני. קוקים צמק. אק נאני זרבת פרוצאן
קוקים. אבולת. הההיו שלות הנשים
המק היצק. וצרה נצחו ~~המלכה~~ צמ
צהר. אכזון בלאי — סמו הוא. שם יאמאל
ו. זמרים, קולות, זמרים. יצרות עליו.

שיר האהבה [ו]המוות של הקורנט כריסטוף רילקה

מגרמנית: לאה גולדברג

(2.10)

דָּהָר, דָּהָר, דָּהָר. בְּיָמִים, בְּלֵילוֹת, בְּיָמִים.

דָּהָר, דָּהָר, דָּהָר.

וְהָעֵז פֶּה נִלְאָה וְרֵבָה הַכְּמִיָּהָ. אֵין הָרִים עוֹד, וְכַמְעַט לֹא אֵילָן.

וְדָבָר לֹא יָעַז עוֹד לְקוֹם וְלִהְיוֹת. בְּקִתּוֹת זָרוֹת בְּצִמָּא תִרְבְּצָנָה עָלַי

בְּאֲרוֹת [עֲכוּרוֹת] הַבְּצָה. לֹא מִגְדֵּל וְלֹא צָרִיחַ.

5

וְאוֹתָהּ הַתְּמוּנָה עַד בְּלִי דֵי. שְׁתֵּי עֵינַיִם לָךְ לְמוֹתָר. רַק לְפָרְקִים בְּלִיל

דְּמִיתָ כִּי תִדַּע הַדְּרָךְ. וְאוֹלֵי בְּלִילָה חוֹזְרִים אָנוּ עַל אוֹתָהּ כְּבָרַת

הָאָרֶץ עֲצֻמָּה שְׁכַבְשֻׁנוּהָ בָּרַב טָרַח תַּחַת שְׁמֵשׁ זָרָה? וְתִכְנֶן. כְּבָדָה

הַחֲמָה כְּמוֹ אֲצֻלָּנוּ בְּקִיץ עֵמֶק. אֶךְ נִטְלָנוּ בְּרַפְת פְּרִידְתָּנוּ בְּקִיץ.

אֲרַכּוֹת הַבְּהִירוֹ שְׁמֵלוֹת הַנְּשִׁים מִתּוֹךְ הַיָּרֵק. וְעַתָּה נִדְּהָר עַת רַבָּה.

וּמִכָּאן הֲלֹא – סִתּוֹ הוּא. שָׁם, לְפָחוֹת, בְּמִקּוֹם שָׁבוּ נְשִׁים עֲגוּמוֹת

יודעות עלינו.

10

הוא, איש לנגנאו, זע הצדה בתוף האכף: "אדוני המרקוז..."

שְׁכֻנוֹ, הַצְּרָפְתֵי הַקָּט וְהַעֲדִין, דְּבַר וְצַחַק זֶה שְׁלֹשָׁה יָמִים. עַתָּה אֵינוֹ יוֹדֵעַ

עוֹד דָּבָר. כְּמוֹ תִינּוֹק הוּא, הַרוֹצֵה לִישׁוֹן. נַח הָאֶבֶק עַל צְוָאָרוֹנוֹ הָעֲנֹג

עֲשׂוֹי הַתְּחָרִים. אֵין הוּא מְשַׁגֵּיחַ בּוֹ. לְאֵט קָמַל הוּא בְּקִטִּיפַת אֶכְפוֹ.

אֶךְ אִישׁ ל לִנְגָנָאוּ מִחִיָּה וְאוֹמֵר: "עֵינֶיךָ מְפָלְאוֹת אֲדוֹנֵי הַמְּרָקִיזוּ.

וְדַאי מְאֹד דְּמִיתָ לְאֶמֶךְ" –

וְאֲזִי מְלַבֵּב הַקָּט וּפּוֹרַח שְׁנִית. מְנַעַר אֶת אֶבֶק צְוָאָרוֹנוֹ. וְכִמוֹ חֲדָשׁ

הוא.

15

20

אֵימֵי מְסַפֵּר עַל אִמּוֹ. כְּנִרְאָה, גְּרַמְנֵי. בְּקוֹל רָם וּלְאֵט מְשׁוֹר אֶת

דְּבָרָיו. כְּנִעְרָה אֲשֶׁר תְּשׁוֹר פְּרִחִיהָ, בָּרַב מַחְשָׁבַת, פָּרַח אֲלֵי פָּרַח,

בוֹדְקֵת וְעֲדִין לֹא תִדַּע אֵיךְ יִצְטָרֵף הַכֹּל: – כֶּף יַעֲרֵךְ אֶת אֲמָרָיו.

לְאֲשֶׁר? לְכָאֵב? מְאֲזִינִים הַכֹּל. וְאֵף הִירִיקוֹת פְּסָקוֹ. כִּי כָּל הָאֲדוֹנִים

- 25 הללו, יודעים את הליכותיו של עולם. ואשר לא ידע את שפת
אשכנזי בחרבה הזאת, מבין אותה
לפתע. ומלים יחידות נהירות לו: "לעת ערב...הייתי קטן"..
- 27 והנה הם קרובים זה לזה, כל האדונים הללו, הבאים מצרפת
ומבורגונדיה, מארצות השפלה ומגיאקארנטון, מצריחי ביהמיה
ומאת הקיסר לאפולד. כי את אשר ספר האחד ידעו גם הם,
30 יודעים כן – כמותו. כמו היתה רק אם אחת.
- 35 וכך דוהרים אל תוך ערב אחד, אל אחד מני אלף. ושבים אל
שתיקה. אך נותרו המלים הבהירות ואתם הן. אז יסיר קובעו
המרקיז. רך שצרו הכהה, ובקרימו את ראשו נמתחים תלתליו על
ערפו כשער אשה. עתה יפיר גם איש לנגנאו: הרחק מתנוסס אי מה
אל תוך הזהר, משהו מתמר ואפל. עמוד בודד, מתציתו הרוס.
ולאחר שצברו על פניו מזמן הוא מבין כי היתה זאת מדונה.
- 40 מדורות. רובצים סביבן ומחכים. מצפים שישיר אחד. אך הפל פה
לאים. כבד האור האדם. הוא נח על אבק נעלים. וזוחל ועולה
לברכים ומציץ אל ידים שלובות.
אין כנפים לו. פרצופי הפנים אפלים. ואף על פי כן יאירו לרגע קט
עיניו של הצרפתי הקטן באורן שלהן. הוא נשק שושנה קטנה.
ועתה מתר לה להמשיך קמילתה על חזהו. הוא, איש לנגנאו ראה
זאת, כי נדרה שנתו. הוא חושב: לי אין שושנה, אין.
45 אז ישיר. וזהו שיר נושן ועצוב, אשר תשרנה בבית הנערות
בשדות, בימות הסתו עת יכל הקציר.
- 50 אומר המרקיז הקטן: "אתה צעיר מאד, אדון?"
ואיש לנגנאו מתציתו עצבון ומתציתו עזות-פנים: "שמונה
עשרה". אזי שותקים המה. ואחר ישאל הצרפתי: "גם לך ארוסה
בבית, אדוני היונקר?" "לך?" "שיכנו איש לנגנאו.
- "בהירת שער היא, כמוך."

- ושותקים שנית עד אשר יקרא הגרמני:
 "אבל, לרוחות, למה זה תשוב באכף ותדהר על האדמה הארסית
 הזאת מול פני הכלבים
 התרכים?" המרקוז מחייך: "כדי לשוב". 55
- ואיש לנגנאו נעצב אל לבו. הוא חושב על ילדה בהירת שער, עמה
 שחק לפנים. משחקי פרא. והוא רוצה הביטה, רק לרגע, רק לשעת
 אשר תספיק כדי לומר: "מגדלינה – פי תמיד כך הייתי, סלחי!"
 איך – הייתי? חושב האדון הצעיר. והם רחוקים.
- פעם, בבקר, מופיע פרש, ועוד שני, ארבעה, עשרה. חמושי ברזל,
 גדולים. אחריהם רכבה: הצבא. הגיעה שעת פרידה.
 "תצלח דרכך לביטה, אדוני המרקוז"
 "מריה תגן עליך. אדוני היונקר!"
 ואינם יכולים ל... חברים הם לפתע, אחים. עוד סוד להם להמתיקו
 כי יודעים הם הרבה איש על אחיו. מהססים הם. וסביבם חפזות 65
 והלם הפרנסות. אז יסיר המרקוז את כסית-יד-ימינו הגדולה. הוא
 מוציא את השושנה הקטנה, מוריד את עלה-הכותרת. כשובר לחם
 הפנים.
 "זה? זה? לך למגן. היה שלום!" איש לנגנאו תמה. עת רבה יביט
 אל הצרפתי ההולך. אז יכניס את העלה הנר אל מתחת למדינו.
 והנה צף הוא עלה וירד על גלי לבבו. קול תרועה.
 הוא דוהר אל צבאו, היונקר. ומחייך נוגות: אשה זרה לו למגן.
- יום בעד המחנה. קללות, צבעים, צחוק: – הארץ הכתה מהם
 בסגורים. נערים ססגונים במרוצה יבואו. האבקות וקריאות.
 בחורות ענוודות מגבעות ארגמן ושוטפן שערן. הן רומזות. ובאים 75
 בברזל השחר, כמו לילה נודד. או חזים הבתולות בשרב-אחיזה, עד
 אשר תקרע שמלתן. ילחצון אל שפת-התף. ובפרא-תנופה של זדים
 זריזות יקיצו התפים, ככתלום תתופפו, תתופפו הם. ולעת ערב
 פנסים יגישו לו,
 מוזרים: יין מבהיק בקובעי ברזל. יין? או דם? וכי מי יבחין
 באלה?

סוף סוף לפני ספורק. ליד סוסו מתנוסס הרוזן ולשערו הארוך
ברק-ברזל. הוא, איש לנגנאו, לא שאל. מכיר במצביא, יורד
בקפיצה מסוסו ומשתחנה בתוף עב-ענן-האבק. כתב הוא מביא,
שמיליץ עליו בפני הרוזן. אף די לו לזה: "קרא לי את הפתשגן".
ושפתיו לא נעו. לא לכה נתנו לו. די להן בקללות בלבד. וכל השאר
תגיד ימינו. סוף פסוק.

85

והפר הכר בה. האדון הצעיר גמר זה מכבר אמריו. אין הוא יודע
עוד היכן יצמד. ספורק לפני כל. אף השמים אפסו. אז יאמר
ספורק, המצביא הגדול:
— "קורנט".
וזהו רב.

90

חלוצי המתנה מן העבר ההוא של הראב. איש לנגנאו רוכב, לבדו.
מישר. וערב. השבוע של האכה ביהיק בעד האבק. אז יעלה הירח.
הוא רואה זאת בידי. הוא חולם.

95

[...]

איש לנגנאו פותח מכתב, פלו הרהורים. אט יציר באותיות גדולות,
זעומות, זקופות:
"אמי הטובה"

100

היי גאה: אני נושא את הדגל,
היי בלא דאגה: אני נושא את הדגל,
אקהיני: אני נושא את הדגל" —

אז נח את המכתב אל מדיו, אל מקום מסתורים, ליד טרף-הנרד.
וחושב: עוד מעט והעלה נחות ממנו. וחושב: אולי פעם ימצאנו
אימי... וחושב...: פי האויב קרוב.

105

• • •

*** הערות, תיקונים ושינויי נוסח :**

המחיקות המצויות בטקסט סומנו בקו חוצה, ואילו שגיאות כתיב, או מילים ששינו את תצורתן מסיבות של הנגשת הטקסט, מופיעות כאן בצורתן המקורית תוך הדגשתן.

- שורה 3 : אין הרים עוד, ~~זכ אף וכמעט לא אילן~~. ~~ודבר לא יעז לא מגדל ולא צריח~~.
~~דאותה התמונה, כל העת~~.
- שורה 5 : עלי בארות ערוכי הביצה.
- שורה 5 : שתי עינים ~~ניתנו~~ לך למותר.
- שורה 7 : ואולי בלילה ~~שבים~~ חוזרים אנו על אותה קברת הארץ עצמה
- שורה 8 : שכבשונה ~~בידם~~
- שורה 10 : ועתה נדהר ~~ארוכות~~.
- שורה 11 : שם, לפחות במקום בו ~~ש~~ נשים.
- שורה 13 : הוא, איש לנגנאו, ~~פתגועע~~ זע הצדה בתוך האוכף : "אדוני המרכיז"...
- שורה 22 : פרחים ה
- שורה 23 : כך ~~ישוד~~ יערוך את אמריו.
- שורה 25 : יודעים את הליכותיו [=נוסף במקום מנהגו ללא מחיקה]
- שורה 28 : בלעת ערב
- שורה 28 : והנה ~~פולם~~ הם קרובים
- שורה 29 : ומגאי – קארנטן
- שורה 31 : ~~זכך~~, יודעים כך – כמותו. ~~פאילד~~ כמו היתה רק אם אחת.
- שורה 33 : אז ~~דיים~~ יסיר
- שורה 34 : המרכיז. רך שערו האפל
- שורה 36 : משהו מתמר ואפלד.
- שורה 37 : הוא ~~תופס~~ מבין כי היתה זאת מאדונה.
- שורה 39 : עיפיים כה לאים.
- שורה 41 : לרגע קטן
- שורה 45 : אז ישיר. ~~השיד~~ וזהו שיר נושן ועצוב, אשת תשירנה בבית הנערות בשדות,
- שורה 46 : עת יכולד הקציר.
- שורה 50 : "לך" (ללא סימן שאלה)
- שורה 59 : איך – היית? ~~לבסוף מול ספורק~~. ליד סוסו מתנוסס הרוזן. לשערו הארוך
- שורה 60 : פולם חמושי ברזל, גדולים.
- שורה 61 : אחריהם ה רבכה.
- שורה 62 : המרכיז
- שורה 65 : מפת והולם הפרסות
- שורה 67 : קודע מוריד את עלה-הכותרת

- שורה 69: **היי שלום!** הוא איש לאנגנאו תמה. זמן עת רבה יביט
- שורה 73: יום בעד **הצבא** המחנה.
- שורה 75: את המילה 'בחורות' כתבה גולדברג בכתב קטן יותר, ותחתיה סימנה קו פתלתל, לציון הספק ביחס להכרעתה זו.
- שורה 76: ובאים [מילה לא מוזהה] בברזל השחור. השלמה ע"פ תרגום רטויצר.
- שורה 82: ליד סוסו מתנוסס **הגרף** הרוזן
- שורה 83: ולשערו **ברק** הארוך ברק-ברזל.
- שורה 85: **הפתשגן**."
- שורה 94: **הדיפוד** השיבוץ של האוכף.
- שורה 96: [כאן דילגה המתרגמת על תרגום חלומו של איש לנגנאו תוך שהותירה במחברת מקום ריק להשלמתו].

ויליאם שייקספיר

מתוך 'אונס לוקרציה'

החלקים הקודמים של הפואמה, שתרגומם התפרסם בגיליונות ט' ר"י של 'דחק', מתארים כיצד חשק טרקווין, בן המלך הרומי, בלוקרציה אשת רעהו, סר לביתה כאורח, התגנב אל משכבה בלילה ותבע ממנה להיענות לו באיומי חרב. בתים אלו מתארים את המשך המעשה.

[...]

בְּקוֹקְטְרִיס מְגִיחַ לְרֻצָּחָה
הַזֶּד נוֹעֵץ בָּה עֵין, וּמְמַתִּין ;
וְאֵלוּ הִיא, צְדָקָת וְרֻצָּחָה
בְּאֵלָה בְּמִלְתָּעוֹת תִּנְיִן
עוֹתֶרֶת, בְּשִׁמְמָה שְׁאִין בָּה דִין,
לְפָנַי מְפֹלָצֵת נְטוּלַת בִּינָה
הַמְצִיחַת לְתֵאבּוֹנָה.

אֵךְ כְּשֶׁעָנָן שָׁחַר וּמְאִים
בּוֹלַע אֶת הַהָר בְּעֶרְפְּלוֹ,
יוֹצֵאת נִגְדוֹ הָאֲדָמָה־הָאֵם
וּמְשַׁלַּחַת מִרְחֻמָּה מִשָּׁב
הַמְסַכֵּל אֶת שָׁחַר מְעַלְלָיו ;
אֶת רִשְׁעֵ־פִחְזוֹ עוֹצְרִים דְּבָרֶיהָ
כְּשֶׁם שְׁפֹלוֹטוֹ נִם בְּרֵן אוֹרְפָאוֹס,

אֵךְ רַק לְרִגַע ; כְּחֹתוּל נְחֻעַב
שֶׁצֶד עֲכָבֵר קָטָן כְּבוֹא הַלֵּילָה
וְרֵעֵדוֹ שֶׁל הַנִּלְכָד בְּכַף

זן בו תְּשׁוּקָה, שְׁלֵעוֹלָם לֹא דִי לָהּ,
אָזְנוּ בְּלִבָּהּ, וְלֹא נִפְשׁוּ, כְּרוּיָהּ לָהּ.
גַּם אֲבָנִים שׁוֹחֵק מְטַר דּוֹלָף,
אֵף דְּמַעוֹתֶיהָ מְקַשִּׁיחוֹת בּוֹ לֵב.

עֵינֶיהָ הַמְתַּחַנְנֹת נְחוֹת
עַל שְׁפוּעֵי פָּנָיו הַנִּפְשָׁעִים ;
שִׁיחָה הֶרֶף רוּוִי בְּאַנְחוֹת,
וּמִפְתָּן דְּבָרֶיהָ מִתְנַאֲיִם.
פְּסִיקֶיהָ וּנְקֻדָּתָהּ נְעִים,
וְהִיא חוֹזֵרֶת עַל תְּחִלַּת מִשְׁפָּט
בְּטָרֵם תְּבַטֵּא מְלֵה אַחַת.

הִיא מִשְׁבִּיעָה אוֹתוֹ בְּיוֹפִיטֵר,
בְּשִׁלְל מִדּוֹת נְאוֹת וְנַעֲלוֹת,
בְּבַעֲלָהּ, בְּדַמְעַ עַל סִנְיֵר,
בְּחֵק אָנוּשׁ וּבְנִדְרֵי כְּלוּלוֹת
וּבְכַחוֹ שֶׁל הַיְקוּם כָּלוּ
לְשׁוֹב אֶל מִטָּתוֹ שְׁעִזּוּבָה
וּלְכַפֵּר טוֹבָה עַל תְּאֵנָה.

הִיא סָחָה לוֹ : "עַל הַכְּנַסַּת אוֹרְחִים
אֵל תְּשִׁלֵּם בְּגִמּוּל בְּלִתֵּי נִסְלָח ;
אֵת מָה שְׁאִין לְרַפֵּא לוֹ אֵל תְּשַׁחִּית,
וּמִים שְׁדִלִּית אֵל תְּדַלַּח ;
הֶרֶפֶן חֲצָדָה בְּטָרֵם יִשְׁלַח ;
כִּי רַק מִי שְׁאִינוֹ צִיד אֶמֶת
מִית עֲפָרָה רַכָּה בְּטָרֵם עֵת.

"עֲזוּבֵי נָא – הֵן רַעַף כָּאֵח לִי ;
חֲזֵק אֶתָּה – עַל כֵּן הִרְפָּה מִמֶּנִּי ;
רַפָּה אֲנִי – לְמַעַנְךָ הַנַּח לִי ;

מְרַאָךְ כֵּן – עַל כֵּן אֵל תִּרְמְנִי.
כִּי יִפְתִּי כְרוּחַ סַעַר כֵּן הִיא:
הִיא בָּאָה לְהִדְּף אֶת רְצוֹנְךָ
בְּרַמֵּעַ, בְּיַגְוֹן, בְּאַנְחָה.

“וְדַמְעוֹתַי, כְּנִחְשׁוֹלֵי אֵיטָן,
הוֹלְמוֹת בְּצוֹתָא בְּמִצּוֹק לְבָבְךָ
לְמַעַן תִּרְכַּכְנוּ תְּנוּעֶתְךָ:
אֵת מִי הֵיָם אֵין אַבְּן שְׁנַצְחָה.
הָהּ, אִם קָשָׁה מְאַבְּנִים אֵינְךָ,
חוּס וְרַחֵם עַל בְּכִי אִשָּׁה נוֹאֲשָׁת!
חֲמֵלָה רַכָּה תִּבְקִיעַ שַׁעַר עֵשֶׁת.

“כִּכְּן דְּמוֹתוֹ שֶׁל טְרַקוּיִן אֲרַחְתִּיד;
הֲתַעֲלֵב בּוֹ בְּתַחֲפֹשֶׁת־בֵּישׁ
אֲשֶׁר כְּזוֹ? כְּלַפֵּי מְרוֹם אֲטִיחָה:
אֵת שְׁמוֹ שֶׁל הַנְּסִיף אֲתָה מְכַפִּישׁ.
אֵינְךָ מִי שֶׁדְּמִיתָ לוֹ; הָאִישׁ
אֲשֶׁר דּוֹמָה לְאֵל אֵינּוּ אֲתָה;
לְאֵל, לְמֶלֶךְ, יֵאֲתָה שְׁלִיטָה.

“כִּי־צִד יִשָּׂא הַחֲרֹף חֲרַפְתֶּךָ
אִם אֲבִיבְךָ הוּא עוֹל? וְאִם לֹא
תְּסוּר מִן הָרַעַה בְּבַחְרוּתְךָ,
מָה תַעֲשֶׂה בְּבוֹא יוֹמְךָ לְמֶלֶךְ?
הוּ, אֵל תִּשְׁכַּח שְׁמַעְשָׁה נְלוּד
יְכַתִּים לְעַד גַּם אֲנָשִׁים פְּשׁוּטִים,
וּמִי יִלְבִּין אֵת חֲטָא הַשְּׁלִיטִים?

“כִּךְ יֵאֱהָבוּךָ רַק מִתּוֹךְ יִרְאָה
בְּמִקּוֹם לִירֵא מְרַב אֲהַבְתֶּךָ;
עַבְרֵינִים יִרְאוּ בְּךָ מְרַאָה,

ובדמותך ישימו מבטחם.
הן די באלה להניאך:
כי הנסיך מופת לאריסים –
ממנו הם רואים וכן עושים.

“האם תהיה מופת של תאנה?
מפיה זה הלקח ישמע?
האם תהיה מראה המנהג
אשור לחטא, גשפנקה לאשמה,
כבוד לאי כבוד – וזאת בשמה
של עקשותו של המסרב לכבש את
יצרו, ואת ביתו עושה בית בשת?”

“המפקד אתה? אם כן, עלה
ופקד על תשוקותיך המורדות;
אל תגונן על מעשה נקלה
בחרב שנולדה להשמידו.
איך תשא אצל וטהור מדות
אם בגינה החטא עצמו יטעים
שרק ממך למד כיצד חוטאים?”

חשב כמה נורא היה לראות
נבל נוהג כמוך, כרודן:
אדם אינו שם לב לעברות
שלו עצמו, והוא קובר אותן,
אף את אחיו לחטא לחמר דן.
רבים שקועים ברישע עד צואר
ועונם מעיניהם נסתר.

“מולך, מולך תחנוני עולה,
ולא מיל פחז תאנתותך;
השב את בן המלך הגולה,

הנח לו לטהר הממלכה ;
והוא ימחה את דק החשכה
משתי עיניך ; כך תוכל אולי
לראות אותך ולרחם עלי. "

"חדלי מזה, " הוא סח : "את מסעירה
את נחשולי, במקום לשפכם.
גן גז ברוח, אך המדורה
רוחשת בגללה בלהט חם ;
הנחלים נושאים מנחה לים,
ואדונם סוחף אותה עמו,
אך אין הוא משנה את טעמו. "

"אתה, " היא סחה, "ים עטור בכתר,
אך במצולותיך משתקעים
בושה, כלמה, קלון ופרץ יצר
המשחירים בך מעמקים.
אם ישחיתוך כל המזיקים,
בתוך שלולית תמוג תהום רבה
ולא נודע כי באה אל קרבה.

"ברדתך ירום מעמדם,
והם יגאו בשפל בשתך ;
הם ימלכו, אתה תהיה עבדם,
בך יחיו ויקברו אותך.
מה לנתין על כס המלוכה ?
הארו לא ישח אל האזוב :
הוא ישרשנו וישים לו סוף.

"על כן את הרהוריך, עבדים —"
"בשם שמים, לא אקשיב, " הוא סח ;
"היאותי למגע אהבתי,

ולא, בשנאתי אקרע אותך;
ואת גופך אניח, כמבטח,
במשכבו של עבד מגנה
שיהיה שתף לאבדנך.”

את הלפיד רומס הוא ברגלו,
כי תאנה מואסת במאור;
היא מתעטפת בחביון לילות
ומיטיבה לרדות מן המסתור.
את השויה לפת זאב שחר,
והיא זועקת; בגזת סדיניה
הוא מחניק את בכי תחנוניה,

ובמחלצותיה הקרועות
כולא הוא את קולה בגלגלתה;
את חם פניו מצן הוא בדמעות
שאין צנועות מהן בעלותן.
יצוע צח, מכתם בעלטה!
לו רק שטף הבכי את הפתמים
היתה בוכה עליו לעולמים.

אך אבדנה יקר לה מתייה,
וגם השוע לא יצא נשפר:
רק סבל מזווג פזה נובע,
מכאוב ארץ מתענוג קצר.
תשוקה חמה יולדת לעג קר:
משמלאה את סאת תאונה
היא נעשית ריקה משהיתה.

(מאנגלית: יותם בנשלום)

אנטונויו בקדלי

שני שירים

אל ספרו, שיסור לבית בושת פלורנטיני

אם פה תבוז לעצת כותבך, לך, ברח, לפירנצה
נוסנא, ספרי הקטן, אל חומותיה מהר.
יש שם בתוך מקום, חפשהו, אתר שעשוע,
מה סימניו אגידך, בם תכירו, ספרוני.
שאלנא למקום הארמון הנשא, מושב רפרטה,¹
או המקדש הזוהר, בית הנושא את השעה,²
אף תגיע לשם, פנה מינה וצעד קצת קדימה,
אי הפורים מאז³ שאלנא, ספרי שנלאה.
פה מטרת מסלולך; כאן אתר ענוגים, בית הבשת,⁴
בשם נחוח מכריז אי הוא נצב על עמדו.
הנה בוא, ובך בשמי סרסורית וזנזנת,
הן בחיקן הענג תכף תחבקנה אותך.
תכף תצאנה אליך הלנה הפלונדה, מתלדה,
זאת ואף זאת אמונה על טלטלת עגבות.

¹ כוונה לדואומו של פירנצה, שבו היתה כנסיית רפרטה הקדושה, אשר נהרסה בשנת 1375.

² כנסיית יוחנן המטביל, ממול לדואומו.

³ מקור: "הפורום העתיק"; בימינו מצויה שם כיכר הרפובליקה. בימיו של בקדלי היה המקום ידוע כרובע של בתי בושת.

⁴ בית הבושת שמדובר בו היה בחסות רשויות העיר. בשנת 1436 נמנו בו 76 נשים, מהן 26 מארצות השפלה ו-16 מגרמניה.

גם איאנקטטה תבוא, בלויית כלבתה הקטנטנת
 (זאת תתלטף עם גברתה, זאת תתלטף עם גברים).
 תכף קלודיה תבוא, מגלים וצבועים שני שדיה,
 קלודיה, החשוקה כי לטופיה מתקו,
 גלה תבוא, על זינג או פתך (כי צידת בשנים)⁵
 ד תניח בלא שמץ של סמק כלמה;
 אנה אליך תבוא ושיר גרמני בשפתיה
 (אנה תשיר ותפיץ ריח תירוש על סביבה)
 פיתו תבוא לקראתך, המעפזת אשר אין שניה לה,
 אויסה עמה, ושתייהן – ענג קבת הבשרים.
 רבע שכן ישגר את תאיש לבוא לקדמך
 (שמו של הרבע בזכות פר שנשחט לקרבן).⁶
 מה אאריך? כל ממחית במשגל שבעיר הנודעת
 בוא גם תבוא וצבאן על כי הגעת ישיש.
 כאן כל דבר של זמה תרשה בדבור כבמעש,
 שום סרוב לא יגרם כי יאדים פרוצופך.
 פה – הן אתה מסגל ולזאת זה מכבר התאנית –
 גם תזין, ספרוני, גם תזין כרצונך.

(הרמפרודיטוס, 2, 1)

⁵ גיבורו של הספר (כשמו) הוא הרמפרודיטוס, גבר ואשה כאחת.

⁶ בקדלי מתכוון, אל נכון, לרובע סמוך שהיה מפורסם בבתי הבושת שלו, רובע Buoì Chiasso dei ששוב אינו קיים בימינו.

כתובת מצבה לניקינה בת פלנדריה

אם תעמד מעט קט וקראת את הכתוב פה,
דעת תלמד, הקורא, כי נטמנה פה פרוצה.
"עוד בימי ילדותי, חמודות, מבית נחטפתי,
בכי אהובי בי נגע, גם תחננתיו בי נגעו.
פלנדריה כורמחצבתי; בעולם ומלואו הטלטלנו,
עד שקדמה את פני סינה, העיר השלון.
שמי – התפרסם זה השם! – ניקינה; בית בשת הזה לי
בית; הזהרתי אני בין הזונות פכוכב.
חן לי ויפי היו, יותר מזהב הודהרתי,
כליל אברי הזה צח, צח אף משלג צחר.
תאיס בבית הזונות של סינה⁷ – גם היא לא שותה לי,
זוג עגבות לטלטל – כף לא ידעה שום פרוצה.
שלל נשיקות מגברים בלשון מרטטת חטפתי,
שלל נשיקות פי חלק גם אחרי המשגל.
שלל פסויים לבנים פרשתי על גב היצוע,
את אבריהם של קוני יד קפדנית רחצה.
לי היה בחדרי אגן רחצה, בו טבלתי,
את ירכי הלחה לשון כלבתי לקלקה.
לילה כי בא – וצבאות עלמים התצבו ובקשוני,
באו מאה לתוכי, אף לא ידעתי שבעה.
גם מתוקה, גם יפה, מעשי המונים הרוו ענג, –
לי מאום לא מתק כפי שמתק האתנן.

(הרמפרודיטוס, 2, 30)

⁷ תאיס – פרוצה מפורסמת מן העת העתיקה. כאן הכוונה: המוכשרת בפרוצות בית הבושת.

הערת המתרגם : אנטוניו בקדלי, או, בשמו בלטינית, אַנטוֹניוֹס פֶּנוֹרְמִיטָה, נולד בפלרמו בשנת 1394 (מכאן כינויו 'פּרנורמיטה', 'בן פלרמו') למשפחת סוחר ואיש ציבור. בנערותו עזר לאביו בעסקיו, אבל נמשך ללימודים. הוא נרד ולמד בערים שונות, ביניהן סיינה, פדואה, פירנצה, בולוניה, רומא וגנואה. בקדלי השתלם במשפטים ובפילולוגיה, והשתקע בחקר מסורת כתבי היד של הקומדיות של פלאוטוס. בשנת 1434 הצטרף לחצרו של אלפונסו החמישי מאראגון, שליט נאפולי, ונותר נאמן לו כל חייו. בשירותו של מלך זה ובעידודו יסד אקדמיה, ה"אקדמיה אנטוניאנה", ועמד בראשה. שם התיידד עם המשורר ג'ובאני פּוֹנְטָאנו, שירש את מקומו לימים (מאז נודעה האקדמיה בשמו, ה"אקדמיה פונטאניאנה"). הוא חיבר כתבים מרובים בפרוזה לטינית, מהם חיבורים היסטוריים, מהם קובצי אגרות. עיקר תהילתו כמשורר נבע מספרו "הֶרְמֶפְרוֹדִיטוֹס", קובץ אפיגרמות לטיניות מפולפלות ביותר, בשני ספרים, שנכתבו ברוחם של קטולוס ומרטיאליס והוקדשו לקוזימו דה מדיצ'י. הקובץ עורר סקרנות גדולה בחוגי ההומניסטים וזכה הן לשבחים מופלגים (פּוֹגִיוֹ כינה את בקדלי "מעורר המוזה הלטינית מתרדמתה הארוכה"), הן לגינויים נחרצים (לפי השמועה, איים האפיפיור אוגניוס הרביעי בחרם על כל קוראיו). מכל מקום, בקדלי פנורמיטה היה חלוץ החייאת האפיגרמה הלטינית הנועזת ברנסאנס, שלתוכה יצק תכנים קומיים גם משירת ימי הביניים וגם מן השירה העממית האיטלקית. בקדלי מת בנאפולי בשנת 1471.

(תרגם מלטינית והעיר : עמינדב דיקמן)

רוברט לואל

סתיו 1961

הלוף וְשׁוֹב, הַלוֹף וְשׁוֹב
מְתַנּוּעַע טוֹק, טוֹק, טוֹק
כְּתָם, אָטוֹם וְסִמְכוּתִי
פְּרִצוּף הַיָּרֵחַ
עַל פְּנֵי הָאוֹרְלוֹגִין הַסָּב.

כָּל הַסְתָּו הַזֶּה, זְמַזְמוּמִים צוֹרְמִים
עַל מְלַחְמָה גְרָעִינִית;
אֶת חִסּוֹלְנוּ פִּטְפִטְנוּ עַד מְוֹת.
אֲנִי שׁוֹחָה לִי כְּדָגִיג
מַעֲבָר לְחִלּוֹן הַסְטוּדִיו שְׁלִי.

קִצְנֵנו הוֹלֵף וְקָרַב,
הַיָּרֵחַ עוֹלָה,
קוֹרֵן מְרַב אֵימָה.
הַמְדִינָה
הִיא צוֹלֵלָן בְּפַעֲמוֹן הַזְכוּכִית.

אָב לֹא יִהְיֶה הַמָּגֵן
לְיִלְדוֹ.
אֲנִחְנוּ כְּמוֹ גְבוּב פְּרוּעַ
שֶׁל עֲכָבִישִׁים מְצוֹחִים בְּצוֹתָא,
אֶף לֹלֵא דְמַעוֹת.

הַטְּבַע מַצִּיג רְאֵי מוֹל פְּנִינוּ.
סְנוּנִית אַחַת מִבְּשָׂרֵת קִיץ.

אין קל מאָשר לַתְּקַתֵּק
דְּקוֹת בְּזוֹ אַחַר זוֹ,
אַבְּל הַמְּחוּגִים תְּקוּעִים.

הַלוֹף וְשׁוֹב!
הַלוֹף וְשׁוֹב, הַלוֹף וְשׁוֹב –
אִין לִי נְקֻדַּת מְשָׁעָן
אַלָּא קֵן צְפוֹר מִתְּנַנְדֵּן
בְּשִׁחַר וּבְצָהָב – זַהְבֵּן!

הערת המתרגם: מבחר משירי רוברט לואל (1917–1977), שלא פתחתי עשר שנים לפחות, נשר מאחד המדפים. הסרתי את האבק ופתחתי בדף מקרי. קראתי, ואח"כ התיישבתי ותרגמתי את "סתיו 1961".

שיר זה נכתב בעקבות ההחרפה במלחמה הקרה בשנת 1961, שהתגברה בסתיו – באוקטובר היה עימות אמריקאי-סובייטי במחסום צ'ארלי בברלין החצויה בין מזרח למערב. באותו חודש ערכו הרוסים פיצוץ ניסויי של פצצת מימן בעוצמה של 58 מגאטון. בנובמבר שיגר הנשיא קנדי 18,000 "יועצים צבאיים" לווייטנאם. בדצמבר החלה המעורבות האמריקאית הרשמית בווייטנאם – קנדי שלח לסייגון כוח הליקופטרים עם 400 אנשי סגל. בבירות המערב התעוררו חששות להידרדרות נוספת, ולהתלקחות מלחמת עולם שלישית. שירו של לואל מתייחס לכל זה בעקיפין, אך עולם הדימויים שלו יוצא מן האורלוגין העתיק שעבר מדור לדור במשפחתו, משפחת אצולה של ניראינגלנד. בסתיו 1961 הייתי סטודנט שנה א' באוניברסיטה העברית בירושלים החצויה. חשבתי שאלמד ספרות אנגלית ופילוסופיה, אך כעבור חודשיים עברתי מפילוסופיה להיסטוריה. לחוג לאנגלית באתי לאחר קריאה די נרחבת בשירי אליוט, פאונד, ייטס, דילן תומס, קאמינגס – בסוף התיכון ובמהלך השירות הצבאי המקוצר. בימים ארוכים שעשיתי בספרייה הפרטית של החוג לאנגלית נתקלתי במשוררים שבקושי ידעתי על עצם קיומם, בהם רוברט לואל. אבל אז לא תרגמתי משיריו. רק התחלתי להכיר אותם. קראתי אותו מתוך הבנה טובה יותר כעבור 3–4 שנים, בלונדון. וב-1969 הגיע לואל (שראה בעצמו "שמינית יהודי" בזכות סבא רבא מצד האב ומצד האם) לירושלים. הוא נפגש עם אנשים שהכרתי, אבל אני שוב הפלגתי אז ללונדון והחמצתי אותו.

(תרגם מאנגלית והעיר: מאיר ויזלטיר)

רודיארד קיפלינג

נקבת מיני החי

כְּשֶׁאֶכֶר בְּהִימְלֵאִיהָ מְזַדְמָן מוֹלֵד בְּמַרְהִיב
הוּא צוֹעֵק לְהַפְחִידוֹ וְהַמְפַלֵּץ נִמְנַע מְרִיב.
בְּרַם אִם בְּדַבָּה פּוֹגֵשׁ הוּא – אוֹי לְגוֹרְלוֹ אֶכְזָר,
כִּי נִקְבַת מִיַּי הַחַי הִיא קַטְלָנִית מִן הַזְכָּר.

כְּשֶׁהַקּוֹבְרָה נֶאֱגַשׁ שׁוֹמֵעַ צַעֲד שֶׁל אָדָם פְּזִיז
הוּא פְּשׁוּט נִפְתָּל הַצֵּדָה וְנִסְתָּר בְּאֵיזָה זִיז.
זוֹנְתוֹ אֵינָה כְּמוֹהוּ. לֹא תִבְרַח וְלֹא תִזְחַל.
כִּי נִקְבַת מִיַּי הַחַי הִיא קַטְלָנִית מִן הַזְכָּר.

כְּשֶׁהִישׁוּעִים הִטִּיפוּ לְשִׁבְטֵי הוֹרוֹן-שׁוֹקֵטוֹ
הֵם עָשׂוּ זֹאת רַק לְגִבְרָה, לְעוֹלָם לֹא לְאִשְׁתּוֹ.
הַנְּשִׁים אוֹתָם הִבְעִיתוּ. הֵן, לֹא שׁוֹם לִוְחָם מִבְּחָר,
כִּי נִקְבַת מִיַּי הַחַי הִיא קַטְלָנִית מִן הַזְכָּר.

בִּישְׁנֵי הוּא לֵב הַגִּבְרָה וּבוֹלֵם דְּבָרֵי מְדוֹן
כִּי קָשׁוּר הוּא בְּאִשָּׁה אֲשֶׁר נִתְתָּ עִמָּדוֹ;
אֶף רֹאשׁוֹ יִנִּיד הַבַּעַל בְּסִפְרֵי צִיד נָחַר
שֶׁנִּקְבַת מִיַּי הַחַי הִיא קַטְלָנִית מִן הַזְכָּר.

גִּבְרָה – לְפַעֲמִים תּוֹלַעַת, לְפַעֲמִים דּוֹמָה לְדָב –
יַעֲדִיף פּוֹשְׁרִין עַל לְהֵט, אֶפְשָׁרִי עַל מְלוֹא הַטּוֹב.
לֹא שְׂכִיחַ שְׂיוֹכִיחַ נִקְוָה עַד הַקְּצָה,
שִׁסְחַט אֶת כָּל הַצֵּדֵק עַד יֵצֵא וְיִמְצָה.

פָּחַד אוֹ טְפָשׁוֹת גּוֹרְמִים לוֹ גַּם בְּהַכְרִיעוֹ רִשְׁע
לְהַשְׁאִיר לְצַר עוֹד פֶּתַח לְתִשׁוּבָה וְלִפְרִישָׁה.

שטות גסה תשתיק בו כעס; וספק ורחמים
שתקוהו מן המעש: איזה בדיון של מין!

אף אשה האל נתן לו – וכל עצם בה וגיד
רק דבר אחד גיידו, רק דבר אחד יחיד,
ולשמו, כלומר למען שלום הדור של המחר,
נקבת מיני החי היא קטלנית מן הזכר.

היא, שאש תמיד נשקפת אל חיי יונקי דדה,
לא תשעה כדרך גבר אל בדיחה או אל עבדה.
הספק, הרחמים – לא, לא בהם ישכון כבודה:
חק חיינו האחר היא, אין מגן לו מלבדה.

רק מהיותה שני אלה פח חיותה מזוג:
הורתו של התינוק – ושרתו של בן הזוג.
גם באין עולל ובעל, בפנותה פנויה לטל
שרביטה – על זה הצמד היא עומדת, אין בלתו.

אמונות לה – רק באין לה קשר עב מהן וחס;
טעוניה – ילדיה. ואבוי למפריכם.
לא בעיונים תשיב לו, כי ערה ועריצה
נקבת החי תרעץ בו על בן זוג וצאצא.

הדבה, גם לא-מתקפת, מסתערת כה פראית;
בדבה ודרך-אָרס מסיחה הקובראית:
כנתיחת החי מכאבת וכחרב משונא,
כמכת האינדיאנית לישועי המיסיונר.

ועל כן פחדן-הגבר, בחפשו עצה וצו
למרוץ מוסר חיינו עם רעיו ואמיציו,
לא יעז לתת מקום לה כשידיו תועות פשוטות
אל משג נשגב של צדק אשר לא תשיג אשתו.

זאת ידע. ועוד ידע הוא שאשתו – אין מה לשאול פה –
תצוץ אף לא תרדה בו, תשקיקו אף לא תמשל בו.
וגם היא תדע, מתרה בו מסבכי ענה החי
שנקבת מיני החי היא קטלנית מן הזכר.

(נוסח עברי : צור ארליך)

פיליפ סידני

שתי סונטות

•

אתם, המוסיפים לסרק כל פלג מפכפף
שמצלעות הרהפרנסוס הישיש נגר,
כל פרח, גם אם לא ימתק, שבסמוך להר
צומח, כל אחד מכם בעטרתו כורף,
אתם שבדפי מלון תמשיכו להפף,
לחרוזים מטרטרים סדורים בטור ישר,
ובשיריכם יגון פטררקה, שגוע מכבר,
בבכי חדש, ברק שגור, עודנו מהלף;
שגוי שבילכם: העזרים הללו, הדחוקים,
עדים כי ממגע פנימי חזותיכם ריקים.
הלא סוף-סוף תצא לאור, גלויה, סחורה גנובה:
אם (לכשרון ולאקה) תשוקה בכם עולה
כי מלא לגמיו יינק שמכם משדהתהלה,
בסטלה הסתפלו; רק אז – קדימה, לפתיחה.

“אסטרוֹפּוֹל וּסְטֵלָה”, סוּנְטָה 63

כָּלִי דְקָדוּק, עֵתָה הֲרָאוּ עֲזָכְכֶם בְּמֵלֵא גְדֹלוֹ,
עוֹד יְלָדִים קוֹרְאִים בְּכֶם, עֵינֵם מְלֹאָה רְתֵת,
עֵתָה עֲשׂוּ שְׂיוּנָתִי תִלְמַד בְּכֶם אֲמֵת,
וְתַעֲתֵר לִי סוּף כָּל סוּף מְרֻצוֹנָה כְּלוֹ;
בְּלֵב מַהֲרֶם וּבְמִבְטֵ אֲשֶׁר עֲמַק שְׁפָלוֹ,
הִנֵּה אֹיְתִי אֵת אֲשֶׁר לִי מְאַנֶּה לְתֵת:
הִיא, בְּשִׁמִּי וְנוֹס כְּאֲמֹר זֹרַח בְּהֵלוֹ,
פֶּן בְּאַחַת לֹא תִשְׁמַע, כְּפִלְהָ דְבָרָה: “לֹא, לֹא”.
וּמְרֻנָה, בְּנוֹת־שִׁירִי, מְזֻמֹּר הֵלֵל לְאַפּוֹלוֹן,
שְׁמִים, אֶל־נָא תִתְקַנְּאוּ כִּי לִי הִנְצַחֲוֹן:
עוֹ הַדְּקָדוּק, אֲשֶׁר־רַר עֵתָה כִּי בְחִיקִי כְּל־טוֹב,
כִּי הַדְּקָדוּק עֵתָה פּוֹסֵק (אֲמָרִי אֵף אֵת כִּי כֵן)
כִּי הַדְּקָדוּק עֵתָה פּוֹסֵק (וּמִי לוֹ מְאַן)
כִּי שְׁתִּי שְׁלִילוֹת בְּמֵאֲמֵר הֵלֵא סְכוּמֵן חַיִּיב.

(מֵאֲנֵגְלִית: עֲמִינַדָּב דִּיקְמָן)

המשורר

קורא יקר:

רצה גורלי והטיל לפתחי הזדמנות לבוא-אומר בכתיבה על אודות דמות המשורר. כיוון שניתן לבלבל בקלות בין דמות זו ובין שלל טיפוסים מפוקפקים אחרים המככבים בתיאטרון-החיים של החברה העכשווית, אשתדל להפרידה מהם ולציירה בקווים ברורים ככל האפשר על-מנת שתתואר בעיני הקורא הנכון באורה ובתפקידה הנכון. מענגת אותי במיוחד המשימה בהיותה מעניקה לי את האפשרות להקים מצבה הגונה וכנה לאלו אשר כובדו בזכות, לאורך הזמנים, בתואר המשורר, על אדמת מולדתנו – ספרד. הזדמנות מעין זו אין כמותה נאותה בכדי לקיים את צו האופנה ולבוא באי-אלו הקדמות פילוסופיות ארוכות כמנהגם של כותבי המאמרים בכתיבי העת העכשוויים; היות שדבר מעין זה לא-נבצר גם מרצוני, יכול הייתי לתור אחר מקורותיהם של המשוררים בזמנים הקדומים, שלפני המבול, או אפילו להפליג למעלה בקודש ולתאר את שירת ה'הושענא' של השרפים תוך כדי הרעפת עיטורים ושבחים וקביעת העובדה שהם-הם המשוררים הראשונים על פני הקוסמוס הנודע והעתיד-להיות-נודע... אנקוט לי, ברם, בדרך אחרת ואפתח בשיחה ישירה, בכנות ספרדית ישנה, הואיל ומבין כל המקומות עלי-חלד דווקא במקום הזה נגזר עלי להיוולד... על כן אתאר בפניכם את דמות המשורר הקיים בינינו כיום, ללא הקדמות נוספות או הסברים; ומבלי להידרש עוד למהות המשוררים בעבר או למה שהיו אמורים להיות – אדבר על מה שהינם כיום, כלומר, על ההווה הנשקף במדינתנו למשורר.

ובכן: ללא עוררין, כשם שלא יהין איש להכחיש את עובדת היותנו כולנו בני אם – כך לא יכחיש איש את עובדת היות הדור הנוכחי לשירה צאצא למשוררי המאה שעברה; משום כך ראיתי לנכון להקדים מספר מילים על אלו האחרונים על-מנת שנוכל להבין טוב יותר את המשוררים הנוכחיים.

כל תקופה מאופיינת בתיאוריות, אמונות ותחביבים שונים אשר בהכרח משעבדים את האישים הפועלים בה. המאה הקודמת עבדה את הפילוסופיה ואילו זו הנוכחית משועבדת לשירה. במאה ההיא היה על אדם להתפלסף כדי להיות נחשב, ואילו עכשיו עליו לשורר... אינני יודע על מה מתבסס המחקר האומר כי הזהב והמדע אינם מרבים לצעוד בצוותא, אולם זו טענה שהעולם משוכנע בה; "פילוסופי" העבר היו, אפוא, דלפונים בערך כמו "משוררי" ההווה. אולם קיים הבדל ניכר ביניהם. אנשי העבר נהנו לשורר את דלפוניותם ולא חשו מבוישים לנצל את פזרנותם של העשירים, בעוד שבני-האדם כיום מכסים על מצבם בתעצומות ועוז ומתראים כלפי חוץ יותר מכפי שוויים. זהו אחד מני אלף הרגלי-תפנוקים ועידונים אליהם נולדנו... בעוד שהמאה שעברה הייתה משופעת במטבעות טובים וה'אונסים' וה'דובלונים' [מטבעות ספרדים וגושי זהב מן המאה ה-18] האיכותיים מבית-מלכותו של קרלוס השלישי פיזו מיד ליד, בימינו אך-בקושי מוצאים את מטבעות חמשי-הפרנקים המזוינים שהצרפתים מואילים לתת תמורת ה'פזוס' המקסיקנים שלנו... ובכל זאת מחויטים כולם.

המשוררים שנולדו לפני 1800 שיחרו אל המוזה בבקרים – בחיפושי עבודה, בבקשת תמלוגים ובמצוד אחר פרסים ומענקים כשם שנוהגים היום מחלקי העיתונים או עובדי בתי-הדפוס ואנשי השכונה המבקשים מתת-יד לכבוד חג המולד. הם שאבו הנאה מן ההגזמה בתיאור מצבם הרע, התאדרו בו ללא כל בושה והפליגו במעלת העוני המוחלט אף כי לא היו נתונים בו, תוך שהם לא פוחדים, אפוא, ללעוג לעצמם ללא רחמים כדרך אותם קבצנים הפוצעים איברים כדי לעורר יותר את חמלת האחר בהצגת נכותם הבזויה לעין-כל... פעם הייתה השירה תכונה-משנית קישוטית אצל עורך-דין ורופא או איש-דת, שניצל את שאריות זמנו בכדי ליצור יצירות אהבה – שהיו אמנם מוערכות ביותר, ללא כל ספק, על ידי האישה אליה כוונו הדברים, אך דלוחות בעיני הקורא הביקורתי הנבון שלא היה מוצא בהן יותר משברי העתקות מלוקטות מכל שירי האהבה הנושנים שנכתבו מימות אנאקראון ומאז (וכאן עלי להבהיר שאינני מכליל בדבריי את עבודותיו של דון ניקולאס מוראטיין, חלילה, או של רבים וטובים אחרים שגילו כישורים אמיתיים כמשוררים למרות שגם-הם היו נתונים להשפעת הטעם-הכללי הרע של התקופה בה פעלו); היום, לעומת זאת, השירה היא קריירה ככל הקריירות המובילה את האדם למעמד חברתי איתן או ליעדים לאומיים

מכובדים, ואשר אף יש בכוחה לפרנסו במידה המספקת כדי לחיות היטב – אמנם לא בחיי עושר-גדול, אך גם לא בחיי דוחק... פעם היה איש לוחש: אני משורר אביון. היום אדם מכריז בגאווה כי הינו עצמאי בזכות השירה. פעם משורר היה איש שעורר רגשי-רחמים בלב-אנשים אחרים, או, לכל היותר, איש המבוקש במשתאותיהם של אזרחים ממעמדות בינוניים על-מנת לשלם את הקהל באמירותיו הוולגריות והשנונות; היום משורר

חוסה סורייה (1817-1893)

מעורר רגשות הערכה-עמוקה ומחיאית-כף, ומתקבל ללא-קושי בכל שכבות האוכלוסייה הנוהגת בו מנהגי עידון ואצולה... פעם משורר שאף לכל-היותר לקבל משרה כפקיד זוטר בביתו של שר, כמזכיר במנזר או כלכלר בבית-דפוס אם בורך בכתב-יד יפה; ואילו בימינו כרך אחד של שירה או קומדיה טובה עשוי להוביל משורר למשרה מלאה במשרד-ממשלתי או לעבודה בספריה לאומית – מקום המעשיר את הטכניקה שלו ואת יכולותיו בעודו קוצר מפרי עמלו וכישרונותיו... פעם האמינו כי הזנחה-חיזונית ורשלנות הם מסימני הגאונות, וכי בכדי להיות דעתנים, פילוסופים או משוררים בעלי השראה יש להיות ציניקנים, קצרי-רוח וגסים בהנהגה; ואילו בימינו – אדרבא, הצעירים המקדישים עצמם לשירה מתלבשים בהקפדה יתירה, מקיימים יחסים תקינים עם החברה ואינם מביישים את חבריהם ומעריציהם בהופעות-פומביות מרושלות... פעם משוררים היו מתקוטטים זה עם זה בחימה שפוכה ומבקרים עבודות של אחרים במילים נשכניות וקשות מבלי להעלים את רגשי התיעוב, הקנאה או הסלידה שלהם; בימינו, הפקותיו המוצלחות של המשורר זוכות לתשואות רמות, מבוקרות ביושר קפדני ומתקבלות בנימוס מאופק... פעם משורר שזכה למעמד מסוים היה נמנע מכל תנועה של הגנה על משוררים אחרים כיוון שהסתכל עליהם כעל אויבים; בעוד כיום משורר שבורך במזל מציג את עמיתיו המשוררים בכל הזדמנות כידידים וותיקים, מה שמורה, לכל הפחות – אם לא על שיפור באיכויות השירה, על התקדמות בתחום החינוך האנושי ובהנחלת המידות הטובות.

הנהגות העבר המצוינות לעיל הן מקור הסלידה המוצדקת שחשים ההורים שלנו כלפי תנועות שירה ומחולליהן, בהם אין הם רואים מאום מלבד דלפונות, עוינות והתנהלות עצלה. מכאן גם מקור הטעם-הרע שהותרנו אנו בפי הורינו בהיגלות-בנו הנטייה הארורה הזו לשירה, אשר לזכותה לא עלה-בידם לחלץ אף דוגמא אחת נאותה. אך האמת היא כי רוב הדוגמאות השליליות הללו נזקפות לא לחובת המשוררים האמיתיים עצמם כי אם לחובת גל נבער של "מעריצים" ו"חובבי-שירה" שאינו מחקה את המשורר הרציני בלימודיו, בעבודתו וביגיעתו העצומה אך שנגרר בהתלהבות אחר כל המנהגים הרעים המיוחסים למשוררים. אם לדבר גלויות, קורא יקר, אהיה מחויב לסכם ולומר – לאחר בקשת סליחה מעדת ה"מעריצים" הכבודה – כי לדידי מעריצים נלהבים-מידי של אמנות ושירה הם כגולות-מוות נגד מושא-הערצתם עצמה, בהיותם מחשיבים עצמם למבקרים ולפרופסורים מבלי שידיעותיהם בתחום מתעלות על מדרגת החובבנות השטוחה...

ובכן, כשאומרים "משורר" – אין הכוונה לאותו העלם בן השש-עשרה שברח מבית אביו למדריד במטרה לא-ברורה "לחפש השראה" כי שמע שביירון ווולטר סקוט עשו כן וזכו לתהילת עולם... טיפוס כזה, לאחר שיתעה מספר חודשים ללא דירה וללא כסף, ולאחר שיחזר על הפתחים – תוך שהוא מספיק, בפרק-זמן קצר, לעשות ולומר דברי-שטות רבים לאין-מספר, כדרכם של נערים – סופו שימצא איזה קרוב-משפחה רחוק שיאספו חזרה אל ביתו, שם ימלמל לעצמו כמה מילים אודות המזל הרע המלווה את כל המוכשרים והמשוררים... ברבות הימים ייעשה נער זה לרופא או לעורך דין, ובהיותו שומר-אמונים לתחום המילה-היפה סופו שיהיה רופא או עורך-דין גרוע, וביתר שאת – חובבן גרוע לשירה. טיפוס מעין זה נכלל, אפוא, בקטגוריית החובבנים, ולא בקטגוריית המשוררים.

כמו כן, כשאומרים "משורר" אין מתכוונים לאותו טיפוס מפוקפק שבמקום לשבת וללמוד את הדברים הבסיסיים מכלה את זמנו בכתיבת מזמוטים לעלמות המשרתות בבית השכנים, ואשר בעודו דואג לגדל את שערו פרא, לחנוט את שפמו העבות ולעצב את חודו של זקנו – הריהו מחבר "קומדיות" אודות חייהם והרפתקאותיהם של הפקידים הפשוטים בכנסיה המקומית ורץ להציגם בפני מפקים ופקידי בתי תיאטרון תוך שהוא מוכן להעניק את חייו למי שיקבל את "עבודותיו". הלה, שאהבתו העצמית

תוביל אותו להתאכזב מהרה מהרוח הקרירה בה יתקבלו פניותיו – סופו שיחזור זחוח לבקתתו, ובעודו משכנע את עצמו שהעולם מקנא בידיעותיו וכישרונותיו הוא יתנתק מחבריו, יגלח את זקנו, יגנוז בחיל וברעדה את עבודותיו הקומיות ויחזור אל מרעיו בהודעה חגיגית שמכאן והלאה הוא משורר. בהיותו אמן על אנשי החברה הפשוטה הם מזמינים אותו לשורר בפניהם בעת הגשת הקינוח בחתונה צולעת או בשעת ברכת הורי החתן והכלה... ברי לכולם שטיפוס זה גם-כן אינו נמנה בין המשוררים כי אם, לכל היותר, בין קבוצת בעלי-המלאכה הגרועים אשר להם נטייה לרומנטיזציה.

משורר גם אינו העלם חסר-הזקן הממלא תפקידים שונים עבור עורכי הירחונים הספרותיים (שלרוב גם אינם משלמים), וכותב כל מה שהעורכים או בעלי-העיתון מורים לו. הלה מצהיר במפורש, במלוא הכוונה וללא כל בושה, על נכונותו להיעשות "מומחה לכול" ולהנפיק מאמרים מנומקים בכל תחום: אודות האמנות, אודות הביקורת, על השירה וכן הלאה. הוא פונה לאמרגני התיאטרון ומציע מיוזמתו את שירותיו המפוקפקים בתנאי שישלחו לו בחינם את משקפת-התצפית החדשה. הוא מוכן לתרגם נובלות מצרפתית לגסקונית, ואף יש לאל-ידו להופכן לספרות-מקור אם הדבר יתבקש... טיפוס זה, כשהוא מצליח במטרותיו, הריהו מציף את העיתונים במאמרים המבולבלים שלו (שאינם נקראים על ידי איש), ומעניק לעצמו בחברת מרעיו בבתי הקפה או בשאר מקומות הבילוי, את התואר "משורר"; בהדרגה הריהו הולך ונעשה רגיש במיוחד למבקרים הנכונים בעלי הרוח השנונה, ותוך שהוא קורא באוזניהם את מאמרי-הביקורת שלהם בטון רווי צער וחמלה הריהו דואג להזכיר להם את הידידות העמוקה שיש לו עם כל אנשי השם הספרותיים הידועים בעיר... "היום אכלתי עם רובי", הוא מפטיר כבדרך-אגב בתמימות מעושה... – "אחחח, רובי, איזה אדם נפלא! היו לנו כמה וויכוחים אמנם, אך גם רוקנו יחד מספר בקבוקים של שמפניה... לפעמים מצטרפים אלינו מספר סופרים, משוררים ועיתונאים במצב-רוח טוב. דונזל ו-וואלאדאָלס, העורכים של *El Laberinto*, למשל, ולפעמים עוד כמה אנשי-רוח (מהוללים בעיני עצמם). כולם במצב רוח טוב. בליינים ושתיינים ונותני דרור לרוח... אחחח, אלו חיים, ידידי, אלו חיים... אני אומר לך: אלו נקראים חיים וכל השאר תפל". וכך, בשיא נאוומו, הריהו נוטל את כובעו ברוב-רושם ומהלך לכיכר

סנטה אנה דרך פונקד בית-פרוספרו, אך לא על-מנת לאכול בחברת האישים שהזכיר כי-אם על-מנת לבדוק, בסתר, לאורך של מנורות הרחוב, אם מי-מהם יושב בבתי המסעדות כך שיוכל לבלוש ולהאזין לשיחתו ולספר למחרת בחברת מי סעד אמש... טיפוס זה סופו להאמין לעצמו שהוא אכן חבר של כל משורר. הוא מסתובב בין אנשים ומספר את קורות-חייהם של המשוררים כפי ששמע מפיות מפוקפקים לא פחות משלו, תוך שהוא דואג לייפות את השתלשלות הדברים כדי לגרום להם להישמע מרשימים יותר. אנשים שמקשיבים ומאמינים לו מגיעים בסופו של דבר למסקנה שהמשוררים הם גזע מזיק ומוזר ביותר, שמעביר את ימיו ולילותיו במסיבות ובמסבאות ושעסוק בתחרויות, במריבות ובמאבקים שטותיים. למטומטמים אלו נזקפת העובדה שהמשוררים, ברובם, אינם מוכרים כגיבורים תרבותיים. כמו-כן, בזכות אישים אלו נופל בחלקם של המשוררים התענוג המפוקפק שבהאזנה לסיפור חייהם עצמם כפי שהוא מגולל בידי אנשים שאפילו לא יודעים את מקום הולדתם ואת סגנון עיסוקם האמנותי... "פְּתִיבִים" מהסוג הנזכר אינם שייכים, איפוא, לקטגוריית המשוררים, כי אם לז'אנר מיוחד בקטגוריית המטומטמים.

עוד לא נמנה כאן עם המשוררים הטיפוס השרמנטי שתקוע כבר עשר שנים בגיל עשרים וחמש – עת נסע פעמיים לפריז וקנה לו דרך מיוחדת לדבר, להתלבש, ללכת ולחיות; דרך שגם אם אינה הולמת במיוחד את דרכי מדינת הולדתו ומקום מגוריו הנוכחיים הרי היא מספיקה דיה כדי לעשות רושם. מפריז ייבא העלם השקפת עולם אוניברסאלית-מלאכותית וכן את התואר הנחשק בעיניו – "משורר". כמובן שהוא מכיר את אלכסנדר דיומא, מחליף מכתבים עם שאטובריאן, יצא לו לסעוד כאלף פעם עם ויקטור הוגו והוא אף לימד את אשתו (של הוגו) שירי-עם אנדלוסים ("שגם האישה, וגם בעלה – הוגו – אף-פעם לא הצליחו לקלוט..."); הוא שתה (פעמים רבות) כוסות-תה בחברתה הענוגה של מאדאם דוֹבֶּבֶאן [ז'ורז' סאנד], חילק עצות מועילות לפרדריק סוליה בנוגע לזכרונות השטן' שלו, ונתבקש על ידי הנהלת התיאטרון של פריז שיקבע את מקומו שם כדי לעזור בניהול האמנותי של המוסד. הוא כותב בכל העיתונים בשל ידידות-אישית עם העורכים שמתכבדים בכך ששמו מופיע ברשימת הכתבים. הנשים היפות במדריד מפקידות בידיו, כולן, את יומניהן, עליהם הוא מואיל לחתום במסר אהבה כללי "שיאחד בין כל השכבות". הוא מפרסם

מראש תאריכים מדויקים עם זמני מפגשיו הפומביים – במדריד ובשאר הערים – "הנוגעים לענייני אמנות", ומכיר מקרוב את כל התכשיטים המאוכלסים במועדוני התרבות ובתי-התיאטרון המחוזיים – כלומר: את כל הנשים היפות המככבות יפה כל-כך בקומדיות המקומיות (ואשר היו אמורות להופיע רק בבתי-התיאטרון הגדולים. ההפקות הקטנות מסיבות לשחקניות הללו רק נזק, ומיעדות אותן להיות כוכביות קומדיה זולות בעוד שהן מסוגלות ליותר מכך. ואגב-כך ייאמר כי מעולם לא ראינו עד כה אף לא אמן אחד שנוצר בזכות המוסדות התרבותיים הללו). מאחד מבתי-התיאטרון הללו מגיע הטיפוס הנווד עליו אני כותב כעת, והוא זה אשר מפרסם בעיתונים מיני הילולים ושבחים על מופעיו הנלוזים, ואשר ה"מאמרים" העמוקים שלו מגיעים בסוף, לרוב, לכדי עיסוק מאוס בעניינים כגון 'עיניה היפות של פלוני', 'השיער המיוחד של אלמונית' ו'החיוך המהפנט של א היפה' – מחמאות אשר, לפי דעתי, יתבררו לבסוף כהישגיהן הגדולים ביותר של השחקניות הללו, בהתחשב בעובדה שהן חשופות רק לדברי-הלל כל הזמן. טיפוס זה אינו נמנה איפוא אף הוא עם המשוררים, אלא נכנס תחת הגדרה משולשת ומיוחדת של חובבן, "אמן" ופאתט. ועתה, לאחר שנחשפנו לדמויות-הכזב, נחזור לתיאורו האמיתי של המשורר.

משורר הינו דמות מיוחדת מקרב בני האנוש שתכונותיו מובילות אותו לראות את האור במקום בו גזר עליו אלוהים להיוולד – יהא זה בעיר או בכפר, ביבשה או בים, כצאצא למשפחה אצילית או פשוטה, ענייה או עשירה וכן הלאה... משורר מתחנך בילדותו בחינוך שנותנים לו, גדל עם אחיו, ונתון כמו כולם לכל השפעות העולם, אלא שבהיותו מחונן בלב מרגיש ובדמיון מבריק באופן יוצא-מן-הכלל – אט-אט מתחיל הוא לראות ולשפוט את מאורעות החיים באופן קצת שונה משאר האנשים... גם כאשר יפקידוהו מדריכיו והוריו תחת הנהגת טובי המורים, המשורר יתקדם באיטיות בלימודים הפורמאליים ויגלה עניין בספרים אחרים, כאלו שאינם נמנים על חומרי הלימוד דווקא... עם הזמן קריאתו מחדירה בקרבו תובנות חדשות עד שהוא מחליט יום אחד להביא עלי-כתב מקצת מהגיגיו ולנסות לתמצת את הרעיונות, המאויים והדמיונות הילדותיים שלו... ספרי ההיסטוריה, הרטוריקה, הגיאוגרפיה וכן שאר הדברים שהוא למד לבד או כחלק מתוכנית בית-הספר נחלצים לעזרתו בשלב זה, ומסייעים לו

בתרגולי הכתיבה. כעבור זמן-מה הוא יגלה כי רעיונותיו מסוגלים להביע את-עצמם מאליהם, ובאופן יפה ואלגנטי דווקא; הוא מגלה שהעושר וההרמוניה הטבעית של שפת-אימו מחוננת אותו באפשרות להתבטא באופן קולח, שאינו דורש ממנו מאמצים מיותרים כיוון שהחושים והאינסטינקטים הטבעיים שלו מצליחים לגרום לו להביע מושגים בכל מיני סוגים של משפטים וביכולתו לזהות ולברור את הטוב מביניהם, לפי טביעת העין, בהיותם מסודרים לפניו על הנייר... מכאן והלאה התמסרותו-הראשונית לשירה, שבשלב זה כבר מגובשת דיה, גורמת לו לברור מודלים להערצה, לתור אחר מחקרים ללמידה ולתרגול ניסויים פרקטיים במטרה לבחון את השתפרותו. כאן מתחילים גם ספקותיו ותהיותיו. בשלב זה הוא שם-לב כי רבים מרעיונותיו כבר בוטאו על-ידו בעבר, בהזדמנויות שונות, אם-כי באופן ילדותי; תגלית זו, שאינה נותנת מנוח לליבו הישר, גורמת לו לשאוף להתקדם בדרך בה בחר ולתור אחר דרכי-ביטוי חדשות – מעולות ומשויפות. הוא קורא כמה שיותר יצירות הנקרות בדרכו, בוחן כמה שיותר אסכולות אמנותיות מבין אלו הידועות לו, מקשיב כמה שיותר לאלו אשר הוא מאמין כי ניחנו בחושים פואטים ואמנותיים ומתאמן באופן פרקטי על כל התיאוריות שהוכיחו את עצמן בעיניו ואשר התקבלו היטב על ידי הקהלה המוכר לו.

החל מרגע זה לא נדרשים לו למשורר המתחיל אלא חמישה-עשר רגעים; חמישה עשר רגעים מוצלחים שאם מחפשים אחריהם בשימת-לב – הם תמיד נמצאים. חבר שמציג אותו בפני חבר בעל-עמדה, אישה שממליצה עליו בפני חבר-ועדה בתיאטרון וכו', מעמידים אותו במצב בו ניתנת לו הזדמנות ראשונית להציג בצניעות בפני העולם את גאונותו האמנותית... החברה מאזינה לו בעונג – אולי אף מוחאת-כפיים בהתלהבות, ותיכף נמצא כבר סוכן שיהיה מוכן לשלם על היצירה ואף להמליץ עליה בפני ועדה חשובה. אמנותו מוצאת-חן בעיני הועדה, מתקבע לו מוניטין וסגנון, שמו נעשה מוכר... וכך נעשה הילד לאיש, והתלמיד למשורר. יום זה מסמן עבורו תחילתה של תקופה חדשה...; פסגת שאיפתו האמנותית של משורר בימינו נמצאת בתיאטרון – כיוון שהיצירה הדרמטית נושאת בחובה מנעדים של רגש ושל תועלת יותר מכל ז'אנר אחר, ואילו הצעיר המתחיל שלנו כבר טמן את זרעיו העתידיים ונכוננו לו חיי-יצירה טובים.

הרי-לכם אם-כן דמותו של המשורר בן זמננו – זה האדם המקדיש את חייו ליצירה, ואשר עבודתו האמנותית הינה גם העבודה המקצועית שלו. בשאיפה לשם-טוב ולהכרה בגבולות המדינה בה הוא פועל, המשורר מטביע את רגשותיו בפואמות נלהבות, מהדיר את גיבוריו ביצירות היסטורית-דרמאטיות חשובות, וחוגג או מבקר בסאטירות-קומיות את דרכי החיים ומנהגי היום-יום בחברה הקרובה שלו. הקהל לעומתו משיב לו בתשואות ובהכרה, ואילו המדינה מודה לו על תרומותיו להידור-שמה והגברת המורשת שלה ומונה את שמו בין האישים החשובים שהנחילו כבוד למדינה במהלך המאה.

בכל המובנים האחרים אין המשורר בן-זמננו שונה כלל משאר האנשים. מנהגיו תואמים את הנורמה המקובלת על שלל פרטיה ודקדוקיה, ואינם חורגים ממנה במאום. לכל היותר תתגלה אי-התאמה בין יצירותיו לבין אופיו-שלו עצמו (מה שקורה לעתים מזדמנות), כך שלפעמים דווקא משורר חמור-סבר, מוקפד ובעל מידות טובות יבחר לשורר את סצנות הכאוס, הבלבול והמבוכה של העולם; ואילו יצירותיו של ידידו ההיתולי וקל-הדעת יתמלאו לפתע בסצנות מבעיתות והרות-גורל בהן אישים חשובים ורציניים משחקים תפקידים ראשיים...

כמו כל איש-מקצוע, גם המשורר אינו נהנה כששואלים אותו לעבודתו שוב-ושוב וגורמים לו לדבר עליה במקומות ובזמנים לא מתאימים.

משורר אינו מפגין את כישוריו הפואטיים בכל שיחת-מרעים פשוטה, כי אם בהזדמנויות הדורשות זאת. כמו-כן, הוא אינו משתמש בכישורו כדי להפגין עליונות וכוח או לשם קידום מטרות לא ראויות.

משורר מקבל בצניעות את הפרסים או את תארי הכבוד המוענקים לו על-ידי גופים שונים, תרבותיים וממשלתיים, וחולק את כספו לעתים עם האנשים הראויים בעיניו.

שמח או עצוב, נמרץ או עצל, לטוב ולרע – משורר הוא תמיד משורר. בין אם חייו ריקים ובין אם הם מלאים, בין אם חונך בידי הורים אוהבים ובין אם בידי מזניחים, בין אם מנהגיו אציליים ובין אם לאו – משורר הוא תמיד משורר.

דרכם של האנשים הנבערים לחשוב שהעובדה שהם מכירים אישיות גדולה מציבה אותם בדרגה נעלית; כאילו יש בכוח עצם הסעודה עם גנרל, החיים לצד נואם דגול או ההיכרות עם מוסיקאי מפורסם להחדיר דמיון בקרב הלב

הצחיח, שפה נעלית אצל הלב הכמוש והרמוניה-ססגונית בלב הפשוט והדל. אולם זהו טבעו של עולם, וזה גורלם של כל המתבלטים מעל האחרים בתחום מסוים. וגם בזה לא נבדל מהם המשורר...

מאמר זה יתארך יותר מדי אם לא אדע מתי לעצור. אעיר אפוא הערה אחרונה, והיא שכמעט כל משורר נתפש על-ידי הקהל בשלב זה או אחר כאיש-פרא בטל והולל. הנחה זו ניחנת, על-פי רוב, במידה לא-מבוטלת של צדק. כיוון שעבודת המשוררים מתבססת על השראה הרבה-יותר מאשר על התמסרות והתמדה, יוצא להם לבלות – לעתים לא-נדירות – ימים-ארוכים בפגרה ובחוסר-מעש; ימים אלו לא תמיד מצטיינים בהנהגה מופלגת של פרישות וטהרה מצד המשוררים, המונחים – גם בלאו-הכי – בידי אופיים הנסחף והגוזמא התמידית שבמחשבותיהם ודמיונם... למרות זאת, תיאוריה זו על אודותם אינה יוצאת אלא תיאוריה בלבד, וישנן דוגמאות רבות החורגות הימנה.

דבריי על המשורר באים לסיומם כאשר את מבטחי אני שם בכך – ידידי הקורא. הואיל ומאמר זה איננו לגמרי משביע-רצון מבחינתי, תקוותי היא כי עלה בידי לשרטט בפניך לכל-הפחות רעיון כללי בטרם הוגיעך מוחך העייף... אשר לשמות המשוררים החיים ופועלים בימינו אלו על אדמת ספרד המיוזעה – ניתן לדלותם מבין השורות אם יואילו-נא לקרוא את דבריי בקפידא. ברצוני בכל-זאת למנות כמה שמות ולומר באופן מוצהר כי יוצרים ומשוררים שחיברו יצירות מופתיות כגון: *Guzman el Bueno*, *Don Álvaro o la*, *Los Amantes de Truel*, *Detras de la Cruz el Diablo Simón*, *El Diablo Mundo*, *No Ganamos para sustos, fuerza del sino* *Bocanegra* וכיוצא באלו – ייחשבו לנצח כמשוררים אמיתיים, בלי קשר לאופי חייהם ולפרשיות שנקשרו בהם; ולמרות שרבים משונאיהם ומהסופרים המקנאים להם יעשו הכל כדי לרכוש לעצמם תארים נכבדים דומים, שמם של הראשונים לא יישכח, ויצירתם ומורשתם – יחד עם שמותיהם – יועברו לדורות הבאים, כך שבמקודם או במאוחר, כל עוד הם זוכים לכבוש את ליבו של ח. סורייה, לא-יהיו הם נחסרים הן בזרי פרחים שיונחו על מצבותיהם לאחר המוות והן בתהילת-הערצה שתופנה כלפיהם בעודם חיים.

(מספרדית: מענדל זאיאנץ)

ויקטור הוגו

שירה

מקורו של החיבור הפואטי בשתי תופעות אינטלקטואליות: ההגות וההשראה. ההגות היא מיומנות, ההשראה היא מתת. כל בני האדם יכולים להגות, ברמה כזו או אחרת; מעטים נחנו בהשראה. Spiritus flat ubi vult – הרוח נושבת כרצונה. בהגות הרוח פועלת; בהשראה, היא מצייתת; כיוון – שהראשונה מצויה באדם עצמו, ואילו השנייה מוענקת לנו מלמעלה.

מי שמעניק לנו את היכולת הזו חזק מאיתנו. שתי פעולות אלה של המחשבה כרוכות זו בזו בנפשו של המשורר. המשורר מזמן את ההשראה באמצעות ההגות, כשם שהנביאים מתעלים לכדי אקסטאזה באמצעות התפילה. על מנת שהמוזה תתגלה לו, על המשורר להשליך במובן מסוים את כל קיומו החומרי אל תוך הרוגע, אל תוך הדימיה וההרהור. עליו להיות מנותק מחיי החוץ כדי להפיק את מלוא העונג מאותם חיים פנימיים הצומחים בקרבו כמו יצור חדש; ואין העולם האידיאלי יכול להתגלות לו אלא כאשר העולם הממשי נעלם מעיניו כליל. דומה שבהתרום הרוח הפואטית יש משהו נשגב מדי לטבעו של האדם הפשוט. הולדת הגאון לא תוכל להתממש אם הנפש לא היטהרה בראש וראשונה מכל עיסוקיה הוולגריים הנשרכים אחרינו בדרכי החיים; שכן המחשבה איננה יכולה להצמיח כנפיים בטרם נפטרה ממשאה. אין ספק שמשום כך ההשראה אינה באה אלא בעקבות ההגות. אצל היהודים, אותו עם שההיסטוריה שלו כה עשירה בסמלים מסתוריים, רק כאשר הכהן – מקים המזבח – הצית בו את האש הארצית, יכולה הייתה קרן האור האלוהית לרדת מן השמיים.

אילו סיגלנו לנו את המנהג להתייחס לחיבורים ספרותיים מנקודת מבט זו, ייתכן שהביקורת הייתה זוכה לתפנית חדשה; שכן משורר אמיתי, אם אמנם הוא אדון להגותו, לבטח איננו אדון להשראתו. הגאונות שניתן בה ושאותה לא הוא הקנה לעצמו, שולטת בו על פי רוב; ויהא זה משונה אך אולי נכון

לומר שהדברים שנכתבים על ידינו כמשוררים, זרים לנו לא פעם כאנשים. רעיון זה בוודאי נראה לנו פרדוקסאלי במבט ראשון. עם זאת עולה ממנו שאלת הידיעה, באיזו מידה שייך השיר לקול, והשירה למשורר.

אשרי האיש החש במחשבתו את כפל עוצמתן של ההגות וההשראה, זהו הגאון! תהא אשר תהא המאה בה הוא חי, המדינה בה הוא חי, בין אם נולד אל חיק פורענות מבית, בין אם נזרק אל תקופת מהפכה, או גרוע מכך – אל עידן של אדישות, עליו להתמסר לעתיד; כי בעוד ההווה שייך לאחרים, העתיד שייך לו. הוא נמנה עם אותן בריות נבחרות שנועדו, בבוא היום, לגדולות. במוקדם או במאוחר, יום זה יבוא ואז, שבע מחשבות ורווי השראה, הוא יוכל לעמוד באומץ לנוכח ההמון, ולחזור על קריאתו הנשגבת של המשורר:

הנה הוא המזרח שלי; עמים ולאומים, שאו עיניכם!

* מתוך *Littérature et philosophie mêlées* (1834)

(מצרפתית: ליאורה בינגהייזקר)

מילים אחדות על תרגום שירה

- תרגום שירה לפרוזה – ואין זה משנה עד כמה נאמן הוא למשמעות ובאיזו מידה של רגישות שועתקו המילים – פירושו לבגוד בשיר. לתרגם בתים סדורים לחרוז חופשי, חרוז חופשי לקופלטים חרוזים, פירושו לעשות עוול של ממש למשורר הזר. אצל רוב המשוררים, צורתו של השיר אינה חיצונית לו: השיר לא יכול היה להיכתב באף צורה אחרת. כשדמותו של השיר מגיחה לראשונה לנגד עיניו של האדם השליו והנסער עד למאוד אשר כותב אותו, צילה של תבניתו כבר משורטט במעומם; הוא חרוז או שאינו חרוז, הוא כבר כתוב בטרימטר, טטרמטר או פנטמטר; זהו שיר בחרוז חופשי, סונטה, אפוס, אודה, מחזה בחמש מערכות. עבור משוררים רבים מאפייניו הפיזיים של השיר, המשקל שלו, חרוזיו, המוסיקה שלו, האופן בו הוא פרוש על הדף, אינם נופלים בחשיבותם מן הדברים אותם ביקשו לומר בשיר; עבור אחדים הם אף חשובים בהרבה.

- כשג'ורג' דילון כתב לי שהוא מתרגם לאנגלית שירים אחדים מ'פרחי הרע', ושהוא שומר בכל מקרה ומקרה על המשקל והצורה בהם השתמש בודלר במקור, גיליתי עניין רב; מאז ומעולם סברתי שזו הדרך היחידה לטפל במשימה מסוג זה. נכון שהמתרגם, אשר ממילא מתקשה להעביר שיר משפה אחת לאחרת מבלי לחנוק אותו בתהליך, נוטל על עצמו כאן מעמסה נוספת; אך הוא מתוגמל לעילא כאשר הוא נוכח שתרגומו – כשקוראים אותו בקול רם מיד לאחר קריאת המקור – מהדהד את המקור; שהוא עדיין, באורח פלא, למרות שמילותיו הן בשפה אחרת – אותו השיר. [...] ייתכן שהשירה שבו זכתה לטיפול הגון פחות או יותר, אך האנטומיה שלו נותרה בשלמותה. איני מבקשת לרמוז על כך שאם המתרגם נצמד למשקל ולסכימת-החריזה שבמקור, או אז רשאי הוא להתיר לעצמו חירויות יתרות בכל הנוגע להלך הרוח ולתוכן הממשי של המלים עצמן, של המקור. לא. עלינו להניח שהמתרגם הוא אדם רציני, ככל הנראה חסיד

גדול של השיר שאליו הוא ניגש, או לכל הפחות מלא הערכה כלפיו. זוהי חובתו, כמו גם העונג שלו, לשעתק את השיר הזה על כל מאפייניו באופן נאמן ככל שרק אפשר. ההבנה, במהלך עבודתו, שהשיר שלו מתחיל להידמות למקור, ובצורה מסוימת אף מרמז על הצליל של המקור, מחזקת את רוחו ומעודדת אותו להמשיך במשימתו המפרכת.

- שירה אינה צריכה להיות מתורגמת, ולמעשה אינה יכולה להתרגם כראוי, אלא בידי משוררים; אך לא די בכך; הדבר מורכב וסבוך כמתן עירוני-דם. ספק רב אם משורר אנגלי כלשהו יכול לתרגם באותה מידה של הצטיינות את פייר דה רונסאר, ויקטור הוגו, אלפרד דה מיסה ושארל בודלר. ניתן להניח במידה מסוימת של בטחון כי וויליאם וורדסוורת' עשוי היה לתרגם היטב את שיריו של ויקטור הוגו; אך אם טיפה אחת מדמו של וורדסוורת' תחדור לעורקיו של בודלר, התוצאה תהיה מוות מייד. בודלר עצמו היה כה מוכשר לתרגום יצירותיו של אדגר אלן פו, שלעיתים, בעת קריאת התרגום, ישנה התחושה כי פו כתב את סיפוריו הן באנגלית והן בצרפתית, וקשה להחליט באיזו שפה הם עדיפים. אך בודלר, באימיטציות שלו לשיריו של לונגפלו, לא הצליח במיוחד. בלי קשר לשאלת המשקל, דומה כי כרויה הייתה תהום טבעית שאינה ניתנת לגישור בין המחשבה ונטיית הטעם של שני המשוררים, הצרפתי והאמריקאי. תוכלו למשל להבחין כי במקום בו לונגפלו כותב בפשטות: "גיטשימניטו האדיר... ניצב זקוף", בודלר כותב: "מושל בכל החלל ורחוץ באור, הוא ניצב זקוף, כביר ומלכותי".

- המשורר המתאים ביותר, מן הבחינה הטכנית, לתרגם את יצירתו של משורר זר, הוא בעל מלאכה מוכשר וקפדן בשפתו שלו, שיש לו גם שליטה מקפת בשפה שממנה הוא מתרגם. אולם אם אין בו חיבה לשיר שאותו הוא מתרגם, כל כישוריו לא יסייעו בידו להרגיש שהוא היה יכול לכתוב את השיר הזה בעצמו. השיר עשוי להיות שונה עד מאוד משירתו שלו; ואף על פי כן הוא מוכרח להרגיש, לכל הפחות במשך הזמן שבו הוא עובד על התרגום, שהוא היה יכול לכתוב את השיר הזה בעצמו. הוא מוכרח להיות מסוגל למלא את עורקיו של השיר – אשר כמעט ונתרוקנו בשל הפצע שגרם התרגום – בדמו שלו, ולגרום לשיר לשוב ולנשום.

- לא ניתן לתרגם היטב משורר שאת מסתייגת ממנו. לסלוח למשורר או לגנות אותו – שתיהן אפשרויות גסות רוח והרסניות גם יחד עבור המתרגם. השיר הוא דבר. האם הוא מעניין? – האם הוא יפה? – האם הוא נשגב? אם כן, אז איש לא כתבו. הוא קיים כשלעצמו.

* מתוך המבוא שחיברה מיליי לתרגום שלה ושל דילון ל'פרחי הרע' (1936)

(מאנגלית: יהודה ויזן)

מחשבות אחדות על שירה

קונדרטי פיודורוביץ' רילייב (1826-1795), מנהיג מרד הדקבריסטים והמשורר הידוע והמוערך שבהם. נטל חלק מרכזי בפולמוס הלוהט של התקופה בדבר טבעה של אמנות השירה והכיוון אליו ראוי להפנותה. המאמר 'מחשבות אחדות על שירה' (1825) מבוסס על קטע מתוך מכתב ל-NN (הנמען הוא א.ס. פושקין) ומהווה מעין תגובה לטיעונו של פושקין עמו ניהל רילייב חליפת מכתבים.

הפולמוס על סגולותיהן של השירה הקלאסית והרומנטית, אשר מעסיק מזה זמן מה את אירופה הנאורה כולה, נתעורר לא מכבר גם אצלנו. הלהט המאפיין את הפולמוס הזה לא רק שאינו פוחת עם הזמן, אלא אף מתגבר, ולמרות כל זאת, לא מצדדי הרומנטיקה ולא ברי הפלוגתא שלהם, הקלאסיציסטים, יכולים להתהדר עדיין בניצחון משכנע. אני חושב שהסיבה לכך היא שבטיעוניהם, שני הצדדים מתמקדים בסמנטיקה ולא במהות העניין, ומייחסים חשיבות מוגזמת לצורות [השיריות], כאשר למעשה, שירה קלאסית כלל אינה קיימת, כשם שלא קיימת גם שירה רומנטית; תחת זאת, השירה היחידה שהייתה אי-פעם ותהיה בעתיד, היא שירת אמת מקורית, שחוקיה היו ונותרו בעינם. ניגש לעניין.

בימי הביניים, כאשר אורו הראשון של שחר הנאורות הפציע בשמי אירופה, החלו מיני מלומדים לכנות את המחברים שנבחרו על-ידם לשם הצגה בכיתות, בשם 'מחברים קלאסיים', קרי, מחברים מופתיים. כך זכו משוררי העולם העתיק הומרוס, סופוקלס, ורגיליוס, הוראטיוס ואחרים, בכינוי 'קלאסיקונים'.

המורים והתלמידים האמינו בכל מאודם שרק דרך חיקוי צורתה ורוחה של שירת הקדמונים, ניתן להעפיל אל הפסגות אליהן העפילו אותם הקדמונים עצמם. הדעה הקדומה האומללה הזו, שהפכה ברבות השנים לנחלת הכלל,

הייתה הסיבה לעליבותן של מרבית יצירותיהם של המשוררים החדשים. יצירות המופת הקדומות, שאמורות היו בסך-הכל לשמש כגורם מדרבן עבור משוררי ההווה, החליפו בעיניהם את האידיאלים הפואטיים עצמם. כמובן שאותם חקיינים לא הצליחו בשום אופן להשתוות למופתים אותם ביקשו לחקות, כאשר במו ידיהם ממש שללו מעצמם את כוחם וייחודם. כשעלה בידיהם בכל זאת ליצור איזה דבר מעולה, היה זה באופן מקרי בלבד, ורק כשנושאי היצירות שלהם ניטלו מן ההיסטוריה העתיקה, בעיקר מזו היוונית, במעין תהליך המרה של החקר המאומץ של רוח הזמן, אורחות החיים של התקופה והסביבה האזרחית והגיאוגרפית של המקום שבו התרחש המאורע אותו הם ביקשו לתאר, בחיקוי. זוהי הסיבה לכך ש'מרופה', 'אסתר', 'מיתרידטס' ויצירות נוספות של ראסין, קורניי ו-וולטר, הן יצירות מעולות. זוהי גם הסיבה לכך שכל יצירותיהם של מחברים אלה ואחרים, שנושאייהן נלקחו מן ההיסטוריה העכשווית והולבשו בבגדי הדרמה העתיקה, ככלל רחוקות מאוד משלמות.

הענקה גורפת של התואר 'קלאסיקון' למשוררים עתיקים רבים שיצירותיהם נבדלות אלה מאלה מאוד בערכן הפואטי, הזיקה מאוד לשירה החדשה ועד היום מהווה את אחת הסיבות העיקריות לבלבול המושגי שלנו ביחס לשירה בכלל ולמשוררים מסוימים בפרט.

תכופות אנו מציבים על אותה מדרגה משורר מקורי וחקייני: הומרוס ו-ורגיליוס, אייסכילוס ו-וולטר. אנחנו מכוונים לרוב אל המטרה שהורתה לנו בידי אריסטו וממשיכיו חסרי הכישרון בעת שאנו כובלים את עצמינו בשלשלאות הדעות המשומשות וקוצצים את כנפי השכינה הפואטית באמצעות החיקוי. רק לעתים נדירות הצליח אי-מי לפלס לעצמו דרך חדשה בכוח גאוניותו המופלאה, ובעוקפו את המטרה עליה הורו לו הנוקדנים, עשה לו מופת משל עצמו. כאשר הופיעו כמה משוררים כאלה אשר כפרו בחיקוי רוחה וצורותיה של השירה העתיקה ותחת זאת, גמרו אומר לשמוע אך ורק לקול גאונותם (וכך עלה בידם להעניק לתרבות האירופית שלל יצירות מקוריות), עלה לפתע הצורך להבדיל בין השירה הקלאסית לזו החדשה, והגרמנים החליטו לכנות את זו האחרונה בשם 'שירה רומנטית', במקום לומר פשוט 'שירה חדשה'. דנטה, טאסו, שייקספיר, אריסטו, קלדרון, שילר, וגתה זכו לכינוי 'משוררים רומנטיים'. לכך יש להוסיף, כי המילה 'רומנטי' עצמה ניטלה מן הניב ששימש

לחיבורן של יצירותיהם הראשונות והמקוריות בהחלט של הטרובדורים. משוררים אלה לא חיקו ולא יכלו לחקות את העתיקים, משום שכבר אז, בשל ערוב עם לשונות הברברים, חל עיוות בשפה היוונית ואילו השפה הלטינית התפצלה לכמה נתיבים, ואילו הספרות של שתיהן הפכה לספרות מתה עבור עמי אירופה. כך יצא שמה של השירה הרומנטית כמקורית ומיוחדת מאוד, ובמובן הזה, ניתן להחשיב גם את הומוס, אייסכילוס, פינדארוס, ובקיזור, את כל המשוררים היווניים המעולים ביותר, לרומנטיקנים, כשם שיצירותיהם המעולות ביותר של המשוררים החדשים, שחברו בהתאם לכללי השירה העתיקה אך נושאים לא נלקחו מן העולם העתיק, הן יצירות רומנטיות במהותן על-אף שלא אלה ולא אלה נחשבים לכאלה.

האם לא יוצא מכל האמור לעיל כי הן השירה הרומנטית והן זו הקלאסית כלל אינן קיימות? מהותה ועקרונותיה של שירת האמת היו מאז ומתמיד זהים. ההבדלים בין סוגיה השונים של השירה טמונים בנושאים וצורותיה אשר מושפעים בזמנים שונים מרוח התקופה וממדת האוריינות והתנאים הגיאוגרפיים של האזור שבו נוצרה. את השירה בכללותה ניתן לחלק לשניים: שירה עתיקה ושירה חדשה. חלוקה כזו נראית לי מבוססת יותר. בשירה שלנו מושם עיקר המשקל על התוכן ולכן היא פחות חומרית במהותה. זוהי הסיבה לכך שאצלנו יש יותר מחשבות ואצל העתיקים יותר תמונות; אצלנו יותר הכללות ואצלם יותר פרטים.

בשירה החדשה קיימות חלוקות נוספות, בהתאם למינוח התקופתי ולרוח הזמן שבו הופיעו גאוניה. כזו היא ה-*Divina Comedia* של דנטה והכשפים בפואמה של טאסו [ירושלים המשוחררת], כאלה הם מילטון וקלופשטוק במושגיהם האמוניים הנשגבים, ולבסוף, בזמננו, הפואמות והטרגדיות של שילר, גתה ובעיקר ביירון, בהן משורטטות בכישרון תשוקותיהם של בני האדם, כיסופיהם הכמוסים ומאבק התמיד בין התשוקות הללו לבין הכמיהה הנסתרת לדבר מה נשגב, דבר מה אינסופי.

כאמור, אנחנו מעניקים חשיבות יתרה לעניין הצורה השירית. זוהי סיבה חשובה נוספת לבלבול המושגי שחל ביחס לשירה בזמננו. אלה המחשיבים את עצמם לקלאסיקונים, דורשים חיקוי עיוור וטוענים כי כל חריגה מן האידיאל הצורני הנחשב בעיניהם לקלאסי היא משגה בלתי נסלח. כך למשל כלל שלוש האחדויות של היצירה הדרמטית הוא עבורם בבחינת

ייהרג ובל יעבור. הרומנטיקנים לעומת זאת דוחים את הכלל הזה בשל כך שהוא מגביל את חירות כישרונם, ומחשיבים את אחדות המטרה לתנאי מספיק עבור הדרמה. במקרה הזה אכן יש בסיס לטענת הרומנטיקנים. צורות הדרמה העתיקות אינן מתאימות למידותינו כשם שאינן מתאימות למידותינו שיטות הממשל של הרפובליקות העתיקות. שלטון העם הטהור התאים מאוד לאתונה, ספרטה והרפובליקות האחרות של העולם העתיק, משום שכל האזרחים ללא יוצא מן הכלל יכלו ליטול בו חלק. שיטת הממשל הזו לא הופיעה יש מאין, אלא התגבשה בהתאם לטבע הדברים; הפכה לצורך במצב העניינים המסויים שהשתרר אז בחברה האזרחית. בדיוק באותו האופן, שלוש האחדויות של הדרמה היוונית ביצירות השומרות עליהן, לא הומצאו סתם כך מתוך גחמה רגעית של כמה משוררים עתיקים, אלא נבעו באופן טבעי מתוך מהותן הנושאת של יצירותיהם. כל המעשים כמעט התרחשו אז בעיר אחת או במקום אחד; עובדה זו בלבד קבעה את מהירות ואחדות הפעולה. אוכלוסיותיהן ושטחן של הישויות המדיניות החדשות לעומת זאת, גדול לאין שיעור; בנוסף, מידת אוריינותם של העמים, רוח הזמן ובקיצור, כל התנאים הפיזיים והאנטיים של העולם החדש הרחיבו מאוד הן את הזירה האמנותית והן את זו הפוליטית. שלוש האחדויות של הדרמה כבר לא אמורות, וגם אין באפשרותן יותר, לשמש עבורנו כלל כל יעבור, משום שבימת מעשינו התרחבה מכרך יחיד למדינה מרובת ערים, ובאופן כזה שמעשה המתחיל במקום אחד, מתגלגל ככלל אל מקום אחר, ומסתיים במקום נוסף. אין בכוונתי לומר בכך שעלינו לכפור באופן מוחלט בשלוש האחדויות הדרמטיות. כאשר המאורע אותו מבקש המשורר לתאר לובש את צורת הדרמה הקדומה ללא כל מאמץ, אזי כמובן שלוש האחדויות לא רק שאינן מיותרות אלא אף הכרחיות. העניין הוא שעיוותו של מאורע היסטורי כך שיתאים למסגרת האחדויות המדוברת, פוגע מאוד באמינות התיאור. במסגרת חברותינו האזרחיות אם-כך, יש לנו את מלוא החירות, בהתאם לאופי הנושא כמובן, לשמור על שלוש האחדויות או להסתפק באחת בלבד, קרי, אחדות ההתרחשות או המטרה. הגישה הזו משחררת אותנו מן השלשלאות שבהן נכללה השירה בידי אריסטו. יש לציין אמנם, שחירות זו, בדיוק כמו חירותנו האזרחית, מטילה עלינו חובות כבודות משקל אף מאלה שנכפו עלינו על-ידי שלוש האחדויות. קשה לאין ערוך לחבר התרחשויות

שונות לכדי שלם כך שתיווצר הרמוניה של חתירה מגובשת למטרה – תנאי הכרחי לדרמה שלמה, מאשר לחבר דרמה תוך שמירה על שלוש אחדויות, כמובן בהינתן תכנים מתאימים בשני המקרים.

נזק כבד גורמת לשירה הכמיהה הגשמית להגדרתה, ונדמה לי שצודקים אלה הגורסים כי אין צורך להגדירה כלל. הרי עד כה, איש לא הצליח למצוא עבורה הגדרה מספקת: כל ההגדרות שהוצגו עד כה היו ספציפיות מדי, בהתייחסן לשירה מסוג מסוים שחברה בתקופה מסוימת, בחברה מסוימת או על-ידי משורר מסוים; או כלליות מדי וטובות באותה מידה לכל סוגי האומנויות הלשוניות. כזו היא הגדרתו של אנסיון [פרידריין אנסיון, Ancillon, 1767-1837 – פילוסוף והיסטוריון פרוסי]. לטענתו, "השירה היא הכוח לבטא רעיון באמצעים לשוניים, או כוח חופשי להצגה לשונית של האינסופי באמצעות צורות סופיות ומוגדרות המדברות בשפת הרגש בהרמוניה עם שיפוט ומסירה". הגדרה זו אם כך, מתאימה באותה מידה גם לפילוסופיה ולכל סוגי הידע האנושי המבוטאים באמצעות מילים. רבים אף מגדילים לעשות (ראה 'מודיע האירופי', 1825, N 17, עמ' 26), ובהתאם לאסכולת הפילוסופיה הגרמנית החדשה, טוענים שמהותה של השירה הרומנטית (ובשפתנו, שירת האמת) היא כמיהתה של הנפש האנושית אל השלמות הכמוסה; כמיהה הכרחית הכובשת את רגשותיהם של משוררי האמת של דורנו. אולם, האם לא מדובר במהותן של כל האמנויות כולן?

האידיאל הפואטי, כמו האידיאלים של כל התחומים האחרים אותם מבקשת רוח האדם להשיג, הוא אינסופי ובלתי מושג, ולכן גם הגדרתה של השירה אינה אפשרית כלל, והשאיפה לכך היא אף חסרת טעם. אילו ניתן היה להגדיר את השירה, ניתן אף היה להשיג את הנשגב הפואטי; אולם מי אי-פעם השיג את הנשגב הזה כדי להותירו לדורות הבאים? מה היה קורה

אז ל-perpetuum mobile?

עבודות גדולות ויצירות נפלאות של אחדים ממשוררי העולם העתיק והעולם החדש צריכות לעורר בנו יראת כבוד, אך בשום אופן לא הערצה עיוורת, משום שהדבר נוגד את כללי המוסר הטהור, עושה את האדם כעפרא דארעא ובו בזמן טומן בחובו איזה פחד שאינו מאפשר לו להעפיל אל הפסגות אליהן העפיל המשורר הנערץ ואף מסתיר מפניו את פגמיה של יצירתו.

הבה נעריך אם כן את השירה עצמה ולא את כהניה, נזנח כליל את הפולמוס חסר הערך בדבר הקלסיציזם והרומנטיקה, נשתדל בכל מאודנו למגר את רוח החיקוי הנרצע, ובעודנו פונים אל מקורותיה של שירת האמת, נשקע את כל כוחותינו במימוש האידיאלים של הרגשות, המחשבות והאמיתות הנשגבות, המוכרות כל-כך לאדם ועם זאת, הבלתי מפוענחות על-ידו במידה מספקת.

(מרוסית: טינו מושקוביץ)

מרטיאליס

חמש אפיגרמות

•

פוסטומוס, יום המחר – בו תחיה; לעולם דבוריך
צל המחר; אימתי, פוסטומוס, יום המחר?
זה המחר – מה ארף הוא! איהו? איה נמצאנו?
בין הפרתים הוא, אמר, בין הארמנים נחבא?
רבו שנות זה המחר פשנות פריאמוס או נסטור.
זה המחר, נא ספר, מה מחירו כי נקנה?
יום המחר – בו תחיה? אם תחיה עוד היום – כפר אחרת!
פוסטומוס, זה שאתמול חי כפר חכם יקרא.

(ה, 58)

•

פאולה, בפריסקוס חשקת כחתן. לא אתמה. יש לך שכל.
פריסקוס פוסלך ככלה. שכל גם לו בראשו!

(ט, 6)

•

מריוס אָזנו מצחינה, ומפליא הדבר בעיניך;
נסטור, בד האשם, כי על אָזנו תלחש.

(ג, 28)

•
אולוס, ספרי שירתי יאשרו גם קורא, גם שומע:
רק למשורר פלמוני אין לטושם מספק.
לי לא אכפת: אעדיף כי מנות הפרה שהכנתי
למסבים יערבו, לא לאדון הטבח.

(ט, 31)

•
את ספרוני שירתי תתעקש שאמן לך, קוינטוס.
אין לי. אך יש בחנות טריפון מוכר הספרים.
"מה? ! בדעה צלולה ארפש זוטותיך בכסף? !"
לא אנהג פשוטה! "גם לא אני, ידידי.

(א, 4)

(מלטינית: עמינדב דיקמן)

הברונית אלזה פון פרייטאג לורינגהובן

צמד נפירות

•

הם לא משחררים אף נאד
הם נחנקים מאדים מדחקים
ואם הם פבר תוקעים – אז רק מתוך וולגריית בזויה, חסרת מעצורים.
אבל הם לא משחררים
בשם הרוח הקפשית
והם אינם תופשים
את גדל הארוע –
בו חמר מתגלגל ונעשה לרוח.

•

בהשראת 'ווליס' לג'ג'.

והאל דבר אל לבבי והיה רחום להפליא
פה רחום דבר אל לבבי, פה להפליא
ויאמר אלי אלי: "הנה רשאיית להפליא"
פה רחום דבר אל לבבי, פה להפליא.

והאל דבר אלי פלוצי והיה רחום להפליא
פה רחום דבר אלי פלוצי, פה להפליא
ויאמר אליו אלי: "באת מן הלב המפליא"
פה רחום דבר אלי פלוצי, פה להפליא.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי:
אֲנִי בְּרֵאתִי
לְפָנַי וּמֵאַחֲרָי
אֲנִי בְּרֵאתִי אֶת הַחֹר
כָּל פְּלוּץ שֶׁהָעוֹלָם יָדַע
כָּל לֵב, הוּא מַעֲשֵׂה יָדַי
אֲנִי הוּא רַב אֶמֶן! אֲנִי הוּא אֵל שְׂדֵי!

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי:

אִי—

אִי—

אִי!

עֲשִׂיתִי שְׂצָדָפוֹת תַּחֲרִבְנָה פְּנִינַי —
עֲשִׂיתִי שְׂבָנוֹת יִזְיְנוּ בְּיָדֵי בָּנַי —

כֹּה אָמַר הָאֱלֹהִים.

* הברונית אלזה פון פרייטאג לורינגהובן (Freytag Loringhoven, 1874-1927), שם העט של אלזה פלוץ (Plötz); אמנית אוונגרד, פרפורמריט ומשוררת דאדאיסטית ילידת גרמניה, שפעלה בניו-יורק בתחילת המאה העשרים. בשנים האחרונות התעורר עניין מחודש ביצירתה של ה"ברונית" – אשר הייתה ידועה בין היתר בכך שנהגה לאסוף חפצים מן הרחוב ולהכריז שהם יצירות אמנות – ויש מי שטוענים שהיא העומדת, במידה כזאת או אחרת, מאחורי המזרקה המפורסמת של דושאן; וזאת בהסתמך על מכתב ששלח האמן לאחותו, ובו כתב: "אחת מידידותי, המשתמשת בפסכדונים הגברי ריצ'רד מוט (Mutt), שלחה משתנה מפורצלן בתור פסל".

(מאנגלית: יהודה ויזן)

דמיטרי פריגוב

שלושה שירים

•

המטאטא שלי גמור. הוא נהרס ;
לא שמיש יותר, אז אין בו טעם.
לא כמו בעבר, כוס אֶמֶכ עָרֵס
לא כמו פעם... איך טאטאטי פעם !

בְּחַיִּי, הָרִי אֲנִי טאטאטי פעם
כָּכָה שֶׁהִפֵּל סְבִיבִי בְּהֶק וְהִזְדַּהֵר
וְעִקְשׁוּ הַפֶּל רְעוּע וְקוֹדֵר
וּבְשׁוּם דָּבָר כָּבָר אֵין שׁוּם טַעַם.
וּבָא לִי לְמוֹת.

•

עומד לי בתור, בכפור,
ויוצא לי לחשב, בקשי:
אלו היו אומרים לְרִמּוֹנְטוֹב לְבוֹא,
וגוררים את פושקין האמלל לפה,
ומחזיבים את בלוק לְבוֹא לְפִה לְקַפֵּא,
[וגם את ויטמן או את אֶדְגָר אֶלְן פו]
על מה היו כותבים אז? – על האשר.

•

אלו אוֹבִידִיוֹס,
מִפְּלֵץ הַפִּיּוֹטִים הַרוֹמִי,
הָיָה פּוֹקֵד אֶת מִשְׁכְּנֵי
פּוֹתֵחַ אֶת הַמְּקַרֵּר
וּמְגַלָּה אֶת שְׁאֲנֵי נִזּוֹן מִמֶּנּוּ
הָיָה וַדַּאי זוֹעֵק מִן הָעֶבֶר:
"הֵאֵם זֶה הַדְּבָר שֶׁעֲבוּרוֹ
קִפְחָתִי אֶת חַיֵּי בְּיִסּוּרִים,
בְּאִיזָה חֵר נִדְּח בְּדָרוֹם מוֹלְדֵבְתָּה?
הֲזֵהוּ הַדְּבָר,
אֲדוֹן יְקָר?"

(מרוסית: טינו מושקוביץ)

על השירה

לאחרונה הופיעה בדפוס ביקורת הגיונית לעילא ומנומקת בנושא השירה המודרנית. יתכן, אמנם, שהיחס שגילתה לאחדות מהדוגמאות שהביאה מן השירה המודרנית היה מעט רציני יותר מזה שאני מסוגל להעניק לה; שכן אותם מודרניים המדברים על פיתויים שאין לעמוד בהם לאהבה, אינם תמיד ערים לכך שהם עצמם מענים אותנו בפיתוי שאין לעמוד בו לפרוץ בצחוק. אבל, בסך הכל, המבקר האמור היטיב למצוא לעצמו צידוקים ולשמור על איזון; בהקפידו על ארשת רצינית (כמו שיאמרו הסינים) לנוכח שורות אחדות המוציאות מאיזון מעצם טבען. הוא לא הסתפק בכוז לעבר; אלא הגדיל לעשות והצדיק את ההווה באמצעות הרשעת העבר. זוהי בקווים כלליים, התיאוריה שלו: כאשר מקור ההשראה של תקופה פואטית כלשהי יבש, הכרח הוא שחלוצי התקופה הבאה יסמנו את ראשיתה בצורות הבעה בוטות ואף נועזות. הוא ביסס טיעון סביר על סמך המקרה של וורדסוורת', בהצביעו על כך שניסיונותיו הראשונים של המשורר למציאת סגנון טבעי יותר נתפסו כסגנון גס במיוחד; ולמעשה, כחוסר סגנון מוחלט. אמת, אם נקבל את ההנחה שבלתי אפשרי היה להמשיך ולכתוב בסגנונו של דריידן, על אף ש"ראש היה לו"; אז אין כל ספק שהופעתו של נוסח ישיר יותר ומליצי פחות נראתה גסה ומרושלת עד מאוד.

יצירות אלה של וורדסוורת' אכן הובנו בעיני התרבותיים ביותר שבקוראים בני זמנו לא כהופעתו של נוסח, אלא כהיעלמם של נוסחים קיימים. הבלדות החדשות של וורדסוורת' היו הרבה פחות קלאסיות מהבלדות הישנות. בשורות כגון "ככל שהוסיפו קרסוליו העבים להתנפח" לא נמצאה ההגינות הטבעית שאפיינה בלדות כמו 'הציד בגבעות שבי' או 'סיר פטריק ספנס'. הדבר אכן נראה כשינוי: מהגינות טבעית לאי הגינות טבעית. ויש אמת בתופעה שהמבקר הצביע עליה, כי כיעורם של כמה מהשירים המודרניים מותיר רושם זהה בקרב אנשי תרבות מהזן המסורתי. אבל אפשר שמוגזם להפוך את וורדסוורת' לאביה מיסדה של התנועה

הרומנטית כולה, בהתחשב בכך שידידו קולרידג' כתב בלדה ישנה אמיתית, 'שירת יורד הים הישיש', ובה שורה אחת בלבד אותה "חב למר וורדסוורת'", וכן בדברים שברנס כבר כתב באותה עת ובכך שביירון לא פיגר בהרבה אחריו. וכאן ניתן להצביע על המשגה הרובץ לפתח סיווגים כוללניים כמו "האסכולה הרומנטית", שלפיהם עלינו לסווג את חלונותיו הפתוחים והקורנים של קיטס, יחד עם אלה האטומים, הכמעט משוללי אור יום של ראשונות הבלדות הליריות. בקיצור, הטיעון עשוי מהשערה מתוחכמת, ובמובנים מסוימים מאוד משכנעת. אבל אין זו אלא נבואה עגומה ומגונה למדי, הטוענת שכל המבקש לעורר לחיים את השירה האנגלית מוכרח להתחיל בכתיבת שירים גרועים להחריד, כאחדים משיריו הראשונים של וורדסוורת'.

יחד עם זאת, לאחר שקראתי בכל אותם ניתוחים מדעיים בנושא הצטמצמות השירה הקלאסית במאה השמונה עשרה, או בנושא השירה הרומנטית במאה התשע עשרה, נמלאתי ספק נוסף. הרי בדיוק בסוף המאה התשע עשרה נפתחו שנות החינוך שזכיתי להן; והיתה זו תקופה שבה אנשים דיברו רבות על אודות ספקות דתיים. הפקפוק בדת הוליד לא מעט דתות מפוקפקות. כיום אנו נתונים בתקופה שבה העולם מתחלק באופן חד משמעי לביטול או לצידוק, וכבר חדל להשתעשע להנאתו בספקותיו. אך באשר לי, ראיתי אני שיש יתרון לאדם החדל לפקפק בדת, שכן מעתה הוא פנוי הרבה יותר לפקפק בכל דבר אחר. כל אלה שהטילו ספק בעולם הבא במאה התשע עשרה היו חסידים שוטים של העולם הזה. הם קיבלו כל תופעה אופנתית כאילו היא חלוטה וקבועה; והרומנטיקנים המהפכנים, שחשבו שעוד יחזו בקץ הדת, מעולם לא העלו בדעתם שיום יבוא וחזו בקץ הרומנטיקה. ומכיוון שכך, הם אימצו לעצמם הרגל כפייתי להציב סגנון או אסכולה אחת כנגד האחרת, וראו בניצחון הרומנטיקה על הקלאסיקה את התגברותו האחרונה של האור על החושך. כשסב הגלגל והגיע ניצחון הריאליזם על הרומנטיקה, לא היו נבוכים ומרוגזים יותר מאותה מהפכה חדשה מאשר המהפכנים לשעבר. בין אלה לאלה, דומני, נוצרה מגמה מוגזמת לקבץ את הספרות לקבוצות ולסווגן, וכפי שסיווג הקבוצה הקלאסית היה מוגזם, וסיווג הקבוצה הרומנטית לא כל שכן, כך גם בימינו נוצרת הגזמה בקיבוץ השירה המודרנית לסוגה.

מה שהעולם רוצה, מה שהעולם מחכה לו, אינו שירה מודרנית או שירה קלאסית או שירה ניאו קלאסית, אלא שירה טובה. והספק הנורא, הידוע לשמצה, המקונן בראשי הספקני, נוגע לשאלה האם זה באמת משנה הרבה באיזה סגנון יבחר משורר לכתוב, בכל תקופה שהיא, כל עוד הוא כותב שירה טובה. מבקרים כזה שאני מבקר כאן שופעים תמיד בביטויים כמו "איננו יכולים להמשיך להשתמש בנוסח הרומנטי", או "אקלים זמננו אוסר עלינו לפנות אל מסורת המאה השמונה עשרה", או "משוררים מודרניים נדרשים להימנע מהשפעות פרה-רפאליטיות", וכיוצא באלה. ובכן, אין ספק שאיננו יכולים לכתוב כמו קיטס או כמו רוזטי, לפחות אני איני יכול, וישנו סיכוי קלוש שגם אתם לא. אך הספק השטני ממשיך לדרוף אותי, שמא לא היינו כותבים כך גם לו יכולנו. נניח שיש ביכולתו של אדם להוציא תחת ידיו פרגמנט דמיוני כמו, הבה נאמר, 'קובלא חאן', באותו סגנון לשוני שבו פגשנו ב'קובלא חאן', האם נגיד אז שאכן, אל לנו להתפעל ממנו? האם אין זה סביר שהכותב למצער יתפעל מיצירתו? האם באמת יאמר לעצמו: "ובכן, כתבתי את השורות הללו, שיש בהן דבר מה טורד ומהדהד; יצרתי דימויים שנדמים מושכים בחבלי קסם ודחוסים במשמעות קורנת; חיברתי דבר מה שהיה עושה אותי גדול כמו קולרידג' עצמו, אם רק הייתי חי בזמנו של קולרידג'. אבל, אמהר כמובן להפקיד את יצירתי ללהבות, מכיוון שנוצרה בשנת 7-1936. לא אעלה בדעתי להוציא אותה לאור, כי אווירת התקופה אוסרת עלי לכתוב שירה טובה בסגנון זה. חובתי להפנות לה עורף, ולהתחיל לכתוב שירה גרועה, בתקווה שביום מן הימים היא תשכיל להתפתח לסגנון האמיתי של המאה העשרים?"

צר לי, אבל הספק עוד נוקב בי לגבי האפשרות שאדם כלשהו אכן ינהג כך. נניח שמישהו יחבר יצירה מלודית בנוסח 'הגן של פרוסרפינה', או אחרת נוגעת ללב בנוסח 'אגם האי אינספרי', או אפילו כזאת ציורית בנוסח 'הגבירה משאלוט', האם באמת יותר על כל חלומותיו ויאטום אוזניו לכל רחשיו, מפחד שמישהו יכנה אותו פרה-רפאליטי? מקונן בי חשד קודר ומעיק שרוב המשוררים המודרנים לא התנגדו לפיתוי הזה, וזאת משום שלא זכו להשראה הדרושה לכתיבת יצירות מעין אלה. אבל אם ההשראה היא השראה של אמת מסוגה, או מכל סוג שלא יהיה, מה אכפת לו, לאדם האוהב שירה אם המשוררים המודרנים כותבים במודרניות ראויה?

תנו דעתכם לכך שלא אמרתי בשום מקום שאל למשוררים חדשים להתנסות בסגנונות חדשים. אך אני מתנגד לעמדה השוללת נחרצות התנסות בסגנונות ישנים. אני מטיל ספק בטענה העיקשת, השבה ונשמעת, כי ישנם דימויים או מקצבים או תפיסות, שנעשו בלתי אפשריים עבור כותבים, מפני שאתרע מזלם לחיות בתקופה כזאת או אחרת בהיסטוריה. הדבר דומה בעיני להחרפת השתעבדותנו לתקופה או לאופנה, ללקיחת חלק באותו פאטליזם קודר שמקומו בהחלט מכירנו בשירה המודרנית, אלא שאינו פיוטי, כי אם מודרני בלבד. האיץ זה אירוני שאלה הנכונים לבודד את האמנות, ברוח האמנות לשם אמנות, כפי שנהוג היה לכנות זאת, הם אלה השקועים ביותר, המכורים ביותר לפילוסופיה בת זמנם. בסופו של דבר, גם כיום, 'לוסי גריי' אינו טוב יותר מאשר 'ליסידס'; ואני חושד שכמה מהשורות הקלאסיות שכתבו ביניון (Binyon) וּבְלוֹק יישארו עמנו עד שכבר לא יהיו מיושנות. מה קורה לשירים חדשים כשהם כבר אינם חדשים?

(מאנגלית: יהונתן דיין)

מתוך הטרקטט 'על אמנות השירה'

ספר ראשון, ובו שוטח המחבר בפני הקורא את העקרונות הכלליים
המסייעים בהתגבשות דמותו של משורר

פרק ראשון: מקורותיה של אמנות השירה, עליונותה והתועלת שבה

את מה שמספרים לנו על מקורותיו של הנילוס, הנהר המצרי הנהדר, ניתן לומר גם על מקורותיה של השירה. אומרים שהנילוס מסתיר את ראשו (כפי שאנחנו קוראים אצל אובידיוס; מטאמורפוזות, II¹), משום שאין איש יודע היכן מצויה ראשיתו. ראשיתה של השירה אינה ידועה אף היא לאדם, אולם לא מפני שאמנות זו, החשובה מכולן, מצניעה לכת, אלא מפני שהיא מובילה את חוקרי מוצאה אל זמנים קדומים עד כדי כך, שכל יוצר העולה על דעתנו, כמסתבר, חי בתקופה מאוחרת לאין שיעור.

שנים רבות לפני המבול ואך שנים מעטות לאחר בריאת העולם, יובל בנו של למך מכונה בכתבי הקודש אבי הזמרה לצלילי הקתרוס². אולם תחילה, צריך היה לשיר בקול אנושי – כלי נגינה מוכר וטבעי יותר מאשר הקתרוס. אולם זימרה נעדרת פסוקי שיר, הווי אומר, פסוקים בעלי מספר צלילים קבוע המותאם לניגון, לא הייתה יכולה כלל להתקיים. מכאן שראשית השירה עתיקה יותר אף מיובל עצמו, כך שאין ספק כלל שהשירה הופיעה אצל אדם הראשון מיד לאחר בריאת העולם. ואני אף מניח שאם נתבונן על הטבע לבדו, ניווכח בנקל שרגשו של האדם נוכח דמות אהבתו, הוא-הוא יוצרה הבראשית של השירה. הרי האוהבים אחוזים הם בכמיהה אל החפץ הנחשק או בחדוות השגתו. בדיוק ברגעים מן הסוג הזה מתעוררת בבני האדם הערגה לאיזו תחינה עדנדנה. לאחר השגת המבוקש לעומת זאת,

¹ "פחד תקף את הנילוס וינס לירכתי-ארץ / שם הוא מסתיר את ראשו. לשבעה נחלים התבקע:/שבע בקעות-ישימון יבשות הן – אין מים בהנה..." (אובידיוס – מטאמורפוזות, ספר 2, פסוקים 254-256. תרגום: שלמה דיקמן).

² וְשֵׁם אָחִיו יוֹבֵל הוּא הָיָה אָבִי כָּל תְּפִישׁ פְּנוֹר וְעוֹגֵב. (בראשית, פרק ד', פסוק כא).

אוחזת בהם שמחה בלתי נשלטת; הם מאבדים את עשתונותיהם ופורצים במחול וצוהלים ושרים כאחוזי תזזית. כך ככל הנראה נולד השיר; אולם בשני המקרים (כפי שמתברר לאחר בחינה מדוקדקת ומעמיקה), איזה טירוף קונה לו שביטה בנפש; זוהי האידיאה הפואטית במצבה העוברי. כך, השירה שהופיעה בעריסת הטבע עצמו, הלכה וצברה כוח, אט-אט, טיפין-טיפין, כפי שהדבר מתרחש על פי רוב.

ובכן, חשיבותה הגדולה של השירה וערכה הרב טמונים בראש ובראשונה בנושאים בהם היא עוסקת. המשוררים מחברים דברי שבח והלל לכבוד נפילי האדם, ומשמרים כך את זיכרון מעשיהם הכבירים עבור הדורות הבאים. בנוסף, משוררים רבים גילו לאנושות את רזי הטבע והציגו בפניה את התבוננות שעלו מהתבוננות בתנועת גרמי השמיים.

במשמעות כה כבירה לא יוכלו לפגוע גם אי-אילו שירים מבישים, שחוברו בידי אנשים בעלי כשרון גדול אך נעדר בושה. התבוננות מדוקדקת תחשוף בנקל שלא נדרש כישרון רב או מיומנות גדולה מדי לשם חיבור חרוזים גסים שכאלה; יתרה מזו, אין בה שום דבר מיטיב ואף לא זכר לכשרון או מיומנות גבוהה. הרי עבור אדם שרפס כולו בעוועי אהבהבים אין דבר פשוט מאשר להשתעשע במחשבות ודיבורים על גנים מוצלים, יובלים מפכפכים, פרחים מלבלבים, לחיים סמוקות, נערות זהובות שיער וכיוצא באלה זוטות עדנדנות. נוסף על כך, ההמון הגס והנבער, אחוז בלהט החשק, מזמר בפראות בכל כיכר וצומת. אולם הבלים שכאלה, אפילו אם חוברו בידי אדם ברוך כישרון, אינם שירה אלא פזמוני זנונים של נשות דלת העם העוגבניות או משהו מעין זה. ואני לא חושש כלל שמא יטענו נגדי כי גם מחברים קדומים אחדים, הנחשבים לרוב למשוררים, חיברו לעתים יצירות בלתי הולמות, כמו למשל פלאוטוס, קאטולוס, אובידיוס, מרטיאליס ואחרים. כל אלה זכו בתואר משורר בזכות יצירותיהם האחרות. בכל אופן, אני טוען בכל תוקף כי רשומים על שמם עוונות רבים כנגד האמנות לה הם הקדישו את עצמם, משום שביצירותיהם הטמאות השחירו את שם השירה ופגעו פגיעה מוסרית קשה באנושות. הרי הם פעלו בניגוד ליעודה של השירה, אשר, לפי הוראטיוס טמון בהבאת תועלת או הסבת עונג לאדם, או במתן סיוע לאדם בשגרת חייו באמצעות שני אלה. וכשאמר הוראטיוס "לענג", התכוון בוודאי להתענגות-אמת, קרי, התענגות בריאה להבדיל מהתענגות משחתת.

אפילו בתוכן השירי לבדו טמון ערך רב. לכך יש להוסיף כי המאור הגדול של שכל האדם – הפילוסופיה – נבראה בידי השירה או לכל הפחות ינקה משדיה. הרי אלה אשר כתבו על אסכולות פילוסופיות למיניהן, טוענים כי הפילוסופיה הבראשיתית הקדומה ביותר הייתה פואטית, הוי אומר, כי כל אותן אמיתות אשר נתגלו לאדם בדרך הפלפול הפילוסופי, הגיעו אל אוזני זולתו בדמות שירי זמר ואגדות.

פ. פרוקופוביץ' (1681-1736)

כל זה מעיד באופן מספק למדי על חשיבותה הרבה של השירה, אך הדבר שעושה אותה למשמעותית אף יותר הוא התועלת הגדולה שמפיק ממנה האדם. היצירות השיריות חושפות בפנינו אורחות חיים שונות, אזרחיות וצבאיות. בד בבד, נוטעים המשוררים בנפש האדם מיני מידות טובות, משרשים מקרבה את המומים, והופכים את האדם הנקי מתאוות, לראוי לכל כבוד ושבח; וכל זאת נעשה על ידם בקלות ובהצלחה רבה יותר ככל שהעונג שמסבים לאדם המשקל וההרמוניה גדול יותר; כך נקראים השירים בחפץ לב, בהנאה גדולה, משוננים ביתר קלות ונטמעים עמוק בנפשו של הקורא או המאזין. הדבר המפליא עוד יותר הוא שאפילו סאטירות ומתקפות מחורזות, הווי אומר, שיקויי-מרפא מרים וחזקים לאין שיעור, כשהן עטויות במעשייה וחרוז כבדבש או נקטר, מתקבלות לפתע על הדעת. קיקרו גרס שהשירה מסייעת לרטוריקה בכבודה ובעצמה, וכי צחות-לשון מושלמת אינה אפשרית כלל ללא היכרות עם השירה.

(מרוסית: טינו מושקוביץ)

כשכושי קשים ואנשי קש

1. 'אני מביט הישר אל תוך לבי וכותב בדיוק את המילים אשר באות מבפנים. תיאוריית הפרגמנטים, דרכה שירה הופכת לשקית הפתעות של פריטים אהובים – ארוזים יחד למשעי בדבק הקומפוזיציה המודעת לעצמה והאפית באופן מודע לעצמו, או, לאחרונה, מהמגנים לתערובת אחת בעזרת המכונה של מבנה פרוגרמאטי – היא הסחה. העין אינה פקוחה לרווחה ביצירה שכזו. ישנם מבנים – מבני פאר – פראיים יותר משרטוטים של נהרות, אך הם נחרטים בעקבות פילוס של דרך, ולא עיצוב של גן.'

'טבעי: המילה עצמה צריכה להימחות מן השפה.'
'... אך מהו לכל השדים האנושי?'

2. רון סלימן כתב בעקביות שירה עם גבולות נראים לעין: שירה של צורה. יצירותיו מחוברות במפורש תחת תנאים מגוונים, בהציגן מגוון של עולמות אפשריים, הרכבי שפה אפשריים. שירה כזו מדגישה את המדיום שלה בהיותו בנוי, נשלט בידי חוקים, תחום בכל מקום על ידי דקדוק ותחביר, אוצר מילים נבחר: מעוצב, מתוחמן, מלוקט, מתוכנת, מאורגן, ולכן תחבולה, מלאכותי-מונדי, סוליפסיסטי, תוצרת בית, מיוצר, ממופן ונוסחאתי בנקודות מסוימות: רצוני.

3. יצירה המתוארת כך עלולה לעורר אינחת אצל אלה המבקשים שירה שעיקרה בתקשורת אישית, הזורמת בחופשיות מן הפנים במילותיו של קצב חיים טבעי, יומיומי. יתכן שהאמונה כאן היא ששירה לא תיעשה על ידי שיבוץ מילים בתבניות אלא על ידי הפעולה של פשוט-לתת-לזה-לקרות, לכתוב, כך שמה ש'אצור בפנים נשפך החוצה' ללא התייחסות להעברת נקודה כמו גם לייצור צורה. העניין אינו לייצר פרוגרמות להתקין בהן מלים, אלא לחסל הפרעות מטריחות שכאלה.

מקור השפעה ליצירה אשר נדמית מסוג (אחר) זה הוא הקידוש של דבר שנעשה מוכר בתור ההגינות שלה, הישירות שלה, האותנטיות שלה, התמימות שלה, הכנות שלה, הספונטניות שלה, הביטוי האישי שבה; בקיצור, 'הטבעיות' שלה (כפי שהפסטורלי פעם היה הטבעי, וכמו כן הרומנטי).

הייתי מצביע על 'זיכרון' של ברנדט מאיר בתור יצירה הנראית מושרשת בכמה מן ההנחות (הטבעיות) האלו, כמו גם על הרבה מקרואק. באופן שונה, והמראה של היצירה הוא המדד לאיך וכמה שונה, השירה של פרנק או'הרה רלוונטית. ההישגים של שלושת המשוררים הללו כרוכים במידה רבה באופן שבו היוו חזית להנחות אלה.

4. תכנים אישיים ותחביר שופע, תהיה מה שתהיה המשמעות של תיאורים אלה לכותב מסוים, הם המפתח למראה הטבעי (אם כי צריך לומר שהמבחר של כתיבה הנשענת על מובן כלשהו של טבעי בשביל השראה ושדה פעולה, הוא אינסופי).

5. למיני, למשל, יש במידה רבה את הסחיבה של הטבעי. עבור חלק הוא ניצב בתור התוכן האינטימי ביותר. בשביל אחרים הוא הכוח המניע את כתיבתם, או, גם, המקור שלה.

אדוארד דהלברג מתאר (בסקסיסיות) 'מילה' בתור 'זין'. 'חלקיקים גבריים בוערים', 'תנועות של רצון', הוא אומר, משלהבים את הכתיבה הגדולה של העבר. הוא מוכיח את הספרות האמריקאית על כך שלא הייתה מקורקעת בבשר, מתאר אותה כסטגנטית, א־אנושית וצוננת. 'אָמנים איזוטריים' ו'טכנאים עמומים', הכותבים שלנו – פו, דיקינסון, ת'ורו, הות'ורן, מלוויל ואלה שלפני ואחרי – הובילו הרחק מ'השיר המשותף של עמל, שמים, כוכב, שדה, אהבה'.

6. ישנה גם משיכה לחפש את הטבעי ב'חוויה ישירה', במושגים של הקלטה של האופן בו המציאות האובייקטיבית נתפסת (החיפוש אחר האובייקטיבי), או בהפיכת הכתיבה למכשיר הקלטה של ההכרה. 'יצירה כזו אני חווה בתור מופע מן הפנטזיה והדמיון והראיה, ולא כהבניה, של הכותב. אני מרגיש משוקע בתוכה. היא משתקפת כמקשה אחת בפני.

אני נסחף יחד איתה. החוויה נוכחת בפני. שינויים בטון, במקום מתרחשים כרצף בלתי נמנע: בלתי נמנע משום שהם לכידים, משום שהם מאפשרים לי לחוות אותם, משום שנדמה שהם קורים.

7. 'תחבולה טכנית' הם צורחים, כאילו ששירה אינה דורשת דיוק טכני ('ששירה היא אמנות, אמנות עם טכניקה, עם אמצעים, אמנות שמוכרחה להימצא בשטף מתמיד, שינוי מתמיד של אורחותיה'). טכנאים של האנושי.

8. סימן לייחודיותו של קטע כתוב הוא שהוא מכיל את עצמו, ייסד מקום משלו, ממצב עצמו לידנו. אנחנו מתקרבים, בוהים פנימה, ורואים עולם. יש בו חלקים נעים, הישנויות ניתנות ובלתי ניתנות להסבר, אור מסוים, ריח דחוס וכבד. 'אבל אני יכול באמת לחוות את זה?' כן. אך זה מגלה את התנאים להתרחשותו באותו הזמן שזה נחוה. כך שאיני מרגיש חלק מזה, אלא במידה רבה מול זה. . . . כמובן לעתים אתה שוכח. לפתע פתאום כמה שעות, שבוע, מבזיקים מעליך מבלי שתבחין, ואתה אומר לעצמך 'איך הזמן חולף' –

9. לידנו החוקים הנשגבים ביותר יוצאים לפועל ללא הרף. לידנו לא העובד אשר שכרנו, איתו אנו אוהבים כל כך לדבר, אלא העובד שעבודתו אנחנו.

ליד. ניצבים בפני העולם עם מערך מסוים של אמונות, ערכים, זיכרונות, ציפיות; תרבות, דרך ראייה, מיתוגרפיה; שפה. אולם אנו 'לצד עצמנו באופן שפוי' כי מה שלצידנו גם הוא עצמנו. באותו הזמן בתוך ולצד. – הסימנים של השפה, של קטע כתוב, אינם הבניות מלאכותיות, הבניות גרידא, 'שיום גרידא'. הם אינם יושבים, דוממים, כסמלים בתוך צופן, בובות-דמה עבור דברים בטבע אותם הם מציינים; אלא הינם, לעצמם, לעצמנו, מה שלכשעצמו מספק. 'חומר'. 'אקטואליות'. 'נוכחות'. המישור עצמו, אשר דרכו אנו ניצבים בפני העולם, אשר באמצעותו העולם הנו.

10. השווה / שתי השקפות אלה / על מה / היא / שירה. בֶּאֱחָת, מופע (הקלטה אולי) של מציאות / פנטזיה / התנסות / אירוע מוגש לנו דרך הכתיבה.

ובאחרת, הכתיבה עצמה נראית כמופע של מציאות / פנטזיה / התנסות / אירוע.

11. דוגמא נוספת. הקידוש של הטבעי עולה במושגים של 'קול' והורחב על-ידי גיחות שונות אל תחום האוראלי. מצד אחד, ישנה ההנחה ששירה מבשילה במציאה של 'קול אישי', שאפשר שאינו יותר מעקביות של סגנון והגשה. 'קולו של המשורר' הוא דרך קלה ליצור הקשר לשירה כך שתהיה פחות קשה להבנה (מחוברת אליו ללא אבחנה) כמו להקשיב למישהו מדבר בדרכו המובחנת (ר"ל, להקשיב בכדי למצוא את האדם שמעבר או מתחת לשיר); אולם המחזה כזו אינה בהכרח משרתת את השיר היחיד ויש לה הנטייה להפחית את גוף היצירה של המשורר למעט יותר מאישיות. (בניגוד למה שמהווה עיסוק מרכזי בשירה אמריקאית – חקירת הדקדוק של דיבור, של הבעה בעל-פה, על-ידי טכניקה מסורתית של שירה, וגם, לאחרונה, על-ידי תמלול קלטות.) מצד אחר, ישנו שימוש גובר בקול במבחר של שירה פונטית. חלק מיצירות המיצג וההקלטה משתמשות בקול בעיקר כאוצר מילים שיש לעבד בטכניקות כמו למשל גזירה והדבקה (cut-up), אינטונציה של תנועות ועיצורים, סימולטניות וכו'. אחרות, בחפשו אחר 'הטיב-עי-יות' של ליטורגיה אוראלית שאבדה לנו, ובהשפעת פרקטיקה שבטית ודתית ופאן-דתית-הילתית-פואטית, עושות שימוש בקוליות הקשורה בנשימה האנושית (למשל נעימה – chanting – ועוד מגוון סגנונות בעלי מצלול אורגני). – קול הוא אפשרות עבור שירה, לא מהותה.

12. איני מקיים אבחנה, אין אבחנה שימושית לעשות כאן, בין הפיכת השיר לסובייקט או לאובייקט. כמו כן אין זה נחוץ לבחור בין החשק האישי לתקשר, לספר מה שנראה, לשתף דרך ראייה, לשדר תובנות, אירוניה, או פשוט לתת תחושה של טקסטורה.

הדבר שאליו אני מבקש לקרוא את תשומת הלב הוא שלא קיים סגנון כתיבה טבעי; שהעדפה להתגלמויות המשוערות שלו אינה יותר מהעדפה של מראה מסוים לשירה ולעיתים קרובות של אוצר מילים מסוים (שבדרך כלל נתפס בתור תימות אישיות); שהעדפה זו (בעקרה החלטה פרוצדוראלית לעבוד בתוך תחום מסוים המתקדש לפולחן של שירה)

למעשה מטשטשת את ההבנה של היצירה שהיא, כפי הנראה, העומדת בבסיסה; ובמיוחד כשהדיבור המתחסד של 'תביא את האישי' ו'תן לזה לזרום' הוא התחמקות – על-ידי מיסטיפיקציה – מכמה בעיות דוחקות אשר חגות סביב דיבור אמת, וידוי, הונאה, עצמי כוזב, אותנטיות, סגולה, וכו'.

13. ההישג הניכר של פרנק או'הרה הוא מבנה של שירה אשר במידה רבה נמצא בתוך השדה של האישי. ראוי לציין, עם זאת, שהמילה של או'הרה 'פְּרֶסוֹנְיִזְם' אינה 'פְּרֶסוֹנְלִיזְם'; היא מכירה ביצירה כחזות של אדם נוסף – תודעה נוספת, אם תרצו, כמו גם טבע נוסף. יצירתו של או'הרה מציעה שדה של האישי, ולא פשוט מניחה אותו, פועלת אותו במלואו. שימוש היוצא מן הכלל בקול, לדוגמא, מאפשר, דרך השתובבות מהורהרת באותו הקול, פנטזיה פראית כפי שכל סוריאליסט מדמיין, המוכלת, עדיין, בתוך גבולותיו המוצעים.

14. אין דבר כזה כתיבה אוטומטית. זו טענה שהיו חייבים לטעון המשמיצים של המודרניזם שוב ושוב (כתבה מוקדמת מאת ב.פ. סקינר תקפה את 'סודה הקטן של שטיין') וכעת חייבת להיטען פעם נוספת בכדי להימנע מלקבל בתור ערך ניתוח הנובע מאי-הבנה ואיבה.

לא שלחסידי הטבעי, או האורגני, או האישי, בהכרח תהיה יצירה שנראית אוטומטית. אך נדמה לי שזו נמצאת בלב הטענה החזקה ביותר לכתיבה ספונטנית טבעית – הדחף להקליט או לתמלל את התנועות והיצירים של ההכרה. ההנחה המודרניסטית. מה שחשוב לציין הוא שבפועל, באופן השלכתי, דחף זה משרבב עצמו למשהו כמו חיפוש אחר מתודה של 'תְּחַבּוּר (syntacticalizing) ההכרה', כלומר, הסדרת ההכרה אל תוך השפה; כאילו שההכרה התקיימה באופן שקודם – שלצד – השפה והייתה צריכה להיות 'מוכנסת' לתוכה; כאילו שההכרה אינה בעצמה תחבור – תחבירופוניה.

כל צירוף שאני כותב, כל סמיכות (juxtaposition) שאני יוצר, הם התגלמות של שימוש במלוא הפה של השפה: מלאה באפשרויות של משמעות ובלתי-אפשרויות של משמעות. אין מנוס. מה שיוצא יוצא בנסיבות של שלל נטיות פסיכולוגיות, התנסויות אישיות, ותפיסות

ועיסוקים ספרותיים קודמים. מיטב הכתיבה אשר מקבלת את השם אוטומטית נובעת מסדרה של בחירות שקולות ותבוניות ככל שניתן.

15. כל מה שנכתב נכתב בצורה מסוימת, משתמש באוצר מילים ותחביר מסוימים, ומגוון של טכניקות נבחרות. בין שהצורה, התחביר ואוצר המילים הם תוצאה של משיכה (או היאחזות אידאולוגית) לאורגני והספונטני, ובין שלמראה אחר כלשהו, זו בחירה באותה המידה. לעתים תהליך זה מתרחש באופן אינטואיטיבי או בלתי מודע (השפעתה של ההשראה נכנסת כאן משום שבמקום כלשהו באחורי התודעה ישנם מודלים למה נראה טבעי, אישי, קסום, מיסטי, ספונטני, אוטומטי, כמו חלום, וידוי, דידקטי, מדהים). לעתים זהו תהליך מודע ביותר. בכל מקרה, אתה אחראי למה שעולה. אסוציאציה חופשית, לדוגמא, אינה 'טבעית' באופן אינהרנטי יותר מאשר גזירה והדבקה: ובשום מובן גם לא 'אקראית'. טכניקה אחת שימושית מכיוון שנעשתה החלטה להשתמש בחומר בלתי מודע. אחרת שימושית כדי להגביל את אוצר המילים של השיר למילים שהכותב אינו מפיק בעצמו. בשני המקרים, שלל החלטות מבניות נעשות והחלטות אלה נותנות צורה ליצירה.

16. אוקיי, בהינתן וזה נתון, האם אפשר להמשיך תחת תנאים שנקבעו מראש? או שכל דבר, כל מופע, הוא החלטה חדשה בכל רגע? ובהסתערות פזיזה קדימה זה נראה כמעתיק משהו אחר, או מביט בו, או תחתיו. מה קורה כאשר הדימויים חדלים, כאשר אין עוד דימויים לעומת עין הדמיון ועדיין הסימנים, העקבות הכתובות של הפעילות, ממשיכים להיות מופקים. מוזיקה נשמעת. גם היא מוכרחה לחלוף. חקירה תחבירית של ההכרה הופכת באופן מפורש ביותר להיות העניין, כה מוטמעת אפילו בַּתוֹכָן של גבולות ועולמות אפשריים, שהיא חֲדָלָה להיות, או שרק מטה. התוכן הוא בפשטות כל מה שנמצא בפנים, ומקבל ריתמוס, קדנצות שונות, הדקדקנות שבהקלדת כל אות כיחידה נפרדת, הדחיפה של הפסיק. האם אפשר, לדוגמא, להרשות לשגיאות טיפוגרפיות, טעויות הקלדה, להישאר אינטגרליות? ההקלדה עצמה נהפכת אז לתנאי. זה הופך להיות חלק מהפיתוי. או שמא זהו רק הפחד שלי שכאשר אקיש על מה שאני מוצא

בתוכי אמצא שהוא ריק ואתעקש שהשריטות מוכרחות להיחשב בתור משהו.

17. כתיבה בהכרח מורכבת מחיבור של פיסות וחתיכות מרובות יחד בדרכים שונות. וזה מגיע לנקודה בה אתה מרגיש שכל קומפוזיציה היא תחבולה והטעיה. וככל ש'טיב-עי' יותר המראה כך הוא מטעה יותר. שכל שימוש בשפה מחוץ לתפקודה כתקשורת בדיבור הוא מעשה כזבים (ראה לורה ריידינג). או אפילו, שהשפה עצמה – המתנה לנו בכל מקום את דרך הראיה והמשמעות – היא אשליה (כאילו שישנו דבר כלשהו מחוץ לשפה!).

או בדרך אחרת: אני רוצה רק לכתוב – לתת לזה לצאת – ליצור קשר עם איזשהו תהליך טבעי – מן המוח אל העט – ללא הפרעה של מכונת כתיבה, תבנית פורמאלית. וזה יכול להיראות כאילו השפה עצמה – ההכרח לשים את זה במילים – בכל גרסא שלא תתקבע בה – עומדת בדרכי. שפשוט יש לי את הדבר הזה בתוכי – חרישית – בלתי מותנה על-ידי הבחירות שעלי לעשות כשאני כותב – בין אם זה לכתוב את או לכתוב על. אז זה כאילו שהשפה עצמה עומדת בדרכי לבטא את הדבר הזה, הזרימה הזו, התנועה הזו של ההכרה.

אבל אין מחשבות שלא דרך השפה, אנו רואים דרכה בכל מקום, מוגבלים אליה אבל לא על-ידיה. תנאיה תמיד מערבים את עצמם: מערכת של מילים לבחור מתוכה (אוצר מילים), דרך לעבד את המילים הללו (תחביר, דקדוק): התנאים הטבעיים של השפה. מה שדופק, דוחף, זו אנרגיה, רוח, אַנִימָה, חלום, פנטזיה: יוצא תמיד במבנה, בתור צורה: פרטים אלו, 'צבורים בקרקעיות חומר' בהמהום הזמן הזה – כאן, עכשיו – מילים אלו, תחביר ומקצב וצורה אלו. המראה של הטבעי בתור בנוי, פרוגרמאטי – אמנותי – 'מילים שקרניות' בתור היצירה האבסטרקטית, המורכבת או המבנית ביותר.

18. אין מראה או צליל טבעיים לשיר. כל אלמנט הוא מכוון, נבחר. זה מה שהופך דבר לשיר. לא ניתן להתחמק ממודוסים, אבל אפשר שיהיו מובנים מאליהם. אפשר גם להתכוון אליהם.

יצירה כמו של סילמן מכירה מפורשות בתנאים אלה של שירה, שפה, על-ידי כוונה מפורשת לאוצר מילים, תחביר, צורה, וכו'; הכרה שהיא היא התנאי המקדים לאותנטיות, להגינות. המשיכה אל הספונטני והאישי נחתכת כאן על-ידי עובדת המיליות (wordness): שלא ממש משעתקת את המראה של הטבעי, כמו את התנאים של הטבע – אוטונומיות, חוסר תלות. באור הזה, יצירה כמו 'זיכרון' של מאייר יכולה להיראות משמעותית לא בשל המראה הכמוריומני שלה בלבד אלא גם בשל הסגנון המכוון לחלוטין, המורכב, המלאכותי שלה. כבוד, דחוס, מוטמע. 'העניין המהותי הוא לבנות עולם'. אנרגיה ורגש, ספונטניות, אוצר מילים, צורה – כולם אלמנטים של בניין זה. זה טבעי שיש מודוסים אבל אין מודוס טבעי.

Stray Straws and Straw Men (1986)

(מאנגלית: עמית בן עמי)

שיחה עם אליס אוסוולד

מראיין: יהודה ויזן

אליס אוסוולד (Oswald, 1966) – משוררת בריטית, מן המשוררות המרכזיות בשירה האנגלית של ימינו. כלת פרס ת.ס.אליוט לשנת 2002 ופרס גריפין לשירה לשנת 2017. אוסוולד למדה לימודים קלאסיים באוקספורד והתפרנסה מעבודות גינון. אחדים משיריה ראו אור בעברית בתרגומה של רעות בן-יעקב ('הו' כרך 15, 2017) ושיר נוסף בתרגומה של נויט בראל ('ידיעות אחרונות', 12.06.2017).

נשאלת בעבר לא פעם בנוגע להשפעתו של הומרוס על שירתך, השפעה

שמלווה אותך למן ההתחלה, מראשית דרכך כמשוררת. לפני שנעסוק בשאלות הנוגעות לפואטיקה שלך ול-*Memorial* – יצירה אותה הגדרת כ"תרגום האווירה, או האנרגיה (*ἐνέργεια*), של האיליאדה" – אני מבקש להתחיל בשאלה "פילוסופית יותר". יחסה של הספרות העברית, ושל המסורת היהודית בכללה, לאורך הדורות, כלפי הקלאסיקה היוונית, ניחן לא פעם

באמביוולנטיות ובחשד הנובעים, כפי שסברו רבים וטובים, מן הפער הבלתי ניתן לגישור בין אתונה וירושלים (בין חכמים וגיבורים, בין ענווה ותהילה וכו') א) אשמח לשמוע את דעתך על מה שמכונה 'האתיקה ההומרית' ועל הרלוונטיות שלה לימינו. ב) באיזה אופן, אם בכלל, השפיעה התמסרותך להומרוס על תפישתך את העולם כמשוררת, כאדם? ג) האם ניתן לדעתך להיות מושפע מן הצורה מבלי לספוג את האתיקה? ד) מהם הכלים הפואטיים הטכניים המרכזיים שהעניק לך הומרוס (כמו גם הכשרתך בתחום הלימודים הקלאסיים)?

הומרוס לא נשמע אף פעם כמו משורר של גיבורים. כולו פשוט ומאוזן, למשקל שלו יש שש פעימות, המנגינה מתגלגלת, התחביר מרדני, משפט

נערם על רעהו, כמו ערמת חול; השורות, שהן בדרך כלל סגורות (End-stopped), נמשכות עוד ועוד כמו גלים – לא חשוב מה הדמויות עצמן אומרות, השיר עצמו נשמע לי דמוקרטי, או שמא ביוקרטי (Biocratic), שכן התכונה המובחנת ביותר שלו היא חיוניות. אני מתעניינת בהבדל שבין חוזק (Strength) ועוצמה (Power), בעוד ששיר חזק מציג את הדברים כמות שהם, השיר העוצמתי מנסה לשנותם. התנ"ך רוצה שנהיה טובים. לאיליאדה ולאודיסאה אין תוכניות בשבילנו. למדתי וחקרתי את היצירות הללו כדי לגלות כיצד לראות את הדברים כמות שהם – ובכל זאת, נתקלתי שם גם בקטעים כגון:

כי יש אלות לתחינה, בנות זאוס כביר הכוח.
אלה צולעות, וקמוטות, ופוזלות בשתי העיניים.
והן בעמל משתרכות בעקבי רוח ההרס.
ורוח ההרס עזה, רגליה בטוחות, והיא רצה,
משיגה אותן בהרבה, ומקדימה בכל הארץ
להרע לבני האדם, בעוד הן מרפאות אחריה.
וזה המכבד כשהן מתקרבות את בנות זאוס,
לו הן מרבות להועיל, ולתפילתו מטות אוזן.
אך אם איש כופר בהן ומסרב בקשי-עורף,
הן הולכות ומתחננות לפני זאוס בן קרונוס
שרוח ההרס תדבק בו, שיכשל וישלם גמול.
(תרגום: אהרן שבתאי)

הלטינית העניקה לי את אהבת התחביר והומרוס את אהבת ההקסמטר. במשך זמן רב חיברתי אך ורק בלדות וסונטות; כשהחלטתי להתנסות בחרוז חופשי גיליתי שהריתמוס האינסטינקטיבי שלי הוא ההקסמטר. אני מכורה במיוחד למקצבים הדועכים, ההולכים ומתמעטים בסופי השורות של הומרוס (ארוך-קצר-קצר-ארוך-ארוך) שנשמעים לי כמעין הרפיה מדבר מה, כשחרור. בהקסמטר, שלא כמו בפנטמטר, ההברות המשתנות מעניקות לנושא מרחב תמרון ואפשרות להימלא ולהיעשות שופע.

כנשאלת האם הפעולה הספרותית שהובילה ל-Memorial הייתה פעולה של תרגום או של יצירה מקורית, השבת: "גם וגם. למעשה, אני ניגשת לשירה שלי כמו מתרגמת. אני משתדלת שלא להמציא, אני פשוט משתדלת לתרגם

את שפתו המשונה של העולם הטבעי". (א) כיצד מתרגמים אווירה מבלי לתרגם את התוכן? האם האווירה אינה חלק מן התוכן ולהפך? (ב) כיצד אם כן מתרגמים – ביצירה כמו *Memorial*, המבוססת על יצירה אחרת, במקום זמן אחרים – את "שפתו המשונה של העולם הטבעי"? מניין מגיע העולם הטבעי הזה? מעולמנו או מעולמו של הומרוס? עד כמה חשוב ונוכח היה הטקסט ההומרי בתהליך היצירה ומה היה תפקידו בפועל? (ג) כשמתעמקים ב-*Memorial*, שכותרת המשנה שלה היא "חפירה ארכיאולוגית של האיליאדה" (*Excavation of the Iliad*), ובמיוחד בדגש הרב שאת מעניקה ללוחמים שאיבדו את חייהם בטרויה – קשה שלא להיזכר ביצירתו האפית של דיוויד ג'ונס *In Parentheses*. האם יהיה זה נכון לכלול את ג'ונס בין מקורות ההשפעה שלך?

ישנם תרגומים לאיליאדה אשר מתמקדים בהעברת התוכן אך מפספסים את האווירה שמעניקה הצורה. תרגומו של ריצ'מונד לטימור (Lattimore) הוא זה שהצליח לשחזר על הצד הטוב ביותר את התחושה שמעביר ההקסמטר. אך אני חשבתי שניתן אולי לתרגם רק את התחושה הזאת, את אותו איזון מוחלט, מבלי להשתמש בצורה בפועל. פיתחתי פרקטיקה, ששימשה אותי במיוחד בכל מה שנוגע לדימויים. כתבתי את הקטע ביוונית על חתיכת נייר, אותה נשאתי בכיסי במשך שיטוטיי בחוץ. הרעיון הוא להמתין עד אשר המילים תעוררנה בראשי תמונה חיה ואז לתרגם את אותה התמונה שנוצרה. לאחרונה התחלתי ללמוד סינית קלאסית ומעניין היה לגלות שפרקטיקה דומה מומלצת גם שם. המורה שלי אמרה לי לבהות במשך זמן בכתב ידו של אמן קליגרפיה עד אשר הוא חקק את עצמו על לוח ליבי, ואז להפנות את המבט ולהעתיקו. אשר לדיוויד ג'ונס, כמובן, הוא משורר חשוב מאוד עבורי משום שהוא מדבר, ובמיוחד ב-*In Parenthesis*, בשלל קולות. ראיתי ביצירה הזו, כבר בתחילת דרכי, מעין מקבילה לריבוי המחברים (multiple authorship) של השירה האפית. התגובה הראשונה שלי ל-*In Parenthesis*, הייתה *Dart*.

יש לך חיבה מיוחדת לחיים הפשוטים ולחוויות היומיום. במהלך הקריאה ב-*Dart*, ההומאז' הגדול שלך לנהר (כמו גם לאנשים, לחיות ולצמחים שבו וסביבו), צפו בי תמונות ושורות מ'אנה ליוויה' של ג'ויס, מ'בריאגפלאטס'

לבנטינג, 'פטרסון' של קרלוס ויליאמס ואפילו 'פריז' של הופ מרליס. מהי הדרך, לשיטתך, לכתוב מקום? והאם קשה יותר לכתוב נהר? האם את סבורה שהצלחת לתפוס את הנוזליות שלו, והאם ריבוי הצורות שבשיר (חרוז חופשי, פרוזה, חרוז ומשקל – כולם יחדיו ותמיד מתחלפים) סייעו בידיך להמחיש את אופיו?

המילה 'מקום' נעשתה למילה אופנתית בשירה האנגלית, מילה שיש בה משום נייחות. היא מעודדת נוסטלגיה. הדבר הטוב ביותר בנהרות הוא שהם ממשיכים לנוע, כך שהם מצליחים להיות פוטוריסטים, פרגמנטאריים, מופשטים ובלתי נתפשים, שעה שהם גם מציעים נרטיב והתרעננות. הפרדוקס הזה משמש אותי לכל אורכו של *Dart*, אני נעה בלי סוף בין יציבות לאי-יציבות.

מבקרים וחוקרים מתייגים אותך לעיתים תכופות כ"משוררת טבע". מה דעתך על התווית הזו והאם את מקבלת אותה?

אני אוהבת את חברתם של צמחים כי נראה שהם מאכלסים אזור זמן שונה (סוג של הווה מורחב). אני אוהבת את השקט שלהם. אבל אני מעדיפה את התואר 'משוררת מטאפיזית' על פני 'משוררת טבע' – כיוון שאני מתעניינת בעיקר בפער שבין היש לאין, אשר גלוי יותר לעין בפרחים מאשר בבני אדם. למעשה אני בדיוק עומדת לעבור לגור בעיר.

ב-2008 – כחלק מסדרה שבמסגרתה משוררים עכשוויים ערכו מבחרים למשוררי עבר – בחרת לפרסם מבחר משירי תומאס וייאט (Wyatt). למה דווקא וייאט?

מאז ומעולם אהבתי את וייאט בשל הקול שלו, המשלב בין פשטות הדיבור ובין היופי שבמנגינה:

Process of time worketh such wonder
That water which is of kind so soft
Doth pierce the marble stone assunder
By little drops falling from aloft

השורות הללו משפיעות עלי כמו המוסיקה של פרסל, שהיא באופן מסתורי, בעת ובעונה אחת, גם חזקה וגם רכה – כמו המים. הוא נראה היה לי כמשורר מתבודד ומלא מודעות עצמית וזה עזר לי מאוד בשנות העשרים לחיי. צורות-הצלילים של שיריו ליוו אותי תמיד.

ואם כבר הזכרנו את וייאט, אז נזכיר גם את חיבתך הגדולה לצורת הסונטה. מה הם לדעתך היתרונות המרכזיים של הסונטה כצורה פואטית? כיצד לדעתך ניתן – לאחר ששעבדת את שירך, או את השראתך, לצורה הנוקשה והמחמירה הזו – להימנע מתוצאה כפויה, או מלאכותית? כמו כן, האם את סבורה (אם מביאים בחשבון את יצירתך לצד יצירתם של פול מלדון, דון פטרסון, סיימון ארמטיג' ואחרים) שהסונטה "עושה קאמבק" באנגליה?

סונטה היא צורה משחררת משום שהיא עוקבת אחר צורת המחשבה במדויק. הטיול הרגלי האהוב עלי מביא אותי למורד נהר הארבורן ולעבר הדארט, למקום בו הם מתמזגים וזורמים אל הים. אני רואה את ההליכה הזאת כסילוגיזם או כצורתה של סונטה, והיא תמיד מובילה אותי אל הפתרון לשאלותיי. יחד עם זאת אני גם אוהבת את הסונטות של ג'ון קלייר (Clare), שפשוט מורכבות משבעה קופלטים, אשר המרווחים שביניהם טעונים מאוד.

באחת מהתייחסויותיך הבודדות להיבטים הפוליטיים, העקיפים, בשירתך, טענת, במידה לא מבוטלת של אומץ, כי "תפקידה של השירה אינו לקרוא תיגר על המערכת כי אם לשנות את האסתטיקה." האם את יכולה להרחיב קצת על ההצהרה החשובה והבלתי-אופנתית הזו?

הדמיון דורש דרישות מוסריות משום שהוא למעשה דרך להבנת יצורים אחרים. כדי לשמוע את הדמיון (אשר מדבר בשקט) עליך להיפטר מן הדעות שלך. איני יכולה לכתוב שיר מבלי שאתקל בו באיזה מבחן או התנסות לא פשוטה שניצבים בפני הדמות – דרך נוספת לנסח זאת היא לומר ששיר כושל קשור יותר לנפילתה ולכישלונה של הדמות מאשר לכישלון לשוני כלשהו. אני בוטחת בתהליך הזה באופן כה עמוק ומהותי שכבר איני יודעת, בנוגע לכל דבר, מהי באמת הדעה שלי. אז אני לא

כותבת שירים פוליטיים. אבל כמובן ששיריו הפוליטיים של ברכת נהדרים... מעוררי קנאה.

כשנשאלת: "מה פירוש הדבר להיות משוררת?" – השבת: "להיות משוררת אינו פחות דורשני, מחייב וטבעי מן המאמץ להיות הבן אדם הטוב ביותר שאת יכולה להיות. להביע משהו היטב זה לא עניין של חינוך מעולה או הבנה בצורות פואטיות, העניין הוא לשים לב". האם לדעתך, בסבך הפרטים ושפע המידע של העידן הדיגיטלי בו אנו חיים, קשה יותר למשוררים לשים לב ולהיות קשובים?

קניתי לאחרונה טלפון חכם, כיוון שכבר התחלתי להשתעמם מן ההערות שלי על היעדר תשומת לב! למעשה, תשומת לבו של הומרוס מתרוצצת – למשל, תפישת הצבע שלו מבוססת על אור ולא על פיגמנט, ולכן הוא אף פעם לא מפסיק להבהב. הוא רואה את הזמירים ירוקים ואת הים אדמדם והמילה שלו עבור כחול-בהיר היא בכלל שם של נימפת ים. עבדתי קשה כדי לפתח תשומת לב שכזו, בוהקת ולא מאורגנת – כך שהאינסטגרם דווקא מסקרן אותי. אני רואה את זה כפרפורמנס-נייד, משהו בין קליגרפיה סינית לשירה קונקרטיה, והייתי רוצה להתנסות בזה, אבל לא לפני שאלמד סינית.

מהו לדעתך "הגביע הקדוש" של המשוררים? לאן יכול, או צריך, המשורר לשאוף? מה יהיה ההישג האולטימטיבי שלו? והאם את מרגישה שמבחינתך כבר הגעת לשם?

התגנבתי פעם באמצע הלילה לגינה של אמילי דיקנסון והיא הייתה מלאה בציקדות. זה הרשים אותי מאוד, במיוחד על רקע דבריו של אפלטון על משוררים מתים. אבל אני עדיין לא שם.

מתוך 'ארקדיה'

1. קובלנת-הרועים של סטרפון וקלאיוס, האוהבים שרחקו מאהובתם. 2. ספינתם של פירוקלס ומוזידורוס נטרפת שנית. הצלתם המזוזה, 3. פגישתם, ו-4. פרידתם.

היה זה בתקופת-השנה שבה מתחילה הארץ ללבוש את מחלצותיה החדשות לקראת בוא אהובה, והשמש במהלכו המתון הופך לבורר נטול-פניות בין היום והלילה; או אז בא הרועה המיואש סְטֶרְפּוֹן אל החולות אשר מול האי קִיֶּתְרָה. בהשקיפו על המקום בהנאה-של-נכאים, ומעיף מבטו מפעם לפעם אל עבר האי, הוא קרא אליו את יריבו-ידידו, הרועה קְלָאִיוֹס, לאחר שרשם תחילה בהלך-רוחו הקדורני עותק עגום של הדברים שהוא מבקש לשאת: "הו, קלאיוס שלי," אמר, "לכאן הגענו כעת כדי לשלם את המס שמישית עלינו הזיכרון הפעיל יתר על המידה, הזיכרון חסר-המנוח, התובע מאיתנו לא רק את התשלום הזה, אלא מבקש גם כי נשכח את עצמנו. שאול אשאל אותך: כשהיינו בין עדרי צאננו, בשעה שבין הרועים האחרים היו שהתרוצצו אחר הכבשים שתעו והרחיקו לכת, היו שזנו את עיניהם במראה הצאן המכרסמות את העשב הקצר והמתוק, היו שריפאו את רחלותיהם אשר חלו, היו שתלו פעמון לצווארה של כבשה מְשֻׁפּוּכֵית, אחרים, ששעתם פנויה יותר, המציאו משחקים חדשים לשחרור עצמותיהם ולרענון רוחם; אותה שעה, האם העניק לנו הזיכרון ולו רגע של הפוגה, לשם בילוי הזמן או לתפילה, או אף כדי לאכול את המזון הנחוץ לנו או לעצום עין כדרכו של הטבע, בלי שיאלץ אותנו לחזור במחשבותינו אל אותו המקום שבו שזפו עינינו בפעם האחרונה (אבוי, מה מרה אחריתה של המילה 'אחרונה') את יופייה העולה תמיד כפורח? בלי שיקרא בתוכנו: 'הָהָה, עלובי-נפש שפלים, האם עד כדי כך מבוססות מחשבותיכם בסחר-מכר של יצורי-עולם-הזה הרגילים, בשאלה כמה רווח יניב לכם הצמר הדל הזה, עד שתניחו לזמן רב כל-כך שיחלוף בלי שתדעו את מצבה לכל פרטי ודקדוקיו, ובמיוחד בעונה זו של פורענות? עד שתניחו לנפשו

לחוף שממנו תוכלו לראות את האי שבו היא שוכנת? עד שתימנעו מנשק את עקבות הצעדים שטבעה אוֹרְנִיָה¹ וסימנה במ את לכתו-לשלום של היופי כולו? הנה כי כן: הזיכרון ציווה ואנו צייתנו; וכאן אנו מגלים שכפי שזכרוננו בא אלינו כשהוא לובש את צורת המקום הזה, כך מפיע המקום הזה להט חדש בקדחת זכרוננו המתייסר בחוליו. ממש שם, קלאוס שלי, ירדה אוֹרְנִיָה מן הסוס, שאפילו הוא (כך חשבתי) קונן על משאו שנגול מעליו. ואשר לך, קלאוס האומלל, כשניגשת לסייע לה לרדת, ראיתי כיצד אתה קרוע בין הערצה ותשוקה, עד כדי כך שהסמקת ורעדת בעת ובעונה אחת, ובמקום לתמוך בה כמעט שנפלת בעצמך אפיים ארצה. שם היא יושבת תחתיה, משהואילה ברוב חסד לקבל לצורך זה את גלימתי (שהפכה כך לשכיית חמדה). ושם, היכן שהאדמה הולכת ומתגבהת, פנתה לאחור אל עבר מעונה משכבר הימים, ובגלל הפרידה נשקף הצער מעיניה, שאף על פי כן האירו בעליות כה טבעית עד שנדמה כי אפילו הצער מחייך. ובמפנה-הדרך ההוא היא דיברה אל כולנו, פושֶקֶת את דובדבן שפתיה, ובאיזו שקיקה, אלי הטוב, גמעו אוזני את מתק המילים שאמרה! וכאן היא הניחה את ידה על עיניך, כשראתה את הדמעות העולות בהן, כמו ביקשה להסתירן מעין זר ובה בשעה להשתתף איתך בצערך. אבל אויה לי, שם, שם, פסעה ברגלה האחת אל תוך הספינה, ובו ברגע כאילו פיצלה את יופייה השמימי בין הארץ והים! אבל אתה, כשעלתה על הסיפון, כלום לא הבחנת כיצד שרקו הרוחות וריקדו הימים מרוב אושר, איך תפחו המפרשים בגאוה, וכל זאת כי אוֹרְנִיָה היתה כעת שלהם? הו אוֹרְנִיָה, ברכה על ראשך אוֹרְנִיָה, יפת המתק ומתוקת היופי...” ובמילים אלה לעו דבריו בבכי, ולא יכול להוסיף ולדבר.

וכך השיב לו קלאוס: “אבוי, סְטֶרְפּוֹן שלי, הוא אמר, “מה הטעם בהתחשבות הזו שאיננה מונה אלא את כל מה שהפסדנו? וכי יש ספק בכך שאורו של המקום הזה מְזַמֵּן את מחשבותינו להופיע בבית המשפט של הרגשות, המנוהל על ידי אותו מפקח חסר-רחמים, הזיכרון? כשם שכבשים אינן עשויות לשכוח לפחד כשהן רואות מרחוק זאב, כך איננו יכולים להימנע מן הדמיונות הללו כשאנו רואים כל מקום שאותו חוננה במגע כף רגליה. מי יוכל, לאחר שראה אותה, לבחור שלא לחשוב היכן עמדה, היכן

¹ פירוש השם הוא “השמימית”; זהו גם שמה של מוזת האסטרונומיה.

הלכה, היכן פנתה, היכן דיברה? אבל מה כל הדבר הזה? באמת, אין זה אלא שכפי שהמקום הזה גורם לנו לחשוב על הדברים ההם, כך אותם דברים משמשים לנו כמקומות המעלים בזיכרון עניינים נוספים הראויים לשבח. לא, לא, הבה נחשוב מתוך התבוננות, ונתבונן מתוך הכרה, ונכיר מתוך הערצה, ונעריץ מתוך אהבה, ונאהב מתוך הנאה גם בכל הצרות שפקדו אותנו; אני מציע – הבה נחשוב על כך שעניינו האומללות זכו בכך שיראו (ולבנו הארצי התעלה עד כדי כך שיאהב) עלמה שיופייה הוא אמנם הדבר העצום ביותר שיכול העולם להתפאר בו, אבל בה בעת הוא גם הפחות מבין הדברים שראוי לשבח בה. כי הנה עפעפיה נחמדים למראה יותר משני גדיים צחורים המטפסים על עץ יפה-פארות כדי לרעות בענפיו הרכים, אבל הריהם כאין וכאפס לעומת הכוכבים, שאורם בוהק גם ביום, המסתתרים מאחורי העפעפיים האלה; כי הנה נשימתה מתוקה יותר מרוח דרום-המערב המתגנבת מעל שדות פורחים ופלגים מוצלים בשיא חמתו של הקיץ, ובכל זאת הריהי כאין וכאפס לעומת דבש המילים הניגר הנישא על כנפי אותה נשימה. ובה במידה, את כל מה שעניינו רואות בה (ומעת שראו אותה, כל דבר אחר שיראו אי פעם אינו אלא שֶׁלֶף תִּלְתָּנִים שִׁבְשָׁ!) אין להשוות כלל אל עדר המידות-הטובות הנשגבות מכל תיאור מילולי, אשר מסתופפות בתוך אותו דיר בנוי לתלפיות.² אבל כשם שניטיב להבין את יופייה של השמש מתוך התבוננות ברקמת הזהב שהיא מַעֲטָה על המים ועל ההרים מאשר אם נביט ישר בפניה, המזהירים יותר מכפי כוחן של עינינו החלושות, כך אפשר שדמיונו, שאינו יכול לשאת את זוהרה [של אונְרְניה] המאפיל על עין השמש, ייטיב לעמוד על טיבו מתוך פעולתו על ברייה פחותה יותר. ומי, אבוי, ייטיב להעיד על כך מאיתנו, אשר הרגשנו זאת על בשרנו ממש? וכי לא עצם אהבתנו אותה גרמה לנו, לרועי צאן בורים ועמי ארצות, לרומם את מחשבותינו אל מעל רמתו הרגילה של העולם, עד שאפילו מלומדים דגולים לא יבוזו לשיחתנו? וכי לא גרם לנו הרצון להיות ראויים בעיניה, בעוד האחרים ישנים, לשבת ולהתבונן במהלך כוכבי הרקיע? בעוד האחרים משחקים בתופסת, כלום לא תפסנו בשכלנו את כתבי המלומדים? וכשהאחרים ציינו סימן על גוף הכבשים,

² המטאפורות במשפט זה, ובמקומות רבים בהמשך, לקוחות במתכוון מעולמם של רועי הצאן.

כלום לא הצטיינו אנחנו בלימודנו? וכי לא אסרה [אורֶנְיָה] את תאוותנו במוסרות התבונה, וכמו פקחה מחדש את עיניו של קופידון? היכן קרה מעולם, אם לא אצלה, ששני אוהבים-במשותף שמרו על חברותם כיריבים, והיכן קרה שהיופי לימד את המביטים בו את תורת הטוהר הצנוע?" וכך היה מפליג והולך בשבחים, עד שסטרפון ציווה עליו לעצור ולהביט. וכך ראו שניהם דבר-מה צף ומתקרב יותר ויותר אל החוף, אבל יותר בזכות פעולתו המועילה של הים ולא מתוך מאמץ משלו. זמן מה הם תהו מה זה יכול להיות, עד שהדבר נסחף והוטל בפניהם. או אז הם ראו היטב שזה אדם. כאשר רצו לעברו מחמת הרחמים, הם גילו כי כפות ידיו (שהיו, כמסתבר, ידידות נאמנות יותר של חייו משהיתה הפֶּרְתֹּי) לופתות בחזקה את שוליו של ארגז קטן ורבוע, שהיה מונח כולו תחת חזהו. מלבד זאת לא היה בו כל סימן חיים, כך שהקופסה נראתה כאילו היא אלונקת-מתים שנועדה להביא אותו אלי קבר. כשהפכו אותו נגלה בפניהם בחור צעיר, שהיה כה יפה תואר ונחמד למראה, עד שניתן היה לחשוב שהמוות משווה לו סבר-פנים מקסים; ואף על פי שהיה עָרום, הנה עִירומו היה לו כבגד. המראה הזה הגביר עוד יותר את חמלתם, וחמלתם עוררה את דאגתם; כיוון שכך הם הניפו את רגליו באוויר, עד שמי-מלח רבים יצאו מפיו, השכיבו אותו על כמה מבגדיהם, ונחפזו לשפשף ולעסות אותו עד שהחזירו אליו את הנשימה, משרתת החיים, ואת החום, ידיד החיים. עד שסוף כל סוף פקח את עיניו והשמיע אנקה גדולה, שהיתה צליל עגום אך גם שיר עָרֵב, כיוון שמכך הבינו שיש בו לא רק חיים אלא גם כוח-חיים. כיוון שכך המשיכו במלאכתם המרפאת, עד ששבה אליו רוחו והוא, בלי שהודה להם כלל על כל טרחתם, קם על רגליו, הביט סביב-סביב עד קצה האופק, ואז נשא בקול בוכים את השם פִּירוֹקְלֶס,³ ומיאן להינחם בשום פנים ואופן: "איך ולמה", אמר, "יוכל מוֹזִידוֹרוֹס⁴ לחיות בלי פירוקלס?" ובדברים אלו ביקש לאבד עצמו לדעת ולהשליך את עצמו שוב אל הים – מחזה מוזר בעיני הרועים, שלא הבינו למה אדם שנראה כמת, אבל חייו ניצלו, ירצה, לאחר ששב לחיים, להביא על עצמו שוב את מותו. אבל הם חשו אליו, משכו אותו לאחור (הוא היה חלש מכדי שיתנגד להם), ובחזק יד ריסנו את

³ "תהילת האש".

⁴ "מתת המוות".

בהלתו. "אנא מכם", אמר, "אנשים ישרי-דרך, איזו חזקה יש לכם עלי, שלא תניחו לי לעולל לעצמי ככל העולה על רוחי? ומי נתן לכם זכות לעשות עמי חסד שבעיני הוא פשע?" בשומעם כי הוא מדבר יוונית (שהיתה להם שפתם הטבעית), לבם התרכך כלפיו; ומאחר שהבינו מתוך קריאותיו ומבטיו כי אובדנו של איזה חבר יקר הוא הסיבה הגדולה לצערו, אמרו לו כי הם אנשים פשוטים אשר אנושיותם מחייבת אותם למנוע עוון גדול כל כך, ושהם מבקשים ממנו, אם הידיעה על מותו של מישוהו מולידה בו ייסורים נואשים כל כך, שיתנחם במזל הטוב שפקד אותו עצמו, שהרי נחלץ זה עתה מן הסכנה הוודאית ביותר. "לא, לא", אמר, "לא לי לצפות לאושר מבורך שכזה. אבל כיוון שאתם דואגים לי, אני מפציר בכם שתמצאו דרך כל שהיא להשיג איזו סירה שנוכל לצאת בה מן המפרץ ואולי נצליח למצוא את הגווייה, שהיא יקרה הרבה-הרבה יותר מדי לליבי מכדי שתהיה למאכל דגים. וכדי לשלם את דמי הסירה", הוסיף ואמר, "יש עמי די והותר בזה הארגז". עד מהרה הלך קלאיוס אל דייג אחד, ולאחר שהגיע להסכמה עמו, הוא המציא איזה בגד לְרֵר העָרוֹם, ואז עלה לסירה ואיתו הרועים. ומיד כשיצאו מתחום המפרץ, הם ראו במרחק מה בתוך הים כעין כתם המשנה את צבע המים, ופה ושם עשן וגִצִים מיתמרים ממנו. אבל העלם הצעיר, ברגע שראה זאת, החל לחבוט על חזו וקרא ששם נמצא מקום ראשית אסונו, והתחנן בפניהם שיתקרבו לשם ככל שיוכלו. הוא אמר להם כי העשן אינו אלא שריד קטן משריפה גדולה, שאילצה אותו ואת חברו להפקיר את עצמם בידי הקרות של הים כדי לחמוק מזדונה הלוהט של האש, ושלפיכך, אף על פי ששניהם נטשו את האונייה, במקום הזה (אם בכלל) יוכלו אולי למצוא אותו. כיוון שכך, הם כיוונו את הסירה כך שתתקרב לשם ככל שיכלו; אבל כשהתקרבו לשם עד שענייהם ראו את החפץ על כל פרטיו דקדוקיו, נגלה להם חיזיון זר ומוזר ומעורר חמלה: ספינה, או מוטב גווייתה של ספינה, או מוטב כמה עצמות מן הגווייה הזו, הנסחפת בזרמי הים, חלקה רצועה, חלקה שרופה, חלקה טבועה – המוות ירה בה יותר מִחֵץ אחד כשהמיט עליה כיליון – וסביבה צף שפע רב של דברי מותרות, ועוד ארגזים רבים שבוודאי טמונים בהם אוצרות לא פחותים. ובין כל חפצי החן היו כמה גופות, שבדומה לכך העידו לא רק על פגיעתם של שני היסודות [האש והמים], אלא גם על כך שהפגיעה העיקרית באה מידם של אנשים לא-אנושיים: שכן הגופות היו מלאות פצעים

מחרידים, ודמן כמו מילא את הקמטים על פניו של הים, עד כדי כך שנראה כי הים אינו יכול לשטוף את הדם משם, כדי שיעיד הדם על כך שלא תמיד אשמתו של הים היא כשאנו מוקיעים את אכזריותו. בקצרה, היתה זו מפלה שבה המנוצחים שמרו גם על הנחלה וגם על השלל; ספינה טרופה ללא סופה וללא שרטון; ושממה של אש בלב המים.

אבל במרחק מה משם הם ראו את התורן, שקומתו הגאה היתה כעת שרועה פרקדן, כמו אלמנה שאיבדה את הבעל אשר בו תלתה את כל כבודה. ועל התורן הם ראו אדם צעיר (אם אכן היה זה אדם), מראהו כבן שמונה-עשרה שנים, שישב כרוכב על סוס ולא לבש דבר מלבד כותונתו, שהיתה רקומה משי כחול וחוטי זהב, ולכן דמתה איכשהו לים עצמו, אשר השמש (שכבר הלכה וקרבה אל ביתה במערב) אכן הטילה עליו כמה מקרניה. שֶׁעָרוּ (העלמים הצעירים ביוון נהגו להאריך שערם מאוד) התבדר מעלה ומטה ברות, שנדמה כי היא נהנית להשתעשע בו, בה במידה שהים נהנה לנשק את כפות רגליו. יפי-תוארו המפליא בלט עוד יותר בגלל מקום מושבו המוזר ותנועות גופו; שכן הוא נשא ראשו מעלה בהוד מלכות ללא חת, בעודו מניף חרב בידו הצחה, ומנופף בה שוב ושוב סביב ראשו כמבקש להלך אימים על העולם גם במצוקתו הזו. אבל הדייגים, כשהתקרבו אליו במידה כזו שהגיעה העת להשליך אליו חבל כדי שיוכלו למשוך אותו אליהם, פשטותם הולידה תדהמה, ותדהמתם הולידה אמונה טפלה (מן הסתם הם חשבו שזהו איזה אֵל שיצא מחלציהם של ונוס ונפטון, ואשר עולל את מעשה-הטבח הנורא). ולכן כשחלפו על פניו במפרשים נטויים הם נשאו כפיהם השמיימה בתפילה. כשראה זאת מוזידורוס, אף על פי שהיה שטוף באושר כשם שהם היו שטופים בתדהמה, הוא זינק אל הספן וחטף מידיו את החבל; ובעודו אומר "האמנם חי אתה, ושלום לך?" ונענה בתשובה "אתה מיטיב לדעת ממני, שהרי רוב שלומי מסור בידך!", זרק את החבל אליו. אבל הסירה כבר חלפה על פני פִּירוֹקְלֶס, ומוזידורוס לא היה יכול לעשות דבר אלא לשכנע את הספנים להפנות את הסירה שוב לאחור, ולהבטיחם כי אין זה אלא בן-אדם – אמנם כליל המעלות כאל – וכי יגמול להם בעין יפה על כל טרחתם.

והנה כאשר כבר החלו לסובב את הספינה, הבחין אחד הספנים מרחוק בספינת משוטים המישירה דרכה לרדוף אחריהם במפרשיה ומשוטיה. והוא זיהה מיד כי זהו שודד-ים מפורסם, אשר צד לא רק סחורות אלא גם

את בני-האדם גופם, כדי להשתמש בהם כעבדים על ספינתו או למכור אותם לכל המרבה במחיר. וכשהבין זאת ראש המלחים הוא ציווה מיד לפרוס את כל המפרשים שניתן ולהימלט אל נמל הבית, ולהשאיר לגורלו את פירוקלס האומלל שהיה קרוב כל כך להינצל. ומה לא אמר מוזידורוס? מה לא הציע כדי לשכנע אותם שיעזו להילחם? אבל הפחד עמד כשומר בפתח אוזניהם והדף את כל דברי השכנוע. לכן לא היה לו דבר להעניק לפירוקלס מלבד את עיניו, ושום דרך לסייע לו מלבד משאלות-לב. כיוון שכך התפלל בעבורו, ובהביטו למרחק באותו כיוון ראה כי ספינת המשוטים נוטשת את המרדף אחריהם, ופונה תחת זאת לאסוף את שלל האונייה הטרופה האחרת; ולבסוף ראה כיצד הם מעלים אליהם את העלם הצעיר. "אוי לי", הוא אמר לעצמו, "האם, פירוקלס היקר, יושם כעת גופך בנחשתיים? וכפות ידיך הללו, עטורות הניצחון, האם יצטוו כעת לעסוק בעבודות בזויות? האם תהיה המידה הטובה שפחה לאנשים שהם עבדים לרשעות? אבוי, מוטב היה לו בא על ימיך הנאצלים קץ נאצל – שהרי איזה מוות גרוע יותר מעבדות נקלית?" אבל מחשבות אלו פסקו עד מהרה כשראה את ספינת המשוטים מתנפלת על ספינה אחרת, שהשיבה מלחמה נועזת שעה ארוכה. שכן אז הוא החל לחשוש מחדש לחייו של רעו, ולייחל להצלחתם של שודדי-הים שאותם שנא עד לפני רגע, פן ימות חברו אם יבולע להם. אבל הדויגים נחפזו כל כך לשוב אל המפרץ, עד שנמנע מעיניו לראות את תוצאת הקרב. ומרגע שנכנסו למפרץ, הוא לא הצליח לשכנע אותם, ולא שום מלח אחר, לצאת באותה עת שוב אל הים. כיוון שכך, מאחר שהיה אכול צער על שאין בידו לעשות דבר, באותה המידה שלא היה לו שום מושג מה ניתן להיעשות, היה כאחוז חולי. הרועים ישרי-הדרך סטרפון וקלאיוס (אשר, מאחר שבעצמם היו חברי אמת, הבינו אל נכון כמה מוצדק צערו) ייעצו לו שירפה מעט מיגונו, שהרי מזלו השתנה לטובה: מתחילה היה משוכנע במות חברו, ואילו כעת אין לו סיבה לחשוש לחייו; כשם שרועה שהתאבל על מות כבשיו, ואז נודע לו כי הן רק תעו ואבדו, יעלוץ בכך הגם שבאותו רגע אין הוא יודע איפה למצוא אותן.

(מאנגלית: אביעד שטיר)

ספר עיר הגברות - פרק ראשון

כאן מתחיל ספר עיר הגברות ובו הפרק הראשון המספר מדוע ולשם איזו מטרה נכתב ספר זה.

יום אחד נמצאתי בחדר העבודה שלי, מוקפת בכרכים רבים מסוגים שונים, מכוח ההרגל שהפך לשגרת חיי ועל שום אותו נוהג שרכשתי לרדוף אחר הידע הרב השוכן בספרים; כושר ההבנה שלי באותה שעה הלך ונחלש בעודי נאבקת עם הכרכים כבדי המשקל של הסופרים שלמדתי את כתביהם זה זמן רב; אז הפניתי את פניי מהספר והחלטתי להניח לו בפעם זו ולחפש מעט הנאה בכתביהם של המשוררים. ולאחר שהסכנתי בלבי לעשות כן והתחלתי לתור אחר ספרון כלשהו, קפץ אל ידיי ספר משונה, שאינו שייך לספריי אלא הונח בערימה של ספרים שניתנו לי לשמירה. פתחתי את הכרך, ומן הכותרות הבנתי כי הוא נכתב בידי מתאולוס¹. חייכתי לעצמי, משום שבשונה מכתבים רבים אחרים, ספר זה הלל את הנשים ושיערתני לעצמי שאהנה לעלעל בו. אך לא יכולתי לעיין בו זמן רב מכיוון שאמי הטובה קראה לי לבוא לארוחת הערב ונאלצתי להניח לו לפי שעה, בידיעה שאשוב אליו למחרת היום.

בבוקר למחרת שבתי לחדר העבודה שלי, ישבתי בכיסאי כפי שאני רגילה, ולא שכחתי את רצוני לעלעל באותו ספר מאת מתאולוס. הרמתי את הספר והמשכתי לקרוא בו מעט. אך מכיוון שתוכנו לא נראה בעיניי מהנה כלל וכלל עבור אלו שאינם משתעשעים מדברי השמצה ולעז, וגם תוכנו לא היה בו בכדי להציע מעלה מוסרית כלשהי במילותיו ובתכניו ההבלותיים,

¹ מתיו איש בולון, המכונה גם מתאולוס (Matheolus), איש כמורה ומשורר צרפתי בן המאה ה-13. ספרה של פיזן נכתב בין היתר כתגובה לחיבורו המיוזגני *Liber lamentationum Matheoluli* (1295).

עלעלתי בו מעט, קראתי את סופו והחלטתי לשמור את הקריאה לספר בעל סממנים טובים ומועילים יותר. אך המפגש עם אותו ספר, גם אם לא דימיתי למצוא בו שום סמכות שהיא, הוליד בי מחשבה חדשה, והיא כיצד ייתכן שגברים רבים ושונים כל כך, כמרים ואחרים, ביטאו ועודם מבטאים בטבעיות רבה דברי הוקעה וגנאי נגד נשים ודרכיהן. ואין מדובר בסופר אחד או שניים, וגם לא באותו מתאולוס, שכתביו לא זכו להתייחסות רבה או להצלחה יוצאת דופן, אלא בנוהג הטבוע בכל הפילוסופים, המשוררים, בכל אותם נושאי דרשות המתהדרים בריבוא תארים נדמה כי כולם ככולם מדברים באותה הלשון וכולם אחידים במסקנותיהם המשותפות המטילות דופי במידות המוסר הנשיות.

הרהורים אלו נגעו בי עמוקות, והחלטתי לבחון את עצמי ואת מידותיי כדוגמה להתנהגות נשית. ובנוסף, דימיתי שאני משוחחת עם נשים אחרות שאני פוגשת לעתים מזומנות: נסיכות לרוב, גבירות נכבדות, נשים ממעמד נמוך או בינוני שברוב טובן חלקו עמי את מחשבותיהן הכמוסות, כל זאת על מנת לשפוט בעצמי ומבלי להטות את הכף: האמנם יש אמת בדבריהם של כל אותם גברים, אלו ואחרים. אך למרות הזמן הרב שהשקעתי והמחשבות הרבות שהקדשתי לנושא, לא הצלחתי לתפוש או לעמוד על הסיבות לאותה שפיטה לחומרה של המידות וההתנהגויות הנשיות. טענתי כנגד הנשים, כי לא ייתכן שמספר כה רב של גברים בעלי שם – אין ספור כמרים בכירים בעלי ידע והבנה יוצאים מהכלל, בעלי ראייה צלולה לגבי הדברים כולם, כך אנו מאמינים – כולם דיברו בגנות הנשים, ובמקומות רבים כל כך עד כי קשה למצוא ולו כרך אחד, שנכתב בידי סופר כלשהו שמכתביו קראתי בעבר, שאין בו פרק או פסקות ספורות המשמיצות את הנשים. עילה יחידה ופשוטה זו הובילה אותי להסיק שכושר הבנתי פשוט ודל מכדי להכיר במגרעותיי שלי וככל הנראה במגרעותיהן של נשים נוספות, על אף שזו כנראה האמת וכך הדבר לאשורו. וכך, העדפתי לתת אמון רב יותר בשיפוטם של האחרים מאשר בכושר השיפוט שלי, ברגשותיי ובידע שהיה ברשותי.

מחשבות אלו טרדו את מנוחתי זמן רב כל כך עד כי נדמה היה שהפכתי לאדם השרוי בהזיה; ניצבתי מול שטף עצום של כותבים, שעלו בדעתי בזה

אחר זה, כמו זרם אינסופי שנובע מעומק המזרקה. ומכל זאת הסקתי כי אלוהים ודאי ברא יצור זדוני כשברא את האישה, והתפלאתי כיצד יוצר כה ראוי לשמו עיצב יצירה פגומה כל כך המכילה בתוכה את כל המידות הרעות וכל המגרעות כולן. ולנוכח המחשבה העגומה הזו, נמלאתי חוסר נוחות ועצבות גדולה אל מול עצמי ואל מול המין הנשי כולו, משל היינו מפלצת של הטבע. אז עלו בי המילים וקראתי בקול:

"הו! אלוהים, כיצד זה ייתכן? אלא אם שגיתי באמונתי, אינני יכולה להבין, כיצד אתה, בחוכמתך הרבה ובטובך הטהור, לא יצרת את הדברים טובים כולם? שמא לא אתה הוא שיצרת דמות אישה והענקת לה תכונות כראות עיניך? הייתכן שלא שגית בדבר? כי על אף זאת, ראה כיצד כולנו מואשמות, נידונות ומוקצות מכל וכל. אינני יכולה להבין את הסתירה הזו. ואם הדברים אמנם כפי שהם, ריבוננו של עולם, ואמת היא שהמין הנשי עתיר פגימות, כפי שכה רבים העידו, והרי אתה בעצמך אמרת שעדותם של מספר אנשים מספיקה לשם האמונה בדבר, מדוע שאפקפק שאין זו אמת? אבוי, אלוהיי, מדוע לא הולדת אותי כחלק מהמין הגברי, כך שתכונתי יתאימו לשרת אותך בצורה הטובה ביותר, שלא אתעה ושאוכל לממש את הווייתי בצורה המושלמת, כפי שההווייה הגברית מסוגלת להתממש? אך מכיוון שכך, ונדיבותך איננה מנת חלקי כפי שהיא מנת חלקם של האחרים, סלח על שאזניח את חובותיי בשירותך, ריבון עולם, ועל שלא אעשה כטוב בעיניך. משום שהמשרתת המקבלת תשורות פחותות יותר מידי אדונה בהכרח מחויבת פחות לתפקידה לשרת". מילים אלו ואחרות שנבעו מהרהורי העגומים הטחתי באלוהים בקינתי הארוכה, כי שיגעונות דעתי גרמו לי לצער רב בחושבי כמה חסרת מזל אני על שקיבלתי גוף אישה.

(מצרפתית: רותם עטר)

אחמד אבן פדלאן

מסע אבן פדלאן

תרגום מערבית, העיר והוסיף מבוא: יהונתן הרשקוביץ

מבוא

קשה להמעיט בחשיבות ספרו של אחמד אבן פדלאן, הן מבחינה ספרותית והן מבחינה מחקרית. תיעוד מסעו מבגדאד לממלכת בולגריה של הוולגה מהווה דוגמא יוצאת דופן לספרות ערבית מתקופת תור הזהב של האסלאם, ושופך אור רב על עמים ושבטים במרכז אסיה במהלך המאה העשירית לסה"נ.

תיאורי חוויותיו של אבן פדלאן זכו לפופולריות הן בעולם הערבי בעת פרסומם והן במערב מאז הופיעו לראשונה בראשית המאה הי"ט. הספר תורגם לכתריסר שפות, ועובד לרומן הרפתקאות ('אוכלי המתים' מאת מ. קרייטון, 1976) וסרט ('הלוחם ה-13', 1999).

אולם על אף הפופולריות הרבה של הספר בעת כתיבתו, סיפור מסעו של אבן פדלאן לא הוזכר במקורות היסטוריים בני התקופה, ובמרוצת השנים נשכח כמעט לחלוטין. במיוחד יש לציין את דמותו המסתורית של המחבר עצמו, אחמד אבן פדלאן. באופן מפתיע למדי, לא ידוע דבר על האיש, מתי נולד, כמה עסק וכיצד מצא עצמו במסע אל הוולגה. כל הידוע לנו מסתכם בעדותו הלקונית שלו עצמו ובהערה קצרה של הגיאוגרף המוסלמי יאקות אל-חמאווי (1179-1229) בספרו **מילון הארצות** (معجم البلدان).

מתוך ספרו של אבן פדלאן עולה כי היה אדם משכיל, כנראה ממוצא לא-ערבי, איש אמון של הח'ליף העבאסי אל-מקתדר, שנטל חלק במשלחת דיפלומטית ששיגר הח'ליף לממלכת בולגריה של הוולגה.

מטרת השליחות והסיבות שגרמו לח'ליף לשגרה לוטים בערפל. על אף שמדובר בשליחות ייחודית ונדירה ביותר, אבן פדלאן מתעלם כמעט לחלוטין מעיסוק בגורמים לשיגורה. המשלחת נתקלת בדרך במספר

מנהיגים מקומיים החושדים במניעה ואף מנסים לעכבה, אך המחבר מצידו לא טורח להסביר לקוראיו מדוע נשלחה המשלחת מלכתחילה. הוא מציין כבדרך אגב שמלך בולגריה שבדיוק התאסלם נאנק תחת עולו של מלך כוזר היהודי וכשזה האחרון ניסה לקחת בכוח את בתו לאשה, לא נותרה בידו ברירה והוא כתב לח'ליף שיסייע לו. אולם נראה שהסיבות מורכבות יותר, ועל כל פנים, לא ברור מדוע נענה הח'ליף לבקשתו והסכים להוציא הון עתק על משלחת מסוג זה. העניין מפתיע בעיקר לאור העובדה שהח'ליפות העבאסית בתקופה זו היתה בשקיעה, הרחק מימי הזוהר של המאות השמינית והתשיעית. לאורך שנות ח'ליפותו הארוכות התמודד הח'ליף אל-מוקתדר עם היחלשותה המתמדת של הח'ליפות העבאסית. ווזירים התחלפו בזה אחר זה, חלקם מונו והודחו מספר פעמים, אחרים הוצאו להורג וקופת הח'ליפות הלכה והידלדלה. מרידות מבית ומחוץ החלישו את השלטון המרכזי בבגדאד ושטחים נרחבים אבדו לח'ליפות לבלי שוב. חוקרים רבים העלו תהיות והשערות מה גרם לח'ליף לשגר את המשלחת דווקא במצב לא מזהיר זה. אף יאקות, שהכיר היטב את כתבי אבן פדלאן, אינו יודע להסביר את הגורמים למסע. מוטב יהיה להביא את דבריו כלשונם:

מלך בולגריה ותושביה התאסלמו בימי אל-מקתדר באללה. הם שלחו שליח לבגדאד לדווח לאל-מקתדר על כך ולבקש ממנו לשלוח להם אנשים שילמדום להתפלל כדין ולהדריכם על פי השריעה. אינני יודע מהי הסיבה להתאסלמותם, [אך] קראתי את הדיווח של אחמד אבן פדלאן אבן עבאס אבן אסד אבן חמאד בן חסותו של מִתְמַד בן סְלִימָאן, שליח אל-מקתדר באללה, שבו סיפר את אשר ראה מאז נפרד מבגדאד ועד ששב אליה.

הבולגרים אמנם הכירו מוסלמים מבגדאד עוד לפני בואם של אבן פדלאן וחבריו, אך הנסיכות לקבלת האסלאם בידי המלך וחצרו ויצירת הקשר עם בגדאד עודם בלתי מובנים. נראה כי בשלב מסוים יצר מלך בולגריה קשר עם הח'ליפות העבאסית והתעניין בכינון יחסים דיפלומטיים. הח'ליף מינה פקיד בכיר בחצרו בשם נד'יר אל-חרמי שינהל את המגעים המדיניים והחלה חליפת מכתבים בין בגדאד ובולגריה. בשלב מסוים, ומסיבות עלומות, החליט הח'ליף לשגר לבולגריה משלחת של חכמי הלכה ומורי

דת עם סכום עתק של ארבעת אלפים דינרים שיצאה לדרך ב-21 ליוני 921 לסה"נ.

בשל תפקידו הבכיר, לא יכול היה אל-חרמי לצאת בעצמו למסע ולכן שלח נציג מטעמו, סאוסן א-רסי שעמד בראש המשלחת והיה מופקד על הצד המדיני. הח'ליף מצידו מינה את אבן פדלאן כמשרת אמון שלו. תפקידו היה לפקח על אנשי הדת, להעביר את הכסף ולקרוא את המכתבים השונים שנשלחו מבגדאד למלך בולגריה ולשליטים מקומיים אחרים באזורים בהם עברה המשלחת.

ישנם חוקרים הסבורים שהח'ליף ניסה לערער את שליטתם של הכוזרים בעמים הנתונים למרותם וליצור קווי מסחר עם אלו, אך ספק רב אם הח'ליף שבקושי הצליח להתמודד עם מרידות מבית וזעזועים תכופים בחצרו, חשב לצאת להרפתקה מסוכנת מסוג זה ולהסתכן במלחמה בהיקף משמעותי עם ממלכת כוזר החזקה.

המשלחת היתה צריכה לכאורה לפנות מבגדאד צפונה דרך הקווקז היישר עד לוולגה, אך הדבר לא התאפשר שכן הכוזרים שלטו באזור ולא היו מאפשרים למשלחת מבגדאד להגיע לאחת הממלכות הווסליות הכפופות להם. לפיכך, נאלצו אנשי המשלחת לבצע עיקוף ארוך ומסובך דרך איראן ומרכז אסיה שהאריך את דרכם משמעותית. המסע המפרך מבגדאד לבולגריה שארך כמעט שנה, זימן לאבן פדלאן הרפתקאות וחוויות יוצאות דופן שאותן תיעד בספר שלפנינו.

מלבד הערך הספרותי, יש לספר חשיבות גדולה במחקר שכן זהו תיעוד נדיר מימי הביניים של אזור הוולגה אשר נמסר מעד ראייה שביקר במקום. בעיקר נודעה חשיבות למפגש חסר תקדים של אבן פדלאן עם הרוס, שבטים ויקינגיים שבאו לאזור הוולגה לשם מסחר, ותיאור לוויית מת אצלם שבה נכח באופן אישי מהווה מקור חשוב להבנת מנהגי השבטים הללו.

לא ידוע מתי כתב אבן פדלאן את ספרו והאם תיעד את האירועים כפי שהם או הוסיף מוטיבים ספרותיים לשעשע את קהל קוראיו. צורת הכתיבה לא מאפשרת לקבוע בוודאות האם זהו יומן מסע שבו רשם לעצמו את חוויותיו או שמא ספר זיכרונות שכתב שנים רבות לאחר האירועים. מחד, נראה שהכתיבה אינה סדורה. הוא עובר מנושא לנושא, חוזר כמה פעמים על תיאור של עם פלוני או נהר אלמוני, ורישומיו נראים כהערות במחברת בזמן אמת, בלי קשר לפסקה שקדמה או לזו שאחריה. מנגד, הוא לא מדייק

בפרטים פשוטים לכאורה או סותר את עצמו, ונראה שהדברים נכתבו ממרחק הזמן. אמינות התיאורים מוטלת בספק, ועל חלקם נמתחה ביקורת על ידי חוקרים שונים. בראש ובראשונה יאקות אל-חמאווי, מרבה לבקר את אבן פדלאן ומציין לא אחת שזה האחרון מגזים ולעיתים אף מאשימו בשקרים של ממש. במקרים רבים הוא מעיר לאחר ציטוט קטע מסוים שכך ציטט, אך אינו אחראי לאמינותו. אף במחקר המודרני, מספר חוקרים הצביעו על קטעים שנראים תמוהים במיוחד וייתכן שהומצאו בידי המחבר. יקרא הציבור וישפוט.

בספרו מילון הארצות, אנציקלופדיה גיאוגרפית רחבת היקף, מצטט יאקות קטעים ארוכים מתוך ספרו של אבן פדלאן. הוא כותב –
סיפורו של אבן פדלאן ושליחותו במצוות הח'ליף אל-
מקתדר לבולגריה כתוב, ידוע ומפורסם בציבור. ראיתי
עותקים רבים ממנו.

למרבה הצער, הערה זו האחרונה אינה תקפה לימינו. במשך תקופה ארוכה, נחשב הספר לחיבור אבוד וכל הידוע עליו נלקח מציטוטיו של יאקות עצמו במילון הארצות.

שישה קטעים מספרו של אבן פדלאן העוסקים באזורים גיאוגרפיים שונים מצוטטים בספרו של יאקות, ויחדיו מהווים כמעט ספר בפני עצמו. אולם ציטוטים אלו בעייתיים למדי וספק אם נסמכו במדויק על המקור המשוער. לפחות בקטע אחד, שבו מתוארת ממלכת כוזר, מייחס בטעות יאקות חלק גדול לאבן פדלאן, אף על פי שהקטע נלקח מתוך ספרו של אסטח'רי (اصطخري), גיאוגרף פרסי בן המאה העשירית. מטבע הדברים, הקטע העוסק בשבטי הרוס הרשים את יאקות עמוקות והוא מציין -
בשל תדהמתי הרבה מתיאור זה, סיפרתי

את מה שהזכיר שם כפי שהוא

הערה זו עשויה להצביע על כך ששאר הקטעים המצוטטים בספרו אינם בדיוק כפי שהופיעו בכתב היד שהיה ברשותו, אך יש להיזהר בקביעה זו, שכן ברור כי הוא מייחס חשיבות גדולה לעדותו של אבן פדלאן. בעת המודרנית, הראשון שזיהה את החשיבות בתיאורי אבן פדלאן היה כריסטיאן מ. פֶרְן, פרופסור ללשונות מזרחיות מאוניברסיטת קאזאן שנודע כפילולוג קפדן במיוחד (ואף סילק את טולסטוי מהאוניברסיטה לאור

הישגיו הנמוכים). פרץ קיבץ את הקטעים שמופיעים אצל יאקות ופירסם ב-1823 עם תרגום לגרמנית שהציג לראשונה את סיפור מסעו של אבן פדלאן לקהל אירופי. מאה שנים לאחר מכן, בשנת 1923, גילה החוקר והמהפכן הבשקירי, א.ז.ר. טוגאן כתב יד בן 420 עמודים בספרייה במשהד שבאיראן ששלושים עמודיו האחרונים מכילים חלק נכבד מספרו של אבן פדלאן. כתב היד שמתוארך למאה ה-13, משובש בחלקו, רצוף שגיאות ומעל הכל, נקטע באמצע ולא מאפשר לשחזר את היקפו המקורי של הספר. כאמור על פי עדותו של יאקות, הספר מתאר במקורו את המסע של אבן פדלאן מצאתו ועד שובו לבגדד, אך בכתב היד, אין כל זכר למסע האודיסיאה של אבן פדלאן חזרה לבגדד.

טוגאן ערך את כתב היד ותירגם לגרמנית עם הערות מפורטות (1939), אך בשל הקשיים והשיבושים בחר להשלים חלקים מסוימים מיאקות, תוך שהוא מדגיש שחלקים אלו אינם מופיעים בכתב היד. באותה השנה פורסם צילום כתב היד עם תרגום לרוסית שנערך בידי א.פ. קובלבסקי (שמו אינו מופיע על הכותר משום שבאותה תקופה הואשם בכגידה בברית המועצות ונשלח למחנה עבודה). ב-1956, פרסם קובלבסקי תרגום חדש לרוסית בשילוב קטעים מתוך יאקות וכמה ציטוטים נוספים שמופיעים בספריהם של שני גיאוגרפים פרסיים, נגיב המאד'אני בספרו **פלאי הבריות** (عجائب المخلوقات) שפורסם במאה ה-12, ואמין ראזי, בספרו **שבעה אקלימים** (هفت اقليم) שהופיע במאה ה-16. כמו כן, הוסיף כמה הצעות לשיפורים ותיקונים, בהמשך למאמר ביקורת שפירסם ה. ריטר עוד קודם לכן (1942). על סמך הצעות אלו והצעות נוספות, ערך ס. דהאן מהדורה חדשה ב-1959 עם קריאות חדשות רבות, ואילו פ. סזגין פרסם את כתב היד ממשדה במלואו ובאיכות גבוהה ב-1987. מפאת העניין הרב שעורר ספרו של אבן פדלאן, הופיעו מספר רב של תרגומים לשפות שונות. מלבד התרגומים שנזכרו לעיל, תורגם הספר גם לצרפתית (קֶנֶר 1958) ולאנגלית בעבודת דוקטורט מקיפה של ג'. מקית'ן (1979). לאחרונה הופיעו שלושה תרגומים חדשים לאנגלית (פריי 2005, לָאן וסטון 2012 ומונטגומרי 2017).

שם החיבור לא מופיע בכתב היד, אלא הוא נקרא בפשטות 'ספר' (كتاب), בעוד יאקות מכנה את החיבור בשם 'דיווח' (رسالة). טוגאן שגילה את כתב היד, בחר לקרוא לחיבור 'מסע' (رحلة), משום הדמיון לספרות המסע

המוסלמית, שרווחה מאות שנים לאחר מכן בכתביהם של נוסעים נודעים כגון אבן ג'ביר ואבן בטוטה.

בתרגום שלפניכם השתמשתי במהדורת דהאן תוך השוואה תכופה לזו של טוגאן וכן שילבתי קטעים מתוך ספרו של יאקות שפורסם במהדורה בת שבעה כרכים שהוציא פ. ויסטנפלד (1866-1873). כמו כן, נעזרתי מדי פעם בתרגומים וההצעות השונות של המתרגמים האחרים, בעיקר טוגאן, קנר ומקית'ן. בחרתי לשים דגש על הפן הספרותי ולא המחקרי. לפיכך, השתדלתי שלא להרבות בהערות פילולוגיות בגוף הטקסט ואלו ניתנו במשורה בעת הצורך בלבד.

היות ואין המדובר במהדורה מדעית, לא ציינתי את ההשלמות מספרו של יאקות בסימני סוגריים וכיו"ב כדי לשמור על רצף קריאה אחיד ולא להלאות את הקורא. בחרתי להימנע מתעתיק כמה עיצורים ערביים שמקובלים במחקר המזרחני, מפני שאלו עלולים להתפרש שלא כהלכה בידי הקורא שאינו יודע ערבית. הוספתי הערות והסברים על הנפשות הפועלות, האירועים ההיסטוריים, השמות הגיאוגרפיים ומונחים נוספים שאינם שגורים על הקורא העברי. השתדלתי להיצמד למקור הערבי, אך בו בעת להימנע מתרגומים מילוליים מסורבלים לטובת תרגום חופשי שיאפשר קריאה קולחת, ושגיאות מי יבין.

יהונתן הרשקוביץ

קיימברידג' (מסצ'וסטס), פברואר 2019.

מסע אבן פדלאן

התרגום מוקדש לזכר ישעיהו גולדפלד (1934-2016)

זהו ספר אחמד אבן פדלאן אבן עבאס אבן ראשד אבן חמאד, בן-חסותו¹ של מחמד בן סלימאן, שליח אל-מקתדר² למלך הסקלבה³, שבו הוא מספר את אשר ראה בארץ התורכים, הכוזרים, הרוס והסקלבה, שבטי הבשקירים ואחרים, על מנהגייהם השונים, מידע על מלכיהם, מצבם ורבים מענייניהם.

אמר אחמד אבן פדלאן:

כאשר הגיע מכתב אלמש בן שלפי ילטואר⁴ מלך הסקלבה אל אמיר המאמינים אל-מקתדר, אשר בו ביקש לשלוח לו משלחת של חכמי דת שילמדוהו את דיני האסלאם, ויבנה לו מסגד ויציב לו מנפך⁵ שיטיף עליו בעירו ובארצו, וכן ביקש לבנות מבצר כדי שיתבצר בו מפני המלכים היריבים לו – נענתה בקשתו.

השגריר אליו היה נד'יר אל-חרמי⁶, ואילו אני מוניתי לקרוא את המכתב אליו ולהעביר לו את מה שהעניק לו הח'ליף וכן לפקח על חכמי ההלכה והמורים. הסיבה לכך היא משום הכסף הרב שנשלח לו לבניית מה

¹ בן חסות (مولى), מציין מעמד של עבדים משוחררים בדרך כלל ממוצא לא ערבי הנתונים לחסותו של פטרון שעשוי להיות אדונם לשעבר אשר דואג לענייניהם.

² אל-מקתדר באללה (שם מלא: אבו אל-פדל ג'עפר אבן אל-מעטדד באללה), ח'ליף האימפריה העבאסית בשנים 908-932, למעט תקופה קצרה בשנת 929.

³ המילה סקלבה קשורה אטימולוגית למילה 'סלאבים', אך במקרה זה המדובר בבולגריה של הוולגה, שבה שכן עם תורכי (אין לבלבל עם בולגריה המודרנית שבה שוכן עם סלאבי). נראה שאבן פדלאן משתמש במילה סקלבה לתאר באופן כללי שבטים פגאניים שמצפון לח'ליפות העבאסית.

⁴ הגייה ערבית למילה אֶלְטֶבֶר, תוארו של מלך וסל הכפוף למלך כוזר.

⁵ דוכן במסגד שעליו עומד הדרשן ומקיים את הח'טבה, דרשת יום שישי.

⁶ על פי שמו (תרם – הרמון), נראה שהיה הסריס הממונה על הרמון הח'ליף, משרה בכירה ביותר בח'ליפות העבאסית.

שהזכרנו לעיל, ולשכר של חכמי ההלכה והמורים שנועד להיגבות מהאזור הידוע כארשתחשמתין שבארץ ח'ווארזום, בחוות השייכות לאבן פראת.⁷ השליח לאל-מקתדר משליט הסקלבה היה אדם בשם עבדאללה אבן בֶּשְׁתוּ הכוזרי, ואילו השליח מצד הח'ליף היה סאוסן א-רסי, בן-חסותו של נד'יר אל-חרמי.⁸ הצטרפו גם תכין התורכי ובארס הסקלבי ואני איתם כפי שהזכרנו לעיל, ואכן העברתי לו את המתנות, לו, לאשתו, ילדיו, אחיו ומצביאיו, וכן את התרופות שכתב לפני כן לנד'יר וביקשן.

יצאנו לדרך מעיר השלום⁹ ביום חמישי, ליל האחד-עשר לחודש צפר, שנת שלוש מאות ותשע.¹⁰ שהינו בנהרוואן יום אחד ויצאנו במהירות לדרך עד שהגענו לדסכרה. שהינו בה שלושה ימים ומיד יצאנו, מישירים דרכנו ללא השתהות עד שהגענו לח'וואן ובה שהינו יומיים. ממנה נסענו לקרמיסין, שהינו בה יומיים ומיד יצאנו לדרך עד שהגענו להמדאן ובה שהינו שלושה ימים. שוב נסענו עד שהגענו לסאוה, בה שהינו יומיים וממנה אל ריי, ובה שהינו אחד-עשר ימים, ממתנינים לאחמד אבן עלי אחי סְעֵלוּכְפ, משום שהוא היה בח'וואר-ריי.¹¹ שוב יצאנו לדרך לח'וואר-ריי ובה שהינו שלושה ימים. יצאנו שוב לדרך, הפעם לסמנאן, וממנה לדאמע'אן, בה נתקלנו באבן קארן שהיה מאנשי 'המטיף' והסתתרנו מפניו בתוך השיירה.¹² נסענו במהירות עד שהגענו לנישפור, שם פגשנו את חמויה כוסא מפקד צבא ח'ראסאן,

⁷ אבו-אל-חסן עלי אבן פראת (855-924), שימש שלוש פעמים וזיר הח'ליפות. באותה תקופה הודח מתפקידו ורכושו הוחרם. אבן פדלאן וחבורתו היו אמורים לקבל כסף שנגבה מהרכוש המוחרם שישמש להם במסע ולהעניק ממנו למלך הבולגרים.

⁸ נד'יר עצמו שניהל את המגעים עם אלמש מלך הבולגרים לא השתתף במסע שכן מתוקף תפקידו נאלץ להישאר בבגדאד.

⁹ כינויה של העיר בגדאד.

¹⁰ 21 ביוני 921 לסה"נ.

¹¹ אחמד אבן עלי היה באותו הזמן המושל העבאסי של ריי שבאיראן, ונדוע בכינוי 'אחי סְעֵלוּכְפ'.

¹² אבן קארן הוא שְׁוִיין השני (שרוין אבן רוסתם אבן קארן) מושל טבריסטן בן השושלת הבּוּנְדִית, בן בריתו של אבו מְחַמֵד אל-חסן אבן קאסם (877-928) שנודע בכינוי 'המטיף לאמת'. 'המטיף' וחמיו חסן אל-אַטְרוּש (844-917) הנהיגו פלג שיעי-זידי שנלחם בשושלת הסאמאנית ששלטה בח'ווארסאן באותה תקופה והיתה בת בריתה של הח'ליפות העבאסית.

לאחר שלילה אבן גַעמאן כבר נהרג.¹³ שוב יצאנו לדרך אל סרחס, ממנה לְמָרְבּ וממנה אל קְשֶׁמֶתן שהיא בקצה מדבר אַמְל¹⁴, ושהינו בה שלושה ימים, נותנים מנוחה לגמלים, לפני הכניסה למדבר.

חצינו את מדבר אַמְל, עברנו את נהר הגִיִּיחון¹⁵ והגענו לאפריר, הפונדק של טַאָהָר אבן עלי. יצאנו שוב לדרך אל ביכנד, ולאחר מכן הגענו לבוכרה. ניגשנו לאל-גִיִּיהאני שהיה מזכירו של אמיר חִירָאסָאן והיה ידוע בחִירָאסָאן בתור "השייח' הראשי".¹⁶ הוא ציווה לתת לנו מגורים, ומינה אדם שיספק את צרכינו ויאפשר לנו כל מה שנרצה. שהינו שם כמה ימים, ואז הוא ביקש שניכנס אל נצר אבן אחמד.¹⁷ נכנסנו אליו והנה הוא עלם צעיר שזקנו טרם צימח. בירכנוהו בכבוד לשלום והוא הורה לנו לשבת. בראשית הפגישה הוא פתח:

"מה היה שלום אדוני, אמיר המאמינים, יאריך אללה את ימיו, נפשו, לוחמיו וחבריו כאשר יצאתם לדרך?"
"טוב" השבנו.

"יוסיף לו אללה כל טוב" אמר.

לאחר מכן הוקרא המכתב שנשלח אליו, שעסק בלקיחת ארתחשמתין מאל-פדל אבן מוסא הנוצרי סוכנו של אל-פֶּרְאָת ומסירתה לאחמד אבן מוסא הח'ווארזמי, בשליחותנו, וכן הוזכרו המכתב למושל הכפוף לו בח'ווארזם שנועד למנוע כל מכשול מאיתנו, והמכתב למפקד שער התורכים שיועד ללוותנו ולמנוע כל עיכוב.

"והיכן אחמד אבן מוסא?" שאל.

"הותרנוהו בעיר השלום. הוא היה אמור לצאת חמישה ימים אחרינו" ענינו.
"אני שומע ומציית לכל מה שציווה אדוני, אמיר המאמינים, יאריך אללה שנותיו" אמר.

¹³ לילה אבן גַעמאן היה קצין ממוצא דיילמי בצבאם של אל-אוטרוש ואבן קאסם. הובס והוצא להורג זמן קצר לפני בואו של אבן פדלאן.

¹⁴ מזוהה עם מדבר קאראקום שבטורקמניסטן.

¹⁵ נהר אמו-דרייה.

¹⁶ אבו עבראללה מְחַמֵּד אבן אחמד אל-גִיִּיהאני, וזיר האמירות של ח'וראסאן שנודע כמלומד בעל שם.

¹⁷ נצר השני (906-943), אמיר ח'וראסאן בן השושלת הסאמאנית.

אמר אחמד אבן פדלאן: הידיעה הזו הגיעה לאל-פדל אבן מוסא הנוצרי, סוכנו של אבן פראת והוא רקם מזימה כנגד אחמד אבן מוסא. הוא כתב לנציבי המשטרה בדרך ה'ראסאן, ממחוז סרחס ועד לביכנד: "פקחו עיניים על אחמד אבן מוסא הח'ווארזמי, בח'אנים ובעמדות תצפית, הוא אדם שנראה כך וכך, מי ששיגו – שיעצרו עד שיגיע אליו מכתבנו בנידון". הוא אכן נתפס בקרב ונעצר.

שהינו בבוכרה עשרים ושמונה ימים. בינתיים אל-פדל אבן מוסא גם קשר עם עבדאללה אבן בשתו ואחרים מחבורתנו שאמרו, אם נמשיך לשהות כאן, יכה בנו החורף ונחמיץ את ההזדמנות להיכנס לח'וורזם. אשר לאחמד אבן מוסא, עד שנגיע הוא כבר ידביק אותנו.

ראיתי שישנם סוגים שונים של דרהמים בבוכרה. ישנם דרהמים שנקראים ע'ט'ריפיים¹⁸ והם עשויים נחושת או נחושת קלל או ארד. לוקחים מהם כמה בלי לשקול, מאה מהם שווים דרהם כסף אחד.

התנאים למוהר של נשותיהם הם כך: פלוני בן פלוני נשא את פלונית בת פלוני תמורת כך וכך אלפי דרהם ע'ט'ריפי. כך גם מכירת קרקעותיהם ומכירת עבדיהם. הם לא מזכירים אף דרהם מלבד זה. יש להם דרהמים נוספים עשויים ארד בלבד, ארבעים מהם שווים דאנק אחד.¹⁹ יש להם גם דרהמי ארד שנקראים "סמרקנדיים", שישה מהם שווים דאנק אחד.

כאשר שמעתי את דברי עבדאללה אבן בשתו והאחרים שהזהירוני מפרוץ החורף, יצאנו לדרך מבוכרה, וחזרנו אל הנהר. שכרנו ספינה לח'ווארזם, המרחק אליה מהמקום אשר בו שכרנו את הספינה היה מעל מאתיים פרסאות. נסענו רק בחלק מהיום משום הקור העז שלא אפשר לנו לנסוע כל היום, עד שהגענו לבסוף לח'ווארזם.

נכנסנו אל האמיר מַחְמַד אבן עֶרַאק ח'ווארזם-שאה.²⁰ הוא כיבד אותנו, הגיש לנו תקרובת ושיכן אותנו במגורים. לאחר שלושה ימים, זימן אותנו ודן איתנו בעניין הכניסה לארץ התורכים. הוא אמר:

¹⁸ על שם ע'ט'ריף אבן עטא אל-כינדי, המושל העבאסי של בוכרה (792-793), שבימיו נטבעו מטבעות אלו לראשונה.

¹⁹ שישיית דרהם.

²⁰ מושל ח'ווארזם בן השושלת האפריעית שבירתה כאת' (כיום ברוני, אוזבקיסטן). באותה תקופה מושלי ח'ווארזם היו כפופים לאמיר ח'וואסאן שישב בבוכרה.

“לא ארשה לכם לעשות זאת ולא מקובל עליי שתסתכנו בדמכם. אני יודע שזוהי מזימה שנהגתה על ידי המשרת הזה, כלומר תכין, שהיה אצלנו נפח בעבר, ונעצר על סיר ברזל בארץ הכופרים. הוא זה שפיתה את נדיר ושידלו לדבר עם אמיר המאמינים ולשלוח את המכתב למלך הסקלבה. האמיר הנעלה, כלומר אמיר ח'ראסאן, היה המתאים ביותר לקיום הטפה לאמיר המאמינים בארץ ההיא, לו מצא זאת לנכון. מלבד זאת, ביניכם ובין הארץ הזו שאתם מזכירים, ישנם אלף שבטים כופרים. זוהי הולכת הח'ליף שולל. אני מייצע לכם נאמנה! אין מנוס אלא לשלוח מכתב אל האמיר הנעלה כדי שיכתוב ויטייע עם הח'ליף, יחזקו אללה. אתם תשהו כאן לעת עתה עד שתגיע התשובה.”

עוד באותו היום הסתלקנו משם, אך לבסוף שבנו אליו, ולא חדלנו מלנהוג בו ברכות.

אמרנו לו: “כך ציווה אמיר המאמינים והנה מכתבו. מה טעם ההתייעצויות בדבר?”

לבסוף נשמע לנו ויצאנו לדרך.

ירדנו מח'ווארזם אל ג'ג'אניה²¹, אשר בינה ובין ח'ווארזם, חמישים פרסאות במים.

ראיתי שדרהמי ח'ווארזם מזויפים או עשויים עופרת וחקייים וארד. הם קוראים לדרהם טאזג'ה, ומשקלו ארבעה דאנקים וחצי. חלפנים אצלם מוכרים קוביות, סביבונים ודרהמים.

הם הפראים ביותר בכני אנוש, בטבעם ובשפתם שדומה משהו לצווחת הזרזירים. באותו אזור ישנו מקום ישוב במרחק יום שנקרא ארדכווה ואנשיו נקראים כרדיליים. שפתם דומה משהו לקרקור צפרדעים.

בסיום כל תפילה, הם מתנערים מאמיר המאמינים עלי אבן אבי טאלב, ירצהו אללה.²²

שהינו בג'ג'אניה כמה ימים. נהר ג'ייחון קפא מתחילתו ועד סופו, עובי הקרח היה שבעה-עשר טפחים. הסוסים והפרדות, החמורים והעגלות היו עוברים עליו כאילו עוברים על דרכים סלולות. הנהר היה יציב ולא

²¹ כיום אורגנץ, אוזבקיסטן.

²² עלי אבן אבי טאלב, הח'ליף הרביעי לאחר מותו של הנביא מוחמד, והאימאם הראשון על פי השיעה.

התערער, ונותר כך במשך שלושה חודשים. ראינו ארץ שהיינו בטוחים ששערי הכפור נפתחו עלינו. שלג אינו יורד, אלא כשהוא מלווה ברוח עזר סוערת.

כאשר אדם מאנשי המקום רוצה להעניק דבר טוב לחברו וחפץ בטובתו, הוא אומר לו: בוא אליי כדי שנסוחח, יש אצלי אש נעימה. כך עושה אם מפריז בטובתו ורוצה בחימומו. אלא שאללה יתעלה שמו, היה אדיב כלפיהם בעניין עצי ההסקה והווייל להם את מחירם. מטען של עגלת עצי טאג' עולה שני דרהם מדרהמיהם, ויש בה בערך שלושת אלפים רטל.²³ מנהג קבצניהם הוא שהקבצן לא עומד מחוץ לדלת, אלא נכנס לבית של אחד מהם ויושב זמן מה מול האש ומתחמם ולבסוף אומר: פֶּפְנָד! כלומר "לחם". אם נותנים לו משהו, הוא לוקח, ואם לא – הוא עוזב.

שהותנו בג'רג'אניה התארכה, ושהינו בה כמה ימים מחודש רג'ב וכן בחודשים שעבאן, רמדאן ושוואל.²⁴ שהותנו התארכה מפאת הקור ועוצמתו. נודע לי ששני אנשים הובילו שניים-עשר גמלים כדי לשאת עליהם עצי הסקה מאחד היערות, ושכחו לקחת עמם צור וחומרי בערה ולפיכך לנו ללא אש. הם והגמלים מתו מעוצמת הקור.

ראיתי שבשל האקלים הקר, השווקים והרחובות בג'רג'אניה מתרוקנים לגמרי עד שאדם עשוי לשוטט במרבית הרחובות והשווקים ולא ימצא איש, ואיש לא יפגוש בו. ואמנם, יצאתי פעם מבית המרחץ, וכאשר נכנסתי הביתה, הבטתי בזקני והנה הוא גוש אחד של קרח עד שנוקקתי לקרבו אל האש. הייתי ישן בבית בתוך בית ובתוכו יורטת לכד תורכי ואני עטוף בבגדים ובפרוות, ועדיין לעיתים נדבקה לחיי לכרית.

ראיתי שהבארות²⁵ שם מכוסים ביריעות של עורות צאן כדי שלא ייסדקו ויישברו, אך זה לא הועיל כלל. ראיתי שהאדמה שאפה לתוכה ואדיות עצומים בשל הקור העז, ואף עץ עצום ועתיק נבקע לשני חצאים בשל כך. כאשר הגיע למחציתו חודש שוואל, שנת שלוש מאות ותשע²⁶, החלה להשתנות העונה. נהר ג'ייחון הפשיר, ואילו אנו החלנו להצטייד בציוד

²³ מידה מקבילה לליברה (כ-453 גרם). יאקות טוען שאבן פדלאן מגזים, מפני שעגלה מסוג זה יכולה להכיל אלף רטל לכל היותר.

²⁴ בין נובמבר 921 לפברואר 922.

²⁵ גרסה אחרת: קנקני חרס

²⁶ מחצית פברואר 922.

לשם המסע. ראשית, רכשנו גמלים תורכיים. במהלך המסע השתמשנו גם בעורות גמלים לעבור את הנהרות אשר היינו צריכים לעבור בארץ התורכים. הצטיידנו בלחם ודוחן ובשר משומר לשלושה חודשים. אלו מאנשי העיר שהתיידדנו עמם שם הנחו אותנו להצטייד בהרבה בגדים חמים. הם הפחידו אותנו והעצימו את העניין, אך כאשר ראינו זאת, היה הדבר כפל כפליים ממה שתואר לנו. כל אחד מאיתנו לבש קַרְטֶק²⁷ ומעליו כַּפְתָן ומעליו יריעת עור ומעליה מעיל לְבָד וברדס, שלא ראו ממנו אלא את עיניו בלבד, מכנסי שרוואל פשוטים ומכנסיים נוספים מרופדים וחותרלות ומגפי עור שגרין²⁸ ומעליהם מגפיים נוספים. כאשר עלינו על הגמל, איש מאתנו לא היה מסוגל לזוז מרוב הבגדים שהיו עלינו.

חכמי ההלכה והמורה²⁹ והמשרתים אשר יצאו עימנו מעיר השלום התמהמהו בפחד מפני הכניסה לארץ ההיא. לפיכך נסענו אני, השליח, גיסו³⁰ ושני המשרתים, תכין ובארס.

כאשר הגיע היום שבו התכוונו לצאת לדרך, אמרתי להם: "הו חבורה! משרת המלך נמצא אתכם והוא כבר עמד על עניינכם כולו. מכתבי הח'ליף אתכם ואין לי ספק שמוזכר בהם משלוח ארבעת אלפי הדינרים המוסיביים אליו. אתם הולכים למלך לא-ערבי -- הוא ידרוש זאת מכם".

הם אמרו: "אל תחשוש מכך, הוא לא ידרוש זאת מאתנו". הזהרתי אותם ואמרתי: "אני יודע שהוא ידרוש מכם". אך הם לא האמינו. עניין השיירה הסתדר היטב ואנו שכרנו מדריך שנקרא קלואס מאנשי ג'רג'אניה.³¹ שמנו מבטחנו באללה האדיר והנשגב והעברנו את ענייננו לטיפולו.

יצאנו לדרך מג'רג'אניה ביום שני, השני לחודש ד'ו אל-קעדה, שנת שלוש מאות ותשע.³² עצרנו באכסניה בשם זמג'אן שנמצאת בקרבת שער

²⁷ גרסה ערבית למילה הפרסית 'קורטה', בגד בסיסי לגברים שנלבש כיום בעיקר בהודו.

²⁸ סוג ייחודי של עור שעשוי מחלק אחורי של סוס.

²⁹ המורה מופיע יחיד.

³⁰ לא ידוע מיהו גיסו של השליח סאוסן א-רסי שלא הוזכר לפני כן.

³¹ לא ברור אם זהו שמו הפרטי או שמדובר בשיבוש של המילה התורכית kilavuz –

מדריך.

³² 4 במרץ 922.

התורכים, ויצאנו לדרך למחרת. עצרנו במקום שנקרא ג'ית, שלג כה כבד ירד עלינו עד שהגמלים בוססו בו עד לברכיים. שהינו במקום ההוא יומיים, ושוב יצאנו והעמקנו לתוך ארץ התורכים, לא מפנים ראשינו כלל. לא פגשנו אף יצור אחד באזור צחיח זה שהיה חסר הרים.³³ רכבנו שם עשרה ימים והתמודדנו עם כאבים, מאמץ רב וקור עז. השלגים נמשכו, עד שלעומתם הקור בח'ווארזם היה כמו ימי קיץ. שכחנו את כל מה שעבר עלינו, והיינו על סף מוות. באחד הימים הכה בנו קור עז במיוחד. תכין הלך לידי ולצדו איש מאנשי התורכים ודיבר איתו תורכית. תכין צחק ואמר, "התורכי הזה אומר לך, מה רוצה ריבוננו של עולם מאיתנו? הוא זה שהורג אותנו בקור הזה! לו ידענו מה הוא רוצה, היינו מעלים לו זאת". אמרתי לו: אמור לו, הוא רוצה שתאמרו "אין אלוה מלבד אללה"! הוא צחק ואמר – "לו ידענו, היינו עושים זאת".

לאחר מכן הגענו למקום שבו היו עצי טאג' רבים ובו עצרנו. אנשי השיירה הדליקו מדורה, התחממו בה, פשטו את בגדיהם ופרשו לייבוש. שוב יצאנו לדרך והמשכנו לנסוע כל לילה מחצות הלילה ועד לשעות אחר הצהריים או הצהריים למחרת בנסיעה המהירה והנמרצת ביותר עד שעצרנו. לאחר שנסענו חמש עשרה לילות הגענו להר עצום מרובה סלעים ובו מעיינות שזורמים דרכו ושוף שבה נחים מים.

כאשר עברנו זאת, הגענו אל שבט מהתורכים שידועים בשם האוע'וזים. הם נוודים ויש להם בתים עשויים שיער. הם חונים במקום מסוים ולאחר מכן יוצאים לדרך. תראה אצלם את הבתים בכל מקום, ואחרים כמוהם במקום אחר כדרך הנוודים ונדודיהם, ובכך הם שרויים באומללות. הם כמו חמורים תועים, אינם מקבלים מרותו של אף אל, אינם פונים להיגיון ולא סוגדים לשום דבר אלא רק קוראים לזקניהם "ריבונים". כאשר אחד מהם מתייעץ עם ראש השבט שלו בעניין מסוים, הוא אומר לו: הו, ריבון! מה אעשה בעניין זה וזה – וענינם מוכרע בהתייעצות ביניהם³⁴ – אלא שכאשר הם מסכימים על עניין ומחליטים עליו, בא הנבזה והשפל שבהם וסותר את מה שבדיוק החליטו עליו. שמעתי שהם אומרים "אין אלוה מלבד אללה ומחמד הוא שליח אללה" בבקשם להתקרב באמירה הזו אל אלו

³³ רמת אוסטיורט בדרום-מערב קזחסטן של ימינו.

³⁴ קוראן 42: 38

מהמוסלמים שעוברים אצלם, אך הם לא באמת מאמינים בזה. כאשר אחד מהם נעשק או שקרה לו דבר שהוא שונא, הוא מרים ראשו לשמיים ואומר "ביר תנגרי" שזה בתורכית "אלוהים אחד", שכן ביר בתורכית זה אחד ותנגרי זה אלוהים בלשון התורכים. הם לא מתנקים לאחר צואה ולא לאחר שתן ולא רוחצים לאחר טומאה.³⁵ אין בינם ובין מים שום דבר, במיוחד בחורף.

הנשים אצלם אינן מסתרות מפני הגברים ומזרים, וכך לא מסתירה אישה דבר מגופה מאיש מהגברים. יום אחד הגענו לבקר אחד מהם. ישבנו ואשתו אתנו ובזמן שהיא מספרת לנו דבר מה, חשפה לפתע את מבושיה וגירדה שם, כשאנו מביטים בה. הפנינו את מבטינו ואמרנו: "שיסלח אללה!" בעלה צחק ואמר למתורגמן: "אמור להם, היא חושפת אותו בנוכחותכם ואתם אמנם רואים אותו, אך היא שומרת עליו ואף אחד לא יבוא אליו. זה עדיף מאשר שתכסה אותו ותאפשר לאחרים לבוא אליו".

הם לא יודעים ניאוף מהו. מי שהבחינו אצלו משהו מסוג זה במעשיו, משסעים אותו לשני חצאים. וכך הם עושים: מפגישים בין ענפים של שני עצים, קושרים אותו בחוזקה לענפים ומשחררים את שני העצים. זה שנקשר אליהם נבקע לשניים.

אחד מהם שמע אותי קורא קוראן, והעניין מצא חן בעיניו. הוא ניגש ואמר למתורגמן: "אמור לו שלא יפסיק לקרוא!". יום אחד אמר לי אותו האיש מפיו של המתורגמן: "אמור לערבי הזה, האם לריבונו של עולם האדיר והנשגב יש אישה?" הזדעזעתי מכך, שיבחי את אללה וביקשתי את סליחתו. הוא גם שיבח וביקש סליחה כפי שעשיתי. כך הוא מנהג התורכים: כאשר הוא שומע מוסלמי משבח ומהלל, הוא עושה כמוהו.

מנהג נישואיהם הוא כך: מבקש אדם מחברו את ידה של אחת מנשותיו, בין אם זו בתו, אחותו או אחת שסמכותו עליה תמורת כך וכך בגד ח'ווארזמי. אם מתאים לו, הוא לוקח אותה אליו. לעתים, המוהר הוא גמלים או סוסים וכיוצא בזה. לא יבוא איש אל אשתו עד שישלם את המוהר שסיכם עם הפטרוץ שלה עליו. כאשר שילם לו זאת, הוא בא ללא בוש, נכנס למקום שבו היא נמצאת, אוהז בה בנוכחות אביה ואמה ואחיה והם לא מונעים

³⁵ יחסי מין.

אותו מכך. כאשר מת אדם ויש לו אישה, נושא אותה המבוגר שבבניו לאישה ובלבד שלא תהיה אמו.

איש מהסוחרים או כל אחד אחר, אינו יכול לרחוץ לאחר טומאה בנוכחותם אלא בלילה כאשר לא רואים אותו. זאת משום שהם כועסים ואומרים: "זה בא לכשף אותנו משום שהוא מתבונן במים", והם קונסים אותו בכסף. איש מהמוסלמים אינו יכול לעבור בארצם אלא אם יתחבר עם אחד מהם ויתארח אצלו. הוא צריך להביא לו בגד מהארץ המוסלמית וכן צעיף לאשתו וקצת פלפל, דוחן, צימוקים ואגוזים. כאשר מגיע לחברו, התורכי מקים לו יורטה ומביא לו מהצאן כפי יכולתו (או: לפי חשיבותו) כדי שהמוסלמי יקבל על עצמו את שחיטתם, וזאת משום שהתורכים לא שוחטים, אלא מכים על ראש הבהמה עד שתמות.

כאשר אחד מהם חפץ לצאת למסע וכמה מגמליו או סוסיו לא זזים או שהוא נזקק לכסף, הוא משאיר את הבהמות שלא זזות אצל חברו התורכי ולוקח מגמליו וסוסיו וכספו כפי צרכו ויוצא לדרך. כאשר הוא חוזר ממסעו, הוא מסדר את עניין כספו ומשיב לו את גמליו וסוסיו. כך גם אם עובר אצל התורכי אדם שהוא לא מכיר, ואומר לו: "אני חברך וחפץ לקחת מגמליך וסוסיך ודרהמיך", הוא נותן לו מה שהוא חפץ. אם מת הסוחר במסעו זה, כאשר חוזרת השיירה, פוגש אותם התורכי ואומר: "היכן אורחי?" אם הם אומרים "הוא מת", הוא עוצר את השיירה, ניגש לסוחר המכובד ביותר שהוא רואה ביניהם, פותח את חפציו לעיניו ולוקח מדרהמיו סכום השווה לכספו שהיה אצל הסוחר שמת ולא גרגר אחד נוסף, וכן הוא לוקח גם מסוסיו ומגמליו ואומר: "איש זה הוא בן-דודך ואתה הראוי ביותר לשלם עליו". אם הסוחר נמלט, הוא עושה כך גם כן, ואומר לו: "המוסלמי הזה כמוך, קח אתה ממנו מה שלקחתי ממך". אם התורכי לא פוגש את אורחו המוסלמי על הדרך, הוא שואל על ארצו היכן הוא, וכאשר הוא מופנה אליו, הוא נוסע כמה ימים כדי למצוא אותו עד שמגיע אליו ואז לוקח את כספו וגם מה שהעניק לו.

וכך היא גם דרך התורכים: כאשר נכנס תורכי לג'רג'אנייה, הוא שואל על אורחו ומתאכסן אצלו עד שעוזב. אם מת התורכי אצל חברו המוסלמי, ועוברת השיירה ובה חברו, הם הורגים אותו ואומרים: "אתה הרגתו במאסרך אותו. אם לא היית אוסרו, הוא לא היה מת". וכך גם אם השקהו

שיכר והוא נפל מהחומה, הם הורגים אותו. אם הוא לא נמצא בשיירה, הם פונים אל המכובד ביותר שבה והורגים אותו. מעשה סדום נחשב אצלם לעניין חמור ביותר. איש מאנשי ח'ווארזם הגיע לשבט הפוּדְרִיָּין שהוא משנה למלך התורכים, ושהה פרק זמן אצל המארח³⁶ שלו לשם רכישת צאן. לתורכי היה בן שזקנו טרם צימח, והח'ווארזמי לא חדל מלהחניף לו ולפתותו עד שהסכים למה שחפץ. התורכי הגיע ומצא את שניהם בשעת מעשה. התורכי העלה זאת בפני הכוד'רכין ואמר לו: "כנס את התורכים!" כינסם. כאשר התכנסו, אמר לתורכי: "התרצה שאשפוט על פי האמת או על פי השקר?" "על פי האמת" "הבא את בנך" הביאו. אמר הכוד'רכין: "שומה עליו ועל הסוחר למות יחד". רגז התורכי על כך ואמר: "לא אמסור את בני". "אם כך יפדה הסוחר את נפשו בכסף" השיב הכוד'רכין. וכך עשה. הוא שילם לתורכי בצאן על המעשה בבנו, שילם לכוד'רכין ארבע מאות שיות על ששחררו מעונש, והסתלק מארץ התורכים. הראשון ממלכיהם וראשיהם שפגשנו היה ינאל הצעיר. הוא התאסלם בעבר, אך נאמר לו, אם התאסלמת – לא תהיה ראשנו, והוא חזר בו מהתאסלמותו. כאשר הגענו למקום אשר הוא בו, אמר: "לא ארשה לכם לעבור. זהו דבר שמעולם לא שמענו עליו ולא העלנו בדעתנו שיהיה". נהגנו בו ברוך עד שהתרצה בכפתן ג'רג'אני השווה עשרה דרהמים וחתיכת פאי-פֶּאף³⁷, כמה כיכרות לחם שטוחות, חופן צימוקים ומאה אגוזים. כאשר מסרנו לו זאת, השתחוה לנו. זהו מנהגם, כאשר אדם מכבד אדם אחר, משתחוה לו ואומר, לולא היו אוהליי רחוקים מהדרך, הייתי מביא לכם צאן וחיטה. הוא הסתלק מעלינו ואנו נסענו.

³⁶ בכתב היד מופיע "אורח". יש לתקן ל-"מארח", על פי ההקשר.

³⁷ בד מיוחד שנטוה בנול רגל. מפרסית, פאי – רגל, באפתן – 'לטות'.

למחרת פגשנו איש אחד מהתורכים, כעור גוף, מרופט בגדים, עלוב למראה ובזוי אופי, ובדיוק תפס אותנו גשם עז. "עצרו!" אמר. השיירה כולה ובה כשלושת אלפים סוסים וחמשת אלפים איש עצרה. "איש מכם לא יעבור" אמר האיש.

עצרנו בצייטנות למשמע דבריו. "אנו חברי הכוד'רכין" אמרנו לו. הוא פרץ בצחוק ואמר, "מי זה הכוד'רכין? אני מחרבן על זקנו של הכוד'רכין!" ואז הוסיף "פֶּפֶּנְד", כלומר לחם בלשון ח'ווארזום. נתתי לו כיכר לחם שטוחה. הוא לקחה ואמר: "עברו, ריחמתי עליכם".

אמר אחמד אבן פדלאן: כאשר אדם אצלם חולה ויש לו שפחות ועבדים, הם מטפלים בו ואיש מבני ביתו לא יקרב אליו. הם מקימים לו סוכה בנפרד מהאווהלים והוא נשאר בה עד שימות או יבריא. אם הוא עבד או עני, הם משליכים אותו במדבר ומסתלקים ממנו.

כאשר מת אצלם אדם, חופרים לו חפירה גדולה בצורת אוהל, פונים אליו, מלבישים אותו בקורטקו, חגורו וקשתו...³⁸ שמים בידו ספל עץ ובו שיכר ומניחים לרגליו כלי עץ ובו שיכר ומביאים את כל רכושו ושמים עמו באוהל הזה. לאחר מכן, מושיבים אותו בתוכו ומקרים מעליו את האוהל במעין כיפה מטיף. ניגשים לסוסיו על פי מספרם והורגים מהם מאה או מאתיים ראש או ראש אחד ואוכלים את בשרם מלבד הראש, הרגליים, העור והזנב, שאותם הם תולים על ווי עץ. הם אומרים: "אלו הם סוסיו שירכב עליהם בגן עדן". אם היה גיבור ואף הרג אדם, מגלפים דמויות מעץ על פי מספר האנשים שהרג, שמים בקברו ואומרים: "אלו משרתיו שישרתוהו בגן עדן".

לפעמים הם מזניחים את הרג הסוסים ליום או יומיים ואז מאיץ בהם זקן מחשוביהם ואומר: ראיתי את פלוני, כלומר המת, בלילה ואמר לי – "הבט! תראני כשחבריי עזבוני ורגליי נסדקו ממרדפי אחריהם ואיני יכול להדביקם, ונותרתי לבדי". או אז הם ניגשים לסוסיו והורגים אותם ותולים על קברו. כאשר עובר יום או יומיים, בא אליהם הזקן ואומר – ראיתי את פלוני והוא אמר, "הודע למשפחתי ולחבריי, הדבקתי את אלו שהקדימוני ונחתי מעמלי".

³⁸ חור בכתב היד.

אמר אחמד אבן פדלאן: התורכים כולם מורטים את זקנם מלבד שפמם. לעתים הייתי רואה זקן ישיש אצלם שתלש את זקנו, אך הותר מעט תחת סנטרו. כאשר היתה עליו יריעת עור וראהו אדם ממרחק, היה בטוח שהוא תיש.

מלך התורכים האועזוים נקרא "יַבְע'ו" שהוא שם המנהיג. כל מי שמולך על השבט הזה נקרא בשם זה. משנהו נקרא פוֹד'רְפִין, וכך כל משנה לראש שבט נקרא "כוד'רכין".

לאחר שנסענו מהאזור של אלה, התאכסנו אצל מצביא צבאם שנקרא אָתְרֶפ אבן אל-קֶטְע'אן. הוא הקים לנו יורטות תורכיות ואיכסן אותנו בהן. נראה אפוא כי יש לו בית אב ופמליה ואוהלים גדולים. הוא הביא לנו צאן והוביל סוסים, כדי שנשחט את הצאן ונרכב על הסוסים. הוא הזמין קבוצה מבני ביתו ובני דודו, וטבח להם צאן רב. הענקנו לו מתנה בגדים, צימוקים, אגוזים, פלפל ודוחן. ראיתי את אשתו, שהיתה לפני כן אשת אביו, לוקחת בשר וחלב ומשהו ממה שהענקנו לו ויוצאת מחוץ לאזור האוהלים אל המדבר, חופרת חפירה וקוברת בה את מה שהיה איתה ואומרת דבר מה. שאלתי את המתורגמן: "מה היא אומרת?"

"היא אומרת שזו מתנה לאל-קֶטְע'אן אבי אתרכ שהעניקה לו הערבים". כאשר הגיע הלילה, נכנסתי אני והמתורגמן אליו והוא יושב ביורטתו. היה איתנו מכתבו של נד'יר אל-חרמי שבו הוא מצווה עליו להתאסלם ומדרבנו לכך. הוא שלח לו חמישים דינר, שכמה מהם היו דינרים מוסייביים, ושלושה מת'קאל³⁹ מושק, כמה עורות מעובדים, בגדים מְרִבִּיים שמהם גזרנו לו שני קורטקים, מגפי עור, בגד ברוקד וחמישה בגדי משי. נתנו לו את מתנתו ולאשתו נתנו צעיף וטבעת. קראתי לו את המכתב והוא אמר למתורגמן: "לא אומר לכם דבר עד שתשובו ואז אכתוב לח'ליף מה החלטתי".

הוא פשט את הברוקד שהיה עליו כדי ללבוש את גלימת הכבוד שהזכרנו לעיל. ראיתי את הקורטק שהיה תחתיו, שהתבלה מרוב שהיה מטונף, שכן זהו מנהגם – לא יסיר איש את הבגד שבסמוך לגופו עד שינשרו ממנו חתיכות. הוא תלש את זקנו כולו ושפמו והיה נראה כמו סריס.

³⁹ מידה השווה ל-4.25 גרם

שמעתי שהתורכים אומרים שהוא הפרש הטוב ביותר אצלם. יום אחד, כשהיה רוכב איתנו על סוסו, ראיתי לפתע אוויר מעופף מעלינו. הוא מתח את קשתו, דירבן את סוסו תחתיו, ירה ופגע בו.

לאחר שחלפו כמה ימים, הוא שלח למצביאים הכפופים לו והם: טרחה'אן וינאל ובן אחיהם ואילע'יו. טרחה'אן היה האצילי והמכובד שבהם, והיה פיסח, עיוור ומשותק. אתרכ פנה אליהם ואמר: "אלו שליחי מלך הערבים לקרוב משפחתי אלמש בן שלכי. אינני יכול לשחררם אלא בעצתכם".

טרחה'אן אמר: "דבר כזה מעולם לא ראינו ולא שמענו. לא עבר אצלנו שליח של ח'ליף כלשהו מאז ימינו אנו ואבותינו. אין לי אלא לחשוד שהח'ליף הגה מזימה ושלח את אלה לכוזר כדי לגייסם כנגדנו. יש לחתוך את השליחים הללו לחצאים-חצאים ולקחת את רכושם".

"לא, כי אם ניקח את רכושם ונותרים עירומים שישובו להיכן שבאו ממנו" הציע אחר.

"לא, יש לנו אסירים אצל מלך כוזר. נשלח את אלו ונפרדה בהם את ההם" יעץ שלישי.

הם המשיכו להתייעץ ביניהם על העניינים הללו שבעה ימים כשאנו בינתיים במצב של בין חיים למוות, עד שהתקבלה החלטתם לשחררנו לדרכנו ושנלך. הענקנו לטרחה'אן כפתן מְרְבִי ושתי חתיכות פאי-בַּאֶף, ולפמלייתו – קורטק לכל אחד, וכך גם לינאל. נתנו להם פלפל ודוחן וכיכרות לחם עגולות והם עזבונו.

יצאנו לדרך ורכבנו עד שהגענו לנהר יע'נדי.⁴⁰ האנשים הוציאו את סירותיהם שעשויות עורות גמלים ופרשום. הם לקחו את הרהיטים מהגמלים התורכיים כיוון שהיו עגולים ושמו אותם בגופן של הסירות עד שנמתחו. לאחר מכן, מילאו אותן בבגדים וחפצים, וכשהיו מלאות, התיישבה בכל סירה קבוצה של חמישה או שישה או ארבעה פחות או יותר. הם לקחו בידם פיסות עץ ליבנה ועשו מהן מעין משוטים. כך המשיכו לחתור, המים נשאו את הסירות, והן חזרו שוב ושוב עד שעברנו כולנו. אשר לסוסים ולגמלים, הם צעקו להם ואלו עברו בשחיה. לא היה מנוס מכך שתעבור קבוצה של לוחמים עם נשק, לפני שיעבור מישהו מהשיירה, כיוון שראשוני האנשים פחדו מפני הבשקירים שיתנפלו על האנשים כשהם

⁴⁰ נהר זינדי

עוברים את הנהר. עברנו את היע'נדי באופן שהזכרנו. לאחר מכן עברנו נהר בשם ג'אם גם כן בסירות, ואז עברנו את ג'אחש ואד'יל וארדן וורש ואח'תי וובנה, וכל אלה נהרות גדולים.

לאחר מכן, הגענו אל הפצ'נגים והנה הם חונים על גוף מים שדומה לים אך אינו זורם. הם כהים מאד וגלוחי זקן. הם עניים, שלא כמו האוע'וזים, שכן ראיתי אצל האוע'וזים מישהו שהיה בעלים של עשרת אלפים סוסים ומאה אלף ראשים של צאן. במידה רבה, הצאן שלהם רועים בין השלג, מחפשים בטלפיהם לבקש עשב. כאשר הם לא מוצאים, הם מכרסמים את השלג ומשמינים את מירב השומן. כאשר מגיע הקיץ, הם אוכלים עשב ומרזים. חנינו אצל הפצ'נגים יום אחד.

לאחר מכן, נסענו וחנינו על נהר ג'ייח⁴¹ שהוא הנהר הגדול ביותר שראינו, העצום והמהיר ביותר. ואכן ראיתי סירה שהתהפכה בו ומי שהיה בתוכה טבע. אנשים רבים מהשיירה מתו, וכן טבעו מספר גמלים וסוסים. לא עברנו את הנהר אלא במאמץ רב. נסענו יומיים ועברנו את נהר ג'אחה ואחריו את נהר אר'ח'ז ובאג'אג וסמור וכנאל ולאחר מכן את נהר סוח' ונהר כנג'לו.

עצרנו בארץ של שבט תורכי שנקרא בשקירים שמהם פחדנו פחד רב, זאת משום שהם הרשעים שבתורכים, המזוהמים שבהם והנועזים שבהם בכל הנוגע להרג. כאשר אדם פוגש אדם, הוא קורע את ראשו, לוקחו ועוזב את הגוף. הם מגלחים את זקנם ואוכלים את הכינים. עוקב אחד מהם אחר התפר של קורטקו ומכרסם את הכינים בשיניו. היה איתנו אחד מהם שהתאסלם ושירת אותנו. ראיתי שמצא כינה בבגדו, מעך אותה בציפורניו וליקק. כשראה אותי, אמר: זה טוב!

כל אחד מהם מגלף פיסת עץ בצורת איבר מין זכרי ותולה על צווארו. כאשר עומד לצאת למסע או לפגוש אויב, נושק לפיסת העץ, סוגד לה ואומר: "הו ריבון! עשה לי כך וכך". אמרתי למתורגמן, שאל אחד מהם מה טענתם בעניין ומדוע עשה פיסה זאת לריבוננו? אמר האיש – "אני יצאתי מכעין זה. אינני מכיר דבר אחר מלבדו".

יש ביניהם מי שיטען שיש להם שניים-עשר אלים: לחורף – אל, לקיץ – אל, לגשם – אל, לרוח – אל, לעצים – אל, לבני אדם – אל, לסוסים – אל,

⁴¹ נהר אורל

למים – אל ללילה – אל ליום – אל, למתים – אל ולאֶרֶץ – אל. האל שבשמיים הוא הגדול שבהם, אלא שהוא מסכים עם שאר האלים וכל אחד מהם מרוצה ממה שעושה חברו. ישתבח שם אללה ויתרומם מעל מה שיגידו החוטאים.⁴²

ראינו קבוצה מהם שעובדת נחשים וקבוצה שעובדת דגים וקבוצה שעובדת עגורים. סיפרו לי שהם נלחמו בעבר בשבט מאויביהם שבתחילה הביסום, ואז צווחו העגורים מאחוריהם והם נבהלו ונסו בבהלה, לאחר שבתחילה ניצחו. בשל כך, החלו לעבוד את העגורים ואמרו: "אלו ריבוננו כיוון שהביסו את אויבינו", והם עובדים אותם בשל כך.

אמר אחמד אבן פדלאן: נסענו מהארץ של אלו ועברנו את נהר ג'רמשאן ואת נהר אורן ונהר אורם ונהר בייאנאח' ונהר וותיג ונהר נייסנה ונהר ג'אושיו. בין כל נהר ונהר ממה שהזכרנו, יש מרחק רכיבה של יומיים, שלושה או ארבעה פחות או יותר.

כאשר היינו במרחק של יום ולילה ממלך הסקלבה, שהוא זה אשר נסענו אליו, שלח את ארבעת המלכים הכפופים לו ואת אחיו וילדיו לקבל אותנו. הם קיבלו אותנו ובידיהם לחם, בשר ודוחן ורכבו לצידנו.

כאשר הגענו למרחק של שתי פרסאות, יצא לקבל אותנו בעצמו. כאשר ראה אותנו, ירד מסוסו ונפל ארצה, משתחוה ומודה לאללה הנשגב והאדיר. היו בשרוולו דרהמים והוא פיזרם עלינו. הוא הקים לנו יורטות והתיישבנו בהם.

הגענו אליו ביום ראשון, השניים-עשר לחודש מְחָרֶם, שנת שלוש מאות ועשר.⁴³ המרחק מג'רג'אנייה לארצו היה שבעים יום.

שהינו ביום ראשון ויום שני ויום שלישי ויום רביעי ביורטות שהוקמו לנו, עד שהוא כינס את המלכים, המצביאים ואנשי ארצו שישמעו את קריאת המכתב של הח'ליף. כאשר הגיע יום חמישי וכולם התכנסו, הנפנו את שני הנסים שהיו איתנו, איכפנו את הסוס באוכף שנשלח אליו, הלבשנוהו בשחור וחבשנו לראשו מצנפת. הוצאתי את מכתב הח'ליף ואמרתי לו: "אסור לנו לשבת כשהמכתב נקרא". הוא קם על רגליו וכך מי שנכח מנכבדי אנשי ממלכתו, והוא אדם רחב ושמן מאד. פתחתי וקראתי את

⁴² קוראן 17: 43

⁴³ 12 למאי, 922 לסה"נ.

ראשית המכתב. כאשר הגעתי בו לקטע: "שלום עליך, הנני משבח בפניך את אללה אשר אין אל מלבדו", אמרתי – חזור על ברכת השלום לאמיר המאמינים. הוא חזר וחזרו אחריו כולם יחדיו. המתורגמן המשיך לתרגם לנו מילה מילה מהמכתב וכאשר סיימנו את קריאתו, הם אמרו "אללה אכבר" בקול רם, עד שרעדה הארץ.

לאחר מכן, קראתי את מכתב הוויזר חאמד אבן עבאס⁴⁴ כשהוא עדיין עומד. כשסיימתי, הוריתי לו לשבת, והוא ישב במהלך קריאת המכתב של נד"ר אל חרמי. כאשר סיימתי לקוראו, פיזרו עליו בני לווייתו דרהמים רבים. לאחר מכן הוצאתי את המתנות, הבושם, הבגדים והפנינים, לו ולאשתו. המשכתי להציג בפניו ובפניה דבר דבר עד שסיימנו זאת. לאחר מכן הענקתי לאשתו את גלימת הכבוד בנוכחות האנשים כשהיא יושבת לצידו. זוהי דרכם ומנהגם, כאשר הענקתי לה את גלימת הכבוד, פיזרו הנשים עליה דרהמים ואנו הסתלקנו.

כעבור שעה, שלח לקרוא לנו. נכנסנו אליו והוא באוהלו והמלכים לימינו. הוא הורה לנו לשבת לשמאלו, בעוד ילדיו יושבים מלפניו, והוא יחידי על כס מכוסה בברוקד ביזנטי. הוא ביקש שיובא לו שולחן וזה הובא ועליו בשר צלוי בלבד. הוא עצמו התחיל. נטל סכין, חתך חתיכה ("ביס") ואכלה, וכך שניה ושלישית. לאחר מכן, חתך חתיכה ונתנה לסאוסן השליח. כאשר לקחה, הובא שולחן קטן והונח מלפניו. זהו המנהג: לא יושיט אדם ידו לאוכל, עד שייתן לו המלך ביס, וכאשר נוטלה – מובא לו שולחן. לאחר מכן, נתן לי והובא לי שולחן.

לאחר מכן, חתך חתיכה ונתנה למלך אשר לימינו והובא לו שולחן, לאחר מכן נתן למלך השני והובא לו שולחן, ולאחר מכן נתן למלך הרביעי והובא לו שולחן.⁴⁵ לאחר מכן נתן לילדיו והובאו להם שולחנות. אכלנו כל אחד משולחנו, איש לא משתף ולא נותן משולחנו דבר חוץ מלעצמו. כאשר הסתיימה הסעודה, נשא כל אחד מהם את מה שנשאר על שולחנו למקומו. כאשר אכלנו הוא ביקש שיובא לו משקה דבש שהם קוראים לו סוג'ו ואותו מכינים במשך יום ולילה אחד.⁴⁶ הוא שתה מלוא הספל, קם על רגליו

⁴⁴ חאמד אבן עבאס כיהן כוויזר הח'ליפות העבאסית בשנים 918-923.

⁴⁵ המלך השלישי לא מוזכר.

⁴⁶ כדי שלא יתסוס ויהיה אסור בשתייה למוסלמים.

ואמר: "לעונג לי לשתות לכבוד אדוני, אמיר המאמינים, יאריך אללה את חייו".

למראהו קם, קמו ארבעת המלכים וילדיו, וקמנו גם אנחנו. כך עשה שלוש פעמים עד שהסתלקנו מלפניו.

וכך היתה נהוגה הַחֲטָאָה⁴⁷ שנקראה על המנבר לפני הגעתי: "הו אללה, הצלח דרכו של המלך ילטואר מלך הבולגרים!". אמרתי לו: "אללה הוא המלך, ואין להזכיר על המנבר מלבדו אלא את שמו הנשגב והאדיר. הנה אדונך, אמיר המאמינים מסתפק שהוא עצמו יזכר כך על מנברו במזרח ובמערב: "הו אללה, הצלח דרכו של עבדך וח'ליפך, ג'עפר האימאם, אל-מקתדר באללה, אמיר המאמינים". כך היה לפניו ובימי אבותיו הח'ליפים וכך אמר הנביא, עליו התפילה והשלום: "אל תהללנוני כמו שמהללים הנוצרים את ישוע בן מרים, שכן אני עבד אללה. אמרו – עבד אללה ושליחו".

"איך מותר לקרוא את הַחֲטָאָה? שאל.

"בשמך ובשם אביך" עניתי.

"אבי היה כופר ולא ארצה להזכיר את שמו על המנבר, ואף אני – לא ארצה להזכיר את שמי, שכן זה שקראני בו, היה כופר. אך מה שם אדוני, אמיר המאמינים?"

"ג'עפר" אמרתי.

"מותר שאקרא בשמו?" שאל.

"כן"

"שיניתי אם כן את שמי לג'עפר ושם אבי לעבדאללה. הורה לדרשן לקרוא כך"

כך עשיתי.

מאז הַחֲטָאָה היתה: "הו אללה, הצלח דרכו של עבדך ג'עפר אבן עבדאללה, אמיר הבולגרים, בן חסותו של אמיר המאמינים. לאחר שחלפו שלושה ימים מקריאת המכתב והענקת המתנות, שלח לקרוא לי, וזאת לאחר שהגיע אליו עניין ארבעת אלפי הדינרים ומה שקרה עם מזימת הנוצרי שגרמה לעיכובם. זה נמסר לו במכתב. כאשר נכנסתי אליו,

⁴⁷ דרשה שנישאת במסגדים לפני תפילת יום שישי, ובסופה מברך הדרשן את השליט.

הורה לי לשבת. התיישבתי והוא השליך לעברי את מכתב אמיר המאמינים ואמר:

“מי הביא את המכתב הזה?”

“אני” אמרתי.

הוא השליך עליי את מכתב הווזיר ואמר: “ואת זה?”

“אני” אמרתי.

“והכסף אשר הוזכר בשניהם, מה נעשה בו?”

“איסופו לא התאפשר. השעה דחקה וחששנו מחלוף הזדמנות הכניסה לח'ווארזם. הותרנוהו מאחור, בכוונה שישגיגנו לאחר מכן”.

אמר: “באתם, אתם כולכם, ואדוני הוציא מה שהוציא עליכם, כדי שיובא לי הכסף הזה, כדי שאבנה בו מבצר שיגן עלי מהיהודים ששעבדוני!”⁴⁸

אשר למתנה, הרי משרתי יכול היה להביא יפה הימנה!

“אכן כך, אולם עשינו כמיטב יכולתנו” אמרתי.

אמר למתורגמן: “אמור לו, אני לא מכיר את אלו אלא אותך בלבד, וזאת משום שזו חבורה של עמי ארצות!⁴⁹ לו ידע המורה⁵⁰ יחזקו אללה, שהם יכולים לעשות מה שאתה עשית, הוא לא היה שולח אותך כדי שתדאג לענייני ותקרא לי את מכתבו ותשמע את תשובתי. לא אדרוש ולו דרהם אחד, אלא ממך. לטובתך, הוצא את הכסף!”

הסתלקתי מלפניו, מפוחד ועצוב. הוא היה אדם בעל מראה ויראת כבוד, שמן ורחב, והיה נשמע כאילו הוא מדבר מתוך חבית. יצאתי מלפניו, כינסתי את חבריי וידעתי אותם על מה שקרה ביני ובינו. “מזה חששתי” אמרתי להם.

המואזין שלו היה כופל את האקאמה⁵¹ כאשר היה קורא לתפילה. אמרתי לו, “אדונך, אמיר המאמינים קורא פעם אחת בלבד את האקאמה במשכנו”. “קבל מה שהוא אומר לך ואל תחלוק עליו” אמר המלך למואזין.

⁴⁸ מלכי כוזר.

⁴⁹ عجم שהוראתה “לא-ערבים”, אך גם “שדיבורם פגום”, “שלא מסוגלים לדבר” או “ברברים”. נראה שהמלך מתייחס לאבן פדלאן כאל המשכיל שבחבורה שמדבר בשמו של הח'ליף בעוד האחרים אינם מוסמכים לכך או אינם יכולים לעשות זאת.

⁵⁰ הכוונה לח'ליף.

⁵¹ הקריאה השניה לתפילה שנאמרת לאחר שהמתפללים התכנסו במסגד.

המואזין קיים זאת כמה ימים, כשבינתיים המלך ממשיך לשאול אותי על הכסף, מתווכח איתי אודותיו ואני מתווכח ומייאשו. כאשר התייאש מזה, הורה למואזין לכפול את האקאמה וכך עשה. הוא רצה לעשות בכך דרך לוויוכח איתי. כאשר שמעתי את הכפלתו של המואזין את האקאמה, אסרתי זאת עליו וגערתי בו. המלך שמע על כך וזימן אותי ואת חבריי. כאשר התכנסנו, הוא אמר למתורגמן:

“אמור לו – כלומר לי – מה הוא אומר על שני מואזינים, האחד מהם קורא את האקאמה פעם אחת והשני כופל, ולאחר מכן, כל אחד משניהם מתפלל בראש קבוצת אנשים, האם התפילה הזו תקפה או לא?”

“יש על כך מחלוקת או הסכמה?” שאל.

“הסכמה” אמרתי.

אמר למתורגמן: “אמור לו, מה הוא אומר על אדם שנתן כסף לחבורת אנשים כדי שיעבירוהו לעמים חלשים, נצורים ומשועבדים, וחבורה זו בגדה בו?”

“זה אסור, וזוהי חבורה מגונה”

“יש על כך מחלוקת או הסכמה?” שאל.

“הסכמה”

אמר למתורגמן: “אמור לו, הסבור אתה שלו שלח הח'ליף – יאריך אללה שנותיו – צבא נגדי, היה מתגבר עליי?”

“לא”

“ואמיר ח'ראסאן?”

“לא”

“האין זה בשל המרוחק הרב והמספר הרב של שבטים כופרים בינינו?”

“בוודאי”

“אמור לו – חי אללה, אף שאני במשכני המרוחק שאתה רואני בו, עדיין חושש אני מאדוני, אמיר המאמינים. זאת משום שאני חושש שיגיע אליו עניין כלשהו אודותיי שהוא לא יאהבו, והוא יקללני ואמות במשכני כשהוא בממלכתו, אף שביני ובינו ארצות רבות רחבות ידיים. ואילו אתם, שאוכלים את לחמו ולובשים את בגדיו ורואים אותו בכל שעה, בגדתם בו בעניין סכום הכסף של השליחות שהוא שלח אתכם אליי – אל עם חלש, ובגדתם במוסלמים. לא אקבל מכם כל פסק הלכה, עד שיגיע אליי אדם

שיהיה כן איתי במה שהוא אומר. כאשר יגיע אליי אדם בדמות זו, אקבל ממנו הוראות".

הוא השתיק אותנו. לא ענינו והסתלקנו מלפניו. אמר אחמד אבן פדלאן: לאחר השיחה הזו, הוא החל לבכרני על פני אחרים. הוא קירבני והרחיק את חבריי, וכינה אותי "אבו בכר הצדיק".⁵² ראיתי בארצו פלאים שאיני יכול לספור מרוב שהיו רבים. בלילה הראשון שלנו בארצו, ראיתי כשעה לפני שקיעת השמש את אופק השמיים מאדים לצבע אדום כהה, שמעתי קולות עזים באוויר והמהום מעל. הרמתי את ראשי והנה ענן אדום כאש קרוב אליי, והמהום ההוא והקולות יוצאים ממנו. בתוכו היו צורות אנשים וסוסים ובידי הדמויות שבתוכו שנראות כאנשים, רמחים וחרבות שראיתי בבירור ודמיינתי בעת ובעונה אחת. והנה קטע ענן נוסף כמוהו, אשר ראיתי בו גם כן אנשים וסוסים ונשק. הקטע הזה התקרב ותקף את הקודם כפלוגת פרשים שתוקפת פלוגה יריבה. נבהלנו מכך ופנינו לתחנונים ותפילה, בעוד המקומיים צוחקים עלינו ומתפעלים ממעשינו.

אמר אחמד אבן פדלאן: צפינו בקטע ענן תוקף קטע אחר, שניהם התמזגו יחדיו לזמן מה ואז נפרדו. העניין הזה נמשך לפרק זמן מהלילה עד ששניהם נעלמו. שאלנו את המלך על כך והוא סיפר שאבותיו היו אומרים שאלו שדים, מאמינים וכופרים שנלחמים בכל ערב, ולא מחמיצים זאת בכל לילה מאז נוצרו.

אמר אחמד אבן פדלאן: נכנסתי אל אוהלי כדי לשוחח, אני וחייט שעבד אצל המלך, מאנשי בגדאד שנקלע לאזור ההוא. שוחחנו במשך פרק זמן שיכול אדם לקרוא פחות מחצי שביעית של הקוראן, כשאנו מצפים לקריאה לתפילת האשמורת הראשונה של הלילה, והנה נשמעה הקריאה. יצאנו מהיורטה והנה עלה השחר. שאלתי את המואזין:

"לאיזה תפילה קראת?"

"תפילת השחר" אמר.

"ותפילת הלילה?"

"התפללנו יחד עם תפילת הערב"

"והלילה עצמו?"

⁵² כינויו של אבו בכר, הח'ליף הראשון לאחר מות הנביא מוחמד.

”כמו שאתה רואה. הלילה היה קצר יותר מזה, אלא שלאחרונה החל להתארך.”.

הוא סיפר שמזה חודש הוא לא ישן שמא יחמיץ את תפילת הבוקר. זאת משום שיכול אדם לשים קדרה על האש בעת השקיעה, ולאחר מכן להתפלל את תפילת הבוקר, וכל זאת עוד לפני שהקדרה התבשלה.⁵³ אמר אחמד אבן פדלאן: ראיתי שהיום אצלם ארוך מאד, וכיצד הוא מתארך אצלם בתקופה בשנה והלילה מתקצר. לאחר מכן, מתארך הלילה ומתקצר היום. בלילה השני, ישבתי מחוץ ליורטה והתבוננתי בשמיים, ולא ראיתי בהם אלא כוכבים ספורים, להערכתי כחמישה-עשר כוכבים מפורזים. והנה דמדומי ערב אדומים אשר לפני השקיעה לא נעלמים לגמרי, והלילה חשוך מעט בלבד, עד שיכיר בו אדם את חברו ממרחק גדול יותר מטווח יריית חץ.

אמר אחמד אבן פדלאן: ראיתי שהירח לא עומד במרכז השמיים, אלא עולה בקצותיו לשעה קלה ואז עולה השחר והירח שוקע. המלך סיפר לי שמעבר לארצו במרחק נסיעה של שלושה חודשים ישנו עם שנקרא ויסו, ואצלם הלילה קצר משעה.⁵⁴

אמר אחמד אבן פדלאן: ראיתי את הארץ בעת זריחת השמש. כל דבר בה מאדים, מהאדמה וההרים וכל דבר שרואה אדם בזמן שזורחת השמש נראה כענן גדול. האדמומיות נמשכת עד שהשמש מגיעה למרכז השמיים. אנשי הארץ סיפרו לי שכאשר מגיע החורף, הלילה חוזר להיות באורך היום והיום חוזר להיות קצר כמו הלילה, עד שאחד מאיתנו יצא למקום שנקרא אַתֶּל – בינינו ובינו מרחק של פחות מפרסה – בעת עלות השחר, ולא הגיע אלא עם חשיכה כשכל הכוכבים כבר עלו עד שהתכסו השמיים. לא עזבנו את הארץ עד שהתארך הלילה והתקצר היום.

⁵³ על פי הדין יש להתפלל את תפילת הערב עם השקיעה ולאחר מכן את תפילת הלילה עד סוף האשמורת הראשונה של הלילה. נראה שכאשר הלילות היו קצרים מאד, היה נהוג שם להתפלל את שתי התפילות יחדיו. מספר חוקרים מתחו ביקורת על אמינות הקטע הזה, שכן ניתן להבין שהתרחש בימיו הראשונים של אבן פדלאן בבולגריה. על פי דבריו שלו, הוא הגיע לאזור בסוף האביב, כאשר הלילות אינם כה קצרים כפי שהוא מתאר.

⁵⁴ הויסו מוזהים עם הוֹפְּסִיאָנִים, עם פיני שמתגורר כיום באזור רפובליקת קרליה ברוסיה.

ראיתי שיללת הכלבים מסבה להם קורת רוח רבה. הם שמחים בכך ואומרים: "שנת שפע וברכה ושלום".

ראיתי שהנחשים אצלם כה רבים עד שעל ענף עץ אחד נכרכים עשרה מהם ויותר. הם לא הורגים אותם, ואלה לא מזיקים להם. ראיתי באחד המקומות עץ גבוה שגובהו היה יותר ממאה אמות שנפל וגזעו עבה מאד. עצרתי, מביט בו והנה החל לנוע והבהילני. התבוננתי בו והנה עליו נחש ארוך ועבה כמעט כמוהו. כאשר ראה אותי, ירד מעליו ונעלם בין העצים. באתי מפורח וסיפרתי למלך ולמי שהיה בקרבתו, אך הם לא התרגשו מכך והמלך אמר: "אל תדאג, הוא לא יזיק לך".

יום אחד כשרכבנו עם המלך, עצרנו במקום מסוים. נכנסתי אני וחבריי תכין, סאוסן ובארס ואיתנו איש מפמליית המלך בין העצים והנה ענף קטן וירוק, דק וארוך ככישור ועליו נבט ירוק. בראש הנבט עלה רחב שטוח על הארץ ופרוש עליה משל היה נובט, ובו גרגרים שמי שאכל מהם היה בטוח שהם רימוני אמלסיים.⁵⁵ אכלנו מהגרגרים שהיו ערבים מאד ולא הפסקנו מלבוא לשם כדי לאכול מהם.

ראיתי אצלם תפוח ירוק כהה מאד שחומציותו עזה יותר מחומץ בן יין. נערות אוכלות ממנו ומשמינות.⁵⁶

לא ראיתי בארצם דבר רב יותר מעץ אגוז. ראיתי יערות שלמים של עצי אגוז, כל יער ארבעים על ארבעים פרסאות.

ראיתי אצלם עצים שאינני יודע מהם. הם גבוהים מאד, גזעיהם נטולי עלים וצמרתם כצמרות דקלים עם מעין "כפות תמרים" דקות אלא שהן סגורות. הם מגיעים למקום שהם מכירים בגזע, מנקבים בו, מניחים תחתיו כלי, ומהנקב הזה זורם לכלי נוזל מתוק מדבש. אם מפריז אדם בשתייה ממנו, הנוזל הזה משכרו כמו יין.

מרבית מזונם הוא דוחן ובשר סוסים, אף על פי שהחיטה והשעורה רבים. כל מי שזורע משהו, לוקחו לעצמו ולמלך אין בו זכות. הם רק מעניקים למלך בכל שנה עור צובל אחד מכל בית אב. כאשר מצווה על פלוגה לצאת

⁵⁵ סוג של רימון חסר גרעינים ומתוק במיוחד.

⁵⁶ משפט סתום. בכתב היד נראה שהפועל בסוף הוא *سمى* 'לקרוא' (לא ברור מי נושא המשפט). אצל יאקות מופיע *سمن* 'להשמיץ'.

לפשיטה על אחת מהארצות השכנות והיא לוקחת שלל, הוא מקבל חלק איתם.

מובן מאליו שכל מי שעורך סעודת חתונה או מזמין אורחים למשתה, נותן למלך חלק בהתאם לסעודה וסח'רח'⁵⁷ של תָּמֵד וחיטה רעה, שכן אדמתם שחורה ומסריחה. אין להם מקומות שהם אוספים בהם את מזונם ולכן הם חופרים בארות באדמה ומניחים בהם את המזון. לא עוברים אלא ימים מועטים עד שזה מֵרַע ומסריח ולא ניתן להשתמש בזה.

אין להם שמן זית ולא שמן שומשום ואף שמן כלל. במקום השמנים הללו, הם משתמשים בשמן דגים. כל דבר שהם משתמשים בו בזה, מסריח.

הם מכינים מרק משעורה שבו משקים את השפחות והעבדים. לפעמים הם מבשלים את השעורה עם בשר. האדונים אוכלים את הבשר, ואילו השפחות טועמות מהשעורה בלבד, אלא אם כן יש במרק ראש תיש, ואז הן טועמות מהבשר.

כולם חובשים קלנסוות.⁵⁸ כאשר רוכב המלך, הוא רוכב יחידי ללא משרת ולא אף אחד אחר איתו. כאשר הוא עובר בשוק, לא נותר איש במקומו, אלא קם, מסיר את קלנסוותו מעל ראשו ומניחה תחת בית שחיו. כאשר עובר אותם, הם משיבים את קלנסוותם לראשם. כך כל מי שנכנס למלך מקטן ועד גדול, ואף ילדיו ואחיו, בשעה שמביטים בו, מסירים את קלנסוותם ומניחים אותה תחת בית שחיים. לאחר מכן, מחווים לו בראשם ומתיישבים, ושוב קמים עד שמורה להם לשבת. כל מי שיושב מלפניו, יושב על ברכיו ולא מוציא את קלנסוותו מתחת לבית שחיו ואף לא מציגה בפומבי עד שיוצא מלפניו ואז חובשה.

כולם גרים ביורטות, אך יורטת המלך גדולה מאד ומכילה אלף נפש ויותר. היא מרובדת במרכב ארמני ובמרכזה כס מכוסה בברוקד ביזנטי.

בין מנהגיהם הוא שכאשר נולד יילוד לאדם, לוקחו סבו, לא אביו, ואומר "אני ראוי יותר מאביו לגדלו עד שיגיע לבגרות". כאשר מת אצלם אדם, יורשו אחיו ולא בנו. יידעתי את המלך על כך שהדבר אינו חוקי על פי השריעה, ולימדתי את דיני הירושות עד שהבינם.

⁵⁷ מידה לנוזלים.

⁵⁸ כובע מסורתי ללא שוליים, מעין כיפה גדולה.

מעולם לא ראיתי יותר ברקים מאשר בארצם. כאשר מכה ברק בבית, הם לא מתקרבים לבית, אלא נוטשים אותו כפי שהוא וכל מה שבתוכו, מאדם, רכוש וכיוצא בזה עד שייהרס עם הזמן. הם אומרים, זהו בית של מי שיש עליהם חרון האל.

כאשר אדם אצלם הורג אדם במזיד, הם נוקמים את דמו. ואם הרגו בשוגג, עושים לו תיבה מעץ ח'דנכ, מניחים אותו בתוכה, ממסמרים אותו אליה ומניחים שלוש כיכרות לחם איתו וכד מים. מעמידים לו שלוש מוטות עץ כמו מוטות של אוכף גמל וקושרים אותו ביניהם ואומרים, אנו מניחים אותו בין השמיים והארץ שייפגעו בו הגשם והשמש, ואולי ירחם עליו אללה. הוא נשאר תלוי עד שהזמן שוחקו והרוח מפזרתו.

כאשר הם רואים אדם בעל זריזות וידע רב, הם אומרים: "מן הראוי לו שישרת את ריבוננו". הם תופסים אותו, מניחים חבל על צווארו ותולים אותו על עץ עד שיתפורר. סיפר לי מתורגמן המלך שאדם מסינד⁵⁹ שהיה מהיר תפיסה, נקלע לאותה ארץ ושהה פרק זמן עם המלך ושירתו. יום אחד, קבוצה מהם עמדה לצאת למסע למסחר. הסינדי ביקש רשות מהמלך לצאת איתם, אך המלך אסר זאת עליו. הוא הפציר בו, עד שנענה לו. הוא יצא איתם בספינה, והם ראו שהוא מהיר תפיסה ופיקח. התייעצו ביניהם ואמרו לבסוף "זה מתאים לשרת את ריבוננו, הבה נשלחו אליו". הם עברו בדרכם ביער, הוציאוהו, הניחו חבל על צווארו, קשרוהו בראש עץ, עזבוהו והלכו.

אם הם נוסעים בדרך ואחד מהם רוצה להשתין ומשתין כשעליו נשקו, הם בוזזים אותו. לוקחים את נשקו ובגדיו וכל מה שאיתו. זהו מנהגם. מי שמסיר מעליו את נשקו, מניחו בצד ומשתין, הם לא פוגעים בו. הגברים והנשים יורדים לנהר ורוחצים יחדיו עירומים ולא מסתתרים האחד מהשני. הם לא נואפים בשום פנים ואופן. מי מהם שנואף, יהיה מי שיהיה, הם מציבים ארבעה להבים של מחרשה באדמה, קושרים אליהם בחוזקה את ידיו ורגליו וקוטעים בגרזן מצווארו ועד לירכו וכך עושים גם כן לאשה. לאחר מכן, תולים כל קטע ממנו וממנה על עץ. לא הפסקתי להשתדל אצלם שהנשים תתכסינה מהגברים בשעת השחייה, אך לא הצלחתי בכך. הם הורגים את הגנב כפי שהורגים את הנואף.

⁵⁹ אזור בדרום-מזרח פקיסטן של ימינו.

ביערוותיהם ישנו דבש רב בכוורות שהם מכירים והם יוצאים לבקש זאת. לעיתים נתקלת בהם קבוצה מאויביהם והם הורגים אותם. ביניהם סוחרים רבים שיוצאים לארץ התורכים ומביאים צאן, או למקום יישוב שנקרא ויסו ומביאים משם צובל ושועל שחור. ראינו אצלם בית אב שמנה חמשת אלפים נפש, אשה ואיש, אשר התאסלמו כולם ונודעו בשם ברנג'אר. הם בנו להם מסגד מעץ והתפללו בו, אך לא ידעו את נוסח הקריאה של הקוראן. לימדתי קבוצה מהם איך להתפלל בו. אדם בשם טאלות⁶⁰ התאסלם על ידי וקראתי את שמו עבדאללה. הוא אמר, אני רוצה שתקרא את שמי בשמך – מַחְמַד, וכך עשיתי.⁶¹ אשתו, אמו וילדיו התאסלמו וכולם נקראו מַחְמַד. לימדתי את "התהילה לאלוהים" ו"אמור, הוא אלוהים אחד". שמחתו בשתי הסורות הללו היתה גדולה יותר משמחתו אם היה הופך להיות מלך הסקלבה. כאשר באנו למלך, מצאנוהו על גוף מים שנקרא חלג'ה והוא שלושה אגמים, מהם שניים גדולים ואחד קטן, אך באף אחד מהם לא ניתן להגיע לקרקעית. ישנה בערך פרסה בין המקום הזה ובין נהר עצום שם שנשפך לארץ כוזר ונקרא אַתַּל.⁶² על הנהר הזה מתקיים שוק שמוקם בכל תקופה קצרה ונסחרים בו חפצים יקרי ערך רבים. תכין סיפר לי בעבר שבארץ המלך היה איש עצום מימדים מאד. כאשר הגעתי לארץ, שאלתי את המלך עליו והוא אמר: "כן. הוא היה בארצנו ומת. הוא לא היה מאנשי הארץ ואף לא בן אנוש. סיפורו היה שקבוצת סוחרים יצאו לנהר אתל שהוא נהר שבינינו וכינו יום אחד, כפי שהיו רגילים לצאת. יום אחד גאה הנהר הזה ומימיו עלו על גדותיו, ולא העליתי בדעתי כשהגיעה אליי קבוצה מהסוחרים ואמרו, "הו המלך! על המים צף אדם שאם היה בן עם שקרוב אלינו, אין לנו מקום באזור הזה, ואין לנו אלא לעבור למקום אחר". רכבתי איתם עד שהגעתי לנהר, והנה אני מול אדם והוא שתיים-עשרה אמות על פי האמות שלי. יש לו ראש בגודל הקדרה הגדולה ביותר שקיימת, אף גדול מטפח, שתי עיניים ענקיות ואצבעות שכל

⁶⁰ טאלות הוא שמו הקוראני של שאול. ראה קוראן 2: 247.

⁶¹ השמות מַחְמַד ואחמד גוזרים מאותו השורש ולעיתים עשויים לשמש כשמות של אותו

אדם. ראה קוראן 6: 61.

⁶² נהר הוולגה.

אחת גדולה מטפח. עניינו הבהילני והתעורר בליבי פחד כפי שהתעורר בלב הקבוצה. התחלנו לדבר אליו, אך הוא לא דיבר אלינו ורק הביט בנו. נשאתיו אל מקומי וכתבתי לאנשי ויסו שהם במרחק שלושה חודשים מאיתנו, ושאלתים אודותיו. הם כתבו לי והודיעוני שזהו איש מגוג ומגוג, שמתגוררים במרחק שלושה חודשים מאיתנו. הם עירומים והים חוצץ בינינו ובינם, שכן הם מתגוררים על גדתו. הם מזדווגים האחד עם השני כמו בהמות. אללה האדיר והנשגב מוציא להם בכל יום דג מהים. כל אחד מהם מגיע עם פגיון וחותר כמות שתספיק לו ולבני משפחתו. אם לוקח יותר מכפי צרכו, הוא מתלונן על בטנו ובני משפחתו מתלוננים על בטנם, ולפעמים הוא אף מת ומתים הם כולם. כאשר הם לוקחים מהדג כפי צורכם, הוא מתהפך ונופל לים. בכל יום הם עושים כך. בינינו ובינם הים מצד אחד וההרים שהם מוקפים בהם מהצדדים האחרים וגם הסכר⁶³ שחוצץ בינם ובין השער אשר היו יוצאים ממנו. כאשר רוצה אללה האדיר והנשגב להוציאם אל העולם המיושב, הוא עושה להם פתח בסכר, מייבש את הים והדגים מפסיקים לבוא.”

שאלתיו אודות האיש והוא אמר:

“הוא שהה אצלי תקופה וכל נער שהביט בו מת, כל אשה מעוברת הפילה עוברת, וכאשר היה גובר על אדם, היה מוחצו בידיו והורגו. כאשר ראיתי זאת, תליתי אותו על עץ גבוה עד שמת. אם תרצה להביט בעצמותיו וראשו, אלך איתך שתראה אותם.

“חי אללה, אני רוצה זאת!” אמרתי.

הוא רכב עמי ליער גדול שבו עצים עצומים והובילני לעץ שתחתיו נפלו עצמותיו וראשו של הענק. ראיתי שראשו כמו כוורת גדולה, צלעותיו גדולות מסנסני תמרים, וכן עצמות שוקיו וזרועותיו. התפעלתי מכך והסתלקתי.

המלך נסע מגוף המים אשר נקרא חלג'ה לנהר שנקרא ג'אושיו ושהה בו חודשיים. כשעמד לצאת למסע, שלח לעם שנקרא סואז⁶⁴ וציווה עליהם

⁶³ נראה שמדובר בסכר שהקים ד'ו אל-ק'ר'נין (אלכסנדר מוקדון) כדי להתגונן מפני גוג ומגוג. ראה קוראן 97-94:18.

⁶⁴ קובלבסקי מזהה את הסואז עם הצי'ובשים, עם תורכי שמתגורר ברפובליקת צ'ובשיה שברוסיה.

להצטרף למסע עמו, אך הם סירבו לכך והתחלקו לשני חלקים: חלק אחד עם חתנו שהמליך עצמו עליהם ושמו וירג.⁶⁵ המלך שלח אליהם ואמר: "אללה האדיר והנשגב העניק לי את האסלאם ואת שלטון אמיר המאמינים, ואני הוא עבדו. האומה הזו מינתה אותי לתפקידי, ומי שיתנגד לי, אפגוש אותו בחרב".

החלק האחר היה עם מלך משבט שהיה ידוע בתור המלך אַסְפָּל והיה נתון למרותו אך לא התאסלם.

כאשר הגיעה אליהם האגרת הזו, נבהלו מפניו ויצאו עמו כולם לדרך לנהר ג'אוש'ז, שהיה נהר צר ברוחב חמש אמות ומימיו מגיעים לטבור, אך יש בו מקומות שהמים מגיעים לעצם הבריח ובמקום העמוק ביותר לקומת אדם. סביבו עצים רבים של ח'דנכ ואחרים.

בקרבתו ישנה ערבה רחבת ידיים שאומרים שיש בה חיה שהיא קטנה מגמל אך גדולה משור. ראשה ראש גמל, זנבה זנב שור וגופה כגוף פרד. טלפיה כפרסות השור ובמרכז ראשה ישנה קרן אחת עבה מתעגלת וככל שעולה היא הולכת ומידקקת עד שנהיית כחוד הרומח. מהן ישנן באורך חמש אמות עד שלוש אמות פחות או יותר. היא מלחכת עלי עצים וירק עסיסי. כאשר רואה פרש, היא פונה אליו. אם יש תחתיו סוס מהיר, יינצל ממנה בעזרת מאמץ, אך אם היא משיגה אותו, היא מורידה אותו מגב סוסו בקרנה ומשליכה אותו באוויר ותופסת אותו בקרנה וממשיכה בכך עד שהורגת אותו. היא לא פוגעת בסוס בשום פנים ואופן. הם מבקשים אחריה בערבה וביערות כדי להורגה, וכך עושים. מטפסים על עצים גבוהים אשר ישנם שם ומכנסים לשם כך מספר קשתים עם חצים מורעלים. כאשר היא מגיעה למרכז שלהם, הם יורים בה עד שמכריעים והורגים אותה. ואמנם ראיתי אצל המלך שלוש קערות עמוקות גדולות שנראות עשויות משהם תימני. הוא סיפר לי שהן עשויות משורש קרן של החיה הזו. אחד מאנשי הארץ אמר לי שזה קרנף.⁶⁶

אמר אחמד אבן פדלאן: לא ראיתי אצלם אף איש סמוק לחיים שכן רבים מהם חולניים. לעתים מתים רבים מקדדת, וזה קורה אצלם אף לתינוק יונק.

⁶⁵ טוגאן סבור שזוהי הגייה בולגרית של פּוּיְרוּג או פּוּיְרוּק שהוא תואר תורכי רם מעלה, ואילו קובלבסקי בדעה שזהו שם פרטי.

⁶⁶ נראה שמדובר באגדה על חד הקרן שרווחה באזור.

כאשר מת אצלם מוסלמי או בעל של אשה ח'ווארזמית, רוחצים אותו כפי שרוחצים מוסלמים ונושאים אותו על עגלה שגוררת אותו ומלפניו נס עד שמביאים אותו למקום אשר בו קוברים אותו. כאשר מגיע לשם, מורידים אותו מהעגלה, מניחים אותו על הארץ, משרטטים סביבו קו ומסלקים אותו הצידיה. לאחר מכן, חופרים בתוך הקו הזה את קברו, וכך עושים לו קבר וטומנים אותו. כך הם עושים במתיהם. הנשים אינן בוכות על המת, אלא דווקא הגברים בוכים עליו. הם באים ביום שהוא מת, נעמדים בפתח אוהלו וצווחים בבכי המכוער והגס ביותר שקיים. אלו הם בני החורין. כאשר מסתיים בכיים, מגיעים העבדים ועמם עורות קלועים, ולא מפסיקים לבכות ולהכות על מותניהם ומה שחשוף מגופם עם הרצועות ההן עד שנהיה על גופם סימנים כשל מכת שוט. מובן מאליו שהם מציבים נס בפתח אוהלו ומביאים את נשקו ומניחים סביב קברו. הם לא מפסיקים לבכות שנתיים. כאשר חולפות השנתיים, הם מורידים את הנס, גוזזים את שיערם, וקרובי המת קוראים קריאה שמסמלת את יציאתם מן האבל. אם היתה לו אשה, היא נישאת מחדש.

כך אם היה אחד מראשיהם. אשר לפשוטי העם, הרי שעושים חלק מזה במתיהם.

על מלך הסקלבה ישנו מס שהוא משלמו למלך כוזר, מכל בית אב בממלכתו עור צובל אחד. כאשר מגיעה ספינה מארץ כוזר לארץ הסקלבה, מגיע המלך, סופר את מה שבה ולוקח מהכל מעשר. כאשר באים הרוס⁶⁷ או אחרים משאר העמים שבאזור עם עבדים, בוחר המלך ראש אחד מכל עשרה ראשים.

בנו של מלך הסקלבה מוחזק כבן ערובה אצל מלך כוזר. פעם נודע למלך כוזר על יופייה של בת מלך הסקלבה. הוא שלח לבקש את ידה, אך זה מחה על כך ודחה אותו. הוא שלח ולקחה בכוח אף על פי שהוא יהודי והיא מוסלמית, ומתה אצלו. הוא שלח לבקש בת אחרת שהיתה למלך, אך בשעה שזה נודע למלך הסקלבה, הוא הקדים והשיאה למלך אֶסְפָּל הכפוף לו מחשש שמלך כוזר ייקחה ממנו בכוח כפי שעשה באחותה. זה גרם למלך הסקלבה שיכתוב לח'ליף ויבקש ממנו שיבנה לו מבצר בחששו ממלך כוזר.

⁶⁷ מקובל לזהות את הרוס עם הַרְנַנְגִים, ויקינגים ממזרח סקנדינביה שהגיעו לאזור וסחרו עם העמים באזור.

אמר אחמד אבן פדלאן: יום אחד שאלתיו "ממלכתך נרחבת, נכסיך מרובים והכנסותיך ממסים גבוהות. מדוע ביקשת מהח'ליף שיבנה לך מבצר מכספו שאין ספור לו?"

אמר המלך: "ראיתי את אימפריית...⁶⁸ משגשגת ושרכושם הושג בדרכים ישרות, ומסיבה זו ביקשתי זאת. לו רציתי לבנות מכספי מבצר מכסף או זהב, הרי שלא היה קשה לי הדבר, אך רציתי להתברך בכספו של אמיר המאמינים ולכן ביקשתיו כך".

אמר אחמד אבן פדלאן: ראיתי את הרוס אשר היו מגיעים לרגל מסחרם וחנו על נהר אַתֶּל. מעולם לא ראיתי גוף מושלם יותר משלהם. הם היו כמו עצי דקל, בלונדיניים, אדמוניים. הם לא לובשים קורטקים ולא כפתנים, אלא כל אחד מהם לובש כיסוי שמתעטף בו על אחד מצדדיו ומוציא את אחת מידי ממונו.

לכל אחד מהם יש גרון, חרב וסכין. הם לא ייפרדו מכל זה. חרבותיהם עשויות מתכת מחורצת כדרך הפרנקים. מקצה ציפורנו של כל אחד מהם ועד צווארו ישנם עצים ירוקים ודמויות וכיוצא בזה.⁶⁹

כל אשה מהם מציגה על שדיה קופסה מהודקת מברזל או מכסף או מנחושת או מזהב, על פי שיעור הממון של בעלה. בכל קופסה ישנה טבעת שבה סכין שמהודקת גם כן על השדיים. על צווארן ענקים מזהב וכסף. כאשר לאדם יש עשרת אלפים דרהם, הוא יוצר לאשתו ענק, ואם יש לו עשרים אלף, יוצר לה שני ענקים וכך על כל עשרת אלפים, מוסיף ענק לאשתו. לעיתים היה על צוואר של אחת מהן ענקים רבים. התכשיט הנעלה ביותר אצלם הוא חרוזים ירוקים מקרמיקה אשר נמצא בספינות, והם מפריזים בערכם -- קונים חרוז בדרהם. הם חורזים ממנו מחרוזת לנשותיהם.

הם המטונפים ביותר מבין ברואי אללה. הם לא מתנקים לאחר עשיית צרכים – לא צואה ולא שתן, ולא מתרחצים לאחר טומאה ולא רוחצים ידיהם לאחר האוכל, ממש כחמורים תועים. הם מגיעים מארצם, עוגנים את ספינותיהם באַתֶּל שהוא נהר גדול ובונים על גדתו אוהלים גדולים מעץ. בכל בית מתכנסים עשרה או עשרים איש פחות או יותר, לכל אחד יש מיטה

⁶⁸ חור בכתב היד. כנראה יש להשלים "אימפריית האסלאם" או "אימפריית הח'ליפים".

⁶⁹ מרבית החוקרים סבורים שהכוונה לקעקועים, אך הדבר אינו ברור דיו.

שיושב עליה ואיתם שפחות יפהפיות בשביל הסוחרים. בועל אדם את שפחתו וחברו צופה בו. לעיתים מתקבצת קבוצה מהם לשם מטרה זו, האחד ליד השני. לעיתים נכנס סוחר אליהם כדי לקנות שפחה מאחד מהם ומוצא אותו כשהוא בועלה. הוא לא עוזבה עד שרוקן את איברו.

בכל יום הם רוחצים את פניהם וראשיהם במים המטונפים והמזוהמים ביותר שקיימים. השפחה באה בכל יום בבוקר ואיתה קערה גדולה ובה מים. היא נותנת אותה לאדונה והוא רוחץ בה את ידיו ופניו ושיער ראשו. הוא רוחצו וסורקו במסרק על הקערה. לאחר מכן מוחט את אפו ויורק לתוכה, ואין דבר מטונף שהוא לא עושה במים האלו. לאחר שסיים מה שהיה צריך, לוקחת השפחה את הקערה לזה שלצידו שעושה כפי שעשה חברו. היא ממשיכה להעבירה מאחד לשני עד שסובבה את הקערה לכל מי שבאוהל וכל אחד מהם מוחט את אפו ויורק בה ורוחץ את פניו ושיערו בה. כאשר מגיעות ספינותיהם למעגן הזה, יוצא כל אחד מהם ואיתו לחם ובשר ובצל וחלב ושיכר עד שהוא מגיע לקורת עץ גבוהה שמוצבת ויש לה פנים שדומים לפני אדם וסביבה פסלונים קטנים. מאחורי הפסלונים הם ישנה קורת עץ גבוהה שהוצבה באדמה. הוא מגיע לפסל הגדול, סוגד לו ואומר: הו ריבון! באתי מארץ רחוקה ואיתי כך וכך שפחות, כך וכך עורות צובל, עד שמזכיר את כל מה שהביא איתו לשם מסחרו. לאחר מכן אומר "הבאתי לך את המתנה הזו", ומשאיר את מה שאיתו מלפני קורת העץ ומוסיף "הייתי רוצה שתזמן לי סוחר עם דינרים ודרהמים רבים שיקנה ממני כל מה שארצה ולא יחלוק על מה שאני אומר". לאחר מכן מסתלק. אם המכירה קשה לו והימים מתארכים, הוא חוזר עם מתנה שניה ושלישית. אם מה שחפץ בלתי אפשרי, הוא מביא מתנה לכל פסל מהפסלונים הקטנים ההם, ומבקש מהם להשפיע לטובתו ואומר "אלו הן נשות ריבונו וכוונותיו וכוונותיו". הוא ממשיך לבקש מכל פסלון ופסלון שישפיעו לטובתו ומתחנן מלפניהם לפעמים המכירה הולכת בקלות. הוא מוכר ואומר "מילא ריבוני את רצוני ושומה עליי לגמול לו". הוא פונה ולוקח כמה ראשי צאן או בקר, טובחם, נותן חלק מהבשר לצדקה, ואת הנותר לוקח ומשליך מלפני העץ הגדול ההוא והפסלונים הקטנים שסביבו. הוא תולה את ראשי הבקר או הצאן על קורת העץ הזו שמוצבת באדמה. כאשר מגיע הלילה, באים הכלבים ואוכלים את כל זה. ההוא שעשה כל זאת אומר – "רצה ריבוני בי ואכל את מתנתי".

כאשר חולה אחד מהם, הם מקימים לו סוכה לידם, זורקים אותו בתוכה ומניחים איתו מעט לחם ומים. הם לא מתקרבים אליו ולא מדברים איתו ואף לא מבקרים אותו בכל ימי מחלתו, במיוחד אם הוא חלש⁷⁰ או עבד. אם הבריא וקם על רגליו, הוא שב אליהם ואם מת, הם שורפים אותו. אם היה עבד, הם משאירים אותו במצבו שיאכלוהו כלבים ועופות דורסים. אם הם תופסים גנב או שודד, הם מביאים אותו לעץ עבה, מהדקים חבל חזק לצווארו ותולים אותו עליו. הוא נשאר תלוי עד שגופו מתפורר מהשהייה ברוחות ובגשמים.

נאמר לי שהם עושים דברים מסוימים למנהיגיהם כשמתים, לכל הפחות שריפת הגופה. הייתי להוט ללמוד על כך עד שנודע לי על מוות של אחד מנכבדיהם שהניחוהו בקברו וכיסוהו עשרה ימים עד שסיימו לקרוע את בגדיו ולתפורם.

אם האיש עני, הם מכינים לו סירה קטנה, מניחים אותו בתוכה ושורפים אותה. אם הוא עשיר, הם אוספים את כל רכושו ומחלקים לשלושה שלישים. שלישי למשפחתו, שלישי לקריעת בגדים ושלישי להכנת שיכר ביום שבו שפחתו תהרוג את עצמה ותישרף עם אדונה. הם נוהגים בקלות ראש עם שיכר. שותים ממנו בלילה וביום. לעיתים מת אחד מהם והספל בידו.

אם מת אחד ממנהיגיהם, משפחתו אומרת לשפחותיו ועבדיו, "מי מכם ימות עמו?" אחד מהם אומר: "אני". משעה שאמר כך, מוטל עליו הדבר ולא יותר לו לחזור בו לעולם. לו רצה בכך, הדבר אינו אפשרי. רוב העושים זאת הן השפחות.

כאשר מת אותו האיש שהזכרתי לעיל, אמרו לשפחותיו, "מי ימות עמו?" ואחת מהן אמרה "אני". הם הפקידו עליה שתי שפחות שתשמורנה עליה ותהיינה איתה בכל אשר תלך עד שלעיתים הן אף רחצו את רגליה בידיהן. בינתיים החלו להכין את ענייני המת, קריעת הבגדים ותיקון כל מה שזקוק לו, בעוד השפחה שותה ושרה בכל יום, שמחה וצוהלת.

כאשר הגיע היום שבו יישרפו הוא והשפחה, הגעתי לנהר שבו היתה ספינתו שהוצאה לפני כן מהמים. הונחו לה ארבעה בסיסים מעץ ח'דנכ ומעצים נוספים והונח גם כן סביבה מעין מבנים גדולים מעץ. היא נגררה

⁷⁰ כלומר עני.

והונחה על הבסיסים הללו. האנשים ניגשו אליה, באים והולכים ואמרו מילים שלא הבנתי, כשהוא עדיין בקברו והם לא מוציאים אותו. לאחר מכן, הביאו מיטה, הניחוה על הספינה וכיסוה בשמיכות טלאים מברוקד ביזנטי ובכרים מברוקד ביזנטי. לאחר מכן, ניגשה אשה זקנה שהם קראו לה 'מלאך המוות' והציעה את המיטה במצעים שהזכרנו לעיל ושהיא היתה אחראית לתפירתם ותיקונם. היא זו שהורגת את השפחות. ראיתי שהיא כמכשפה צעירה-זקנה⁷¹, ענקית וקודרת. כשהגיעו לקברו, סילקו את העפר מהעץ וסילקו את העץ הצידה. הוציאו אותו בבגד שבו מת, וראיתי שהוא כבר השחיר מהקור של הארץ. כשקברוהו הניחו בקברו שיכר ופירות וטנבור, ועכשיו הוציאו הכל. הוא לא נרקב ודבר לא השתנה בו מלבד צבעו. הם הלבשוהו בשרוואל וחולצות ומגפיים וקורטק וכפתן⁷² עשוי ברוקד עם כפתורי זהב, הניחו על ראשו קלנסווה עשויה ברוקד צובל ונשאוהו עד שהכניסוהו לאוהל שעל הספינה, הושיבוהו על שמיכת הטלאים והשעינוהו על הכרים. הם הביאו שיכר ופירות וצמח בושם והניחו איתו, וכן הביאו לחם ובשר ובצל וזרקו מלפניו. לאחר מכן, הביאו כלב, חתכוהו לשני חצאים והשליכוהו על הספינה. הביאו את כל כלי נשק והניחו בצידו, לקחו שני סוסים, הריצום עד שהזיעו ואז חתכום בחרב והשליכו את בשרם על הספינה. הביאו שתי פרות, חתכו אותן גם כן והשליכו עליה, הביאו תרנגול ותרנגולת, הרגו אותם וזרקו עליה. השפחה אשר רצתה למות, הלכה ובאה, ונכנסה אוהל אוהל מאוהליהם, כשבעל האוהל בועל אותה ואומר לה, אמרי לאדונך שעשיתי זאת מאהבתי לו. כאשר הגיעה שעת אחר הצהריים ביום שישי, הביאו את השפחה למה שהכינו לפני כן, מעין מסגרת של דלת. היא הניחה את שתי רגליה על כפות הידיים של האנשים, הורמה מעל המלבן הזה ואמרה לעצמה כמה מילים. הם הורידו והרימוה בשנית והיא עשתה כפי שעשתה בפעם הראשונה, ושוב הורידו והרימוה בשלישית והיא עשתה כפי שעשתה בשתי הפעמים. לאחר מכן מסרו לה תרנגולת והיא כרתה את ראשה והשליכה אותו. הם לקחו את התרנגולת והשליכוה על הספינה. שאלתי את המתורגמן על

⁷¹ جوانبيره - מונח סתום, שאול מפרסית: جوان - צעיר, پير - זקן + סיומת ערבית לציין

נקבה.

⁷² בניגוד להערות לעיל שהרוס לא לובשים קורטקים וכפתנים.

מעשיה והוא אמר "בפעם הראשונה כשהרימוה, היא אמרה, אני רואה את אבי ואמי! ובפעם השנייה אמרה אני רואה את כל קרובי המתים יושבים ובפעם השלישית אמרה, אני רואה את אדוני יושב בגן, והגן יפה וירוק ויש איתו אנשים ומשרתים, והוא קורא לי. קחו אותי אליו!"

הם הובילו אותה לעבר הספינה. היא הסירה שני צמידים שהיו עליה ומסרה אותם לאשה שנקראה 'מלאך המוות' והיא זו שתהרוג אותה. היא הסירה שתי אצטודות שהיו עליה ומסרה אותם לשתי הנערות ששירתוה והן בנות האשה הידועה כמלאך המוות. לאחר מכן העלוה אל הספינה ולא הכניסוה אל האוהל. האנשים התקרבו ועמם מגינים ומקלות עץ ומסרו לה ספל שיכר. היא שרה ושתתה אותו. המתורגמן אמר לי, כך היא נפרדת מחברותיה. לאחר מכן נמסר לה ספל נוסף. היא לקחה אותו, האריכה את השירה כשהזקנה מאיצה בה לשתות ולהיכנס לאוהל אשר אדונה בו, ותוך כדי ראיתי שהיא מאבדת את צלילותה. היא ביקשה להיכנס לאוהל והכניסה את ראשה בינה לבין הספינה. הזקנה אחזה בראשה, הכניסה אותה לאוהל ונכנסה עמה. האנשים החלו להכות במקלות על המגנים שלא יישמע קול צווחותיה והשפחות האחרות תיבהלנה ולא תרצינה למות עם אדוניהן. שישה אנשים נכנסו לאוהל, בעלו כולם את השפחה והשכיבוה לצד אדונה. שניים החזיקו ברגליה ושניים בידיה. הזקנה שנקראה מלאך המוות הניחה חבל על צווארה בצורה נגדית ומסרה אותו לשני אנשים שימשכוהו משני הצדדים. היא ניגשה ועמה פגיון רחב להב והחלה להחדירו ולהוציאו בין צלעותיה, מקום מקום, כאשר שני אנשים חונקים אותה בחבל עד שמתה. הקרוב ביותר אל המת ניגש, לקח פיסת עץ, הציתה באש וצעד לאחור כשעורפו לספינה, פניו לאנשים והעץ הבער בידו האחת וידו האחרת על פי טבעתו שכן היה עירום, עד שהבעיר את העץ שהיה ערוך תחת הספינה לאחר שהניחו את השפחה אשר הרגוה בצד אדונה. האנשים התקרבו עם גזירי וכפיסי עץ, בידי כל אחד גזיר עץ, הבעירו את ראשו וזרקוהו על העץ שתחת הספינה. האש אחזה בעצים ולאחר מכן בספינה ובאוהל ובאיש ובשפחה ובכל מה שבה. רוח אדירה וסוערת נשבה, להבת האש התגברה והבעירה להטה.

לצדי היה אדם מבני רוס, שמעתיו מדבר עם המתורגמן אשר עמי. שאלתיו על מה שאמר לו והוא אמר:

"איש זה אומר, הו אתם הערבים שוטים!"

”מדוע כך?” שאלתי.

”כיוון שאתם לוקחים את האדם האהוב ביותר עליכם והמכובד ביותר בעיניכם ומשליכים אותו לאדמה ושם אוכלים אותו הרמשים והתולעים, ואילו אנחנו שורפים אותו באש כהרף עין והוא נכנס לגן עדן תיכף ומיד באותו הרגע” אמר והתגלגל מצחוק.

שאלתיו על כך והוא אמר, מאהבת ריבוננו אליו הוא שולח את הרוח שתיקחהו בתוך שעה. ואכן, לא עברה שעה עד שהספינה והעץ והשפחה והאדון הפכו לאפר. לאחר מכן בנו על מקום הספינה היכן שהשיקוה בנהר מעין תל מעוגל והציבו במרכזו לוח עץ גדול מח'דנכ, כתבו עליו את שם האיש ושם מלך רוס והסתלקו.

אמר אחמד אבן פדלאן: אחד ממנהגי מלך רוס הוא שישנם עמו בארמונו ארבע מאות איש מהגיבורים שבבני לויתו ואנשי אמן שאצלו. הם מתים במותו ונהרגים בהגנה עליו. לכל אחד מהם יש שפחה שמשרתת אותו ורוחצת את ראשו ומכינה לו מה שיאכל וישתה, ושפחה נוספת שאותה בועל. ארבע מאות הללו יושבים תחת כס מלכותו וזהו כס עצום משובץ באבני חן יקרות. על הכס יושבות עמו ארבעים שפחות שמיועדות למיטתו.

לעיתים הוא בועל אחת מהן בנוכחות בני לויתו אשר הזכרנו לעיל. הוא לא יורד מכס מלכותו. כאשר רוצה לעשות צרכים, עושה זאת בגיגית. כאשר רוצה לרכב, מביאים את הסוס אל הכס ועולה עליו ממנו. כאשר רוצה לרדת, הוא מביא את סוסו עד שתהיה ירידתו היישר לכס. יש לו מְשָׁנָה שמנהיג את הצבאות ותוקף את האויבים ומייצגו בפני נתיניו.

אשר למלך הכוזרים, שמו ח'אקאן.⁷³ הוא לא מופיע אלא פעם בארבעה חודשים כשהוא מרוחק. הוא נקרא הח'אקאן הגדול ואילו משנהו נקרא ח'אקאן בָּה, והוא זה שמופקד על הצבא ומנהיגו, מנהל את ענייני הממלכה, שוהה בה ומופיע בפני התושבים, פושט על האויבים ולו מצייטים המלכים השכנים לו.

הוא נכנס בכל יום אל הח'אקאן הגדול בשפלות רוח, מראה כניעה וכובד ראש. לא ייכנס אליו אלא יחף ובידו עצים להסקה. כאשר זה מברכו לשלום, הוא מבעיר את העצים הללו מלפניו, וכאשר מסיים להבעיר את

⁷³ תואר לשליט עליון שהיה נהוג אצל מספר עמים באסיה, ובהם הכוזרים.

האש הוא מתיישב עם המלך על כסאו לימינו. משנהו הוא אדם שנקרא
פְּנֵדֶר-ח'אקאן ולו גם כן משנה, אדם שנקרא ג'אוש'יגר.
מנהג המלך הגדול הוא שלא יושב עם האנשים ולא מדבר עמם. איש לא
נכנס אליו מלבד מה שהזכרנו לעיל. סמכויות ההיתר והאיסור, העונשים
וניחול הממלכה נמצאות בידי משנהו, הח'אקאן פְּה.
מנהג המלך הגדול הוא שכאשר מת, נבנה לו מחנה גדול שבו עשרים
אוהלים. בכל אוהל, נחפר לו קבר. מרסקים אבן עד שנראית כמו פחל
ומפזרים בקבר ועל הכל מושלך סיד. תחת המחנה ישנו נהר, וזהו נהר גדול
זורם. הם מניחים את הקבר מעל הנהר הזה ואומרים – "כדי שלא יגיעו
אליו השטן ואף איש ולא תולעים ולא רמשים". לאחר שנקבר, כורתים את
ראשי אלו שקברוהו כדי שלא יודע היכן קברו באוהלים ההם. קברו נקרא
'גן עדן' והם אומרים – "כבר נכנס לגן עדן". כל האוהלים מכוסים בברוקד
רקום זהב.

מנהג מלך הכוזרים הוא שיש לו עשרים וחמש נשים, כל אשה מהן היא בתו
של מלך מהמלכים עמיתיו. הוא לוקחה מרצון או באונס. יש לו שישים
שפחות, פילגשים למיטתו, ואין בהן אלא יפהפיות ביותר. כל אחת מבנות
החורין והשפחות נמצאת בארמון נפרד. יש להן יורטה מכוסה בעץ טיק
וסביב כל יורטה ישנו אוהל גדול. לכל אחת מהן יש סריס ששומרה
בבידוד. כאשר רוצה המלך לבעול אחת מהן, מבקש מהסריס אשר שומרה
בבידוד והוא מביאה מהר יותר מהרף עין כדי להניחה במיטתו. הסריס
נעמד על פתח אוהל המלך ולאחר שזה בעל אותה, אוחז בידה ומסתלק.
לאחר מכן, לא עוזבה לרגע אחד.

כאשר רוכב המלך, שאר הצבא רוכב גם כן על סוסיו, אך בינו ובין השיירה
מרחק של מיל. איש מנתיניו לא יראהו, אלא נופל על פניו, משתחוה לו
ולא מרים את ראשו עד שעוברו.

תקופת שלטונם היא ארבעים שנה. אם עבר יום אחד אחריה, הנתינים
ונכבדיהם הורגים אותו ואומרים, "תבונתו התמעטה ודעתו השתבשה".
כאשר שולח פלוגה לפשיטה, הם לא מפנים את הגב בשום פנים ואופן. אם
הובסה הפלוגה, הורג כל מי שהסתלק ממנה ושב אליו. אשר למצביאים
ולמשנהו, אם הם מובסים, הוא מזמנם ומזמן את נשותיהם וילדיהם, ונותנם
בנוכחותם לאחרים כשהם צופים במתרחש. כך גם בסוסייהם, חפציהם,

נשקיהם ובתייהם. לעיתים הוא חותכם לשתי חתיכות וצולבם, לעיתים תולם בצווארם על עץ, ולעיתים אם מיטיב עמם, עושה מהם סייסים. למלך הכוזרים ישנה עיר ענקית על שתי גדות נהר אתל. על אחת משתי הגדות – המוסלמים ועל הגדה האחרת – המלך ופמלייתו. על המוסלמים מופקד אדם ממשרתי המלך שנקרא ח'ז והוא מוסלמי. דיני המוסלמים שחלים בארץ הכוזרים, הן על המוסלמים המקומיים והן על אלו שמבקרים אותם בקביעות לשם מסחר, כפופים למשרת המוסלמי הזה. לא יבחן איש את ענייניהם ולא יפסוק ביניהם מלבדו. יש למוסלמים בעיר הזו מסגד יום שישי שבו הם מתפללים את התפילות ומתכנסים בו ביום שישי, ולו מינרט גבוה וכמה מואזינים. כאשר נודע למלך הכוזרים בשנת 310⁷⁴ שהמוסלמים החריבו את בית הכנסת אשר היה בדאר אל-בבונג⁷⁵, ציווה שהמינרט ייהרס והרג את המואזינים, באומרו: "לולא חששתי שלא יישאר בית כנסת אחד בארצות האסלאם, הייתי הורס גם את המסגד עצמו". הכוזרים ומלכם כולם יהודים. הסקלבה וכל אלו הסמוכים להם נמצאים תחת מרותו. הוא נוהג בהם כבעבדים והם סרים למרותו.

⁷⁴ בין מאי 922 לאפריל 923.

⁷⁵ קנר סבור שזהו שיבוש של המילה "בבל" או "פומבדיתא" שבה התקיימה ישיבה מיסודו של רב יהודה בר יחזקאל, אך הדבר מוטל בספק.

ביבליוגרפיה

- الدهان, س. (1959) رسالة ابن فضلان في وصف الرحلة إلى بلاد الترك والخزر والروس والصقالبة. المجمع العلمي العربي
- Canard, M. (1958) "La relation du voyage d'Ibn Fadlân chez les Bulgares de la Volga". *Annales de l'Institut d'Etudes Orientales* 16: 41-146.
- Frähn, C. M. J. (1823). *Ibn-Foszlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit*. St. Petersburg. Kaiserlich-Russische Akademie der Wissenschaften.
- Frye, R.N. (2005). *Ibn Fadlan's Journey to Russia: A Tenth-Century Traveler from Baghdad to the Volga River*. Princeton. Wiener.
- [Ковалевский А. П.] (1939). *Путешествие Ибн-Фадлана на Волгу: Перевод и комментарий под редакцией академика И. Ю. Крачковского*. Москва и Ленинград. Издательство Академии наук СССР.
- Ковалевский А. П. (1956). *Книга Ахмеда ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921-922*. Харьков. Харьковского.
- Lunde, P. and C. Stone (2012). *Ibn Fadlan and the Land of Darkness: Arab Travellers in the Far North*. London. Penguin.
- McKeithen, J. E. (1979). *The Risalah of Ibn Fadlan: An Annotated Translation with Introduction*. PhD Dissertation. Indiana University.
- Montgomery, J.E. (2017). *Mission to the Volga*. New York. New York University Press.
- Ritter, H. (1942). "Zum Text von Ibn Faḍlān's Reisebericht". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 196: 98-126.
- Sezgin, F., M. Amawi, A. Jokhosha and E. Neubauer (1987). *Collection of Geographical Works: Reproduced from MS 5229 Riḍawīya Library, Mashhad*. Frankfurt am Main. Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University.
- Togan, A.Z.V. (1939) "Ibn Faḍlān's Reisebericht". *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes* 29. Leipzig.
- Wüstenfeld, F. (1866-1873). *Jacut's Geographisches Wörterbuch*. Leipzig. Brockhaus.

נגד איש שמן

איש שמן, ראיתך, עיני השלימו עליך מסעות גדולים; וכיום שתעית בו בגופך עד אלי, הייתה לי שהות לעבור בהמיספירה שלך, או אם לומר ביתר כנות, לגלות בה כמה וכמה חבלי ארץ: אך כיוון שאני לבדי אינני עיני הכול, הרשה נא לי לצייר את דיוקנך למען הדורות הבאים אשר ביום מן הימים ישמחו לדעת כיצד היית בנוי. יָדְעוּ אִם כֵּן בִּשְׁלֹב רֵאשׁוֹן כִּי הִטְבַּע שִׁנְעָץ לְךָ רֵאשׁ עַל הַחֲזָה, בְּכוֹנָה תַחִילָה לֹא רִצָּה לְצַרְף אֵלָיו צוּוּאָר, כְּדֵי לְמַלֵּט אוֹתוֹ מִרְשָׁעוֹתוֹ שֶׁל הַהוֹרוֹסְקוֹפּ שֶׁלְךָ; שִׁנְשַׁמְתָּךְ עִבָּה כֹּל כֵּךְ עַד שֶׁהָיָא תוֹכֵל לְשַׁמֵּשׁ גּוֹף לְאָדָם כְּחוֹשׁ בְּמִקְצָת; שִׁישׁ לְךָ מָה שֶׁבִּפִּי בְּנֵי הָאָדָם מְכוֹנָה פְּרִצוּף, אֵיתָן עַד מְאוֹד מִתַּחַת לְכַתְּפֶיךָ, וּמָה שֶׁמְכוֹנָה כְּתִפִּים חֲזָקוֹת כֹּל כֵּךְ מֵעַל הַפְּרִצוּף, עַד כִּי אַתָּה דוֹמָה לְסֵן-דִּנְי הַנוֹשֵׂא אֶת רֵאשׁוֹ בֵּין יָדָיו¹: עַדִּינְי אֵינִי אוֹמֵר אֲלֵא מִחֲצִית מִמָּה שֶׁאֵינִי רוֹאֶה, כִּי אִם אֵינִי מִשְׁפִּיל אֶת מִבְטֵי עַד לְכַרְסְךָ, נִדְמָה לִּי כִּי אֵינִי רוֹאֶה בְּעֵרְבוֹת הַשָּׁמַיִם אֶת כָּל הַחֲסִידִים שֶׁבַחִיקוּ שֶׁל אֲבָרָהִם; אֶת אוֹרְסוּלָה הַקְּדוּשָׁה² הַנוֹשֵׂאֵת אֶת אַחַת עֲשָׂרָה אֲלֶף הַבְּתוּלוֹת כְּרוֹכוֹת בְּמַעִילָה, אוֹ אֶת הַסּוֹס שֶׁל טְרוּיָה מִמוּלָא בְּאַרְבַּעִים אֲלֶף גְּבָרִים: אֲבָל אֵינִי טוֹעָה, אַתָּה מִשְׁהוֹ שֶׁמֶן יוֹתֵר, שְׁכָלִי מוֹצֵא סִימְנִים רַבִּים יוֹתֵר לְחֶשֶׁב כִּי אַתָּה זְכוּכִית מְגַדֵּלֵת בְּמַעֲיוֹ שֶׁל הַטְּבַע, וְהִיא הוֹפְכַת אֶת כְּדוֹר הָאָרֶץ לְתֵאוּס. הֵיִי! אַתָּה מְעוֹלָם אֵינְךָ פּוֹתַח אֶת פִּיךָ בְּלֹא שִׁינְכָרוּ בְּמַשֵּׁל

¹ דיוניסיוס הקדוש, או סן-דני (Denis) בצרפתית, קדוש נוצרי בן המאה השלישית. האגדה מספרת כי לאחר שראשו נערף בגבעת מונמרט, קם דני באורח נס, נטל את ראשו בידיו והסתלק מן המקום בלוויית מלאכים.

² האגדה מספרת על אורסולה הקדושה שהייתה בתו של מלך נוצרי ברטוני שחיה בסוף המאה השלישית. נסיך פגאני ממוצא גרמאני ביקש את ידה אך היא רצתה להישאר בתולה נוצרית. היא ואביה ועשר בתולות ברחו ועלו לרגל לרומא ואחר כך הפליגו לקלן שבגרמניה. סערה השליכה אותם אל החוף והם נתפסו בידי ההוננים, עונו ונרצחו כי לא רצו להתכחש לאמונתם. במאה ה-11 נקבע מספר בנות לווייתה ל-11,000.

של פֶּאָטוֹן,³ שם כדור הארץ מדבר ושומע את כדור הארץ; ואם כדור הארץ הוא חיה, בראותי שאתה כה עגול וכה רחב כמוהו, אני טוען כי אתה הזכר שלה וכי היא ילדה זה לא כבר את אמריקה, שאתה עיברת אותה בה. ובכן, מה אתה אומר, האם הדיוקן דומה אף כי לא ציירתי אלא משיחת מכחול אחת? מתיאור ספִּיֶת הבשר שלך, שכל אבריה עגולים כל כך, עד שכל אחד מהם מהווה מעגל ובעגילותה החובקת כול של המסה העבה שלך, כלום לא יידעתי את אחיינינו כי לא היית כלל נוכל, כיוון שאתה מהלך בעגלילות? האם יכולתי להיטיב לשכנע בשקר את מי שמאיימים עליך בעוני, בהראותי להם כי אתה תתגלגל תמיד? ולבסוף, כלום היה זה אפשרי ללמד באופן נבון יותר כי אתה נס, כיוון שכרסך השמנה גורמת לצופים בך לחשוב כי אתה לשון עגל המטיילת על רצועה של שומן חזיר. אני מתאר לעצמי כי תטען כנגדי שכדור, גלובוס וגם גוש בשר אינם מהווים יצירות, וכי 'סידון היפה' הביאה לניצחונך על במות התיאטראות של ונציה: אבל בינך לביני, אתה הרי יודע מהו הקושי; אין איש באיטליה שאינו יודע כי הטרגדיה הזו היא העורב של איזופוס; שידעת אותה בעל פה בטרם המצאת אותה כיוון שנמשכה מן ה'אֶמְנֵטָה'⁴ ומן ה'פֶּסְטוֹר פִּידוּ' של גוֹאֶרִינִי,⁵ מן הפרש הימי,⁶ וממאה אחרים; אפשר לקרוא לה מחזה המחזות, וכי אתה תהיה לא רק גלובוס, כדור וגוש בשר אלא גם ראי הקולט כל מה שמציגים לו, אם לא היית משקף גרוע מדי. קדימה, תודה אפוא בחובך ולא אדבר עוד על כך; אדרבא, כדי להצדיק אותך, אומר לכולם כי 'מלכת קרתגו' שלך היא מן הסתם גוף המורכב מכל סוגי סוגיו של הטבע; כיוון שמקורה באפריקה, משם באות המפלצות; ואוסיף אפילו עוד כי מחזה זה נראָה כה יפה בעיני אצולת הרפובליקה הזו, שכדוגמת השחקנים ששיחקו אותו, שיחקוהו הכול. אי אלו נבערים אולי יסיקו, בשל שפע הרעיונות המצויים בו, כי לא חשבת על מאומה כאשר כתבת אותו;

³ במיתולוגיה היוונית, בנו של הליוס, פרסוניפיקציה של הפלנטה הידועה כיופיטר; ואולי בנה של אאוס שומרת מקדשי אפרודיטה, או גם אחד מסוסיה.

⁴ *Aminte* דרמה פסטורלית בחמש מערכות ובחרוזים; חוברת על ידי טאסו והוצגה בפירנצה ב-1573.

⁵ *Pastor Fido* ('הרועה הנאמן'); טרגיקומדיה המתרחשת בארקדיה, פורסמה ב-1590. גוֹאֶרִינִי (Guarini, 1538-1612), משורר, מחזאי ודיפלומט איטלקי.

⁶ Gianbattista Marino (1569-1625), משורר איטלקי, ידוע בצרפת כ-Cavalier Marin (הפרש הימי).

אך כל המומחים יודעים כי ביקשת למנוע אי-בהירות ועל כן כתבת בו את הדברים הטובים בבהירות רבה מאוד ואף כי היו הם מוכיחים כי מן הסרפד ועד האשוח, כלומר מאז טאסו ועד קורניי, ילדו המשוררים מילדך, הם לא יוכלו להסיק דבר מכך מלבד שנפש רגילה אינה די גדולה כדי להפיח רוח חיים מקצה אל קצה במסתך העצומה וכי הופחה בך נפשו של העולם וכי היום זו הסיבה שאתה מדמיין באמצעות מוחם של כל בני האדם; אך הם עדיין רחוקים מאוד מלהודות כי אתה מדמיין, הם טוענים כי לא יתכן שאתה יכול לדבר, או שאם אתה מדבר הרי זה כמו במאורתה של הסיבילה שדיברה מבלי לדעת שהיא מדברת. ואף כי האדים היוצאים מפיו, רציתי לומר מפי הטבעת שלך, יכולים לשכר רק את אלה שהופצו ממאורה זו, איני רואה בכך עניין נבואי; לכן אני משער כי אתה לכל היותר אינך אלא מערת שבעת הישנים⁷ הנוחרים מבעד לפיך. אבל אלוהים אדירים! מה אני רואה? אתה נראה לי נפוח הרבה יותר מהרגיל. האם הכעס הוא המשמש לך מזלף? רגליך וראשך כבר נעשים כה מלוכדים בשל התרחבותם אל היקף הגלובוס שלך עד כי אינך עוד אלא בלון. נדמה לך אולי כי אני לועג, בי נשבעתי, ניחשת, ואין זה נס גדול אם קליע פגע במטרה: אני יכול אפילו להבטיחך כי אם מהלומות המקל היו נשלחות בכתב, אזי היית קורא את מכתבי מן הכתפיים; ואל נא תתמה על דרך פעולתי, כי השטח רחב הידיים של עגילותך מביאני להאמין באמונה כה שלימה כי אתה הקרקע, עד כי בלב חפץ הייתי נוטע עליך יער כדי לראות כיצד הוא מתנהל שם. האם אתה סבור כי משום שאדם לא יוכל לכרות אותך כליל בתוך עשרים וארבע שעות וכי הוא יוכל ביום מן הימים לשבור רק אחת משכמותיך, שלא ארצה לנוח ממותך על הגרדום? לא ולא, אני עצמי אפרק אותך, וכבר היית מחוסל אילו הייתי נפטר לחלוטין מכעסי שלהבראתו רשמו לי הרופאים עוד ארבע או חמש מנות משחצנותך; אך מיד לאחר שאשתחרר מהסחות הדעת ואתייגע מלצחוק, הייה בטוח שאשלח אותך להימנות עם הדברים שבחיים חיינם; הייה שלום, הדבר נעשה. הייתי מסיים את מכתבי כמו שנהוג, אך אתה לא היית מאמין משום כך כי אני עבדך שפל הרוח, הצייתן והמסור ביותר: לכן, פגר שמן, הנך משרתה של האסקופה.

(מצרפתית: אביבה ברק-הומי)

⁷ שבעת הישנים באפסוס שבתורכיה: אגדה בדבר נס משותף לנוצרים ולמוסלמים; סורה בקוראן מתארת צעירים הישנים במערה במשך כ-309 שנה. שבעה הישנים קשורים מן הסתם לפולחנים פרה היסטוריים המוקדשים לאחוות בדבר שבעה צעירים ישנים.

מתוך 'העולם הלוהב'

אל הקורא

[...] זו הסיבה לכך שהוספתי את פיסת הפנטזיה הזאת אל החיבור על ההבחנות הפילוסופיות שלי, והצמדתי את השניים זה אל זה כשני עולמות המחוכרים בשני הקטבים, הן למען עצמי, כדי להסיח את דעתי מהמחשבות המלומדות ששימשו אותי בהרהורים ההם, והן כדי להסב הנאה לקורא באמצעות גיוון, מה שתמיד משמח. אך מחמת החשש שהפנטזיה שלי תרחיק לכת, בחרתי בסיפור בדיוני שיתאים לנושא שדנתי בו בחלקים הקודמים; זה תיאור של עולם חדש, לא כמו העולמות שתיאר לוציאנוס [סטיריקן יוני מן העת העתיקה], או עולמו של הצרפתי [סיראנו דה ברז'יראק] על הירח, אלא עולם פרי רוחי, שאני מכנה אותו **העולם הלוהב**: החלק הראשון בסגנון הרומנסה, השני פילוסופי, והשלישי אינו אלא פנטזיה, או (אם יורשה לי לקרוא לו כך) עולם פנטסטי, שאם ישא חן בעיניכם, אראה את עצמי כבוראת מאושרת. אם לאו, איאלץ להסתפק בחיי מרה שחורה בעולמי שלי; איני יכולה לכנותו עולם דל אם דלות היא רק מחסור בזהב, בכסף ובאבני-חן; שכן יש בו יותר זהב מזה שאלכימאים לדורותיהם הצליחו להפיק וממה (כך אני מאמינה) שיצליחו להפיק אי-פעם. אשר לאבני היהלום, בכל נימי נפשי אני משתוקקת שניתן היה לחלקן בין רעותי האצילות, ובתנאים שכאלה הייתי מוותרת ברצון על חלקי שלי; ומן הזהב הייתי רוצה רק כמות שתספיק לכסות על אובדן רכושו של אדוני ובעלי האציל [שהונו ורכושו הוחרמו במלחמות האזרחים]: שכן איני חמדנית, אלא שאפתנית לא פחות משהיתה, הינה, או יכולה להיות כל אחת מבנות מיני; מה שאומר, שלמרות העובדה שאיני יכולה להיות הנרי החמישי, או צ'ארלס השני, אני מנסה להיות מרגרט הראשונה; וגם אם אין לי כוח, זמן, ואף לא הזדמנות לכבוש את העולם כמו שעשו אלכסנדר ויוליוס קיסר, במקום לוותר ולא למשול בעולם מן העולמות, מאחר

ש[טיכה] אלת המזל ו[המוירות] אלות הגורל מסרבות לתת לי אחד שכזה, בראתי לי עולם משלי; מעשה שבגיננו, כך אני מקווה, איש לא יאשימני, מאחר שכל אחד ניחן ביכולת לעשות כמוני.

תיאור עולם חדש, שנקרא העולם הלוהב

סוחר, שבמסעותיו נכנס אל ארץ נוכריה, התאהב עד כלות בגבירה צעירה; אלא שבהיותו זר בקרב העם ההוא, ונחות ממנה הן מבחינת הורתו ולידתו והן מבחינת הונו, יכול היה לתלות אך תקווה קלושה שיצליח לממש את תשוקתו. למרות זאת, מאחר שאהבתו הפכה לטהרה יותר ויותר, עד כדי זלזול בכל הקשיים, בסופו של דבר החליט לחטוף אותה, דבר שהתאפשר ביתר קלות היות שבית אביה ניצב לא הרחק מהים, ומאחר שהיא נהגה לעתים קרובות לאסוף צדפים על החוף, מלווה בלא יותר משתיים או שלוש ממשרתותיה, ההחלטה לבצע את זממו גמלה בלבו ביתר שאת. וכך, כשבא יום אחד בכלי-שיט קטן וקל, דומה למדי לספינת דואר, מאויש באי-אלו ימאים ומצויד היטב במזון מחשש שתאונות עלולות לעכב את המסע, אל המקום שנהגה לפקוד, חטף אותה בכוח. אולם בעודו מדמה בנפשו שהוא הגבר המאושר בעולם, התברר שהוא ביש מזל מאין כמוהו; שכן היושב במרומים, שהזעיף פנים נוכח החטיפה, עורר סופה נוראה כל כך, שהם לא ידעו מה לעשות או לאן לנווט את הספינה; לפיכך הספינה, הן מעצם היותה קלה והן עקב עוצמת הרוח האלימה, נישאה, כחץ מקשת, לעבר הקוטב הצפוני, וכעבור זמן קצר הגיעה אל ים הקרח, והרוח דחקה אותה בכוח בינות לקרחוני ענק. אך היות שהיתה קטנה וקלה, הצליחה, בסיוע האלים ובזכות החיבה שנטו אל הגבירה החסודה, להסתובב ולהתפתל בין המתלולים כאילו נהגו בה רב-חובל מנוסה וימאי מיומן. אך אבוי! אותם אנשים מעטים שהיו בה, שלא ידעו לאן מועדות פניהם ואף לא מה יש לעשות כשנקרים להרפתקה מוזרה שכזאת, ובהעדר ציוד מתאים למסע קר כל כך, קפאו כולם למוות; העלמה לבדה, לאור יופיה, חום נעוריה והגנת האלים, נותרה בחיים. וגם, לא פלא שהאנשים אכן קפאו למוות, היות שלא זו בלבד שנסחפו אל קצה קצהו של קוטב העולם ההוא, אלא גם אל קוטב של עולם אחר, שנצמד בסמוך אליו; כך שהקור הזה, שעוצמתו הוכפלה

מחיבור שני הקטבים, היה קשה מנשוא. לבסוף אולצה הספינה, שהמשיכה לשוט, להיכנס אל עולם אחר; זאת משום שאי-אפשר להקיף את כדור הארץ מקוטב אל קוטב, כמו שאנו עושים ממזרח למערב, מאחר שקוטבי העולם האחר, הצמודים אל קוטבי העולם הזה, אינם מאפשרים להמשיך הלאה ולהקיף את העולם בדרך הזאת; אך אם מישהו מגיע אל אחד מן הקטבים הללו, הוא נאלץ לבחור באחת מן השתיים, לשוב על עקביו או להיכנס אל עולם אחר [...]

אך הבה נשוב אל הספינה התועה ואל הגבירה במצוקה, שבראותה את כל האנשים המתים מצאה נחמה פורתא בחיים. גופותיהם, שהשתמרו כל אותה עת מריקבון ומצחנה עקב הקור הקיצוני, התחילו עכשיו להפשיר ולהישחח; היות שכך, היא, שלא היה לה די כוח להטיל אותם אל הים, נאלצה לעבור מן התא הקטן שלה אל הסיפון כדי לחמוק מן הריח המבחיל הזה; וכגילתה שהספינה שטה בין שני מישורי קרח, בדומה לפלג שזורם בין שני חופים, הבחינה לבסוף ביבשה, אבל מכוסה כולה בשלג: משם קרבו ובאו, צועדים על הקרח, יצורים מוזרים, שצורתם צורת דובים, אך הם מהלכים זקופים כבני-אדם. היצורים הללו, שהתקרבו אל הספינה, נאחזו בה בכפותיהם, ששימשו להם כמעין ידיים; שניים או שלושה מביניהם נכנסו ראשונים, וכשיצאו, נכנסו האחרים אחד-אחד. לבסוף, אחרי שצפו בכל מה שנמצא על הספינה ובחנו אותו, שוחחו ביניהם בשפה שהגבירה לא הבינה, ולאחר שנשאו אותה החוצה, הטביעו את הספינה יחד עם המתים.

הגבירה, שמצאה את עצמה כעת במקום זר ומוזר שכזה, ובין יצורים כה תמוהים, נמלאה פחד עז ביותר, ולא העלתה על דעתה דבר אלא זאת, שבכל רגע תיפול קרבן לאכזריותם. אבל היצורים דמויי הדובים האלה, נוראים ככל שנדמו בעיניה, היו רחוקים לגמרי מלבצע בה מעשים אכזריים, אדרבא, הם הפגינו כלפיה יחס אדיב וחביב מאין כמוהו; לאחר שלא יכלה לפסוע על הקרח, בגלל חלקלקותו, הם הרימו אותה בזרועותיהם השעירות ונשאו אותה לתוך עירם, ששם, במקום בתים, היו להם מערות תת-קרקעיות. ומיד כשנכנסו אל העיר, הזכרים והנקבות, צעירים וזקנים, התקבצו כולם יחד כדי להביט בגבירה הזאת כשהם מרימים את כפותיהם

בהתפעלות. לבסוף, לאחר שהביאו אותה אל מערה מסוימת, גדולה ומרווחת, שתכננו לערוך בה את קבלת הפנים לכבודה, מסרו אותה לידי הנקבות, שאירחו אותה בחביבות ובכל הכבוד, ונתנו לה מאכלים שהן עצמן נוהגות לאכול; אבל כשראו שהמערוכת שלה אינה מותאמת לא למזג-האוויר ואף לא לתזונתן, החליטו לשאת אותה אל אי אחר, ששם מזג-האוויר חם יותר ובו מתגוררים אנשים דמויי שועלים, אך מהלכים בקומה זקופה, שקיבלו את פני שכניהם אנשי הדוב באדיבות ובדרך ארץ, והתפעלו מאוד מהגבירה היפה הזאת, ולאחר שדנו ביניהם זמן מה, הסכימו לבסוף להגישה כמתנה לקיסר העולם שלהם [...]

[הגבירה הופכת לקיסרית]

רק הובאה הגבירה לפני הקיסר, ומיד סבר שהיא איזו אלה, והציע לעבוד אותה; היא סירבה באומרה (שכן אז כבר שלטה טוב למדי בלשונם) כי למרות העובדה שבאה מעולם אחר, היא בת-תמותה ותו-לא. לשמע הדברים נמלא הקיסר שמחה, נשא אותה לאישה והעניק לה כוח ללא מצרים למשול ולחלוש על העולם ההוא כולו כראות עיניה. אבל נתיניה, שהתקשו להשתכנע שהיא בת-תמותה, נהגו בה בכל הכבוד וההערכה המגיעים לאלה [...]

כונהיהם ומושליהם היו נסיכים מן הגזע הקיסרי, ומשום כך הפכו אותם לסריסים. אשר לבני האדם הרגילים בחלק ההוא של העולם ששימש מקום מושבו של הקיסר, הם היו בעלי כמה גוני-עור; לאו דווקא לבן, שחור, שחום, זיתי או אפור כאפר אלא גון העור של קצתם נראה תכול, של קצתם ארגמן עמוק, של קצתם ירוק-דשא, של קצתם אדום כשני ושל קצתם תפוז, וכו'. אם הצבעים וגוני העור האלה נוצרו עקב החזרת אור גרידא, ללא עזרת חלקיקים קטנים, או בסיוע אטומים ערוכים וסדורים היטב, או באמצעות תנודה מתמשכת של טיפות קטנות, נבצר מבינתי. שאר תושבי העולם ההוא נבדלו זה מזה בסוגם, בצורתם, בדמותם, בטבעם ובמרותיהם, כפי שכבר הזכרתי קודם. קצתם היו אנשי-דוב, קצתם אנשי-תולעת, קצתם אנשי-דג או בני-ים, או סירוניים בשמם האחר; קצתם אנשי-עוף, קצתם

אנשי-זכוב, קצתם אנשי-נמלה, קצתם אנשי-אווזים, קצתם אנשי-עכביש, קצתם אנשי-כינים, קצתם אנשי-שועל, קצתם אנשי-קוף, קצתם אנשי-קאָק, קצתם אנשי-עקעק, קצתם אנשי-תוכי, קצתם סאטירים, קצתם ענקים ועוד רבים שחמקו מזיכרוני. וכל אחד מסוגי האנשים הללו עסק במקצוע המתאים ביותר לאופי הזן המיוחד אותו, שהקיסרית עודדה אותו לעסוק בו, במיוחד את אלה שהקדישו עצמם ללימוד כמה וכמה אמנויות ומדעים; היות שניחנו ביצירתיות ובשום שכל בהמצאת אמנויות רווחיות ומועילות כמונו אנו בעולמנו, יתרה מזו, אפילו יותר; ולמטרה זו היא בנתה בתי-ספר וייסדה כמה אגודות. אנשי-הדוב נועדו להיות הפילוסופים הניסויים שלה, אנשי-העוף התוכנים שלה, אנשי-הזכוב, התולעת, והדג הפילוסופים של הטבע, אנשי-הקוף האלכימאים שלה, הסאטירים רופאים ממשיכי גאלן, אנשי-השועל הפוליטיקאים שלה, אנשי-העכביש ואנשי-הכינים המתמטיקאים שלה, אנשי-הקאק, העקעק, והתוכי הנואמים והלוגיקנים שלה, הענקים אדריכליה, וכו'. אבל קודם כל, היא, שהקיסר הפקיד בידה שליטה ריבונית על העולם כולו, ביקשה להכיר הן את הלכות דתם והן את שיטות ממשלם, ולשם כך היא זימנה את הכוהנים ואת המדינאים כדי שיתנו לה דין וחשבון על שתייהן. את המדינאים היא שאלה, תחילה, למה יש להם כל כך מעט חוקים. תשובתם היתה שריבוי חוקים מביא לריבוי פלגים, שעל פי רוב מולידים סיעות, ולבסוף לפרוץ מלחמות גלויות. לאחר מכן שאלה למה הם מבכרים את שיטת הממשל המלוכנית על כל שיטה אחרת. הם השיבו שכמו שטבעי שלגוף אחד יהיה ראש אחד בלבד, כך גם טבעי שלגוף המדיני יהיה שליט אחד בלבד; ושקהיליה מרובת שליטים כמוה כמפלצת מרובת ראשים: חוץ מזה, אמרו, מלוכנות היא שיטת ממשל אלוהית, ותואמת יותר מכל את דתנו; שכן כמו שיש רק אל אחד שכולנו כאחד סוגדים לו ומעריצים אותו באמונה אחת, כך אנו נחושים שיהיה לנו קיסר אחד בלבד, שכולנו כאחד סרים למרותו.

או-אז הקיסרית, בראותה שלכל אחת מקבוצות נתיניה השונות זו מזו יש כנסייה נפרדת, שאלה את הכוהנים אם הם נמנים עם דתות שונות זו מזו. הם ענו להוד-רוממותה שבעולם ההוא כולו אין אלא דת אחת, ואף לא מגוון דעות בדת הזאת; היות שחרף היותם אנשים מסוגים שונים הם חולקים דעה אחת בלבד באשר לסגידה לאלוהיהם ולהערצתו. הקיסרית שאלה

אותם אם הם יהודים, טורקים או נוצרים. איננו יודעים, אמרו, מהן הדתות האלה; אבל כולנו מכירים באל האחד, הכל-יכול, הנצחי, מעריצים אותו וסוגדים לו ככל שמחייבים הכבוד, הצייתנות והחובה. חזרה ושאלה הקיסרית אם יש להם כמה דרכי סגידה. הם השיבו, לא: היות שהדבקות באל והסגידה לו כוללים תפילה בלבד, שאנו מעצבים בהתאם לצרכים השונים שלנו, כעתירות, כביטויי ענווה, כהודיות וכו'. למען האמת, השיבה הקיסרית, חשבתי שאתם יהודים או טורקים, היות שמעולם לא הבחנתי בנשים בקהילותיכם; אבל מה הסיבה לכך שאתם מדירים אותן מההתכנסויות הדתיות שלכם? לא יאה, אמרו הם, שגברים ונשים יתערבבו ללא אבחנה בזמן פולחן דתי; היות שחברתן מעכבת דבקות, וגורמת לרבים מהם להפנות את דבקותם לפילגשיהם במקום להתפלל לאלוהים. אבל, שאלה הקיסרית, כלום אין להן קהילה משלהן, שם תוכלנה לקיים את חובתן לעבוד את האל כמו הגברים? לא, הם השיבו: אלא שהן נשארות בבית ומתפללות לבדן בקיטוניהן. או-אז ביקשה הקיסרית לדעת מהי הסיבה לכך שהופכים את הכוהנים והמושלים בעולמם לסריסים. הם ענו, למנוע מהם נישואין: היות שנשים וילדים על פי רוב הינם גורם מפריע הן בכנסיה והן במדינה. אבל, אמרה היא, הרי לנשים וילדים אין תפקיד בכנסיה או במדינה. אכן כן, הם השיבו; אך למרות העובדה שאין מתירים להם למלא תפקיד ציבורי, בכל זאת הם שוהים זמן רב כל כך במחיצת הבעלים וההורים, שלעתים קרובות, באמצעות שכנוע תובעני, הם גורמים לא פחות, יתרה מזו, יותר, נזק סמוי משהיו גורמים אילו ניתן להם לנהל ענייני ציבור [...]

[הקיסרית מביאה את הדוכסית מניוקאסל לשמש לה כסופרת]

כעבור זמן מה, לאחר שהרוחות השיבו את נפשם בכלי הרכב שלהם, הם שלחו אחד מן הזריזים שביניהם לשאול את הקיסרית אם היא חפצה בסופר [...] הקיסרית קיבלה את הצעתם במלוא הנימוס, ואמרה לו שהיא רוצה סופר מבין הרוחות. הרוח השיב שהם יכולים להכתיב, אך לא לכתוב אלא אם כן הם עוטים כף-יד או זרוע, ואפילו את הגוף כולו, של אדם. ענתה הקיסרית, איך יכול רוח לשריין את עצמו בלבוש בשר? באותו אופן, השיב

הוא, שאדם יכול לשריין את עצמו במגן מתכת. אם כך, אמרה הקיסרית, אני חפצה בסופר. או-אז שאל אותה הרוח אם היא חפצה בנשמה של אדם חי או מת. האומנם, אמרה הקיסרית, נשמה יכולה לפרוש מגוף חי ולשוטט או לצאת למסע מחוצה לו? כן, ענה, שכן לפי דוקטרינת אפלטון מתקיים קשר בין נשמות, ונשמות אוהבים חיות בגוף אהוביהן. אם כך, השיבה, אני חפצה בנשמתו של איזה סופר קדום, אריסטוטלס, או פיתגורס, אפלטון או אפיקורוס, או דומיהם. הרוח אמר שהאנשים המפורסמים הללו היו כותבים מלומדים, חריפים ובעלי כושר המצאה, אך דבקים כל כך בדעותיהם, שלעולם לא תהיה להם סבלנות לשמש כסופרי הקיסרית. אם כך, אמרה, אני חפצה בנשמתו של אחד מן הסופרים המפורסמים המודרניים, נניח גלילאו, פייר גאסנדי, דקארט, ואן הֶלְמוֹנט, הובס, מור, וכו'. הרוח ענה שהם כותבים מצוינים ובעלי כושר המצאה, אך יהירים וגאים בעצמם כל כך, שידחו בבוז כל הצעה להיות סופר לאישה. אבל, אמר, יש גבירה אחת, הדוכסית מניוקאסל, שאמנם אינה הכי מלומדת, רהוטה, שנונה ובעלת כושר המצאה, אבל היא כותבת ברורה והגיונית, היות שהעקרונות המנחים את כתיבתה הם השכל הישר וההיגיון, ותהיה מוכנה, בלי ספק, לשרת אותך ככל יכולתה. בגבירה הזאת, אם כן, אמרה הקיסרית, אבחר להיות לי לסופרת, ואף זאת, לקיסר לא תהיה סיבה לקנא, בהיותה בת-מיני. למען האמת, אמר הרוח, לבעלים יש סיבה לקנא באהובים אפלטונים, היות שהם מסוכנים מאוד, מאחר שלא זו בלבד שיש ביניהם קרבה יתירה, אלא שהקשר חשאי ומרומז. אמת דיברת, אמרה הקיסרית; לפיכך, הואל בטובך לשלוח לי את הנשמה של הדוכסית מניוקאסל; והרוח עשה כדבריה; ולאחר בואה לשרת את הקיסרית, מיד עם הגעתה, חיבקה אותה הקיסרית וקדמה את פניה בנשיקה רוחנית [...]

1666

(מאנגלית: אלינוער ברגר)

הסנדלר מתלונן על אשתו - דרשה

כל פעם שאני אומר "כן", היא עונה ב"לא"; בבוקר ובערב, בלילה וביום – היא מחרפת ומגדפת ללא הפסק (Antithèse, ניגוד). לעולם, לעולם לא אשבע איתה נחת (Repetition, חזרה). המדובר הוא באישה מרשעת ואיומה, השטן בהתגלמותו (Hyperbole, הגזמה). אולם אמרי לי, הו אשת מדנים (Apostrophe, פנייה), במה פשעתי (Interrogation, תשאול)? אל אלוהים! כמה מטורף היה להסכים להינשא לך (Exclamation, זעקה)! איך לא השכלתי לשים קץ לחיי מבעוד מועד (Optation, כמיהה)? איני מגנה אותך על הצרות שגורמות לי גחמותיך ועל המחיר היקר שאני נאלץ לשלם מדי יום בניסיון למלאן (Prétention, התימרות); אולם אני מבקש ממך, מתחנן: הניחי לי לנפשי ואל תפריעי לי לעבוד (Obsécration, תחינה), שמא, חי נפשי... לא אהיה אחראי למעשי (Imprécation et Réticence, הפגנת איפוק). היא מתייפחת; הו, עלמה חסודה שכמותך! הרי אני אשם בכל (Ironie, אירוניה). בסדר גמור! שיהיה כך; אני כמובן קצת מהיר חמה, נוח לכעוס (Concession, כניעה). כמה פעמים ייחלתי לכך שתהיי מכווערת; חירפתי את העיניים הערמומיות האלה, את חזותך המצודדת והנכלולית שסובבה את ראשי (Asthéisme ou louange en reproche, מחמאה מתוך גינוי). אמרי לי, האם לא מוטב שתנהגי בנועם ועדינות כדי שנוכל לחיות בשלום (Communication, תקשורת)? הילדים, הידידים, השכנים שלנו, – כולם רואים שהיחסים בינינו אינם תקינים (Enumération, מנייה). הם שומעים את היללות, התחינות והקללות בהן את מלעיטה אותי (Accumulation, הצטברות). הם ראו איך רדפת אחריי באיומים, אדומה כאש, שערך סתור, עינייך יוצאות מחוריהן (Description, תיאור). הם נזכרים בכך באימה; באה איזו שכנה – והם מגוללים בפניה את הסיפור, וכל עובר ושב שומע ומספר אחר-כך לאחרים (Hypotypose, איפוטיפוזיס, ייצוג מפורט). הם עלולים לחשוב שאני גס-רוח, נבל; שאת חיה במצוקה, שאני מכה אותך מכות רצח (Gradation, החמרה הדרגתית).

לא, כולם יודעים שאני אוהב אותך, שיש לי לב טוב, שאני מייחל לכך שתהיי מסופקת ושלווה (Correction, תיקון). הרי לשקר אין רגליים (Sentence, מחווה של מוסר השכל). אבוי! אמך המסכנה הבטיחה לי לא פעם שאת דומה לה מאוד באופייך! מה היא תגיד עכשיו? הרי היא רואה את כל המתרחש. כך אני מקווה בכל ליבי; אני עצמי שומע כיצד היא מוכיחה אותך על הפורענות שהמטת עליי. הו, חתני האומלל, היא אומרת, אתה ראוי לגורל אחר (Prosopopée, דיבור בשמו של אדם אחר).

• • •

האמצעים הרטוריים הם כלי הזין שמעניקה לאדם המציאות לשם הגנה עצמית והתקפה במקרה הצורך; האישי שכבשתו התשוקה עושה בהם שימוש עיוור שמקורו בהשראה; המספר הופך אותם לכלי מלאכה; הדובר הרהוט מוצא בהם תועלת כשהוא משתמש בהם באופן עוצמתי, זריז ומושכל.

(מרוסית: טינו מושקוביץ)

מתוך 'המלט', נסיך דניה'

את הקטע שלהלן תרגם ס. יזהר כמטלה בעת לימודיו בתיכון. זהו אמנם תרגום חלקי ומשובש לפרקים, אך גם מפתיע לפרקים בפתרונותיו היצירתיים ובעושרו הלשוני, ויש בו כדי להעניק לנו הצצה חטופה לשלב מוקדם יחסית בהתפתחותה של הלשון היזהרית הידועה. בסופו של התרגום, כתובה בעיפרון דהוי, מופיעה הערת המורה: "הגון ונאה. הנך קשור יותר מדי למקור!", כאשר על המילים "הגון ונאה" מופיע סימן מחיקה נחרץ בעט, ומעליהן נכתב הציון "10+" ונוספו דברי השבח: "תרגום ראוי להכרה!". המחברת ובה כתב היד של התרגום מצויה בארכיון ס. יזהר שבספרייה הלאומית. תודתי לזאב סמילנסקי שהתיר לנו לפרסם כאן התרגום.

גרטרוד מלכת דניה נתאלמנה, כאשר לפתע-פתאום מת עליה המלך המלט, והנה עוד טרם נקפו חודשיים ימים מיום מיתתו והיא נישאה לאחיו קלודיוס, מעשה שצוין בפי העם בשעת מעשה כפעולה מוזרה, נטולת הבנה, או נטולת רגש, או אולי גם גרוע מכך; כי קלודיוס זה לא דמה במאום לאישה המנוח הן בתכונותיו האישיות והן בשאר רוחו, כי כאשר דמות לו בזויה ועלובה, כן גם שפל ונקלה אופיו; וחששות וחשדים לא-נמנעו מהתעורר בלבות אי-אלה כי בצנעה הוא הוגה מדרכו את אחיו-המלך המנוח – כשמטרתו לפניו: נשוא את אלמנת המלך, העפל שבת על כסא דניה, והרחק ממנו והלאה את יורש העצר החוקי הלא הוא המלט בן אותו המלך הקבור.

ומעשה נואל זה לא השאיר רושם ולא השפיע גם על אחד כאשר השפיע על הנסיך הצעיר, אשר העריץ ואהב את זכר אביו המת עד כדי צליינות פולחנית; ובהיותו בעל כבוד עצמי וחסיד ההולך במעגלות צדק היה דווה ורך ליבו מדי העלותו עליו את הנהגתה המושחתה של אמו גרטרוד, ומעצב היגון על מות אביהו ועל חתונתה המחפירה של אמו.

מרה שחורה דכדכה והקדירה את שמי חיי הנסיך הצעיר, נטשה שמחתו, ופניו לא היו עוד צמדו; הוא חדל ממצוא סיפוק בתמרוני הנסיכים ובספורט שהלמו לגילו, הוא יגע-נקע מהחלד אשר נראה לו כבוסתן בלתי מנוכש מקום אשר בו יחנקו פרחי נוי ומאום זולתי עשב בר יניבו שם.

לא אבדת ירושתו החוקית – הכסא – כה העכירה את רוחו, אם כי נסיך צעיר בעל שאר רוח היה עלול להיפצע אנוש בחרפה מכאבת-ממארת; מה שהשיעו תמרוורים וקעקע את נשמתו האמיצה היה זה שאמו הראתה את עצמה כה שכחנית ביחס לאביו המנוח – אשר יחסו אליה היה יחס חיבה ספוג אהבה, והיה לה בעל כה עדין-אדיב, ואז, נראתה תדיר כאוהבת בלי מצרים וכאישה צייתנית והיתה מתרפקת עליו כאילו רבה אהבתה אליו. ועתה, בנקוף חודשיים ימים, או כאשר נראה להמלט הצעיר – פחות מכך, נישאה שנית, נישאת לדודו, אח בעלה המת. ואגב נשואים בלתי כשרים ובלתי מהוגנים למאוד מאוד, מפאת קרבת המשפחה. ועד השחיתה עשות באוצה להינשא בחפזון בלתי נאה, ובבחרה לה ליורש כסאה אדם בעל אופי לגמרי בלתי-מלכותי. ומעשה זה מיגר והקדיר את רוח הנסיך המפואר הצעיר יותר מאשר אובדן עשר אנגריות.

לריק, לשווא, היה כל עמל אמו גרטרוד ועמל המלך שטררו לתכן תוכניות לשעשעו. הוא המשיך להופיע בחצר בחליפה שחורה קדורנית – כאשר יאה למתאבל על מות אביו המלך; וצורת לבושו זה היתה לו לקבע, הוא לא הסירה גם ביום נישואי אמו ולו גם לשם מחמאה בלבד. ולא עלה בידי מאן-דהוא לשתפו בנשפי חשק או הילולות שהיו נראים בעיניו נתעבים ביותר.

הידיעות המפוקפקות על אופן מות אביהו הטרידו מרגוע. אם כי קלודיוס פרסם כי נחש שפו, היו להמלט חששות וחשדים ברורים כי קלודיוס עצמו היה הנחש, כללו של דבר: הוא רצחו למען כתר, ואותו הנחש עצמו אשר שף את אביו יושב עתה על כסא המלך. ואכן צדוק צדק בחששותיו, גם על אמו, עד כמה לא היתה ידה ברצח; אך אם היה זה בהסכמתה או בידיעתה או לאו – הנה אלו היו הספקות אשר בילעו את רוחו והכניסוהו תוך מבוכה תדירית.

שמועה נתמלטה לאוזני המלט, כי איזה דמות-צלם אשר דמותו כדמות המלך המת נראה לעיני הזקיפים אשר על המשמר, על הרחבה לפני

ההיכל בדמי הלילה, זה שנים-שלושה לילות רצופים. וחזון עוועים זה היה עטוי מכף רגלו עד ראשו באותה חליפת-השריון אשר בה היה רגיל להיראות המלך המת. ואלה אשר ראהו – אחוזת מרעיו ובתוכם הורציו – קבעו כולם כאחד את העת ואת האופן אשר בו הופיע. ומדי פעם השעון עֲשָׂתִי-עשרה היה מופיע – ופניו חיוורות ומפיקות יותר יגון מעם חרון, זקנו מבודר באימה וצבעו ככסף הכהה – הכל בכל כאשר היה בחייו. מאומה לא השיב כאשר דברו עימו, אם כי דימו לראותו פעם נושא את עיניו ופונה בתנועה אליהם כאילו חפץ לאמור מה, אבל בעצם הרגע – קרא הגבר, ועם קרוא הגבר נתמסמס, נגזז וחלף לו.

הנסיך הצעיר השתאה מאוד על סיפורם המוזר, אשר נראה לא רחוק מהמציאות, והסיק כי זאת היא נשמתו הערטילאית של אביו. ואז החליט לצאת יחד עם זקיפי המשמר ולצפות עד אשר יזדמן לו לראות את הרוח הלזו, כי שיער שדמות זו לא באה לריק, וכי יש לדמות זו להביע מה, ועל אף שתיקתה עד עתה – תדבר אליו כעת, ובכיליון עיניים צפה לרדת הליל.

אתא לילה והוא ניצב על המשמר ביחד עם הורציו ומרסלוס באותו המקום אשר בו רגיל היה הרוח להופיע. היה זה לילה קר והאוויר צבט קשות. המלט, הורציו וחברם שוחחו על קור הלילה, אפס כי שיחה זו הושבתה עם הערתו של הורציו כי הדמות הופיעה. למראה נשמתו הערטילאית של אביו נדהם המלט ולא קמה בו רוח מגודל הבעתה, לכתחילה קרא לישע את המלאכים וצבא השמים כי לא ידע נכונה הטובה אם רעה הרוח, הברכה תישא בכנפיה אם קלל? אך בהדרגה התאזר עוז, ואביו, כאשר דמה לראות, השקיף עליו ברחמים וכאילו אווה להיכנס עמו בשיחה. בכל כאשר בכל היה האב כבימי חיותו. המלט לא יכול להתאפק מפנות אליו בדברים, והוא קרא אליו: "המלט, מלכי, אבא!" ואז השביעו המלט לספר על מָה ולמה נטש את קברו אשר בו ראוהו שוכב בדומיה, ומה ראה לבוא לבקר בארצות החיים ולחזות באור הסהר; הוא שאלו אם יוכלו באיזה דרך לתת מרגוע לנשמתו הלאה; אך הרוח דום רזמה להמלט שיסור עמו למקום נסתר ומודח יותר, שבו יוכלו להישאר בוודדים לנפשם. הורציו ומרסלוס שדלוהו לבל ילך אחרי הרוח, כי ייראו פן רוח ביש היא רוח זו שתסיתהו ותשיאהו אלי הים הסמוך או אלי שיא כפי מגור ושם ילבש צורה מבעיתה שתבלע ותחבל את דעתו. אך שידוליהם והפצרותיהם לא יכלו

להמלט, כי אך מעט מאוד שם לב לחייו בכדי לחשוש לאבדם. ואשר לנשמתו – אמר – מה יוכל הרוח עשות לנשמה אשר נצחית ובת-אל-מוות היא כמוהו עצמו? הוא חש את עצמו מוצק כלביא ונחלץ מהם למרות מאמציהם לעצרו, הוא הפקיר את עצמו לרוח שתנחהו לאשר תחפץ.

וכאשר היו יחדיו בדרך, הפסיק הרוח את הדומיה בספרו לו כי הוא רוחו של אביו – המלט, שנרצח באכזריות רבה ומה שאירע כך אירע: קלודיוס אחיו, דוד המלט, ביצע את הרצח בגלל הסיכוי לרשת את הכתר, הכל כאשר חשד המלט – ועוד יותר מזה; כאשר נם את שנתו בגנו, כמנהגו תמיד אחרי הצהרים, התגנב אח נקלה ובוגד זה ונפל עליו בשנתו ויצק מיץ ארסי של מי רוש לתוך אוזניו, מיץ המתעבר בחיי אדם, ומהיר ופזיז ככסף-חי – שוקק ונוהר בכל עורקי הגוף, מתסיס את האדם ומעלה קרום גרב מנוון על פני העור. וכה מיושן על ברכי אחיו נכרת לפתע מכסאו, מלכותו וחייו; והוא השביע את המלט שאם אך ניצוץ אהבה אחד בליבו אל אביו: נקום יקום בעד רצח מתועב-שפל זה. ואחר ביכה ותנה הרוח לפני בנו כי אמו ירדה פלאים ממידותיה התרומיות עד כדי כפירה והתכחשות לנשואי אהבה עם בעלה הראשון ועד כי נישאה למרצחו; אך כהה בהמלט שכאשר יפרע ויקום מניה-וביה את נקמתו בדודו הנבל, כל ישתמש במעשה אלימות כלשהו כלפי אימו – ויניחה להתייטר בידי שמיים ובידי עקיצות ברקני המצפון. המלט הבטיח למלא את הוראות הרוח בכל המובנים, והרוח גז וחלף.

כאשר נותר המלט לבדו קיבל על עצמו בקונם, שכל אשר היה קבוע בזיכרונו וכל אשר קנה ולמד הן מספרים והן מהסתכלות – ישכח מיד ומאום זולתי זכר דברי הרוח וכל אשר גזר עליו לעשות לא יקנן במוחו; המלט לא חזר ולא סיפר את פרטי השיחה לאיש חוץ מדיד נפשו – הורציו; והוא גזר עליו ועל מרסלוס לבל יספרו מאום מאשר ראו הלילה, וכל אשר ראו יישאר עמם סוד כמוס.

האימה שהטיל מראה הרוח על חושי המלט, והיותו יגע ונכה רוח גם מלפני כן – כמעט שבילעה את דעתו ומסכה בו מעין טמטום חושים; ובחששו שדבר זה יתמיד עד כדי הצגתו לראווה והצבת דודו על המשמר בחשדו שהמלט חורש מזימה נגדו או שהמלט יודע נכוחה על מות אביו יותר מכפי הצהרתו. הוא שת עצות בנפשו וקיבל החלטה מוזרה שמעתה והלאה ישנה את טעמו ויהיה כמשוגע לאשורו, כי חשב שיהיה פחות מקום

לחשוד בו, ושדודו יחשבהו לבלתי מסוגל לתכן אילו תוכניות רציניות, והליקויים האמיתיים בשכלו יהיו צפונים וחבויים היטב תחת מסווה השיגעון המלאכותי.

ומאותו הזמן עדה המלט מעטה של פראות מסוימת והבעה מוזרה בבגדיו, דיבורו והנהגתו, ובאופן מוצל מאוד חיקה את השוטה עד שהמלך והמלכה הונו שניהם גם יחד; והיות ולא מצאו כי האבל על מות אביו הנו עילה מספקת ליצור מצב רוח רע כזה – כי הרי לא ידעו על דבר הופעת הרוח – הסיקו שהמלט חולה אהבה הוא. ובתמים חשבו כי פענחו את הסיבה לאשורה.

טרם שנפל המלט תוככי קדרות המרה-השחורה, כאשר סיפרנו, שגה באהבה עצומה לעמה אחת, ואופיליה שמה, בת פולוניוס יועץ ראשי למלך בענייני הממלכה. המלט שיגר לה אגרות טבעות ואתננים ושיגר כמו כן שליחויות אהבה אליה והעתיר עליה הפצרות באופן מכובד, והיא הטתה אוזן קשבת לנדריה ותחנוניה. אפס כי מרה-שחורה זו שנפל לתוכה הפכתה לשווה-רוח אליה; ומאותו פרק זמן שחרש את המזימה לחקות את המטורף, התראה כחסר אדיבות ביחס אליה והתנהג עמה בגסות; אך היא, העלמה הטובה, תחת הוכיחו על התכחשו אליה השיאה את עצמה להאמין כי כל מה שאירע, מתוך מחלת רוחו אירע; וכל זה, שמתבונן הוא בה פחות מאשר קודם, אינו אלא אי-אדיבות ארעית; והיא הקישה ודימתה את הכוחות הנפשיים של נפשו האצילה ובינתו היתרה שהושחתו מהקדרות המעיקה עליו – לנעימת פעמונים שלכאורה מוכשרים הם להפיק מתוכם את המוסיקה היותר עילאית, היותר נשגבה, אך משאינם מכוונים כדבעי, או משטיפולם גם, הרי הם יוצרים קול צורם ונעימה בלתי-נעימה.

אף-על-פי שהטרחה המרובה שהוטלה על המלט: נקמת דמי אביו הנרצח, לא הלמה למצב השעשועים, השיגיון בעגבה וההתעסקות בתשוקה כה בטלנית, כאשר נדמה לו, כמו אהבה – למרות זאת לא יכל לתת פוגה למחשבות-עדינות שתשרנה בינו לבין אופיליה; ובאחד מרגעים כאלה כאשר דימה שיחסו לעלמה עדינה זו אינם מהוגנים ואינם הגיוניים, כתב אגרת ובה המון מאווים פראיים ומתגעשים ובהתרברבותו במונחים מוגזמים ומדברים גבוהה – כאשר יאה והגון לשיגעונו, אך מהולים במגעים קלים, מרפרפים, של אהבה שלא באו אלא להראות לעלמתו הכבודה שאהבה עמוקה ספונה ומונחה על קרקעית ליבו. הוא בקשה ש:

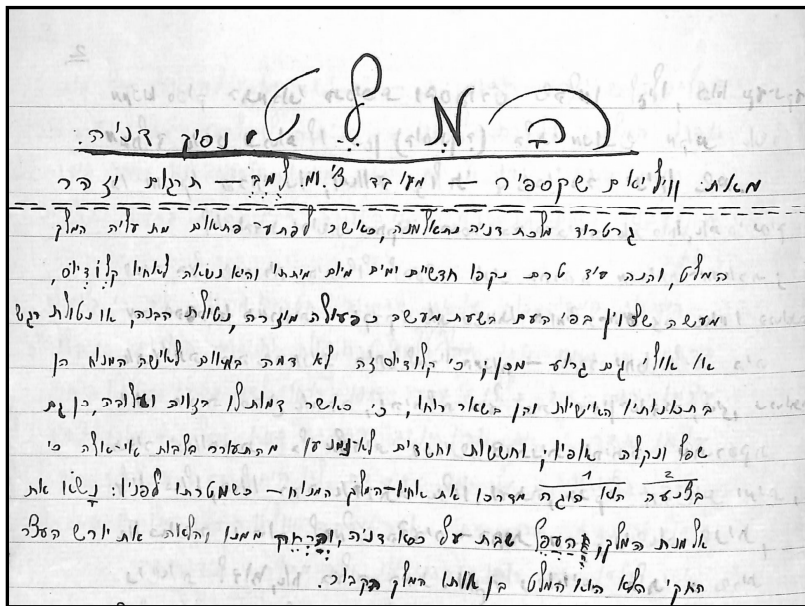
ספק בכוכבי אור, הטילי, אם ינהרו
 ספק בשמש אם תסוב, תנוע
 באמת וקושט – כי כזבו שקרו
 אך לא באהבתי – כי רגע תזוע.

עוד מליצות כהנה וכהנה היו שם וכן התרככות במליצות נפרדות.

את האיגרת דנן ראתה חובה לעצמה אופיליה למסור לאביה. ואנוש זקן זה מצא לו לנחוץ גם הוא למסור את המכתב למלך ולמלכה, אשר מעתה החליטו כי הסיבה הנכונה לשיגעונו של המלט היתה – האהבה. והמלכה איחלה שאם יופייה ותומת ליבה של אופיליה שמשו עילה לשיגעונו, כי אז מידותיה התרומיות וברת רוחה יעלו געה וישיבו את המלט לאיתנו, והיה זה לכבוד ולתפארת לשניהם.

אך מחלת המלט שכנה עמוק מאשר שיערה או מאשר תוכל להעלות לה ארוכה. מראה רוח אביו אשר ראה נקבע בדמיונו, והצו הקדוש לגאול את דמיו לא נתן לו מנוח עד אשר יופק. כל רגע מרגעי היום נראה לו כחטא וכעוון לא יכופר נגד מצוות אביו. אך המלך היה מוקף תמיד בזקיפים. מה שהקשה עליו את דרכו, זו וגם זו נוכחות המלכה אשר ידה לא זזה מיד המלך היוו עיכוב בהגשמת מטרתו אשר קשה היה לו לצלוח עליו.

(מאנגלית: ס. יזהר)

המלכה

דבר המתרגמת, בלהה רובינשטיין

בזמן האחרון אני מתרגמת בהנאה רבה את הסיפורים הכלולים בספרה של קדיה מולודובסקי 'בית עם שבעה חלונות' (א שטוב מיט זיבן פענצטער)¹, וסיפרתי על כך לכמה מחבריי. כולם הנהגו בהתלהבות, ואחד מהם קרא: "איזה יופי! כשהספר יופיע, אקרא את הסיפורים לנכדים!" בת זוגו דקלמה בשמחה: "פתחו את השער, פתחוהו רחב, / עבור תעבור פה שרשרת זהב", חברתה נזכרה בילדה אֵילֶת ש"יש לה שמשייה כחלחלת", מישהו סיפר על המעיל... בקיצור, 'פתחו את השער' – ספר שירי הילדים, שתורגמו בצורה כה מתנגנת בידי שלושה משוררים,² כבש לבבות.

מתברר שיש אמת רבה במה שנאמר בגמרא: "אליה וקוץ בה"... קוראי העברית נצמדו אל חוויית המפגש עם שירי 'פתחו את השער', והתואר "משוררת לילדים" נדבק אל המשוררת וטשטש את הצדדים האחרים ביצירתה. אומנם, קוראי היידיש יודעים שהמחברת היתה יוצרת רבת-פנים: קדיה מולודובסקי כתבה שירים וסיפורים לילדים ולמבוגרים; היא כתבה מאמרים בנושאי ספרות ותרבות, הרצתה, ערכה כתבי יד, ייסדה כתב-עת. אבל כמה קוראי יידיש יש בארץ? ובעיקר – מדוע יגרע חלקם של קוראי העברית?

בכל זאת, משהו מתחיל לזוז: לא מזמן יצא לאור קובץ משירי קדיה מולודובסקי למבוגרים – 'לילות חשוון'³. במקביל הועלה בתיאטרון 'יידישפיל' המחזה 'לישראל ובחזרה', שמתאר את ציפיית המשוררת להשתלבות בחוגי התרבות בארץ, אכזבתה, והגירתה לאמריקה.

אני מקווה שהסיפורים הכלולים ב'בית עם שבעה חלונות' יהיו נדבך נוסף במהלך ההיכרות עם היוצרת המרתקת הזו. לכן שמחתי להיענות להצעת יהודה ויזן לתת

¹ עד כמה שידוע לי, הספר לא תורגם מעולם לעברית, ולתרגום המוצע על ידי יש זכות ראשונים.

² השירים תורגמו מידיש בידי נתן אלתרמן, לאה גולדברג, פניה ברגשטיין, והמהדורה הראשונה יצאה לאור בשנת 1945. מאז פורסמו מהדורות נוספות, כולן בהוצאת הקיבוץ המאוחד.

³ הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2017. אמיר שומרוני ליקט, פירש, תרגם כמה שירים, וכתב אחרית דבר מקיפה.

לקוראים טעימה קטנה מן המעדנים הספרותיים שעדיין חבויים בין כותלי הבית בעל שבעה החלונות.

מדוע דווקא "שבעה חלונות"? התשובה חבויה בהקדמת המחברת לספר. ראשית, היא מגלה שכתבה את הסיפורים הכלולים בספר לאורך חמש-עשרה שנים. בהמשך היא מרחיבה ומסבירה. הנה, כמה מילים: "... מעולם לא היה אכפת ליהודי איך נראים קירות ביתו. [...] הוא לא התייחס לשאלה אם חלונות ביתו מעוצבים לפי האופנה האחרונה. בין אם כך ובין אם כך, הוא ידע היכן ניצב קיר המזרח. [...] יהודים בני דורנו עברו מעולם של פנימיות רוחנית ורגשית למציאות של גשמיות חיצונית: אל כל מה שנוצף ומזדקר לעין, אל עניינים שיש בהם יותר זוהר מאשר חום. [...] רבים מהם דילגו מן המדרגה הפנימית הצנועה אל הדרג החיצוני המתנשא. כרגיל, מאבדים ציורות חשובים תוך כדי דילוג, וחוזרים לחפש ולמצוא אותם. באבדות ובמציאות האלה יש גם מן הטראגי וגם מן הקומי. חיזיון בולט זה בחיינו מתרחש במרבית הסיפורים הכלולים בספר זה. ייתכן שזוהי הסיבה שרציתי להעניק לספר את הכותרת 'בית עם שבעה חלונות'. לכל חלון יש אור משלו וצל משלו."

אגב, הבית בעל שבעה החלונות נמצא בארץ, במושבה ראש פינה, למרות שהסיפורים מעוגנים במציאות החיים של יהודי אמריקה בשנים שלאחר מלחמת העולם. כל סיפור מאיר צד זה או אחר ביחסי אנוש; כל סיפור הוא כמו ציור אקוורל שמשרטט תמונת עולם בקווים דקים, טעוני משמעות. יש בסיפורים אלה צירוף לא רגיל של הומור ואירוניה, חמלה וביקורת סמויה. כולם אומרים הרבה במעט מילים, ולי הם מזכירים את הדגם המופלא של סיפורי צ'כוב. רוצים דוגמה? – הרי היא לפניכם:

המלכה

פישל התחתן עם אייִדֶלָה כי כל דבר שנגעה בו הפך זהב.⁴ היו לאיידלה עיניים צחקניות ופנים של ילדה, למרות שב"האָנטינג-פוינט"⁵, אתר הנופש הקיצי שבו עבדה, אמרו שהיא עברה את העשרים. היא היתה קטנטונת,

⁴ במקור: "זי איז געווען אַ גאַלדן פינגערל" (היא היתה "א גאלדן פינגערל"). התלבטתי איך לתרגם את מטבע הלשון הזה. פירוש המילה "גאלדן" הוא: עשוי זהב. "פינגערל" יכול להיות אצבע קטנה או טבעת. קשה להניח שנערה היא "א גאלדן פינגערל" כפשוטו. לבסוף, אחרי חיפושים והיסוסים, בחרתי בתרגום המוצע כאן. אם טעיתי, איידלה ודאי תסלח לי...

⁵ Hunting-point. שם נאה לאתר קיט... אולי מפני שיש שם סיכוי לצוד פרשיות אהבים קלילות?

בעלת ידיים עגלגלות, פעלתניות וזריזות. תמיד הרוויחה כמה דולרים, כאילו חלבה אותם מהשמיים.

איידלה עבדה במטבח של מסעדה, ופישל היה נהג המכונית שהביאה לשם את המצרכים. כל בוקר, עם שחר, היא רטטה בהתרגשות כשפישל החנה את המכונית ליד דלת המטבח וקרא לה שתבוא לעזור לו להוריד את הירקות.

פישל אמר תמיד אותן מילים: "איידלה, מותק, נו, תני לי להביט בך." פניה של איידלה האדימו, והיא רצה אל המכונית שלו. הוא היה גבוה ממנה בשני ראשים, והביט בה מלמעלה למטה בעיניים עוטות מסתורין, כאילו היה נסיך מוסווה שהשכיר את עצמו לתפקיד של נהג מכונית הובלות.

איידלה הביאה כוס לימונדה והושיטה אותה לפישל בחיוך זוהר, כאילו זכתה באושר הגדול ביותר כי הוא שותה את המשקה שנתנה לו. מפעם לפעם הביאה לו כריך עוף, ופישל לקח אותו כאילו הוא עושה לה טובה. איידלה נהנתה מאוד לראות שפישל מחייך.

בכל יום שישי היא נתנה לו את הכסף שהרוויחה במשך השבוע ואת פנקס החסכונות שלה בבנק, ואמרה: "פישל, אין לי זמן. הפקד, בבקשה, את הכסף בבנק."

"את צוברת נדוניה?" – התברד פישל.

"ודאי שאני צוברת נדוניה. אלא מה?"

פנקס החסכונות היה יקר בעיניה יותר מהכסף עצמו, מפני שבכל יום שישי פישל שם אותו בכיסו, ואיידלה ידעה שכאשר יעבור עוד שבוע, הפנקס הקטן יהיה בידי פישל.

"כסף מושך כמו מגנט," – הרהרה. "טוב שפישל הולך עם פנקס החסכונות שלי."

איידלה לא ישבה לרגע בידיים ריקות. אחרי שעות העבודה במסעדה היא קנתה בשר ועופות עבור כמה עקרות בית והביאה את המצרכים לביתן. היא חיפשה חדר עבור קייטנים באתר הנופש הקיצי. היא שלחה נערה לעבודת ניקיון אצל עקרת בית זו או אחרת. כל עיסוק השאיר בידיה כמה דולרים. איידלה התרוצצה כמו סנאי זריז באתר הנופש הקיצי. היא הכירה כל אחד, שרתה כל אחד במשהו, עשתה טובה לכולם.

“אם אני יכולה לעשות משהו למענך, זה התענוג הגדול ביותר בשבילי.” – אמרה איידלה לכל עקרת בית, ועיניה השחורות והצחקניות זהרו באהבה ובשמחה אמיתית.

בימי החורף עבדה איידלה בבית החלמה. היא הסתובבה בחלוק לבן ובמצנפת לבנה, ונראתה כאילו נולדה לתוך המדים הלבנים. היא היתה כמו אחות עבור כל אורת. היא ריחפה מחדר אחד לחדר אחר; הביאה משהו למחלים אחד, שאלה את השני אם הוא צריך משהו, הביאה עיתון, קנקן מים חמים. איידלה היתה בכל מקום, למען כל אחד. כל האורחים היו ידידים שלה, כמעט אחים ואחיות שלה. ה“טיפים” שקיבלה היו שמנים במיוחד. נתנו לה מכל הלב. כל אחד הרגיש, שלאייידלה מגיע לקבל עוד כמה דולרים.

אבל היא היתה שמחה ועליזה במיוחד בקיץ, כשעבדה במסעדה ב-“האנטינג-פוינט”, ובכל יום שישי פישל הפקיד בבנק את הכסף שהרוויחה במשך השבוע. פעם, באחד מאותם ימי שישי, נתנה איידלה לפישל כוס לימונדה, כריך עוף, את כספי ההפקדה שלה בבנק, ואחר כך שאלה אותו: “פישל, אתה רוצה להצטרף אליי לביזנס?”
לבה הפסיק לפעום לרגע. איידלה ציפתה לתשובתו.
“איזה ביזנס?” – שאל פישל, ועיניו, עיני נסיך מוסווה שהתחפש לנהג, חייכו.

“ראיתי שמציעים מלון קטן למכירה. אני אקנה אותו בתשלומים... אני... אני יכולה...”

פישל הביט בדיה הקטנטנות, הרכות והעגלגלות, והרהר: “היא תעמוד בתשלומים... היא יכולה להפוך את כל אתר הקיט בידים הקטנות שלה.”
“ביזנס הוא ביזנס. מדוע לא?” – ענה פישל, וסובב את הגה המכונית כמי שאינו יודע אם לפנות ימינה או שמאלה. העיניים השחורות הצחקניות של איידלה הבחינו בכך, והיא אמרה:
“אתה עוד תראה, פישל. בעוד חמש שנים אנחנו נצחק למסעדה הזו... גם כן עסק, מסעדה!...”

אמרה, ופרצה אל המטבח בטיסה נמרצת, כאילו היא רוצה להרוס את הבניין.

המחשבה על בית מלון שלו עוררה בו הרגשה של שחרור מההגה של המכונית, מהעומס של סלי הירקות, מארגזי הבקבוקים שצריך לסחוב,

ומהעמידה הממושכת ליד הדלת האחורית של המסעדה. דברי איידלה,
"תוך חמש שנים אנחנו נצחק למסעדה הזו. גם כן עסק, מסעדה!", הדהדו
בראשו. המכונית נשאה אותו מהר יותר, חלק וקל יותר מתמיד.

פישל כמעט לא הכיר את איידלה כשהיא באה יחד איתו לשלם את
המקדמה עבור בית המלון. איידלה דיברה כמו איש עסקים על 'תנאי
תשלום', וכמה פעמים שאלה אותו:

"What do you think, Philip?"⁶

פישל התפלא על כך שהיא קוראת לו "פיליפ". הוא חיך ותחב את ידיו
עמוק לתוך הכיסים, כאילו הוא מניח שם את השם החדש שניתן לו.
איידלה ראתה את חיוכו, ובדרכם חזרה אמרה לו:

"הרי אתה יודע, בעיני אנשים זרים השם 'פיליפ' מקובל יותר מהשם
'פישל'... זה יותר... עפעס... זה יותר מקובל..."

איידלה ופישל דנו במשך כמה ימים איזה שם הם יתנו למלון. איידלה
לא רצתה להשאיר את השם הישן, "אולימפיה".

לדבריה, "הנהלה חדשה מחייבת שם חדש".

"אולי 'מלון רומא'?" – הציע פישל.

"מה פירוש 'רומא'?"

"רומא היא עיר הבירה של איטליה."

"מה לנו ולאיטליה?"

איידלה אמרה "לנו" כאילו היא ופישל היו שותפים במשך מאה שנים.

"אולי 'מלון מיסיסיפי'?" – פישל המשיך לחפש שם למלון.

"מה פירוש 'מיסיסיפי'?" – שאלה איידלה, כשהיא מתפעלת מפישל
שיודע כל כך הרבה.

"מיסיסיפי הוא נהר. דווקא כאן, באמריקה."

"אף פעם לא שמעתי על דבר כזה..."

⁶ קטע זה כתוב בתערוכת של יידיש ואנגלית: "טוירמס" [terms] ווי אַ ביזנעס-מענטש
[businessman] "וואָט דו יו טהינק, פיליפ?" [What do you think, Philip?] כתיבת
המילים האנגליות לפי דפוס הכתיבה ביידיש (תעתיק - טרנסקריפציה) היא חלק מייצוג
המציאות בחיי יהודי אמריקה. דפוס זה קיים במרבית הסיפורים. לטובת רצף הקריאה
החלטתי להצביע על יסוד סגנוני זה רק כשאחשוב שזה נחוץ.

איידלה הרהרה מעט ואמרה: "תשמע, פישל. בינתיים אנחנו לא נטוס לאיטליה, וגם לא אל הנהר מיסיסיפי. אנחנו פשוט נקרא למלון "די קוויין", כי אצלנו הכול יהיה היפה ביותר והטוב ביותר, כמו שמתאים לקיסרים..." פישל חייך והביט על איידלה הקטנה שהמציאה שם כה גדול: "המלכה".

מהר מאוד תפס מלון "די קוויין" של איידלה מקום מיוחד בין בתי המלון ב"האנטינג-פוינט". מלון "די קוויין" היה בית לאורחים. היה שם טוב ונעים. איש לא היה זר או גלמוד. מאות אנשים ששהו בבית ההחלמה או אכלו במסעדה הכירו את איידלה וזכרו את הטובות שעשתה לכולם. לכן היו תמיד אורחים בבית המלון של איידלה. מה פירוש 'אורחים'?! אין-ספור האחים והאחיות שלה! איידלה התרוצצה בין החדרים. בין לבין היתה דופקת על דלת זו או אחרת, נכנסת עם כוס חלב ואומרת: "מר פילץ, בבקשה ממך,⁷ שתה את זה. זה טוב בשבילך".

איידלה התחילה לעבוד בשעה ארבע לפנות בוקר. היא בישלה, אפתה, צחצחה הכול. בשעה עשר או אחת-עשרה כבר היתה לבושה בשמלת משי בהירה, תסרוקתה מעוטרת במכבנה משובצת אבני-חן תכולות, ושני צמידים נוצצים מקשטים את ידיה העגלגלות. היא נראתה כמו המלכה של המלון הקטן ששמו "די קוויין".

למרות שלא נחה לרגע, איידלה אמרה לפישל: "משתלם יותר לא לעבוד מאשר לעבוד. שמע בקולי! יש לי כבר נהג למכונית הסטיישן שלנו. זו לא עבודה בשבילך, פיליפ. די יהיה אם תשוחח עם האורחים ותקשיב למעשיות שלהם. אין לך מושג עד כמה אנשים אוהבים שמקשיבים להם... אני יודעת את זה עוד מהימים שעבדתי בבית ההחלמה."

פישל שוחח עם האורחים. הוא לבש את חולצות המשי העדינות שאיידלה נתנה לו כמתנת יום הולדת. הוא חייך כמו נסיך מוסווה שהתחפש לבעלים של בית מלון קטן. לבה של איידלה רווה נחת כשהסתכלה על פישל. היא הגישה לו קערית גלידה, כמו שמגישים לאורח החשוב ביותר במלון, ואמרה: "זהו יום חם, פיליפ. זה טוב בשבילך."

⁷ במקור: "מיסטר פילץ, פליז---" אני חושבת שהכוונה היא ל"פלונית", והשימוש בשם "פילץ" הוא לצורך המצלול.

פישל חשב שאיידלה היא ממש 'זהב'. הוא חש כלפיה אהבה שיש בה מחויבות; אהבה שיש בה יותר עצב משמחה. מפעם לפעם היה מזנק כאחוז דיבוק אל מכונית הסטיישן ונוסע העירה. זה נקרא כאילו הוא נוסע להביא משקאות בשביל בית המלון.

איידלה ידעה שבעיר הוא יפגוש את ייטה, אבל אמרה לעצמה: "שיראה אותה. הוא ירקוד איתה ויתעסק איתה. אבל הוא לא יעזוב את 'המלכה'". לפעמים פישל נשאר ללון בעיר. הוא היה מצלצל אל איידלה ומתנצל: "אחותי לא מרגישה כל כך טוב. אני, ככה, צריך להישאר אצלה בברוקלין." איידלה העמידה פני תם וענתה כאילו היא מאמינה לכל מילה שהוא אומר לה: "מסור לה דרישת שלום." כל נסיעה של פישל העירה גרמה לה סבל, אבל היא הגיבה בסבלנות, כמו שחולים סובלים חום, כאב שיניים, או כל צרה אחרת שלא תבוא. היא חיכתה לשובו בסבלנות, וקידמה את פניו בשמחה.

פעם, עוד כשעבדה במסעדה, ראתה איידלה את ייטה. ייטה עמדה ליד דלת הזכוכית של המסעדה ודיברה עם פישל. תוך כדי שיחה, היא הניחה את ידה על כתפו.

בזיכרונה של איידלה נותר הרושם של חרוזי האלמוגים שייטה ענדה על צווארה והציפורניים הארוכות, הצבועות לקה אדומה, שנצצו על כתפו של פישל. אז, כשראתה אותה, שאלה את פישל: "מי היא הפין-אפ-גירל?"⁸ שדיברה איתך, הכלה שלך?"

"אה, זוהי ייטה" – ענה פישל, ופרץ בצחוק מלא שמחה קונדסית. עם תום עונת הקיץ התברר שהכנסות המלון מכסות את התשלום הראשון. איידלה לא סגרה את המלון בחורף. היא כתבה לעשרות 'האחים והאחיות' שלה שה"מלכה" פועל בחורף כבית החלמה. כל מכתב הסתיים במילים: "במסירות אוהבת, איידה קאראש, מנהלת מלון 'די קווין'". שתי העונות, עונת הקיץ ועונת החורף, הניבו הכנסות נאות. ה"מלכה" צברה צ'קים, טיפים – כל צורות הקסם הירוק של הדולרים. איידלה

⁸ "pin-up girl": מושג שרווח בשנות ה-50 של המאה הקודמת, והוא מתייחס לדוגמנית או כוכבת קולנוע סקסית, שתצלומים או רישומים של דיוקנה היו נפוצים בציבור ומוצמדים (pin-up) לקיר (ברחוב, במשרד, במוסך וכו').

השלימה את פירעון התשלומים. ל"מלכה" נוסף אגף חדש, שנבנה עם 'טרקלין שמש'.

איידלה דאגה שלפישל יהיה תמיד כסף בכיס. באחת הנסיעות שלהם אל העיר היא אמרה לו: "שלא תשכח לקנות לעצמך מעיל עשוי צמר גמלים. אתה שומע, פיליפ? מן המשובחים ביותר!..." כשם שפישל הסכים לאמץ את השם החדש, "פיליפ", שמתאים למלון "די קווין", כך הוא קיבל את מעיל צמר הגמלים החדש. מעיל כזה שייך למלון "די קווין", וכך גם איידלה.

כל נסיעה של פישל אל העיר העיקה על איידלה. אבל היא הבליגה וחשבה: "זה המצב. צריך לשלם, גם אם זה עולה בריאות. מה אפשר לעשות?" כשפישל חזר מהעיר, היא היתה מקבלת את פניו כמי שזוכה באושר גדול. תמיד היתה לה בשורה טובה: "שני אורחים חדשים באו היום למלון. אני לוקחת מהם סכום כסף נאה." ופיליפ היה הולך 'לשוחח' עם האורחים החדשים.

איידלה שמחה כשפישל הביא מהעיר עציץ סיני גדול עבור 'טרקלין השמש' החדש. הוא נזהר מאוד, נשא את העציץ בשתי ידיו, וקרא אליה: "איידלה מותק, איפה להעמיד את העציץ?" איידלה לא הביטה בעציץ, אלא בפישל.

"את רואה איזה מין עציץ זה? קונפוציוס! קונפוציוס אני אומר לך! קניתי אותו כמעט בלי כסף. פרוטות! – קרא פישל בהתלהבות פרחחית, כמו אז, כשהזכיר את ייטה. לבה של איידלה התמלא עליצות מתוקה. "המלכה' כבשה את לבו" – חשבה. "מי זה קונפוציוס?" – שאלה.

"קונפוציוס הוא פילוסוף סיני, והעציץ – אני אומר לך – העציץ הוא קונפוציוס."

איידלה ליטפה בעדינות את העציץ, כאילו החרסינה הקרה היא אהובתה הגדולה ביותר. "המלכה' כבשה את לבו" חשבה. כדי לשמח את פישל הפגינה אמון רב במגוון הרחב של ידיעותיו.

"אבל 'קונפוציוס' זה לא כומר נוצרי, הן, פיליפ? יש לנו אורחים דתיים. הרי אתה יודע... איזה סיפור... עוד זה חסר לנו!..."

פיליפ צחק. הוא התעסק כל היום עם העציץ: צחצח אותו, מילא אותו עפר ושתל בתוכו שתיל רך. הוא לא הרשה לאיידלה לגעת בעציץ. "אל תגע... זה צבע עדין. זה קונפוזיוס!..."

מאוחר יותר, בערב, פישל חזר מהעיר ופגש בתחנת דלק חבר וותיק שלו. נהג משאית. החבר רץ לקראתו בזרועות פתוחות, וקרא: "פישל! כבר מזמן לא התראינו! אומרים שנהיית גביר, איש שירות⁹ במלון 'המלכה'!"

הם שוחחו לרגע, והחבר אמר: "אתה שומע, פישל, עם כסף צריך להיות קפדן... תשמע מה שחבר ותיק, אח שלך, אומר לך." "מה פירוש?" – שאל פישל.

"הפירוש הוא... צריך להקפיד בענייני כספים... צריך להיות בעל-בית אמיתי. לא סתם איזה מין איש שירות... כסף! אה, כסף! אמא שלך תהיה מוכנה לסלק אותך בשביל כסף! אה, כסף!..."

פישל חיבק אותו בחום "הכול all right, אחי!"

פישל המשיך לנסוע, אבל המילים "איש שירות במלון 'די קוויין'" נשארו בזיכרונו ורדפו אחריו ועטפו את מכוניתו כמו ענן. בשעה שהגיע, המלון היה אפוף אפלולית של לילה. כל החלונות היו חשוכים, רק אור מנורת הלילה בפרוזדור הסתנן מבעד לדלת הזכוכית בכניסה. נורות החשמל, המעטרות את השלט שמעל הדלת, נדלקו וכבו חליפות: "די קוויין", "די קוויין", "די קוויין".

פישל עמד לרגע והביט בשלט. אחר כך מיהר לעלות בשש המדרגות הרחבות המובילות אל הכניסה. הוא פתח את הדלת הנעולה ונכנס. במוחו ריחפה המחשבה: "אני בכל זאת בעל-בית, לא סתם איש שירות." הוא הלך לקצה המסדרון, וניגש אל דלת החדר הקטן והצר של איידלה.

איידלה חשה בצעדיו ופתחה את הדלת כשהיא זורחת מרוב שמחה, כאילו האושר הגדול ביותר נחת עליה. "פיליפ!" – והיא התחילה לספר לו על כל מיני עניינים טובים.

"איידלה, מותק," – פיליפ קטע את דבריה – "איידלה מותק..."

לבה של איידלה התחיל לפעום בכוח. מה הוא מתכוון לומר כעת, כשחזר מהעיר בשעה כל כך מאוחרת?!

⁹ במקור: "א וואלעט" (valet).

"איידלה מותק... את יודעת... מתחילים לרנן עלינו... זה לא טוב לעסקים... אנחנו צריכים להסדיר אחרת את העניינים... יותר טוב... כמו שאנשים אחרים חיים... להתחתן..."

איידלה כרעה תחת כובד האושר שמילא את כל חדרי לבה. היא לא מצאה מילים לומר לפישל. היא שתקה לרגע, ואחר כך אמרה בשפתיים רוטטות: "הכנתי לך מיץ תפוזים, פיליפ. שתה. זה טוב בשבילך... חיכיתי לך..." דמעות עלו בעיניה. דמעות גדולות, דמעות חמות זרמו בשטף. נורות החשמל שעיתרו את השלט שהתנוסס סמוך לגג בית המלון נדלקו וכבו חליפות: "די קוויין", "די קוויין", "די קוויין".

ניו-יורק, 1955

(תרגמה מיידיש והוסיפה מבוא: בלהה רובינשטיין)

מתוך 'אנוש'

האור הכמוס בגלימת עתידים שמור לצדיקים מרשע, ואני חוטא באווילותי.
מוצאותיי ומבואותיי לא אבין
כערפילים משתמטים מפני הלילה, צועפים פני וארובות עיני
ואני סומא בסנוורים –

נשלף בעצמות השכם בין סף המיטה לקיר, מטפח בגבו אל הכותל ומרסס
בתנועתו טיח הנשמט על כתפיו וכותנתו ועד הרצפות. הנה, מעקם הוא
ראשו, גוחן בו ומבקש לגלגל עיניו אל פינות המרצפות. תולעת ורדוה
נקרעה מלחיו ופרפרת בזווית פיו הנפתח עד לחניכיו. אין לשון לו, שפתיים
אילמות.

גלגל עינו מתהפך, אישוניו נעים לאיטם לאורך קו העפעפיים החשוך,
נבלעים באפלה ומזנקים אל חלכון העין ושוב נבלעים ושבים. קפל העפעף,
אשר אין ריסים לו, נמזג בתנועה האילמת; גלגל האישון מבליט עצמו
מבעד לעור הדק. עיני זיקית.

"אדוני, נא להפסיק. ריבוי המשלים לחי והנמשלים אליו פוגם... בולם...
אוטם... הפסק..."

באמת, די, רב לך, חדל... אך, מלוא מהות הרצינות וישותה המושלמת –
כיצד? אני עייף. רק שרירי המוח האפורים פועלים... מנתחים קילוחי
מראות מן העין העצומה ומעברה".

ידו נשמטת אל הרצפה ופרקי האצבעות משמיעים קול התפוקקות. עכשיו
דמו ניגר אל ידו, נאסף-נצבר-נשמר-נאגר. דומה כי מחפש הוא אחר דבר
מה סתום. השערה זו מתאמת בהידחקותו אל פינת מיטתו, בהונותיו
מסבכים את הכסות בתנועתן, ובעורפו ובראשו השמוט ובגרונו המתוח
דומה הוא לפר עקוד. הוא מחפש דבר מה, בזווית המרצפות, בקיר וסביב.
– "אבוד. אבוד. אבוד" – טורד שפתיו הרפויות, מעוגלות – "אבוד".

– "לא תמצא – קוצב קול רע מן המיטה הסמוכה. צל רפוד שרירים מיצב ישיבתו בשיכול ידיים, ועיניו נחשפות אל האור. בטן רחבה נגלית מסדקי הריכסיות, עולה ויורדת כנשימתו, בנשימתו. חזר ושילש דבריו בשפתיו הנעות בתנועות גליות, מצטמקות ומשתפלות ונרכסות זו בזו, כאילו טוחנו היו. צלקת במצחו כעקבות רב-רגליים אשר טיפס על משור חול; וקו וקווים מצטלבים ונקודות בוערות. אות קין. אך, לא. פצע סתמי, תפר.

– "אינני מפחד ממנו. מדוע עלי לפחד ממנו? אינני מפחד ממנו. אין כל סיבה לחשוש מפניו. ואפילו צלקת במצחו, אין הוכחות כי אופי אלים לו. אינני פוחד מפניו, מידיו..."

יש להגדיר בני אדם שלא על פי מראם. אין להשתמש במגדירי צמחים והתנהגות. לעולם. צל נוסף נחשף מן הכותל, עמידתו מלוכסנת אל עיני השוכב, מעקם צווארו ומרעיד לסתותיו.

ייתכן ואלה הצללים, רצים על אפו וסנטרו, הם היוצרים אשליה של רעידה. הדבר איננו ברור כל צרכו. ראשו לאחור ונחירי אפו מורמים בתנועתם אחר ראשו ופניו. פני אציל זקן והולל, המורמים במימיקה של מלכות מדומה.

– "חפש. עליך למצוא אף שלי".

– "לא תמצא". מפלבל בעיניו. ראשו נע מצד לצד בתנועת שלילה תמידית. מוחלטת. שיח טרופי הדעת. אולי זו אכזריות לומר דברים ברורים, אך זו ההתרשמות מן האמת בעיוותה ובקמילתה. הלשונות מסתרבלות בים של שומן חניכיים וצהבון שן וחיך רצוע סדקים. הראשים נעים ורועדים ומתפעמים בתנועות הגפיים, הגב מבקש להזדקף, הרוח אשר איננה יכולה להפרות בשרה. אין תועלת. חרדה אצורה במעי הזמן, מאימת לפרוץ ולנתץ ולנפץ ולפוץ לכל עברים בבשורת גאולה מטרופת.

– "חפש. עליך למצוא אף שלי".

– "לא תמצא".

הנה קמים הם עליו. קרבים למיטתו עליה ניגר הריר בין שפתיו הרפויות וצווארו הקמוט ועיניו המימיות. גחנו אל פניו ופרקי אצבעותיהם מתוחים לפנים באלימות גלומה, כמבקשים לחנקו, לסייעו, להשיב רוחו ולהמיתו. אך, הנה האצבע לטושה לשסע בטן ומעי, לא, אלה הצללים הארוורים... בחילה עולה וגועשת בחלל הראש שבין האפרכסות האטומות וגלגלי העין.

לא, המרירות פורצת – – – –

וכובשת נחלתה ועימה תפלות ובחילה
וגועל. תחושות המתפרצות ובאות ושוטפות וגורפות עמן מראות ותחושות
וזיכרונות
ותמונות. אך לא הכל כמוגלה מפעפעת ופוקעת קרומי פצע, וגושרת את
הבשר עם הריקבון והרימה הצפויים במילא.

הצללים הארוכים הללו, הנפרשים מכלא האור, המנורה, המנורה אשר
במסדרון צומחת מן הכותל לאט לאט לאט, לועט, לועטת החשכה
קודקודו של האחד גלוח כליל, וקודקוד השני זיפני ואור מרובב בלבן
ובצהוב, כבליל צבעים מוזר וקצר. זקן מתפתל ועולה ומנץ מלחייו ונקבץ
לצוררו ופתילים מאפו ועד לכרסו, פרוע סביב ומסולסל בחוגו הפנימי.
ראש זיפני וזקן רב מידות. זקן זה כדוב פראי מן הפוחלצים שבמוזיאונים,
מבקש לשלוח את טפריו המיובשים. המדלדלים מגווייתו הצמורה, אל גרון
רוצחו-קורבנו לזנק על כב הצבי הלכוד בנניק ולשברו תחתיו
ולמעך בשורה בתשוקה לנעוץ שן ללעוס בשר וגיד
וחלב ולנפץ עצם, למוץ מוח עצמותיו ומוח קרקפתו ולרוות צמא אלף
בארות צחיחות רעב שבע השנים הרזות
הזקן מאפיל וגולש אל בגדו וקרב ואורב
ואחר משתנה לגוש אפל-תפל של חמימות דחוסה ומתקתקת וחונקת, אך
נעימה

ומתקרבת ובאה. ישועה. הזקן הקטן לתיש וארבעה טלפי התיש הלבן
רכבת בין ההרים צופרת. המשטח הוורוד של ראש הקירח
מתרופף ממסגרות צורתו, שוטף ובא מאחורי קפיצת האצבעות הזועקת
לפורקן, מציף את חלבון העין וחלמוני ההזיה עד אין סוף.
עומדים הם על משכבו בעוד הוא צפוף אל פינת הקיר בחיוך פתלתול. עיניו
עצומות כרגע, ריסיו אדומים בדליקת האור, נמשי אור צהובים נפזרים על
מצחו ובלחיו ובסנטרו המזוקר לפנים וניזורים בין שערותיו וסדקי פניו.
שקוע לתוך עיפות שלאחר מלאכה מדומה.
האפלה גולשת סביב לכתמי הצבע הפזורים, כומסת וכונסת וכולעת טרדתו
ומרגעת — — — —

ומנחמת ולוטפת ללחיו ומצחו המיוזעים ולוטפת צווארו כצעף וגולשת
בין חולצתו עד לרגליו ולגליל השמיכה המוסט אל הצד.

– “עליך לחפש ולמצוא אשר אבד. בשבילי”.

– “חפש. מצא. צא חפש ומצא”.

אינו נא. קפוא במשכבו ובבוהניו החפורים בכסות ובבהרות האור בפניו ובחשכה הזוחלת ובאה. עומם. בולם. דומם ומחפש אחר השקט. אינו כשיר לתנועה, שריריו רפויים ומתוחים כאחת והזרימה הלוחשת אשר בעורקיו מתכרבלת לאט אלט אל ליבו ומוחו ופעימת הדם באוזניו.

– “חפש ומצא” – בעל חוסן הגוף אוהז בצווארו ומטְרְטלו באטימות, כאילו היה בובת קש.

– “אולי תמצא בשבילי. שלי. לי. חפש” – עולה קול דקיק משיחי הזקן המתכהים כירוקים, צווח ואצבעותיו פוקקות פרקיהן ולופתות את כפתורי כותנתו. האצבעות קורעות בד ואחר מכות בצלעותיו ובחזהו ובבטנו, אגרופים חובטים בעורו רפות. פקימת בשרו מכאבת.

אחר פסקו ונסתלקו.

להמתין. שקט. כרסום אי נעימות אוהז בגבו ולופת קרסוליו

ומאכל בבטנו. -----

בשר מחלב יתפצל, יכה עצם בהיפרדו

במקבת ולהבים והלמות מעמקים דועכים

אל תום עידן התמימות, דעיכת האלים וניפוץ האולימפוס.

כבכורת צרעות מושב לאדם, ישועתו

בדבשן ריק הוא, דונג כבערה אֵין.

נסך וחלב יעשנו בקטורת קדושים, מאפה לשבחי אל,

ריקים נבשר ודם ורוח. תחתם קש ומזיקים ושוטים לרבבות משתחוים אפיים

מתגוללים בזבל קורבנם. ירוו בגבם את הארץ המלוחה, הזועקת.

זרים ופְרוֹת לפְרוֹת קדושות, לטורפים ארוכי ניב לטוש לגרונכם.

דגן לדגון אוכלכם באמונה. בשר לאל מדבר – גדי בקוצי הצבר,

סרדין לאל הים רחב הכרס. בשר טיטנים יחפוץ, בשר האוקיינוס לפלש ולשחת,

כטרף ניתן לווייתן של יונה מחופי משל יהיה לשנינה

לא יחפוץ בישועה. אין לו אור.

התבקש לאחוז בזנב הטייפון, לרקוד על קו הרקיע או על גבו של אטלס – התוכל ?

התמצא אשר חיפשת, מה תעשה בו?
הזיות ומליצות כבקייע קרום סלעים נדמה, חיק מדבר, כנפי ההר
לאולימפוס
כל אשר תאוה לשעשע רוחך.
בלא תכלית וגבול, בלא זרקורים לבקע מעי החושף הממתין
לטרפו.
צללים ארוכים עוטים לפקעיות מחשבה ועינבי עין.

– "חפש".

– "לא תמצא". מצא מצא מצא מצא ומצא מצא מצא ומצא.....

דמות הליצן משכבר נקלפה ממעטה הצללים וצפה עליהם ובאה
מתוכם אל מול האישון והעין, נתפס במעורפל ותמונתו אמיתית. אפו אדום
כשזיף, מכורכם בכתמים ומבוקע. פאתו שמוטה על אוזניו, איפור פניו
גולש אל צווארון התחרים משולשים ירוקים בגבותיו וגבותיו המצוירות
מטשטשות בזעתו.

– "מוקיון, איפורך קלוקל ואפך קרוע. הסתר פניך, המוקיון. נוס מפניך
בשל פניך".

– "מה ארע לי? – נשלפה דמות בינות לצללים. באין מענה לו נתרחק
והסתלק מן האור. צללי זרועותיו המונפות על הקיר. מלמול קלוש, מוכר
משהו. טרגדיה. מותניו דקות.

שני פרקים מתוך 'אין לו מלבדה'

שני פרקים מתוך הספר 'אין עוד מלבדה', שעתיד לראות אור בקרוב בהוצאת 'הספריה החדשה'

טיול האלמנות

טיול האלמנות הראשון של החטיבה יצא לדרך באביב 1968, רובן אלמנות מלחמת ששת הימים, והצטרפו אליהן כמה אלמנות ותיקות שנשארו מההיתקלויות ופעולות התגמול של השנים שלפני כן. יזמו והובילו את המפעל, בהתנדבות כמובן, כמה חיילים וקצינים במילואים של החטיבה, דואגים לרווחה של משפחות חבריהם הנופלים, להעניק להן "גוד טיים" כמו שקוראים לזה. רבות מהן הגיעו עם ילדיהן, רובם רכים עדיין. "החברים של אבא" כך הציגו האמהות את המתנדבים בפני הילדים. הם דאגו לאוטובוסים, למקומות לינה, למדריכי ידיעת הארץ, אפילו למנחי שירה בציבור, לא לדבר על ליווי של רופא, איש מילואים של החטיבה, הכל, לא חסר כלום, כולל מטפלות בתינוקות. מלחמת ההתשה כמו שקראו לה הוסיפה בשנים הבאות בקילוח דק עוד כמה משתתפות. או אז הגיעה שנת 1973 ואיתה מלחמת יום הכיפורים, שהציפה את החבורה בגל גדול נשבר של אלמנות טריות, כמו שכמה מהן קראו לעצמן במסגרת הטיפול העצמי בהומור שחור. גם שני אוטובוסים נוספים לא הספיקו. ועם הגל הזה הגיעו גם היא והבן שלה, מיכאל.

בשנים הבאות לא זכר הרבה מן הזמן הראשון ההוא של יתמותו, גם לא זכר הרבה מן הטיול הראשון ההוא. הוא כן זכר את האוטובוסים החדשים שנסעו בהם, פרי הקשרים הטובים של המלווים, וגם זכר שזכר אז, כמו מגירה בתוך מגירה, את האוטובוסים הישנים ההם, שבהם יצאו אבא שלו וחבריו לחזית – הוא ואמא שלו ליוו אותו – והם מלוכלכים ומאובקים, אפורים למראה כמו אבא שלו ולוחמי המילואים האחרים שמילאו אותם בשתיקה ובצבע חאקי של ספק חול וספק עפר יבש, אין מה להשוות עם

האוטובוסים שבהם נסעו עכשיו לטיול, רועשים, מפטפטים וצוחקים, נשים וילדים לבושים צבעוניים. ובטיול עצמו, הטיול הראשון ההוא, היה האוויר על הרי יהודה חד וצלול, רואים כל עלה עשב, כל אבן, כל טיפת מים, וכמה מים, גם הסלעים מבעבעים מים חיים.

"אוטובוסים מפוארים, הרים נהדרים, מעיינות, סלעים שמשפריצים מים, תהיו יפים, תפרשו את נוצות הטווס שלכם, אותי לא תסנוורו, אחרי הכל כולכם זיוף אחד גדול, אני יודע מה האמת, "אין" אחד גדול זאת האמת, "אין" שעושה מר בלב, המר הכי מתוק שיש, הטעם של אבא, איננו אבל לי יש אותו, יש לי, יש, יש, יש!", זה מה שהוא כתב ביומן אחרי הטיול ההוא.

חמש שנים עברו, אימא שלו המשיכה ויצאה לטיולים, והוא לא הצטרף. "קוראים לזה 'הטיול של האלמנות' אבל זה גם 'הטיול של היתומים', לא? קודם הייתי סתם ילד ועכשיו אני 'היתום'. לוקחים ממני את אבא שלי, ובתמורה מעניקים לי שם חדש. רק שם? לא! יולדים אותי מחדש, מין יצור כזה עם אבא מת. לא רואים שום הבדל, אין גיבנת, אבל מי שמבין רואה. בעיקר אני בעצמי. גם בלי ראי אני רואה את השרירים האלה בשני קצות הפה, איך הם מתכווצים ומתרחבים, מתאמצים להעלות לבמה את החיוכים שלהם. אני גם מרגיש את הג'ולה הזאת, המילה 'תודה' שיושבת שם בגרון, מוכנה לצאת כל פעם שמישהו אומר לי איך הוא מצטער, איך הוא מבין, איך הוא... וכו' וכו', כולם לא עושים כלום רק מצטערים ומבינים. ואני גם לא סתם יתום, אני יתום מלחמה. מישהו חשב על הניגוד? יתום זה מסכנות, מלחמה זה גבורה. עם אחד בוכים ומתכיישים ובאחד מתגאים, ושניהם, גם הבושה וגם הגאווה הם לא שלי, לא משהו שאני עשיתי, אלא את שניהם נתן לי אבא שלי, נתן לי אותם בזה שנעלם לו, נהיה איננו, ושילכו לכל הרוחות כל המלים האלה, הבושות והגאוות, הרי ה'איננו' הוא העיקר, עוד פעם ה'איננו' הזה שהשד יודע מה הוא, ואולי אלוהים יודע".

וגם את כל זה כתב ביומן שלו, והוא עדיין כמעט ילד. וגם הוסיף, "כן, אלוהים מתחיל לזחול לתוך הראש שלי", לכרסם שם כמו תולעת", הוסיף, "אולי כמו התולעים שזוחלות ומכרסמות כולם יודעים את מי, והרי אלוהים

מצוי בכל, גם בתולעים ההם שבאדמה ההיא, לא?"

בשנה החמישית הסכים לצאת עם אמו לטיול, אפילו שש לצאת, כמו שששים לקראת התמודדות שנייה. הוא כבר לא ילד קטן, מוטל חסר כוח ומעוך תחת מין ישות שקוראים לה "אין", והוא אין לו כלום להעמיד נגד

הישות הזאת. עכשיו הוא בן שש עשרה וחצי, אפשר לומר בן שבע עשרה, תלמיד מצטיין, מיוחד לכל הדעות, יודע לעמוד על דעתו מול מוריו, גם מול בני גילו, עם דעות מגובשות ומנומקות על העולם כולו, בלי מורא, בלי משוא פנים, שלא לדבר על דעותיו על מה שהביא למלחמה שבה נהרג אבא שלו ואיתו עוד אלפיים וחמש מאות לוחמים חיים ונושמים, דעות שהיו מעמיקות ראות הרבה מעבר למה שכתבו כולם בעיתונים, דברים כתובים, שבע מחברות מלאות כבר יש לו, יומן כביכול, אבל מי יודע – וזה הוא אומר גם לעצמו רק לשם הנימוס, שהרי ברור שהוא יודע – דברים שיהפכו אולי לספר שכולם ידברו בו – מה פתאום אולי, אבל נהיה נדיבים ונזרוק להם את האולי כמו נדבות לקבצנים.

“חבורה של גברות מגונדרות, מפורכסות וצבועות, בציפורניים מושחזות באודם של מניקור לוהט, והן טופפות ומעכסות להן על עקביהן, ומישהו יכול לחשוב שהן צועדות לנשף חשק או לתצוגת אופנה, הלוך וטפוף ועכס הן עולות לאוטובוסים החדשים, והצופה מן הצד לא יוכל גם נחש לנחש בבדל דעתו המצומקת שהנה מדובר באלמנות החטיבה הלוחמת המפורסמת, שיוצאות לטיול תענוגות ברחבי הארץ שעל הגנתה נהרגו הבעלים שלהן” – כך כתב ביומן שלו, בסגנון מוכר בקרב בני גילו.

מה שהיה אולי מיוחד לו הרי זו האהבה למלים מיוחדות כמו לטופף ולעכס ואולי משום כך חזר עליהן פעמיים, וזה גם מה שקרה כשביקשו מהם בבית ספר עממי לכתוב חיבור חופשי, ואחרי שחשב עמוקות פתח וכתב “בדממת חשכת הליל נשמעו שעטות פרסות הסוס טופפות על מרצפות הרחוב, מהדהדות בדממת חשכת הלילה”, וזה היה כמובן משפט הפתיחה של ‘פרש בלי ראש’. כתב וזהו, איך ממשיכים? שוב חשב עמוקות עד שהתנפל על המחברת וכתב, “היו אלה צעדי סוסו של המשיח, שהגיע לביקור לילי נסתר בעיר ירושלים הקדושה”, והוא בכלל לא האמין במשיח, שהרי כבר אז, בן שמונה או תשע, שיתף אותו אבא שלו המדען באמונתו באמת של שפינוזה, אבל מה יכולה לעשות אמת נגד שעטת פרסות המלים הנהדרות.

היא די נדהמה, אימו, כשהתגנבה וקראה אחר כך את הדברים על חבורת הגברות המגונדרות, אבל לא כעסה, רק חייכה, כזאת היתה, סלחנית מטבעה, גם לעצמה. כמה רחוקה מן המציאות היתה התמונה שצייר. היו שם כמה נשים בנעלי עקב, אבל רובן היו בנעלי הליכה למיניהן, שטוחות

סתם או נעלי התעמלות, גם כדי להיות מוכנות למסלולי ההליכה המתוכננים, וגם מפני שרבות מהן היו בנות קיבוצים, ובשנים ההן היה להם חלק נכבד ביחידות הלוחמות ובחללים. בסך הכל היתה שם ערבוביה שלמה, קיבוצניקיות ומושבניקיות ועירוניות, עם ילדים בני כל הגילים, כולל תינוקות שנולדו אחרי שאבותיהם נפלו בהיתקלויות של אחרי המלחמה. בעניין הטיפוף והעיכוס אפשר להוסיף עוד שרבות מהן היו די מסורבלות, וגם כאלה שמתחילה היו דקות גיזרה הוסיפו עכשיו משקל, כי מה כבר אפשר לעשות בלילות הבדידות אם לא להתדפק שוב ושוב על המקרר, והוא תמיד שם פותח את דלתו, ובשנים ההן עוד לא נפוצה תרבות מועדוני הכושר. ובאותו עניין, האם יכול להיות שבראש שלו צבע את כל הנשים בקווי גזרתה של אימא שלו, שהיתה ונשארה דקה כמו גבעול רענן, גמיש וחזק? ומאין לקח את הציפורניים המושחזות באודם של מניקור לוחט, והרי אימו לא צבעה את ציפורניה.

זה קרה באוטובוס, לא הרבה אחרי שיצאו מירושלים. הוא ישב ליד אימו, וסביבו, מיד, כל הנשים האלה רק הניחו את אחוריהן על המושבים, וכבר פצחו בקישקוש ופטפוט, כולן עם כולן, אי אפשר להבדיל, כמו נחיל דבורים – לא, מה פתאום דבורים? אלה מייצרות דבש – כמו נחיל צרעות, וגם זה יותר מדי טוב בשבילן, פשוט כמו נחיל זבובים מעל עצמות משופות מכבר, על מה כבר יש להן לקשקש, הרכילויות העלובות, השטויות הריקניות שלהן, נוסעות בנופים הכי יפים ומקשקשות כמו בסלונים שלהן, ואם זו המטרה שלהן – בשביל מה צריך לנסוע? אימו, נכון, היא לא ממש השתתפה באורגיית הפטפוט הזאת, אבל גם לא נראה שהיא בוחלת בה, כמו שהיה ראוי שתעשה. והרי אמרה לו שוב ושוב שמה שהיא אוהבת זו הנסיעה עצמה והנופים החדשים.

"זה החופש שלי, אני צריכה את החופש, לנוח ממך. חשבת על זה?" אמרה לו, והוא העריך אותה על הכנות שלה, למרות שלא הכי נעים לשמוע, וזה גם נשאר לו כמו איזה גירוד. היא באמת הביטה די הרבה החוצה בחלון שעל ידם, גם פתחה את החלון ולא הפריעה לה הרוח בפרצוף, להיפך, וכשהעירו לה על כך מאחור אמרה, "אני אסגור חצי, טוב?" והיא סגרה חצי, אבל תיכף בגניבה שבה ופתחה רבע. אפשר היה לראות איך כל פניה שותים בשקיקה את הרוח ואת הנופים, והם נכנסים לתוכה, ואז הם עושים משהו שם בפנים, וזה יוצא בצורת גלים של אושר כמו של תינוקת שמחה.

יחד עם זה היא לא הדירה עצמה מכל הרעש שסביבה, שתתה גם אותו יחד עם הרוח כמו איזו תוספת של סירופ, השתתפה קצת בשיחה, מילה פה ומילה שם, ובעיקר היתה קורנת כשפנו אליה, כמו נערה שנהנית מכך שהיא "מקובלת" – והרי ידועה ומפורסמת דעתו שלו על הרצון הזה, שיגעון ממש, להיות מקובל או מקובלת.

בכל זאת לא ממש גינה אותה. אולי מפני שלא ידע איך בדיוק הוא מצפה ממנה שתנהג באוטובוס, כמו שלא ידע איך בדיוק הוא מצפה שתנהג בכלל בחייה כאלמנה לא צעירה וגם לא זקנה אבל יפה, זה בטוח, שלא לומר מושכת, וזה משהו שראה בעיני הגברים שהביטו בה, ידע אבל לא בדיוק, ובסך הכל, מהגובה והעומק של מחשבותיו ורגשותיו התייחס אליה בסלחנות נדיבה ונשכנית אפשר לומר, כאילו יש לה, לנדיבות, שיניים נסתרות גם מקדימה, מכוונות אליה, וגם אחורה, מכוונות אל עצמו ובשרו.

בתוך המחשבות האלה, אם אפשר לקרוא להן כך, ראה את שתי כפות הידיים ההן, בטור השני של המושבים באוטובוס, שורה אחת לפניו, מושטות קדימה באצבעות פרושות לרווחה – קצת כמו בברכת כוהנים אמר לעצמו אחר כך, והוא כבר ביקר כמה פעמים בבית הכנסת שברחוב שלהם – וברור היה תיכף שמישהי שם מושיטה את כפות ידיה לפניו כדי להסתכל בציפורניים שלה, הידיים צחות, לבנות – ורודות וחלקות כמו צדפים שהים החליק אותן, והציפורניים אדומות כמו דם. רגע אחד השתומם, ידיים צעירות, חלביות, וכבר אלמנה? כנראה הרגישה שמסתכלים בה והסבה פניה אליו, והוא ראה פנים חלביים של נערה, בת גילו, נוסעת עם אמא שלה, יתומה ודאי, כמוהו. רק הרף רגע הביטה בו, ובו במבט כמו מחקה אותו, והחזירה פניה ממנו. כמעט שסילק מבטיו ממנה, או אז שבה ופנתה לעברו ושלחה לעומתו לשון במין "מממ!" וזהו, פנתה ממנו. זה דווקא מצא חן בעיניו, וזה אומר שאולי היא צעירה יותר ממה שהיא נראית וגם תמימה יותר, ואולי, מי יודע, יוכלו להתיידד בתוך עדר האלמונות הזה, כולל כלבי השמירה הדאגנים שמתרוצצים סביבן, חבריהם של המתים. אז ראה שידיה עדיין מושטות קדימה באצבעות פרושות, והיא שוב מסתכלת ובוחנת את ציפורניה האדומות. מה יש לחפש שם כל כך הרבה, בציפורניים האלה, שפתאום הוא רואה שהן אדומות יותר משנראו לו קודם, אולי בגלל התמימות שניסה לייחס להן רגע קודם, ואולי גם משום שנזכר איך הראתה לו בשעתו בת כיתתו את האצבע שלה טבולה

בדם נידתה הראשון, והנה ציפורניה של זאת אדומות אפילו יותר מהדם
ההוא, שלא לדבר על טעם הטומאה שעולה אליו מהן, והוא כבר התחיל
לדפדף בעצמו בגמרא ולא איחר והגיע גם למסכת נידה.

מכל זה מובן מאליו שאחת כזאת לא מעניינת אותו, לא סתם לא מעניינת
אותו אלא ממש, ממש לא מעניינת אותו, להיפך אפשר לומר, הכי להיפך
אם יש דבר כזה, ולכן, גם כשהם כבר מגיעים ויורדים מהאוטובוס, הוא לא
יסתכל לעברה וגם לא יציץ ולא יראה איך היא נראית כולה מלמעלה עד
למטה, דקה וגמישה ועם שדיים קטנים ונפלאים מתחת לחולצת הלבנה
ההדוקה רק למחצה וזה עושה אותם נפלאים אולי יותר משהם באמת כי זה
משאיר מקום גם לדמיון, שדיים שהם בדיוק הטעם שלו ואפילו קצת יותר,
והם דומים ודאי לאלה של אימא שלו כשהיתה בגיל ההוא, אבל את מי זה
מעניין.

• • •

רוצה לפתוח עוד כפתור, הה? גם פותח את החולצה וגם מסמיק

הם הגיעו לאכסניה די מאוחר בצהריים, ארבעה אוטובוסים בסך הכל, ומיד
הפרידו ביניהם, האמהות לחוד, שתוכלנה ליהנות בשקט, והילדים לחוד,
מעטים בני גילו ורובם צעירים וגם קטנים ממש שעליהם הופקדו גננות
מתנדבות. לא הספיקו לגמור לסדר את החפצים, לאכול, גם לנוח קצת,
אבל לא יותר מדי, וכבר יצאו למסע הראשון, מסע של אחרי הצהריים.
חופש או לא חופש? צריך לנצל כל רגע מן החופש הזה, להספיק לראות,
יותר נכון לומר לחוות. הוא שונא את המילה הזאת, ובעיקר את צירוף
המלים "להספיק לחוות" משהו שמזכיר לו סופר מרקט חדש. שדה
הכלניות העצום שהם נעצרים בתוכו משכיח ממנו את כל השנאות, לא
אדום של מניקור מלאכותי, משחזו ציפורניים מי יודע לשם איזו תכלית
אפלה, אלא אדום שכולו שמחה גלויה ובהירה, פורש זרועות אל מול
השמיים, וגם דומה למפרש שאדמת הגבעה הרכה שמתחתיו ממלאת אותו
כמו רוח. הם נעצרים בתוך השדה, והמדריך מספר על חורשת האלוניים
העתיקה, המפורסמת, שעוד מעט ייכנסו אליה. בת מאות שנים, כמה עדרי
עזים ליחכו את עלוותה הנמוכה וגם אל העלווה הגבוהה האריכו צוואר

והגיעו, ועורבנים ירדו עליה מלמעלה ללקט את הבלוטים שלה, וחזירי בר ודורבנים טפסו עליה מלמטה בשביל אותם בלוטים, וכפריים קוששו את ענפי סוף הקיץ היבשים שלה לחמם את החורף המתקרב, וחיילי צבא התורכים כמעט כילו אותה להסיק את קטרי הרכבות שלהם, ואחריהם מדליקי מדורות למיניהם, חיילים תורכים ואנגלים ואחר כך לוחמים ערבים ועבריים, וכמובן טיילים, אוהבי הארץ, שלא יודעים לשמור עליה, כולם עמדו עליה לכלותה, לא לדבר על שנות יובש וחרבה ועל שנות קור מצמית וגם שלג שגלש מגובה ההרים על גבעותיה שהן כמו מוך, והיא עמדה בכל אלה, חורשה שכל כולה כוח של סיבולת ושל הישרדות.

דברים מעניינים, בלי שום ספק, אבל מה שמעניין יותר, ובעצם – כן, שוב עניין המעניין הזה – בעצם לא מעניין בכלל, הרי זה איפה היא, המישהי המסוימת מאוד, כך כבר קרא לה בראשו, כאילו בלעה אותה האדמה. ברור שהיא לא מעוניינת בהרצאות, היא מתחת לזה אפשר לומר כמו שקצות אצבעותיה הן מתחת לציפורניים שלה – ובעצם גם הוא לא מעוניין באמת בהרצאות אבל אחרת כמובן, כי הוא בדרך כלל מעליהן – ובכל זאת, איפה היא?

אין זמן לשאול, כי זהו, המדריך מאיץ, והמורד הרך של שדה הכלניות הפתוח, המישורי כמעט, מתקמט בבת אחת למין ערוץ צר ועמוק, ומיד הוא מתגבה ונכנסים לתוך החורשה. איזה הבדל. אין אור יותר, גם לא צל אפל, אלא אורות וצללים, והם גם אפורים וגם ירקרקים מן העלים הנספגים בהם, והכל סבוך ונאחז זה בזה, גם הסלעים שגחים פתאום מן העפר, והם גם עגולים וגם זוויתיים ומושחזים, ומה עם ענפי העצים, לא במקרה ענפים של עץ אחד נשלחים ונכנסים כמו זרועות אל בין ענפים של עץ אחר – להרגיז? ללטף? לבלוע? להבלע? – ואיזה סוד מספרת קבוצת האלות שם בצד? אש אכלה אותם – לפני שנה? שנתיים? אולי שלוש? – וכבר הם שולחים ניצני לשונות ירוקות ללקוק את העולם שסביבם. הנה, גם מתוך הגזע המסוקס, המעונה, הם בוקעים, ראשי אפרוחים מתוך הביצה. וזמזום הדבורים הזה, זמזום שאינו פוסק, זה לא הדבורים, זו החורשה כולה, ספק לוחשת רכילות מלוכלכת, ספק לואטת אהבה וזימה, ולא די לה בכל אלה היא גם מתגדרת לה בכלניות – לא, לא כמו השדה הפרוש לרווחה שם בחוץ, אלא כמו הלק של ציפורני הנשים המושחזות, כמוהן כמו הרקפות שצומחות מתחת לסלעים כמו כחל שצובע עיניים רעבות נסתרות.

ופתאום ראה אותה, עיניו שלו הרעבות, מן הצד ראה – האמת, לא לגמרי פתאום, כאילו ידע שבסבך כזה ודאי ימצא אותה – והיא יושבת, נשענת בגבה אל גזע אחד העצים, ברכיה אסופות, ומה היא עושה, לא להאמין מה היא עושה. כפות ידיה, שתייהן מקופלות מול פניה, הציפורניים מושטות קצת לפנים, והיא כוססת אותן, לאט וביסודיות. כוססת ציפורן אחת, מסתכלת ובוחנת את התוצאה, ואז עוברת אל ציפורן אחרת באותה יד או ביד השנייה. כולן, כל הציפורניים, כמו מחכות לה, וכולה כמי שמזמינה לשולחן את כל המנות של הארוחה, כולן יחד, אולי כדי שתהיה בטוחה שכולן אכן יוגשו לה ואף אחת לא תתחמק. עכשיו, יותר מאשר באוטובוס, יכול היה לראות את הציפורניים: אדומות יותר מדם, מבריקות, כסוסות כולן, והיה בהן משהו יותר עירום מעירום. הרי כבר הציפורניים האדומות עצמן עירומות דיין – וכי מהו הצבע האדום אם לא עירום – אז עוד מוסיפים ונושכים מעליהן גם את קצוות העירום הזה, הכל כדי להגיע מי יודע לאן, והכל גם מושחת וגם נוגע ללב, משהו חלש, שברירי, זקוק לעזרה, אחרי הכל גם היא יתומה, כמוהו.

“מציצן!” היא אמרה, רגע אחרי שנעצר וראה, ממשיכה לכסוס, בין ציפורן אחת לרעותה.

“סליחה? לא, אני לא, אני רק...” אמר, נתפס ונבוך אולי יותר מאשר אילו נתפס מציץ אליה במקלחת, ובלא דעת דילגו מבטיו מציפורניה למטה, אל הצוואר שלה ואל מעלה החזה.

“יותר רע, סתם עומד ומסתכל בלי בושה, הה?” אמרה.

“אסור להסתכל?” אמר, וזה יצא לו מעצמו, מענה לשון כזה של אחד מנוסה מהחברה, כל כך לא מתאים לו.

“איך שאתה מסתכל!” אמרה.

“איך אני מסתכל?” אמר,

“כמו כולכם, הבנים. אתה לא יודע מה אתם עושים כשאתם מסתכלים?” אמרה.

זה היה מביך לגמרי, ה“כולכם” וה“אתם” האלה, ואז הוא ראה את מעלה החזה שלה, המקום שאליו צנחו מבטיו קודם כשסילק אותם מציפורניה, עכשיו ראה ממש וגם ידע והבין מה הוא רואה, והנה החולצה שלה, כפתור אחד ואפילו שניים פתוחים, ואפשר לראות את התחלת גבעות שדיה הצחים. הוא הסמיק ואמר, “החולצה היתה פתוחה עוד קודם”.

“באמת?” אמרה, “לא הרגשתי. זה בטח אתה פתחת. עם העיניים שלך”.

“ממתי עיניים פותחות כפתורים?” אמר, מופתע מעצמו, מענה לשון זריז כזה, כאילו היה מישהו אחר, שנון וגם גס רוח ומתנשא אפשר לומר וגם... ודאי, אפשר, עם אחת שכוססת ככה ציפורניים, והוא הסמיק עוד יותר, ומי יודע אם גם שערותיו לא האדימו.

“עובדה, אתה פתחת, קודם אף אחד לא אמר לי שפתוח. אתה גם ממשיך, רוצה לפתוח עוד כפתור, הנה?”

זה היה נכון, מבטיו עוד היו שם. רצה לומר “סליחה” ואמר, “טוב”, ככה, זה מה שיצא לו, “טוב”.

שמע מה אמר, וסילק מבטיו משם, עכשיו באמת סילק מבטיו ופנה ללכת כולו משם, נתקל בשן של סלע שיצאה מהאדמה, כמעט נפל, ואז במרחק כמה צעדים ממנה נעצר ואמר, “הציפורניים שלך... את גם עושה להן מניקור ואת גם אוכלת אותן”.

“כמוך, גם פותח לי את החולצה וגם מסמיק”, היא אמרה.

מה יכול היה לענות על זה. אמר, “טוב”, “טוב”, כן, זה מה שיצא, אמר, פנה ללכת, שמע את קולה ונעצר.

“אבא שלי...” אמרה מאחוריו, “אני כססתי ציפורניים, והוא רצה שאני אפסיק, אז הוא אמר לי שחבל, יש לי ידיים יפות, בעיקר האצבעות והציפורניים, וכשאני אגדל ואשים מניקור הן יהיו נהדרות. הוא הבין. הוא היה יפה, גם סקסי, כל הנשים מתו עליו”.

אחר כך, בלילה, בחוץ, לא מצא מנוחה. הלך לפה והלך לשם, הלך וחזור, מישהו יכול לחשוב שהוא מחפש משהו, ובסך הכל לאן כבר יכול היה ללכת בשבילים המרוצפים מרצפות גדולות של האכסניה, שהיתה פעם חלק ממוסד חינוכי שנסגר מכבר. עד שהתיישב על איזה ספסל שכוח בצד, באפלולית. היה מעליו עמוד עם פנס והוא כבוי. חלונות המבנה שבמרחק לפניו, מה שהיה פעם כנראה בית התרבות, היו מוארים. השירה בציבור נשמעה משם. רוח מבדרת שובל שמלתה / ילדתי ברחוב עוברת, ששתי לקראתה...” השיר בקושי נגמר, השמלה עוד מתנופפת וכבר נשמע באותה התלהבות, “באב אל וואד, מדרך מוטלים מתינו / באב אל וואד, בדרך אל העיר...” ובלי הפסקה, בעוד יותר התלהבות, “אנו הולכים ברגל, הופה היי, הופה היי...” והוא כבר לא חושב אפילו כמה זה חסר רגישות וטעם, הערכוב הזה.

שביל עבר בינו לבין המבנה, ומעליו, מעבר מזה, דולקים פנסים על עמודי עץ, של פעם, והאור שלהם צהוב דלוח, גם כן של פעם. מדי פעם היה מישהו עובר, לרוב אחת הנשים חוזרת אל אחד מביתני הלינה, היא והצל שלה. בהתחלה, מתקרבת אל אחד הפנסים, היה הצל נסחב מאחוריה, הולך ומתקצר, עד שהיא מגיעה אל מתחתיו והוא נבלע בתוכה, ומיד, היא ממשיכה הלאה והוא, הצל, שב ונולד מלפניה, הולך ומתארך ונמתח קדימה, עד שהיא מתקרבת אל הפנס השני וצל שני נולד מאחוריה, ולרגע יש שניים, אחד מלפניה ואחד מאחוריה, עד שהראשון נעלם, אבל תיכף נולד השלישי, וכך הלאה, יותר צללים מבני אדם, הוא אמר לעצמו, ושמע פתאום את קול המקרר הדופק, ואמר לעצמו שהצללים הם המתים, נולדים ונעלמים ומתקצרים ומתארכים, ושוב ושוב, והמקרר זה האוכל, דופק וחי בלי סוף.

אז הוא ראה זוג, לא הולך בשביל הקדמי אלא חוצה אותו, שני צללים נעים באלכסון כמו שתי מחוגות צמודות כמעט, לעבר איזור חשוך, שבקושי רואים בו עוד קבוצת מבנים. יכול להיות? הוא רואה נכון? ומי זה איתה, לא עודד, אחד המלווים, המושבניק הצעיר? הוא עם אימא שלו? והוא לא ידע שלא היה שם שום רומן, וכל מה שאימא שלו עשתה עם עודד הרי זה שהתחילה לשדך לו, לעודד, את ליאורה, האלמנה שזה עתה הצטרפה אל החבורה, כמעט ילדה, חלב-מות-בעלה עוד על שפתייה, והיא עוד מיניקה את התינוקת שלה.

וביום האחרון של הטיוול, בבוקר, ראה את אימא שלו שותה מים בחוץ מברז השקאה, כמובן כמו שהיא שותה תמיד את המים הראשונים של הבוקר. לא בכוס אלא ככה, רק ככה, מאז שזכר אותה. אפשר לחשוב שהיא שותה את המים לא רק בפה אלא גם בלחיים ובסנטר, ומה עם הצוואר, שגם עליו נוטפים המים, וגם על החזה שלה, ואולי היא בכלל לא שותה אלא מתרחצת. בפעם הראשונה שאל אותה: "למה את רוחצת את הפנים במטבח, לא באמבטיה?" אז היא הסבירה לו שככה, כבר רגילה, ונכון שזה משפריץ, אבל גם זה נעים. אחר כך כבר לא שם לב לזה, כמוה עצמה. מן הסתם רצתה לשתות ככה גם בפינת המטבח הקטנה המשותפת של ביתן המגורים שבו לנו בלילה, אלא שהיה צפוף שם, והיא יצאה החוצה, ובלי להסס ניגשה אל ברז הגינה.

הברז מזדקר מן העפר, עד גובה הברכיים שלה, לא יותר, והיא, שוב בלי להסס התכופפה אליו בפישוק רגליים, עם ישבן שנשלח אחורה, ופתחה אותו. לא קילוח של מי כיוור מטבח יצא אלא זרם של מי השקאה, עבה, חזק, חסר גבולות כמעט – והמים מכים על כפות ידיה הקעורות, משפריצים לכל העברים וגם עליה, פניה, צווארה, חולצתה, גם על מכנסי הבוקר הקצרים, הבהירים שלה. מיד שלחה ידיה אל הברז, כיוונה אותו, ושוב הזרם לתוך קערת כפות ידיה חזק מהרגיל וגם משפריץ, אבל היא לא מתקנת יותר, ויכולים לשמוע או לנחש ולשמוע איך היא מתאמצת ובוולעת לתוכה את כל המים האלה, וזאת נהיית מין תחרות בינה ובין עוצמת המים, וכל גופה כמו רוקד איתה וגם הישבן. או אז הביט הצידה וראה קבוצת נשים וגם גברים שעומדת שם ומסתכלת עליה. גם היא ראתה אותם, או שלא. היא לא הפסיקה מיד, המשיכה ושתתה עוד רגע, ועכשיו נדמה שגם הישבן שלה הזדקר יותר אחורה, במין צפצוף וקריאת תיגר, מין "נה!" שהיתה בו קריאת פיתוי, "בואו, קדימה!" תיכף הפסיקה והזדקפה ופנתה לאחוריה, לעבר הצופים, הבד הרטוב של חולצתה דבוק אל שדיה הקטנים, חטובים כמו לימונים גדולים, ועל פניה חיוך, והיה ברור לו איכשהו שמן הישבן הוא הגיע, החיוך הזה.

רגע אחר כך כבר הצטרפה אל החבורה, יחד הלכו לחדר האוכל לארוחת הבוקר, והוא נשאר במקומו. אז ראה אותה, את בעלת הציפורניים האדומות.

"אימא שלך", אמרה לו, וניגשה ועמדה מול אותו ברוז השקאה, ופישקה רגליה והתכופפה אליו, בדיוק כמו אימא שלו, שולחת אחורה את ישבנה שגם הוא במכנסיים קצרים בהירים והוא קטן יותר משל אימא שלו, ופתחה את הברז על קערת כפות ידיה, ושתתה ובלעה, והמים משפריצים עליה, ואחר כך, רטובה, והחולצה נדבקה אליה בתשוקה, הוציאה לעומתו את הלשון שלה ונהמה, "מממ!"

בלילה, בבית שלו, במיטתו, לא נרדם, משהו דפק בראשו, האם היה זה המקרה? איזה מהם? זה שבבית או זה שדפק שם בטיול? קם בקפיצה והוציא ממחבואה את מחברת היומן האחרונה שלו, ובעפרון כתב, עץ וגרפית, שיהיה לזה טעם חי וקרוב, לא קר וזר כמו עטי המתכת למיניהם.

"דבר אחד אני יודע לבטח, יהיה חורבן, יהיה מוות!" כתב שם ודווקא בכתב חד וברור, וגם סימני הקריאה חדים וברורים, "גשם של פצצות ישקה

את ירושלים וירסק אותה ! לא הרבה זמן יעבור וגופות קרועות וחרוכות
יתגוללו ברחובות וחיילים מצריים וסורים וירדנים ופלשתינאים יהרגו ויענו
ויאנסו ! ישראל שוב חטא, הזנות והשחיתות זועקים לשמיים, ובנקמת
האוהב בעמו הזנאי לא יהיה שום היסוס. עברו ימי אברהם, צדיק עם רשע
ייסופו !", והוא המשיך והעפרון כמעט קורע את הנייר. "ואימא שלי, היא
תמשיך ותחיה ותתענג, אלא מה. אימא שלי, ואני אוהב אותה, והאם אני
יודע מי היא?" וכאן סגר את המחברת ושב ופתח, והוסיף עוד משהו.
"והשם שלה מירי, ומה זה מעניין אותי?"

בועז יזרעאלי

מתוך 'פרזיט'

בערב יום כיפור 2008 הגיע מטי ליישוב הקהילתי מצפה גזם עם תיק צד ובו בגדים, מגבת, סדין, כלי רחצה וכחצי תריסר ספרים. את חפציו הגדולים יותר שיכן במרתף של בית אמו – חדר מרווח שבו בילה את שנות הנעורים, חופשי לשמוע את המוזיקה שלו עד שעה מאוחרת. מכיוון שהתמהמה לצאת לדרכו ולא חישב בתשומת לב את מה שצריך לחשב, ירדה החשיכה והחג נכנס בעודו נוסע בכביש העוקף את הקריות, וכך קרה שארבעים דקות לתוך קדושת החג עדיין נע בדרכים, לבדו. בהיותו נעדר כל סנטימנט דתי לא הפריע לו הדבר כלל, מעבר לאותו ריגוש פוחז המוכר לכל מי שהזדמן לו לנהוג במהלך יום כיפור שלא מתוך פיקוח נפש.

זה נגמר בצרימה. שכן, אם את השבת לקחו תושבי מצפה גזם ברוב כוונה, אפשר לשער איזה צימס הם עשו מיום כיפור. אמנם לא היה גילום פיזי רב ביישוב ליום הזה, שכן גם בימי חול לא הותרה תנועת מכוניות בקרבת הבתים וביניהם, ודייריו, זאת כבר אפשר לשער, לא היו כאלה שיציבו באף יום מימות השנה מערכת קריוקי רועמת בחצר; ערכו המיוחד של היום ניכר בעיקר בפניהם של התושבים: מבע סתום ושמיימי של "התכוונות מיוחדת" קרן מעיני רבים מהם. בעיר זה הרי מדכדך דיו, עם נחילי ההולכים על הכבישים ונהנים בכל גופם מהיעדר המכוניות, ותיכף גם מתעייפים מהיעדר זה ובכלל מקדושתו התובענית והשחוקה של החג. ואילו ביישוב זה היא אינה שחוקה כלל; רבים מאנשיו מצויים היו ממילא באיזשהי התפשפשות דתית-רוחנית. איש מכל יושבי המקום לא רק שלא העיז, אלא גם לא רצה, ממש מתוך תוכו, להאזין למוזיקה בביתו ביום הזה, או לצפות בסרט, או לקרוא "ספרות חול", או לשבת עם חברים במרפסת, או לשחק עם הילדים כדורגל. הם לקחו ברצינות מיתממת את הדרישה לחשבון נפש, והיישוב עמד בסימן התכנסות מהורהרת-אינטימית. לתוך ההתכנסות הזאת פלשה מכוניתו של מטי, שבנוסף לרעש המנוע הפיצה מהחלונות הפתוחים

את קולו הדרמטי של מרק אלמונד שר את "נה מה קיטה פה" של ז'אק ברל. מכיוון שלא זכר את האיסור על נסיעה בתוך היישוב, נסע בדרך הכורכר הצרה שעוברת בין הבתים ונועדה להולכי רגל ורוכבי אופניים ועגלות ילדים, הזדחל, מביט לצדדים קמוט מצח בנסותו לאתר בחושך את הבית שהוא מחפש מבין כל הבתים הדומים למדי. כך התקדם לאטו, ממשיך בפיגוע הרעש הגס, עד שראה ממול את ידידו הולך לקראתו, מרים בבהילות יד שטוחה כתמרור עצור בעוד אצבע ידו השנייה מוצמדת לפיו להיסוי. כמעט מיד כובו המנוע והמוזיקה.

הצרימה השנייה באה בסמוך לראשונה. כשיצא מטי מהמכונית נעלם הכירכום המבוהל מפניו של ידידו והוחלף בחיוך רחב. הוא ניגש אל האורח, פורש ידיו לרווחה לחבקו, ומטי, שהופתע משום מה, עשה צעד לאחור והושיט יד ללחיצה. אכן, אולי כבר עכשיו ניתן לראות יסוד נבואי בשתי הצרימות האלה שפתחו את התארחותו הזמנית של מטי ביישוב הזה, את אותם "שבועיים-שלושה".

חילופי דברים קצרים היו ביניהם כשצעדו לחצרו של הידיד. דברים סתמיים למדי ובנימה שאפשר להגדירה ידידותית ושההתרגשות שליוותה אותה היתה מכנית למדי. למען הדיוק, הם ניסו להיזכר איפה זכו להיפגש בפעם האחרונה ומי עוד נכח בפגישה. שמות של מכרים ומקומות עלו. הוסכם שהיא היתה בדירתו של מטי. הם הגיעו אל דלת הכניסה של יחידת הדיור וזהו: השיחה אזלה; פחות מחמש דקות וכבר אבד להם הכוח להתלהב איש בחברת רעהו, גם אם לאותו משך זמן קצר היתה ההתלהבות כנה בהחלט. אוי! התנער הידיד, חייבים להזיז את המכונית שלך. אי אפשר שהיא תישאר על השביל ותחסום אותו. מטי נעתר ופנה אל הרכב להסיעו לתוך החצר. ושוב נחרד הידיד. לא! לחש, אל תתניע. אסור. שניהם דחפו את הרכב לחצר, שהיתה קצת משופעת בקדמת הבית. זה היה מאמץ. הם התנשפו יחד. שני גלגלים עלו על גדר קטנה של ערוגת ירק חשוכה. הידיד ציקצק לעצמו בזעף עכברי, טוב, לפחות יהיה לי מה לעשות מחר על הבוקר, ומטי הרגיש מואשם אבל לא אשם. לאחר מכן פתח את דלת יחידת הדיור והכניס את תיק הנסיעות של האורח. כעת דובר על יחידת הדיור. כאן נמזגה נינוחות בקולו של הידיד: היה זה נושא ברור, טכני. כן, יש עוד

הרבה עבודה לעשות ביחידת הדיור; היה לו על מה לדבר ופרטים מעשיים לפרט על מה שכבר נעשה ומה שיש עוד לעשות בדירונת הזאת. תכונה זו של הידיד היתה מוכרת היטב למטי. בתקופת הלימודים הרחוקה הם חלקו חיבה למוזיקת הגל החדש של שנות ה-80. אוסף אלבומים לא קטן נצבר אצל הידיד. אלא שמרכז הכובד של עיסוקו בתחביב זה היתה ההתעמקות בצידוד. ללא הרף ניקה את תקליטיו בחומר מיוחד שמצא בחנות בקינג ג'ורג', ומיגן אותם בפלסטיק קשיח, וקיטלג לפי שנת הוצאה ומיספר בעזרת מדבקות קטנות, טיפח את מחט הפטיפון, הפליג במונולוגים על תכונותיו של המגבר ועל אופן הרכבת הרמקולים ועל סוג הצמר שיש בהם ועל מספר הראשים של הטייפ. התמקדות זו בצדו הפחות מעניין ובעצם משמים של עיסוקם המשותף לא ערבה לאוזנו של מטי, שנהג להקשיב עד תום.

ריהוט חלקי עמד ביחידת הדיור, זאת בגלל כוונת הבעלים להופכו לצימר, כוונה שביצועה החל לפני כשנה ונעצר עם אובדן המוטיבציה להפעיל צימר, שלמען האמת אף לא היה בו צורך כלכלי ממשי (מסיבות שיובאו בהמשך). צמודה לקיר עמדה מיטה זוגית רחבה שהמזרן שלה עדיין עטוף בניילון. בארונות המטבחון והבגדים לא הותקנו עדיין דלתות. הן ניצבו שעונות לקיר. הידיד העיר שהוא יתקין אותן בעצמו בקרוב, כשימצא זמן לכך. בפינת החדר היה שקוע ג'קוזי עגול, כבלים וצינורות שטרם חוברו למים ולחשמל השתלשלו ממנו לרצפה. שולחן אוכל לא היה, אבל שולחן עץ קטן עמד בפינה אחרת של החדר. הידיד הסב את תשומת לבו של מטי אל השולחן הזה. הוא בנה אותו כמו ידיו. מא' עד ת'. זה היה מלהיב. הוא לומד נגרות אצל מישהו בעוספיא, סיפר. נגר מבוגר, עם מסורת, דור רביעי לנגרים. זה משהו בלתי רגיל כמה שהוא מחובר לתחום הזה, הוא ממש קורא את העץ. עובד אתו. לא נגדו. זה ממש תופס אותך. כל שבוע הוא בא ללמוד ולעבוד אצלו חצי יום. זה חווייה. כן, לפני שנה-שנתיים החל לתפוח בו הדחף הזה לעבוד עם עץ, לנגר. ולא סתם משהו דקורטיבי, אלא רהיטים ממש. לא גדולים, לא ספות, לא ארונות בגדים. זה לא הכיוון. דברים קטנים יחסית, שאנשים שירצו לקנות יוכלו לשים במושב האחורי. למשל, סט של כיסא ושולחן לילד בן ארבע. זאת ועוד, הנגר הקסום הזה מעוספיא הוא בנוסף רפד בחסד. וגם תורה זו הוא רוצה ללמוד אצלו. כן, הוא די נרגש

מהמחשבה שילמד לרפד בכוחות עצמו את הרהיטים שלו. רהיטים מרופדים: זה כבר בלי ספק רומז שיש גם זווית עסקית לכל הדבר הזה. מטי הסכים שרהיט מרופד זה משהו שונה מרהיט לא מרופד, יותר מרשים באיזשהו אופן, ושאל איך המכירות. נראה ששאלה זו לא היתה רצויה לידיד. נציין שהגיב בצורה הבריאה ביותר בנסיבות כאלה – התעלם מהשאלה, ממש כאילו לא נשאלה כלל. לא זו בלבד, אלא שמתוך רגישות, ואולי מתוך אטימות – לא עניין פשוט הוא להבדיל ביניהן – לא שאל הידיד דבר על צרתו של מטי. מה בדיוק קרה שם בעבודה. איך פוטר. עד כמה הוא נתון בבעיה כספית. האם הוא ממורמר על היותו מובטל. האם יש משהו חדש באופק. כלום.

מטי נשכב על המזרון המנוילן. עוד לא חצות לילה, והדממה – דממת היישוב, האיזור, הצפון הנידח כולו – קדחה באוזנו. הוא היה חסר מנוחה. קם ועבר לכורסה. רגשותיו – ולא ייתכן שבמצב כשלו לא יהיו רגשות, ואף עזים למדי – התגבשו וקיבלו שם. הוא הרגיש שבו. מזה צמחו רגשות נוספים, געגוע לדירה שעזב בתל אביב, וחרטה על שעזב. כדי למתנם, דבק בטיעון שלא היתה לו ברירה אלא לעזוב שם. הגעגוע דעך, נותרה תחושת השבי. בעיה אחרת היתה היעדרה של טלוויזיה בחדר; בהיותו אדם מתורבת, הדבר עורר בו תחושת בדידות ושיממון. הוא כיבה את האור וחזר ונשכב על המזרון. במנורת הקריאה שליד המיטה, חדשה ועדיין עטופה בניילון שקוף מאובק, לא היתה נורה. בחושך העיקה הדממה עוד קצת. הוא הניח ראש ועצם עיניים בכוח. מכיוון שלא נרדם התפתה למחשבות על הידיד, מארחו. מה שעלה בא מרחוק – זכרון ביקורים משותפים במועדון פינגוויין באמצע שנות השמונים כשהמקום כבר לא היה בשיאו אבל עדיין אתר בילוי אפלולי כראוי. הם היו שם כחצי תריסר פעמים והלכו בבגדים שחורים. הידיד הגיע היישר ממקום עבודתו, קפה רוול בדיזנגוף, באותם מכנסיים וחולצת טריקו שחורים שנדרש ללבוש בתפקידו כמלצר. הוא נזקק לעבודה הזאת. מטי לא נזקק לעבודה בימיו כסטונדט. שלא כמו הידיד, הוא מומן. הידיד נהג לשתות לפחות שתי בירות ואז איכשהו מצא עצמו – מעט כפוף וחסר חן גופני, עורו לבן כקמח ומנומש, רעמתו מתולתלת, אפו סולד וקטן כשל גור חזירים, שפתיו עבות מדי וכתומות – רוקד ברחבה, דחוק בין צעירים אחרים שכצו המקום רקדו גם הם בחוסר

חן ובעצלתיים. מטי שוטט עם מנת וודקה בין הבליינים ומילא את כוסו מחדש מדי חצי שעה. כשנטען כבר בשתיים-שלוש מנות קל היה לו לקשור מדי פעם שיחה קצרה עם בחורה, שיחות שמתוך יצר ג'נטלמני מיותר לא ניסה לנווט לשום יעד. גם כך זה היה לו מעניין. בדרך הביתה הם החליפו חוויות. שניהם, עת עלו על משכבם, איש בדירתו, האמינו שהבילוי היה מהנה בהחלט, אכן חוויה שיש בה טעם. סביר שהוא היה מהנה בהחלט גם בגלל שלא נאלצו כהרגלם לבלות את הערב אחד בחברת השני בלבד. הכיוון הרוחני-ספיריטואלי, שכמה ממכריהם נמשכו אליו, היה חסום בפניהם עקב היעדר עניין מוחלט. נותר המסלול הרוחני-אינטלקטואלי, מה גם שהתמידו שנתיים באוניברסיטה, מחוץ האינטלקט; אבל, ייאמר לזכותם, חיש קל הבינו שזו עבודה קשה מדי להיות סטודנט, או אינטלקטואל, והסתפקו, כעיסוק חברי משותף, במוזיקה ובאותן יציאות למועדונים מדי פעם. כעת נראו הימים האלה רחוקים כמעט עד מחנק שקט בגרון, אפילו התייפחות. עם גריפת אפו כבה הזיכרון. נותרה עכירות של כאן-ועכשיו: הוא בא ברוח טובה – וחטף דלי מי קרח על הראש. לא היתה אמנם שום הצדקה מוצקה לרגש זה, אבל בדיוק כך הרגיש. גם כשהתעורר בשעה מוקדמת ונשאר שוכב במיטה. אכן, מקור המועקה היה בידיד. אלא שלא ידע אם זה בגלל שהידיד השתנה, או דווקא בגלל שנותר בדיוק כשהיה. זו היתה סך הכל אינטואיציה נבואית; הרי לא ידע, בשלב זה של הדברים, כפי שיודעים אנחנו, עד כמה מוצדקת המועקה החשדנית הזאת. זרותו של החדר שבו התעורר תפסה את לבו לזמן מה. כשזה עבר, נזכר בנוכחותו של יום כיפור בחוץ. במשך זמן רב נשאר מטי על משכבו, עד ששמע את קולו של הידיד בחצר מפזם לעצמו מנגינה כלשהי. בחיפזון קם, שטף פנים ויצא מהחדר. אמנם בפנים כבודת יצא לחצר, אבל הידיד ניגש אליו במאור פנים. ומיד שאל איך היה לחנוך את המזרון החדש. בטרם נענה, הוסיף שהוא מקווה שמטי הוריד ממנו את הניילון, לא נעים לישון על הניילון העבה הזה. כל מיני שאלות יכול היה לשאול בנסיבות מיוחדות אלה, אבל זה מה שמצא לנכון להתעניין בו. מטי אמר שהמזרון היה נוח, ובכל זאת הלילה היה "לא קל". הידיד נותר עיקש בעליצותו. יהיה בסדר, אמר, הוא בטוח בזה. מטי צריך רק לשחרר. השאר יבוא לבד. גם בכך הוא בטוח. ותיכף התחיל לדבר על סככה שהוא מתכוון לשפץ – סככת העצים.

הסככה והעזים, כפי שעוד יסתבר, היו נושא שיחה אהוב במיוחד על הידיד.

משמוצה עניין הסככה עלה עניין אחר: בת זוגו של הידיד. זה התבקש. לא סביר שמטי יתארח בחצר הזאת כאילו אין כאן שום בעלת בית שאמורה גם היא לקבל את פניו. ובכן, בכל יום אחר ודאי שהיה הידיד מוביל אותו מיד אל פתח הבית, מכניסו פנימה ומפגיש אותו עם בת זוגו, אין ספק. היא משתוקקת לזה, אמר. אלא שהיום יום כיפור, ויש אצלם "התכוונות מאוד מסוימת" ליום הזה. לזכותו יצוין שאמר זאת בקורטוב של מבוכה. אבל מכיוון שמטי ביקש הסבר נאלץ הידיד להסביר. העניין הוא שבת זוגו מקפידה ביום כיפור שלא לבוא במגע עם "אנרגיות לא מכוונות". ברור שזה לא משהו אישי. זה משהו בהחלט כללי. ככל אדם מהישוב שמע מטי מתישוהו שבבואך להתארח בבית יפני עליך להשאיר את הנעליים בחוץ. אלא שכאן, אין דרך אחרת להבין זאת, התבקש להשאיר את כולו בחוץ. זאת אמר לידידו. זה יותר כמו בהודו, תיקן הידיד בחיוך פדגוגי. אם אתה לא הינדי אתה לא יכול להיכנס למקדש הינדי. זה לא משהו אישי. ומיד נזכר, באותה התלהבות הרמטית, שאחת העזים אמורה להמליט בעוד יומיים. מטי מוזמן לצפות אתו באירוע. וכאן החל לפרט – בצורה שבימיהם כסטודנטים היו מכנים אנאלית – את הבעיות שצצו בהמלטה הקודמת. אחת מסגולותיו של הידיד היתה שלא נרתע מעניינים דוחים, וכך תיאר בדקדקנות איך חרג ממקומו חוט השדרה של הגדי, אפשר היה ממש לראות את החוליות החשופות באמצע הגב. מעין קשת לבנה מפורקת ומוכתמת בדם ורקמות. הוא גם צילם את זה. בתקריב ברור. שלב אחרי שלב הולך את המאזין במסלול גסיסתו המיוסרת של הגדי, עיוור, אולי מרצון, לגועל ואי הנוחות שעורר בו. עד הסוף הלך המספר – עד לגורל גופתו של הגדי שטמן בקברה, שהסתבר כרדוד מדי, שכן עוד באותו לילה הוצאה ממנו על ידי זאב, כולל תיאור חלקי הגופה שמצא למחרת בבוקר בקרבת מקום – ואז אמר, בחגיגות מסוימת, שתיכף אחרי שייצא החג מטי מוזמן מאוד למרפסת הקדמית לפגוש את בת זוגו. כשחזר סוף סוף הידיד לעיסוקיו ומטי חזר לחדרו עלה בו החשד שהבחור שותף שווה עם בת זוגו לאי הנכונות להכניסו לביתם. אמנם אין להכחיש שצחנה כלכלית מסוימת נודפת ממנו – וזה מובן לגמרי, כמעט מתבקש בנסיבות כאלה – אלא

שכעת חש שהוא דוחה גם מבחינה רוחנית; מפיץ כבור ביוב פתוח את האנרגיות הרעות, ה"לא מכוונות" שלו.

מבלי שהיה לו כמעט שמץ של התעניינות מוקדמת בבת הזוג, מצא מטי את עצמו הוגה בה ובאי רצונה להכניסה לביתו ונמלא מתח מסוים לקראת חלוף החג. מכיוון שהיה נתון ממילא לאי אילו מועקות, הפכה גם סוגיה זו למועקה. הוא העביר את השעות המעטות שנותרו בשכיבה על המיטה או בישיבה בכורסה מוטרד כולו מגסות הרוח הזו, מסרבנות האירוח שנתקל בה; הרי גם אדם חסר חרדות וקהה חושים כמטי עשוי לראות בכך איום. ממקום רבצו שהיה קרוב לדרך העפר שהוזכרה שמע בסופו של דבר אנשים חוזרים מבית הכנסת – מבנה של בוץ ומוטות במבוק שהוקם בתוך חורש אורנים קטן בפינת היישוב, שבימי כיפור מגיעים אליו רבים מבני המקום, ומישהו, נניח בעל מעמד כלשהו ביישוב, עשוי להתחיל לדבר, כמעט בלחש, על המשמעות של הכפרה והסליחה: הסליחה לעצמנו, כן, דווקא לעצמנו, והוא עשוי לצטט משהו מהמקורות או מהבהאגוודגיטה – ואז שם לב שהשמש שקעה: הנה חלף עבר החג.

דקות ספורות אחרי שמטי יצא לחצר והתיישב לעשן סיגריה על ספסל מתכת קטן מידות ראה את בת הזוג נפרדת משכנים שחזרו אתה מבית הכנסת ופונה לביתה. חיוך דק קרן בפניה, והוא הפך רחב ומלא כשקלט מבטה את האורח במקום יושבו. מיד ניגשה אליו. מטי נעמד. בת הזוג – בחורה גדולה ורשנה, עורה לבן ורדרד ועיניה פעורות בירוק – חיבקה אותו ללא אומר וכשניתקה מהחיבוק שלחה מבט עמוק היישר לתוך עיניו, מבט חוקר, רגיש ואמפתי לעילא, ובקול שקט ואינטימי שאלה 'איך אתה מרגיש?' מטי נפל בפח, כמובן, וברוח נכאים התחיל לספר. החיוך האמור לא מש מפני בת הזוג כל משך ההקשבה. ההקשבה החזיקה מעמד קרוב לדקה (מטי עוד לא הספיק אפילו לפרוש עד תומו את הרקע לפיטוריו), ואז החלה בת הזוג ללטף מעגלית את בטנה והודיעה שהצום היה לא קל הפעם, כך אומרת לה בטנה, והיא פשוט חייבת להיכנס ולהכין משהו קטן לפני שיכאב לה הראש.

אין להסיק מהידוע עד כה על בת הזוג שהיתה מוטרפת יותר מנשים אחרות ביישוב. הן סך הכל לקחו כפשוטם אי אילו משפטים מספרי קודש כלשהם שנוגעים ליום כיפור; כשם שלקחו כפשוטה את מצוות ההתקרבות לטבע, המתזוגות בו, ה"למידה" ממנו: הן התעקשו להכניסו אותו לחייהן ולחיות על פיו. מה היה "טבע" בעיניהן? אדמה. עצים. שיחים. לידה. ואיזו רוח של אמת נצחית ששורה על כל אלה. תפיסה כשל ילדים, או של עמים פרימיטיביים.

אפשר כבר לנחש שאנשי היישוב הזה ויתרו על הניסיון להיות בני תרבות. לכן נאנסו להיות חברותיים. ייתכן שהיעדרו של הראשון כפה את פיתוחו של השני. זה גם היה די נוח, להיות חברותי בקרב אנשים חברותיים, נוח ושבטי להפליא, ובעיקר שכולם גרים במרחק הליכה קצרה. ומכיוון שהוחלט שהם אנשים חברותיים שבינם פתוח לכל, אנשי קהילה, נוצרה ביישוב מסורת של ארוחות שישי מרובות אורחים. בין מוסדות אלה של קבלת שבת היה גם ביתם של הידיד ובת זוגו. הם אירחו שכנים, מכרים, חברים של מכרים, לעתים אף זרים גמורים, ועם זאת הקפידו מטעמי היגיון שמספר האורחים לא יהיה גדול מדי: עד כחצי תריסר. האורחים, בין אם שכנים או זרים, היו נוחים והביאו אתם מאכלים שהכינו במו ידיהם, לרוב צמחוניים. מיותר לציין שגברים לא נדרשו להניח כיפות ונשים לא התבקשו להאריך שרוולים. לא היה מי שידרוש דברים כאלה. הידיד, שהיה חובב טקסיות ללא קשר לשום דת, קנה לו הרגל ללבוש חולצת כפתורים לבנה באירועים אלה, וכך נהגו גם חלק מהאורחים.

בצהרי שישי הראשון שהעביר שם הופיע הידיד בדלת יחידת הדיוור ובידו חולצה לבנה תלויה על קולב. זאת ביקש להודיע: מטי "מאוד מוזמן" לאכול אתם הערב; יהיו חברים נוספים; והוא, הידיד, מצא כן סתם בארוננו את החולצה הזאת וישמח להעבירה לרשות האורח, שכן לו בעצמו יש כבר שתיים-שלוש חולצות בדיוק כאלה והוא מאמין שאין לו בעצם צורך בזו שהביא למטי, כי פשוט חבל שחולצה נחמדה שכזו תשב בלי שימוש בארון. לחולצה הזאת לא יכול היה מטי לסרב, וגם לא רצה, שהרי לא חיכה לו כל בילוי אחר לערב זה וכבר צמח בו איזה רעב לחברה. הוא הודה לידידו ותלה את החולצה בארון הבגדים חסר הדלתות.

בשבע וחצי התייצב מטי לשולחן השישי, והיה, כמסתבר, האחרון להגיע. הידיד ישב באחד מקצוותיו של שולחן ארוך – ובלי ספק נראה חגיגי ואפילו סמכותי, כראוי לבעל בית בנסיבות כאלה. האווירה היתה נינוחה, ונראה שהאורחים, חמישה במספר, הכירו אחד את השני. מטי תפס את מקומו ביניהם. השולחן המוגדל הוצב בסלון, ובאמצעו ישבה על מגש כסף חלה מתוקה שכבר נפרסה בחלקה, לידה – צמד פמוטים. הידיד הציג את מטי כ"איש יקר, חבר ותיק שלנו". כולם נראו חביבים; השיחה נשמעה עירנית. את האורח שישב בצדו השני של השולחן הציג הידיד בנימה של חשיבות מיוחדת, גם הוא הוגדר "איש יקר"; ניכר שגם שאר האורחים נוהגים בו חיבה יתירה ורוחשים לו כבוד. שמו של האורח היה יותאי. הוא שידר איזו שלוה פנימית דלוקה של מי שעבר דבר או שניים בחייו, אדם שבהחלט יש לו נושא. כשדיבר השתתקו האחרים; הוא דיבר כמו מי שרגיל להיות במרכז העניינים. מדבריו למד מטי מה מקור ההילה: הבחור הוא חולה סרטן לשעבר. פחות או יותר לשעבר. סרטן רציני. הוא כבר ראה את המוות, פעמיים, בסופו של דבר החלים, עד להודעה חדשה מכל מקום. כל זה לא היה לשווא; הרבה עבודה עצמית הוא עשה מאז. תקופה של שנתיים לקח לעצמו לחשוב על הדברים, ישב בכפר קטן לחוף אגם בקוסטה ריקה. למד כל מיני דברים מתושבי המקום, מהמסורת הוותיקה שלהם, מגישתם לחיים. הסרטן סימל לו את הדברים החולים שהיו בחייו ההם, הקודמים. הלחץ היה שורש המחלה. גם הלחץ החיצוני, אבל לא רק הוא, גם ה"פנימי" – ומלה זו הגה במין נימת קדושה מחויכת אבל חסרת הומור. חוויות שונות עבר שם, ובראשו חלפו מחשבות של התגלות. הוא פרש כמה מהן. אכן, ניכר בהן שכנוע עצמי עז של מי שעמד בסכנת מוות, אבל לא הרבה יותר מזה. לא שזה כה מעט, ודאי שלא, אלא שהיו אלה אמיתות שאין מה לעשות אתן; אין בהן שום תועלת למאזין הבריא. הממשות שלהן, על אף הדרמה שנושבת מהן, פשוט אינה מוחשית עבור זולת שאינו רדוף מחלה קשה. וגם אם הן נועדו "לעורר השראה", יש בהן בעיקר כדי להעיק על המאזין. וזה לא נעים, כי הבחור הרצה במאור פנים אמיתי; מודע לגודל המתת שהוא מעניק לשכניו לשולחן. עלה שהוא ליקט מהבודהיזם, מהיהדות ומתורת האינדיאנים (אליה התוודע בקוסטה ריקה), ועוד היד נטויה. החוכמה, אמר, היא לחבר בין הדברים. למצוא את ה"רצף של נקודות מפגש מעצימות". על החיבור הזה הוא "עובד" זה שנים,

ועדיין, הודה בצניעות, רבה העבודה לפניו. מישהו מהאורחים העיר שאלה "דברים חזקים". הערה תמימה זו רק דרבנה את הדובר להמשיך. עד שמטי, גם בגלל הרעב, אבל אפשר להאמין שגם מסיבות אחרות, פלט אנחה רמה ואתה נלחשו המלים 'נו, אין לזה סוף! ישמור אלוהים מתובנות של חולה סרטן!' אלא שהלחישה לא היתה שקטה דיה, ואמירה זו, שיש שיגדירו אותה 'אומללה', הגיעה לאוזנם של רוב יושבי השולחן. ילדם הבכור של המארחים, בן שמונה, הביט בו בתימהון. אחד האורחים, גבר שישב מול מטי, שיחרר איזה מלמול מחאה, נדמה שכלל את המלים 'ממש לא לעניין'. החולה לשעבר עצר את השטף, הרים גבות לכיוונו של מטי ושאל, 'מה זה היה?' מישהו ענה 'שום דבר' וארוחת השישי חזרה למסלולה.

חלום ליל שבועות

כשיושבים ישראל
ועוסקים בשמחת תורה,
קודשא בריך הוא אומר לפמליה שלו,
ראו ראו בני חביבי,
ששוכחים צרותיהם
ועוסקים בשמחתי.

אף על פי כן באותו ליל שבועות תפסה עצבות בזקני ומשכה בכוח, וטמנה את ראשי בכף ידי. ויושב הייתי כנזוף בתוך עם מדושני עונג החג. ואמנם תירוצים הרבה יש לה לעצבות הזאת, אבל דימתי שבכל זאת, מעט שלטון יש לי על הרוח, לכלוא בשעת הצורך את הצער בתוכי פנימה, לפחות לאיזה זמן.

על ראש גבעת העירייה, בבית המדרש צָלָר, אל מול ארון הקודש המפואר, המוזהב, שהעלו איתם מפולין השורדים משיבת צלר שחרבה, בלילה ההוא, בהמולת כמאה וחמישים לומדי תורה שמרעימים בקולם כמו שוק תוסס – שם ישבתי ללמוד בחברותא עם שלמה בוקסנבוים. יהודי שכל כולו שמחה ועליצות. פלא מקפץ, שכשהוא לומד גמרא, זמרתו השמחה עולה ומתגברת על כל המולה ונשמעת למרחקים.

“אבנו סכינו ומשאו

שהניחם בראש הגג

ונפלו

ברוח מצויה

והזיקו,

אם בהילוכן הזיקו – הרי הם כאש.

איייי!

כמו אשששש!

שכוח אחר מעורב בה.

איזה כוח?
כוח הרוח!
איי!
אש מתלקחת בתוך הרוח!
נורא נוראות!"

בערבים, אחרי שהוא חוזר מהעבודה בבנק לאומי, שלמה מנגן בחתונות. מתופף בתזמורת. וגם אם אין הכלה נאה במיוחד ואין החתן ירא שמים ביותר, עוצם שלמה את עיניו ולובש את חיוכו הגדול ומכה בתופים בכוח ובכל ליבו, עד כי בכל חתונה – החיוך שלו הוא שיא השמחה. אי אפשר שלא להאיר פנים כשרואים עד כמה הוא נהנה. בשל כך בקשתי ללמוד איתו, אולי ידבק בי משהו מהשמחה שלו.

ענה לי שלמה בוקסנבוים במאור פנים, שכבר קבע ללמוד הלילה עם אורי רייזמן. ואני האמנתי לו. אבל בערב, כשנכנסתי לשם, ראיתי אותו יושב לבדו ולומד, וכדרכו מדרבן את עצמו בנענועי ידיים וקריאות עידוד. נגשתי אליו ואמרתי, "אני רואה שרייזמן לא בא. אז מה אתה אומר, איזו גמרא להביא?"

"בבא קמא." הוא אמר וחייך. כמדומני שחייך. אלא שמהר מאוד נואש ממני ומרוחי המפוזרת, ויצא עם אותו החיוך הקורן שלו למבואה, להכין קפה לעצמו. אחר כך שב והתיישב במקום שהתיישב ללמוד עם עצמו ועם הקפה שהכין.

בחכמה יתרה ניחן שלמה בוקסנבוים. מעבר לשמחה שלו, שהיא חכמה גדולה בפני עצמה, גם הוא יודע ששכמותי, שלא זכו להיות בעלי שמחה כמותו, כשהם נופלים לעצבות, אין להציק לנו בעצות, אלא לתת לה לאותה עצבות שתמלא את שליחותה ותלך הלאה לדרכה ותותיר מאחור את בעליה, או שתיקח אותו איתה לכל הרוחות.

גם אני ישבתי במקומי וקראתי בגמרא שלפני, ולא הצטרפו המילים למאמר שאוכל לשים כנגדי, להתבונן בו ולהשכיל. ואם עלתה בי תהייה ושאלתי דבר והסברתי דבר בפני עצמי, חשתי שאין השאלה ממין העניין, וגם ההסבר אין לו רגליים.

התפללתי ושרתי בכוונה ביני לביני, 'ותן חלקנו בתורתך', בניגון בלתי נשמע, מתופף בקצות אצבעותיי על שולי הגיליון. הרי כל אחד מישראל יש

לו את חלקו בתורה, ולמה יגרע חלקי? ! אחר כך פניתי ויצאתי למרפסת בית המדרש, ושם ישבתי ועסקתי בדברי אגדה. פרק חלק בסנהדרין, שבו נאמר שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, אלא שמיד עוזבים את אלה שיש להם חלק והולכים ומונים בהרחבה את אלה שאין להם חלק. שחיים הם את חייהם ומתים ואובדים מן העולם כאילו לא נולדו מעולם. למשל דור המבול, אנשי סדום... במיוחד אנשי סדום, נשמתם עומדת כמקל וחובטת בהם לאבדון, אבל גם דור המדבר הולך לאבדון, לדעת רבי עקיבא. ואין אני יודע אם רוחי יש לה חלק לעולם הבא או שתפרח ממני ותאבד, בעת שישוב גופי לעפר. ממרומי מרפסת בית המדרש הנישא, אני משקיף ורואה מעין נוגה תעתועים עולה מהגבעה שמעל הגן העירוני. גן עירוני נהדר היה בעירונו, שכיית חמדה ששמה יצא בכל הארץ. פרי מחשבתו של מהנדס גנים מפורסם, שמכבר נפטר מן העולם ולא יעשה עוד גן אחר כדוגמתו. רק שהעיר גדלה ונתייקרו הקרקעות והחלו לחמוד את האדמה הזו, שעליה הגן מונח. וביודעין הוזנח הגן, והצומח בו נבל והתמקמקם, ועשב פרה בו וקוצים כיסוהו. והנה מעין אור עולה מהגן ההוא ומגיהה מאחורי הגבעה, כאילו ממתין שחר להפציע משם. אלא שהלילה עוד בעיצומו, והאור המוזר הזה, לא מבשר את השחר. ככל שדעתי משגת, אין אני רשע. בוודאי לא כאנשי סדום. אבל גם צדיק אני לא, וכשאני מפשפש במעשיי, למען האמת, אין למצוא שם דבר הראוי לחיי נצח, להיות בזכותו ממשיך ומתהלך בעולם הבא ועושה את מעשיי לעולם ועד. ומאחר שחג מתן תורה היום, הוכפלה עצבותי שהרי היה לי לשכוח מעצמי ומחיי העולם הבא שלי, ולשמוח בתורה שנתנה לעם ישראל. ולשמוח עד מאוד בשיבתי בארץ הקודש, דבר שלא זכו לו אבותי ואבות אבותי. לשמוח מאוד בעם שלי ששב לארצו אחרי שכמעט ולא הותרו לו שריד. ועל כך שעלתה להם מסירות נפשם של צעירי ישראל וההיאחזות בארץ צלחה, ודומה שעל אף כל המלעזים, היא מצלחת והולכת. וכבר נמנית וגמרתי שוודאי אין זה מן הראוי שעיצבון כמו שלי, הוא ובעליו, יותרו לחיי העולם הבא. וכמו ילד ששקיק הגולות שלו נפל וכל מה שהיה בו התגלגל לאבדון, כך הייתי מיצר על הסיפורים שלי שיאבדו. ועל הדברים שקראתי אצל אחרים שהאירו את חיי, ועל דברי חכמים, שאמנם לא יאבדו עמי, אבל תאבד

האורה שהאיר ליבי כנגדם. וגם צר היה לי על שיאבדו זיכרונותיי עם ילדיי הקטנים, והזיכרונות מהם אחר שגדלו, וזיכרונותיי עם אשתי היקרה, ושלוות השגרה המבורכת שידענו יחד ברוב ימינו עד עתה. כיצד היא מפליאה לחייך בסבלנות ומחרישה אל העצבת הזו שאוחזת בי מדי פעם, ואיך אני, כנגד הדאגנות המופלגת שלה, ממלא בכל יכולתי את קולי ברוגע, ומבטיח לה, שהרי יש על מי לסמוך, וגם אם לפעמים הדברים מוקשים – נחושים אנו להאמין שהכל לטובה. וזאת על אף שאותה דאגה נוראה שלה, על פי רוב, הולכת ומתפשטת גם אל תוך ליבי.

הדאגה של אשתי היתה גואה בלילות ומתפרשת מן הבית החוצה, כמו באבן שהושלכה לטבורה של ביצה שחורה. ומהמקום שבו חדרה האבן אל לב הביצה, נפתחים עיגולים של רעד, מדויקים כמצוירים במחוגה, כנקבעים בפסק דין שאין לו מחילה. אז עולים קמטים במצחה, מעל לעיניה העצומות. מתקמט מצחה, מטרדת מלחמת קיום זוטא ומקשיים שכל יום מביא עמו. למשל כשהיא בכיתה משתדלת בכל כוחה ללמד ילדים שאינם חפצים ללמוד דברים שאינם מעניינים. ואמא שלה הזועפת, עם הפצע שלא מחלים בכף רגלה הימנית, על אף כל המשחות והתחבושות, ועוד כהנה וכהנה דאגות בחומר וברוח ופחדים הנוגעים לעצם הקיום, שאין יהודי פטור מהם.

בתחילה היא מתהפכת על משכבה להאזין אם בעלה עודנו נושם. שליבו לא דמם לפתע. 'דום לב' קוראים למוות המסתורי הזה, שבדרך כלל אין שום סימנים מתריעים על בואו. אחר כך היא מאזינה לבית החשוק, אם אין מישהו חותר תחתיו. כאותו צעיר ערבי שהתגנב לאחד הבתים בערב שבת, בלילה אחרי הקידוש והארוחה, כשעלו כולם על משכבם ואמרו קריאת שמע וחתמו ב'בידו אפקיד רוחי', ובא בסכיננו ושחט את כולם. בשנתם. אבי המשפחה, אשתו היפה ושלושה מילדיהם, עם הקטן שבהם, תינוק בן שנתיים. שחט ולא חמל. ואחרי שנחה דעתה ואין היא שומעת בחוץ אלא את הממטרות שהופעלו מוכנית באישון לילה, והן לוחשות ומתקתקות בשלווה, עוד היא מחדדת את אוזניה לשמוע אם אין משהו אחר, חותר חתירה מתונה יותר ביסודות הבית. איזה צינור דולף שממסמס את הקירות בלחות, או איזו תולעת עץ מכרסמת ברהיטים. כמה מאותם רהיטים, למשל אלה שהבאתי מבית הורי, ישנים מאוד, ומי יודע מה מצב העץ מתחת לכיסוי הצבע והפורמייקה. אחר כך היא מבקשת לקום בכדי להציץ אצל

הילדים. ורק אז היא נזכרת שעבר הזמן, והם גדלו עזבו את הבית. אז געגועים תוקפים אותה, והיא נצמדת אלי, מבקשת להירגע ממגע בעלה שנדמה לה כי הפליג הרחק בחלומו. ואם היא יראה מלעורר אותי, היא שוכבת בלא נוע במיטה ועורכת לפניה את זיכרונות הילדים, שמחותיהם וצערם, תקוותיהם המרקיעות לשמים ושברונות הלב, מחלות הילדות ורגל שבורה, ועם אלה על פי רוב היא נרדמת.

ומאחר שזיכרון אשתי היקרה עלה על ליבי, ניסיתי להתעודד באהבתה. הנה היא ישנה הלילה במיטתנו לבדה, שינה של רוגע. סבורה שבעלה לומד עכשיו תורה, בתיקון ליל שבועות, ומעלה בסברותיו ציצים ופרחים. והקמטים שנחרטו מעל לעיניה הירקרות, מרפים עכשיו אחיזתם, ומצחה מחליק בעדנה ומאיר כמצח נערה.

עם ערב, כשהדליקה נרות החג, כבר היו פניה מאירים יתר על הנרות שהדליקה. וכששבה הלילה מהשיעור של רב בית הכנסת שלנו, רב' נח שפירא, שיאריך ימים ושנים טובות, אור נוסף דבק בה מהדברים ששמעה על רבי עקיבא שכה אמר – כל הכתובים קודש, ושיר השירים קודש קודשים, ואין כל העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל. וברח לך דודי – אמרה לי בפנים שוחקות, ודמה לעופר אילים שידלג על ההרים לישב ולעסוק בתורה בליל שבועות, ובבוקר שוב לאהלך. והרי אני בוזז את הלילה בקריאת מילים מן השפה ולחוץ ואין נכנס דבר אל ליבי. ובאותה שעה מאוחרת, הרחק ממנה, על ראש גבעת בית המדרש צלר, חשתי כמו יתום קטן שנפרעו מכל נכסיו, וככזה דמיתי שכלו כל הקיצים ולעולם כבר לא אבין דבר לאשורו.

סגרתי את הספר ופניתי וירדתי לרחוב לוצאטו, שעכשיו לא נמצאה בו נפש חיה. טיילתי לאיטי במורד הרחוב כמי שזמנו בידו, או כמי שהוא תפוש בהרהורים רמים. אוויר הלילה מסוגל לעיתים להשיב את הנפש.

החנויות ברחוב הדומם היו נעולות וחשוכות ורק צרצרים היו מצרצרים עם זמזום חשמל מעמוד מתח גבוה, וגם יללה רחוקה של אמבולנס. והנה שלט בחלונה של חנות ספרים, מכריז באותיות צבעוניות: "מכירת חיסול! כל החנות בשבעים אחוז הנחה! לרגל סגירה." קראתי את השלט ונזכרתי. כיצד בילדותי, כך הייתי יוצא עם אבי בלילות שבת, אחר הסעודה, לסובב ברחוב הראשי, "להוריד את האוכל". וכמה שמחתי בשוטטות הזו שלנו. באותה שעה היה אבי כולו ברשותי, ופנוי להקשיב לכל שאלותיי. הלכנו אז

במורד הרחוב, ואני חשבתי מה כדאי לשאול את אבי שהכל גלוי וידוע לפניו. ופתאום ראינו שלט דומה לזה, בחלונה של חנות לכלי עבודה. ואני שידעתי עד כמה מתעניין אבי במקדחים ומסורים חשמליים וכדומה, אמרתי בשמחה – "תוכל לקנות פה את כל הכלים שאתה צריך בחצי חינם!" אבל אבי נתן בי מבט נזוף. "מה אתה מבין? ! אין לך מושג עד כמה עצוב השלט הזה! איזה עמל יורד פה לטמיון! אלו תקוות תלה בעל החנות בחנות שלו! כמה לילות חסרי שינה בילה בחששותיו, וכמה כסף הוציא, והכל לחינם!" עמוק נחרת בי מראה הצער בפניו של אבי על אותו בעל חנות שכלל לא הכיר. וגם זכר הבושה, כמה חסר לב הייתי שלא עלו דבריו כלל על ליבי.

הלכתי לדרכי סוחר הלאה את האבן אשר על ליבי, המכבידה והולכת. את כל רחוב לוצאטו הלכתי, עד לקצהו. שם נעמדתי והשקפתי על העיר. יער צפוף של בתים ובניינים, חלקם רבי קומות, ובכל בניין כך וכך קומות וכך וכך חלונות, ומאחורי כל חלון או שנים מתגורר מישהו. המון גדול. וכל אחד ואחד מהם, חי את חייו ואיכשהו נמצאת לו פרנסתו, כדי מחסורו ואף למעלה מכך. אמנם בטורח גדול, ולעיתים תוך כדי קשיים ואכזבות, כאותו בעל חנות של אבי, אבל רובם חיים הלאה וצולחים את ימיהם. הפלא ופלא. כמעט שקראתי בקול אל חלל הלילה – מה נפלאו מעשיך ה'. אבל שטן העצבת ערב מחשבה אחרת בליבי – שם הם כמותי, בנפשם יביאו לחמם, רומשים על האדמה, ויום רודף יום, וכל יום נדמה להם כקודמו, ואין הם חשים שזו ממקומם כמלוא הנימה – ולשם מה כל הטורח?

נשמתי מלוא ראותי מאוויר הלילה הלחלוחי, פניתי וירדתי במדרגות בית הכנסת ותיקין שעל צלע הגבעה, והלכתי הלאה משם. ופתאום מצאתי את עצמי מחוץ לעיר, ולא בעיר אחרת אלא במקום שממה, עם טרשים קרחים ורק כמה עצים בודדים נעוצים בערבה הררית. אבל הנה גם בית עקום, נעוץ למרגלות ההר הגבוה מכולם ואור בוקע משם, ואפילו קולות נשמעים ממנו, כמו נביחות עליזות.

בית מרזח היה תקוע בלב השממה, והיתה קבוצת כפריים יושבת שם ושותה. כששה אנשים בריאי בשר, חלקם שערם הלבין, וחלקם שערן בהיר וצהבהב מטבעו, והם ניהלו שיחה קולנית, וצחקו פתאום והריעו פתאום בעליצות ובקולי קולות. מישהו דקלם בקול רועם שיר עם עסיסי על רועה

צאן, שהתענג כהוגן על נערתו ואחר כך התהולל בתוך עדרו, או להפך, וכולם ענו לו והריעו בפזמון, ושוב צחקו. ואז, כמו במערבון אמריקאי, הוסטו כנפות הדלת לצדדים והוא נכנס מבעד לפתח.

הנביא הושע.

שתיקה השתררה.

זקן גבוה ורזה, במגפיים ישנים וחולצה חסרת צבע, רכוסה עד צוואר. הוא נעמד בפתח, סוקר במהירות את המקום בעיניים כחולות להפליא. אחר כך פנה לשולחן הדחוק מימין לדלת, מתנוודד וגורר את רגליו כאילו שתי כבד, או רק מזקנה.

בשלב זה כבר ידעתי שאני חולם, ועל כן לא היה פלא בעיניי כיצד בא לכאן פתאום הנביא הושע, וכיצד ידעתי לזהות אותו בוודאות.

הכפריים ליד הדלפק, שנשתתקו בבת אחת עם כניסתו, החלו לרמוז זה לזה בעיניהם. לפתע קם אחד מהם והסתובב אליו. זקן בעל כרס גדולה וכתפיות אדומות. הוא הלך, מטלטל את כרסו מצד אל צד, וקרב לשולחן שלו. אחריו באו עוד כמה. טיפין טיפין עברה כל החבורה והתגודדה ליד השולחן הזה.

הושע הרים את ידו למוזג כדי להזמין משהו. אבל ידו נשאר תלויה באוויר. זמן רב הוא נופף בכף היד כשאצבעותיו הארוכות מתכופפות אנה ואנה כמו עשב ארוך ברוח, המוזג התעלם ממנו.

“אמרנו לך לא לבוא לכאן!” אמר הזקן עם הכתפיות האדומות, “הזהרנו אותך!”

הנביא מכווץ את גבותיו העבות, מוטרד, ומגרד במרץ את הזיפים הכסופים על לחיו.

“הזהרנו או לא הזהרנו?!” מרעים פתאום הזקן בקולו בקול צווחה.

הושע מוחט את פניו בכף ידו, מכנס את גופו הארוך ומנסה בכבדות לקום, וכמעט הוא נופל. לא פשוט לשחרר את רגליו הארוכות מתחת לשולחן הדחוק. תוך כדי כך מישוהו אחר מהחבורה הזו, אחד גדול בעל גוף, דוחף עם הבטן שלו את השולחן הדחוק ומפיל אותו חזרה לכיסא. הכיסא מתהפך והושע נופל והשולחן מתהפך עליו.

אז, כשהוא כך על הרצפה, כולם בועטים בו שוב ושוב, לכל אורכו, מהרגליים עד לראש. אחד מהכפריים שלף מחיקו חצוצרה קצרה מנחושת,

התכופף ותקע לתוך אוזנו צווחה רועמת. מישהו אחר הרים את הכיסא שנפל, הניף אותו וניפץ לו על הראש. בסוף הם יהרגו אותו. אני אומר לעצמי. אבל לא בבהילות, הרי כל זה מתרחש בחלום. ובאשר לצער ולכאב, הדמות הארוכה שעל הרצפה שותקת, לא מוציאה הגה מהפה. לא גניחה, לא נאקה, שום דבר. ואני לא עושה כלום בכדי להפסיק את זה, כי אני הרי חולם עכשיו. איפה אני עומד בכלל בתוך החלום הזה?

אחרי שהתעייפו מלבעוט בו, נעמדו בשורה וירקו עליו בזה אחר זה ויצאו מהמסבאה.

“בפעם הבאה שתבוא לפה – תמות!” אמר הזקן עם הכתפיות האדומות, לפני שיצא, זוקר את אצבעו כפגיון מעוקל, לעבר הושע השרוע על הרצפה. רק אז נגשתי אליו. הפנים שלו היו מכוסות בדם והיד הימנית ממסובבת בזווית בלתי אפשרית לאחור. הוא הדף אותי ממנו בידו השניה, אחר כך נטל באותה היד את ידו הימנית וסובב אותה לכיוון הנכון. באורח פלא הצליח לקום בכוחות עצמו. לא רק זאת, הוא גם רכן והרים את השולחן והציב אותו במקומו. גם את שיירי הכיסא המנופץ אסף וסידר ליד הקיר מתחת השולחן. אחר כך שלף ממחטה מכיסו, רכן ארצה ומחה ככל יכולתו את כתמי הדם מרצפת העץ. כל העת היו גביניו העבים מכווצים במורת רוח עייפה. אחר כך, כשנאש מסילוק הכתמים שנספגו בקרשי הרצפה, קם, סב לאחוריו ויצא משם, גורר את רגליו בכבדות כשם שנכנס.

הלכתי בעקבותיו וטיפסנו לביתו שבראש ההר. כבר מפתח בית המרזח אפשר לראות את הבית הגדול, מתנשא על ראש ההר. בית הנשיא, משקיף ומשגיח על ממלכתו. אבל ממלכה אין. מזמן היא חרבה, יושביה גלו וחרבה האדמה.

ההר תלול והדרך קשה, ואת כולה הוא טיפס באותו הילוך שהלך כשנכנס למסבאה, משרך למעלה את רגליו הארוכות, וגורר את מגפיו הכבדים במעלה ההר. לא חשבתי שיצליח לטפס כך את כל ההר עד לבית. הוא נשא בקושי את עצמו, כל פסיעה שלו היתה כזו שנראה שאחריה יקרוס ויפול על ברכיו.

כשהגענו לבית, הוא נשען מתנשף על הדלתות הענקיות והן נפתחו. נכנסתי אחריו פנימה לבית הגדול. איזו תקרה גבוהה! כמו בית תפילה. ארמון חרב

וריק. למעלה, חצי כיפת זכוכית צבעונית וחצי שמים מעוטרים בשברי זכוכית. גם החלונות הגדולים, רובם נטולי שמשות. פתאום הוא הופיע עם בקבוק יין בידו ושני ספלים גדולים. הוא הלך לחלון, אחד שלם, והתיישב ליד השולחן ששם. מזג לעצמו יין ושתה. רוקן באחת את הספל. אחר כך מזג שוב לשני הספלים, ודחף את הספל השני לקצה השולחן. בשבילי.

אכן הייתי צמא והתיישבתי מולו.

ליין היה טעם נהדר. הוא הזכיר לי את ימי הקיץ של ילדותי אצל דודי, אחי אמי, בשדה עציון. בשבת היה מקדש על יין שהכין בעצמו מכרם קטן שגידל בחצר. ליין היה טעם וריח כשל הענבים שזה עתה נבצרו, אולם שלוש לגימות ממנו די היה בהם כדי לשכר.

הוא הפנה את מבטו לחלון. אי אפשר לראות דבר מבעד לחלון. רק מלבן של אור מאובק, וגם את פניו משתקפים בזוגית. הדם שהקריש על פניו סימן בהם פסים שחורים כאילו נצבעו לאיזה טקס.

"למה הכו אותך?"

"שעמום!" הוא אמר ופניו אל החלון.

"שעמום?!"

הוא נד בראשו ובכף ידו הגדולה.

"שום דבר אחר! אותם הן שנאו. שנאת מוות. אבל אני? מה אני כבר בשבילים? רק מפני שאני מזכיר אותם."

"את מי?"

"הישראלים."

"מה?"

"ישראלים."

היו פה פעם.

רצו רצו על האדמה הזאת כמו נשוכים. הראש בשמים, ידיים עצבניות, והרגלים בקושי נוגעות באדמה.

אבל הם סולקו מכאן.

אלה שורצים ומשריצים, דוחפים את הפנים לכוון ורק מחפשים שם משהו לקיבה. אף אחד מהם לא קם לזרוע שדה חדש, או לטעת משהו. מחפשים שרידים ישנים שעוד אפשר להכניס לפה. וכשנמאס להם לחפש, הם חובטים בי ומנענעים אותי, אולי יצא ממני משהו אכיל.

בסוף הם יטבחו ויאכלו אותי כמו שור זקן.
הוא צחק וחספן בכף ידו את בטנו השדופה ואמר,
”מזמן הייתי צריך למות.”

”הישראלים?!”

”אין ישראלים!”

”מה זאת אומרת?”

בסוף היתה המלחמה שבה הם הפסידו, והסיפור נגמר.
לא נשאר אחד.”

מה? ! – הרי אתה אחד מהם, אני אחד מהם, לא ככה?! ועוד הרבה היה לי
לומר לו, אבל אז החל בעל החלום לספר את סיפורו של הושע.

כזה הוא הסיפור של הושע. לפחות כך הוא סופר בחלום:

”הימים הללו ככללם, נזכרים לטובה,
והדעת ניתנה אז, שהכל רק ילך וייטב.
והיה שם מי שאמר, שימים טובים עוד יותר נכוננו לנו,
כימי דוד ושלמה ואולי אפילו טובים מהם.
השנאה כעשן תכלה, ושוב יהיו לאחד יהודה ואפרים,
אוכלים ושותים ושמחים בירושלים.”

אבל בני הנביאים מזעיפים פנים.

ואין אנו מבינים על שום מה.

מפני מה הם מהלכים ברחובות בחבורות קודרות,
סוחבים אתם לכל מקום את נבלי היין והכינורות,
ומביטים בכל בסלידה.

מה הם שוב רוצים?!

הרי אף אחד לא רעב פה ללחם,

ואין משספים בפגיונות איש את צוואר רעהו,
כפי שהרי אתם יודעים, כבר היה בעבר.

אבל הם זועפים

כי לא על הלחם לבדו אדם חי,

ויש יותר מדרך אחת להרוג.
ואולי הם זועפים מפני שהשמים שותקים.

לימודם הנחוש, פיהם שעייף ממלמוליו,
הניגונים שלהם שחוזרים על עצמם במעגלי אינסוף,
ושתיקתם המרוכזת משתעממת על עמדה,
והשמים לטושים כנחושת.
שום דבר לא יוצא שם מגדרו.
ממה שנקבע לו בששת ימי בראשית.

ואם באה מלחמה, מנצחים,
בינתיים.

ירובעם הקטן בישראל,
("הקטן" – בן יואש,
להבדיל מירובעם הראשון שהחל במהומה)
ועוזיה בירושלים.
מנצחים מפני שכך וכך.
מדלגים על ההרים והגבעות
ממשיכים בינתיים.
אבל רבים נופלים במלחמות,
ורבים מבני הדרום נעקרים מנחלות אבותיהם
הגודשת בר וממתינה לקציר,
והולכים למלחמות להרוג או להיהרג.
כי על אף הנבואה המפורסמת לאבותינו,
אודות הארץ הזאת –
כל מקום שבו תדרוך כף רגלינו,
תרעד האדמה מתחתיו כמו ים קוצף.
סוער כל הזמן ואין מנוחה.
וכך זה למן ההתחלה.
ועדיין לא ראינו את הצרעה שתניס אותם מלפנינו,
שנוכל לאכול את לחמנו בשקט.
ובכל זאת נזכרים הימים הללו כטובים,

על אף בני הנביאים שכאמור,
מקדירים פניהם בקרקע.
כולם חוץ מבארי.
נשיא שבט ראובן אשר בעבר הירדן, הוא זה ששמע לראשונה את הקול שב
ומדבר אליו.
אחרי כל אותה שתיקה מייאשת – הוא ששמע במו אותו האבר השומע
דברים שכאלה.
שני פסוקים שמע הנביא בארי בכל ימי חייו. וגם בנו הושע שמע משהו.
אבל אז שוב היתה דממה, ואיש כבר אינו זוכר מה בעצם נאמר לבארי או
לבנו. אבל די להם בכך. מי ששמע את הקול מדבר אליו, גם אם רק פעם
אחת, גם אם לא ישמע אותו עוד בחייו – יכול עכשיו, רק מזכר מנגינת
הקול, להניח את ראשו על הכר, לעצום את עיניו ולתת לניגונים להסתחרר
בראשו. כמו בשבת, אחרי החמין, היין הצונן והזמירות.
אבל הקול שב בשנית ודיבר בהושע. ואושר שכזה הרי יש לו מחיר.
”חָטָא יִשְׂרָאֵל!”
שתי מילים שמע הושע בן בארי.
מרחק אינסופי עבר הקול עד שנתגבש למשהו שאפשר לומר שכמותו
במילים. ועדיין שתי מילים, כשבאים לדון בהן, הן נאמרות בזמן קצוב,
קצר מהינף החרמש בקמה, ואחריהן תבוא שתיקה ארוכה. אולי לכל
החיים.
אבל הקול חזר שוב, ושוב. והוא נתכוון לאותן שתי המילים. בתחילה בכל
בוקר, בהנץ החמה, אחר כך גם בערב. ערב ערב, אחרי ערבית.
לא זכור עכשיו כמה זמן עבר עד שענה, עד שהבין שהקול, למרבה הפלא,
מצפה למענה. ממנו. אולי שנה חלפה. אבל בסופו של דבר הוא ענה.
”העבירם באומה אחרת.” הוא ענה.
ענה כמעט כלאחר יד. הם חטאו – קח לך אומה אחרת במקומם – כזו שלא
חוטאת.
מנין היה לו לדעת שלא כך ראוי לענות?! לתומו חשב שמדובר בפרק
בסיפור שהאינסוף מספר לעצמו. פרק על אודות עם נבחר, שלמען
העלילה, תקוות נתלו בו – שיורה במרץ צדקה ומשפט לכל העולם. לא רק
סדרי חיים שיש בהם להטיב עם הרוב הגדול, אלא צדק של אמת, שיש בו
שלווה אמתית של המצפון. ועלילה טובה צריכה הרי גם משבר, שלאחר

שייפתר באיזה מהלך בלתי צפוי, ידעו כולם לנשום לרווחה ולהבין את הסיפור בשלמותו. ובכן, למען אותו המשבר – ישנה גם אכזבה מרה מהעם הנבחר, ובעקבותיה באים עלבון ונקמה.

וגם אם מדובר בנקמה איומה ונוראה, עד שיראה כאילו מתחרטים על כל הסיפור, והכל יושמד ויאבד, וגם אם יארך הסיפור דורות, אלף שנים ויותר – מי ששמע את הקול, כהושע, יש לו ביטחון כבר מעתה, שהסוף הוא טוב. ואין זה משנה אם הוא, הושע, ישקיף על סוף הסיפור מכאן, מתחת לשמש, או שרוחו תשקיף עליו ממחוזות אחרים, או שלא תשקיף בכלל כשהיא לעצמה – די לו בידיעה שסוף טוב לסיפור. סוף נהדר באופן אינסופי שמוחק בבת אחת את כל הצער שהיה.

אבל כל אלה הם פטפוטים בעלמא. לטענת המספר אשר בחלום, מדובר באחד, בנו של נשיא שבט ראובן אשר בהרי מואב, שאבותיו עברו חלוצים לפני המחנה לכיבוש עבר הירדן המערבי, והוא, אין לו בעולם אלא הוא ואלוהיו. חי את חייו מול אביו שבשמים ואין הוא צריך עוד דבר. לא המון עם, ולא סיפורים על אודותיו. די לו בבגד ללבוש ובפרוסת הלחם אשר הוא אוכל לשובע נפשו. ומאחר שמדובר בנביא, רוב השיחות שאדם משוחח עם נפשו ודן איתה על תהיותיו – הנביא משוחח עם אלוהיו.

וכמו הנבואות הללו, הכתובות בספרים, שגם אם הן נאמרות מפי הנביא בלהט נחוש ובשפה נהדרת – באמת על פי רוב אין לדעת אל-נכון אימתי יתקיים כל זה במציאות. אימתי למשל יהיה בן לשרה ולאברהם, ואימתי ירש זרעו את הארץ ויאחז בה, ומתי יצאו כבד בני ישראל סוף סוף ממצרים, ומתי נכון יהיה הר בית ה' בראש אחד ההרים וכולם ינהרו אליו בצוותא. – אין לנו אלא לשים מבטחנו שכך אכן יהיה, כשיהיה, ובינתיים לחיות הלאה את חיינו. כך סבר הנביא דנן. שמע מה ששמע וחי הלאה את סדרי חייו. והיה האיש הזך הזה סובב ומתהלך על פני האדמה כמהלך בתוך עצמו, משקיף דרך חרכי עיניו הצרות, ומביט החוצה מעט ככל שיידרש בכדי שלא יופרע יקום זה שבתוכו.

מתוך כל אלה ענה מה שענה, כשהופרעו דיוניו עם האינסוף באותן שתי מילים מטרידות, שאין לו לדעת מה לעשות בהן. ומה יעלה על הדעת, שהוא, הושע, יכול להחזיר בתשובה את העם שחטא? ! כמה? באגרופיו? ! במועל פיו? ! בחריפות מילותיו? ! מי בכלל מקשיב לו? !

אבל, אחרי איזו שהייה של זמן תנ"כי, חוזר הקול ומצווה עליו לשאת אשה, זונה.

ולא ידע המספר בחלום לספר מה עשה הצו הזה בליבו של הושע. אבל מה שנאמר עד הנה, נותן אולי מקום לדמיון. ומי שחושב שלא ניתן לסרב לקול הנפלא של ההוא, ימתין להמשך הסיפור.

נשא לאישה את גומר בת דבליים הזונה, ונולד להם בן, והקול דיבר וקרא שמו "זורעאל". אחר כך נולדה בת ואחר כך בן נוסף. לבת צֹה לקרוא "לא-רוחמה", ולבן השני "לא-עמי". ולא נאמר איך קראה להם אמם, שהמספר רומז שלא חדלה ממלאכתה הראשונה, אבל הושע, שסבר לתומו שאמנם הוא אביהם, קרא לילדיו כפי שצווה.

אחרי כן, בזמן תנ"כי שלא נכתב כמה הוא, כך וכך שנים, ואין לדעת כמה, רק שיוכן שזמן חלף עד שהורגל הנביא במצבו החדש, להיותו איש משפחה חי ונושם ומשתקע בהרגלו הזה יום יום, עד שנעשה לחלק ממנו – ובכן אחרי כל אלה, בא הצייוי – 'גרש את האשה הזונה'. ושוב לא סופר על מה שהתרחש בלב הנביא, רק שלא כאביו הקדמון, הוא נפל על ברכיו ובקש לא לעקור את האשה הזו. יתר על כן הוא עמד ואמר – לא אוכל לגרשה! לא עכשיו, אחרי כל השנים והאמון והילדים, ואולי גם האהבה.

וכמו במענה הראשון שלו, מאיפה היה לו לדעת שדווקא זוהי התשובה הנכונה? אבל הוא לא כמותם נביאים שנשאלים מלמעלה וזורקים את השאלה חזרה למעלה – 'אתה ידעת'. הושע ענה, וכמו חיוך נשפך עליו מלמעלה ונגלה לו פתאום הלחן של שיר השירים אשר לשלמה.

מי היה מאמין?! רצה אלוהיו להתגלות כאן כמאהב. לתת אמון ולהיות נאמן. לאהוב ולהיות נאהב. והסיפור הקשה הזה, מי היה מאמין?! הוא סיפור אהבה.

הוא עצם את עיניו ושמט את ידיו לצדדים, אבל אני מזגתי עוד יין לספל שלו.

"אני הייתי זה ששמע!" הוא אמר כמתנצח עם בעל החלום. "התייאשו כולם, כבר לא היה מי שישמע. כל כך הרבה זמן, שכבר עלו עשבים בלב. שדות של עשבים שוטים, ורק הריח שלהם כשהם נרטבים בטל, והלחש כשהם מתכופפים ברוח.

כן.

שירה.
 הרוח בעשבים שבלב.
 שבראש.
 לפעמים כמו שירה.
 אבל לא נותן מנוח הגעגוע לדיבור.
 אין בעולם עוד דבר כזה!
 והדיבור היה אלי!
 לא שירה, ולא עשב רטוב, אלא אי נחת פשוט ששומט את האדמה מתחת
 לרגלים.
 'חטא ישראל!'
 ואני אומר – חטא?!
 חטא?!
 קח לך מישהו אחר!
 אם יש מישהו אחר.
 אם תמצא.
 והרי לא תמצא.
 אלה פה, הם שלך, וזה הכי טוב שיש! אין יותר טוב! בכל מקום רק בהמות
 לועסות עשב."
 "אבל!" הוא צעק פתאום ודפק את הספל הריק על השולחן. "כשהיא
 הלכה הכל נעלם. לא רק המילים, מנגינת הקול נמחקה! כאילו לא היו
 דברים מעולם. כאילו לא שמעתי, מה שאני יודע ששמעתי! כמו שאני אני,
 כך אני יודע ששמעתי!"
 "מי הלכה?"
 "הזונה."
 "למה?"
 "לא יודע!"

"אתה רעב?" הוא שאל פתאום והזדקף. "אתה אורח וצריך להאכיל
 אותך!" אמר ומחט את פניו בידו הגדולה, אחר כך גרד במרץ בזיפי לחייו.
 כל העת היה ממלמל לעצמו, כאילו הוא לועס משהו. קם ממקומו, והחל
 להתרוצץ במרחבי קומת המבואה של הבית הגדול.

לא עזר זה שמחיתי, שבאמת אין צורך – הוא רץ בבית הגדול והחרב לחפש אוכל בשבילי, מתרוצץ על מרחבי רצפת השיש הרבודה בשברי זכוכיות, נזרק לכאן ולכאן, כאילו הוא מטלטל בספינה בים רועש. עכשיו הוא מפשפש בארון שמעל האח הנתון. רק קרעי נייר ובר התעופפו משם. הוא המשיך לרדוף בחיפושיו בין החדרים הריקים.

אני נשארתי לשבת במקומי ליד החלון, מתבונן בו רץ בחדר כקודח. לקומה השניה כבר לא יעלה מכאן. אמרתי לעצמי. שני גרמי מדרגות האבן לקומה השניה, נראו כמו משהו שלא יצלח עוד לטיפוס. הגרם המזרחי עם עלי העשב העולים מבין מדרגותיו, היה נוטה על צדו כספינה טרופה. והגרם המערבי תולה ראשו בחלל, גדום, קצת למעלה מאמצעו, וחסרו בו שלוש או ארבע מדרגות. סדקים רחבים נראו ברצפת מסדרון הקומה השנייה, ומכמה מהם הציצו קורות ושברי קורות.

מזווית העין, ראיתיו פתאום יוצא את הבית. הזדרזתי ויצאתי אחריו. בחוץ נשבה רוח קרה ושערו הדליל התנופף מעל לראשו כשלהבת לבנה. מגרש גדול היה בחזית הבית. מעין שדה שומם, רק עשב וקוצים. ואולם כפריים רבים מלאו את החלקה הזאת.

מאין באו כל אלה לכאן? משפחות שלמות עם זאטוטיהם, בניהם ובנותיהם, היו רבוצים על רגבי השדה הזה, נוברים ומהפכים בו בידיהם ומבקשים נואשות דבר מה לאכול. כמה צעירים, נערים ונערות, היו תלויים על שדרת העצים שבקצה השדה, מחטטים בידיהם בין הענפים. הצצתי אל תוך כלכלה פרומה שהביאה איתה משפחה אחת. בתוכה ראיתי רק שני רגבים חומים, לחים.

הוא רץ ביניהם בעצבנות קדחתנית, כאילו הוא נזרק קדימה בתוך אותה ספינה מטלטלת, כשכל העת ראשו שמוט על חזהו ומבטו נעוץ בין הרגבים. בכל מקום שעבר, חדלו הכפריים מחיטוטיהם, הרימו עיניהם ונעצו בו מבטים קשים.

לפתע רכן ארצה, שלף משהו מתוך האדמה וטמן במהירות בכיס המעיל. מיד רץ בחזרה אל הבית. לפני שנכנס פנימה, התחרט ורץ לימין הבית. שם שלף פתאום, בתוך כדי ריצתו המשונה, פח קטן מתוך ערימת גרוטאות, אחר כך נפל פתאום אפיים ארצה ליד בור מים קטן, תחב לתוכו פנימה את הפח הקטן, ביחד עם כל זרועו, ומשה משם מים מלוא הפח. רק אז שב אל

הבית והניח את הפח ליד האח, טמן ידו בכיס והוציא מה שמצא בחוץ, והשליך פנימה לתוך המים שבפח.
"מה זה?" שאלתי.
"מרק."

הוא אמר, ושב להריץ את עצמו בחיפוש אחר עצי הסקה בשביל האח. הצצתי אל תוך הפח. תפוח אדמה של ממש, אחד, לא גדול, נח שם עם קליפתו בתוך המים הבוציים.

מתוך אותה קדחתנות, שוב הוא נס מהבית החוצה, קטף מהרצפה מגל יד שהיה מושלך שם, ועם המגל בידו הסתער על הצמחייה הקוצנית בחלקה שמאחורי הבית. קוצר ממנה חומר בעירה לבישול המרק שלנו.

כהרף עין ביער כברת אדמה מקוציה ועשביה, וערם הכל בערימה גבוהה. כל זה בשביל המרק? תמהתי, ואולי אפילו שאלתי בקול. אבל באותה קדחתנות רועשת הוא כבר הניף בין זרועותיו את חבילת הקציר הענקית ומיהר אל הבית.

רצתי אחריו, וכשנכנסתי פנימה כבר עמד מול האח והיה דוחס לתוכו בכוח את כל ערימת הקוצים. חלל האח היה קטן מלהכיל את הכל, אבל הוא לא ויתר. דחף בידיו וברגליו ונשען בגבו, עד שהכל נדחס פנימה.

גיחכתי. והיכן יתבשל הפח הקטן עם המרק? על הארובה שבגג? ואולי שכח מהמרק, וכל דעתו עכשיו נתונה לאש גדולה עד מאוד שתבער באח.

ואכן הוא הצית אש. לא ראיתי מאין נמצאה האש. באותו רגע דימית שהקדחתנות התזזיתית שלו, חיככה את עצמותיו אלה באלה ומתוכן יצא הניצוץ. בכל אופן הופיעה האש בידו והוא השליך אותה על הגדיש ואש גדולה עלתה מתוך האח, פרצה החוצה וליחכה את הקיר. ענן עשן עלה, והוא צמח, גדל והתעבה ומילא את כל הבית.

בהתחלה ראיתיו מחייך מתוך הענן. כהיה כל זה לרצונו עד מאוד. אחר כך כבר לא ראיתיו ורק שמעתי את קולו משתעל ונחנק בעשן.

לפתע מצאתי את עצמי עומד מחוץ לעשן ומחוץ לבית. עמדתי והסתכלתי כיצד ענן סמיך עולה מפתח הבית ומחלונותיו. גדל ומתעבה, מפעפע מתוכו תפיחות עשן עבות ושחורות, ומאיים לבלוע בעשן את כל הבית הענק. המראה המופלא הזה, השכיח ממני את הדאגה לשלומי של הנביא שנותר בפנים בתוך סערת הענן השחור. והרי כל זה קורה בחלום, שיננתי

לעצמי, ומלבד זאת, עמודי עשן וערפל עשויים בשביל נביאים לבוא בתוכם, אולי אין הם מזיקים להם כשם שהם מזיקים לנו. עוד אני תוהה ודמות קטנה הגיחה מפתח הבית, מתוך הענן. והיה האיש הקטן הולך לאחוריו, גורר את הנביא המעולף מהבית החוצה. כמו גמד הגורר עץ גדול כרות, ומושך אותו בענפי צמרתו – כך הם נראו כשעברו על פני. לרגע נעצר האיש הקטן, ומבלי להניח את משאו הגדול, נתן בי מבט, שיש בו שמץ נזיפה. "נו, תתפוס ברגליים." הוא אמר.

עשיתי כמצוותו.

משא רגליו של הנביא היה קל עד מאוד, כאילו עשויות רגליו מאותן עשבים שקצר קודם לכן, או מקני קש חלולים. כאילו התרוקן גופו ונותרה רק מעטפת דקה. ובאמת אחזתי בזהירות ברגליו, פן ישברו הקנים הללו ויתפוררו בידיי.

גם האיש הקטן, דומה שלא חש בכובד המשא ושום מאמץ לא ניכר בפניו. הוא תפס בנביא תחת לאצילי ידיו ומשך הלאה, כשראשו פונה בזווית רחבה הצידה ולאחור, בוחן את הדרך וכאילו מצביע עליה בזקנקנו הקטנטן המזדקר.

כך התקדמנו במהירות בחלקת תפוחי האדמה. כבר אינני זוכר אם עוד היו שם הכפריים המלקטים. הדעת נותנת שהיו, ויש להניח שגם כעת נעצו בנו מבטי שטנה, אלא שאנחנו לא נתנו דעתנו עליהם.

הגענו אל קצה השדה ומשם הורדנו אותו בזהירות בצלע ההר עד שהגענו לפתח מערה.

מערה חצובה בצלע ההר, אולם מבואה נאה בפתחה. מבואה מחופה בשיש לבן ובמרכזה דלת רחבה מעץ ממורט ופיתוחי ברזל עדינים על ציריה ועל כפות המנעול, מגולפים כעין כפותיו של ארי.

האיש הקטן הניח בעדינות את משאו על הארץ, פשפש בחיקו ושלף משם מפתח. מיהר ופתח את הדלת, ואנו נשאנו את הנביא פנימה אל תוך המערה.

תוך המערה נראה כמקום מגורים נוח, אפילו מהודר. רהיטים מגולפים מעץ ושטיחים נאים על כל הרצפה. ואפילו תמונות תלויות על הקירות הישירים והנקיים. ציורי שמן, פורטרטים מזוקנים מוארים באור אפלולי, וכמה ציורי

נוף. אור נעים האיר את המקום ממנורות נחושת שהיו משתלשלות מן התקרה. נשאנו את הנביא אל תוך המערה פנימה, דרך פרוזדור מואר כהלכה, שגם הוא היה מחופה לכל אורכו בשטיח עבה ורך. עד שסימן לי האישי בראשו ונכנסו בחדר אחד. אחד מכמה חדרים שחלפנו על פניהם. כולם חצובים בצלע ההר.

זה היה חדר גדול ומיטה גדולה בטבורו, מכוסה בכיסוי קטיפה כחול. חלון גדול על קיר החדר פנה החוצה, אל העמק ואל ההרים שמעבר לו. ביד אחת הסיר האישי הקטן את כיסוי הקטיפה וביד שניה הניח בעדינות את הנביא על גבי המיטה הרחבה. גם אני הנחתי על המיטה את קני הקש הארוכים של רגליו.

"חכה פה." אמר האישי הקטן ויצא מן החדר באותו הילוך מתון שלו. הנביא היה מוטל על המיטה הגדולה, כמת. פיו פעור ואפו הגדול מזדקק לתקרה. נעצתי מבט בחזהו ובקשתי שם איזו תזוזה של נשימה. במהרה חזר האישי הקטן ונכנס אל החדר, נושא בידו צלוחית מלחי הרחה. הוא ניער את הצלוחית נער היטב, קרב אותה לאפו הגדול של הנביא ופתח את הפקק.

מיד נקרעו עיני הנביא לרווחה, והוא הזדקף וישב על המיטה. אז פצח בשיעול מתמשך, מחריש אוזניים.

האישי הקטן עמד דום לצדו, הצלוחית אחוזה בידו ועיניו עצומות בריכוז, כאילו הוא מקשיב בכל מאודו לצווחת השיעול הזה, מבקש לדייק מהצליל מידע בעל חשיבות. אני דימיתי לראות ענני עשן קטנים נמלטים מפיו בכל שיעול.

לבסוף תם השיעול בבת אחת, כשם שהחל. מאחר שאני עמדתי מולו, נעץ בי הנביא את עיניו הקרועות. אחר כך נעץ אותן באיש הקטן. אחר כך מחט את פניו בכף ידו הגדולה, וביקש לקום מן המיטה.

האישי הקטן סייע לו לקום, נטל את זרועו והוביל אותו מן החדר אל חדר האמבטיה. שם פשט ממנו את בגדיו שהיו ספוגים בעשן, והורה לו להיכנס לגיגית חרס גדולה. אני הסבתי פני הצידה לעבר חלון קטן וגבוה שניבט אל פיר אפלולי. האישי הקטן פשט מעל עצמו את הז'קט השחור שלו שהיה דומה למעילים של באי בית המדרש צלר, רק אמרתו היתה מעוטרת ברקמה פרחונית, רקומה בחוט של כסף. הוא קיפל במהירות את שרוולי חולצתו

הלבנה, תוך כדי שהוא מראה לי באצבעו על גומחה ליד הקיר שאד היה עולה ממנה. מעין באר מהבילה מרותחים.

“בבקשה תשאב חמים.”

שלשתי את הדלי אל הבאר שהיתה עמוקה עד מאוד, ושאבתי מלוא הדלי מים רותחים. הוא ערב בהם מעט מים קרים מכד שהיה למרגלות הגיגית, נטל ממני את הדלי ושפך על ראש הנביא. הנביא נשם בקול נשימה מופתעת, ואחר כך צנח ראשו על חזהו. “עוד חמים.” אמר לי. ואני שאבתי והוא ערכב ושפך. כך חזרנו שוב ושוב, עד שנמלאה הגיגית ואפילו גלשה על גדותיה. אז נטל מברשת, ובמתינות מהורהרת שפשף האיש הקטן ברכות את גבו הלבן מאוד של הנביא, שהיה מהביל מאדים. והיה הולך ומשפשף בעדינות בסבון ריחני, כמלטף, את ראשו, וחזהו, בתי שכיו וזרועותיו. אחר כך הניח את המברשת, ואצבעותיו הקטנות בחשו בורית בשער ראשו הדליל הלבן, מעסות את הסבון אל עור הקרקפת, עד שתלולית של בורית מבעבעת בועות התנוססה מעל לראשו של הנביא. אחר כך שב ושטף את הכל. הקים את הנביא על רגליו וניגב אותו באותה מתינות דקדקנית מכף רגל ועד ראש. ואני שוב הסבתי את פני, אולם לא יכולתי שלא להתפעל כיצד כל מה שעשה, עשה כאם רחומה המטפלת בבנה הקטן. לבסוף שלף כתונת פשתן לבנה, והלביש בה את הנביא. אחר כך נטל את ידו והוביל אותו בחזרה למיטה. חזר והשכיבו וכיסהו בכיסוי הקטיפה הכחול. הנביא נענה לכל בשתיקה מתמסרת, הידק את השמיכה אל מתחת לאפו הגדול ועצם את עיניו.

האיש הקטן רמז לי באצבעו לבוא אחריו, ויצאנו את החדר חרש, קול צעדינו נבלע בשטיחים הרכים.

הלכתי אחריו במסדרון עד לפנייה. משמאל היתה חבילה גדולה חוסמת את חצי המסדרון. והיתה החבילה מכוסה מכל עבריה בסדין בד לבן גדול שגלש ונסרך על השטיח.

“מה זה?”

האיש הקטן עצר את הילוכו, שלח ידו ומשך בבו וגילה מה מתחתיו. פסנתר.

אפילו לא צ'מבלו. פסנתר פטישים של ממש, כמו בימינו. חום כהה, מבריק, כמו הפסנתר הרוסי שיש אצלנו בבית. הילדים נגנו עליו עד שגדלו ופרחו מהבית והשאירו אותו דומם בסלון. מדף מפואר מדי לספרים.

"פסנתר?"
 "כן. הוא אמר, "לא רק יין צריך נביא בכדי להתכונן, הוא צריך גם מנגן."
 "ומי ניגן?"
 "הוא בעצמו."
 "לחנים משל עצמו?"
 האיש הקטן משך בכתפיו.
 "ניגונים מוזרים. לא משהו שאפשר לזמזם בפה. מנגינות שחוזרות על
 עצמן שוב ושוב. לפעמים עם שינויים קלים."
 "אוכל לשמוע אותו מנגן?"
 הוא נענע ראשו, "הרבה שנים שהוא כבר לא מנגן."
 פתחתי את מכסה הקלידים והעברתי עליהם את אצבעי. הצליל היה טוב,
 והפסנתר כמדומה מכוון.
 "אתה מנגן?" הוא שאל בהתעוררות.
 "לא, אבל אני יודע לשמוע שהפסנתר מכוון."
 "כן, אני מכוון אותו כל יום שישי. גם אני לא יודע לנגן, אבל אני יודע
 לכוון.
 אני אוהב שהוא מכוון."
 אז הגענו למטבח.
 שם הורה לי לשבת ליד השולחן. על הכיריים רתח ובעבע תבשיל שהפיץ
 ניחוח טוב. על שולחן, ליד מטחנת התבלינים, היה ספר תהילים עב כרס.
 לקחתי אותו לידי והצצתי לתוכו. "למנצח על יונת אלם." המזמורים היו
 כתובים ביד, על דפי קלף, באותיות כתב גדולות ועקומות.
 "התכוננתם לאכול מרק, לא כך?" הוא שאל. לא ידעתי מה לענות אבל הוא
 לא חיכה לתשובה.
 "הנה מרק עדשים." אמר ומילא בתרווד מן הסיר לצלחת עמוקה, הטביל
 בצלחת כף גדולה והניח את הצלחת למולי. תוך שהוא מתיישב בראש
 השולחן, קרב לעברי סלסלת נצרים ובה פת גדולה. קמתי ונטלתי ידיים אל
 תוך קערת החרס שעמדה ליד הסיר המהביל, וכששבתי לשולחן כבר מזג
 לשנינו יין בגביעי כסף.
 ברכתי המוציא, קרעתי כזית מהפת והטבלתי במרק הנהדר. כך טעמתי
 משניהם כאחד. רק אז פתח האיש הקטן והציג את עצמו.
 נחונייה שמו.

"אני..." אמרתי תוך כדי לעיסה ובליעה, אולם הוא הרים שוב את אצבעו הקטנה.

"אני יודע מי הוא." הוא אמר, "לפחות אני יודע כל מה שנחוץ לדעת עליו.

רק זאת אין אני יודע, מה הוא מבקש פה?"

מה לומר? הרי לא במתכוון הגעתי לכאן.

"מה הוא מחפש בבית בארי? מה לו ולנביא?" הוא חזר ושאל לנוכח שתיקתי, בקולו המתון והצרוד, אולם גם איזו נוקשות שמעתי בתחתית קולו.

קצת חששתי מאותה נוקשות, ומלאתי את פי במרק ולא הוצאתי דבר מפי. "כך." אמר נחונייה לבסוף. "אין דבר. מאחר ובא לכאן – הוא אורח רצוי, וביתנו ביתו."

הנהנתי בראשי לאות תודה או שאמרתי תודה גם בפי.

"רצונו שנעשן?" הוא שאל והביא לשולחן שתי מקטרות גדולות עשויות עץ שחור, גדושות טבק זהוב בעל ריח מתוק.

שוב הנהנתי ושמחתי שמחה גדולה. תאוות גדולה לעישון אחזה בי. כמה נחת רוח היתה לי ממקטרתי בעולם העירות, עד שגזרו בעולם איסור על העישון, שהעישון מזיק ואפילו מסוכן לריאות. כמה נחמד היה לי העישון שהיה מסדיר לפני את עולמי הטרופ ומיישב עלי את דעתי, וכמה צער טורד גרם לי אותו האיסור. והנה בחלום הזה, נמצאים אנו הרבה לפני האיסור, ואולי אפילו לפני גילוי הטבק, אולם בחלום אפשר לזכות גם לדברים שאין זוכים להם בלא חלום.

בשמחה גדולה נטלתי ביד אחת את המקטרת, וביד השניה קיסם דולק שהעביר לידי, הצתתי את המקטרת ושאפתי מלוא לוגמי.

כך שאפנו ונשפנו, נחונייה ואני בשתיקה, כשני קטרים עצלים, עד שעמוד העשן מילא את החדר. אז, מתוך העשן, סיפר לי את סיפורו. וצר לי מאוד שלא נשתייר בידי מהסיפור הגדול שסיפר אלא מעט שבמעט. דומה שהנאת העישון, ולגימות היין שהיינו לוגמים מדי פעם בתוך העישון, גרמו לי להאזין בלא לחרות רשמי הדברים בליבי.

רק זכור לי מעין זה:

שנים רבות היה נחונייה משמש בבית בארי, הוא ואביו לפניו. ברבות השנים הוביל את אדונו בשיבה טובה לקבורה, והמשיך לשמש אצל בניהם ובני בניהם. וכולם היו מתקיימים ברווחה בעבר הירדן, ופניהם לירושלים. והיו

עובדים ככל יכולתם את אלוהי אבותיהם, אשר שב ונגלה לנביאייהם הגלעדיים. "עד שבא הכורת וכרת, והעץ יבש, ועליו שקמלו נושבו מכאן לארץ גזירה." במילים נמלצות אלה תאר נחוניה את גלות שבט ראובן ושאר מתנחלי עבר הירדן המזרחי.

עוד סיפר לי נחוניה באותו הלילה על הימים שבהם היתה נבואה שורה בעולם. ואולם עוד פחות אני זוכר מה שסיפר על כך. גם מפני שאין ביכולתי, בוודאי כעת, כשאני ער, לתאר לי את מצב הרוח בעולם שכזה, שבו האינסוף שורה מסביב באופן די נהיר, ומתקשר עם יצוריו בשפתם. וגם מפני שכשסיפר על כך, נעשה קולו שקט ואיטי מאוד, ובא לאוזני מתוך עשן המקטרת שלו, וכאילו לש את המילים הללו בלשונו מתוך העשן.

מסתבר, כך נראה, שלא רק הנביאים ובני הנביאים ותלמידיהם – גם האחרים, גם מי שלא זכו לשמוע, בכל זאת שמעו משהו, כי איזה שיר מן הקול היה מהדהד בכל אשר תפנה. ותיאר לי אז נחוניה מה שמעו אלה שלא שמעו, ומה ראו גם אלה שלא הראו להם, ומה ידעו בליבם, גם אלה שלא גילו את אוזנם, כמותו. ואפילו פה, בעבר הירדן המזרחי, הרחק מההר והבית.

"ואותם אלה שלא שמעו," שאלתי, "מדוע לא עשו מה שנחוץ בכדי לשמוע?"

הוא הביט בי מופתע, כאילו אמרתי דברים שלא יעלו על הדעת. "למשל אתה, למה די היה לך להיות משרתם של נביאים. למה לא עשית מה שצריך בכדי להיות בעצמך נביא?"

הוא נבהל מדבריי. "מה עלה על דעתך?! מדובר בדבר של מה-בכך?! לא כל אחד יכול לקבל נבואה. צריך להחליט לצלול במים האלה ולא להוציא יותר את הראש, עד שטובעים או מתחילים לנשום מתחת למים."

אחר כך תלה בי עיניו וחייך אלי בסלחנות עם שמץ חמלה, אולי בגלל הכבוד שתליתי בו, שהחשבתיו מסוגל לנבואה.

"אילו הבלים! הרי אין מדובר בשירה שאדם בודה מליבו, מדובר בנבואה!"

אז עצם את עיניו וקרא לאט ובכוונה:

"ואהי להם כמו שחל על דרך אשור.

אפגשם כדוב שכול.

ואקרע סגור ליבם,

ואוכלם שם כלביא
 חית השדה תבקעם.
 נורא ואיום ! את זה הוא התנבא. מי עוד יוכל לומר מילים שכאלה ? !
 לשכמותינו לא נותר אלא לקרוא תהילים לפני השינה.
 "תהילים ? !"
 "כן, תהילים. אל יהא הדבר קל בעיניך."
 הוא עצם את עיניו והניח את כף ידו הקטנה על ספר התהילים הגוך,
 הכרסתן, שעל השולחן, ואותו חיוך קטן לא מש מפיו, אפילו גדל מעט.
 "אני קורא תהילים" הוא הכריז בעיניים עצומות, כקורא מהספר הסגור דרך
 כף ידו המונחת מעל גבי הכריכה.
 "מזמור לדוד,
 הברו לה' בני אלים !"
 ואז אני מצפה לבני האלים, שומעי הקולות, שישובו לכאן.
 'קול ה' על המים, אל הכבוד הרעים, ה' על מים רבים.
 קול ה' חוצב להבות אש. חושף יערות',
 מרים באוויר את כל חולות המדבר...
 ובתוך עמוד החול, בא מבול לשחת.
 פחד אלוקים !
 אז...
 'קול ה' יחולל אילות'.
 אתה שומע ?
 אילות !
 הרוח שורק לאילות,
 והן מחוללות !
 מי היה מאמין ? !
 הוא אמר והרים את שתי כפות ידיו ועוד עיניו עצומות, מצביע על האוויר
 כאילו רואה דרך עפעפיו העצומים את מחול האילות.
 "תראה אותן !
 בתוך המבול,
 בתוך חורבן העולם – מחוללות אילות !

חגות במעגל על פני המים, עצומות עיניים, טסות באוויר, רטובות מהגשם, ברגליהן הדקות בוחשות כוכבים ומזלות, והן חולמות על מה שהיה ומה שיהיה... לעתיד לבוא..."

"ומה עכשיו?" שאלתי.

הוא גלגל את עיניו אל החדר ששם ישן הנביא ופרש כפות ידיו לצדדים.
"הוא היה האחרון, לא יהיה עוד אחריו."

הנביא האחרון? ! הרי יהיו אחריו עוד כמה וכמה נביאים...

אבל הוא תקע שוב את המקטרת בפיו ומלמל,

"הישראלים הופרחו מפה כמו אבק וגם הוא לא ישאר."

תביט בשמש. אני הרי זוכר אור אחר לגמרי. בילדותי. אור יקרות רענן. השמש הזאת תכבה, וגם הירח בלילות הולך וקטן. והאדמה מתייבשת, גשם של ממש כבר לא ירד עשר שנים לפחות, וכבר אין מה לאכול.

רעב גדול עומד להגיע, רעב שלא היה כמותו."

גלגלתי אני את עיניי אל המזווה שלו, בעומק המטבח, שגבעולי שום היו מבצבצים מפתחו, ועיגולי דבילה שמנים היו תלויים שם מעל חביות מגופות.

"זה, מאז. שמרתי. אני מתכוונן ככל יכולתי. אבל גם זה יגמר עד סוכות, אם הם לא יחמסו הכול קודם לכן."

ובאמת רציתי אז לספר לו, לנחונייה, על אבי. ולומר לו שרעות קשות מאלה שניבא הושע, כבר ידע אבי על בשרו, ואמנם לא אמר שירה על הרעות, אבל מתוך התופת שבה השמידו את הוריו כטפילים מדבקים, וכמעט המיתו גם אותו עמהם, מתוך כך עלה אבי לארץ ולחם את מלחמותיה ובנה בה את ביתו. והנה אני, בנו, מתהלך בעבר הירדן המערבי ולא כבתה לי השמש וגם הירח עוד מאיר מעל לראשי. אבל ידעתי שאין אני רשאי להשיח עמו על העבר של בית אבי, שלגביו הוא דבר שלא בא לעולם.

גם על האישה הזונה סיפר נחונייה. גרסתו לא היתה שונה בהרבה מסיפורו של בעל החלום. מלבד מעט נופך אישי. נחונייה התנגד לנישואים האלה, בכל כוחו הצנוע. עד כי הוכרח להודות על ספיקות שעלו אז בליבו ביחס לנביא שלו.

לא יתכן כדבר הזה! לא יתכן כי מהאינסוף ברוך הוא, שאינו גוף ואינו בעל גוף, ובלתי בעל תכלית – יצא צו שכזה לאדונו הזך והטהור!

הוא סיפר שהנביא לא היה מזועזע כמוהו. לא שלא הופתע, אפילו הופתע מאוד, אלא שלא ראה את הדבר כניסיון שאי אפשר לעמוד בו. וגם זה, אי הזדעזעותו, עורר בנחונייה הרהורים נוגים, שמא שגגה נפלה בהבנת הדברים. שגגה חמורה באשר למה שנאמר, ולמה שמצפים משם. הוא דיבר על ליבו על כך שיש להבין את הדברים באופן סמלי. לחלום אותם כחלום נבואי. לחלום!

יש שדברים נאמרים בכדי להיאמר, שיחרטו בלב. לממש אותם בחיים, כלשונם, זה חילול השם! פשוטו כמשמעו! אבל לא שמעו בקולו. גם אחר כך, כשנאמר לגרש, הוא רָמַז שהנה – הרי לא כך אמר? ! רמז בעדינות ולא אמר, חס ושלום בפיו, בעזות מצח. הנה, ניתנת אפשרות לתקן, להעמיד דברים על אמיתות כוונתם. אבל אבוי! כשאבן נבעטת במדרון אין כבר הרבה מה לעשות עד שתגיע לתחתית. הנה אחרי שהחציף והטיח דברים כלפי מעלה למענה, דווקא היא זו שקמה והלכה.”

”הלכה?!”

”לא מיד, אבל קצת אחר כך, קמה הזונה והלכה לה. לקחה את הילדים והלכה.”

”למה הלכה? לאן?”

נחונייה לא ידע להשיב. רק חייך חיוך שיש בו יותר משמץ בוז. ”מי שלא מצוי בדברים האלה, איך ידע מה בליכה של אישה שכזאת? ! רק שלא הועילו השמים בתקנתם, ואת המעוות לא ניתן עוד לתקן.

הוא התרוצץ בצער וגעגועים כמי שספינתו נטרפה בים. הלך בהרים וצעק כמשוגע. צעק את השם שלה ואת שמות הילדים. וכשלא נענה, נשבר ליבו. צל מהלך נהיה ממנו, החל הוא לשקוע, והכל שקע איתו.

כשראיתי אותו כך, גם אני אבדו עשתונתי והתרוצצתי גם אני בחיפושים אחרי הזונה. שלחתי אנשים לצפון, שלשם אמרו שהלכה. עד לקצה ארם שלחתי אחריה. חצי ממון המשפחה הוצאתי בחיפושים. אבל זו היתה

כמובן שטות. מי יכול למצוא אישה זונה אחת, בעולם מלא בָּזוֹת? !”

שתיקה נפלה בינינו. וזמן מה היינו שותקים, מוצצים עשן ולוגמים יין בדממה, עד שפתחתי אני ושאלתי:

”למה הם מכים אותו?”

”שוב הרביצו לו למטה.”

הנהנתי.

”זה הוא שהולך לשם בכדי לקבל מכות.”

הרמתי גבות בתמיהה.

”בכדי להרגיש משהו.” הוא ענה ושמט את המקטרת מפיו. ”אם לא משהו

אחר, אז כאב.”

”הם אמרו שיהרגו אותו אם יבוא שוב.”

פתאום נשמעה דלת נטרקת בתוך הבית. נחוניה נודעק ממקומו ומיהר לעבר הקול. הלכתי אחריו במסדרון. דלת חדרו של הנביא היתה פתוחה ומיטתו היתה ריקה.

המשכנו הלאה עד לקצה המסדרון, שם היתה דלת צרה וגם היא היתה פתוחה. נחוניה יצא מבעד לפתח ואני אחריו. היתה זו דלת יציאה מהבית אל שן סלע שהזדקר מצלע ההר. מעין גזוזטרה טבעית מעל לתהום.

והוא היה שם, עומד בקצה. ידיו על מותניו וראשו שמוט על חזהו.

אני נדרכתי. לא היתה שום גדר והסלע נחתך בקצהו כבסכין והשתפל בזיזים חדים אל התהום.

אני פחדתי לזוז. אבל נחוניה הלך לעברו בצעד מתון, וכשהגיע קרוב, הניח ידו על זרועו.

הוא הפנה לרגע את מבטו לעבר האיש הקטן ואז שב ושמט אותו על חזהו. אז הם דברו ביניהם בקול נמוך. ממקומי לא שמעתי מה שאמרו, וספק עלה בליבי אם לחשו של נחוניה קטן הקומה מגיע בכלל לאוזניו של הנביא אך הרגלים. אבל נראה שבסופו של דבר הוא שוכנע ונאות לשוב אל הבית. נחוניה נטל אותו בזרועו והוביל אותו אל אותו החדר ולאותה המיטה שלו. שם שב והשכיב אותו וכיסהו היטב בשמיכה הכחולה.

”מה אמרת לו?” שאלתי.

”מה שאני תמיד אומר לו. שיש תקווה. שקבלתי ידיעות חדשות עליה, ובמוקדם היא תשוב.”

”מי תשוב?”

”הזונה שלו.”

”והיא תשוב?”

הוא הניד את ראשו. ”אני משקר לו ומתפלא, איך יכול נביא להיות פתי שכזה!?”

נביא או לא, בדבר הזה אין הוא יכול שלא להאמין. "ומה אם הוא יחליט לשוב לשם?" שאלתי, והצבעתי על הדלת ההיא בקצה המסדרון.

נחונייה משך בכתפיו בעייפות.

"למה הדלת לא נעולה."

הוא לכסן לעברי מבט מלגלג.

"כך הוא סבור, שדלת נעולה היא מחסום בפני נביא ?!"

"אני אשאר איתו." אמרתי.

"כרצונך." אמר ויצא בשקט את החדר.

התיישבתי על השטיח למולו והשענתי את גבי אל הקיר.

הוא נשם ברוגע נשימות שקטות. פניו היו רגועות ושלוות, כמעט מחייכות. אפו הגדול הזדקק בלא נוע על רקע הנוף הנשקף בחלון, כאחד מפסגות ההרים שבחוץ. מוזר היה לראותו בשלווה גמורה שכזו. לפתע נזכרתי באבי שנפל ממני בערב שבת אחד, בדרך לבית הכנסת.

היה אז חורף ונראה שהוא חטף סוג של שפעת ומיד עלה לו החום. וכשהחום שלו היה עולה, אפילו במעט, שתיים שלוש מעלות, היתה רעדת הפרקינסון שלו הופכת לטלטלה של ממש. שעות רבות היה יושב במיטה ומטלטל את גופו קדימה ואחורה במרץ וגונח כמו מכונת עינויים. "אתה חייב להכניס אותנו לבית חולים." אמר כל מי שבדק אותו. אבל אני סירבתי. אמרתי – הוא יחטוף שם את הווירוס שיהרוג אותו. תמיד נותנים לו אוגמנטין והוא יוצא מזה תוך כמה ימים. ובאמת היה נראה שהוא הולך ומחלים. עד כדי כך, שאמר בערב שבת – "אני הולך לבית הכנסת." אמרתי לו, "אתה בטוח? כבר לא יורד גשם בחוץ אבל תראה אילו רוחות!" אבל הוא לא וויתר. "לפחות קבלת שבת!" אז הלבשתי אותו כמה שכבות והלכנו.

בעליה האחרונה, בדרך לבית הכנסת, קצת לפני סופה, הוא נראה פתאום כמו הנביא שטיפס מבית המרזח אל ראש ההר. הוא התנודד כמו עלה של עשב ברוח, ולא יכולתי להחליט, אם להמשיך ולעלות עוד קצת, עוד חמש פסיעות ואנחנו בראש העלייה הזו, ואז, עד בית הכנסת הכל מישור – או להפציר בו לוותר, ושנרד ונחזור הביתה. הוא התנדנד ופסע עוד פסיעה ועוד פסיעה אחת, ברגליים רועדות, ושלא כמו הנביא, באה הפסיעה שאחריה הוא קרס על הכביש.

קראתי אליו ולא ענני. פקחתי באצבעות ידי את עפעפיו. אישוני העיניים קטנו מאוד, כמעט נבלעו בתוך העיגולים הירקרקים אפורים של עיניו. אבל הפנים שלו היו רגועות ושקטות. לא ידעתי מה לעשות? בדקתי לו דופק בצוואר והרגשתי משהו פועם שם. רק אחר כך הסביר לי הפרמדיק שזה לא דופק של ממש. הלב שלו נעצר בבת אחת וטלטלת הנענועים נעצרה. שלוה גדולה ירדה על אבי ועל כל העולם. הרוח שקט פתאום וציפור לא צייץ, השמים האפורים הכסיפו והשתרעו לאינסוף, הרחוב היה ריק, כולם היו בבית הכנסת בקבלת שבת. אני ישבתי על הכביש, וראשו מוטל בחיקי, מהופנט מהשלווה הגדולה. סוכת שלום פרושה עכשיו מעל אבי, כמו שלא ידע מימיו.

ליטפתי את ראשו ואמרתי. "אבא, אתה שומע אותי? תנוח קצת, אחר כך נקום ונמשיך." אבל די מהר הגיעו 'טיפול נמרץ' וכך נגזרו עליו עוד עשרה ימים של טלטולים עד שנפטר מהם לתמיד.

כעת אני מוצא את עצמי במסע אל גומר בת דבליים.

לנסות ולהשיב אבידות.

ומה בדיוק עלה על ליבי, מה גרם לי לחשוב שמה שלא עלה בידי נחוניה, קטן הקומה ורב התושיה, יעלה דווקא בידי? ומה נתפשתי אז למחשבה שלהשיב את האישה הזו, שפעם היתה זונה, וכעת היא לבטח זקנה מופלגת, אל אישה הזקן, שפעם היה נביא – בכך מתקנים את העולם החרב הזה, ולפחות זהו מעשה שראוי יהיה לשמוח בו שמחה גדולה ובכל הלב? אלא מאחר שהחלום הוא חלומי שלי, ובעל החלום שהוזכר לעיל – הרי אני הוא בעצמי, מן הראוי שאדע היכן מסתתרת בחלומי אותה זקנה, ואיך משיבים אותה לכאן. אין לי אלא לרצות ומיד הנה אני בדרכי, דוהר אל גומר בת דבליים.

אצל גומר

"אמא שלי היתה תנשמת ואבא שלי סמור." כך אמרה לי הזקנה היפה בקול צרוד וחם. ולא יפה היתה גומר כמו אותה הזקנה שעליה סיפר עגנון, שאמר שנאה היתה מאין כמוה. גומר בת דבליים היתה יפה כנערה יפה שהלבין

שערה ונעשה של כסף טהור, ונחרשו פניה בקמטים של צחוק וחמלה. צחוק שובב בזוויות העיניים הבורקות, וחמלה של זקנה בזוויות הפה. ולא אוסיף עוד לתארה די שאומר שהיתה זקנה יפת תואר עד מאוד.

“אמא שלי היתה תנשמת ואבא שלי היה סמור.” אמרה, יישובה בכיסאה הגדול, מעוטפת בסודרה הירוק, חובקת את כפות ידיה ומחייכת אל האח שלה הכבויה, העשויה אבני גזית גסות ושחורות. אחר כך קמה והלכה ורכנה על האח, ובקלות מכושפת העלתה בה אש חמה ומדויקת שהקרינה חום כמו חיוכה הקורן של גומר.

“אמא שלי היתה נביאה לביאה. יותר גדולה מכול אלה המתקראים נביאים. גדולה גם מהנביא שלי. אבל הם קראו לה תנשמת. ציידת חולדות. או יותר נכון פחדו לקרוא לה. לעיתים רחוקות הזכירו את שמה. 'זו הגלעדית'. שהרי היא היתה נביאה כמו לביאה כועסת. כשקמה לדבר, החריכה בהבל פיה מחצית העולם. הא! אבל לי היא דאגה כל הזמן. בכל יכולתה.

והכעס זה, כי לא סבלה שקרים, ועוד פחות מכך את השקרנים. אבא שלי, הסמור, הלך מאתנו. יותר נכון ברח רחוק ככל שיכול היה לברוח. ואין אני יודעת אם היה הוא אחד מאותם שקרנים שאמי מחקה בהבל פיה, הייתי קטנה מדי ואין אני זוכרת לא אותו ולא כיצד ומפני מה ברח.

הוא לא מת, לפחות לא מיד. רק נעלם. היה זמן שחשבתי שגם הוא היה נביא, רק שהיא קראה לו סמור. זה שם שהיא נתנה לו. 'אדוני סמור'. בהתחלה חשבתי שמדובר בסמור אמיתי. וחיכיתי מתי תתחיל לצמוח גם לי פרווה.

קשה לחיות בלי זכר. אפילו אם היא תנשמת או לביאה נביאה. בעולם שהולך ונחרב, זה קשה כפליים – לחיות בלי זכר. מנבואה אין פרנסה. אין לחם. אף אחד לא מקבל נביאה לחבורה שלו. תלכי ותמצאי לך גבר! מה את מתעסקת עם אלוהים?!

אבל אף אחד לא ירצה לקדש מישהי שטורפת שקרנים. בהתחלה כשהבנתי כמה גדול המחסור, כעסתי על אבא שלי. איך אפשר לברוח מזרועות של נביאה?! אבל אחר כך, כבר היה לי קשה לכעוס. הרי אני יודעת מה זה נביאים. הייתי נשואה לאחד.

לא משתלם לחיות עם נביא. אני מתכוונת לישון איתו באותה מיטה. אתה נותן את עצמך ולא מקבל בתמורה. ולא מפני הבוגדנות, הרי מדובר בדרך

כלל בבן אדם ישר. להיות נביא זה עבודה יום ולילה, שבתות וחגים. גם אם לא פונים אליך, אתה כל הזמן בכוונות. בוחנים אותך, מחכים שתטעה, שתהיה בנאדם, כמו כולם. צריך ללכת בעולם על קצות האצבעות. או יותר קל, לעטוף את עצמך בשריון. שום דבר לא נוגע בך, ואתה לא נוגע באף אחד.

הפלא ופלא – אתה לגמרי טהור.

וזה כנראה משתלם, אם אתה נביא, אבל זה חורך את כל מי שליידך, שלא מקבל שום דבר מהפרס שבקצה. “בגלל זה עזבת.”

“לא עזבתי, הוא זרק אותי. אמרו לו לזרוק אותי ואת הילדים, אז זה מה שהוא עשה.”

“זה לא מה שאומרים שם למטה.”

גומר מוחטת את פניה בכף ידה, בדיוק באותה תנועה כמוהו. אחר כך היא בוחשת במבטה בתוך הלהבות שבאח. אין לי מושג מה מתחולל אצלה בראש, אבל אחרי שהות ארוכה היא מתחילה להנהן באיטיות בראשה כאילו נזכרת, ואז היא אומרת:

“טוב. זה נכון. אני הלכתי. לקחתי את הילדים והלכתי. כי לא היה לי כוח יותר.”

“לא היה לכם טוב ביחד?”

היא שוב מוחטת את פניה, מהנהנת כל הזמן אל האש שבאח. ושוב הפוגה ארוכה שאחריה היא לא עונה לי, רק הולכת ומספרת בדברים אחרים.

“לא אלאה אותך באיך שהגעתי לאן שהגעתי. בטח צער גדול היה לי שנזדקקתי לזה. אמא שלי היתה אוכלת בכבוד מהלחם שהבאתי הביתה והיתה אומרת לי, ‘אל תצטערי, מרחם של זונה יוצאים מלכים משיחים.’ אבל אותי זה לא ניחם. היה לי צער גדול על עצמי, אבל לא רק על עצמי. האמנתי שלו יכלו, לא היו מניחים לי לפול ככה, והיו מתעסקים בלגאול אותי. אבל גם פתיה שכמוני יודעת שזו עת קשה לכולם. ולא לחינם האנשים הולכים עם ראשים בין הכתפיים. כל אחד מרגיש עזוב לנפשו, ושכלו כל הקיצים, ולא משנה עוד מה יעשה בנאדם, הוא בגופו, כי מן השמים גזרו כבר גזירות גדולות וקשות, ולקטנים שכמותנו לא נותר אלא להרכין ראש, להישטף בזרם ולקוות שאולי יתמזל המזל. וכמו שאתה יודע, הזרם שטף בלי להבדיל ולקח אתו את הכול.”

“את לא נשטפת.”

“אני לא נחשבת. שבבים אני, נסורת, אבק על המים.”

“הוא נשאר.”

היא שותקת. אחר כך אומרת, “גם הוא נסורת. בשבילי. ואם לא בשבילי אז

בשביל עצמו.”

“למה הלכת ממנו?”

“אתה שואל שאלות, מוטב שתתעסק עם האש שלא תכבה.”

קמתי והוספתי עוד שני גזרי עצים לאש שבאח, ועוד אני חותה בגחלים, היא השגיחה על מעשיי ואמרה:

“מאז שעמדתי על דעתי, ידעתי שאהבה זה עניין מסחרי. כל צד חושב על עצמו. מה הוא מרוויח וכמה הוא מוכן לשלם. וידעתי כמה אני שווה בשוק. חסרו לי כמה שכבות במקומות שאוהבים למעוך, נכון, וגם קצת אני גבוהה מדי, והם לא אוהבים שמסתכלים עליהם בגובה העיניים. אם כי יש גברים, שתדע לך, שאצלם זה אפילו יתרון. בכל מקרה אם את יושבת או שוכבת זה מאבד משמעות. ובעיקר היה לי את החיוך שלי, שקשה לעמוד נגדו. עם מבט קטיפה עצוב, כמו ילדה שהלכה לאיבוד. זה בא טבעי, בא לי מילדות, בלי מאמץ.”

וכל הזמן קיוויתי שיבוא אלי הזה עם הכתפיים הרחבות והחיוך המעשי. והוא יגיד בקול עבה, מְצוּוה, משהו כמו – אשתי מתה לפני שנה או יותר, ואני יש לי שלושה ארבעה ילדים או אפילו יותר, ויש לי גם שדה רחב כך וכך כורים, ומטע או בוסתן קטן, או אפילו כרם, והילדים צריכים יד של אישה, אז את באה עכשיו איתי, את והשרצים הקטנים שלך. ככה דמיתי אותו, את הגבר שלי. עם קרחת, עשר, עשרים שנה מבוגר ממני. עם כרס, אפילו גדולה, אין לך מושג איזה משקל יכולתי לשאת על האגן שלי, אחרי כל הלידות. עד היום אני יכולה.

אחרי אחד כזה הייתי הולכת מיד. שומטת הכל והולכת בלי מילה.”

כך היא אמרה, צוחקת לעצמה בלי קול.

אני מביט בה, מטיבה את מקלעת שערה האסוף על ראשה כעטרה של כסף, ותוך כדי כך עיניה צוחקות ובורקות ושפתיה מחייכות בשמץ לגלוג, אלא שאין אני מוצא בחיוכה את הילדה שהלכה לאיבוד. לא, לגמרי לא. אישה זו לא הלכה לאיבוד מימיה.

"והנה הוא בא," אמרה והעבירה יד בשערה הלבן כמתקינה עצמה לבואו, "כמעט קרח, אבל צר וארוך, שדוף כמו קנה. עם קול שקט, כאילו הוא מדבר מתוך הבטן, ובעצם לא אלייך הוא מדבר. והעיניים, כחולות, מים, ים. ובעצם לא עלייך הוא מסתכל. משקיף. כאילו הוא מחכה לאיזו אנייה שתצוץ פתאום מעבר לאופק.

ובכל זאת הלכתי אתו, מפני שההוא עם הכתפיים לא הגיע, והילדים גדלים והבטן שלהם גדלה, ולי בזויות העיניים כבר היו קמטים. זה הזהירה אותי תְּמֵד לא לצחוק, אפילו לא לחייך חזק. 'זה מה שקורה כשאת צוחקת כמו ילדה קטנה, כשאת הרי כבר לגמרי לא. ובכלל ממה כבר יש לך לצחוק?!' אבל אני לא יכולה להתאפק. אני צוחקת ממה שאפשר, אחרת אפשר למות תיכף ומיד. ולא שאכפת לי נורא. החיים האלה לא הלכו טוב. בטח מי שתכנן אותם לא תכנן ככה. אלא שבשלב די מוקדם היה ברור לאן זה הולך. די מפתה לעצום עיניים ולהסתלק מפה. אבל מי יאכיל את הקטנים?! מהקבר יוציא אותי הבכי שלהם. ובכל אופן תְּמֵד אמרה לי, 'הרי אבא שלו הוא הנשיא!' ואני שואלת, מה לי ולבן של הנשיא?! בטח הוא כמו הסמור, אבא שלי, ישתה את היין וישבור את הקנקן. אבל תְּמֵד אמרה גם: 'הוא נביא גדול. אולי הגדול שבהם.' ואני גדלתי בבית של נביאה, והיא אהבה אותי בכל יכולתה, התנשמת."

כשאמרתי לה שבאתי לקחת אותה בחזרה לנביא, היא צחקה, כמעט נפלה מהכיסא הגדול מרוב צחוק. כשסיפרתי לה עליו מה שסיפר נחוניה, שהוא צל של עצמו, שהוא כבר לא מתנבא, ושהוא רץ בהרים וצועק את שמה ואת שמות הילדים, אז הפסיקה לצחוק. אחרי שקיללה את נחוניה קללה נמרצת, אמרה בכעס. "מה הוא חושב לעצמו?! תוך כדי שהיא מנדנדת את גופה במרץ על הכיסא הגדול, קדימה ואחורה, קדימה ואחורה. אחר כך בבת אחת הפסיקה להתנדנד ופניה היפות נרגעו, והחמלה שבה לזוויות פיה ועיניה הצטמצמו שוב לכמעט חיוך.

"מה הוא חושב לעצמו?! כל זה נגמר. אף אחד כבר לא חושב על זה יותר. אני כבר לא מי שהייתי, וגם הוא כבר לא נביא. וכל העולם הזה שלנו כבר מת מזמן. מה השוטה הזה חושב לעצמו?!"
"אז לא תחזרי אליו?"

שוב קדרו פניה של גומר והיא שבה להתנדנד במרץ על הכיסא.

”זו שטות אחת גדולה! אני עסוקה עכשיו בלהתרגל לחיים האלה כמו שהם. ולהתרגל לעזוב אותם אחרי שאתרגל אליהם. זה מה שצריכים לעשות עכשיו! זה מה שאני עושה עכשיו! כל הזמן! זה מה שהוא צריך לעשות! למה הליצן הקטן שלו לא מסביר לו את זה?! אני בטוחה שבהכל הוא אשם! הגמד! זה הוא שמכניס לו שטויות לראש. מה פתאום שאני אעזוב פה ואלך אליו?! אוי! איזו שטות מרגיזה!”

טפחתי בכפות ידיי על ירכי, קמתי על רגליי ופניתי ללכת, בלי צער בלבי. מאחר שבחלום שלי עסקינן, סברתי שכשאלך, בדרך כלשהי גם היא תקום פתאום ותלך איתי. פתחתי את הדלת והשקפתי החוצה מפתח ביתה של גומר שגם הוא ניצב בראש גבעה. ההרים הקרחים האדמוניים נראו כצפים ומבצבצים מתוך ענן ערפל, שגם הוא הלך והתאדם עם השמש השוקעת. “נראה שהשמש נטתה,” אמרה גומר. “וגם אם היית מזדרז לצאת, הייתי אומרת – לא טוב לך לצאת עכשיו. ההר הזה הוא מדרון חלקלק, והדרכים מן הבשן לגלעד משובשות, ואתה, שאינך מכאן, בודאי שתלך לאיבוד. וגם אם לא, הרבה עיניים רעות אורבות בדרכים. אלו זמנים קשים, והאנשים נהיו קשים, טורפים.”

אמרתי לה בשחוק של ביטול – “ואיך את חושבת הגעתי לכאן?”
“באמת איך?” היא אמרה.

והאמת, לא ידעתי להשיב.

איך הגעתי לכאן, כל הדרך מההר של נחונייה אל הגבעה של גומר בגבול ארם, מהלך כמה ימי הליכה? יצאתי מאצל נחונייה, ובאתי לכאן, וכל הדרך בינתיים נמחקה בחלום כלא היתה.

כעת, כשאני מהרהר בזה, אני מדמיין כאילו נסעתי ברכבת שדהרה לכאן בלילה אחד, סגרירי, קודר ושוחר רע. ורכבת זו היתה מישירה במהירות נוראה דרך ההרים הקרחים, חוצה בחשכת הלילה, במעוף רועם מעל לתהום, מפלשת דרכה בתוך ההרים, בטיסת ברזל אימתנית. וכמה אירועים אירעו לבטח במהלך המסע הזה, אבל שום דבר לא נותר מהם בזיכרון. למעט האירוע האחרון.

הנה רכבת הברזל, אף שהיתה חוצה את האוויר בטיסה רועמת ומפלחת את ההרים כאגרופי פלדה, בוזמנית, בתוכה פנימה, כמו בחלום, היתה מתנהלת כרכבת רגילה, נוסעת ומשקשקת על איזו מסילה דמיונית במהירות צפויה

של רכבת ברזל כבדה. ובתוכה פנימה היו מראות הנוף משתקפים בחלונות כציורי אקוורל בהירים, דוהרים לאחור. ובמקום השממה והאפלה שבחוק, נראו בחלונות יערות רחבי ידיים, שדות מוריקים והרים מלבליים בצמחייה עבותה. כאילו מישחו הקרין סרט על גבי החלונות. על הספסל הנגדי, מול הספסל שעליו הייתי יושב וכנגד כיוון הנסיעה, ישבה נערה צעירה ועל ירכיה תיק קטן שחור. עיניה הגדולות שחורות היו ונוצצות, ולחלוחית תלויה בהם, כאילו בכתה לפני כן. גם אפה הקטן והחמוד היה אדמומי. כך נסענו שנינו שעה ארוכה בדממה, אין איש מלבדנו בכל הקרון המשקשק רחב הידיים. לפתע אמרה הנערה: "רצונך שאנגן לך בחליל?" בקול מעוך אמרה את דברה, והלחלוחית בעיניה גאתה ואיימה לפרוץ משם.

"נגני." אמרתי או רק נדתי לה בראשי. והיא, אורו פניה במקצת, פתחה את נרתיקה הקטן, ושלפה ממנו פרקי חליל כסף. חיש מהר הרכיבה את פרקי החליל באצבעותיה הלבנות, הארוכות כמושיים רכים, מתחה את גווה הגמיש, וקרבה את פיית החליל לשפתיה היפות, ואני הכנתי את ליבי בחגיגות לנעימת החליל.

אולם אך נגעו שפתיה של הנערה בפיית החליל, וכל הקרון התמלא בצפצופים רמים, מצווחים, מדקרים את האוזניים כשברי זכוכית. כל כך חדים היו הצלילים עד שרצפת הקרון העשויה מעץ, החלה להיסדק, ושביבים נשרו ממנה אל התהום שמעליו היתה הרכבת שועטת. וכבר נגלו לעין גלגלי הברזל מתחת לשברי קרשי הרצפה, מסתובבים באוויר מעל התהום, והספסל שעליו הייתי יושב החל להתעקם ולשקוע מבעד לרצפה הקורסת. ובמקום ליפול לתהום, מצאתי את עצמי יושב על ספסל מול הזקנה המלבבת, היושבת בסודרה הירוק מול אח של אבני גזית שחורות ועיניה מחייכות חיוך לגלגני אל האש המרקדת באח.

האם לזה קוראים 'קפיצת הדרך'?

היא צחקה למחשבותי בפיה ובעיניה היפות ואמרה "נס לא מתרחש פעמים. מוטב שתלון אצלי הלילה. אתן לך בשמחה פת ערבית ומקום ללון. תוכל לישון במיטתי."

תליתי בחלון מבט נבוך.

היא צחקה למבוכתי צחוק צרוד לגלגן, אוחזת במותניה שריטטו מצחוק. "זקנה שכמותי עוד יש בה לעורר כך מחשבות?! תוקעת אני כף לידך שלא אגע בך כל הלילה." אמרה וצחוקה מתלעלע בתוך מילותיה.

נזכרתי שאני שרוי בחלום, כלומר בעולם שאין אדם יכול להשליט את שכלו על סדריו, ובכל זאת לא סרה ממני המבוכה. עד שאמרה לי, "עם כך, תישן על הרצפה לפני האח. אתן לך את המעיל הזה להתכסות בו."

בבית גומר

בלילה, שעה ארוכה הייתי מתהפך על רצפת העץ הקשה ובכל זאת חייכתי, כיצד אדם יש לו נדודי שינה בתוך חלומו?! מתוך כך ומתוך הדממה, חידדתי את אוזניי ושמעתי רחש של תולעת נוברת ברצפת הבית. חידדתי את עיני בתוך החשיכה, ופתאום ראיתי תולעת גדולה עולה מבין קרשי הרצפה. עולה שקופה ואוורירית כמו ענן שמנמן, כמו רוח רפאים של תולעת עץ ענקית ירקרקת. אז פתחה התולעת את פיה ושרה שיר:

קורות באדמה
מאה אמה
והג רקוע נחושת.
ותולעת שמנה
בשינה החדה
חודרת נוגסת גורסת.
ובטרם ינעל השער
וטרם תכריח בריחיו
וכבר הדלת נפרצת
וכבר בית נחרב.

הדרך חזרה

אכלנו בצוותא ארוחת בוקר גדולה. פת טרייה שנאפתה זה עתה, גבינה שמנה וביצים שלוקות, וירקות טריים מהגינה. זאת לכם לדעת – גן ירק מלבב יש לה לגומר, על ראש הגבעה הירוקה הזאת. וגם שתי פרות חולבות, ותרנגולות אחדות ובוסתן של עצי תפוח.
פה בצפון, בפאתי ארם, הגשם יורד כהלכתו והאדמה הירוקה מניבה כל שהלב חפץ.

סיפרתי לה על שיר התולעת מהלילה. והיא קימטה את מצחה ואמרה:
"אלך איתך." ולא שאלתי למה.
"רק ברגל נלך." היא אמרה, יצאה לגינה, הדליקה מדורה בתוך יורת ברזל,
והשליכה לתוכה צרורות עשב לח מעלה עשן, שקצרה מגינתה.
"מגבול ארם ועד לדרום הגלעד. שישה ימי הליכה טובה, אם כי בימים אלה
אי אפשר לדעת. נלך ברגל את כל המסע הגדול הזה ואם נגיע, נגיע."
אחרי שארזה את תרמילה, בקשה ממני לגלגל את יורת הברזל המעשנת אל
תוך הבית.
"כשאחזור, יהיה הבית מסריח מעשן אבל נקי מתולעת."
"תחזרי?" אמרתי או שאלתי.
"אחזור." היא אמרה, "איתו או בלעדיו."

כשירד הלילה. חנינו בדרך בפתח מערה שהיא ידעה על קיומה. "לא הייתי
נכנסת פנימה, בטח לא בעונה הזו של השנה. אבל נוכל לישון בפתח
המערה ולהיות מוגנים מהרוח. בכל אופן תמיד כדאי לפקוח עין אחת על
הפתח, שלא ייצא ממנו מישהו בלתי צפוי."
הלכתי לקושש זרדים. אחר כך ישבנו מול האש ואכלנו מה שהביאה
בתרמילה. היא לא הניחה לי לשאת את התרמיל הזה. כל הדרך נשאה אותו
על גבה כשהיא מטפסת באיטיות נחושה על הגבעות שבדרך. "קיצור דרך",
היא קראה לזה, "אחרת יארך יותר משבוע." היא צלתה מעל האש חריץ
גבינה קשה שהוציאה מתרמילה, ופרסה לי פרוסה מהלחם. "אם תישאר
רעב, יש פטריות מתחת לאורנים."
"לא, תודה, אני שבעתי."

נשארתי לרבוץ שם ונעצתי את מבטי בה. היא לא הכינה עצמה לשינה, רק
ישבה מכווצת מתחת לגלימת הצמר שלה, שדבלוליה סבוכים כשיער פרא,
חובקת בזרועותיה את רגליה, משעינה את סנטרה על ברכיה ועיניה
מצומצמות אל מול האש, אבל היא לא עצמה אותן. זאת ידעתי מפני
הריצוד שעלה מדי פעם מהאש וניצוץ שהיה ניצת אז בין עפעפיה.
"במה אתה מתבונן? לא מוטב שתישן?" היא אמרה וחיוכה התרחב מעט.
"את מזכירה לי את סבתי."

לא הכרתי את סבתי וגם לא את סבי. רק בבית הורי, בפינת הסלון היתה
תלויה תמונתם במסגרת עץ מגולפת, צבועה זהב. סבי בתמונה, כובע גדול

חבוש לראשו, וזקנו הלבן מגודל ויורד עד לקצה המסגרת, ומבטו זועף ומלא חשיבות, כאילו צבא מאחוריו ועוד מעט ייתן את האות להסתער על הצלם. סבתי לצידו, מביטה היישר בצלם בעין טובה כעומדת לקרוץ לו בשוכבות. הרבה עידוד שאבתי בילדותי ממבט זה של סבתי שבתמונה. יפה היתה, לפחות בעיניי ובעיניי אבי. שיערה המתולתל, המושחר, היה פורץ ומזדקק בעוז לצדדים ותלתל אחד, סורר בחן, השתלשל על מצחה. אבי סיפר לי שאין מדובר בפאה נוכרית. אכן הלכה אמו בלי כיסוי ראש. וזאת על אף שסבי היה דמות מופת בקהילה. תלמיד חכם חריף ובעל שם, וראש ישיבה שגם שלח ידו במסחר והחזיק כמעט על כתפיו את כלכלת ישיבת וולפה שבעיר.

כיצד אם-כן הילכה סבתי, אשתו, בראש חוצות בגילוי ראש, ואפילו הצטלמה כך לדורות הבאים?

ובכן, מרד עשו להן נשות העיר, ובמיוחד המכובדות שבהן. כשפשטה בעיר החסידות, מישהו הביא לעיר חומרה שמצא לדבריו בספר הזוהר – שאין די בכיסוי ראש, ולמען הצניעות, חובה על אשה נשואה לגלח את שער ראשה. "כך?!" אמרו הנשים, עמדו והשליכו מעל ראשיהם את כיסויי הראש. וכשגברים עומדים מול תקיפות נשית שכזו, הם אפילו לא מגמגמים, רק טומנים את ראשם בספר ושותקים. בינם לבינם הם מרימים גבות משמעותיות, לרמז שעוד לא נאמרה פה המילה האחרונה.

שום הד לאותו המרד לא מצאתי בחיוכה של סבתי שבתמונה, וגם מורת הרוח התקיפה בפניו של סבי, לא הופנתה כלפיה. דומה שהיה אפילו גאה להצטלם כך עם אשתו היפה.

אולם אני כאמור, לא זכיתי להכירם. לפני שבאתי אני לעולם כבר נרצחו סבי וסבתי בידי הגרמנים והפכו, ביחד עם בני קהילתם, לגוויות ערומות מושלכות בתעלה, למרגלות עיר הולדתם.

"דומה לסבתך? ! נו, לא הייתי מתגאה בדבר שכזה." היא אמרה, וחיוכה התרחב עוד מעט.

"לא שאלתי אותך לשלום בנייך ובנותייך."

החיוך נמחה מעל פניה והיא החלה לנדנד את גופה קדימה ואחורה.

"לא עמי וכן עמי, רוחמה ולא רוחמה, ומה שלום יזרעאל?"

"לך לישון!" היא אמרה בקול צרוד וזרקה כפיס עץ למדורה.

נשתתקתי.

אולם אחרי כמה רגעים היא אמרה בקול רך מעט יותר.
"לא רק אלה היו. ההם ממנו, אבל היו לפנייהם והיו אחריהם. אין לשער
כמה היו, כאילו היה הרחם הבלה הזה שער לעם רב שהתפזר כעשן. אבל
כל אלה דברים ישנים."
אחרי עוד רגע של שקט הוסיפה בקול שדמעות בלתי נראות מעכו אותו
טרם צאתו – "מי שרוצה לעסוק בעברים הישנים הללו – שימתק לו. ילך
וישכב בשמיכה של אפר."

למחרת וביום שלאחריו, היינו מהלכים, אותה זקנה יפה ואנוכי בצוותא,
מגמאים בשתיקה את הדרך, מדלגים על הרי הבשן והגלעד, וביחד
מתגברים על הקשיים והטרדות ששם על דרכינו בעל החלום. וצריכים היינו
ללכת כך עוד ועוד ולצלוח את הדרך כולה, אולם גשם חזק החל לרדת
פתאום. חזק כמו שלא ראיתי מעודי. הטיפות היו גדולות כדליי מים. והם
ניתכו על הארץ מצווחות כמטחי זכוכית. ולא היה אז סיפק בידי להרהר על
כך שגשם בחג השבועות הוא סימן קללה, ועוד גשם שכזה. יהיה זה בגדר
הסביר להניח, שגשם דומה לזה ירד במבול הקדמון שמחה את העולם.
נתחו מים רבים בזעף מן השמים, והארץ הוצפה בזרמי מים קוצפים, ולא
נראתה האדמה. תוך כדי כך זכרתי את הזקנה שאיתי. שאבדה לי במבול
הזה. אולם שיננתי לעצמי, שאין מה להיות חרד לגורלה שכן כל זה הרי
קורה בחלום, רק הציקה לי הסקרנות – מה עלה בגורלה.

אבל לא לזמן רב עסקתי בכך, מאחר שהאדמה נבקעה פתאום ומים החלו
לנבוע גם מתחת לכפות רגליי. והבקעה שבה היינו, התמלאה מים, ואני
הייתי צף על גבי האגם הגדול שנקווה שם. ולא לזמן רב צפתי כך, אותו
כוח שמשך אותי מלכתחילה כלפי מטה בעצבות, הכביד עלי גם עכשיו
ולחץ ושיקע אותי אל תוך האגם.

כך, בעודי צולל במים החשוכים והצוננים של האגם הזה, עלה בי שוב
זיכרון אבי עליו השלום. כיצד בשלבי השקיעה שלו במחלתו האחרונה,
החלו ההזיות לתקוף אותו. איך היה יושב בסלון הבית ורואה מדי פעם
קבוצות אנשים זרים בפינת הסלון, תחת למזגן, עומדים שם ומשוחחים.
מעולם לא עמדתי את מספרם, כמה מנתה החבורה הזו שבדה אבי בדמיונו,
אולם משום מה אני סבור שלא היו שם יותר משלושה, ארבעה. כשהיה אבי
משתתף בדיון שהתפתח שם, על פי רוב היתה השתתפותו דלה מאוד, לא

יותר מכמה מילות ספקנות, כדרכו. משפטים כמו, "מנין הביטחון? ! באותה מידה אפשר לומר גם את ההפך." או רק אותו ה-"אָה!" המזלזל שלו, המלווה בנפנוף מבטל בכף היד, מוחה מן האוויר עולם מלא של מדרשי אגדה ואמירות מתפייטות. וכל זה לא הטריד אותו ולא אותנו. ניתן אפילו לומר ששמחנו בחברים הדמיוניים שבדה לו, להתעסק בהם בבדידות מחלתו. אולם בחלוף כמה שבועות, אולי חודשים אחדים, החלו לצוץ חילוקי דעות קשים בינו לבין חברותו הדמיונית. דומה שקצו בזלזול שלו והחלו להתווכח כנגדו בקולניות. ובשלב נוסף החלו ככל הנראה, חבריו ההזויים, להיות תוקפניים ולהשמיע איומים שהטילו עליו מורא. אז היה קורא כנגדם, ומרים ככל יכולתו את קולו שנחלש מן המחלה.

"מה אתם רוצים ממני? ! פושעים! תלכו מפה! מי נתן לכם רשות? !"
ולי היה לוחש בפחד, מצביע בסוד על הפינה מתחת למזגן. "תיזהר! אל תוריד מהם את העיניים!"

ואני ליטפתי את גבו והסברתי בסבלנות:

"אין שם אף אחד, אבא, זה הכל בדמיון."

"אף אחד? !" הוא תמה. בשלב זה הוא עוד נתן בי אמון.

"אתה בטוח?"

"הנה, תראה." אמרתי והלכתי אל הפינה מתחת למזגן והעברתי את ידי לכל הצדדים.

הוא הסיט את ראשו לפינה הנגדית, נראה שהחבורה שלו העתיקה בזה הרגע את מקומה לשם.

"תסמוך עלי, אבא, זה הכל בדמיון, מהכדורים נגד פרקינסון."

"אין אף אחד." הוא שינן לעצמו בקול חד גוני, מנדנד את עצמו בכורסה קדימה ואחורה במרץ.

"ואתה פה?" הוא שאל פתאום.

"אני פה."

"אז איך מבדילים?"

"זה כמו סיפור. אם יש לו התחלה רצינית אז סביר להניח שזה אמיתי. אני פה כבר הרבה זמן, אבל אלה פתאום צצו, נכון? אתה לא יודע מי הם ומאיפה הם באו. זה סיפור שמתחיל מהאמצע ולא מתחבר לשום דבר. כך מבדילים."

הוא אחז או בידי והמשיך להנהן, ואני לא יודע אם החזיק בידי והנהן בכדי להכיר לי תודה על ההסבר, או בכדי לבדוק אם אני כדבריי, באמת פה. פקחתי את עיני במרפסת של בית המדרש צ'לר, על ראש גבעת העירייה. הרמתי את ראשי מהסטנדר, וכל הגב שלי היה קפוא וכואב ורטוב מטל. "האי מאן דבעי למהוי חסידא, לקיים מילי דנזיקין." צעק שלמה בוקסנבוים בשמחה גדולה אל פרצופו המנומנם של אורי רייזמן. "זה אומר רב' יהודה, מי שרוצה להיות חסיד – שישמר מלהזיק! שישמר מאוד! שיהיה לו מסירות נפש שלא להזיק! וכך נהיים חסיד, ועיין ברמח"ל – חסידות זו מדריגה שהיא מבוא לנבואה!..." "ומה, רב' שלמה, אמרתי אני, "ומה על הנבואה בעצמה? לא עייפת ממבואות?" נתן בי שלמה בוקסנבאום מבט תמהה, כאותו מבט שנתן בי בחלומי נחונייה הקטן, משרתם של נביאים. אז פסק הגבאי, ודפק בידו על הבמה. והחלו לקרוא במגילת רות. זהו סיפור חלום ליל שבועות. את רובו חלמתי בליל שבועות אחד, ואת השאר חלמתי בהקיץ, לאור היום.

לב טולסטוי

המת החי

תרגמה מרוסית והוסיפה פזמונים: לאה גולדברג

את 'המת החי' (Живой труп) חיבר טולסטוי בשנת 1900 לערך. יש לציין כי הלה לא ראה במחזה יצירה מוגמרת, כי אם טיוטה בלבד. המחזה ראה אור לראשונה ב-1911, לאחר מותו של טולסטוי, והוצג לראשונה ב-5.9.1911 בתיאטרון האמנותי של מוסקבה, שם זכה להצלחה כבירה. חודשיים לאחר מכן כבר הוצג 'המת החי' לראשונה בניו-יורק, תחילה בידיש (בכיוכו של יעקב אדלר) ובשנים שלאחר מכן גם באנגלית. 'המת החי' תורגם לשפות רבות וב-1954 הגיע גם ללשון העברית, לארץ ישראל ולתיאטרון 'הבימה'. את ה'מת החי' תרגמה עבור ההפקה של 'הבימה' לאה גולדברג, מתרגמתו הגדולה של טולסטוי לעברית, שפרסמה עוד קודם לכן את תרגומה לסיפור 'האחיות' (1946), וכן לרומן המונומנטאלי 'מלחמה ושלום' (1952). תרגומה ל'המת החי' רואה כאן אור לראשונה.

ולהלן הדברים שכתבה המתרגמת על אודות המחזה:

'המת החי' הוא מחזה על גורלות של אנשים חיים: פדיה פרוטאסוב, אשתו ליזה, וויקטור קארנין. שלושה ועוד אחת – מאשה הצועניה. מחייהם של הגיבורים נמתחות קרני גורל אל חייהם של האחרים הקרובים להם, הקשורים בהם קשרי משפחה, או ידידות, או, לפרקים, קשר מקרה שהפגישם. הקרניים הללו פועלות מאדם לאדם ומה שאירע להם לשלושה או ארבעה אנשים, מקיף חברה שלמה, קובע שלא מדעתה, את גורלה. השאלה המעסיקה את טולסטוי במחזה זה, כבכל יתר יצירותיו, היא כללית ואנושית בעת ובעונה אחת: האמת המוחלטת, אפשרות האדם לחיות חיי אמת על האדמות, בתוך אנושות הבונה את חייה על מוסכמות שהן – השקר. עצם אפשרות היותו ומהותו של פדיה פרוטאסוב הנה דרישה לאמת מוחלטת, לדרך חיים אחרת, אשר האמת תשלוט בה וכל המותנה, הכוזב, הצבוע, יסולק ממנה לעולמים.

(מתוך אתר ארכיון הבימה)

שיר פתיחה

(פזמון חוזר)
השמש בשמיים
אור בשמיים
הוי בשמיים שמש
אורו העיניים.

היא עברה ברחוב שלי
עם האסל, עם הדלי.
ראיתה מקרוב
ברכתיה בוקר טוב.

השמש... (פזמון חוזר)

יפתי הנך יפה
גם תמורת גם זקופה.
עור פניך חכלילי
הגמיאיני מן הדלי.

השמש... (פזמון חוזר)

מערכה א'

תמונה א'

דירתו של פרוטאסוב בעיר הבירה. חדר-האוכל הקטן. אנה פאבלובנה, גברת בעלת-בשר ששערותיה הלביו יושבת לברד אצל שולחן-התה. האומנת נכנסת עם הקומקום.

האומנת: המותר – מעט מים?
אנה פאבלובנה: קחי לך.
סאשה: (נכנסת) ליזה מחפשת אותך.
האומנת: הולכת אני, הולכת. (יוצאת)

- אנה פאבלובנה :** האומנת אומרת כי היא בוכה בלי הרף. וכי כיצד זה לא תוכל לשקוט?
- סאשה :** לא הרי באמת, מאמא, את מפליאה אותי. לזנוח בעל, את אבי-ילדה – ואת חפצת שתהיה שקטה.
- אנה פאבלובנה :** לא תשקוט ולא תנוח. אשר נעשה, נעשה. אם אני, האם, לא זאת בלבד שהנחתיה לעשות המעשה, אלא אדרבה שמחה אני שבתי עזבה את בעלה, משמע שראוי הוא לכך. לשמוח צריך ולא להצטער שהיה בכוחה להשתחרר מאיש גרוע שכזה, להשתחרר מתכשיט יקר שכזה.
- סאשה :** למה זה תדברי כך, מאמא? הלא יודעת את שאין זו אמת. איננו אדם רע, אלא אדרבה, אדם נפלא הוא, נפלא על אף כל חולשותיו.
- אנה פאבלובנה :** אכן, אכן, איש נפלא ומופלא. אך זה כסף בידיו – אם משלו או משל אחר...
- סאשה :** מאמא, הוא מעולם לא לקח משל אחרים.
- אנה פאבלובנה :** אחת היא – משל אשתו.
- סאשה :** אבל הרי הוא נתן את כל רכושו לאשתו.
- אנה פאבלובנה :** ודאי, וכי איך זה לא ייתן אם ידע מראש שיבזבז את הכל?
- סאשה :** ואם יבזבז ואם לא יבזבז, אני יודעת רק דבר אחד: שאסור לאשה להפרד מעם בעלה ובעיקר מבעל כזה כמו פדיה.
- אנה פאבלובנה :** ולפי דעתך היה עליה להמתין עד שיבזבז את הכל ויביא הביתה פנימה את פילגשיו הצועניות?
- סאשה :** אין לו פילגשים.
- אנה פאבלובנה :** והרי זו היא כל הצרה – שהוא הקסים את כולכם במשהו. אך לא אחת שכמותי, לא, חלילה, קצרה ידו! אני רואה אותו לפני ולפנים והוא יודע זאת. אילו במקומה של ליזה אני, כבר לפני שנה הייתי זונחת אותו.
- סאשה :** מה קלים עליך הדיבורים הללו.
- אנה פאבלובנה :** לא, אינם קלים. לי, לאם, לא קל הדבר לראות את בתי גרושה. האמיני לי שמאוד לא קל לי. אך מוטב אפילו כך,

מאשר לקפח חייה בעודה צעירה. לא, הריני מודה לאלוהים שעכשיו גמרה סוף-סוף בלבה והכל תם ונשלם.

סאשה : ושמא לא תם ולא נשלם.

אנה פאבלובנה : אה ! ובלבד שייתן לה גט.

סאשה : וכי מה טובה תצמח מזה ?

אנה פאבלובנה : זו הטובה. שהיא עודנה צעירה ויכולה להיות מאושרת.

סאשה : אך, מאמא, זה איום מה שאת אומרת; לא ייתכן שתוכל ליזה לאהוב איש אחר.

אנה פאבלובנה : וכי למה זה לא תוכל ? אם תהיה בת-חורין, יימצאו בני אדם הטובים אלף מונים מפדיה שלכן, ומאושרים יהיו לשאת את ליזה לאשה.

סאשה : מאמא, זה לא טוב. הלא יודעת אני, את מתכוונת לויקטור קארנין.

אנה פאבלובנה : ולמה זה לא אתכוון אליו ? הוא אוהב אותה זה עשר שנים, וגם היא אוהבת אותו.

סאשה : אוהבת, אך לא כמו את בעלה. ידידות היא זאת מימי הילדות.

אנה פאבלובנה : ידענו, ידענו את פשר הידידות הללו ! ולואי שרק לא יהיו מכשולים בדרכם. (נכנסת החדרנית. אל החדרנית) מה לך ?

החדרנית : הגברת שלחה את החצרן עם פתק אל ויקטור מיכאילוביץ'.

אנה פאבלובנה : איזו גברת ?

החדרנית : יליזבייטה מיכאילובנה, גברתי.

אנה פאבלובנה : ובכן, מה בכך ?

החדרנית : ויקטור מיכאילוביץ' ציווה למסור שיבוא מיד בעצמו.

אנה פאבלובנה : (משתאה) אך זה הזכרנו את שמו ! רק לא אוכל להבין למה. (אל סאשה) את אינך יודעת ?

סאשה : אולי יודעת ואולי אינני יודעת...

אנה פאבלובנה : הכל אצלכן בסודי סודות...

סאשה : ליזה תבוא, היא תגיד לך.

- אנה פאבלובנה :** (במנוד ראש, אל החדרנית) את המיחם צריך לשפות. קחי לך, דוניאשה. (החדרנית לוקחת את המיחם ויוצאת). נעשה ממש כמו שאמרתי: מיד שלחה לקרוא לו.
- סאשה :** אכן שלחה, אך שמא כלל לא לאותו עניין.
- אנה פאבלובנה :** ובכן, לשם מה?
- סאשה :** עכשיו, בשעה זו, קארנין הוא לה ממש כמו האומנת טריפוניבנה.
- אנה פאבלובנה :** ואת ראה תראי. אני מכירה אותה היטב. היא קוראת לו, סימן שניחומים היא מבקשת.
- סאשה :** אה, מאמא, כל כך ממעטת את להכירה, שיכולה את להעלות על דעתך...
- אנה פאבלובנה :** והנה ראה תראי. ואני שמחה מאוד. מאוד-מאוד.
- סאשה :** נראה. (מפזמת ויוצאת)
- אנה פאבלובנה :** (לבדה. ממלמלת במנוד ראש) והרי זה מצויין, אדרבה, מצויין, מצויין, אדרבה... כן...
- החדרנית :** (נכנסת) ויקטור מיכאילוביץ' הואיל להגיע.
- אנה פאבלובנה :** ובכן מה בכך? הכניסיהו, ואמרי לגברת. (החדרנית יוצאת בדלת הפנימית)
- ויקטור קארנין :** (נכנס, מברך לשלום את אנה פאבלובנה) יליזבייטה אנדרייבנה שלחה אלי פתק שאבוא. ואני בלאו הכי אמרתי לסור אליכם הערב, ובכן שמחתי מאוד... יליזבייטה אנדרייבנה בקו הבריות?
- אנה פאבלובנה :** בריאה היא. הילד אי-שקט במקצת. היא תבוא מיד. (בעצב) כן, כן, זמנים קשים... הרי אתה יודע את הכל?
- ויקטור קארנין :** יודע אני. הלא הייתי כאן שלשום, כאשר נתקבל המכתב ממנו. אך האמנם הוחלט הדבר ותם ואין להשיב עוד?
- אנה פאבלובנה :** אלא מה! כמובן. לשוב ולחיות את הדברים האלה עוד פעם, הרי אימה היתה זאת.
- ויקטור קארנין :** כן, בעניינים כאלה חייב אדם להימלך בדעתו שבעים ושבעה עד אשר יגזור הגזרה. והרי ממש בגוף חי גוזר הוא, וזה קשה מאוד.

- אנה פאבלובנה :** ודאי, קשה. אך על הנישואין שלהם נגזר להתפורר. קרע היה בם, ולפיכך נקל היה לקרעם עד הסוף יותר מאשר אפשר להניח. הוא עצמו מבין, שאחרי כל מה שהיה, איננו יכול לחזור עוד.
- ויקטור קארנין :** וכי למה זה ?
- אנה פאבלובנה :** וכיצד זה תרצה אחרי כל התועבות שלו, אחרי שנשבע כי לעולם לא יוסיף עוד באלה, ואם יוסיף הרי הוא שולל מעצמו את כל זכויות הבעל ונותן לה חופש גמור...
- ויקטור קארנין :** וכי איזה חופש יוכל להיות לה לאשה הקשורה בברית הנישואין ?
- אנה פאבלובנה :** גט. הוא הבטיח גט, ואנחנו לא נרפה מזאת.
- ויקטור קארנין :** כן, אבל יליזבייטה אנדרייבנה אהבה אותו כל כך...
- אנה פאבלובנה :** אה, אהבתה הוכרחה לעמוד בניסיונות כאלה, שכמעט ואין להעלות על הדעת שיישאר ממנה אף משהו. הלא היו כאן גם שכרות, גם מעשי אונאה, גם בגידות. האם ייתכן לאהוב בעל שכזה ?
- ויקטור קארנין :** לגבי האהבה ייתכן הכל.
- אנה פאבלובנה :** אתה אומר – לאהוב. אבל כיצד לאהוב אדם שכזה – סחבה בלה, אשר אין לסמוך עליו בשום דבר? הנה עכשיו מה היה... (מציצה בגניבה אל הדלת) העסקים בכל רע, הכל ממושכן, אין במה לשלם את החובות. סוף-סוף שולח הדוד אלפיים רובל לתשלום הריבית. הוא נוסע עם הכסף הזה ואובד אי-בזה. האשה יושבת עם תינוק חולה, מחכה עד בוש, ולבסוף מגיע פתק – לשלוח לו לבנים ובגדים...
- ויקטור קארנין :** כן, כן, יודע אני. (נכנסות ליזה וסאשה)
- אנה פאבלובנה :** נו, הנה ויקטור מיכאילוביץ' – קראת לו ובא.
- ויקטור קארנין :** כן, נתעכבתי במקצת.
- ליזה :** תודה לך. יש לי בקשה גדולה אליך. ואין לי אדם לפנות אליו, זולתך.
- ויקטור קארנין :** כל מה שיש לאל ידי...
- ליזה :** הלא אתה יודע את הכל...

- ויקטור קארנין : כן, יודע אני.
 אנה פאבלובנה : ובכן, אניחכם לנפשכם. (אל סאשה) בואי, נניח אותם לברדם. (יוצאות)
- ליזה : כן, הוא כתב לי מכתב, שחושב הוא כי בינינו חסל הכל ונגמר. אני (מתאפקת בקושי מדמעות) כל כך נפגעת, כל כך... נו, בקיצור, הסכמתי לכריתות... והשיבותי לו שמקבלת אני על עצמי את דין מיאונו לחזור.
 ויקטור קארנין : ועכשיו את מתחרטת?
 ליזה : כן, הרגשתי שמעשה זה שלי גרוע, שאינני יכולה. הכל טוב יותר מאשר להיפרד מעמו. נו, בקצרה, מסור לו את המכתב הזה. בבקשה ממך, ויקטור... מסור לו את המכתב ואמור לו... והביאנו.
- ויקטור קארנין : (נדהם) כן, אבל איך?
 ליזה : הגד לו, שאני מבקשת לשכוח את הכל ולחזור. יכולתי, פשוט, לשלוח את המכתב. אך אני מכירה אותו: הנהיה הראשונה, כתמיד, תהיה טובה, אבל אחר כך – השפעתו של מישהו, והוא יחזור בו, ויעשה לו את הדבר אשר חפץ.
- ויקטור קארנין : אעשה כל מה שאוכל.
 ליזה : אתה מתפלא, שמבקשת אני דווקא אותך?
 ויקטור קארנין : לא... אמנם, יש לומר את האמת: כן, מתפלא אני.
 ליזה : אבל אינך כועס?
 ויקטור קארנין : האם אוכל לכווס עליך?
 ליזה : אני ביקשתי אותך כי ידעתי שאתה אוהב אותו.
 ויקטור קארנין : ... גם אותו, גם אותך. את יודעת דבר זה. אף אוהב אני לא למעני, כי אם למענך. ואני מודה לך שנתת אמון בי. אעשה כל מה שאוכל.
- ליזה : אני יודעת. אספר לך את הכל: היום נסעתי אל אפרמוב, לגלות היכן הוא עכשיו. אמרו לי שנסע אל הצוענים. הנה את הדבר הזה יראה אני. את הפיתוי הזה שנתפתה לבו אני יראה. יודעת אני, אם לא יעצרוהו בעוד מועד, ילך אחרי לבו בכל מאודו. ויש צורך לעצרו, ובכן, תיסע?

- ויקטור קארנין : כמובן, תיכף ומיד.
ליזה : סע, מצא אותו ואמור לו שהכל נשכח ואני מחכה לו.
- ויקטור קארנין : (קס) אבל היכן לחפש אותו?
ליזה : הוא אצל הצוענים. אני עצמי הייתי שם. עמדתי בפתח, רצייתי לשלוח מכתב, אחר כך נמלכתי בדעתי והחלטתי לבקש אותך... הנה הכתובת. ובכן אמור לו, שלא היה דבר, שהכל נשכח. עשה זאת מאהבתך אותו, מידידותך אלינו.
- ויקטור קארנין : אעשה כל מה שאוכל. (משתחוה, יוצא)
סאשה : (נכנסת) נו, שלחת? (ליזה מנידה ראש לאות הן.) והוא הסכים?
ליזה : כמובן.
סאשה : אבל למה – אותו? אינני מבינה.
ליזה : וכי את מי?
סאשה : אבל הרי את יודעת שהוא מאוהב בך?
ליזה : כל זה היה וחלף. אך את מי תאמרי שאבקש? מה דעתך, הוא ישוב?
- סאשה : אני בטוחה, כי הרי... (נכנסת אנה פאבלובנה)
אנה פאבלובנה : ויקטור מיכאילוביץ', היכן הוא?
ליזה : נסע.
אנה פאבלובנה : מה פירוש – נסע?
ליזה : ביקשתיו דבר, והוא נסע לעשות את בקשתי.
אנה פאבלובנה : איזו בקשה? שוב סוד?
ליזה : לא שום סוד. בתכלית הפשטות, ביקשתיו – שהוא עצמו ימסור את מכתבי לפדיה.
- אנה פאבלובנה : לפדיה? לפיודור ואסיליץ'?
ליזה : כן. לפדיה.
אנה פאבלובנה : סבורה הייתי שביניכם חסל הכל.
ליזה : אינני יכולה להיפרד מעמו.
אנה פאבלובנה : איך זה? שוב הכל מבראשית?
ליזה : ניסיתי, השתדלתי, אינני יכולה. כל מה שתרצו, אך לא כריתות ממנו.
- אנה פאבלובנה : ובכן מה, האומרת את להשיבו?

- ליזה :** כן.
- אנה פאבלובנה :** שוב להכניס לבית פנימה את השרץ המתועב הזה ?
- ליזה :** מאמא, אני מבקשת ממך שלא לדבר כך על בעלי.
- אנה פאבלובנה :** הוא היה בעלך.
- ליזה :** לא, הוא עכשיו בעלי.
- אנה פאבלובנה :** בזבזן ופוחז, שיכור, הולל, ואת אינך יכולה להיפרד ממנו ? !
- ליזה :** על מה את מענה אותי ? גם בלעדי זאת קשה לי, ואת כמו בכוונה.
- אנה פאבלובנה :** אני מענה אותך ? ובכן אסע לי מכאן. אינני יכולה לראות זאת. (ליזה שותקת). רואה אני שזאת משאלתכם. שאני מפריעה אתכם. אינני יכולה לחיות כאן. אינני מבינה בכם דבר. כל אלה חידושים המה. תחילה גמרת להתגרש ממנו, ואחר כך לפתע פתאום שולחת לקרוא לאדם האוהב אותך...
- ליזה :** אין כאן שום דבר כזה.
- אנה פאבלובנה :** קארנין מדבר כך נכבדות... ואת שולחת אותו להחזיר את בעלך. וזאת למה, הכדי לעורר את קנאתו ?
- ליזה :** מאמא, הלא דברים איומים את מדברת. הניחי לי !
- אנה פאבלובנה :** כך ! את אמך גרשי מן הבית, ואת הבעל ההולל הכניסי פנימה. ואני אף לא אמתין. שלום עליכם ועשו כרצונכם, כחפץ לבכם עשו עכשיו ! (יוצאת ומגיפה בדפיקה את הדלת)
- ליזה :** (צונחת על הכסא) רק זאת הייתי חסרה !
- סאשה :** אין דבר. הכל יהיה טוב. את מאמא נפייס.
- אנה פאבלובנה :** (נכנסת) דוניאשה, המזוודה שלי !
- סאשה :** מאמא ! הקשיבי ! (הולכת אחריה, קורצת-עין לאחותה)

תמונה ב'

חדר אצל הצוענים. מקהלה מזמרת את "קאנבלה", פדיה מוטל על הספה, פניו בתוך הכר. הוא בלי מקטורן. אפרמוב רכוב על כסא. ממולו הסוליסט של המקהלה. קצין אצל השולחן שעליו שמפניה וכוסות. בקרבתו מוזיקאי רושם.

פדיה, אתה ישן?	איבן פטרוביץ :
(מתרומם) אל תדבר! עכשיו – "לא עת ערב היא".	פדיה :
אי אפשר פיודור ואסילייביץ. עכשיו שתשיר מאשה לברדה.	צועני :
נו טוב! ואחר כך "לא עת ערב היא". (חוזר ושוכב)	פדיה :
"שעת הגורל"	הקצין :
מסכימים?	צועני :

לי נשבעת, לי נשבעת אהבה לעד,
הוי הפרת, גם שיקרת ולבך בגד.

כי אחרת, הוי אחרת על פני תאהב.
כך נותרתי, כך נותרתי בודדה עכשיו.
לה, לה, לה, לה.

שמע-נא גרישה, שמע-נא גרישה,
כספך הוא רב
אך דבריך, שבועותיך, שקר וכזב!

כי אחרת, הוי אחרת על פני תאהב.
כך נותרתי, כך נותרתי בודדה עכשיו.
לה, לה, לה, לה.

יהי כן.	איבן פטרוביץ :
(אל המוזיקאי) נו, מה רשמת?	הקצין :
אי אפשר. בכל פעם באורח אחר. וגם איזה מין סולם אחר להם. הנה כאן. (רומז לצוענים. פונה לצועניה המבטת בו) איך זאת? (מפזם)	המוזיקאי :
כן זה כך. כך נהדר.	הצועניה :
(קם) לא יצליח לרשום. ואם גם ירשום, יתחוב לאופרה – ישקץ את הכל. נו, מאשה, הבי "שעת הגורל"! קחי את הגיטארה. (קם, יושב ממולה ומביט לתוך עיניה. מאשה שרה.)	פדיה :

גם זה יפה. הנה מאשה. בת-חיל! ועכשיו – "לא עת ערב".

איבן פטרוביץ: לא, המתן. תחילה את שלי, את שיר האשכבה.

הקצין: וכי למה זה שיר-אשכבה?

איבן פטרוביץ: משום ש... כאשר אני אמות... התבין, אנכי אמות, אשכב

בארון-המתים, יבואו הצוענים... התבין? כך אצוה

לאשתי. ויפתחו בשיר "הלוך הלך לו" – אזי אני אקפוץ

מן הקבר, – בנת? (למוזיקאי) הנה זאת ראוי שתרושום! נו,

הבה! (הצוענים שרים) אה, הפלא ופלא! נו, ועתה –

"בחורים כארזים". (הצוענים שרים. איבן פטרוביץ יוצא במחול

לקול השיר. הצוענים מחייכים, מוסיפים לשיר, מוחאים כף.

אפרמוב יושב. השיר מסתיים)

הצוענים: הנה בן-חיל איבן פטרוביץ, ממש צועני!

פדיה: נו, ועתה – "לא עת ערב היא". (הצוענים שרים)

לא עת ערב היא

אך צל של ערב

על עיני

אהובי שלי.

מה עייפתי

לחכות יומם וליל.

וביתנו מה שומם אפל

אהובי שלי.

בוא, הוי בוא הערב.

בוא כסה-נא את כל ליבי

כי תנעם אפלת הערב

שבצתיים לי.

פדיה: הנה זהו! זה הוא! הפלא ופלא! וכי היכן נעשה כל זה

אשר נאמר כאן? אה, מה טוב! וכי למה זה יוכל בן-אדם

- להגיע עד התלהבות אשר כזאת, ולהוסיף ולהמשיך בה
לא ניתן לנו?
המוזיקאי: כן, אוריגינאלי מאוד.
- איבן פטרוביץ:** נו... מוטב שתנוח. (לוקח את הגיטארה ויושב בקרבתה של
קאטיה)
פדיה: (מפטיר במחי יד, ניגש אל מאשה ויושב על הספה סמוך אליה)
אח, מאשה, מאשה, וכי איך זה את מנערת את כל קרבי,
את נפשי כולה?
מאשה: נו, ומה הדבר שביקשתי אותך?
פדיה: מה? כסף? (מוציא מכיס מכנסיו) נו, קחי, קחי לך.
(מאשה צוחקת, לוקחת את הכסף ומסתירתו בבית-חזה!)
פדיה: (אל הצוענים) לך ומצא כאן את ידיך ורגליך! לי היא
פותחת את מרומי-השמיים, והיא עצמה כסף מבקשת
לתמרוקים. הרי את אינך מבינה אף אפס קצהו מכל מה
שאת עושה!
מאשה: למה זה לא אבין? אני מבינה, שאם אני אוהבת מי,
משתדלת אני לשיר יותר טוב בשבילו.
פדיה: ואותי את אוהבת?
מאשה: סימן שאוהבת.
פדיה: הפלא ופלא (מנשק לה). הצוענים מסתלקים. נותרים רק הזוגות,
המוזיקאי וצועני המנגן חרש ואלס על גיטארה). הלא אני נשוי.
ולך המקהלה לא תרשה.
מאשה: המקהלה טובה – אבל לבי הוא לבי. את אשר אוהב –
אוהב. ואשר מאוס עלי – מאוס.
פדיה: אח, מה טוב! האם טוב לך?
מאשה: ודאי שטוב. כאשר האורחים טובים, גם לנו שמח.
צועני: (נכנס) שם ארון אחד שואל לך.
פדיה: איזה ארון?
צועני: אינני יודע. לבוש יפה. אדרת צובל.
פדיה: נו, מוטב קרא לו. (הצועני יוצא)
איבן פטרוביץ: וכי מי זה יבוא אליך הנה?

- פדיה :** השד יודע אותו ! וכי למי איכפת היכן אני ומה אני ? (נכנס קארנין). אה ויקטור ! הנה לך באמת לא חיכיתי ! פשוט את האדרת. וכי איזה רוח הביאתך הנה ? נו, שב, שב. שמע הנה שיר : "לא עת ערב היא".
- ויקטור קארנין :** הייתי רוצה לשוחח איתך בלי עדים.
פדיה : על מה זה ?
- ויקטור קארנין :** באתי מביתך. אשתך הפקידה בידי את האיגרת הזאת, וגם...
- פדיה :** (נוטל את המכתב, קורא בו, מזעם עפעפיו, אחר כך מחייך חיוך של חיבה) הקשב-נא, קארנין, הרי אתה יודע מה כתוב במכתב הזה... ?
- ויקטור קארנין :** יודע אני. ורציתי להגיד לך...
פדיה : חכה, חכה, אתה בבקשה אל תחשוב שאני שיכור או שמחשבותי חסרות בינה... זאת אומרת, שאני חסר-בינה עכשיו. אני שיכור, אך בעניין זה אני רואה הכל בבהירות. נו, מה הוטל עליך להגיד לי ?
- ויקטור קארנין :** הוטל עלי למצוא אותך ולהגיד לך ש... היא... מחכה לך. מבקשת היא לשכוח את הכל ולחזור אליה.
- פדיה :** (שומע דומם, מביט לתוך עיניו) בכל זאת אין אני מבין למה זה אתה...
- ויקטור קארנין :** יליזבייטה אנדרייבנה שלחה לקרוא לי וביקשה אותי...
פדיה : כך...
- ויקטור קארנין :** אך לא כל כך בשם אשתך, אלא בשמי אני מבקש אותך : בוא. ניסע הביתה.
- פדיה :** אתה טוב ממני. איזה הבלים ! לא קשה להיות טוב יותר ממני. אני נבל, ואתה אדם טוב, טוב באמת. ומשום כך אני לא אשנה מהחלטתי. וגם לא משום כך. אלא, בתכלית הפשטות אינני יכול, ואינני רוצה... נו, ואיך זה אסע ?
- ויקטור קארנין :** בוא, ניסע אל ביתי. אני אמסור שתחזור, ומחר...
פדיה : ומחר מה יהיה ? אני אוסיף להיות – אני, והיא – היא. (ניגש לשולחן ושותה). מוטב לעקור שן בבת אחת. הרי

- אמרתי, אם לא אעמוד בדיבורי עוד פעם אחת, שהיא תעזבני. ואני לא עמדתי בדיבורי, וחסל העניין.
- ויקטור קארנין:** בשבילך, אך לא בשבילה.
- פדיה:** ממש מפליא שאתה דואג כך לברית-נישואינו שלא תופר. (קארנין מבקש להגיד דבר-מה. ניגשת מאשה.) אתה הקשב איך היא שרה את שיר "הפשתן". מאשה! (הצוענים חוזרים)
- מאשה:** (בלחשה) מזמור-כבוד-שמו ראוי לשיר לו.
- פדיה:** (צוחק) ראוי, שמו: ויקטור האדון בן מיכאיל. (הצוענים שרים)
- ויקטור קארנין:** (שומע נבוך אחר כך שואל) כמה לתת?
- פדיה:** נו, תן כעשרים וחמישה. (קארנין נותן כסף.) הוד והדר! ועכשיו – "הפשתן" (הצוענים שרים. פדיה מציץ אל מקום שבו היה קארנין) ברח לו, קארנין. נו, ילך לו לשדים! (הצוענים מתפזרים. פדיה יושב בצדה של מאשה.) את יודעת מי הוא זה?
- מאשה:** את שם משפחתו שמעת.
- פדיה:** זהו אדם מצויין. הוא בא לקרוא לי אל אשתי. הביתה. היא אוהבת אותי. שוטה שכמותי, ואני – הנה מה שאני עושה.
- מאשה:** כן, כן, זה לא טוב. צריך לנסוע אליה. צריך לרחם עליה.
- פדיה:** חושבת את, שצריך? ואני חושב – אין צורך. הי, מזמרים! עוד פעם "הפשתן" ואזי – דיינו וחסל! (הצוענים שרים.) אח, מה טוב. ובלבד שלא להתעורר... הנה כך – למות...

מערכה ב'

חדר דירתו של אפרמוב. יין בתוך הכובות. אורחים: פדיה, סטאכוב (שעיר-מדובבלל), בוטקביץ' (מגולח), קורוטקוב (מגרורותיו של אפרמוב).

קורוטקוב: ואני אומר לך שלא יגיע למטרה. לה-בל-בואה הוא הסוס הראשון באירופה. הבה ונתערב!

סטאח : רב לך. הלא יודע אתה שאין איש מאמין לך ואיש לא יתערב איתך.

קורוטקוב : ואני אומר לך : קארטוש שלך לא יגיע, לא ישיג.

אפרמוב : אבל די לכם להתקוטט, אני אפייסכם. שאלו את פדיה. הוא יאמר נכונה.

פדיה : שני הסוסים טובים. העניין הוא בפרש.

סטאח : גוסייב הוא נבל. יש רק לנהוג בו ביד חזקה.

קורוטקוב : (צועק) לא !

פדיה : נו, הניחו, אני אפייסכם. מי זכה במירוץ ?

קורוטקוב : זכה, זכה, אבל כל ערכו קליפת השום. זהו מקרה ותו לא. אלמלא קראוקוס היה חולה... (נכנס המשרת)

אפרמוב : מה יש ?

המשרת : גבירה אחת באה, שואלת לפיודור ואסילייביץ'.

אפרמוב : איזוהי ? גברת ?

המשרת : לא אוכל לדעת. אבל גברת של ממש.

אפרמוב : פדיה, אליך גברת באה.

פדיה : (בבהלה) מי היא ?

המשרת : שמא להכניסה לטרקלין ?

פדיה : חכה, אני אצא ואראה (יוצאים פדיה והמשרת)

קורוטקוב : מי זו באה אליו ? מן הסתם מאשקה.

סטאח : איזו מאשקה ?

קורוטקוב : מאשה הצועניה. התאהבה בו. ממש כחתולה מאוהבת היא בו.

סטאח : ומה חמודה היא ! ושרה !...

אפרמוב : חן וקסם ! טאניושה והיא. אמש הן שרו עם פיודור...

סטאח : הנה בר-מזל שכמותו !...

אפרמוב : וכי על מה זה אוהבות אותו הנשים ? נו, אלוהים עמה !

קורוטקוב : לשאת לא אוכל את הצועניות – שום עדנה אין בהן.

בוטקביץ' : נו, זאת אל תאמר.

קורוטקוב : אני אותן את כולן אמסור בשכר צרפתייה אחת.

אפרמוב : נו כן, הלא אתה אסטט מפורסם. אלך לי ואראה מי היא... (יוצא)

- סטאח:** אם מאשה היא, הביאנה אלינו, שתשיר. לא, לא אותם עצמם הצוענים בימינו! הנה טאניושה היתה, אח, השדים והרוחות!
- בוטקביץ':** ואני סבור שהכל כמו שהיה.
- סטאח:** וכי איך זה "כמו שהיה", כששירים רומאנסות טפלניות במקום שירים.
- בוטקביץ':** יש גם רומאנסות יפות.
- קורוטקוב:** ורצונך שנתערב, שאני אכריחם לשיר ואתה לא תבחין אם שיר הוא ואם רומאנסה.
- סטאח:** קורוטקוב לעולם הוא מבקש להתערב.
- אפרמוב:** (נכנס) רבותי, זו לא מאשה. ולקבל פניה אין מקום חוץ מן החדר הזה. בואו לחדר-הביליארד. (יוצאים. באים סאשה ופדיה)
- סאשה:** פדיה, סלח לי, אם זה אי-נעים לך, אבל למען השם, שמעני עד הסוף. (פדיה מהלך בחדר. סאשה ישבה בינתיים, מתכוננת בו) פדיה, חזור הביתה.
- פדיה:** הקשיבי, סאשה, אני מבין לך יפה מאוד. סאשה, חביבתי, ולו אני במקומך הייתי עושה אותך דבר עצמו: משתדל הייתי באיזו דרך שהיא להחזיר את הכל על מקומו הקודם; אך במקומי שלי אילו היית את – ילדה דקת-רגש, חביבה – ככל שיהיו הדברים מוזרים – אילו היית את במקומי – היית עושה לבטח את מה שאני עושה, היינו היית מסתלקת וחדלה להפריע חיים של זולתך...
- סאשה:** מה פירוש "להפריע"? האם תוכל ליזה לחיות בלעדיך?
- פדיה:** אח, סאשה, חביבתי, יונתי, תוכל גם תוכל ותהיה מאושרת יותר, הרבה יותר מאשר עמדי.
- סאשה:** חלילה, לעולם לא!
- פדיה:** זה רק לך נדמה כך (מחזיק ידה בידו), אך לא בזה הוא העניין. העיקר הוא בזה, שאני אינני יכול. הלא תדעי נייר עבה אפשר לקפל גם לצד זה וגם לצד זה, ותקפליהו מאה פעמים והוא עודו שלם – אך תקפלנו בפעם המאה ואחת – והנה נקרע. הנה זה שקרה ביני לבין ליזה. לא אוכל

- להביט בעיניה, קשה כאבי מנשוא. וגם לה יקשה מנשוא,
האמיני לי.
לא, לא. **סאשה :**
- אומרת את "לא" – ובעצמך יודעת, שכן.
אינני יכולה לדון אלא בעצמי. אילו הייתי אני במקומה,
ואתה היית משיב לי את אשר השבת עכשיו – היה זה
בשבילי הדבר האיום ביותר.
כן, בשבילך... (דממה, שניהם נבוכים) **פדיה :**
(קמה) האמנם הכל ישאר כך?
כןראה... **סאשה :**
פדיה, חזור. **פדיה :**
תודה לך, סאשה חביבתי. תמיד תהיי לי זכרון יקר...
אבל, היי שלום, יונתי. תני לי לנשק לך. (מנשקה על מצחה)
(נפעמת) לא, אינני נוטלת ברכת פרידה, ואינני מאמינה,
אינני רוצה להאמין... פדיה... **סאשה :**
- ובכן, הקשיבי, סאשה. אמת הדבר שאני בעליה, אבי-
ילדה, אבל אני – מיותר... חכי, חכי, אל תנסי לחלוק עלי.
האם חושבת את שאני מקנא לה? – חלילה. ראשית כל
אין לי זכות לכך: שנית אין לי סיבה. ויקטור קארנין הוא
ידידה הנושן, וכן גם שלי. והוא אוהב אותה, והיא אוהבת
אותו.
לא. **סאשה :**
- אוהבת היא, כדרך שיכולה לאהוב אשה ישרה, חסודה,
שאיננה מתירה לעצמה לאהוב איש חוץ מבעלה. אבל
היא אוהבת אותו, ותאהב אותו כאשר המכשול הזה
(מצביע על עצמו) יסולק, ואני אסלקנו (קולו נרעד) והם יהיו
מאושרים.
פדיה, אל תדבר דברים כאלה!
הלא את יודעת שאמת היא זאת, ואני אשמח באשרם.
ואין דבר טוב יותר אשר הייתי יכול לעשותו... ולא
אחזור, וחופש אתן להם... הנה זאת הגידי להם. לא, אל **פדיה :**

תגידי, אל תגידי ולכי לשלום! (מנשקה על ראשה ומלווה אותה עד הדלת).

סאשה: פדיה, אני מעריצה אותך.

פדיה: היי שלום, שלום לך... (סאשה יוצאת)

כן, כן... נהדר... נפלא... (מצלצל. בא המשרת)

קרא לאדון. (המשרת יוצא. פדיה לבדו)

ואכן, אמת היא, באמת... (נכנס אפרמוב) – נלך... וכיצד זה ערכת את העניין?

אפרמוב: נפלא! "גם נדרה, גם נשבעה" – נפלא! היכן כולם?

פדיה: שם הם, משחקים.

אפרמוב: מצויין, נלך, נבלה גם אנחנו שעה קלה!

פדיה:

מערכה ג'

תמונה א'

חדרה של אנה דמיטריבנה קארנינה, מפואר צנוע, מלא סובנירים. הנפשות: הנסיך אברזקוב – בן שישים, רווק, אלגאנטי, איש צבא בעל הדרת פנים ועצב; אנה דמיטריבנה קארנינה – אמו של ויקטור, בת חמישים, מבקשת להופיע כצעירה מגילה, גראנד-דאם; משרת; ויקטור. אנה דמיטריבנה כותבת מכתב.

משרת: (נכנס) הנסיך סרגיי דמיטריביץ'

אנה דמיטריבנה: נו, כמובן. (פונה אל הראי, מטיבה את מראה)

הנסיך אברזקוב: (נכנס) מקווה אני שאינני כופה עצמי עליך.

אנה דמיטריבנה: הלא יודע אתה ש... הנך אורח חביב עלי לעולם. והיום במיוחד. הנמסר לך הפתק שלי?

הנסיך אברזקוב: נמסר, והנה תשובתי.

אנה דמיטריבנה: אח, ידיד, החיליתי להיוואש מן הכל, ממש נואשת אני. הוא נלכד בקסמיה, בתכליתי הפשטות נלכד כולו. מעודי לא נתקלתי בעקשנות שכזאת, בחוסר חמלה כזה, באדישות כזאת ביחס אלי. הוא שונה בתכלית, היה לאיש אחר מאז עזבה האשה הזאת את בעלה.

הנסיך אברזקוב: אבל מהו העניין למעשה? מהו עצם העניין?

אנה דמיטריבנה: זהו – רוצה הוא לשאתה ויהי מה.

הנסיך אברזקוב: אבל מה אומר בעלה?

אנה דמיטריבנה: נותן לה גט.

הנסיך אברזקוב: כך!

אנה דמיטריבנה: והוא, ויקטור, מוכן לכל אלה, וכל הזוהמה הזאת:

פרקליטים, הוכחות אשמה. זוהי שאט-נפש. ואין דבר זה

דוחה אותו. אינני מבינה לו. הוא, שהיה תמיד כה דק-

רגש. כל כך רהוי...

הנסיך אברזקוב: אוהב הוא. ואם אדם אוהב באמת, אזי...

אנה דמיטריבנה: כן, אבל למה זה לא יכלה האהבה בימינו להיות זכה

וטהורה, אהבת-ריעות לכל ימות החיים? הנה אהבה

כזאת אני מבינה ומוקירה.

הנסיך אברזקוב: עכשיו הדור החדש איננו יכול להסתפק ביחסים

אידיאליים בלבד, אין הם מסתפקים בבעלות רוחנית. מה

לעשות! אך מה יהיה עליו?

אנה דמיטריבנה: לא, עליו על תדבר כלל. זהו מין כישוף. כאילו המירו

אותו באיש אחר. הלא יודע אתה – אני הייתי אצלה. הוא

כל כך ביקשני. נסעתי, לקבל את פניה. והנה היום (מביטה

בשעונה) בשתים, צריכה היא לבוא. הבטחתי לויקטור

לקבלה, אך התבין למצבי? ממש אינני עוד אני עצמי.

וכהרגלי הישן שלחתי לקרוא לך. זקוקה אני לעזרתך.

הנסיך אברזקוב: תודתי לך.

אנה דמיטריבנה: אתה שווה בנפשך, שביקורה זה מכריע בכל העניין –

בגורלו של ויקטור. אני חייבת או שלא להסכים... ואיך

אוכל?

הנסיך אברזקוב: אין את מכירה אותה כלל?

אנה דמיטריבנה: מעולם לא ראיתה. אך אני מפחדת מפניה. לא יתכן

שאשה טובה תעזוב את בעלה שהוא נוסף על כך אדם

טוב. הלא הוא חברו של ויקטור. היה יוצא ונכנס בביתנו.

איש חביב עד מאוד. אך אפילו יהיה אשר יהיה ותהיה

אשמתו לפניה אשר תהיה – הלא לא יתכן לעזוב בעל.

עליה לשאת את כל כובד גורלה. דבר אחד לא אוכל להבין, כיצד יכול ויקטור, עם השקפת-עולמו שלו, להסכים לשאת גרושה. כמה פעמים – אך-זה-לא-כבר במעמדי, התווכח עם ספיצין בלהט שכזה, והוכיחו שהגט איננו הולך בד בבד עם נצרות של אמת, ועכשיו הוא עצמו מוכן לדבר זה. אם יכלה היא להקסימו עד כדי כך... מפחדת אני מפניה. אבל, הלא אני קראתיך כדי לשמוע מה תגיד אתה, ועכשיו כל העת אני מדברת. מה דעתך? אמור? מה חושב אתה על כך? מה יש לעשות? האם דיברת עם ויקטור?

הנסיך אברזקוב: דיברתי איתו. ואני סבור, שהוא אוהב אותה, הסכיין לאהוב כך; האהבה הזאת נשתלטה עליו, והוא אדם המקבל את הדברים לאט-לאט, אך משקבלת אין להשיב עוד. אשר נכנס אל לבו, לא עוד יסולק. והוא לא יאהב עוד לעולם אשה על פניה, ועם אחרת לא יהיה מאושר, לא יוכל.

אנה דמיטריבנה: והלא ואריה קוזנייצובה נשאת היתה לו בחפץ לב! ואיזו נערה ומה אוהבת היא אותו!

הנסיך אברזקוב: (מחייך) נו, את עושה את החשבון בלי בעלי הבית. דבר זה אי להעלותו עכשיו כלל על הדעת. חושב אני כי מוטב להיכנע ולהתיר לו לשאתה.

אנה דמיטריבנה: לשאת גרושה – שייפגש עם בעלה של אשתו? אינני יכולה לתפוש איך תוכל לדבר כך בשלוות-נפש? האם זאת היא האשה בה תוכל אם לרצות כבאשת בנה יחידה – ועוד בן כזה?

הנסיך אברזקוב: אבל מה לעשות, ידידתי היקרה? מובן, שטוב יותר היה אילו נשא לאשה נערה שאת מכירתה ואהבת אותה, אך אם לא יתכן הדבר... ועוד – אילו, למשל, היה נושא לו איזו צועניה, או השד יודע מי... אבל ליזה פרוטאסובה הלא היא אשה טובה, אשה חביבה מאוד. אני מכירה מבת-אחי נלי: אשה רכה וענווה היא, אוהבת, חסודה.

אנה דמיטריבנה: אשה חסודה שאיננה נרתעת מלעזוב את בעלה! ?

הנסיך אברזקוב : אינני מכירך עוד. את קשת-לב, את אכזרית. הלא בעלה
הנו אחד מאותם האנשים, שעליהם נאמר כי אויבי נפש-
עצמם הם. אך יותר מזה אויב הוא לאשתו. הלא איש
חלוש הוא, שיכור, שהגיע לשפל המדרגה. הוא בזבז את
כל הונו ואת כל רכושה – לה יש ילד... איך זה תוכלי
לדון לכף חובה אשה, העוזבת אדם שכזה? אבל לא היא
עזבה אותו, אלא הוא אותה.

אנה דמיטריבנה : אח, איזו זוהמה, איזו זוהמה! ואני צריכה להזדהם בה.

הנסיך אברזקוב : ואמונתך בכללי הדת?

אנה דמיטריבנה : כן, כן, הסליחה והמחילה. "כאשר מחלנו לנושינו"
וכיוצא מזה. אך רגשותי עזים מבינתי.

הנסיך אברזקוב : נו, איך זה היא תחיה עם אדם שכזה? ואפילו היא לא
היתה אוהבת איש אחר, צריכה היתה לעשות דבר זה.
למען הילד היתה צריכה. הוא עצמו, הבעל, אדם טוב
וחכם, כאשר הוא שפוי בדעתו, הוא עצמו מיעץ לה
לעשות זאת...

ויקטור קארנין : (נכנס, מנשק את ידה של אמו, מברך לשלום את אברזקוב) מאמא,
נכנסתי להגיד לך דבר אחד: יליזבייטה אנדרייבנה תבוא
מיד, ואני מבקשך, מתחנן לפניך רק על דבר אחד: אם
מוסיפה את להתנגד לנישואי...

אנה דמיטריבנה : מובן שאני מוסיפה להתנגד.

ויקטור קארנין : (ממשיך את הפסוק שהחל, מזעם את עפעפיו) ובכן מבקש אני
אותך, אני מתחנן לפניך, אל תדברי על התנגדותך זו, אל
תחליטי לשלילה.

אנה דמיטריבנה : אני חושבת שלא נדבר כלל על עניינים אלה, אני, לכל
הפחות, לא אתחיל בזה בשום עניין ואופן.

ויקטור קארנין : וודאי לי, שלא היא. הייתי חפץ רק שתכירי אותה פנים.

אנה דמיטריבנה : רק דבר אחד הבן לא אוכל: כיצד מצליח אתה לישב את
חפצך זה לשאת את הגברת פרוטוסובה בעוד בעלה
בחיים, עם השקפותיך הדתיות, האומרות שהגט הינו
פגיעה בנצרות?

ויקטור קארנין: מאמא, את אכזרית עכשיו! האמנם כולנו כל כך זכים וטהורים, שלא תיתכן סתירה בהשקפותינו, בה בשעה שהחיים הם מורכבים כל כך? מאמא, מדוע ובשל מה הנך כה אכזרית ביחס אלי?

אנה דמיטריבנה: אני אוהבת אותך, ואת אושרך אני מבקשת.

ויקטור קארנין: (אל אברזקוב) סרגיי דמיטריביץ'!

הנסיך אברזקוב: ברור שאת מבקשת את אושרו, אך אנו, שזרקה השיבה בשערינו כבר יקשה עלינו להבין את הדור הצעיר. ובעיקר יקשה על אם, אשר הסכינה עם המושג שלה על אושר בנה. כל הנשים הן כך.

אנה דמיטריבנה: כן, ודאי, ודאי. כולם כנגדי. מובן, יכול אתה לעשות זאת, הנך מבוגר ועומד ברשות עצמך... אבל אתה תקפח את חיי.

ויקטור קארנין: אינני מכיר אותך עוד. זה גרוע ממעשה אכזריות.

הנסיך אברזקוב: (אל ויקטור) חדל, ויקטור. מאמא קשה תמיד בדיבוריה מאשר במעשיה.

אנה דמיטריבנה: אני אומר את אשר אני חושבת ומרגישה, ואומר זאת בלי לפגוע בכבודה.

הנסיך אברזקוב: הרי זה ודאי. (נכנס משרת) והנה היא עצמה באה.

ויקטור קארנין: אני אלך לי.

המשרת: יליזבייטה אנדרייבנה פרוטאסובה.

ויקטור קארנין: אני אצא. מאמא, בבקשה ממך. (יוצא. גם הנסיך אברזקוב קם)

אנה דמיטריבנה: (למשרת) הכניסנה. (אל הנסיך אברזקוב) לא, אתה הישאר כאן. (המשרת יוצא)

הנסיך אברזקוב: סבור הייתי, שיקל לך ביחידות.

אנה דמיטריבנה: לא, אני מפחדת... אם ארצה להישאר עמה ביחידות אניד לך ראשי. תלוי כיצד... אבל כך, אם אשאר עמה יחידה, דבר זה עלול לקשרני. אני, במקרה הצורך, כך ארמוז לך. (מראה את האות)

הנסיך אברזקוב: אני אבין. בטוח אני שהיא תמצא חן בעיניך. רק השתדלי להיות צודקת.

אנה דמיטריבנה: עד מה כולכם נגדי! (נכנסת ליזה. אנה דמיטריבנה קמה לקראתה) הצטערתי שלא מצאתיך בביתך, אך הנה את ברוב טובך, באת בעצמך אלי.

ליזה: אני לא ציפיתי כלל. אני מודה לך כל כך, שהיה לך חפץ לראותני.

אנה דמיטריבנה: (מצביעה על אברזקוב) אתם מכירים זה את זה? **הנסיך אברזקוב:** אכן, אכן, נפל בחלקי הכבוד להתייצב לפני הגברת (הם לוחצים ידיים, יושבים). בת אחי נלי מדברת עליך באזני לעיתים קרובות.

ליזה: כן, היתה בינינו ידידות גדולה (מצביעה רהויה באנה דמיטריבנה). גם עכשיו ידידות בינינו... אני לא צפיתי כלל, שתביעי חפץ לראותני.

אנה דמיטריבנה: אני היטבתי להכיר את בעלך, הוא היה ידידו של ויקטור והיה נוהג לסור אלינו לעיתים קרובות לפני שעקר מגוריו לטומבוב. שם, אם אינני טועה, התחתן איתך?

ליזה: כן, שם התחתנו. **אנה דמיטריבנה:** אבל אחר כך, כאשר חזר ובא למוסקבה, לא יסף עוד לבקרני.

ליזה: כן, הוא לא היה כמעט כלל יוצא ונכנס בבתי מכריו. **אנה דמיטריבנה:** וכך לא הציגך בפני. (שתיקת מבוכה) **הנסיך אברזקוב:** באחרונה פגשתי בהצגה בכית דניסוב. היה נאה מאוד. ואת שיחקת...

ליזה: לא... כן... ודאי... אני זוכרת. אני זוכרת, אני שיחקתי (שוב שתיקה). אנה דמיטריבנה, סלחי לי, אם לא ינעם לך אשר אגיד, אך אינני יכולה, אינני יודעת להעמיד פנים. אני באתי משום שויקטור מיכאילוביץ' אמר... משום שהוא, זאת אומרת, משום שאת רצית לראותני פנים... אבל מוטב לומר את הכל... (פולטת התייפחות) לי קשה עד מאוד... ואת כה טובה אלי.

הנסיך אברזקוב: ואני מוטב שאלך לי. **אנה דמיטריבנה:** כן, לך. **הנסיך אברזקוב:** להתראות. (נפרד, הולך)

אנה דמיטריבנה : הקשיבי נא ליזה... אינני יודעת, אף אינני רוצה לדעת איך נהוג לקרוא לך לפי שם אביך.

ליזה : אנדרייבנה.

אנה דמיטריבנה : נו, הלא אחת היא – ליזה. לי צר עליך. ואת מעוררת בי חיבה אך אני אוהבת את ויקטור. אני אוהבת בעולם זה יצור אחד ויחיד, יודעת אני את נפשו כאת נפשי. נפש גאה היא זאת. גא היה בעודו נער בן שבע. לא על שמו התגאה, לא על עושרו, אלא גא היה על טהרתו, על רוממותו המוסרית וגובה טהרתו. הוא שמר עליה, טהור היה כנערה צעירה.

ליזה : אני יודעת.

אנה דמיטריבנה : מעודו לא אהב שום אשה. את הנך הראשונה. לא אומר, שאינני מקנאה אותו לך. מקנאה אני. אבל אנחנו אמהות – בנך קטן עדיין, עוד לא הגיעה שעתך – מוכנות אנו לזאת מלכתחילה. הכינתי את עצמי לך – למסרו לידי אשתו ולא לקנא, אך למסרו לאחת נקיה וטהורה כמוהו.

ליזה : אני... האם אני...

אנה דמיטריבנה : סלחי לי, אני יודעת, שאת אינך אשמה, אך את אומללה. ואני מכירה אותו. הוא מוכן לשאת את הכל, גם ישא הכל, ולעולם לא יפצה פיו, אבל יסבול. גאוותו הנפגעת תסבול, והוא לא יהיה מאושר.

ליזה : אני חשבת על כך.

אנה דמיטריבנה : ליזה, חביבתי. את הנך אשה טובה וחכמה. אם אוהבת את אותו, הרי רוצה את באושרו יותר מאשר באושרך. ואם כך הוא, הן לא תרצי לקשור אותו והכריחו להתחרט. אף כי הוא לא יפצה פיו בטענה, לא יאמר דבר לעולם.

ליזה : אני יודעת, שלא יאמר דבר. ואני חשבת על כך ושאלתי את עצמי את השאלה הזאת. חשבת ואמרתי גם לו. אך מה אוכל לעשות, בשעה שהוא אומר כי איננו חפץ לחיות בלעדי? אמרתי: נהיה ידידים, אבל אתה ערוך את חייך שלך, אל תקשור את חייך הטהורים, עם חיי האומללים שלי שלבך איננו רוצה.

אנה דמיטריבנה : כן, עכשיו איננו רוצה.
ליזה : דברי על לבו, שיעזבני, אנא. אני מסכימה. אני אוהבת
 אותו למען אושרו ולא למעני. רק עזרי לי. אל תשנאי
 אותי, הבה ויחדיו, באהבתנו, נבקש את טובתו שלו.
אנה דמיטריבנה : כן, כן, הנה את אהובה כבר עלי. (מנשקת לה. ליזה בוכה)
 ואף על פי כן, אף על פי כן, זה איום ונורא. אילו אז,
 בטרם תינשאי לאיש, נתעוררה בו האהבה הזאת אליך...
ליזה : אומר הוא, שנתעוררה בו עוד אז, אך הוא לא רצה לקפח
 את אושר חברו.
אנה דמיטריבנה : אח, מה קשה כל זה, קשה מנשוא ! אבל, בכל זאת, נוסיף
 לאהוב זה את זה, והאלוהים יעזרנו למצוא את אשר
 אנחנו מבקשים. (נכנס ויקטור)
ויקטור קארנין : מאמא, יקירתי. אני שמעתי את הכל, לזאת ציפיתי: את
 כבר אוהבת אותה. והכל יהיה טוב.
ליזה : מה צר לי ששמעת את הכל – לא הייתי מדברת.
אנה דמיטריבנה : ואף על פי כן עוד לא הוחלט ולא כלום. דבר אחד אוכל
 לומר: שאלמלא הנסיבות הקשות האלו, שמחה הייתי.
 (מנשקת לה)
ויקטור קארנין : בבקשה, רק אל תשני את טעמך.

תמונה ב'

דירה צנועה, שולחן כתיבה, ספה. פדיה לבדו, דפיקה על הדלת.

קול מאשה : (מאחורי הדלת) וכי למה זה נעלת את הדלת, פיודור
 ואסיליץ' ? פדיה, פתח !
פדיה : (קם, פותח את הדלת) הנה, תודה לך שבאת. השממון אוכל
 אותי, שממון נורא.
מאשה : וכי למה זה, אם כן, אלינו לא באת? שוב אתה שותה,
 אח ! והרי הבטחת.
פדיה : הלא יודעת את למה: כסף אין לי.

ועל מה זה נפל בחלקי לאהוב אותך !	מאשה :
מאשה !	פדיה :
וכי מה לך – מאשה, מאשה. אילו אהבתני מזמן מתגרש היית. גם שם ביקשוך. גם אומר אתה לי, שאינך אוהב אותה. והנה מחזיק אתה בה ואינך מרפה. מן הסתם אינך רוצה...	מאשה :
הלא יודעת את למה אינני רוצה.	פדיה :
דברים ריקים הם אלה! אמת אומרים הבריות, שריק ופוחז אתה.	מאשה :
וכי מה אגיד לך על כך? להגיד לך שיסורים את גורמת לי בדברייך – הלא את עצמך יודעת זאת.	פדיה :
שום יסורים לא גרמתי לך.	מאשה :
בעצמך יודעת את, ששמחה יחידה לי בחיי – אהבתך.	פדיה :
כן, אהבתי שלי. ושלך – איננה.	מאשה :
אני לא אשדל אותך בדברים. למה לי: את בעצמך יודעת.	פדיה :
פדיה, על מה זה אתה מענה אותי?	מאשה :
מי מענה את מי...	פדיה :
(בוכה) רשע אתה.	מאשה :
(ניגש אליה ומחבקה) מאשה! למה זה תבכי? חדלי, אנא. לחיות צריך אדם ולא להתייפח. אין זה הולם אותך כלל. יפת-תואר שלי!	פדיה :
ואתה אוהב אותי?	מאשה :
וכי את מי אוהב?	פדיה :
רק אותי בלבדי? נו, קרא את אשר כתבת.	מאשה :
הלא זה יפיל שעמום עליך.	פדיה :
אם אתה כתבת, סימן שטוב יהיה הדבר.	מאשה :
נו, הקשיבי איפוא. (קורא) "בשלהי הסתיו נדברנו, חברי ואני, להיפגש ליד כיכר-מוריגין. זו הכיכר היא מערה-יער, כמין אי מוצק, אשר שם מקננות להקות ציפורי-בר בשפע. היה יום מעונן, חם, שקט. הערפל..." (נכנסים הוריה של מאשה: נאסטסיה איבנובנה, איבאן מאקארוביץ')	פדיה :

- נאסטסיה :** (אל הבת באיום) כאן היא, ארורה, השה התועה! לאדון שלום וכבוד... וכי מה את עושה לנו? אה?
- מאקארוביץ' :** (אל פדיה) לא טוב אתה נוהג, אדוני. את חיי הנערה אתה מקפח. מעשה תועבה הוא.
- נאסטסיה :** התעטפי במטפחת – ולכי, מיד! הנה זו בורחת! ומה אומר לאנשי-המקהלה, אה? סרחה עם דלפון שכזה. וכי מה בצע יש בו?
- מאשה :** לא סרחתי. אוהבת אני את האדון, וזה הכל. את המקהלה לא עזבתי, אוסיף לשיר ואשר ל...
- מאקארוביץ' :** את רק הוסיפי לדבר כאן, אני את צמתך אתלוש. קליפה! וכי מי עשה כמעשים האלה? לא אביך, לא אמך, לא דודתך. דע הדבר, אדון, אנחנו אהבנוך, כמה שרנו לך חיים אין כסף. רחמנו עליך. ואתה מה עשית לנו!
- נאסטסיה :** על לא דבר קיפחת חיי בתנו היחידה, האהובה, בבת-עינינו, לא תסולא בפז, לתוך רפש הכנסת אותה, רמוס רמסת אותה, הנה המעשה אשר עשית. אין אלוהים בלבך!
- פדיה :** את, נאסטסיה איבנובנה, מחשבות-שווא את חושבת עלי. בתך היא כאחות לי. אני על כבודה שומר. ואת אל-נא תחשדי בי. אני אוהב אותה... ומה עשתה עוד?
- מאקארוביץ' :** והרי לא אהבת כאשר היתה הפרוטה מצויה. אילו רשמת אז על שם המקהלה כעשרת אלפים ולקחת אותה לאשה, הכל כנהוג וכמקובל. ועכשיו בזבזת את הכל, כגנב גזלת את הנערה. בוש לך, אדון, בוש והכלם!
- מאשה :** לא הוא גזלני, אני עצמי באתי אליו. ועכשיו קחוני ממנו, שוב אחזור ואבוא. אוהבת אני אותו, וזה הכל. עזה אהבתי מכל הבריחים והמנעולים שלכם... אינני רוצה!
- נאסטסיה :** נו, מאשנקה, לבתי שלי, אל נא בריסון. מעשה לא טוב עשית, נו, בואי עכשיו.
- מאקארוביץ' :** נו, די בשיחות. מארש! (אוחזה בידה) סלח לנו, אדון, ושלום עליך. (כל השלושה יוצאים. נכנס הנסיך אברזקוב)
- הנסיך אברזקוב :** סלח נא לי, שלא מרצוני הייתי עד לסצינה בלתי נעימה....

פדיה: עם מי יש לי הכבוד?... (מכירו) אה, הנסיך סרגיי דמיטריביץ'. (מושיט לו את ידו)

הנסיך אברזקוב: ... שלא מרצוני הייתי עד לסצינה זאת. לא הייתי חפץ לשמוע. אך מאחר ששמעתי, רואה אני חובה לעצמי לומר לך ששמעתי. כיוונו אותי למקום הזה, ואצל הדלת הוכרחתי להמתין לצאתם של האנשים האלה. ובעיקר: לפי שדפיקותי על הדלת לא נשמעו בגלל הקולות הרמים ביותר.

פדיה: כן, כן. הכנס-נא בטובך. תודה לך שאמרת לי את הדבר הזה. הלא זה נותן לי זכות להסביר לך את מה שקרה כאן. אשר אתה תחשוב בלבך עלי, לא איכפת לי. אבל רציתי להגיד לך שההאשמות ששמעת כאן, שטפלו על הנערה הזאת – הצוענייה, הזמרת – אין בהן שמץ של אמת. היא תמה כיונה. והיחסים שביני לבינה יחסי ידידות הם ותו לא. ואם יש גוון של הזיה ופיוט, אין זה פוגע בניקונה, בכבודה, של הנערה הזאת. הנה מה שרציתי להגיד לך. ובכן מה חפצך? במה אוכל לשרתך?

הנסיך אברזקוב: אני בראש ובראשונה...

פדיה: סלח לי, הנסיך. עמדתי בחברה עכשיו כזאת, שהעובדה כי הכרתך לפני שנים רבות הכרות שלא מקרוב, איננה נותנת לי זכות עכשיו לראותך כאדם המבקרני, אם אין לך עניין מיוחד אלי – מה הוא עניין זה?

הנסיך אברזקוב: לא אכחד, נחשת. יש לי עניין אליך. ואף על פי כן, אבקשך להאמין לי, שהשינוי שחל בעמדתך אין בכוחו להשפיע על יחסי אליך.

פדיה: אני בטוח בכך בטחון גמור.

הנסיך אברזקוב: העניין שיש לי, הוא בזה, שבנה של ידידתי הנושנה אנה דמיטריבנה קארנינה ואף היא עצמה בקשונה לשאול את פיך, באורח בלתי אמצעי, על יחסך... התרשה לי לדבר על כך?... על יחסך לאשתך יליזבייטה אנדרייבנה פרוטאסובה.

- פדיה:** יחסי עם אשתי, רשאי אני לומר: עם אשתי לשעבר – חוסלו לחלוטין.
- הנסיך אברזקוב:** הנה ממש כך שערתי. ורק משום כך נטלתי עלי את השליחות הקשה הזאת.
- פדיה:** הם חוסלו, אני ממהר להכריז על כך באוזניך, לא באשמתה, אלא באשמתי, או, נכון יותר, בשלשלת שלמה של אשמות שלי שאין להן סוף. והיא כאשר היתה כן גם עכשיו אשה שאין בה דופי.
- הנסיך אברזקוב:** כך, אם כן, ויקטור קארנין, ובעיקר אמו, בקשוני לשאול אותך בנוגע לכוונותיך?
- פדיה:** כוונותי? אין לי שום כוונות. אני נותן לה חופש גמור. יתר על כן לעולם לא יעלה בדעתי להפר את שלוותה. אני יודע, שהיא אוהבת את ויקטור קארנין. אדרכה, בעיני הוא אדם משעמם מאוד. אבל טוב מאוד, וישר עד מאוד. ואני סבור שאיתו היא תהיה – כמו שנהוג לומר במקרים כאלה – מאושרת. וש... תבוא עליהם ברכה! הנה זה הכל...
- הנסיך אברזקוב:** כן, אבל אנחנו היינו...
- פדיה:** ואל נא תעלה בדעתך שיש בלבי אף משהו מרגש הקנאה. אם אמרתי על ויקטור, שהוא משעמם, הריני חוזר בי. הוא איש מצוין, ישר, מושלם בכל מעלות המוסר, כמעט ההיפך הגמור ממני. והוא אהב אותה עוד בילדותו. אולי גם היא אהבה אותו כאשר נישאה לי. יש מקרים כאלה. הטובה באהבות היא לפעמים זו שאין האדם עצמו יודע על קיומה. היא, חושב אני, תמיד אהבה אותו. אבל משום שאשה ישרה היא, לא הודתה על כך אפילו לנפשה. אך זאת... כמין צל היה פרוש על חיי הנישואין שלנו... אבל מה – מה זה אני – מה אני מתוודה לפניך?
- הנסיך אברזקוב:** אנא, בבקשה ממך. האמן לי, שבשבילי, בבואי אליך, החשוב ביותר הוא להבין הבנה שלמה את היחסים אשר ביניכם. אני מבין לך. מבין אני, שהצל הזה, לפי הביטוי המוצלח שלך, יכול היה...

פדיה: כן, היה צל שכזה, ואולי משום כך לא יכולתי להסתפק בחיי-הנישואין הללו, שנתנה לי, והייתי מחפש משהו והולך אחרי לבבי. אבל, מה זאת – אני כביכול מצטדק לפניך. אינני רוצה, אף אסור לי להצטדק. אני הייתי, בלי היסוס אומר אני הייתי, בעל רע, הייתי משום שעכשיו, בהכרתי, זה כבר אינני עוד בעלה, לא, חלילה. אני חושב אותה לבת-חורין בהחלט, זוהי, אם כן, תשובתי לשליחותך.

הנסיך אברזקוב: כן, אבל אתה הרי מכיר את משפחתו של ויקטור ואותו עצמו. יחסו אל יליזביטה אנדרייבנה היה כל העת יחס של כבוד, יחס של שמירה על המרחק. היה עוזר לה בעת צרה.

פדיה: כן, אני בפריצותי עזרתי להתקרבותם. מה לעשות! זה היה מחויב המציאות.

הנסיך אברזקוב: אתה יודע ומכיר את השקפת משפחתו והשקפתו שלו – נוצרית מחמירה, פרבוסלאבית. אין דעתי כדעתם. נקודת ראותי נרחבת יותר. אך אני מכבדם ומבין להם. מבין אני שבשבילו, ובעיקר בשביל אמו, התקרבות אל אשה בלי ברית-נישואין כנסייתית הנו דבר שלא יעשה.

פדיה: כן, אני יודע את טמטו... את שלמותו עם עולמו, את שמרנותו בעניינים אלה. אך מה הם מבקשים? גט? זה כבר אמרתי להם שמוכן אני לתת גט, אך תנאי קבלת האשמה עלי, כל השקר הזה, קשה הוא ביותר.

הנסיך אברזקוב: אני מבין לך הבנה שלמה ואיתך אני בכל לבי, אך מה לעשות? חושב אני, שאפשר לערוך את הדבר כך... ואמנם, אתה צודק. זה איום ונורא, ואני מבין זאת.

פדיה: (לוחץ את ידו) תודה לך, נסיכי היקר. תמיד ידעתי כי איש טוב וישר אתה. נו, הגידה, מה עלי לעשות? כיצד לנהוג? שער בנפשך את מצבי. אינני מבקש להיות טוב מאשר הנני. אני נבל. אך ישנם דברים, שאינני יכול לעשותם בלב שקט. אינני יכול לשקר בשקט.

הנסיך אברזקוב: אני גם אינני מבין אותך. אתה, שהנך איש חכם ומוכשר, כל כך רגיש לכל הטוב – איך תוכל ללכת כך אחרי תשוקותיך, איך תוכל לשכוח אותו דבר עצמו, שהנך דורש מעצמך? כיצד הגעת עד כדי כך, כיצד הרסת את חייך?

פדיה: (גובר בקושי על דמעות ההתרגשות) זה לי עשר שנים שאני חי את חיי ההוללות שלי. וזאת לי הפעם הראשונה שאדם כמוך מצא בלבו רחמים עלי. היו חומלים עלי חברי, הוללים כמוני, נשים: אבל איש טוב ונבון כמוך... תודה לך. כיצד הגעתי עד חורבני? ראשית כל – היין. הרי היין – לא זה שהוא טעים לחיך, אלא במה שאני עושה, תמיד חש אני שזאת לא זאת, ואני בוש במעשיי. הנה עכשיו אני מדבר אליך ומתבייש אני. אבל להיות מנהיג-האצילים, לשבת בבאנק – הרי זו בושה, בושה וכלימה שכזאת... ורק לאחר שתשתה, חסלה הבושה. וגם מוזיקה – לא אופרות ובטהובן, אלא הצוענים... וכוח חיים שכזה, מרץ כזה נמזג לתוכך פנימה! וכאן עוד עיניים שחורות חביבות ואותו חיוך! וככל שאתה מרבה להימשך אחרי כל אלה, כן תרב הבושה לאחר המעשה.

הנסיך אברזקוב: נו, ונאמר העבודה, העמל?
פדיה: ניסיתי. גם מזה לא צמחה טובה. אין דבר שאבוא בו על סיפוקי. נו, אבל למה זה אדבר על עצמי! תודתי לך.

הנסיך אברזקוב: ובכן מה אמסור להם?
פדיה: מסור, שאעשה את אשר הם רוצים. הלא רוצים הם להתחתן – שדבר לא יפריע אותם להתחתן?

הנסיך אברזקוב: מובן.
פדיה: אמור להם שאעשה, שאעשה בוודאות גמורה.
הנסיך אברזקוב: אם כן, מתי?

פדיה: חכה. נו, נניח, בעוד שבועיים. המספיק להם?
הנסיך אברזקוב: (קם) ובכן זאת רשאי אני להגיד להם?

פדיה : כן, רשאי אתה. שלום עליך הנסיך, ושוב – תודה לך.
(אברזקוב יוצא. פדיה יושב ומחייך דומם שעה ארוכה) טוב, טוב מאוד.
כן, כך צריך להיות! כך! כך! מה נפלא!

תמונה ג'

קאבינט מיוחד בבית-מרוח. המלצר מכניס את פדיה ואיבן פטרוביץ.

המלצר : הנה, בבקשה. כאן איש לא יטריד את האדונים; ואת הנייר אביא מייד.

איבן פטרוביץ : פרוטאסוב! אני אכנס פנימה.

פדיה : (רציני) היכנס, אם אתה רוצה, אבל אני עסוק וגם... אם רצונך, היכנס.

איבן פטרוביץ : אתה אומר לענות להם? אגיד לך איך. אני תמיד אומר דברים כדרכנות ועושה מעשים בלי היסוס.

פדיה : (למלצר) בקבוק שמפניה! (המלצר יוצא) חכה...

איבן פטרוביץ : וכי מה האם להתאבד אתה אומר בייריה? אפשר, אפשר. אני מבין לך. הם מבקשים להשפילך, ואתה תוכיח להם מה ומי אתה. את עצמך תשמיד באקדח, ואותם – בנדיבות לבך. מבין אני לך. את הכל אני מבין, כי הרי אנכי גאון.

פדיה : נו כן, נו כן, אבל... (נכנס מלצר עם נייר ודיו. פדיה מכסה את האקדח במפית.) פתח את הבקבוק. הבה ונשתה. (שוחים. פדיה כותב) המתן קצת.

איבן פטרוביץ : לחיי... לחיי המסע הגדול שלפניך. הרי אני למעלה מכל אלה. לא אעצור אותך. הגאון – מה לו חיים ומה לו מוות. אני מת בחיי וחי במותי. אתה תקפח את חייך כדי שהם – שני בני אדם – ירחמו עליך. ואני – אני אקפח את חיי כדי שכל העולם כולו יבין מה הוא הפסיד. לא אהסס, לא אמלך בדעתי. הנה אקח (לוקח את האקדח), אחת – וחסל. אך עוד לא הגיעה השעה. (שם את האקדח במקומו)

ואני אינני צריך לכתוב דבר, הם חייבים להבין בעצמם...
אי אתם...

פדיה :

(כותב) המתן קצת.

איבן פטרוביץ :

...בריות עלובות! מתפלשים בעפר, מתרוצצים. ואינן מבינות – אינן מבינות כלום. אני לא אליך מדבר. אני סתם ככה מביע את רעיונותיי. ומה דרוש לה לאנושות? מעט שבמעט: להעריך את הגאונים שלה. והלא הם תמיד העלו אותם על הגרדום, עינו אותם... לא! – אני לא אהיה צעצוע בידיכם! אני את כל מזימותיכם אגלה לאור השמש! לא! צבועים!

פדיה :

(סיים את אשר כתב, קם, קורא) לך, לך, בבקשה.

איבן פטרוביץ :

ללכת? נו טוב, שלום לך. לא אעצור אותך. אני אעשה אותו דבר עצמו. אך עוד לא הגיעה השעה. רק רציתי להגיד לך...

פדיה :

טוב. תגיד לי, אבל אחר כך, ועכשיו אנא חביבי, מסור בבקשה זאת לבעל הבית (נותן לו כסף) ושאל אם נתקבלו שם בשבילי חבילה ואגרת.

איבן פטרוביץ :

טוב. אם כן תמתין לי? אני עוד דבר אחד חשוב אומר לך. דבר שלא תשמע דוגמתו לא רק בעולם הזה, אלא גם בעולם הבא, על כל פנים – עד שאני אגיע לשם. ובכן, למסור את הכל?

פדיה :

כל כמה שיש צורך. (איבן פטרוביץ יוצא. פדיה לבדו, נאנח אנחה של רווחה, לוקח את האקדח, מכוון אותו ונושאו אל רקתו, נרעד ומוריד את האקדח בזהירות גועה בכאב.) לא, אינני יכול, אינני יכול! (דפיקה על הדלת) מי שם?

קול מאשה :

(מאחורי הדלת) אני!

פדיה :

(עונה) מי אני? את, מאשה... (פותח את הדלת)

מאשה :

(נכנסת) הייתי בביתך, בבית פופוב ובבית אפרימוב, עד שעלה בדעתי שאתה כאן. (רואה את האקדח) הנה זה יפה! שוטה! באמת, שוטה! אבל האמנם באמת ובתמים גמרת בלבך?!

פדיה :

לא, לא יכולתי.

- מאשה:** ומה, אני אינני קיימת? אין אלוהים בלבך! ועלי לא חמלת? ! אח, פיודור ואסילייביץ', חטא הוא זה, חטא ועוון! על אהבתי שלי...
- פדיה:** רציתי לשחרר אותם. הבטחתי. ולשקר אינני יכול.
- מאשה:** ואני?
- פדיה:** וכי מה – את? גם לך הייתי קורא דרור. האם טוב לך יותר להתייגר איתי?
- מאשה:** משמע שטוב לי יותר. אינני יכולה לחיות בלעדך.
- פדיה:** והאם החיים איתי חיים הם? ! היית בוכה זמן מה, ואחר כך חוזרת ומוסיפה לחיות ברווחה.
- מאשה:** ואכן, לא הייתי בוכה כלל! יקחך השד! אם אין אתה חומל עלי. (בוכה)
- פדיה:** מאשה! יקירתי שלי. הרי רציתי לעשות שיהיה יותר טוב.
- מאשה:** לך יותר טוב.
- פדיה:** (מחייך) ואיך זה לי יותר טוב? הלא הייתי הורג את עצמי?
- מאשה:** ודאי, יותר טוב. ומה דרוש לך? מה אתה צריך? אמור.
- פדיה:** מה פירוש – מה אני צריך? דברים רבים.
- מאשה:** נו, אבל מה? מה?
- פדיה:** צריך – בראש וראשונה לעמוד בדיבורי. זה בראש וראשונה, וזה מספיק. לשקר ולעשות את כל מעשי התועבה הללו הדרושים לגט אינני יכול.
- מאשה:** כן, אמנם תועבה היא. אני עצמי...
- פדיה:** ועוד צריך אני באמת לשחרר אותם, גם את אשתי גם אותו. הלא הם אנשים טובים. למה זה יתענו? זהו דבר שני.
- מאשה:** נו באמת, לא רבה היא הטובה שבה, אם יכלה לעזוב אותך.
- פדיה:** לא היא עזבה אותי – אני עזבתי.
- מאשה:** נו טוב, טוב, הכל עליך. היא מלאך-אלוהים. ומה עוד?
- פדיה:** ועוד זה – שאת – ילדה טובה, חביבה – אני אוהב אותך, ואם אני אשאר בחיים, אקפח את כל חיך.

- מאשה :** דבר זה לא עסקך הוא. אני עצמי יודעת, מה ואיך יקופחו חיי.
- פדיה :** (נאנח) והעיקר, העיקר... מה הם חיי? האם אין אני רואה שאדם אבוד אני, לא אצלח לשום דבר. למשא אני לכל אדם וגם לעצמי, כדברי אביך. לא יוצלח אני...
- מאשה :** הנה הבלים! אני לא ארפה ממך. דבקתי בך, וחסל! זה שחיים רעים אתה חי, שותה לשוכרה, מתהולל... זהו... אבל אתה אדם חי! הרף מזה, והכל כאן! נקל לומר.
- פדיה :** ואתה עשה כך.
- מאשה :** כן, בשעה שאני מביט בך נדמה לי שהכל אוכל לעשות.
- מאשה :** וגם תעשה. עשה תעשה. (רואה את המכתב) ומה זאת? אתה כתבת להם? מה כתבת?
- פדיה :** (לוקח את המכתב ורוצה לקרוע) מה כתבתי? עכשיו אין עוד צורך בו.
- מאשה :** (תולשת המכתב מידו) כתבת שהתאבדת? כן? לא כתבת על האקדח? כתבת כי התאבדת?
- פדיה :** כן, שאחדל מלהיות.
- מאשה :** תן, תן, תן! קראת את הספר של צ'רנישבסקי "מה לעשות?"
- פדיה :** קראתי, כמדומני.
- מאשה :** ספר משעמם, אבל דבר אחד שם טוב, טוב מאוד. זה אותו איש... מה שמו? ראחמנוב... הוא, יודע אתה, העמיד פנים שהטביע את עצמו בנהר. והנה אתה... לשחות אינך יודע?
- פדיה :** לא.
- מאשה :** נו, אם כן, טוב. תן את בגדיך. הנה, גם הארנק, הכל...
- פדיה :** אבל איך זה?
- מאשה :** חכה, חכה, חכה. בוא ניסע הביתה. שם תחליף את בגדיך.
- פדיה :** אבל הלא זה שקר.

מאשה : זה מצויין ! הלכת לרחוץ בנהר, הבגדים נשארו על החוף, בכיס הארנק והמכתב הזה.
פדיה : נו, ואחר כך ?
מאשה : ואחר כך ניסע מכאן ונחיה את חיינו בשמחה ובהצלחה.
 (נכנס איבן פטרוביץ)
איבן פטרוביץ : הרי לכם עניין ! והאקדח ? אני אקח אותו.

תמונה ד'

חדר מלוכלך בבית המרזח

פטושקוב : אני מבין, מבין אני. הנה זוהי אהבה אמיתית ! ובכן מה ?
פדיה : כן, היודע אתה אילו צצו הרגשות הללו בלבה של נערה בת חוגנו, היתה מקריבה את הכל למען האדם האהוב עליה... אך הלא זו צוענייה היא, כל חינוכה – רדיפת-בצע והאהבה הזכה הזאת שכולה מסירות-נפש ! נותנת את הכל ואינה דורשת דבר לעצמה.
פטושקוב : כן, אצלנו בציור קוראים לכך "ערך". יכול אתה להשיג אדום-בהיר מושלם, רק בשעה שסביבו ירוק. אך לא זהו העניין. אני מבין, מבין אני...
פדיה : כן, ונדמה לי, שזהו המעשה הטוב היחידי בחיי – שלא ניצלתי את אהבתה. והתדע מדוע ?
פטושקוב : רחמים.
פדיה : לא, לא היו בלבי רחמים עליה. התלהבות היתה בי תמיד בהיותי שרוי עמה, ובשעה שהיתה שרה – אח, כיצד היא שרה?... והלא יתכן שגם עכשיו מזמרת היא – אני תמיד הבטתי בה מלמטה למעלה. לא קיפחתי את חייה בתכלית הפשטות – משום שאהבתי. אהבת אמת אהבתי אותה. ועכשיו הרי זה זכרון טוב. טוב עד מאוד. (שר)
פטושקוב : הנה, מבין אני, מבין. זה אידיאלי.

פדיה:

אגיד לך: היה וגם אני הלכתי אחרי תשוקות-לבי. ופעם מאוהב הייתי, גברת אחת היתה כזאת – יפת-תואר – ואני התאהבתי בה באורח-ניוול, אהבת-כלבים, והיא הועידה לי ראיון. ואני לא באתי, משום שחשבתי כי מעשה שפלות הוא לגבי הבעל. ועד היום מופלא הדבר בעיני: כאשר אני נזכר בזאת, רוצה אני לשמוח ולשבח את עצמי, שהתנהגתי כאדם ישר, והנה... מתחרט אני, כמו על חטא שחטאתי. וכאן, בעניין מאשה – להיפך – תמיד, תמיד שמח אני, ולא דבק ברגש זה אף אחד משישים של טומאה. יכול אני להוסיף וליפול, להתגלגל לשפל המדרגה, אמכור את הכותונת שעל בשרי, תכסני כינמת, שחין יכסה את כולי, אבל היהלום הזה, לא, לא יהלום כי אם קרן-אור זאת, כן – תמיד איתי היא, בתוכי היא!

פטושקוב:

פדיה:

כן, אני מבין. והיכן היא עכשיו? אינני יודע. גם לא הייתי רוצה לדעת. כל זה היתה פרשה מחיים אחרים. ואינני רוצה להפריעה בחיי אלה. (אצל השולחן מאחוריהם נשמע קול צעקת אשה. בא בעל הבית ושוטר – מוציאים אותה. פדיה ופטושקוב מביטים, מקשיבים, שותקים).

פטושקוב:

פדיה:

(אחרי דום הרעש) כן, חייך חיים מופלאים הם. לא, פשוטים הם ביותר. הרי כל האנשים שגדלו בחוג שלנו, שבו נולדתי אני, שלוש ברירות לפנייהם – שלוש בלבד: לשרת, להרבות נכסים, להרבות אותה זוהמה שבה אתה חי. כל זה מאוס היה עלי, אולי לא ידעתי לעשות את שהוטל עלי, אך בעיקר מאוס היה. ברירה שנייה – להרוס את הזוהמה הזאת, לבטלה, לשם כך צריך אדם להיות גיבור, ואני אינני גיבור. והשלישית: לשקוע – לשכוח – לשנות, להתהולל, לשיר שירים – הנה זה אשר עשיתי. והרי לך שיר וזמר – הגיעני עד גמר...? (שר)

פטושקוב:

נו, וחיי המשפחה? ומאושר הייתי אילו היתה לי אשה. אשתי היא שקפחה את חיי.

פדיה:

חיי המשפחה? כן. אשתי מושלמת בכל המעלות היתה. היא גם עכשיו בחיים. אך מה אומר לך? את ה"צימוק" היתה חסרה – התדע, בתוך משקה תוסס הלא צימוק בו? – ולא היה שחוק התסיסה בחיינו. ואני צריך הייתי את השכחה. ובלא שחוק אין דרך לשכוח. ואחר כך החילותי לעשות מעשי תועבה, הלא תדע. אוהבים אנו את בני האדם על הטובה שגמלנו איתם, ואיננו אוהבים אותם על הרעה שעשינו להם. ואני רעה עשיתי לה. והיא אהבה אותי, כביכול.

ולמה זה תאמר: כביכול?

פטושקוב:

פדיה:

הלא משום כך אמרתי, שמעולם לא היה בה אותו דבר, שתחדור לתוך נפשי פנימה, כמו מאשה. נו, כן, לא על כך דיברתי. הנה היא הרה ללדת, או מניקה, ואני אובר אי-בזה ואחר כך חוזר הביתה שיכור. כן, כן. (מתלהב) הרי על שום כך אוהב אני את מאשה, שטובה גמלתי לה ולא רעה. על שום כך אהבתי. ואת ההיא מייסר הייתי, על שום כך... לא משום שאינני אוהב אותה... אך לא, פשוט – אינני אוהב. קנאתי אותה לאיש אחר – כן, אך גם זה חלף-עבר. (בא ארטמייב, חובש קובע-שרד, בגדיו עתיקי יומין מחודשים קמצא)

ארטמייב:

בתיאבון! (קד קידה לפדיה) התוודעת אל אמן, אל צייר?

פדיה:

(ציננות) כן, אנו מכירים זה את זה.

ארטמייב:

(לפטושקוב) ומה אתה, הסיימת את הפורטרט?

פטושקוב:

לא, העסק נתפרק.

ארטמייב:

(יושב) האינני מפריע אתכם? (פדיה ופטושקוב שותקים)

פטושקוב:

פיודור ואסיליץ' מספר על חייו.

ארטמייב:

סודות? ובכן, לא אפריע, הוסף וספר. אני, על כל פנים,

אינני צריך אתכם. חזירים! (פורש אל שולחן אחר, מזמין לו

שיכר, כל העת מקשיב לשיחתם, כשהוא נרכן אל צידם)

פדיה:

אינני אוהב אותו, את האדון הזה.

פטושקוב:

הוא נפגע.

פדיה: מה לעשות, שיפגע לו! אינני יכול, כמעט ויפיע אדם כזה – המילים נעצרות בפי. הנה איתך טוב לי ונוח. ובכן, מה סיפרתי?

פטושקוב: סיפרת, שהיית מקנא אותה. אבל איך זה נפרדת מעם אשתך?

פדיה: אח! (שוקע בהרהורים) מעשה מופלא הוא! – אשתי נשואה...

פטושקוב: איך זה יתכן? גט?

פדיה: לא. (מחייך) היא נתאלמנה ממני.

פטושקוב: זה אומרת... איך זה כך?

פדיה: הנה כך: נתאלמנה. הלא אני אינני קיים.

פטושקוב: מה פירוש – אינך קיים?

פדיה: אינני. אני מת. בר-מינן. כן, (ארטמייב נרכן ומקשיב) הלא תראה – לך אוכל להגיד. הלא זה היה מכבר, ואת שם-משפחתי האמתי אינך יודע. כך היה הדבר: כאשר אני ייסרתי את אשתי עד לבלתי נשוא עוד, בזכותי את כל אשר לנו בהילולותי, והייתי לאדם שאין לסבלו, אזי הופע אחד שהיה לה מגן ומלאך גואל. אל-נא תעלה בדעתך, שמשוהו מזוהם היה כאן, משוהו רע – חלילה, הלא הוא ידידי בנפש, ואדם טוב, טוב עד מאוד, אלא שבכל דבר הוא ההיפך הגמור ממני. ולפי שבי יש הרבה יותר מן הרע מאשר מן הטוב, הלא הוא היה, וכן הנו עכשיו, אדם טוב, טוב עד מאוד: אשר נאמן לדברו, כובש יצרו ובתכלית הפשטות: מושלם במעלות המוסר. הוא הכיר את אשתי מימי ילדותם, אהב אותה, ואחר כך, כאשר נישאה לי, השלים עם גורלו. וכאשר נהייתי אני שטוף בשיקוצי, כשהחילותי לענותה, החל הוא להתמיד יותר בביקוריו אצלנו. אני עצמי חפצתי בזאת. הם נתאהבו זה בזה ואני אותה שעה יצאתי לתרבות רעה לגמרי וזנחתי את אשתי. וכאן גם מאשה הופיעה. אני עצמי הצעתי להם לבוא בברית הנישואים. הם לא רצו. אבל אני נעשיתי קשה מנשוא יותר ויותר יום-יום, והדבר נסתיים בכך...

פטושקוב:

פדיה:

כתמיד...

לא. בטוח אני ויודע שהם עמדו בטהרתם. הוא איש דתי, נישואין בלא ברכת הכהן חטא הם בעיניו. נו, החלו לדרוש גט, ממני, שאסכים. צריך הייתי לקחת עלי את אשמת-הבגידה. צריך היה לשקר את כל השקר הזה... ואני לא יכולתי. האמן לי, נקל היה לי לאבד עצמי לדעת מאשר לשקר. וכבר אמרתי להתאבד. והנה נזדמן לי אדם טוב ואמר: וכי למה לך? וערכנו את הכל בתבונה. מכתב-פרידה שיגרתי, ולמחרת-היום מצאו על שפת-הנהר את בגדי ואת ארנקי, את איגרותי. לשחות אינני יודע.

פטושקוב:

פדיה:

נו, וכיצד היה הדבר, שאת הגופה הרי לא מצאו? מצאו! שער בנפשך – כעבור שבוע מצאו שם איזו גופה. קראו לאשתי לזהות. גופה שנתפוררה כבר. הציצה בה. האם הוא זה? – הוא. והנה כך נהיה. אותי קברו והם באו בברית-הנישואין וחיים להם בשלום ובנחת. ואני – הרי הנני לפניך! גם חי אני, גם יין אני שותה. אתמול מהלך הייתי על פני ביתם. אור בחלונות, צילו של מישוהו עבר על הוילון. ולפעמים רע ומר לי, ולפעמים – לא כלום... רע ביותר, כשאין לי כסף... (שותה)

ארטמייב:

(ניגש) אתה סלח-נא לי, אני את סיפורך שמעתי. הסיפור יפה הוא עד מאוד, ובעיקר מוסר השכל בצידו. אומר אתה – רע ביותר, כשאין כסף. אכן, אין רע מזה. ואתה, במצבך, צריך אתה שתמיד יהיה לך כסף. הלא אתה מת, בר-מינן. טוב ויפה...

פדיה:

ארטמייב:

הקשיבה. אני לא לך סיפרתי ובעצותיך אינני רוצה. ואני רוצה לעוץ לך עצה. אתה הנך בר-מינן, מת, ואם תקום לתחייה, מה יהיה אזי עליהם – על רעייתך שלך ואותו אדון, החיים להם בשלום ובנחת? – הלא פוליגמיה היא זו, ובמקרה הטוב ביותר יהיה עליהם לערוך גלות למקום נידח. ובכך למה זה תהיה שרוי בלי כסף?

פדיה:

ארטמייב: בתכלית הפשטות, כתוב מכתב. אם תרצה אני אכתוב אותו, רק תן את הכתובת, ואחר כך תחזיק לי טובה על כך.

פדיה: הסתלק! הלא אמרתי לך! לך לא סיפרתי דבר!

ארטמייב: לאו, סיפרת. הנה הוא עד. המלצר שמע, את אשר אמרת, כי מת אתה, בר-מינן.

המלצר: אנחנו איננו יודעים דבר.

פדיה: נבל!

ארטמייב: מי, אני נבל? ! הי, שוטר! ערוך פרטיפל!
(פדיה קם ללכת. ארטמייב מחזיק בו. בא שוטר.)

מערכה ד'

תמונה א'

חדרו של חוקר משפטי. החוקר יושב ומדבר עם מלניקוב. לצדו הבלר.

החוקר: אבל אני מעודי לא אמרתי לה זאת. היא בדתה מלבה, אחר כך באה ומאשימה אותי.

מלניקוב: איננה מאשימה. היא רק מצטערת מאוד.

החוקר: נו, טוב, טוב. אני אבוא לארוחת הצהריים. ועכשיו יש לי משפט מעניין מאוד, אתה הכנס אותם.

הבלר: את שניהם?

החוקר: לא. את גברת קארנינה בלבדה – או – נכון יותר – כשמה לפי בעלה הראשון – את גברת פרוטאסובה.

מלניקוב: (קם ללכת) אה! זוהי קארנינה!

החוקר: כן. עניין מזוהם! נניח, אני רק מתחיל בחקירה; אך המעשה מתועב הוא. נו, שלום עליך. (מלניקוב יוצא, נכנסת לידה לבושה שחורים עטופה צעיף שחור). בבקשה גבירתי (מצביע על הכסא) האמיני לי, צר לי מאוד שהוכרחתי לשאול אותך שאלות בנוגע לעניין זה... אך משום

- תהליך המשפט אין לנו ברירה... אנא, הרגע, ועליך לדעת שאת רשאת גם לא לענות על שאלות. אך דעתי היא, שיהיה טוב לך יותר, וגם לכל האחרים ייטב, אם תגלי את האמת. זה תמיד הדבר הטוב ביותר ואפילו – המעשי ביותר.
- ליזזה : לי אין מה להסתיר.
- החוקר : ובכן... (מעייין בניירות) שמך, תוארך, השתייכותך הדתית – כל אלה רשמתי – הלא כן?
- ליזזה : כן.
- החוקר : את נאשמת בכך, שבדעתך שבעלך חי נישאת לאיש אחר.
- ליזזה : אני לא ידעתי.
- החוקר : ועוד בזה, שפתית את בעלך – אחרי ששיחדת אותו בכסף – לעשות מעשה אונאה: לשחק תפקיד של מתאבד, כדי שתוכלי להשתחרר ממנו.
- ליזזה : כל זה שקר וכזב.
- החוקר : אם כן, הניחי לי ואשאל כמה שאלות. האם שלחת לו ביולי של אשתקד כסף? אלף ומאתיים רובל?
- ליזזה : הכסף היה כספו. הוא נפדה במכירת חפציו. בשעה שנפרדתי ממנו וחיכיתי לגט, שלחתי לו את הכסף הזה.
- החוקר : כך. מצויין. הכסף הזה נשלח בשבעה עשר ביולי, היינו יומיים לפני העלמו.
- ליזזה : נדמה לי, שבשבעה עשר. אינני זוכרת.
- החוקר : ולמה הפסקתם אז את ההשתדלויות בקונסיסטוריון ופיטרתם את עורך הדין?
- ליזזה : אינני יודעת.
- החוקר : נו, והמשטרה הלא הזמינה אותך לזהות את הגויה. באיזה אופן הכרת בה את בעלך?
- ליזזה : אני הייתי כל כך נרגשת אז, וכל כך הייתי בטוחה שהוא זה, שבשעה ששאלוני, ענית: כן, נדמה לי, שזה הוא.
- החוקר : כן, לא הספקת להתבונן בו כהלכה, מתוך התרגשות, שאפשר להבינה. טוב... נו, ולמה זה היית שולחת חודש

חודש כסף לסאראטוב, הלא זו אותה העיר שבעלך
הראשון התגורר בה?

ליזה:

את הכסף הזה היה שולח בעלי. אינני רשאית לומר לך
לאיזו מטרה, כי הסוד הזה איננו הסוד שלי. אלא שהוא
נשלח לא לפיודור ואסילייביץ', אנחנו היינו בטוחים
בטחון גמור שהוא איננו בחיים. דבר זה אוכל להגיד לך,
כי זוהי האמת.

החוקר:

יפה מאוד. רק הרשי נא לי להעיר לך הערה אחת, גבירתי
— אנחנו איננו אלא משרתי החוק, אך דבר זה איננו מונע
מאיתנו מלהיות בני אדם. והאמיני לי, שאני מבין למצבך
ומשתתף בצערך. היית קשורה עם אדם אשר בזבז את
הונך, היה בוגד בך, נו, בקצרה, היה גורם לאסון ב...
אני אהבתי אותו.

ליזה:

החוקר:

ובכל זאת, טבעי היה רצונך להשתחרר, ואת בחרת בדרך
זו, הפשוטה ביותר, בלי לשקול בדעתך, שדבר זה יוליכך
אל המעשה הנחשב לפשע פלילי — נישואים — עם שני
בעלים — דבר זה מבין אני. והשופטים — אף הם — יבינו
זאת. ולפיכך הייתי מייעץ לך לגלות את הכל.

ליזה:

אין לי מה להסתיר. מעולם לא שיקרתי. (בוכה) האינני
דרושה לך עוד?

החוקר:

הייתי מבקשך להישאר כאן עוד שעה קלה. אני לא אוסיף
עוד להטרידך בשאלות. רק הואילי-נא בטובך לקרוא
ולחתום. הנה החקירה. האם רשמנו נכון את תשובותיך?
בבקשה, שבי פה. (אל הבלור) הכנס בבקשה את האדון
קארנין. (נכנס קארנין. פניו אומרות חומרה חגיגית)

החוקר:

(מצביע על הכסא) בבקשה.

ויקטור קארנין: (עומד) תודה רבה, מה חפצך ממני?

החוקר: הוטל עלי לערוך חקירה.

ויקטור קארנין: בתורת מה?

החוקר: (מחייך) בתורת חוקר משפטי. ולך חייב אני לערוך חקירה

בתורת נאשם.

ויקטור קארנין: כך? ובמה אני נאשם?

- החוקר:** בזה שנשאת לך לאשה אשה נשואה. אבל אבקשך, הנח לי לשאול את השאלות כסדרן. שב-נא.
- ויקטור קארנין:** תודה.
- החוקר:** שמך?
- ויקטור קארנין:** ויקטור קארנין.
- החוקר:** תוארך?
- ויקטור קארנין:** קאמרהר. יועץ החצר בפועל.
- החוקר:** הגיל?
- ויקטור קארנין:** שלושים ושמונה.
- החוקר:** הדת?
- ויקטור קארנין:** פרבוסלאבית, לא נאסרתי מאודי ולא נתבעתי למשפט, אם כן?
- החוקר:** הידעת שפידור ואסילייביץ' פרוטאסוב חי בשעה שבאת בברית הנישואין עם אשתו?
- ויקטור קארנין:** לא ידעתי. שנינו היינו בטוחים בטחון גמור שהוא טבע.
- החוקר:** למי היית שולח חודש חודש כסף לסאראטוב אחרי הידיעה הכוזבת על מותו של פרוטאסוב?
- ויקטור קארנין:** על השאלה הזאת אינני רוצה להשיב.
- החוקר:** טוב מאוד. מה היתה מטרת משלוח הכסף – אלף ומאתיים רובל – בשבעה עשר ביולי, היינו: יומיים לפני המוות המדומה?
- ויקטור קארנין:** הכסף הזה נמסר לי על ידי אשתי...
- החוקר:** הגברת פרוטאסובה?
- ויקטור קארנין:** ...על ידי אשתי לשלחו לבעלה. הכסף הזה נחשב בעינייה לרכושו, והיתה סבורה, לא יהיה זה מן הצדק אם תקח לה את הסכום הזה, אחרי שניתקה את קשריה עמו.
- החוקר:** ועכשיו עוד שאלה אחת: למה זה הפסקתם את ההשתדלויות בנוגע לגט?
- ויקטור קארנין:** משום שפידור ואסילייביץ' נטל את הטרחה הזאת עליו וכתב לי על כך.
- החוקר:** והמכתב הזה בידיך?
- ויקטור קארנין:** המכתב הזה הלך לאיבוד.

- החוקר:** מה מוזר, שהלך לאיבוד ונעדר כל דבר שיכול היה להוכיח לבית הדין את צדקת עדותך.
- ויקטור קארנין:** האם אתה מבקש עוד משהו?
- החוקר:** אינני מבקש דבר, חוץ ממילוי חובתי. ואני מבקש אותך לחשוב על כך שעליך להוכיח את צדקתך. ואני זה עכשיו ייעצתי לגברת פרוטאסובה ואותו דבר עצמו הייתי מייעץ לך: שלא להסתיר את הדברים הברורים בלאו הכי לכל איש, אלא לספר איך היה המעשה. ובעיקר משום שהאדון פרוטאסוב עצמו הוא במצב כזה... וכבר העיד על הכל וסיפר את אשר היה, וקרוב לודאי שיעיד בדרך זו גם בבית המשפט. הייתי מייעץ לך...
- ויקטור קארנין:** ואני הייתי מבקשך שלא לחרוג ממסגרת מילוי חובתך ולהניח להן לעצותיך. הנוכל ללכת? (ניגש לליזה, היא קמה ואוחזת בידו)
- החוקר:** צר לי מאוד, אך עלי לעכב אתכם... הו לא, אינני אומר לשימכם במעצר. אף כי דבר זה היה נוח יותר לחקירה – כדי להגיע לאמת – אבל אני לא אאחוז באמצעי הזה. שבו בבקשה, בינתיים. (לבלר) קרא לאדון פרוטאסוב. (נכנס פדיה, הוא מלוכלך וכל מראהו אומר שהגיע עד שפל המדרגה)
- פדיה:** (לליזה וקארנין) ליזה, יליזבייטה אנדרייבנה, ויקטור. אינני אשם. רציתי לעשות את הטוב. ואם אשם אני... סלחו, סלחו לי... (משתחוה לפניהם אפיים)
- החוקר:** אבקש להשיב על שאלות.
- פדיה:** שאל.
- החוקר:** מה שמך?
- פדיה:** הלא אתה יודע.
- החוקר:** אבקשך להשיב.
- פדיה:** נו, פיודור פרוטאסוב.
- החוקר:** תוארך, גילך, דתך?
- פדיה:** (שותק) איך זה לא תבוש לשאול שטויות שכאלו? שאל את מה שיש צורך ולא הבלים.

- החוקר:** אני מבקשך להקפיד יותר על ניקיון לשונך ולהשיב לשאלותי.
- פדיה:** נו, אם אתה אינך מתבייש, בבקשה. התואר – קאנדידאט, הגיל – אני בן ארבעים, דתי – פראבוסלאבית. נו, ועכשיו?
- החוקר:** האם ידעו האדון קארנין ואשתך, שאתה חי בשעה שהשאר את בגדיך על החוף ונעלמת?
- פדיה:** לא, בבטחון גמור. הרי אני רצייתי להתאבד, אבל אחר כך... נו, טוב, דבר זה אין צורך לספר. העיקר הוא, שהם לא ידעו כלום.
- החוקר:** ואיך זה אפוא מסרת לפקיד המשטרה עדות אחרת?
- פדיה:** לאיזה פקיד-משטרה? אה, זה בשעה שהוא בא אלי אל בית-רז'אנוב? הייתי שיכור ודברתי שטויות ושקרים, מה דיברתי – אינני זוכר. כל זה הבל. עכשיו אינני שיכור ואני אומר את כל האמת. הם לא ידעו דבר. הם האמינו שאני אינני קיים. ואני שמחתי על כך. וכך היה הדבר נשאר עד עולם, אלמלא אותו נבל ארטמייב. ואם יש מישהו האשם בדבר, הרי זה אני בלבדי.
- החוקר:** אני מבין שאתה רוצה להיות נדיב-לב. אבל החוק דורש את האמת. למה שלחו לך כסף? (פדיה שותק.) היית מקבל מידי סימונוב את הכסף שנשלח אליך לסאראטוב? (פדיה שותק.) למה זה אינך משיב? בדין וחשבון של החקירה המוקדמת יהיה רשום שהנאשם לא השיב על השאלה הזאת. ודבר זה עלול להזיק מאוד גם לך וגם להם. ובכן מה?
- פדיה:** (אחרי שתיקה) אה, אדוני החוקר, ואיך זה לא תבוש? ! נו למה זה אתה דוחק עצמך לחיים שאינם שלך? שמח אתה שלך השלטון, ואתה מענה בני אדם, לא עינויי גוף אלא עינויי נפש – בני אדם הטובים ממך אלף מונים.
- החוקר:** אדוני! ביקשתיך...
- פדיה:** אל תבקש, אל תבקש! אני אומר כל מה שאני חושב. ואתה (לבלר) רשום: לכל הפחות בפעם הראשונה

בתולדות המשפט אפשר יהיה למצוא בפרטיכל דברי טעם. (מגביה קולו) חיים שלושה אנשים : אני, הוא, היא. בינינו יחסים מורכבים – מאבק בין הטוב והרע, מאבק רוחני כזה, שלך אין אפילו מושג עליו. המאבק הזה נגמר במצב מסוים הפותר את הכל. כולם נרגעו. הם מאושרים – אוהבים הם את זכרי. אני, בירידתי, מאושר כי עשיתי את אשר צריך אדם לעשות, שאני, גבר לא יוצלח, הסתלקתי מחייהם כדי לא להפריע את אלה המלאים חיים והטובים. וכולנו חיים. לפתע מופיע נבל, סחטן, הדורש ממני השתתפות בסחיטתו, אני מגרש אותו – הוא הולך אליך, אל הלוחם למשפט ולצדק, אל שומר המוסר. ואתה, המקבל כל עשרים לחודש מחיר עשר פרוטות על הנוולות הזאת, לובש את מדיך וברוח שוקטה מוכיח מה רב שלטונך עלינו, על בני אדם שאינך ראוי להתיר שרוך נעלם, אשר לא יניחוך להיכנס לפרוודור ביתם. אך אתה הגעת למקום שהגעת, ושמח אתה...

החוקר :

אני אצווה להוציאך חוצה...

פדיה :

אינני מפחד מפני שום אדם, כי אני מת, בר מינן, ולא תוכל לעשות לי כלום; אין מצב בעולם שיהיה גרוע ממצבי. אנא, הוציאני.

ויקטור קארנין :

אנחנו נוכל ללכת?

החוקר :

תיכף ומיד, רק תחתמו על הפרטיכל.

פדיה :

ומה מגוחך היית, אילמלא היית מתועב כל כך!

החוקר :

הוציאוהו. אני אאסור אותך.

פדיה :

(ניגש אל קארנין וליזה) ובכך, סלחו לי.

ויקטור קארנין :

(ניגש אליו ומושיט לו את ידו) כן כך כנראה, צריך היה לקרות... (ליזה ניגשת, פדיה משתחוה לפניה אפיים.)

תמונה ב'

פרוודור בבית המשפט. אצל דלת הזכוכית עומד השומר-השליח. מימין דלת שבה מכניסים את הנאשמים. אל הדלת הראשונה ניגש איבן פטרוביץ, מרופט, רוצה לעבור.

- השומר :** לאן זה? אסור!
- איבן פטרוביץ :** מדוע אסור? החוק אומר שהמשפט הוא פומבי.
(קול מחיאות כפיים)
- השומר :** אסור וחסל. יש פקודה.
- איבן פטרוביץ :** בור שכמותך! אינך יודע עם מי אתה מדבר.
(יוצא עורך דין צעיר)
- עורך הדין :** מה לך, היש לך עניין כאן?
- איבן פטרוביץ :** לא, אני סתם קהל. והנה עם-הארץ הזה, כלב-בריה זה – אוסר להיכנס.
- עורך הדין :** אבל הרי זה לא לקהל.
- איבן פטרוביץ :** אני יודע. אבל אולי אפשר היה להכניס.
- עורך הדין :** המתן, תהיה הפסקה. עוד מעט. (אומר ללכת, בא אברזקוב)
- הנסיך אברזקוב :** הואילה נא בטובך – מה מצב המשפט?
- עורך הדין :** נאומי הסנגורים. פטרושין מדבר.
(צליל מחיאות כפיים)
- הנסיך אברזקוב :** ואיך נושאים הנאשמים את מצבם?
- עורך הדין :** בכבוד, בכבוד גדול, בעיקר קארנין ויליזבייטה אנדרייבנה. לא הם הנשפטים, הם שופטים את החברה. הנה זה הנושא שפטרושין מנצלו.
- הנסיך אברזקוב :** נו, ופרוטאסוב?
- עורך הדין :** נרגש עד אימה. מרטיט כולו; אבל דבר זה מובן בהתחשב עם אורח חייו. נרגז הוא איזה רוגז מיוחד במינו, ניסה כמה פעמים לשסע את הקטגור ואת עורכי הדין. כולו נפעם כמעט שלא כדרך הטבע.
- הנסיך אברזקוב :** ומה, סבור אתה, תהיינה התוצאות?
- עורך הדין :** קשה לומר, על כל פנים אין מאשימים אותם בפשע בכוונה תחילה, אבל בכל זאת... (מישהו יוצא, אברזקוב פוסע אל הדלת) רצונך להיכנס?
- הנסיך אברזקוב :** כן, הייתי רוצה.
- עורך הדין :** אתה הנך הנסיך אברזקוב?
- הנסיך אברזקוב :** כן.

- עורך הדין :** (אל השומר) תן לעבור. משמאל, סמוך לכניסה יש כיסא פנוי. (אברזקוב נכנס)
- איבן פטרוביץ :** האצילים הללו ! אני הנני אציל-הרוח, זה נעלה יותר !
עורך הדין : נו, בעניין זה, סלח לי... (נכנס פנימה. בא פטושקוב)
פטושקוב : אה, שלום, איבן פטרוביץ ! איך המשפט ?
איבן פטרוביץ : עוד הפרקליטים נואמים שם. אך אין מרשים להיכנס.
השומר : אל תקימו רעש. כאן לא בית-מרזח. (מחיאות כפיים. הדלת נפתחת. יוצאים עורכי הדין ואנשים מן הקהל)
גברת : נפלא, ממש דמעות העלה בעיני.
קצין : זה טוב מכל הרומאנים. רק לא אוכל להבין, איך היא יכולה לאהוב אותו כל כך ? דמות איומה !
גברת : (יוצאים ליזה וקארנין ואחריהם פדיה)
פדיה : הס ! הנה הוא. ראה, מה נרגש...
איבן פטרוביץ : (ניגש אל איבן פטרוביץ) הבאת ?
פדיה : (מושיט לו דבר מה) הנה הוא.
פדיה : (טומן את האקדח בכיסו. רואה את פטושקוב) אווילי, חסר-טעם ! משעמם ! משעמם, חסר כל היגיון. (אומר ללכת. בא פטרושיין, פרקליט עליו מדושן עונג. ניגש.)
פטרושיין : נו, ידידי, עסקינו בכל טוב. רק אתה בדברך האחרון אל תזיק לי.
פדיה : לא, אני לא אדבר. וכי מה יש לדבר באוזניהם ! ? לא אדבר.
פטרושיין : לא, צריך אתה לומר את דברך. אבל אל תתרגש. עכשיו כבר כל העסק ערוך ומסודר. אתה רק אמור להם ממש את מה שאמרת לי : שאם תצא חייב, הלא תצא חייב רק על כי לא התאבדת, היינו לא עשית מעשה, הנחשב לחטא גם לפי החוק האזרחי גם לפי הדין הכנסייתי.
פדיה : אני לא אומר דבר.
פטרושיין : מדוע ?
פדיה : אינני רוצה. ולא אומר. אתה רק הגד לי, מה יוכל להיות במקרה הגרוע ביותר ?
פטרושיין : כבר אמרתי לך : במקרה הגרוע – גלות סיביריה.

- פדיה : זאת אומרת את מי יגלו ?
- פטרושין : גם אותך גם את אשתך.
- פדיה : ובמקרה הטוב ?
- פטרושין : עשיית תשובה בכנסיה. וכמובן, ביטול הנישואין עם הבעל השני.
- פדיה : משמע שהם יקשרו אותי איתה, זאת אומרת – אותה איתי ?
- פטרושין : כן, כך צריך להיות הדבר, אתה אל תתרגש. ובבקשה ממך, אמור את אשר הגדתי לך ; והעיקר – לא שום דבר מיותר. נו, אבל... (מרגיש כי מאזינים לדבריהם) עייפתי, אלך לשבת קצת. וגם אתה לך לנוח בינתיים. והעיקר – אל פחד.
- פדיה : ופסק דין אחר לא ייתכן ?
- פטרושין : (פורש) לא ייתכן כלל.
- השומר : (לעוברים, לפדיה) עבור, עבור, אסור לעמוד במסדרון !
- פדיה : תיכף... (יורה בעצמו, פוגע בלב) טוב, טוב, נדמה שטוב כך. ליזה ! (הכל רצים אליו)
- ליזה : מה עשית, פדיה ! למה ! ?
- פדיה : סלחי, שלא יכולתי... לא יכולתי... בדרך אחרת... להוציא אותך... מן הסבך... לא בשבילך... לי כך טוב יותר. הרי אני זה מכבר... גמור...
- ליזה : אתה תחיה. (הרופא נרכן מעליו)
- פדיה : אני בלי רופא... יודע... ויקטור, שלום... ומאשה – איחרה לבוא. (בוכה) מה טוב... הה, מה טוב...

-מסך-

אברהם שלונסקי

* תמלול הקלטה של דברים
שהשמיע שלונסקי בערב שנערך
ב'צוותא' ב-27.06.1969. הדברים
מובאים כאן כמות שהם
בהקלטה, ללא עריכה.

מילים אחדות על תרגום צ'כוב

מה פירוש לתרגם? לתרגם פירושו הוא... בעצם, פירושה הוא... לאין שיעור. כל מילה שלנו, כל התנהגות שלנו, היא ענפים מרובים של אסוציאציות, ואם אתה אינך נותן את האקוויולנט הזה שגם הוא כמו במקור, נותן ענפים, נותן הסתעפויות, נותן רמזים, נותן אסוציאציות, התרגום שלך הוא באמת תרגום של רובוט, של מחשב אלקטרוני. ועל כן המתרגם את צ'כוב צריך לשחק את צ'כוב. צריך לדעת מה הוא אוהב, מה הוא שונא, בכלל; בהשקפות עולמו, באורחות חיים וכו' וכו' – וזה מתבטא אחר כך בלבורטוריה שלו, בשיא של הלבורתוריה של הסופר, בדרך הניסוח שלו את הפסוקים. פסוקים שלו או פסוקים של גיבוריו. עם כל המשחק שיש בזה... כשאני נותן את הפסוק של גיבורי... אז מה, אני מרוחק? אני מזדהה עימו? אני לא מזדהה עימו? אני מסתתר מאחורי גבו ואומר את עצמי? או להיפך, אני עושה אותו כטיפוס שמצדיק אותי על ידי זה שהוא הופכי? זה משחק גדול... וקודם כל אני רואה לפני משורר, שאני מתרגם אותו, ומה הוא לא אוהב. כשאני מתרגם את צ'כוב אני צריך לדעת איזה מילים הוא אוהב, חובב, סובל או סולד ומתעב. לא מילים... גם מילים... צירופי מילים, אוויר של מילים, אקלים של מילים, וב'שחף', טרפליוב, זה הבן של השחקנית, שכותב מחזה, סטודנט שהוא מתוסבך, הוא אומר: אהה... אמא שלי ככה... – אני כותב: "היא מצוברחת". אני עוד לא חשבתי – מבחינת הזמן וייסורי המצפון – כל כך הרבה כמו שחשבתי על המילה הזאת: המותר לי, ולי כמתרגם את צ'כוב, ב-1969 להכניס את המילה "מצוברחת" שתמול שלשום היתה פסולה גם בשבילי? האם מותר לי לחוש, בטביעת אוזן מוסיקאלית של לשון, בהליכתה קדימה? האם מותר לי להגיד "מצוברח" וב-1969 זה יהיה צ'כוב? הרגשתי שהגיעה השעה להסתכן ולתת ויזה, היתר-כניסה, למילה שתמול שלשום נתדפקה והושבה ריקם. זה היה במילה "מצוברחת". תרגום טוב זה לא לשון טובה. תרגום טוב זה פורטרט טוב של אדם שאתה מתרגם אותו.

זיכרונות סוקרטיים – חלק ראשון

לא לשווא היו אביו של סוקרטס פָּסַל ואמו מיילדת. מקובל היה תמיד להשוות את שיעוריו לאמנויות המיילדות. אנשים מסתפקים בלהזכיר רעיון זה שוב ושוב, אולם בלי להמשיך ולהנביט את זרע האמת הפורייה הטמון בו. ביטוי זה אינו דימויי גרידא, אלא בה בעת פקעת של מושגים מעולים, אשר כל מורה זקוק להם כקו מנחה בחינוך השכל. כפי שהאדם נברא בצלם אלוהים, כך נראה כי הגוף הוא דמות או תמונה של הנשמה. כשם שהשלב שלנו חבוי מאתנו כי בסתר אנו עשויים, כי למטה באדמה אנו נוצרים, אזי על אחת כמה וכמה שבסתר ייווצרו מושגנו, ואפשר לראות בהם אברים של השכל שלנו. מעצם כך שאני מכנה אותם אברים של השכל אין בכך להגביל את האפשרות לראות בכל מושג לידה ייחודית ומלאה. סוקרטס היה אם כן צנוע דיו כדי להשוות את המלומדות שלו לאמנותה של אישה זקנה, אשר רק מסייעת לעבודת האם ולפרי בטנה, מושיטה יד לשניהם.

כוח העצלות והכוח הנראה כמנוגד לו, כוח הגאווה, אשר בעקבות כל כך הרבה תופעות והתבוננויות אין אלא להסכים שהם חלק מהרצון שלנו, מבליטים החוצה את הבורות והטעויות והדעות הקדמות הנובעות ממנה לצד כל התשוקות הקשורות בהן. מבחינה זו אם כן סוקרטס חיקה את אביו, הפסל, אשר בכך שהוא מחסיר ודופק החוצה את כל מה שלא צריך להיות בעץ, הרי שבדיוק כך הוא מקדם את הצורה של התמונה. לכן הייתה לאנשים הגדולים בני תקופתו סיבה מספקת לצעוק שהוא כורת את כל האלונים ביערותיהם, מקלקל את כל בולי העץ, וכל שהוא יודע להפיק מעציהם אינו אלא שכבים ותו לא.

סביר להניח שסוקרטס היה לפסל כי אביו היה פסל. ניתן להסיק כי הוא לא נותר בינוני באמנותו מכך ששלושת פסלי הגראציות שלו מאתונה נשמרו. בימים עברו נהגו להלביש את האלות האלה; סוקרטס חיקה מנהג מיושן זה, והגראציות שלו סתרו את הנוהגים של מערכת האלים של הימים ההם ושל האמנות היפה המבוססת עליהן. כיצד הגיע סוקרטס לחידוש זה, האם

היה זה רעיון פרי מוחו, האם יוהרה שנועדה לייחד את עבודתו, או הפשטות של ביישנות טבעית, אשר לכל אתונאי חד מחשבה מן ההכרח שנראתה מפליאה – אינני יודע. אולם דבר אחד סביר ביותר, שהסיכוי שהגרציות האלה – שהולבשו מחדש – התקבלו ללא מחאה, נמוך בדיוק כמו הסיכוי לכך ביחס לגראציות הלבושות מחדש באמנות השירה של ימינו.

זהו המקום להעניש את כבודת הראייה של אחדים מהפטריויטים הלוקים ביחס פנטסטי מדי למין האנושי ולהתפתחותו, אשר מדמיינים את מעלותיו של הפסל שבסוקרטס כגדולות כל כך, עד שהם מחמיצים לזהות את החכם שמעל כל זה, אלה אשר מקדשים את הפסל כדי שתהיה להם הצדקה ללעוג לבן הנגר. אם הם באמת מאמינים בסוקרטס, אז דבריו הם עדות נגדם. אתונאים חדשים אלה הם צאצאיהם של תובעיו ובוחשי הרעל שלו, משמיצים סרי טעם ורוצחים מחרידים יותר מאבותיהם.

באמנות שאליה חונך סוקרטס עינו כה הורגלה ותורגלה להבחין ביופי וביחסיו, כך שחיבתו לנערים בעלי חינוך טוב אינה צריכה להפליא ולהרתיע אותנו. מי שמכיר את תקופת האלילות שבה הוא חי יידע כי יהיה זה ניסיון מטופש לנקות אותו מעוון, שהנצרות צריכה להתעלם ממנו בסוקרטס כשם שהעולם המתורבת רואה את הרומנים הקטנים של תשוקתו של טוסן כנקודות חן בדרך הארץ שלו.¹ סוקרטס נראה כאדם הגון, שפעולותיו נבעו מעומק ליבו ולא נקבעו על ידי הרושם שיותירו על אחרים. הוא לא הכחיש שהפיזיוגנומיה זיהתה נכונה את נטיותיו החבויות. הוא הודה שמשקפיה ראו נכוחה. אדם המשוכנע כי אינו יודע דבר, אינו יכול להכיר את לבו הטוב, אלא אם יחשוף את השקר של עצמו. את העובדה שהוא שנא את החטא שהטילו עליו אנו יודעים מקנאות מאבקו נגדו, ובהיסטוריה שלו ישנם מאפיינים של חוסר אשמה, אשר כמעט מזכים אותו. אי אפשר לחוש חברות אמיתית ללא חושניות; ייתכן שאהבה מטאפיזית חוטאת אולי באופן גס יותר לנפש מאשר אהבה חייתית לבשר ולדם. אין ספק אם כך שסוקרטס נאלץ לסבול באופן פנימי ולנהל מאבק עם עצמו בשל תשוקתו להרמוניה של היופי החיצוני והפנימי. בנוסף לכך

¹ פרנסואה וינסנט טוסון (Toussaint) סופר צרפתי בן המאה ה-18, נודע במיוחד בשל ספרו 'דרך ארץ' (*Les Mœurs*, 1748) שנאסר לקריאה והועלה באש.

היופי, חוזק הגוף והרוח לצד שפע ילדים ורכוש בגיל צעיר נחשבו להתגלמות תכונות אלוהיות ולעקבותיה של נוכחות אלוהית. כיום אנו חושבים באופן מופשט וגברי מדי מכדי שנוכל לשפוט את האדם לפי אקראיות מעין אלה. אפילו הדת מלמדת אותנו על אל שאינו מעריך את האדם, למרות חוסר הבנת החוק, שקשרה את היהודים באותן דעות קדומות כמו הפגאנים. השכל הבריאי, שהיהודים והיוונים ניחנו בו באותה מידה כמו הנוצרים והמוסלמים, נתקל בבעיה שהיפה בבני האדם הובטח להם כמושיע, ושאדם של כאבים, מלא פצעים וחבורות, אמור להיות גיבור הציפיות שלהם. הפגאנים היו רגילים לסתירות בעקבות האגדות הנכונות של משורריהם; עד שהסופיסטים שלהם, כמו אלה שלנו, הוקיעו אותן כרצה-אב שבוצע בעקרונות הראשונים של ההכרה האנושית.

דוגמה לסתירה כזו אנו מוצאים אצל האורקל מדלפי, אשר עבורה החכם באדם היה בדיוק אותו אחד שהודה בעצמו שאינו יודע דבר. האם סוקרטס חשף את שקרו של האורקל או האורקל את סוקרטס? אנשי הרוח החזקים ביותר בזמננו רואים במקרה זה את הכוהנת כמגדת עתידות, ושמחים בתוכם על דמיונה לאביהם סוקרטס, אשר מבחינתו לא היה הבדל בין לשחק את האידיוט או להאמין באלים. דרך אגב, אם יש יסוד לחשד שאפולו כיוון עצמו לפי האנשים מאחר שאלה היו טיפשים מדי מכדי להתכוון אליו, אזי הוא מתנהג כאל שקל לו יותר להתפלסף או להסתקרטס מאשר להיות אפולו.

אולם דברי האלים מדברים לפילוסוף בני ימינו כשם שמדברים אליו גרמי השמיים. לדעתו, בספר שהעם המטופש ביותר הביא לנו ובמורשת שהיוונים והרומאים הותירו לנו, ברגע שמדובר בהם באורקלים, בהתגלויות, חלומות ומטאורים אחרים מעין אלה, עלינו לסלק אגדות אלה ממה שאנו מספרים לילדים שלנו ולאומנות (שכן אפשר להשוות אלינו את האומנות והילדים בכל המאות האחרונות מבחינת דרך החוויה והחשיבה), או להתפעל מהם כסלסוליהם של המשוררים האלפיניים שלנו. נניח שהוסכם על כך ברוחב לב כה גדול מכפי שאפשר היה לדרוש ללא בושא: אז בל², אחד הנביאים שלהם, שלרגליו אנשי כריתים אלה נוהגים לפהק בכבוד כה גדול מאחר שגמליאל שלהם מפהק, יוכל לענות לספקנים אלה,

² פייר בל (Bayle), פילוסוף וסופר צרפתי בן המאה ה-17.

שגם אם כל ההתרחשויות האלה שגויות באותה מידה כמו השפעת גרמי השמיים, גם אם הכל מומצא ומכוזב באותה מידה, עדיין הטירוף, המצאת הדמיון והאמונה בכך בזמן ההוא ובמקום ההוא באמת עוררה ויכלה לעורר פליאה גדולה הרבה יותר מאשר מישהו אי פעם רשם ועוד ירשום לזכות דברי האורקלים והחלומות. אולם בהבנה זו צודקים הספקנים יותר מאשר האמפיריציסטים של זמננו, מאחר שנראה כי אנושי יותר וראוי יותר לאלוהים לשלוט בנו למטרותיו באמצעות הרעיונות המוזרים והפנטזיות שלנו עצמנו מאשר על ידי מכונה כה *מדוּחַקת* ויקרה כפי שכיפת השמשים ועולם הרוחות נראים לעיניים המטופשות שלנו.

(מגרמנית: יפתח הלרמן־כרמל)

נובאליס

הטבע

מתוך: *Die Lehrlinge zu Sais* (1802), עורכים: פרידריך שלגל ולדוויג טיק)

אפשר שחלף זמן רב בטרם עלה בדעתם של בני האדם לתאר את שלל מושאי תודעתם בשמות משותפים ולהציב עצמם מנגד. התפתחויות מושגות הודות לאימון, ובכל התפתחות מתרחשות התפלגויות, התפלגויות, שנקל להשוותן להשתברות קרני האור. כך התפצלה גם מהותנו הפנימית בהדרגה לשפע כישורים, ובאמצעות אימון מתמיד תוכפלנה גם ההתפלגויות הללו. אולי אין זו אלא נטייתם החולנית של בני האדם המאוחרים, שבעטיה הם מאבדים את הכושר למזג שוב את גוניה הפזורים של רוחם, לחדש כאוות נפשם את מעמדו הישן והפשוט של הטבע או לשוב וליצור ביניהם שלל שילובים חדשים. ככל שהם לכידים יותר בתוך עצמם, כך זורמת אל קרבם כל אחת מתופעות הטבע בשלמות, במלאות ובאופן אישי יותר: שכן טבע המחשבה הולם את טבע ההתרשמות, ועל כן לבני האדם הקדמונים ודאי נדמה הכול אנושי, מוכר ומסביר פנים. צורת ההיבדלות החדשה שבחדשות ניכרה אל נכון על פניהם; תויהם החיצוניים שיקפו את הטבע נאמנה ומושגיהם על הדברים עלו בלי ספק בקנה אחד עם הסובב אותם וייצגו רושם נאמן ממנו. משום כך נוכל להתייחס למחשבותיהם של אבותינו באשר לדברים שבעולם כאל עדות נאמנה, כאל תמונת מצב של הטבע הארצי בזמנם. לבטח נוכל לזכות מהם ובמיוחד מהם, כמו ממיטב מכשירי הצפייה ביקום, בדין וחשבון על מכלול קשריו הבסיסיים, על יחסיו עם יושביו ועל יחסי יושביו עמו. אנו מוצאים כי היו אלה השאלות הנעלות ביותר שהעסיקו אותם וכי הם חיפשו את המפתח לאותו מבנה מופלא במכלול הדברים שבנמצא או באובייקטיביות הבדיינית של תבונתם הבלתי מחנורת. ראויה לציון העובדה כי מה שהטרים את סברותיהם נמצא על פי רוב בנוזל, בדקיק ובנעדר צורה. דוממותו של החומר וקוצר ידו לפעול הולידו ודאי את האמונה הרווחת בתלותו ובנחיתותו. בעל מחשבה כלשהו נתקל מוקדם די והותר בקושי להנהיר את הצורה מתוך האיתנים והימים נעדרי הצורה. הוא

ביקש להתיר את הסבך באמצעות סוג של מיזוג, שבכוחו תפס את ראשית הדברים כגופיפים זערוויים ובעלי צורה מוגדרת, שהניח כי הם זעירים מעבר לכל דמיון. הוא סבר כי מן האפשר להשיג, גם אם בעזרתם של יצורים חושבים או של כוחות משיכה ודחייה אחרים, את בניינו של הבניין הכביר הזה מתוך אותו ים של אטומים. אף קודם לכן אנו מוצאים, במקום הסברים מדעיים, אגדות ושירים נפלאים בציוריותם ובהם בני אדם, אלים ובעלי חיים הפועלים בכפיפה אחת, ושומעים את תיאור בריאת העולם כמו לא היה דבר טבעי ממנו. לכל הפחות נזכה על ידי כך בוודאות באשר למקורו המכאני של העולם שהתווה דרך מקרה, והצגתו בדרך זו משמעותית דיה גם מבחינתם של אלה הבזים לתוצריו המופקרים של הדמיון.

לראות בתולדות העולם את ההיסטוריה של המין האנושי ולגלות בכל תפניתיה רק ענייני אנוש וזיקות אנושיות היא תפישה מקובלת המופיעה בצורות רבות לאינספור לאורך הדורות, ודומה כי ידה תמיד על העליונה בזכות יעילותה המופלאה וכוחה לשכנע בנקל. דומה גם שהטבע האקראי עצמו מאמץ את רעיון האישיות האנושית, ועל כן נעתר ברצון למבקשים להבינו כישות אנושית. זו הסיבה שבעטיה השירה היא האמצעי המועדף על אוהבי הטבע ושבעטיה נשמת הטבע הזדהרה מאז ומעולם מבעד לשירה בצלילות שאין דומה לה. בקוראו שירה אמיתית ובהאזינו לה, האדם חש כי רוחשת בקרבו היכרות אינטימית עם הטבע והוא מרחף בו ומעליו משל היה זה גופו השגיב. חוקרי טבע ומשוררים תמיד נדמו כבני אותו עם מכוח דיבורם הזהה. מה שהראשונים אצרו והגישו במסות גדולות וסדורות, האחרונים עיבדו לכדי מנות יומיות המזינות לב אנוש, פרסו את הטבע העצום והגישו לנו אותו קצובות-קצובות קטנות ונוחות. בשעה שהללו עקבו כהוויים אחר הזורם והחומק, חיטטו הראשונים בסכנים חדות בנסותם לעמוד על המבנה הפנימי ועל הזיקות ההדדיות בין גיד לשריר. תחת ידיהם נספה הטבע-הידיד ולא הותר אלא שרידים מתים, מרטיטים. כנגד זאת, ביד המשורר תקוף ההשראה, המבוסס כמי שגמע שפע יין, השמיע הטבע את קולו השמימי והמאושר ביותר. הוא נישא אל מעבר לעמל היום והעפיל השמימה, חולל והתנבא, הסביר פנים לכל אורח והרעף את אוצרות מצהלותיו האמיצות. הוא התענג על שעות השגב עם

המשורר, ואת פני חוקר הטבע קיבל רק כשחש ברע או כשנקף אותו מצפוננו. אזי השיב לכל שאלה והתייחס ביראת כבוד לאיש הרציני, חמור הסבר. מי שיש אפוא ברצונו להכיר היטב את נשמת הטבע חייב לבקש אותו בחברת המשורר, שם פותח הטבע את לבו ומגלה את צפונותיו הנפלאות. אך מי שאינו אוהב אותו מעומק לבו ורק מעריץ בו פרט זה או אחר אותו הוא מבקש ללמוד, חייב לגשת אל מיטת חוליו ולטרוח לבקרו בחדר המתים.

מגוון זיקותינו אל הטבע גדול לאין מספר, כמוהו כמגוון זיקותינו אל בני האדם, וכשם שהטבע מתגלה כילדותי אל הילד ומקנן לו בנועם בלבו הילדי, כך יתגלה כאלוהי לאלים ויעלה בקנה אחד עם גדלות רוחם. איננו יכולים לומר שהטבע קיים מבלי לומר דבר נשגב, וכל מאמץ להגיע לחקר האמת בוויכוח ובשיחה על אודותיו רק מרחיק אותנו עוד ועוד מן הטבעיות. רווח גדול כבר יש בידינו כאשר הניסיון להבין את הטבע לאשורו עולה ככמיהה, כמיהה דקה ועדינה הנושאת חן בעיני אותה ברייה זרה ואדישה אם רק תובטח לה זיקה של אינטימיות. ישותנו הפנימית ניחנה בדחף מסתורי להתפשט לכל עבר מנקודת מרכז עמוקה לאין שיעור. כאשר סובב אותנו הטבע המופלא, המודע ושאינו מודע, אנו מאמינים שדחף זה הוא משיכתו של הטבע, החצנה של הסימפטיה השוררת בינינו. ובכל זאת אנו מחפשים מאחורי תצורות התכלת הללו עוד בית, את אהבת נעורינו, הורים ואחים, חברים ותיקים, ימי חסד שחלפו. יש הסבורים כי מן העֶבֶר ההוא ממתינות להם נפלאות שלא נודעו, עתיד מלא חיות, ומושיטים זרועות הנכספות אל עולם חדש. מעטים נותרים שלווים על עומדם באותה סביבה אצילה ומבקשים להבינה רק על מלאותה וריבויה. רק מעטים אינם שוכחים שם את הפתיל הזוהר המחבר את איבריה בזה אחר זה לצור את הבוהק הקדוש ומעטים מוצאים השראה בהביטם בעדי החי הזה המרחף על תהומות הלילה.

כך נוצרות תפיסות רבות ושונות של הטבע. ואם יש מי שחקירת הטבע היא עבורו פשיטה עולצת, משתה, בכל זאת נמצא כי הוא נעשה לדת של אדיקות אשר מקנה הכוונה, יציבות ומשמעות לחיים כולם.

(מגרמנית: ליאורה בינגהיידקר)

שיחה עם כריסטין מ. קורסגארד

מראינת: מיכל סגל

כריסטין מ. קורסגארד (Korsgaard), מן הפילוסופים הבולטים כיום בעולם האנגלוסקסי, פועלת בתחום הפילוסופיה של המוסר, מרצה באוניברסיטת הרווארד. קורסגארד ידועה בעמדותיה הקאנטיאניות, אותן היא משלבת (בעיקר, אך לא רק) עם תפישות אריסטוטליות, ומיישמת – אגב רוויזיה מסוימת הנדרשת לשיטתה – על בעיות בפילוסופיית המוסר של ימינו. ספריה:

- *The Sources of Normativity*, Cambridge, 1996.
- *Creating the Kingdom of Ends*, Cambridge, 1996.
- *The Constitution of Agency*, Oxford, 2008.
- *Self-Constitution: Agency, Identity, and Integrity*, Oxford, 2009.

סגל: שאלתי הראשונה בנוגע לפילוסופיה שלך קשורה למתודולוגיה או לתהליך עצמו. למרות שאין לי ספק שאת אמנם אוהבת את קאנט, אך את האמת את אוהבת אף יותר, מעניין אותי לדעת מהי שיטת הפעולה שלך [Modus Operandi] או מהו הכלל המדריך [Maxim] שלאורו את פועלת כאשר את עוסקת בפילוסוף כל כך מבריק ואף מעורר-יראה כמו קאנט – האם נקודת המוצא שלך על פי רוב תהיה להניח שביסודו ובעיקרו של דבר קאנט צודק, והאסטרטגיה אזי תהיה למוצא כיצד להסביר ולהצדיק הנחה זו (אחרי הכל, הצלחת – ובאופן מרשים, אם יורשה לי לומר – למוצא בתורת המוסר של קאנט אפילו את הבסיס להתנהגות "מוסרית" כלפי בעלי-חיים), או שמא מדובר באופן פעולה שונה?

קורסגארד: זהו תיאור טוב למדי של המתודה שלי, לא רק כאשר אני עוסקת בקאנט אלא גם באריסטו, ובמידת מה, בפילוסופים הגדולים של העבר ככלל. בסיכומה של ההרצאה הרביעית בספרי 'מקורות הנורמטיביות' [*The Sources of Normativity*] (בסעיפים 4.5.1–4.5.5), אני עוברת על כל אסכולות המחשבה השונות שבהן דנתי – ושבעיקר

העברתי עליהן ביקורת – ומראה שיש מובן בו כל אחת מהן צודקת. אני מרגישה שהגעתי לידי הבנה של השקפה פילוסופית כלשהי רק כאשר אני יכולה להבין כיצד היא נראתה אמיתית למחברה, גם אם בסופו של דבר אני חולקת עליה. אם היא נראית לי בלתי ניתנת להבנה, או כאילו הייתה מבוססת על טעות פשוטה, אני מניחה שלא הצלחתי לשים את עצמי, כמו שאומרים, במקום בו עמד אותו הפילוסוף כאשר העולם נראה לו באופן זה. זה כמובן לא אומר שאני מסכימה עם הכל, אך אני כן סבורה שלעיתים תכופות ניתן למצוא מקום שממנו השקפות מתנגשות-לכאורה מתבררות כמתיישבות זו עם זו אחרי הכל. אך כמובן שאין זה אומר שאני לא חושבת שכמה מן הפילוסופים הללו הם בעלי-תובנות יותר מאשר אחרים. הסטנדרט שהעמידו לעצמם אריסטו וקאנט היה להגיע להבנה שיטתית אשר מביאה לידי כך שתשובותיהם על שאלות הנוגעות לאתיקה, לפוליטיקה, למטאפיזיקה ולפילוסופיה של התודעה או של הנפש משליכות זו על זו, ובאופן זה השיגו את התובנות המעמיקות ביותר לגבי דברים רבים. אך לעיתים אני מוצאת שאפילו אריסטו וקאנט התעלמו מדבר-מה חשוב, או טעו באופנים אחרים. חשוב גם לזכור, אולי במיוחד במקרה של קאנט, שמה שהפילוסוף אומר שנובע מהשיטה שלו אינו בהכרח מה שאכן נובע משיטה זו לאמיתו של דבר – מה שקאנט אומר לגבי בעלי-חיים הוא דוגמא טובה לכך. דרך אגב, למה שמת את המילה "מוסרית" במירכאות?

סגל: הפרולוג של ספרך 'מקורות הנורמטיביות' מציג "היסטוריה מתומצתת מאוד של המטאפיזיקה המערבית", אשר מתארת את המהפכה שהתרחשה "במהלך המעבר מהעולם העתיק למודרני", מהפכה אשר בה "העולם התהפך מן הפנים אל החוץ" בכך שעבורנו, שלא כמו עבור אפלטון ואריסטו, "העולם אינו עוד בראש ובראשונה צורה. הוא חומר", כך ש"הממשי אינו עוד הטוב". את מציבה את קאנט בתור זה "אשר השלים את המהפכה, באומרו כי התבונה – שהינה צורה – אינה בעולם, אלא היא דבר-מה שאנו מטילים על העולם".

אני מבינה את הפרולוג הזה כהסבר שמטרתו להבהיר מדוע וכיצד הפך תחום המוסר (או האתיקה) לתחום הנורמטיביות; וחלק חשוב מהפילוסופיה שלך הוא להראות מדוע וכיצד היות המוסר עניין של

נורמטיביות אינו מוביל כלל ועיקר לכך שהוא פחות מחמיר, שהוא לא אובייקטיבי, או מוטב, הוא אינו הופך את המוסר לרלטיבי. את מבחינה בין הנוסחא של החוק הכללי במובנה הפורמאלי (מה שאת מכנה 'הצו הקטגורי'), הנוסחא של החוק הכללי בשימושה כעיקרון (מה שאת מכנה 'החוק המוסרי'), והנוסחא של האנושיות או האנושות [Humanity] (אשר מציינת מהו הדבר שלאורו העיקרון עושה אוניברסליזציה: בני אנוש כתכליות כשלעצמן). הטיעון שמראה כי עלינו להבין את זהותנו האנושית כצורה נורמטיבית של זהות מעשית מהווה את תשובתך לשאלת הרלטיביזם, ובה במידה, את מאמינה כי הנוסחא של האנושיות היא הנוסחא המיטבית לעבוד איתה כאשר מתמודדים עם בעיות מוסריות קונקרטיות.

א. אני מקווה שאני עוקבת אחר טיעוניך בהצלחה, ואף מאמינה שאני מבינה אותם. אף על פי כן, אני לא בטוחה שאני מבינה כיצד "לפעול מתוך טעמים שניתן לחלוק אותם עם כל היצורים הרציונליים אשר חיים יחדיו בקהילה שיתופית" אינו לפחות במידת-מה רלטיביסטי, ולו בשל האיפיון של קהילה שיתופית פרטיקולרית מסוימת. האם תוכלי בבקשה לתת דוגמא לפרקטיקה של התמודדות עם בעיות מוסריות קונקרטיות, או להרחיב ולהסביר כיצד קהילות שונות – דתות או אומות שונות – עשויות לעמוד בתנאי ובתביעה לאוניברסליות? האם היחסים המוסריים מוגבלים לחברי אותה הקהילה או שהם אפשריים גם בין קהילות שונות, ואם כן, כיצד – בהנחה שאיננו חולקים את אותן הנורמות בנוגע לאופן בו צריך האדם לנהוג בזולתו?

ב. האם ייתכן, למשל, שקהילה מסוימת – נאמר, זו הנוצרית – תעבור את המבחן בהצלחה מרובה יותר, כך שתסתבר כאוניברסלית, רציונלית ומוסרית, בעוד שלגבי קהילה אחרת יראה המבחן שהיא אינה כזו? לשון אחר, האם המבחנים הללו יכולים לסייע לנו לדרג קהילות שונות בהצביעם על מידת המוסריות היחסית של כל קהילה?

ג. בהנחה (אך למרבה הצער, אין כל צורך בהנחה) שאין שלום נצחי, ומלחמות עדיין שרירות וקיימות, מה היית אומרת לגביהן? – האם מלחמה היא תמיד לא-מוסרית, מאחר שאיני יכולה ואף לא בטובתי להתייחס לאויבי כתכליות-כשלעצמן, או שמא ניתן לנסח חוק אוניברסלי לפיו

“כאשר מצוי במלחמה, האדם מחויב לארצו/עמו/קהילתו, ומורשה להרוג את אלו המאיימים/מסכנים אותם?”

קורסגארד: בטרם נמשיך לתשובות, אבקש להבהיר את מה שלעניות דעתך אמרת בהקדמה לשאלות, כדי לוודא שאני וקוראים אחרים מבינים זאת. את אומרת שהפרולוג שלי הוא הסבר שמטרתו להסביר כיצד הפך תחום המוסר לתחום הנורמטיביות. אם את מתכוונת לכך שהוא מסביר כיצד הפכה המוסריות לעניין של חובה ושל חוק (כפי שמרמזת האטימולוגיה של “norm-ativity”), הרי זה נכון. אך בפילוסופיה כיום אנשים משתמשים במילה ‘נורמטיביות’ באופן פחות קפדני, לעיתים בכדי להתייחס לתחום הערכים באופן כללי, או לכל מה שמהווה “מתן-טעמים” [reason-giving], והם עשויים להחשיב מסקנות בנוגע למה שראוי, בתור “מתן-טעמים”. אם אנחנו חושבים על נורמטיביות באופן זה, אזי הניגוד הוא לא בין עולם נטול-נורמטיביות ועולם עם נורמטיביות המוטלת עליו, אלא תחת זאת בין עולם בעל נורמטיביות המובנית לתוכו, ועולם בעל נורמטיביות המוטלת עליו. מי שמבין ‘נורמטיביות’ באופן זה עשוי שלא להבין למה את מתכוונת כאן, לא להבין שאת מקשרת ‘נורמטיביות’ במובהק עם ‘חוק’ או ‘הטלה’.

אני מניחה שאת סבורה שהפיכת המוסר לתחום של חוק המוטל על המציאות במקום שיהיה סטנדרט של מצוינות הטבוע במציאות מובילה לסכנת הרלטיביזם, כיוון שאם המוסר הוא חוק המוטל על העולם, אז העולם אינו קובע איזה סטנדרט, איזה חוק, אנחנו מחילים עליו. אז מה כן קובע, והאם זה עשוי להיות דבר שונה עבור אנשים שונים? אני נוטה לומר שתשובתי לסכנת הרלטיביזם היא ששתי הנוסחאות – של החוק האוניברסלי ושל האנושיות – מעניקות לנו לפחות כמה מסקנות ברורות, כך שבמידה זו נענית סכנת הרלטיביזם על ידי התבונה עצמה. תפקיד הטענה שהזהות האנושית היא צורה נורמטיבית של זהות מעשית הוא להעניק לנו את הבסיס להזדהות עם הסטנדרטים של התבונה, ולראות אותם בתור הסטנדרטים שלנו עצמנו.

א. קאנט השתמש בביטוי ‘ממלכת התכליות’, השם שהעניק לקהילה המוסרית, כדי להתייחס לקהילה המורכבת מכל היצורים הרציונליים הרואים את עצמם ואת האחרים כתכליות-כשלעצמן ונוהגים בכל היצורים

הרציונליים כבכאלה (וכמובן, כך נוהגים כל היצורים הרציונליים המפעילים נכונה את התבונה). כמו הביטוי 'ממלכת האל', הביטוי 'ממלכת התכליות' מתייחס לקהילה רוחנית או רעיונית שבה אתה חבר פשוט מכוח היותך שותף לסטנדרטים והאידיאלים שלה. כך שהמנהגים השונים של קהילות ממשיות אינם נוגעים לשאלה כיצד עלינו להתייחס זה לזה. אם קהילה מסוימת אינה מתייחסת לכלל חבריה כתכליות כשלעצמן, או שהיא מתייחסת רק לאלו החולקים אמונה או מוצא אתני או היסטוריה מסוימים כאל חברים בקהילה, אז היא פשוט טועה: אין כאן מקום רב לרלטיביזם. התיאוריה של קאנט אומרת לנו כיצד עלינו להתייחס לזולתנו בני האדם; קהילות שאינן מתייחסות אליהם באופן זה פשוט טועות.

זה עתה אמרתי שאין כאן מקום 'רב' לרלטיביזם, ולא שאין מקום לרלטיביזם, משום שמסוג אחד של רלטיביזם אין מנוס. הפילוסופיה של קאנט מורה בבירור כי אין להשתמש בכוח, בכפייה או בהולכת שולל כדי לגרום לאחרים לשרת את מטרותינו אנו, אבל בקביעה אילו פעולות כרוכות בכפייה או בהולכת שולל קיים יסוד תרבותי. עיקרון כנגד הולכת שולל אינו עיקרון בעד חשיפה מרבית. השאלה האם אתה מוליך מישהו שולל פשוט בכך שאינך מגדב פיסת מידע עשויה להיות תלוי בשאלה מהן הציפיות של תרבותך לגבי סוג הדברים שיש לחשוף. באופן דומה, השאלה האם פעולה נחשבת לפעולה של כפייה, תלויה במבני הכוח המסוימים הקיימים בקהילתך. לדוגמא, בקהילה בה נשים היו באורח מסורתי מקופחות מבחינת חינוך ומבחינה כלכלית, בה נשים רבות הן אימהות חד-הוריות שלא מקבלות כל סיוע כלכלי בגידול ילדיהן, ובה מעסיקים יכולים לפטר מועסקים כרצונם – הזמנת מועסקת לבילוי על ידי המעסיק שלה יכולה בנקל להיות עניין של כפייה. הוא לא מחויב לתת דין וחשבון לאיש אם הוא מפטר אותה, היא יודעת את זה, ויש לה ילדים להאכיל. האם היא תעמיד אותם בסכנה אם היא תאמר לא? ואולם בחברה (עתידית, כפי הנראה) אחרת בה נשים אינן נתונות לפגיעות אלה, ומעסיקים צריכים לתת למישהו דין וחשבון כשהם מחליטים לפטר מועסק, הזמנת המעסיק את המועסקת עשויה שלא להיחשב לפעולה של כפייה: אחרי הכל, כל שעליה לעשות הוא לומר "לא" אם היא לא מעוניינת בכך. ייתכנו אפילו מקרים בהם מעיקרו של דבר לא ברור האם פעולה היא פעולה של כפייה או של הולכת שולל, או שמא לא. כך שדברים שונים עשויים להסתבר כפסולים

בתרבויות שונות או ברגעים היסטוריים שונים. אך סוג זה של רלטיביזם אינו באמת רלטיביזם מוסרי, כיוון שמה שפסול בנוגע לפעולה מוליכת-שולל או פעולה של כפייה הוא תמיד אותו הדבר – זה המקרה בו מי שפועל מבקש לתמרן את הבחירה של הזולת עבור תכליתו הוא. נקודה חשובה נוספת שיש לזכור כאשר אנחנו חושבים על השאלה האם קיומן של קהילות נפרדות מוליד רלטיביזם נוגעת להשקפתו של קאנט לגבי היחסים בין פוליטיקה, מוסר, ו – באופן מעט מפתיע – גיאוגרפיה. בתיאוריה הטלאולוגית של קאנט על ההיסטוריה, הקהילה המוסרית מופיעה לאחר הקהילה הפוליטית ולא לפנייה. ב'יסודות מטאפיסיים של תורת-המשפט' (*Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*) אנו למדים שבני אדם חייבים לחבור יחדיו לקהילות פוליטיות משום שהללו החיים בקירבה גיאוגרפית חייבים לחלוק מערכת משפטית, כדי לקבוע מה שייך למי. מכאן, הסיפור הולך בערך כך: מרגע שנוצרת הקהילה הפוליטית, היא מתפתחת (למרבה הצער מאוד לאט) בכיוון של רפובליקה דמוקרטית. ברגע שיש רפובליקות דמוקרטיות, אנשים מפסיקים לבזבז את כל כספם על מלחמה, ותחת זאת משתמשים בו עבור חינוך, וכתוצאה מכך לומדים לחשוב באופן עצמאי ולהיעשות אוטונומיים, מה שמוביל למוסר (מרבית הדברים מצויה ב'יסודות מטאפיסיים של תורת-המשפט', 'השלום הנצחי' ו'מהי נאורות?'). בסופו של דבר, האומות השונות עצמן מגיעות לידי קירבה גיאוגרפית, ואז, שוב, חייבת להיות להן דרך ליישב שאלות משפטיות המתעוררות בקירבן. בסופו של דבר העולם כולו נעשה חלק מקהילה זו, משום שכפי שמזכיר לנו קאנט בשמחה, העולם הוא עגול, מה שבסופו של דבר מביא כל אומה לידי קירבה לכל אומה אחרת ('המטאפיסיקה של המידות', 6:262; 6:311). כאשר אין הליך ממוסד ומוסמך ליישוב שאלות משפטיות, יש היבט שבו אנשים אינם מצויים במה שקאנט מכנה מצב חוקי זה ביחס לזה, גם אם הם למעשה מצויים בשלום. כך שהקהילה היחידה שבה היחסים של המשפט והמוסר ממומשים בפועל במלואם היא הקהילה של כל יצורים הרציונליים על פני האדמה (קיימת מחלוקת בנוגע לשאלה מדוע בדיוק קאנט לא הגיע למסקנה כי מצב חוקי לא יכול להיות מושג במלואו ללא ממשלה עולמית, אך הוא לא הגיע אליה). בינתיים, הקהילות הממשיות הן בהכרח חלקיות, ולפיכך ישנו היבט שבו הן בהכרח פגומות.

ב. אנחנו יכולים בהחלט לדעת האם קהילות פוליטיות מסוימות מכבדות חוק יותר מאחרות, מאחר שזה עניין חיצוני שנראה לעין. קאנט חשב שאיננו יכולים לדעת – אפילו האדם הפועל עצמו אינו יכול לדעת – האם מניעיו מוסריים באמת. הוא עשוי להיראות כעושה משהו מתוך מניעים מוסריים לחלוטין, אך למעשה לעשות זאת ממניע אישי כלשהו. או, אולי אפילו באופן שכיח יותר, יכול להיות שלמרות שהאדם הפועל לא עושה את המעשה הטוב משום סיבה אנוכית, בכל זאת, יהיה זה נכון לומר שהוא לא היה עושה זאת לו שיקול אנוכי כלשהו או איזה שיקול מגביל אחר היה בנמצא. נניח, למשל, שמישהו מציל זר גמור מטביעה, ללא כל תקווה לגמול או להערכה, והדבר נראה כפעולה מוסרית לחלוטין; אבל, אף על פי כן, יהיה זה נכון לומר שהוא לא היה מציל את הזר לו היה הזר בן גזע אחר, מוצא אתני אחר או אמונה אחרת. ההכרעה בשאלה האם קהילה מבוססת-אמונה היא מוסרית באמת, מעוררת את אותה הסוגיה: הם עשויים להיראות כמגיבים לאנושיות זה של זה וכמתייחסים זה לזה כאל תכליות-כשלעצמן, אבל אולי מה שמניע אותם אינו באמת האנושיות אלא היותו של מאן דהוא "אחד מאיתנו". במקרה זה, היחסים שלהם אינם באמת מוסריים כל עיקר. אך קאנט סבור שהשיפוט שמכריע שכך הוא הדבר, נמצא מעבר להשגה של הידע האמפירי, כך שזה לא באמת מאפשר לנו "לדרג" קהילות. אבל בכל מקרה, למה שנרצה לעשות זאת?

ג. ב'המטאפיסיקה של המוסר' ו'השלוש הנצחיות' קאנט מעמיד לנו סדרה של "דיני מלחמה" המתעצבים פחות או יותר על הבסיס הזה: אנו רשאים להגן על עצמנו במלחמה, אך אל לנו להשתמש בשום תחבולות או אמצעים שיהפכו לבלתי אפשרי עבורנו לשוב ליחסים טובים מבחינה מוסרית, לשוב ולהתייחס זה לזה כתכליות, כאשר המלחמה תסתיים. מה שקאנט חשב שנובע מכך הוא מחמיר למדי, מחמיר עד כדי כך שזה יהפוך כמעט כל דבר שאנחנו מזהים כמלחמה, או אפילו כיחסים בינלאומיים רגילים של ימי שלום, לבלתי אפשרי. למשל, קאנט חשב שנובע מכך שאל לאומה להשתמש באזרחיה כמרגלים במלחמה, משום שאת האמון (כך סבר) לעולם לא ניתן יהיה להשיב על כנו.

אך גם בלי לקבל במלואו את הפירוט של התיאור של קאנט, אנו יכולים להבין את כוונתו. תחילה עלי לציין שהאמירה "מלחמה היא לא-מוסרית" היא מעט משונה, כיוון שפעולות הן אלה שבראש ובראשונה נחשבות

למוסריות או לא-מוסריות, ומלחמה היא לא בדיוק פעילות שיתופית שבה לוקחות חלק שתי המדינות יחדיו (אני מניחה שניתן לחשוב על זה כך – כמו להילחם בדו-קרב – אך כאיפיון של מלחמות ממשיות, או לפחות המלחמות המודרניות, זה נראה לי מטעה). מה שעושה המדינה הוא לתקוף ולהגן. אזי ניתן היה להשיב בערך כך: לתקוף זה בלתי מוסרי, אך להגן על עצמך, אם אתה סבור שלא עשית דבר פסול שהביא להתקפה, לא צריך להיות בלתי מוסרי. האומות, כמוכן, יהיו חלוקות לגבי השאלה מי באמת היתה התוקפת ומי המתגוננת, כך שלא ברור כמה הדרכה מעשית יכולה מחשבה זו לספק. אך חייבים להיות גבולות כלשהם למה שאתה מורשה לעשות כדי להגן על עצמך, ועיקרון כלשהו מאחורי הגבולות הללו. הרעיון שאל לנו לפעול באופן שיהפוך את השיבה ליחסים טובים מבחינה מוסרית לבלתי אפשרית, נראה לכל הפחות כמו נקודת מוצא מבטיחה. אחד התנאים הנוספים של קאנט, אשר במידת מה מתייחס ישירות לבעיית המחלוקת לגבי השאלה מי היה התוקף, הוא שאל למלחמה להיות לעולם עניין שקשור לענישה. קאנט האמין שאנו רשאים להילחם במלחמות רק משום שאין כל שופט אפקטיבי, מוסמך, שיכריע בין שתי אומות. ומאחר שאף בר-סמכא לא הכריע מי צודק ומי טועה, אף אחת מהאומות אינה רשאית להמשיך ולפעול כאילו היה הצדק עימה כך שהיא מצויה בעמדה בה היא רשאית להעניש באופן לגיטימי את האחרת.

סגל: בפילוסופיה של הגל, שתי הדמויות הנזכרות יותר מכולן הן אריסטו וקאנט. פעם אחר פעם, כאשר הוא דן בסוגיה כלשהי, הגל מציין שהמיטב שיש בידינו לגבי סוגיה זו הוא מה שאמר עליה אריסטו, ולעיתים תכופות הוא אף מציין שמשמתנו, במקרים רבים, היא למעשה רק לנסח את אריסטו מחדש במונחים מודרניים. במקום אחר, הגל אומר שהתובנה המעמיקה ביותר ב'ביקורת התבונה הטהורה' של קאנט היא התובנה שהאחדות (של מה שהגל מכנה "המושג" – העקרונות המחזיקים יחדיו את שיטתו) היא זו של התודעה-העצמית. ב'פנומנולוגיה', הגל טוען שהכל משתרשר מן ההבנה שהאמיתי הוא 'סובייקט' בה במידה שהוא 'עצם' – במילים אחרות: קאנט, ובה במידה אריסטו (או שפינוזה). וכך, כאשר השניים-באחד של התודעה-העצמית – מה שמהווה את הדופק האמיתי של הדיאלקטיקה של הגל – מתאזן עם אריסטוטליות מקיפה, אנו מקבלים את

אותה הסינתזה של 'עצם/סובייקט', או של 'אריסטו/קאנט', אשר מעצבת את "המונחים המודרניים" שעליהם הגל מדבר (בתיאור לעיל השתמשתי בניסוחיו של טרי פינקרד). וכמובן שהסינתזה 'אריסטו/קאנט' נועדה לתווך לא רק בין העצם והסובייקט, אלא גם בין הטבע והחירות, או בין העיון והמוסר (היינו, בין הביקורת הראשונה של קאנט לבין השנייה). גם הפילוסופיה שלך מציגה סינתזה בין אריסטו וקאנט, אך אף על פי כן היא נעה בכיוון שונה בתכלית.

האם היה רגע כלשהו בחייך הפילוסופיים שבו קראת את הגל והכרעת כנגדו ולטובת קאנט? ואם כן, האם הטעם שבעטיו את מבכרת את הפילוסופיה של קאנט על פני זו של הגל (או כפי שהייתי מנסחת זאת, הטעם להבנת הצעד הנוסף של הגל כצעד לאחור) הוא בראש ובראשונה אפיסטמולוגי או מוסרי? או במילים אחרות, האם היית אומרת שאת מבכרת דואליזם על פני מוניזם, או פילוסופיה של גבול על פני פילוסופיה שאין לה כל גבול, בשל מחויבותך בראש ובראשונה לאמת או דווקא לצודק/לטוב/למוסרי?

קורסגארד: הגל הוא אחד החברים בפנתיאון הפילוסופי שאיתם, חוששתני, אין לי הרבה מה לעשות; אם לנסח זאת במונחים של תשובתי לשאלה הראשונה, אני לא יכולה להגיע למקום בו אני מצליחה להבין למה הוא הבין את העולם כפי שהבין. על בסיס המעט שאני מבינה, אכן נראה לי שהוא רוצה לסגת מכמה מהתובנות החשובות ביותר של קאנט, בחזרה למקום בו מסיבה כלשהי אנו רשאים להניח שהתודעה והעולם נוצרו זה עברו זה, וכמו כן לדחות את התיזה של קאנט על הראשונות של התחום המעשי. יהיה זה ביטול של מה שאני, כמו רבים אחרים, מבינה כאחד ההישגים העיקריים של קאנט: לעשות פילוסופיה לאור קבלה של עמדתנו האמיתית בעולם (עוד לגבי עניין זה בתשובתי לשאלה 4). אך יכול להיות שאני טועה לגבי זה, או שישנה סיבה טובה יותר לכך מזו שאני יכולה לראות. אודה שמאמציי להבין את הגל מסוכלים בין היתר על ידי תחושה שהוא מקשה, שלא לצורך, להבינו. אז לא, לא היה בדיוק רגע בחיי הפילוסופיים שבו הכרעתי כנגדו ובעד קאנט. הלוואי שיכולתי לומר על עצמי משהו כל כך מכובד! תחת זאת היו כמה וכמה רגעים בחיי

הפילוסופיים שבהם ניסיתי לקרוא את הגל, ויתרתי והחלטתי להניח למישהו אחר להתיר את סבך הרעיונות של פילוסוף זה, אם יוכל.

סגל: מצד אחד, יש לנו טעמים לחשוב שקאנט רואה בדת מופת לחוק הפוזיטיבי (ולפיכך השלילי), שעליו האנושות הבוגרת והנאורה צריכה להתגבר; ואילו מצד שני, יש לנו טעמים לחשוב שתפישתו של קאנט יכולה וצריכה להתיישב עם הדת ועם הפרקטיקות הדתיות, ואף להצדיקן (כפי שאת אומרת, "חשיבה טלאולוגית אינה ידע, וסוג הביסוס, פְּזָה שיש לה, מצוי באמונה הדתית המעשית ולפיכך באתיקה"; או שוב: "הדוקטרינה של האמונה הדתית המעשית מונעת על ידי העובדה שהארם המוסרי צריך להאמין שהמטרות שהמוסר מעמיד בפניו ניתנות להשגה באמצעות מאמציו. החוק המוסרי מעמיד את הטוב העליון כמטרתנו, והוא נתון בסכנה אם הטוב העליון אינו ניתן להשגה"). מהי הבנתך לגבי עמדתו של קאנט כלפי הדת?

קורסגארד: כמו שאת אומרת, עמדתו של קאנט כלפי הדת היא מורכבת. האידיאות של האל, החירות והאלמוות משחקות שני תפקידים במחשבתו. הן האידיאות המטאפיזיות של הבסיס לכל אפשרות, סיבה ראשונה, וקיום על-זמני נואומנאלי [noumenon] – דברים שממשתם אינה יכולה להיות אובייקט של ידע עבורנו, אך שאנחנו צריכים להאמין בה כדי להימנע מאנטינומיה ולבנות תמונת עולם שעושה אותו – את העולם – לניתן להבנה על פי הסטנדרטים הרציונליים האנושיים שלנו. קאנט סבור שאמונתנו הרציונלית בהן מעוגנת במוסר – כדי להאמין שאנו יכולים להשיג את הטוב העליון (מצב שבו כל אחד ואחד הוא טוב, ומאושר בשיעור פרופורציונלי לכך), אנחנו צריכים להאמין שאנחנו חופשיים; אנחנו צריכים להאמין באל פרסונלי שמארגן את חוקי הטבע כך שהטוב יהיה מאושר בשיעור פרופורציונלי לטובו; ואנחנו צריכים להאמין שיהיה לנו קיום "נצחי" בו נוכל להתפתח לעבר שלמות הרצון שהמוסר תובע מאיתנו. יש משהו יפה בתפישה זו לגבי מקור הרעיונות הדתיים, והיא מעניקה שלמות לשיטה הקאנטיאנית. ב'שלמות', אני מתכוונת לכך שבתמונה הזאת, השאיפות העליונות של התבונה התיאורטית והמעשית

מתאחדות, כאשר אנו מבינים שהעולם היחיד שלגמרי מובן יהיה גם העולם הטוב ביותר מבחינה מוסרית. אך למרות הערצתי לרעיונות הללו, להשקפתי העניין כולו לא עובד. הטיעונים האלה מבוססים כולם על הרעיון שהחוק המוסרי טובע מאתנו להשיג את הטוב העליון. או אולי מוטב לומר שהחוק המוסרי טובע מאתנו להאמין שאנו מקדמים את הטוב העליון, וקאנט סבור שאיננו יכולים להאמין שאנו מקדמים משהו אלא אם כן אנו יכולים לראות דרך כלשהי בה ניתן להשיגו. קאנט סבור שמשום כך עלינו לחשוב על הטוב העליון כעל דבר שהינו אפשרי באמצעות מאמצינו, ומשום כך יש לנו טעם מעשי, טעם מוסרי [a practical reason, a moral reason] להאמין בתנאים שתחתם דבר זה יהיה אפשרי (הרעיון של אמונה בדבר-מה מטעם מוסרי מעניק לקאנט תפישה של 'אמונה' שהופכת אותה למצב אפיסטמי שונה למדי מהידע, כך שהטיעונים הללו אינם דומים בדבר להוכחות המסורתיות לקיום האל). אך הטיעונים הללו לא עובדים כיוון שבכל זאת אינם עולים בקנה אחד עם משהו שהינו חילוני באופן עמוק בפילוסופיה של קאנט, שלגביו אוסיף דברים אחדים בהמשך. בדיוק כשם שהתבונה העיונית לא יכולה לומר לנו שאנו חיים בטוב בעולמות האפשריים, כך התבונה המעשית לא יכולה לומר לנו שאנו צריכים להפוך את העולם לטוב לחלוטין, אנו פשוט צריכים להיות בוגרים ולחיות עם זה (עוד על כך בחלק 12.1 של ספרי *Fellow Creatures*).

סגל: במידת-מה באותו הנושא: האם היית אומרת שקאנט הוא הוגה נוצרי? – אינני מתכוונת שישתמע מכך שאני רומזת שקאנט היה למעשה תיאולוג ולא פילוסוף חמור במלוא מובן המילה, אך גם איני מתכוונת בכך לעובדה הפשוטה שקאנט היה נוצרי. עולים בדעתי הטיעונים של פאולוס כנגד היהדות ובעד הנצרות. אחד מהם, למשל, הוא זה: היהדות היא דת לגליסטית, אשר מצייתת לחוק שאינו בא מתוכי אלא ממחוקק חיצוני לי המכתיב את החוק, ולפיכך היהדות היא דת לא בוגרת ולא רוחנית; הבגרות מגיעה רק עם הנצרות, עם ההפנמה של החוק, עם ההבנה שרק חוק הבא מבפנים יכול להפוך אותי מעבד או מילד לאדם מוסרי וחופשי.

במובן עמוק, אם כן, אנו יכולים לחשוב על קאנט כעל חוליה מאוחרת בשרשרת (נוצרית) הקוראת להפנמה של החוק, הפנמה שיש להבינה כתוצאה של בגרות ואוטונומיה. כמובן, מן הצד השני, יכול גם להיות מרתק להצביע על קווי הדמיון בין המחשבה של קאנט למחשבה היהודית, כמו למשל ההאשמות שהוטחו בפילוסופיה של קאנט המהדהדות את ההאשמות שהוטחו ביהדות: לגליסטית מדי, החוק בה הוא פורמלי מדי, שמה דגש רב מדי על המעשי, פוערת תהום עמוקה מדי בין העיוני והמעשי, משרטטת גבול קשיח מדי עבור התחום העיוני כחסר יכולת לדעת את המוחלט (ואכן, אין כמעט 'הוכחות לקיום האל' לאורך מסורת המחשבה היהודית) וכן הלאה. אם כן, נוסף על השאלה שמופיעה במשפט הראשון, האם תסכימי לשתף אותנו במחשבות שלך לגבי קווי דמיון אלו (או אחרים) בין הפילוסופיה של קאנט לבין הנצרות/היהדות?

קורסגארד: כפי שציינתי בתשובתי האחרונה, אני סבורה שקאנט הוא הוגה חילוני באופן עמוק. אף שקאנט עצמו ידחה תיאור זה, אני חושבת שהפילוסופיה שלו מזמינה אותנו להיות אנשים בוגרים שיכולים להתמודד עם מצבנו ביחס לעולם במקום לחלום שאנחנו המועדפים בסתר של בורא כלשהו, שבין היתר מקל ראש בגורל ברואיו האחרים (עוד על גישתו המצערת של קאנט בנוגע לשאלה זו, ראי במאמרי "Just Like All the Other Animals of The Earth", 2008). המצב הוא כדלקמן: אנחנו מוצאים את עצמנו במסגרת העולם, עם כוח של תבונה שמייצרת את הסטנדרטים של עצמה. הסטנדרטים הללו מורים לנו איך צריך להיראות עולם שהינו מובן מבחינה עיונית וטוב מבחינה מעשית, אך יש לנו דרכים מוגבלות בלבד לדעת באיזו מידה העולם באמת מובן או באיזו מידה הוא יכול באמת להיעשות לטוב. איננו יכולים להניח שהעולם מתוכנן על ידי בורא באופן שמביא לכך שאנחנו בהכרח יכולים לתפוש מהו העולם כשלעצמו או שאנחנו יכולים לצפות לכך שמאמצינו המוסריים בהכרח יקדמו את הטוב.

איני יודעת מספיק על הנצרות ועל היהדות כדי להשיב על השאלה איזו מהן "יותר קאנטיאנית", אבל אני לא חושבת שהייתי מתפתה להשיב עליה גם לו ידעתי. יש היבט נוסף של גישתו של קאנט כלפי הדת, והייתי אומרת של אמונתו באנושות, שטרם דנתי בו. אני חושבת שקאנט האמין במשהו

מעין זה: אם מספר רב של אנשים חולק מערכת אמונות כלשהי, עלינו להיות מסוגלים למצוא את שורשיה של מערכת זו בתבונה, גם אם הרעיונות הרציונליים המבוטאים במערכת זו עברו עיוות או מיתולוגיזציה באופנים כלשהם. קאנט האמין לפיכך שלרעיונות הדתיים חייב להיות בסיס רציונלי, והוא ראה את שיטת האמונה המעשית שלו כמסבירה מהו בסיס זה. הוא מקדיש רוחב יריעה נכבד בדיאלקטיקה של 'ביקורת התבונה הטהורה' וב'הדת בגבולות התבונה בלבד' כדי להראות באיזה אופן הרעיונות של האמונה המעשית הם הגרעין הרציונלי האמיתי של רעיונות הנצרות. בדיאלקטיקה של 'ביקורת התבונה הטהורה' הוא מציע הצעות דומות לגבי ההתפתחות של הדת בקרב יוון העתיקה. אם המוסר והדת כפי שמבינם קאנט הם אכן התוצר הטבעי של התבונה האנושית, אנחנו אמורים לצפות למצוא עקבות שלהם ברעיונות של כל מערכת אמונות נפוצה, או לפחות של כל מערכת אמונות נפוצה המדגישה את המוסר. כך שזה לא באמת יהיה מפתיע למצוא הדהודים של רעיונות קאנטיאניים הן בנצרות והן ביהדות. אבל אם קירבתה של מערכת אמונות לקאנט היא מעלה, למה לנסות לקבוע באיזו מערכת אמונות מעלה זו מצויה יותר? למה לא פשוט להאמין בקאנטיאניזם עצמו?

על היופי

המעלה הטובה כמוה כאבן חן, השיבוץ הפשוט יאה לה מכל; ובוודאי שהמעלה הטובה יאה לה גוף טוב-מראה, אם כי לא בעל תווים עדינים, ואשר יש בו נוכחות נשואת פנים יותר מאשר יפי תואר. וגם אין זה שכיח, שאנשים יפים מאוד הם בעלי מעלות טובות מבחינות אחרות; כאילו הטבע טרח מאוד להישמר מטעות יותר מאשר לייצר דבר מה כלול בכל המעלות. ועל כן הם בעלי כישורים מלוטשים, אך לא נעלים ברוחם; ושוקדים על אורחות ההתנהגות יותר מאשר על המעלות הטובות. אבל אין זה נכון תמיד: שכן הקיסר אוגוסטוס, טיטוס וספסיאנוס, פיליפ היפה מלך צרפת, אדוארד הרביעי מלך אנגליה, אלקיביאדס איש אתונה, ישמעאל שליט פרס – היו כולם אנשים בעלי רוח כבירה ונעלה, ובה בעת היפים בגברים של זמנם. ביופי, התווים חשובים יותר מן הצבע; והתנועה הנאה והחיננית חשובה מן התווים. זהו החלק הטוב שביופי, ותמונה אינה יכולה להביעו; וגם לא המבט הראשון בו. אין יופי רב שאין בו מידה של מוזרות ביחסי הצורה. אין לקבוע מי הוא הנחות מבין השניים – אפלטון או אלברכט דירר; כי האחד יצר דמות באמצעות יחסים גיאומטריים, ואילו אצל האחר, החלקים הטובים ביותר של פרצופים שונים נצטרפו לפרצוף אחד כליל יופי. דמויות כאלה, כמדומני, לא יישאו חן בעיני איש למעט הצייר שיצר אותן. ולא שאני סבור כי אל לו לצייר פנים שלא היו כמותם ליופי; אלא שעליו לעשות זאת בכעין שאר רוח (כמו המוסיקאי שמחבר מנגינה יפה), ולא על פי כללים. יש פנים, שאם תבחן כל חלק בהם בנפרד, לא תמצא חלק אחד טוב; ועם זאת כולם יחד יפים הם. אם נכון הדבר שהחלק העיקרי ביופי הוא תנועה חנינית, כי אז אין זה פלא שאנשים באים בימים נראים לפרקים נעימים יותר; *Pulchrorum autumnus pulcher* [”אנשים יפים, גם סתיו ימיהם יפה”]; כי אף צעיר לא יוכל להיחשב יפה אלא מתוך ויתור, ולאחר שהובאו הנעורים בחשבון כדי לפצות על יפי המראה. היופי כמוהו כפירות הקיץ, שמרקיבים מהר ואינם יכולים לעמוד בטריותם; ועל פי רוב

בנעורים הוא מייצר הפקרות, ובזיקנה מידה של מבוכה ; אך שוב, אם יפיץ אורו היטב, המעלה הטובה תזרח בו, והחטאים יסמיקו מבושה.

(מאנגלית : שירלי אגוזי)

הטעם המלאכותי

החיבה הרווחת בחברה בת ימינו לתמונות מחיי הכפר, מתגלה לעתים קרובות כרגשנות מלאכותית, השואבת את עיקר השראתה משירים ומרומנים, וחסרה הכרה אמיתית ביופיו של הטבע. אך מכיוון שמקובל לראות בהתרפקות על התענוגות שמזמן האזור הכפרי עדות לטעם מעודן, לא נס ליחו של נושא זה. ועם זאת ניתן לשאול, שמא אותו הקבעון הרומנטי, אכן משפיע על התנהלותם של אלה העוזבים לזמן מה את הערים הסואנות שבהן הם חיים את חייהם.

הגעתי אל ההרהורים הללו לאחר תקופות שונות שבהן התגוררתי באזור הכפר, והבחנתי עד כמה מעטים הם האנשים הבוחנים את הטבע כמו עיניהם. נהגתי "לנער את הטל" עם בוקר; אך כשצעדתי על אותו עשב שרגל לא דרכה בו, תהיתי כיצד זה שברגע מענג שכזה רשאת השמש להתרומם במלוא תפארתה, בעוד עיני שלי בלבד חוזות ביופיה הקורן. קורי הלילה עוד נחו על שולי המשעול, ואיש לא הפריע למראה השמימי, להוציא איכר עמל המכתת רגליו לעבודת יומו; ואף על פי כן, חרף כל אותה נידחות, כששכתי אל חיק החברה, כל לשון קשקשה בדרכה על אודות תענוגות הכפר.

לאחר שהבחנתי לעתים קרובות באותה תופעה, החלטתי באחד משיטוטי בדרד, לנסות להתחקות אחר מקורה, ובד בבד לחקור מדוע שירה שנכתבה בערש חברת האדם היא טבעית מאוד: ברצוני לומר בפשטות (שכן טבעי הוא ביטוי מעורפל מאוד) כי כוונתי היא להעתקה של רגשות מיידים ללשון, על כל הפראות והגולמיות הטבועים בהם, כאשר הדמיון, המתעורר למראה תופעות יוצאות דופן, נתון בפעולה ערה. ברגעים מעין אלה החושים מפיצים חיש חיוכים, והרוח הטהורה מצרפת דימויים הבוקעים

מאליהם, בלא כל חיטוט מחושב בהבנה או בזיכרון, עד שמאמצי השיפוט מדירים את תחושות הרגע, ומכבים את ההבות ההתלהבות.

פעפועיו של שכל נמרץ לעולם לא יסגירו לידינו עד כמה הורחבה הבנתו הרגעית על ידי מחשבותיו, והיכן אוחסנה בתחום הידע. כשם שדשנותה של האדמה ניכרת על פני השטח; כך נגלית חשיבה מעמיקה, המזדווגת על פי רוב בחן משחקי בהרהורי המשורר, בהתמזגה מעדנות בפרצי הרוח החיה, עת העצב המתוח, הדק מן הדק, כוסף ורוטט, או בעת רגיעה שהרתה תוגה רכה, כשלאות נעימה שואבת אנחה ארוכה ומגירה דמעה הנושרת לאיטה.

המשורר, אדם בעל רגשות עזים, מעניק לנו אך ורק את הדימוי שהרתה נפשו, בשעה שנמצא למעשה לברו, ושוחח עם עצמו, בניסיון לתת סימן ברורם שהותיר הטבע בליבו. והיה וברגע מקודש זה, דמותו של חבר נושן, זיכרון זך מרגע שבו התעדנה הנפש, תחדור מבלי דעת אל מחשבותיו, אזי יובע הצער הנלווה אליה בפשטות, ועם זאת בפיוטיות – ומי האיש שיאטום לזאת את לבו?

האהבה לאדם מובילה למסירות; דימויים נעלים ומופתיים מציתים את הדמיון; האלוהים נראה בכל ענן מרחף הבא מן ההרים לוטי הערפל כדי לזכות בכבוד הרב ביותר שיש ביכולתו של יצור בר דעת להעניק – שבח והלל. מה מפואר הוא הרגע שבו סרים חיבת הלב והזיכרונות מפני ההערצה הנעלה אשר משפיעים חוכמתו וטוב לבו של האלוהים, עת סוגדים לו במקדש שלא נבנה ביד, ונדמה שהעולם כולו מכיל אך ורק את הנפש שהגתה את הדבר וצרה לו צורה! אין זו תגובת האדיקות החלשה הגלומה בטקסים דתיים; יתר על כן, אין המשורר זקוק למשורר אחר על מנת להביע את רגשותיו; לבו בוער בקרבו, והוא דובר בשפת האמת והטבע בכוח שאין לעמוד בפניו.

ניתן, כמובן, להבחין בחוסר המידתיות שבהשתפכיותו; דימוי רוחני שגיוני פחות, עשוי ביתר טעם, היה מפיק צורה נאה ואחידות עדיפה; אך ככל ששורות מתרככות או נמחות ברגעי הרהורים צלולים, התבונה מתרצה

על חשבון הרגשות הבלתי רצוניים, שכאותם גווני גוונים יפהפיים ובני חלוף של שמי הערב נמסים לצורות חדשות טרם יהיה סיפק בידינו לבוחנם. כי עד כמה שלא נפאר ונרומם את תבונתנו, הרי האדם מתענג רבות מבלי דעת, ולעיתים קרובות רגשותיו כהים מכדי להפיק עונג מהוד הטבע, השירה או שאר אמניות יפות.

עולם הדימויים של הקדמונים שאב באופן טבעי מן התופעות הקיימות ומן המיתוסים שלהם. כשעלה צורך לשנע גיבור ממקום אחד לאחר על פני שממות לא סלולות, האם היה בנמצא כלי רכב טבעי יותר מאשר אותם עננים צמריריים שבהם בהה המשורר לעתים קרובות, ומשאלה כמוסה מתגבשת בלבו, להפוך אחד מהם למרכבתו? והנה, כאשר נדמה שהטבע עורם מכשולים על כל צעד ושעל בדרכו, כאשר היער הסבוך וההר התלול ניצבים מולו כחומות בצורות, ועל מנת לעבור אותן נכספת הנפש לעזרה על טבעית; אזי אלילות מתערבת, המהלכת על גלי הים ומושלת בסערה, זו הנוכחת בעוצמה בניסיונות הראשונים להגות מדינה, זוכה בדמיון השוקק ל"משכן מקומי ושם".

דרושה חקירה פילוסופית שתשפוך מעט אור על דברי ימיה של התודעה האנושית, ותאתר – ככל שהמידע שהגיע לידינו יאפשר לאתר – את הרגשות והרעיונות הצמודים לחוויה שהפיקו את הדימויים שכיום נראים לא אחת כבלתי טבעיים, משום שהם כה רחוקים מאתנו; ואף מרתיעים, משום שהועתקו בגסות על ידי משוררים, שהרגלי מחשבתם והשקפתם לגבי הטבע ודאי היו שונים; שכן, על אף שהתבונה מפריעה לעתים קרובות לשטף רגשותינו המידיים, ומפזרת את העננים המענגים שהדמיון חיבק, אף על פי כן, היא זו שצובעת בדממה את קולם המזמר, והחלום פג כאשר האמת מחוללת בגסות; וכן כאשר מוצגים דימויים הלקוחים מתוך ספרים, ולא מתוך מנהגים מקומיים או אמונות רווחות.

בחברות מפותחות, המשורר הוא בעיקר תולדה של התרבות ופחות של הטבע. הספרים שהוא קורא בילדותו נעשים חממה לגידול פירות מלאכותיים, מרהיבים לעין הלא מיומנת, אך סרי טעם וגוון. דימויו אינם עולים מתוך תחושות; אין הם אלא העתקות; וכמו אצל ציירים המעתיקים

למעשה פסלים עתיקים בבואם לצייר גברים ונשים בני זמנם, נוכל להכיר ביופי הקו ובתואם הצורה; אולם אלו אנשי אבן; דמויות אפורות שלעולם לא יוכלו להעלות בתודעה את רעיון הדיוקן שנלקח מהחיים עצמם, עת הנשמה העניקה רוח ולכידות למכלול התופעות. כנפי המשי של הדמיון קמלות נוכח חוקים; והדחף להשגת ביטוי נאה מוביל להטיית תשומת הלב למילים, ונטייה זו מנוגדת למחשבות הנעלות ומלאות התשוקה.

ילד בעל יכולות, שלמד בבית הספר על אודות מבנה השיר, ובעקבות קריאה ביצירות גאוניות עורר אותו ייצר החיקוי לחבר חרוזים, עשוי, אם יתמיד בכך, להפיק שירים נאים, ואף להפוך למה שנהוג לכנות – משורר רהוט; ואף על פי כן, מבלי לדעת היכן הפגם, קוראיו לא ייפתחו אליו יחס חם. ביצירות של משוררים הנתלים בתשוקתם הם ימצאו פגמים גסים עוד יותר, ודימויים המזעזעים את טעמם, כאלה שנמצא בשירה המודרנית; אלא שדימויו של האחד אינם נראים אוויליים או מנוכרים כאלה של האחר. מדוע? מכיוון שלא כך נראו לעיני המחבר.

לאחר שהראינו שמדובר ביצירות חסרות חיות, שאינן אלא עבודות חיקוי, המדכאות את ההבנה בתקיפות, אם אינן מכבות לחלוטין את אש הדמיון, אנו עלולים להישמע פרדוקסאליים, כשנעלה את הטענה כי על אף שגאונות אינה אלא מילה נרדפת לרגישות יוצאת דופן, הצופים הראשונים בטבע, המשוררים האמיתיים, השתמשו בתבונתם הרבה יותר מאשר החקיינים שקמו להם. אולם הם עשו כן בכך שהבדילו בין הדברים, בעוד שממשיכי דרכם טרחו על השאלת רגשות וארגון מילים.

ילדים שזכו לחינוך קלאסי, עומסים מילים על זיכרונם, אך הרעיונות הנלווים להן לא תמיד מובנים באופן ברור ומובחן. כהוכחה לטענה זו עלי לציין שפגשתי לא מעט אנשים צעירים שבהחלט יכלו לכתוב שירה נקייה ונסבלת, ולצרף שמות באופן נאה זה לזה, ואילו נושאי הפרוזה שלהם חשפו את עקרות מחשבתם, ואת העיבוד השטחי שוודאי זכו לו בטיפוח מחשבתם.

ידוע לי שד"ר ג'ונסון הגדיר את הגאונות באופן הפוך מעיקרו להבנתי. לדידו גאונות היא תודעה חזקה המובלת במקרה אל תחום ידע שהיא

מצטיינת בו. מבלי להתעכב ולחקור את הנסיבות שהובילו להתפתחותה של אותה תודעה מאושרת וחזקה, דומה כי הניסיון מוכיח שמדובר במוחות נמרצים במיוחד, שהמשיכו ורדפו אחר תחום ידע, לאחר שגילו שהם נוטים אליו מטבעם; הרי מגוחך יהיה להניח שרושם קל שנטבע בשכלו של ילד הוא-הוא צו הגורל, ולרשמים נלווים אין השפעה מתמשכת עליו, ולקשיים בלתי צפויים לא כל שכן. למעשה, לעתים נראה שד"ר ג'ונסון מחזיק בדעה דומה לשלי (לא אכנס כאן לרציפותם של הגיונותיו), במיוחד באבחנתו כי "ג'יימס תומסון [1700-1748, משורר ומחזאי אנגלי] בחן את הטבע בעין שמעניק האחרון למשוררים בלבד."

אולם למרות שיש להכיר בכך שספרים עשויים להוליד משוררים אחדים, חוששני כי אלה האחרונים לעולם לא ימנו עם המשוררים המשכיחים את דאגותינו, או יפיקו מאתנו התפעלות. אפשר שיתאימו לטעמים שונים, או שימרקו את השפה; אך אני נאלצת להסיק את המסקנה שאך לעתים נדירות יעלה בידם לעורר את התשוקות, או להביא תיקון ללב.

ואם לשוב אל הנושא שבו פתחנו את הדיון, הסיבה שבגינה מרבית האנשים מעדיפים נוף שתיאר משורר על פני המראות שמגלה הטבע, נובעת כנראה ממחסור בדמיון חי. המשורר מתמקם מנגד לתמונה, ובוחר ללכוד את החלק הציורי ביותר בה, השיפוט מבוים, וכל כוחות החשיבה הנרפית מופנים לעבר הפרטים שהסעירו במיוחד את הרגשות החזקים שבלב המשורר; הקורא חש בהתאמה בתיאור המעורר, על אף שלא פעולת נפשו היא שקלטה את הרושם הראשוני.

זאת ועוד, ניתן גם להעלות את הטענה כי נפשות גסות מוצאות ריגוש בייצוגים עוצמתיים בלבד. על מנת לעורר את המחשבות יש להציג את התופעות באופן כזה שיפיק תחושות סוערות; הצורות הציוריות, חסרות התוכן, שבהן צופה אדם מהורהר, ולא אחת אף נמשך אחריהן בלהט, עד שמבט חטוף בהתעלות הבלתי מושגת שם אותו ללעג, נדמות כאדים קלילים של בעל חלומות נלהב, המוותר על התוכן בתמורה לצל. אין הם מחפשים את ההנאה מלגו; רק לעתים נדירות יתבוננו בעצמם; רגשותיהם, כתוצאה מכך, גם אם לעתים משולהבים, הנם תמיד בני חלוף, והתפישות

הנאות יותר, המבדילות את האדם בעל הטעם המשובח, אינן מורגשות, ואף אינן מותירות רושם קלוש, שדי בו להצית תחושת עונג כלשהי. האם יש אפוא לתמוה על כך שלעתים קרובות יזכו להתעלמות, אפילו מצד אלה המתענגים על דימויים שהעמיד המשורר במרכז עולמם?

אולם על מספרם העצום של קוראים אלה מתעלה מספר הגאונים בעיני עצמם, הלהוטים להיראות שנונים וטובי טעם, השוללים מהבנתם ורגשותיהם את חירותם; כי תחת עיבוד רבדים ושיקוע מחשבה באופן פעולתם, הם טרודים בליקוט תפישות קיימות; ואף זאת, הם נחושים להעריך מראש כל מה שזוכה לציון לשבח במבחן הזמן, ולא על מנת לאצור הנאה או שעשוע לעצמם, אלא כדי שישמש להם נושא לשיחה.

רמזים אלה יסייעו לקוראים לאתר חלק מן הסיבות שבגינן יופיו של הטבע אינו מורגש בעוצמה: מאחר שהתרבות האנושית, או שמא – הנוחות, התקדמה בצעדי ענק, אין די באותם רגשות שלווים להעניק רגיעה לאדם הנהנתן, או אף לרודף התענוגות המלאכותיים מהזן הצנוע יותר. במצבה הנוכחי של החברה, מוטל על התבונה להשיב את תחושת הטבע, ועל הרגישות לשאוב כוח ממקורה ולהתחדד, אחרת תכה ותעלם בתרבות העינוגים המושלת בכיפה.

הדברים יקרי הערך ביותר הם נחלת הכלל, ואיש הישר בעיניו יעשה בהם; זו אמת נדושה, ואף על פי כן אמת היא; כי באותם חושים, או באותה זריזות ההכרה המביאה אדם להוקיר את מראותיו הרוגעים של הטבע, כאשר הרגשות, ולא התבונה, שולחים בו עונג, העלול לעתים קרובות להופכו להולל, ולהובילו לבכר אהבה שיש בה שמץ ריגוש ורוב רובה סערת תחושות, על פני ההנאות השלוות שמזמנות הידידות והחיבה, והסיפוק המפוכח שבצדן, עת ההיגיון נמזג באמונה מרגיעה, ולוחש כי הנחת, ולא האושר, היא שכר המידות הטובות בעולם הזה.

1797

(מאנגלית: יהונתן דיין)

הערה על ניטשה ושירה

כאשר גתה אומר שירה, הוא משרה מיד אמון, כאיש ביצוע מנוסה המסביר את סודות אמנותו. היכולים אנו להיות מרוצים באותה מידה עם ניטשה! האם הוא חש, האם הוא ניסה תחילה? אה! אילו היה זה רק להטוט, רק הלצה! אתם מכירים את המבקרים המיומנים הללו המחפשים אחר דוגמאות כדי לחזק את התיאוריות שלהם הבנויות מראש, ואף מוצאים אותן. אך ניטשה מתלהב באמת ובתמים, הוא הגון וענייני; במילה אחת, הוא בהחלט נראה כ"אמפירי". כן באמת, הבה נעניק לו את אמונו.

ב'אנושי, אנושי מדי', הוא חולק שבחים מופלאים לתיאטרון הקלאסי הצרפתי, הוא שב ומציב את לסינג במקומו הנכון, הוא עושה עם וולטר צדק המגיע לו, הוא מרחם על הברבריות המודרנית שלנו ועל ניסויי השווא שלה. ולבסוף, הוא מצייר תמונה זוהרת למופת של בגרותו של גתה, ומציג לנו אותו ניחם על שעבד עם המשחיתים, שקוע כולו בניסיון לקשור מחדש את המסורת שהופרה ומושיט את שפתיו התאוותניות אל השלמות ואל היושרה העתיקות.

נעים לשמוע את ניטשה מדבר על הארכיטקטורה המופלאה של הטרגדיה הצרפתית. ודאי, אין צורך לזלזל בצבע ובחיות של הדרמה הספרדית; צריך תמיד להעריך את שייקספיר, הוא השירה בכבודה ובעצמה. עם זאת, מי שאינו מסוגל לראות כי קורניי, חרף ליקוייו, וראסין, שיא השלמות, אוחזים באמנות האמיתית האחת והיחידה מאז ימי העולם העתיק, ראוי שִפְּנו אליו את דבריה של המקהלה ב'אדיפוס בקולונה': "אבוי! הו אומלל, האם נולדת בעיניים סומות?"

מה שניטשה אומר על "הקפיצה לאחור אל הנטורליזם בראשיתה של האמנות", הוא מצוין, ולא חסרים לנו משוררים שצריכים לרשום זאת לפניהם. לסינג אולי עשה שירות לשפה הגרמנית, אך ה"דרמטורגיה" שלו מלאה וגדושה במהתלות צוננות ומאוסות. הוא היה בער, משכיל למדי, שחי בלב חברה נטולת גדולה. הוא גמר אומר לבנות את פרסומו על

חורבות ההשפעה הצרפתית... לסינג הגה סלידה עזה לקורניי. הוא קורא לו לא יוצלח ומאשים אותו שהוא מפרש רע את אריסטו. באמת! כאשר כתבת את 'הוראס' ואת 'רודוגון'! [*Rodogune, Horace*, טרגדיות מאת קורניי] לסינג חיבר מחזות מגוחכים עד מאוד והשלה את עצמו שהוא כותב מחדש את הטרגדיות של קורניי טוב יותר מקורניי עצמו.

לורד ביירון אמר: "אני רואה בשייקספיר דוגמא גרועה מכל הדוגמאות, אף כי הוא המשורר הנפלא מכל המשוררים."

ודאי הוא כי לורד ביירון חיפש בלי הרף את הביטוי שיש בו כדי לרסן את רוח העוועים של רגשותיו, וכי ניחן בהבנת הסדר הקלאסי ובצער עליו. כאשר לדבריו על אודות שייקספיר, יש להבין: השירה הזורמת, אוכל לומר בנחת, ביצירתו של המשורר הטראגי הגדול היא מן האיכות הטובה ביותר, אך הצורה הדרמטית שהוא "קיבל על עצמו" משמשת דוגמה גרועה ביותר. האמרגן וחבר עוזריו, הרומנטיקנים הצרפתים והגרמנים, חלפו בקרבת השירה השייקספירית ולא התלהבו אלא מן הצורה.

אנו סבורים היום כי הטרגדיות של וולטר נטולות קסם ועוצמה, כמוהן כיון תפל. איננו טועים לגמרי; אך ניטשה צודק בכנותו את וולטר "אחרון המשוררים הדרמטיים הגדולים אשר בלם את נשמתו על ידי המשקל היווני"... הוא היה, בלי כל ספק, הראשון מבני זמנו שהיה בקי באמנותם של קורניי ושל ראסין, וחרף הנימה הרפוסה של מחזותיו, הוא משמר עדיין עניין רב, לפחות מנקודת מבט היסטורית. בהקדמותיו, המוזרות כל כך, הוא אינו נמנע מלכתוב על הטרגיקונים האתונאים יותר מדבר הבל אחד, אך ברור כי הוא ניחן בתחושה ובשיקול הדעת של אמנותם. אין ספק, הוא קרוב יותר אל היוונים מן היריב המשמיץ שלו, הגרמני לסינג, ואפילו מבין ארצו דִיֶּרֶו. ההערה החריפה ביותר של ניטשה על וולטר היא זו: "הוא היה אחד מאחרוני בני האדם היודעים למזג בהם חירות גבוהה ביותר של הרוח ונטיית רוח בלתי מהפכנית בתכלית". כן, וולטר היה בעל רוח חופשית, אך הוא לא היה ליברטריאן. אני מבין עתה מדוע, חרף אלף התנגדויות, נמשכתי אליו תמיד.

חיי גתה כאמן, כמו שניטשה מצייר אותם, הם דוגמא, סיבה להיוואש ונחמה כאחד. לשאננותו הנודעת יש קשר כלשהו עם האנוכיות המדומה של לה פונֶטֶן. המסקנות המוסריות, הכה חמורות לפעמים, של ממשיל המשלים אינן אלא רגישות אלימה, אך נכונה, הנהפכת ללעג ומתחילה

להתפלסף. אשר לגתה, שימו לב כי כאשר הוא שולח על העולם מבט רגוע, הוא עושה זאת במבע עצוב ומשולהב מאין כמוהו. אבוי למשורר שנולד באחד מאותם רגעים מעורפלים שמסורת האמנות נעשתה בהם מיושנת, שנחונן בהם להפוך את הסדר על פיו כדי לבקש לאחר מכך להשתיתו מחדש על יסוד איתן יותר. ייתכן כי תהילתו של משורר זה תיעשה מושא לקנאה, אך חייו מורעלים לעולם ועד. מחברו של 'פאוסט' נולד באחד מאותם רגעים אומללים שבהם הכישרון האמיתי, כדי להיות פורה, נידון להתמסר לאלפי שיגיונות. תחילה הוא כמו הסתנוור מהם ובלי מחשבה התייחס לכל האירועים הרעים של הגורל כאילו הם מתנה משמיים. היה לו קל הרבה יותר להשלות את עצמו כי המונן הבזוי עלה מתחת לרגליו כמו החיטה המבשילה. כך היה לאורך כל שנותיו הצעירות ועד לסף זקנתו. שם, נכנס חשד ללבו והוא שלח את מבטיו הכואבים על החורבות הנאות שהוא סייע להקים על סביבו. או אז השקיע את כל אהבתו ואת כוחותיו האחרונים, הנמרצים עדיין, להקימן מחדש. עמודים תמירים התנשאו עד מהרה בכיפת השמים של האמנות, אך המקדש נותר מרוסק וחורבותיו מוסיפות לרמוס את מקהלת המוזות.

1908

(מצרפחית: אביבה ברק-הומי)

מתוך 'סארטור רסארטוס'

סמלים

היעילות המיטיבה של שקט וסודיות. סמלים; התגלויות של האינסוף בסופי: אדם מוקף בהם בכל מקום; חי ופועל לפיהם. תיאוריית התועלתנות, הסבר כוזב של הטבע האנושי. סמלים בעלי משמעות חיצונית; כדגלים צבאיים, ככרזות: בעלי משמעות פנימית; כעבודות אמנות, חיים ומוות של בני-אדם גיבורים. סמלים דתיים; נצרות. סמלים מקודשים על-ידי הזמן; אך שלבסוף מושחתים ומיטמאים. סמלים רבים שאבד עליהם הקלח בזמננו, צריך להסירם.

סביר להניח כי סחף הביטויים המעורפלים שלעיל יובהר, אם נכניס כאן מקצת השערותיו של הפרופסור לגבי סמלים. להביע את מלוא-היקף תורתו, למעשה, זאת מעבר להשגתנו: באף מקום אין הוא יותר מסתורי, יותר בלתי-מובן, מאשר כאן, בזו 'הפנטסיה כאיברו של האלוהי';⁴ ובאופן שבו 'אדם, אף-על-פי שהנו מתבסס, חרף כל הכוזב, על הקטן הנראה לעין, נמשך בכל זאת מטה אל תהומותיו האינסופיים של הבלתי-נראה, שבעבור בלתי-נראה זה, אכן, לובשים חייו צורה נאותה'. הבה אפוא, בהשמטת האספקטים הטורנסנדנטליים העלומים של העניין, נלקט (אם משקיות הנייר אם מהמהדורה המודפסת) מה מן הדברים הנדמים הגיוניים ומעשיים, ונארגן אותם בערמוניות במידה כזאת של לכידות אשר תידרש

³ הדעות חלוקות ביחס למקור שמו של הרומן ההגותי, שעבר גילגולים רבים עד שנתקבע כך: 'Sartor Resartus: The Life and Opinions of Herr Teufelsdröckh'. התרגום הפשוט ביותר לביטוי בלטינית, מכל מקום, יהיה 'The Tailor Done over' או 'Tailor Patched', על שלל המשמעויות הנגזרות. ואנו נאמר: 'החייט שוב חוייט'. (חלק זעיר וכוללני מן ההערות תורגם ונערך על-ידי מתוך מהדורת The Odyssey Press, ניו-יורק, 1937, בעריכת Charles Frederick Harrold).

⁴ ציטוט מתוך *Ideen* לפרדריך שלגל (*Athenaeum*, ברלין, 1798-1800, שלושה כרכים, III, עמ' 5): 'Ganz recht, die Fantasie ist das Organ des Menschen für die Gottheit'

מניה וביה. כיאה להקדמה, הביאו בחשבון את ההערות לא חסרות הזהירות
הבאות:

'יעילותה המיטיבה של הסתרה', זועק הפרופסור שלנו, 'מי ידבר או יזמר?
שקט וסודיות!⁵ מזבחים עוד יוכלו להיבנות בעבורם (אם היתה זו עת
המקימה מזבחים) לסגידה כלל-עולמית. שקט הוא היסוד שבחובו מעצבים
דברים גדולים את עצמם יחדיו; כך שבסופו של דבר יוכלו להופיע שלמים
ומלכותיים לאורם של החיים אשר בהם ימשלו מנקודה זו ואילך. לא רק
ויליאם השתקן,⁶ כי אם כל האנשים רמי-המעלה שהכרתי, והיותר לא-
דיפלומטיים והלא-אסטרטגיים שבהם, נמנעו מלקשקש על מה שהיו
מתכננים ויוצרים. אדרבא, במבוכתך הדלה, אל לך אלא שתנצור לשונך
ליום אחד: בבוא המחר, מה ברורות יהיו כוונותיך וחובותיך; מה רבה
כמות ההרס והפסולת שטיאטאו הפועלים האילמים שבקרבתך, מדי
שהופסקו קולות פולשניים! דיבור איננו לעתים תכופות, כמאמר הצרפתי,
מלאכת ההסתרה של מחשבה;⁷ כי אם מלאכה השייכת למחשבה מחניקה
ומעכבת למדי, כך שאין עוד דבר להסתירו. דיבור הוא גם כן נהדר, אך לא
נהדר מכל. כמו שנאמר בפתגם השווייצרי: *Sprechen ist silbern*, או אוכל אולי
Schweigen ist golden (דיבור הוא כסף, שקט הוא מוזהב); או אוכל אולי
להביע זאת כך: דיבור שייך לזמן, שקט שייך לנצח.

דבורים לא יעבדו אלא בחשיכה; מחשבה לא תעבוד אלא בשקט: אף
המידה הטובה לא תעבוד אלא בסודיות. אל-תדע שמאלך את אשר עושה
ימינך!⁸ לא תקשקש אף עם לבבך שלך על אודות "הסודות האלה הידועים
לכל".⁹ כלום היעדר-בושה (*Schaam*) היא קרקע איתנה לכל המידות,
ההתנהגויות והערכים הטובים? ככל צומח אחר, לא תגדל המידה הטובה
אלא אם יהיה שורשה חבוי, מוסתר מעינה של השמש. תן לשמש לזרוח
מעליה, אל נא תעשה דבר זולת להביט בה בהיחבא, השורש קמל, ושום

⁵ פיתוח של מקטע מיומנו של קרלייל ל-1830, ושל תמות מרכזיות מיצירותיו של גיתה,
אשר קרלייל תירגם לאנגלית, ובעיקר מתוך הרומן 'וילהלם מייסטר'.

⁶ ויליאם (1533-1584), רוזן נסאו ונסיך אורנז', מייסדה של הרפובליקה ההולנדית.

⁷ יוחס לוולטר וכן לשארל-מוריס דה טליראן.

⁸ מתי ו', 3.

⁹ הציטוט הזה, כמו גם המשפטים אשר באים לאחריהם של גתה, שוב מתוך 'וילהלם
מייסטר'.

פרח לא ישמחך. הו חבריי, כאשר אנו חוזים בפרחים המתגודדים, העוטרים, למשל, את סוכת הנישואין, ומקיפים את חייו של האדם בניחוחות ובגווני גן-העדן, איזוהי היד אשר לא תכה את הנבל השפל שעוקרם מן השורש, ושבע-רצון, מחויך ונוהם מציג לנו את הדשן שבו מבלבים הם! רבות מדברים בני-האדם על מכבש הדפוס ועיתוניו: *du Himmel!* מה להם, לבגדים ולאווזו של החייט?¹⁰

'דומה להשפעותיה הבלתי-ניתנות להערכה של ההסתרה, וקשורה לדברים נעלים בהרבה, היא פעילותם המופלאה של סמלים. בסמל יש הסתרה ובה בעת התגלות: כאן לפיכך, על-ידי פעולה משותפת של שקט ודיבור, נראית משמעות כפולה. ואם גם הדיבור גופו נישא, והשתיקה הולמת ואצילית, כי אז מה רב-הבעה יהא איחודם! הנה כי כן בהרבה קישוטים מאוירים, או בחותמות סתם, מוכרזת לפנינו אמת-רווחת חדשה לחלוטין.

'שכן כאן מתגלמת הפנטסיה יחד עם ארץ הפלאות המיסטית שלה בתחום הפרוזאי של החוש, ונעשית לאחת עמה מנקודה זו ואילך.¹¹ בסמל גופו, מה שלא ידנינו לכנות כסמל, יש תמיד, מפורשות וישירות יותר או פחות, התגלמות והתגלות כלשהן של האינסוף; האינסוף מתכוון להשתלב עם הסופי, להיות נראה בבירור, משל היה הוא בר-השגה. באמצעות סמלים, לפיכך, מונהג ומקבל האדם פקודות, נעשה שמח, נעשה שפל. בכל מקום מוצא הוא את עצמו מוקף בסמלים, בין אם הם מוכרים ככאלה או שלא: היקום אין הוא אלא סמל אחד נרחב של אלוהים; אדרבא אם תרצה, מהו האדם עצמו אם לא סמל המייצג את אלוהים; האם לא כל מעשה ידיו סמלי הוא; התגלות החוש של כוח האלוה המיסטי אשר טמון בו; "בשורה של חופש", אשר הוא, משיחו של הטבע, מטיף ככל יכולתו, באמצעות מעשה ומילה? אין הוא בונה צריף – זולת ההתגלמות הנראית לעין של המחשבה – אלא מוליד עדות חזותית של דברים בלתי-נראים; אלא שהוא, במובן הטרנסצנדנטלי, סמלי כשם שהוא אמיתי'.

¹⁰ הכוונה כאן היא לכליו של החייט.

¹¹ נדמה כי קרלייל מתכוון בשימושו במונח 'פנטסיה' למונח 'תבונה' (*Vernunft* בגרמנית), בניגוד למלה 'הבנה' (*Verstand*). לבד מן המלה הזאת, נשתמרו מונחים כיאה לתרגום המקובל במחזותינו להגות הגרמנית שאליה מתייחס קרלייל.

'אדם', אומר הפרופסור במקום אחר, ובניגוד מה לתיאורים מאמירי-גובה אלה, אשר קיצצנו כאן על גבולה של החלמאות, 'אדם הוא מלידה סוג של ינשוף. ואולי גם, מבין כל הינשופיויות שאי-פעם רדפו אותו, הינשופי ביותר, אם נבחן זאת, הוא דבר קיומה של תורת התועלתנות שלכם. מספיק תכסיסים פנטסטיים שיחק האדם, בזמנו שלו; חשב את עצמו כרוב דברים, אפילו עד כדי ערימה מונפשת של זכוכית:¹² אך לחשוב את עצמו כמשקל מתכת מת שעליו נמדדים כאבים ותענוגות, דבר זה נשמר לו לעת המאוחרת הזאת. הנה שם עומד הוא, יקומו הוא אָבוּס אחד עצום, מלא לעייפה בשחת ובקוץ שיישקלו אלה כנגד אלה; ועוד נראה גם חמוֹרִי למדי. אבוי, שד מסכן! רוחות רפאים ממונות לרדוף אותו: עידן אחד הוא מקולל; ובזה שאחריו עמוס אנשי כמורה, מטומטם; ובכל התקופות, מתענה. והנה כעת גאונות המיכשור חונקת אותו באופן גרוע יותר מכל סיוט לפנייה; עד שהנשמה תימעך תיכף החוצה ממנו, ורק מין חיים מכאניים, נוחים לעיכול, ייוותרו. בכדור הארץ ובגן העדן אין הוא יכול לראות דבר זולת מיכשור; אין הוא חושש מאף דבר אחר, או שם מבטחיו בכל דבר אחר: העולם ללא-ספק יטחן אותו לחתיכות; אך האם אין הוא יכול לתפוש את תורת המניעים, ובעורמה לתכנת ולמכשר אותה כך שתטחן בכיוון האחר?

אלמלא לא התעוור, כאמור, בידי כישוף, בנקל יכולת להורות לו שיפתח את עיניו וייווכח. באיזו מדינה, באיזה זמן, עד כה ההיסטוריה של האדם, או ההיסטוריה של כל אחד סתם, נעה בידי חישוב או בידי "מניעים" הניתנים להערכה? מה תאמרו על הנוצרויות והגבורות והמנוני מרסי שלכם ושלטונות הטרור? לא, האם אי-אפשר להניח שטוחן המניעים עצמו היה מאוּהב? האם עמד אי-פעם לבחירה? הַשְׁאִירוּ אותו לזמן ולמידתו הטובה והמרפאת של הטבע'.

'כן, חברים', במקום אחר מעיר הפרופסור, 'לא כושרנו ההגיוני והמדיד, כי אם זה הדמיוני הוא המושל בנו; ואוכל לנסח זאת גם כך: כוהן ונביא להוליך אותנו אל גן-עדן; או קוסם ומכשף להוליך אותנו אל גיהנום. לא, אפילו בעבור הנהנתן הנחות, מהו חוש אם לא יישומה של הפנטסיה; הכלי שממנו הוא שותה? גם בקיום הנבוב ביותר ישנו תמיד זיק של השראה או

¹² איזכור לספר *Anatomy of Melancholy* מאת רוברט ברטון.

של טירוף (אחד מהשניים, ניתן לך חלקית לבחירה), אשר קורן מן הנצח המקיף, וצובע בגווניו את אי-זמננו הקט. השכל¹³ הוא אמנם חלונך, מפורש מזה לא תוכל לתפוש זאת; אך פנטסיה היא עינך, עם הרשתית שלה – בריאה או חולה – המספקת צבע. האם אני עצמי לא הכרתי חמש מאות חיילים חיים אשר שוספו בחרב ונהיו לבשר-עורבים בעבור פיסה של כותנה חלקה ורכה, אשר הם קראו לה דגלם? פיסה אשר, אם מכרת אותה בכל צומת-שוק, לא היתה מניבה לך יותר משלושה גרושים בלבד? כלום לא קמה האומה ההונגרית כולה, כאוקיינוס האטלנטי נרעש בידי ירח-פורע, כשכייס הקיסר יוזף את כתר הברזל שלהם; כלי שהוא, כפי שאובחן בתבונה, בגודל ובערך שוק לא שונים בהרבה משל פרסה?¹⁴ כך הוא הדבר שבאמצעות ודרך סמלים, ובין שבמודע או שלא במודע, האדם חי, אוכל, ומוצא את קיומו: אציליים מכולם, יתר על כן, נחשבים אלה העידנים אשר ניתן היטב לזהות בהם ערך סמלי, ולאמוד את ערכו כגבוה ביותר. שכן, כלום אין סמל הוא תמיד, למי שעניינים בראשו, כעין התגלות מעומעמת או ברורה מזה של האלוהי?

בנוגע לסמלים, עם זה, אני שב ומציין כי יש להם גם ערך חיצוני וגם ערך פנימי; לרוב רק את הראשון שבהם. מה למשל מצוי היה בנעל המטולאת ההיא, אשר נשאו האיכרים גבוה עימהם כדגל שיוביל את ה-*Bauernkrieg* (מלחמת איכרים) שלהם? או מה היה בתרמיל ובמקל אשר סביבם התגודדו ובעזרתם ניצחו ה-*Gueux* ההולנדים¹⁵ – גם אם רק את המלך פיליפ עצמו – מתהללים בזה הכינוי שניתן להם כפושטי-יד? משמעות פנימית לא היתה להללו כלל; רק חיצונית; כפי שהתאחדו נושאי-הדגלים האקראיים של ההמון ביראה כלשהי; כך באיחוד כשלעצמו, כמצוין לעיל, ישנו תמיד דבר מה שהגנו מיסטי ושאוול מן האלוהי. תחת קטגוריה דומה, גם כן, נמצאים, או נמצאו, שלטי האצולה המטומטמים והחלוציים ביותר; דגלים צבאיים בכלל זה; וכך גם בנוגע לכל המנהגים הלאומיים או האחרים הקשורים למנהגי כתות ותחפורשות: אין להם כל אלוהות פנימית חיונית, או

¹³ המונח הקאנטיאני *Verstand*.

¹⁴ יוזף השני (1741-1790) מאוסטריה, קיסר האמפריה הגרמנית.

¹⁵ 'פושטי-יד': מונח אשר ייחס לאצילי הולנד ושותפיהם אשר התנגדו ב-1566 לעריצותו של פיליפ השני מספרד.

ערך בכלל; אלא שהשיגו להם ערך חיצוני. אף-על-פי-כן מבין כל ההבלחות הללו נמלט רעיון נשגב כלשהו; כבמקרה של דגלים צבאיים עצמם, הרעיון הנשגב של החובה הוא, של עוז גבורה; במקרים מסוימים אף של חופש, של זכות. אדרבא, האות הנעלה ביותר שפגשו בני-האדם אי-פעם ונאספו תחתיו, הצלב עצמו, לא היתה לו כל משמעות זולת כזאת שהנה מקרית וחיצונית.

'עניין אחר הוא, עם זאת, כאשר יש לסמל שלך משמעות פנימית, ותוקפו הנובע מעצמו מחייב לפיכך את בני-האדם להתאחד סביב לו. רק תן לאלוהי לגלות את עצמו בפני החוש; רק תן לנצח להיות ניבט, בבירור פחות או יותר, דרך רישומו של הזמן (*Zeitbild*)! או אז יהיה מקום ראוי לבני-אדם להתאחד בו; ולסגוד כולם יחדיו לסמל כעין זה; וכך מיום ליום, עידן לעידן, יוסיפו עליו אלוהיות חדשה.

'לסיווג הזה האחרון משתייכות כלל יצירות האמנות: בהן (אם יודע אתה להבחין בין יצירה אמנותית להכתמה זיפנית) תוכל להבחין בנצח הניבט דרך הזמן; נעשה האלוהי נראה לעין. אף כאן יוכלו ערכים חיצוניים להתווסף בהדרגה מאליהם: כך מיני *אליאדות* ודומותיהן השיגו בשלושת אלפים שנים משמעות חדשה לחלוטין. ואולם, אציליים מכל בסוג זה הם חייהם של בני-אדם גיבורים חדורי השראה-אלוהית; שכן איזו יצירה אמנותית נשגבת יותר מזאת? כלום גם במוות, במוותו של הצודק, כבהשגת שלמות אחרונה של יצירת אמנות, לא נוכל להבחין במשמעות סמלית? בשינה הנשגבת המשונה הזאת, כניצחון, נינוחה על הפנים הנאהבים שאין הם עוד מכירים אותך, נראית (אם דמעות לא נקוו בעיניך) התמזגות הזמן עם הנצח, והבזקו של האחרון מהבהב מבעד.

'נעלים מכל הסמלים הם אלה אשר בהם התנשא האמן או המשורר לדרגת נביא, וכל בני-האדם יכולים לזהות בהם אלוהים שהנו נוכח, ולסגוד לאותו הדבר: אני מתכוון לסמלים דתיים. היו לנו די והותר סמלים דתיים שכאלה, מה שאנו מכנים *דתות*; כאשר ניצבו בני-אדם בשלב זה או אחר של ההתפתחות התרבותית, ויכולים היו באופן טוב יותר או פחות לגלם את האלוהי בגוף ממשי: באיזה שהם סמלים בעלי ערך פנימי חולף; רבים מאלה בעלי ערך חיצוני בלבד. אם תשאל לאיזה רמה הרחיק האדם באופן זה, הבט נא בסמלנו הקדוש ביותר: בישוע מנצרת, ובחיי, ובביוגרפיה שלו, ובמה שעקב מאז ואילך. גבוה מכך לא הגיעה המחשבה האנושית:

זוהי הנצרות ועולמה של הנצרות; סמל שאופיו נצחי ואלמותי במידה רבה מאוד; אשר משמעותו תדרוש תמיד להיות נחקרת מחדש, וכך מחדש להיות מתגלמת.

אך באופן כללי, כשם שהזמן מוסיף רבות לקדושתם של סמלים, כך לבסוף משחית אותם מהלכו, או אולי אף מטמא אותם; וסמלים, ככל המלבושים הארציים, מתבלים. האפוס של הומרוס לא פסק מהיותו אמיתי; אך שוב אין הוא עוד האפוס שלנו, כי אם זורח הוא הרחק, אף אם הולך הוא ונעשה ברור יותר ויותר, בכל זאת קטן הוא יותר ויותר, ככוכב נמוג. דרוש טלסקופ מדעי, צריך לפרשו מחדש ולהביאו באופן מלאכותי בקרבנותנו, לפני שנוכל כלל לדעת שהיתה זו שמש. כן יבוא יום כאשר ת'ור הרוני, והאָדָה¹⁶ שלו יהיו מוכרחים לפרוש אל הצללים; ורבות מִמְבוּ-גִ'מְבוּ אפריקניים¹⁷ ופאו-וואו אינדיאניים¹⁸ יבוטלו כליל. שכן כל הדברים, אפילו מאורים שמימיים, קל וחומר מטאורים אטמוספריים, יש להם נסיקתם, שיאם, מפלתם.

זוטא הוא הדבר אשר אתה מספר לי, כי שרביט המלכות הוא אך פיסת עץ מצופה-זהב; כי הפיקס¹⁹ נעשה לקופסה טיפשית ביותר, ובאמת, כפי שטען נושא-הדגל פיסטול²⁰ 'שערכה דל'. מכשף צודק אקרא לך אם תנסוך בכלי-העץ הללו את הערכים הנשגבים שהיו בהם פעם.

'בדבר הזה, אף-על-פי-כן, הִיָּה בטוח: שמא תרצה לנטוע נצח, אז נטע אותו ביכולותיו העמוקות והאינסופיות של האדם – הפנטסיה שלו ולבו; ואילו אם תרצה לנטוע אך לשנה וליום, אז נטע בכישוריו הרדודים והשטחיים, אהבתו לעצמו והבנתו החישובית, מה שיגדל שם. לפיכך מנהיג דתי ואפיפיור נקרא לו לאיש המשורר והבורא מלא ההשראה; אשר, כמו פרומתיאוס, יכול לעצב סמלים חדשים ולזמן אש חדשה היישר מגן העדן כדי לקבעם. הללו אף לא בהכרח יהיו תמיד בלתי-מספיקים, אולי

¹⁶ אוסף של מיתוסים ומזמורים נורדיים עתיקים בפרוזה ובשירה המספרים, בין היתר, על האל ת'ור. 'ריונות' הן אותיות או סמלים באלפבית הנורדי העתיק.

¹⁷ הכוונה לעגלת-משא, 'bogies', בקרב אנשי סודן המערבית, שעליה הענישו ובאמצעותה הפחידו נשים לא-נאמנות.

¹⁸ כוהן, מכשף או איש רפואה בקרב האינדיאניים שבצפון אמריקה.

¹⁹ הקופסה או כלי הקיבול שבה נשמרת 'סעודת האדון' לכבוד הטקס הנוצרי.

²⁰ 'הנרי החמישי', מערכה שלישית, תמונה ש, 47.

כמות שאינם כעת. בינתיים, כיאה לתכונה הממוצעת, אנו מוקירים כמחוקק וכנבון את האיש אשר יכול לכל היותר לספר לנו מתי התיישן כבר סמל די צורכו וכי ניתן להיפטר ממנו בעדינות.

'והנה, כאשר היו מתכוננים להכתרה האנגלית האחרונה',²¹ מסכם הפרופסור הנהדר הזה, 'וקראתי בעיתונים שלהם כי "האלוף האנגלי",²² הוא אשר מחויב לקרוא תיגר על היקום בעבור מלכו החדש, כה התאמץ כך שיכול היה עכשיו "להעפיל על סוסו עם עזרה מועטה בלבד", אמרתי לעצמי: אף כאן נראה לנו סמל שתכף יאבד עליו הקלח. אבוי, נוע אל היכן שתפוצ, יהיו הסחבות והזעם של סמלים פורשים-שחוקים (בשוק הבגדים שהוא עולמנו), הנשמטים בכל מקום, מרמים, מאפסרים, מרסנים אותך; אדרבא, אם לא תיפטר מהם, האם לא יאימו להיערם, ואולי להביא למחנק?'

(תרגום מאנגלית והעיר: ליאור קסוס)

²¹ הכתרתו של ג'ורג' הרביעי [הערה של קרלייל].

²² הכוונה לגורם רשמי, מצויד בשיריון, אשר חובתו לקרוא תיגר על כל מי שיעז להטיל ספק בכשרותה של ההכתרה.

דרכי ה' – חלק שני: אורח לצדיק – פרק ראשון

בשנת 1837 החל לפרסם ההבראיסט והמיסיונר האנגלי אלכסנדר מקקאול (McCaul, 1799-1863) סדרה של פמפלטים בגנות הדת היהודית. פמפלטים אלו כונסו ב-1939 בספרו הידוע לשמצה 'נתיבות עולם' (*The Old Paths*) שראה אור באנגלית, עברית ויידיש ושעורר בשעתו זעזוע גדול בעולם היהודי ובמיוחד בקרב יהדות אנגליה. במהלך השנים נתחברו כמה וכמה חיבורי-נגד ותשובות לספרו של מקקאול, בהם ניתן למנות את חיבוריו של ריב"ל: 'זרבבל: סגור נגד הספר נתיבות עולם והמהרסים דת משה וישראל' (1863) ו'אחיה שילוני החוזה: כולל ביטול טענותיו של ספר נתיבות עולם – במה שנוגע לדת ישראל – בדרך ויכוח בין העברי צדקיהו מזרחי ובין הנוצרי דון יוסף אלפונזו' (1864); את חיבורו של יהודה בן ישראל 'קול יהודה: והוא מחברת מדברת משפטים והוכחות נגד המחבר ספר נתיבות עולם הכותב הפלסתר על דת היהודים הרבנים' (1864); את חיבורו של נפתלי הירץ ברנשטיין 'אדר חכמים: כולל דברים נכוחים ואמרי יושר בשני מאמרים להראות צדקת חכמינו בעלי התלמוד' (1868); ועוד. את קורותיו של החיבור – 'דרכי ה': תשובות לטענות של המיסיונר הנוצרי אלכסנדר מקקאול בעד הנצרות ונגד היהדות בספרו 'נתיבות עולם' – שקטע ממנו מובא כאן לראשונה בדפוס, מתאר שמואל פיין בספרו 'מהשכלה לוחמת להשכלה משמרת, מבחר מכתבי רש"י פיין' (1993):

כבר בסוף שנת 1843 השלים פיין את כתב היד של 'דרכי ה', חיבור פולמוסי אנטי-נוצרי שנועד לסתור את טענותיו של מקקאול [...] עבור פיין היה זה חיבור מחקרי ראשון, בו שילב את בקיאותו במקורות התורניים עם יריעה ביבליוגרפית רחבה בגרמנית. שני החלקים של 'דרכי ה', מבוא היסטורי ארוך הסוקר את תולדות התורה שבעל פה מול תולדות הנצרות, ותשובות לכל אחד מפרקי ספרו של מקקאול, מצטרפים לספר התופס בכתב היד למעלה מ-250 עמודים. פיין פנה למונטיפיורי עוד באלול תר"ג בבקשה לסייע לו בהדפסת הספר מחוץ לרוסיה, שהרי לא היה כל סיכוי לקבל את הסכמת הצנזורה הרוסית לכל. פיין סבר כי מונטיפיורי הוא הכתובת המתאימה, כי החיבור עלה בקנה אחד עם פעילותו של מונטיפיורי בנושא עלילות השווא נגד היהודים, כדוגמת מעורבתו בעלילת

דמשק. בפגישה בוילנה חזר פיין על בקשתו, והפעם גם בפני הד"ר הלוי. ככל הנראה, סוכם כי הלוי יערוך את הספר ויעדן קטעים חריפים, ומונטיפיורי יממן את הדפסתו בעברית ובאנגלית בתרגומו של הלוי. לאחר שובם של הנוסעים לאנגליה שב פיין וכתב אליהם כשהוא מפציר נואשות שההסכם לא יישכח: "אנא אדוני! ספרי זה הוא פרי עמלי ימים רבים, נטעתי בזעת אפים והשקותיו בדמי נפשי!! יהי נא רחמיו לשום עליו עין אהבה!". אלא ש'דרכי ה' לא קיבל את המימון הדרוש, והחיבור, מן המגובשים והשלמים בכתביו של פיין, נותר בכתב יד.

את הקטע שלפניכם העתיק לבקשתנו מכתב היד – המוטל בספרייה הלאומית וממתין לגואל – אלי שטרן. כל ההערות בסוגריים המסולסלים הן שלו.

**אורח לצדיק
חלק שני
מספר דרכי ה'.
תשובות פרטיות על ס' נתיבות עולם
כסדר פרקיו**

**אֲרַח לְצַדִּיק מִיִּשְׂרָאֵל
יִשְׂרָאֵל, מִעֲגֹל צַדִּיק תִּפְלֹס.
(ישעיה כו ז)**

**מִי חָכֵם וְיָבֵן אֱלֹהֵי נְבוֹן וְיָדַעַם ?
כִּי יִשְׂרָאֵל דַּרְכֵי ה' וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָּם
וּפְשָׁעִים יִפְשְׁלוּ בָּם. (הושע י"ד, י').**

פרק א'. כנגד פרק א'.

"מציון יצאה תורה ודבר ה' מירושלים" משם יצא מקור הדת הטהורה אשר הפיצה מעיונותיה עד לקצווי תבל, והדת הקדושה אשר הופיעה משם היא הנקראת היום "דת משה וישראל" או "דת יהודית" - הדת הזאת - אף כי נשגבים ונעלים דרכיה עולות אל מרום סתרי יה, ומבחינה הזאת תקרא אמונה - הנה בכל זאת ישרים דרכיה למבינים וברורים למוצאי דעת - כי על מוסדות התבונה הטהורה נוסדו יסודותיה, ובכור השכל הנאמן נצרפו למודיה - מאירים כספירים לכל חוקר ישר, ומזהירים ככוכבים לכל נאמן עם התבונה הקדושה - על כן הבחינה בדת הזאת יקרה היא לנו מאד - כי כל עוד אשר נוסף לחקור עליה ולבחון את הדרתה תצא כנוגה אור צדקתה, וזה תפארתנו על דרכנו בין עמי העולם, כי לא נבוש לדבר עמם בשער, לא נשים יד לפה כהישמעאלי אם ישאלוהו על מבחן דתו - ויאמר כי אסור לו לעיין בזה - לא כן אנחנו עמנו, ועם המליץ הקדוש נאמר לאמר "מפקודיך אתבונן על כן שנאתי כל אורח שקר - נר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי"- [תהלות קיט] וכן יהיה הדבר גם עתה אם יבא איש ושאלנו למה כל התורה והעדוה לכם, והנה הדת הנוצרית חולקת עליכם? - נשיב לו אם תרצה לשמוע לקול התבונה הטהורה נטעה ה' בלב כל איש, נשיבך מלים ברורים ומצורפים בכור בחינת הדת, ואם לא נפתה לבבך להאמין, אמונה-עונת בלמודי הדת החדשה, ואם לא בעין משטמה אתה עוין עלינו, שמענו ואנחנו נחנך, כי אין אנחנו מחליטים לאמר: האמת אתנו כאשר כי יהודים אנחנו, לא, חלילה אדם אנחנו ולא אל ויכולים אנחנו לטעות - אבל נאמר בנפש נאמנה, האמת אתנו כאשר תורת ה' אתנו, האמת אתנו כאשר כי נוכל לברר אותה על פי משפטי האמת ועל פי נסיונות התבונה. ושמע נא אם לא תודה לדברינו, ואם יש בינת אדם לך תאמר חטאתי נגד, האמת וישר העויתי - אך טרם שנשיב לשואלנו דבר - נשאל אותו דבר הידעת מה זה דת יהודית, ומה זה דת הנוצרית -? ואם ישיב לנו תשובה "כי היהודית היא ערוכה ושמורה בסדרי התפלות של בתי כנסיות היהודים וכו' - ודת הנוצרית היא האמונה הנלמדת מתורת המשיח אשר שם בברית החדשה - או במלות אחרות: היהדות היא תורת ה' המבוארה כפי התורה שבע"פ, והנוצרית היא תורת ה' המבוארה כפי דברי ברית החדשה" נאמר לו כי לא ידעת דבר או לא חפצת לדעת דבר לא מדת היהודית ולא מדת הנוצרית כי

מה זה אשר תכנה בשם דת כי אם "חלק העיוני" בדת - והוא מענין האמונות והדעות - הנה כבר ראינו בראיות ברורות ומכריחות בחלק הראשון - ראשית כי רוב האמונות והדעות הנוצריות אינם מתנגדות כלל לאמונות ודעות ישראל ואלה המתנגדות לא מפי דברי ברית החדשה יצאו, כי אם מפי תלמידי תלמידי מיסדיו שערכבו ובלבלו דעות רבות בר ותבן כאחד - ורובם לא בלבד שלא יבארו דברי תורת ה' - אף מתנגדות לה - ולא לבד לתורת ה' מתנגדות כי אם גם לדברי ברית החדשה מתנגדות - ומהפכות דבריו, ולא זו בלבד אבל שתלמידי מיסד דת הנוצרית חולקים גם על רבם ומתנגדים לו. שנית, כי רוב האמונות הנוצריות נוסדות ג"כ על למודים מקובלים על פה - ונשתנו ונתהפכו כחומר חותם בכל דור ודור - ועתה על איזה דת הנוצרית תכוון אם על הקדומה, הלא החדשה מתנגדת גם לה - ואם על החדשה - הלא איננה עצורה בברה"ח, האם נוכל לקראות לה בשם דת הנוצרית - ? - ובכל דור ודור שנתה דת הנוצרית פניה ותשלח את הראשונה, ומה זה נקרא דת הנוצרית - ואם "מחלק המוסרי" ידבר כבר הראנו לדעת ג"כ כי במוסרים גדלה דת היהדות מדת הנוצרית וכל מוסרי ברית החדשה מעם ישראל לקחו - ואין ביניהם הבדל כלל - באלה הטובים שנמצאו בה ומה תָּךְש חדשה דת הנוצרית בבאוריה על תורת ה' שלא נכלל בתורה ושאינו מפורש בתורה שע"פ - ? - ואם "לחלק המעשי" יקרא דת ויבדל בין דת-יהודית, לדת-נוצרית, נשוב לשאול את פיו איזה המצות והמנהגים תקרא בשם דת הנוצרית (שהיא לדעתך תורת ה' המבוארה כפי דברי בה"ח) הלא כמקרה אמונותיה ודעותיה מקרה מנהגיה - ? הלא הם היו שונים וחבליהם משונה בכל דור ודור, הנוצרי עצמו אמר לקיים כל מצות ומנהגי תורת ה' - ואם כן לפי זה תורת ברית החדשה - היא בעצמה היתה תורת ה' - ואחריו עמד פאויל וחבריו ובטל כל המצות והמעשיות - וזה תורה נוצרית חדשה, ובדור אחרי דור עמדו ההולכים בדרכיהם ומהפכים נתיבותיהם ותקנו דינים רבים ותקנות מתקנות שונות, הלאלה נוכל לקרוא תורת הנוצרית כפי דברי ברית החדשה- ? יצא לנו מזה כי לא ידעת מה זה תחפוץ לקרוא בשם דת הנוצרית - ולא את מה תכנה את היהדות. יצא לנו מדברינו אלה - כי אם יחפוץ שואלנו לדעת בראשונה את דבר השאלה אשר ישאלנו למען נוכל להשיב לו עליה - יצרך לדעת בראשונה - כי דת היהדות היא אמנם בכל שלשה חלקיה - "דת משה מפורשה עפ"י דברי חכמי ישראל [נקראים דבריהם בקצתם דברי תורה שעל פה] ודת

הנוצרית היא קובץ דברים אחדים מתורת משה מפורשים עפ"י דברי חכמי הנוצרים מיום הוסד ברית החדשה. [והמה אמנם מתנגדים גם לדברי תורת ה' גם לדברי ברית החדשה גם לדבריהם זה עם זה]. ועוד נעיר דבר.

דת היהדות - שהוא פרושי תורת משה מפורשה, ע"י חכמי ישראל - אין אנחנו אומרים עליה, כי היא כולה [כמו שנמצאת עתה בידנו ונכללת בספרי התלמודים והפוסקים] מן השמים, חלילה - אין אנחנו אומרים כי כל דברי התלמודים והפוסקים - הם תורה שעל פה - שהיא מן השמים. אבל הפך המאמר: דברנו כי דברי התלמודים נוסדים על כללים ותורות שהם מקובלים על פה עד משה, והמשפט: התלמוד הוא תשע"פ הוא משפט חלקי אשר לא נוכל להפכו ולאמר: תורה שע"פ היא התלמוד. וכבר בארנו ברחבה בחלק הראשון בתקופת ימי המשנה והתלמוד - את כל ענפי התלמודים וכל מחלקותיהם [נשענים על פי דברי המורה לצדקה - בפירושו למשניות בהקדמתו לזרעים] והרבה מדברי התלמודים שהם תקנות האחרונים דינים שהוציאו משכלם עפ"י דרכי ההקש, לפי רוח הזמן - ולא נחתמו בחותם "תורה מן השמים" כי אם קדושים המה לנו עפ"י קדושת יסוד העתקת התורה - "כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' ובאת אל הכהנים וכו' ואל השופט וכו' ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך" על פי התורה אשר יורוך" [דברים יז] (כאשר יבואר) ובפרט בבחינת הדרשות וההגדות - הנמצאות בתלמודים ומדרשים - אף אם חובה עלינו לכבדם בקדושת הַשָּׁבָה הנוראה הרובצת עליהם, ובקדושת אומריהם המפורסמים לחכמים וצדיקי עולם - בכל זאת אין אחד נמצא בכל חכמי ישראל מימי התחלת התלמודים עד היום שיאמר כי כל ההגדות והדרשות הם אלה מסיני, - [ועוד נבאר ענין האגדות למטה בענין הראוי להם].

דת היהודית הזאת לא תשלול כל יקרת דת אחרת אם תכון רק על עמודי דת אלהית [נושאת הציורים ברורים מעצם הנעלה], ואומרת "כי גם חסידי אומות העולם יש להם חלק לעוה"ב - (ההצלחה האחרונה הבאה בעקב הדת הטהורה). "ולזה תמצא שתורת בני נח ותורת משה עם שהם חלוקות בענינים פרטיים וכו' הנה הם מסכימות בענינים הכוללים אשר מצד הנותן, ושתיהן נמצאות בזמן אחד, שאפילו בזמן המצא תורת משה לישראל היתה נמצאת תורת בני נח לכלל האומות והיו מתחלפות כפי התחלפות הארצות וכו' - ואין ספק שהאומות היו מגיעות על יד תורת בני נח, אחר שהיא אלהית, להצלחה האנושית. עם שלא היתה במדרגת ההצלחה המושגת

לישראל מצד התורה" (לשון בעל העקרים, א, כ"ה) כי התורה הזאת השלמה; אשר מצד הדעות, היא דעת טבעית מיוסדה בכל תבונות בני האדם, ומצד הדינים - והמצות המעשיות, היא מלמדת לחזק את היסודות הנפלאות, היא מרוממה ונעלה, גם מצד נותנה - על הדתות המחוקקות בשכל אדם. ובלתי שלמים מכל וכל; ויכולים בני ישראל להתפאר באמת כי היא מביאת יותר להצלחה הנפשות מן השאר - אשר אמנם יובילו גם המה לפי ערך שלימותם אל מדרגה הצלחה מה - וכאשר היא לא תתנגד לכל דת ישרה, ראוי ומוכרח שלא יתנגדו אליה כל הדתות ועל כן מיסד דת הנוצרית - אמר כמה פעמים: שאפילו קוצו של יו"ד לא יבטל מתורת משה - "עד בלתי שמים" וגם על דברי חכמי ישראל אחרי תורת משה אמר "הסופרים והפרושים יושבים על כסא משה על כן קיימו את אשר יאמרו ויצוו עליכם" (מתיה כ"ג), א"כ יסודי למודי הנוצרי בלתי מתנגדים ואף מתאימים לתורת משה - ואף האחרונים שהפרו מצוותיו ורצו לבטל את המצוות המעשיות, הנה לא ערבו לבטל יסודי הדעות והאמונות - הנובעות מתורת משה וחכמי ישראל - כי תורת משה - תורה נצחית, ביסודותיה, ואמיתית בעצמותה, שע"כ לא תתנגד לכל דת אחרת אם יסודה אמת - כי אין אמת מתנגדת לאמת, ולזה לא תשלול הצלחה נפשית מבן דת אחר - אמנם על בני בריתה אשר נסוגו ממנו - ויבגדו בה - נשאה משפטה שלא יגיע אל ההצלחה האחרונה - כי כאשר לא יכין נפשו באמתות הדת המביאות לשלמות - לא יראה באור השלמות - מי שלא נכנס לפרוזדור מן המחויב שלא יכנס לטרקלין - ואין זה ח"ו רוע לב מן חכמי ישראל - ואין זה גזר שגזרו - כי אם תולדה מחויבת מעצם הפעולה - וכל זה רק על בן ישראל מלדה ומבטן - אבל לא על איש משאר העמים מבני נח השומרים את תורתם - ומה גם על הנוצרים ועל הישמעאלים, החיים על פי תורת האדם - ואם אמרו חכמי ישראל "האומר אין תורה מן השמים - [נפירושו בו חכמים אף על תורה שע"פ] אין לו חלק לעולם הבא - (סנהדרין צ"י {הכוונה עמוד א}) - הנה אמרו זה רק על האיש המשליך אחריו תורת ה' - ומתפקד והולך בדרך לבו. אבל לא על הנוצרי ובעל דת אחרת הנולד על ברכי דתו. שהרי אמרו "אין מינים באומות" (חולין יב {צריך לומר: יג, עמוד ב}) ובפירוש אמר ר"י: עכום שבח"ל לאו עובדי ע"ז הם אלא מנהג אבותיהם בידיהם" (שם). - ומה אם על עובדי עכומ"ז אמר כן - על אלה הנוצרים וההגרים בעל הדתות לא כ"ש! ואם הוסיפו חכמינו הראשונים

לצעוק מרה לפעמים על היהודים המתנצרים - לא היה זה כי אם מסבות הצרות הרבות והתלאות הגדולות שעברו עליהם מתגרת ידם, שרדפום בכל עוז, ומה גם בימי המימוני ואחריהם - [כנודע בברור מדברינו בחלק הראשון].

וכן כקרני השמש המופיעים על פני כל הארץ ומשחקים בראי הים הגדול, ובמי אהו וביצה כן נשפכה שפעת התורה על חכם-הלב כעל פחות השכל - כל אדם יחזו בה כפי כח כל אחד ואחד, יש אדם ששכלו גדול ופתוח לקבל, והשעה משחקת לו ללמוד ולעשות ככל דברי התורה - הוא מחויב לעשות כפי כחו; ויש אדם שעמלו כל היום בעבודת גופו להחיות, ואין שכלו משיג לקבל למודים עיונים, הוא ימעט בעבודתו את אלהים, ואת נפשו זכה - כבר שנו חכמים "אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכון לבו לשמים" [מנחות {קי, עמוד א}] ורשב"י שהחמיר מאוד ברבוי עבודת ה' ואמר (ברכות {לה, עמוד ב}) אדם זורע בשעת זריעה וכו' - הנה הורה לנו - "אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימיש - (מנחות צ"ט {עמוד ב}) ובכל זה שנאו חכמינו את האנשים הריקים אשר טחו מראות עיניהם ומהשכיל לבותם ולא ירצו להבין ולהשכיל בתורה ובחכמה - ואין זה עול בחיקם חלילה, אבל זה מדרך אוהבי החכמה לאהוב אוהביה ומכבדיה, ולהקל בכבוד אויביה ומבזיה - כי אם לא כן, ימוש עמודי התורה והחכמה - לנצח האנשים הרעים האלה נקראים בפיהם עמי-הארץ [שם תאר נגזר משם עמי הארץ מבני הכותים אשר מצאו בני ישראל בארצם בעלותם מבבל - כמוכא בח"א]. ואם נרצה לדעת מה הבינו בשם זה נלכה נא ונראה דבריהם "תנו רבנן איזהו עם הארץ? כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית, [אינו מקבל עליו עול מלכות שמים] דברי ר' אליעזר, ר' יהושע אומר כל שאינו מניח תפילין - בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו - רבי נתן אומר כל שאין לו מזוזה על פתחו - וכו' (ברכות מ"ז {עמוד ב}. סוטה כ"ב {עמוד א}). [ואם הוסיפו חכמי ישראל אחדים להפריז על המדה - הנה לא הוטב הדבר בעיני חכמי ישראל אחרים - או לכל פחות, רואים אנו בהם הפרזה יתירה] וכשהדבר באופן הזה לא יפלא בעינינו אם לא רצו להתחתן עמהם - ביראם להתערב עמהם, ומה נפלא מאמרם "ת"ר לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישיא בתו לתלמיד חכם, משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל, ולא לעם הארץ, משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר מכווער ואינו מתקבל" [פסחים מ"ט. {עמוד

א. הציטוט אינו מדויק] - וכן (שם למעלה מזה) לעולם ימכור אדם וכו' וישא בת תלמיד חכם שאם מת או גולה מובטח לו שבניו תלמידי חכמים ולא ישא בת ע"ה שאם מת או גולה בניו עמי הארץ - " - ולא דבר זר הוא, אם יכנו אותם ואת בנותיהם שקץ - "הם שקץ ונשותיהם שרץ ועל בנותיהם הוא אומר ארור שוכב עם בהמה" שהרי ידעו החכמים ששונאים עמי הארץ תכלית שנאה את אוהבי חכמה ולומדיה - דבר גלוי ונודע עד היום כי אלה מורדי אור המה ואויבים כל אשר בשם חכמה נקראה. ואמר ר' אליעזר בן יעקב אלמלא צריכים אנו להם למשא ומתן היו הורגין אותנו (שם ע"ב) - כי מהם היו חשודים על גזילה רציחה ונאוף - אשר על כן אמרו "ששה דברים נאמרו בע"ה אין מוסרים לו עדות - ואין מקבלין עדות ממנו, וכו' ואין מתלויים עמו בדרך (שחשוד על הרציחה) וכו' וע"כ הרשו להם חכמי ישראל לדבר בדרך מליצה ולאמר: עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת ("שם") {הכוונה לפסחים מט, א, הנזכר לעיל} [ומי אשר עינים לו יראה וירגיש כי בדרך הפלגת מליצה נאמר המאמר הזה, כי מי יאמר שיתירו דמי איש אחד - ואף מישראל שהרי אמרו "כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא והמאבד נפש אחת מישראל כאלו אבד עולם מלא - ולא חלקו בין ע"ה לת"ח, והרי אמרו גם "סנהדרין שהורגת אחת לשבעים שנה נקראת חובלנית {מכות ז, א; הציטוט אינו מדויק} - ואלו הותר דמי הע"ה, היו הורגים אלפים בכל יום, דבר לא שערו אדם מעולם]. והמעין בלשון סיום המאמר הנ"ל {בפסחים שם} "אמרו {במקור: אמור} לו תלמידיו רבי אמר לשחטו אמר להם זה טעון ברכה וזה אינו טעון ברכה, יראה, כי זה הגות הלשון ומשחק המלות - ומלבד זה פתרו חכמי ישראל הגדולים, כמו הרב אלפסי הר"ן וכדומיהם את מליצת המאמר לכוונה קרובה וישרה, והסירו מעלינו אחריות חומר המאמר הזה לראות עין, - כנראה למעין בדבריהם] וכן מליצת מותר לקורעו כדג - עם תוספת "ומגביו" {במקור: ומגבו} - (שם {פסחים}) מצאו חכמינו נאותים להם בזמנם, אבל חלילה כי כווננו לרציחה גמורה - ובהיות כי ע"ה כאלה סר צלם מעליהם ובטלה בהם צורת האדם השכלית - (הנוסדה בהשתלמות כחות הנפש, היתרון האחד הנתון לאדם יתר על כל החי -) ואל חיות הארץ נדמו, הנה אמרו גם חכמינו בדרך מליצה "ע"ה אסור לאכול בשר - שם {כלומר, בפסחים שם} - כי בהיותו בלתי גדול ביתרון מן הבהמה, ואף רע ממנה - כערך פחיתות אדם רע מפחיתות הבהמה אין לו רשות לאכלה, ואין

הכוונה בזה שהם אוסרים עליו, כמו שפירש המרשא {צ"ל: המהרש"א} שהרי הע"ה הוא איש אשר איננו שומע ג"כ בקול מלכות שמים - ואיכה ישמע לחכמים ואיך יתכן המצוה והאסור עליו - ? ובוא וראה טוהר מדות חכמי ישראל כי כבוד התורה והחכמה יקרה להם מיקרת כל ואף מיקרת יחוס התולדה והמשפחה - (אָדְעֵל דַּעַס גַּעבוּרְטַס) ואמרו כי ממזר ת"ח קודם לכהן גדול ע"ה (הוריות יג {עמוד א}) [גם זה בדרך מליצה כי ממזר לא יוכל לבוא בקהל] כווננו בזה כי יתר שאת למעלת החכמה והתורה מאל מעלת התולדה והמשפחה - וזה מאמר נפלא קדוש לכל חושבי טוב עם יקרת האנושית, וכמה דמים נשפכו ברבות הימים בין לאומי תבל אשר חשבו לפרוק עול יחוס המשפחות, ולהעמיד על תלו יחוס החכמה ועבודת הטוב והמועיל".

קץ הדברים התורה הקדושה הזאת היא נערכה לכל ואיש - "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להפטר ממנה" (אבות ב, ב, טז) ואיננה מקפדת כי אם על המשליכה אחר גוה מרוע לב - אבל לא תכביד על האיש הטרוד או קצר השכל - ומה יפו דברי חכמי יבנה אשר היו מורגלים בפיהם "אני בריה וחברי בריה, אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתי כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אין אני מתגדר במלאכתי שמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט? שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון את לבו לשמים" [ברכות י"ז {עמוד א}].

מוצא דבר - (ופשעים יכשלו במ.)

בדברינו המעטים האלה יבטלו דברי איש ריבנו. מטעם ההשגות: א] כי היהודים לא יחשבו "כי בהכרח האמת אתם" כי אם מפאת שתורת ה' אתם - וזה לאות אמת: - ודברי הנביאים לא יתיחסו רק אל הבוגדים בתורה. וכופרים ונושאים פנים בתורה.

ב] כי איננו יודע מה הוא דת הנוצרית, ועבודת בית הכנסת-של ישראל, אם אמנה כי היא תכלול ותעצור בקרבה דברים רבים מן המשנה והתלמוד - אמנם לא תאמר בשום מקום כי הם מן השמים - או כי התורה שע"פ היא מן השמים, דברי ציצית, תפלין, מזוזה, סוכה, אתרוג, שופר, הם דברי תורה שבכתב "פרק איזהו מקומן" הוא סדר הקרבנות. ופרקי אבות הוא כולל

מוסרים נפלאים נובעים ממקור בינת-אדם. ועל הפיוטים (כבר דברנו ברחבה בזמן הפיוט) .

ג] כי הברית-חדשה מישוע הוא איננה מתנגדת לתורת חכמי ישראל - ואף עולה עמה בד בבד - אמנם האחרונים - אשר התנגדו לתורה שע"פ התנגדו ג"כ לתורה שבכתב ועם זה לתורת ישוע הנוצרי.

ד] תורה שע"פ לא תכביד עולה על כל בני האדם - כי אם תנהל מישרים את בני ישראל, ונותנת זכות חיי עד אל כל בן דת אחרת אם רק על הכרה אלהית תכונן, ותוסד על מוסדות המוסר, ולהפך לא כן עם הנוצרים - אשר ילמדו ומלמדים "כי רק האמונה באלהית ישוע תמציא חיי עד - וזולתה כל בני תמונה אף הישרים מבני אדם לא יראו אור, כי כן דבר אגוסטינוס ראש חכמי הנוצרים בימי חכמי התלמוד "כי כל צדקות וחסדים הבלתי מאמין - הם לפשעים וחטאים יחשבו וכל עיוניו באלהית עול ומזמה רעה, כי הם עובדים עבודת השטן" - עיין (נייאע אפאלאגיא דעס שאקראטעס - מאת י"א' עבער הארד).

ה] כי תורת היהדות תצוה חמלה ואהבה לכל בני תמותה ומה גם לאחי בני אמונתה - אך תרחק את אבירי לבב הרחוקים מצדקה, ותדבר בדרך מליצה עליהם, להורות את השנאה הראויה להיות בלב כל משכיל אל האולת והבערות, ותתן בכל עוז יתר שאת אל מעלת החכמה מאל מעלת יחוס המשפחה.

ו] כי גם על בני ישראל לא תכביד תורת ישראל עול כבוד - תערוך לכל איש ואיש כפי כחות נפשו ומעמד חייו את מדת העיון והמעשה - אם רק האמת נוכח פניו:

"קְרוֹב מְאוֹד הָאֵל לְכָל קוֹרָא, אִם בְּאֶמֶת יִקְרָא וְלֹא יִשְׁעָה
נִמְצָא לְכָל דּוֹרֵשׁ יִבְקְשֶׁהוּ, אִם יִהְלֵךְ נִכְחוֹ וְלֹא יִתְעָה" [סיום המורה].

חוסה אנטוניו פרימו דה ריברה

נאום ייסוד הפלנחה הספרדית

מדריד, 29.10.1933

לא לתשואות ולהודיות !

אפתח ב"תודה" חטופה, כיאה לסגנונו הצבאי והתמציתי !

כאשר פרסם במרץ 1762 אדם אפל ונאלח בשם ז'אן-ז'אק רוסו את ה'אמנה החברתית', חדלה האמת הפוליטית להיות ישות נצחית. לפנים, בזמנים ערכיים יותר, המדינות – אשר מתוקף תפקידן מוטל עליהן להיות המבצעות של משימות היסטוריות – היו חורטות על דגליהן את היושר ואת האמת. משנתו של ז'אן-ז'אק רוסו באה להורותנו שהיושר והאמת אינם קטגוריות נצחיות של צדק כי אם נתונים משתנים התלויים, בכל רגע, ברצון.

משנתו של רוסו מניחה כי ה"מציאות הציבורית" – כהויה בפני עצמה החיה ופועלת תחת מטריה משותפת של זמן ומקום – ניחנת בנשמה עליונה, בעלת רצון משלה, ואשר רצון עליון זה מסוגל לקבוע ולהבדיל בכל רגע בין האמת לשקר, בין הטוב לרע.

הואיל ורצון משותף וקדוש זה אינו יכול להתגלות, אליבא דרוסו, אלא באמצעותן של בחירות – שכן לדידו חכמת ההמונים גוברת על דעת המיעוט בכל הנוגע לגילוי הצפונות של הרצון העליון; נמצא כי רק בכוחן של אלו לקבוע – כלומר, רק בכוחה של ההצגה הגדולה המתגלמת בשלשולי מעטפות לקלפיות מצועצעות – בכל עת, מהי האמת, האם קיים אל אם לאו והאם על הלאום לשמור על קיומו או שמוטב לו, בשלב מסויים, להתאייד.

מכיוון שהמשטר הליברלי שירת את הדוקטרינה הזו בהתלהבות, הרי שתוצאותיה המיידיות יושמו והורגשו בעיקר בקיומן ובאופיין של

הבחירות ופחות במטרות הלאומיות של האומה. כל מה שעניין את הממשל הליברלי הוא שבשולחנות ההצבעה יהיו נוכחים כך וכך אנשים, שהבחירות יתחילו בשמונה ויסיימו בארבע בדיוק ושהקלפיות לא יחוללו לפני הזמן, חלילה; זאת למרות שייעודן הנעלה ביותר של קלפיות הוא שהן ייפתחו ויחוללו... לאחר-מכן מסתכמת פעילותו של הממשל בהיצמדות מלאה ועיוורת לתוצאות הבחירות, כאילו הן כלל לא נוגעות לו. כלומר: פקידי הממשל הליברלי לא מאמינים במטרה שלהם עצמם. הם אינם מאמינים שהם הוצבו שם לשם מילוי איזושהי משימה חשובה. הם אינם מאמינים אלא בכך שלכל אדם אחר בעל מחשבות הסותרות את מחשבתם ואשר בכוונתו לחתור, לטובה או לרעה, תחת הממשל, יש את אותן הזכויות לדבר ולעשות זאת כפי שיש להם – נציגי הממשל עצמו, שהוצבו שם על-ידו כדי להגן עליו.

מכאן נובעת השיטה הדמוקרטית; שיטה שהיא, בראש ובראשונה, האמצעי היעיל ביותר לבזבוז מיותר של אנרגיה. אדם שניחן בכישורים המעולים המאפשרים לו למשול – פעולה שהיא אולי האצילית ביותר בין שלל הפעולות האנושיות – מוכרח להקדיש 80, 90 או 95 אחוזים מהאנרגיה שלו לטיפול בתלונות בירוקרטיות, לתפעול תעמולה אלקטוראלית, לנימונם במושבי הקונגרס, לחנופה לקהל הבוחר ולגילוי אורך-רוח לבורותו של אותו הקהל אשר הכוח כולו עבר לידי. עליו לשאת בושות והשפלות משונות מידי אלו אשר – בדיוק בשל היות פעולת המשילות כה אצילית וחשובה – היה עליהם להישמע לו ולכבדו. ואם לאחר כל אלו עוד נשארות לו בבוקר כמה שעות עלובות, או שהוא מצליח למשות מספר דקות מעת-מנוחה לא נוחה – הרי שבזה מסתכם הזמן העומד לרשותו לשם מילוי תפקידו האמיתי. אלו הרגעים היחידים בהם הוא יכול לחשוב ברצינות על קידום ענייניה החיוניים של הממשלה.

לאחר-מכן נובלת זהותם הרוחנית של העמים. מאחר שהשיטה הדמוקרטית מתבססת על הרוב, הרי שהמועמד השואף להיבחר מוכרח לתור אחר קולו של הרוב ואף לגנוב אותו – אם יידרש – מידי המפלגות האחרות. לשם-כך אל לו לבחול בשום אמצעי, ועליו לטפול עלילות, לסטות מן האמת ולזרות ניצני שקר ואיבה בין מפלגות שאר המתמודדים. וכך, בעוד האחוה היא

מן הערכים הכי נעלים שהוצגו לנו על-ידי הממשל הליברלי, מעולם לא התקיימה זירת-חיים משותפת בה שתי קבוצות פגועות, אויבות אחת לשנייה, אולצו לחיות ביחד באווירה כה מפולגת כזאת המתקיימת בחיים העכורים והסוערים שתחת הנהגת המשטר הליברלי.

לבסוף, שיטת הממשל הליברלית הביאה אותנו לידי עבדות כלכלית. הליברליזם פונה אל מעמד הפועלים בנאום בו שלובים יחדיו טראגיות וסרקזם ושנשמע בערך כך: "הינכם חופשיים לעבוד במה שתמצאו. איש אינו יכול להכפיף אתכם לתנאים כאלה או אחרים. הואיל ואנחנו העשירים, הרי שאנו מוכנים להעסיק אתכם לפי התנאים הנראים לנו, אולם אתם... – אתם אזרחים חופשיים לחלוטין, ואינכם מוכרחים להיכנע לנו כלל. אם אתם עניים ואינכם רוצים להסכים לתנאי העסקה שאנו מכתיבים לכם, הרי שאתם חופשיים לגמרי למות מרעב תוך שמירה על כבוד ליברלי מרבי" ... ; וכך נמצא כי דווקא במדינות עם בתי הפרלמנט הכי מפותחים ועם מוסדות הדמוקרטיה החדשניים ביותר, אין צורך להתרחק יותר מידי מהשכונות האמידות כדי להיתקל בשכונות-עוני מזוועות בהן חיים העובדים ומשפחותיהם בתנאים לא אנושיים. במדינות אלו ימצאו גם פועלי השדות העובדים מזריחה לשקיעה תוך שהם צורבים את גבם ברכינה על הארץ תחת השמש הקופחת, וכל זאת כדי להשתכר – באדיבות הכלכלה החופשית המהוללה – שבעים או שמונים "תלושים" של שלוש פֶּטוֹת* בשנה.

בשל כל אלו היה צריך להיווצר, וטוב שנוצר (איננו נמנעים מלומר אף אמת) הסוציאליזם. הפועלים היו מוכרחים להגן על עצמם מפני השיטה שהבטיחה להם זכויות אך לא דאגה לייצר עבורם הזדמנויות מעשיות לחיים הוגנים.

אלא שכיום, הסוציאליזם – שלא היה בשעתו אלא תגובה לגיטימית נגד העבדות הליברלית – הפך לדבר שלילי. משום שהוביל, קודם-כל, להסתכלות מטריאליסטית מידי על ההיסטוריה ועל החיים; שנית, לתנועה

* פסטה - שם המטבע הספרדי בין 1868 ל-2002.

תמידית של נקמה ופעולה-נגדית; ושלישית, משום שטבע כדוגמה את המאבק בין המעמדות.

הסוציאליזם, ובפרט הסוציאליזם אותו יצרו "כוהני" הסוציאליזם – אלה הלהוטים מידי אחר זכויות האדם אבל ספונים בקרירות בלשכות ובמשרדים שלהם; הסוציאליזם מן הסוג הזה שהעניים מאמינים בו ואשר כבר נגלה לעינינו בפעילותו של אלפונסו גרסיה נְרֶדְקֶסַס, * אינו רואה בעולם מאום מלבד מאסף של משאבים כלכליים. בעיניו, כל הרוחני – נמוג. דת אינה אלא אופיום להמונים, לאומיות אינה אלא המצאה לשם ניצול המעמדות הנמוכים, וכן הלאה, ככל הטענות הידועות... אין בעולם מאום מלבד ייצור, תפוקה והתנהלות כלכלית חכמה. על מעמד הפועלים לשחוק את נשמתו ולכווצה היטב על-מנת שלא תשתחל לתוכה אף טיפה של מחשבה רוחנית.

הסוציאליזם אינו שואף לשקם את הצדק חברתי ולתקן את העוולות שנפעלו על-ידי הממשל הליברלי; שאיפתו אינה אלא לנקום. סופו של הסוציאליזם לגרום לחוסר צדק חברתי במידה כה גדולה, שתאפיל בהרבה על חוסר הצדק שנפעל על-ידי הליברלים.

זאת ועוד: הסוציאליזם מנציח את המאבק התמידי בין השכבות הסוציו-אקונומיות השונות. הוא מקדם את הדוגמה הזו ומציירה כדבר טבעי, כאילו אי אפשר אחרת. כאילו אין כוח בעולם שיוכל לגבור על הפילוג הממוני. הסוציאליזם, שנוצר כביקורת צודקת, מוביל אותנו בדרך עקיפה אל אותו הפילוג הקטלני שיצר הליברליזם הכלכלי, אל אותם רגשי השנאה, הפירוד והתיעוב ההדדי המתעלמים מכל גורם מאחד.

כך קורה שכאשר אנו, אנשי הדור הנוכחי, פוקחים עיניים, אנחנו מוצאים את עצמנו בעולם שנתון בשפל מוסרי, עולם המפולג בכל סוגי הפילוג;

* אלפונסו גְרֶסֶה נְרֶדְקֶסַס (1904-1993), פוליטיקאי, מרצה, עורך-דין ופעיל זכויות אדם ספרדי.

ובביתנו – אנו מוצאים את עצמנו בספרד של שפל מוסרי. בספרד שנגועה בכל סוגי השיסוע.

כך קורה שכאשר אנו נוסעים לאורכה של מדינתנו האהובה ומבקרים בעיירות הקטנות, לא נותר לנו אלא להתאנח מעומק הלב כשאנו מגלים שם לפתע אנשים שעם כל פשטותם ניחנו במין אצילות טבעית נפלאה, אצילות בה אין מקום למילים מיותרות או לגינונים ומחוות של גוזמא; אנשים החיים על אדמה צחיחה, יבשה למראה, שמפתיעה אותנו בפרץ הפיריון המתגלה בה פתאום עם צמיחת התבואה והדשאים...

כאשר אנו מבקרים בערים הקטנות ופוגשים את האנשים הנפלאים הללו, וביודענו את המאבקים התכופים שהם נאלצים לנהל עם בריונים מקומיים וראשי-כנופיות, את הפילוג המאיים להשתלט עליהם ואת הארס שהם נאלצים לספוג – עלינו לחשוב עליהם באותו האופן בו הם עצמם שוררו על 'אָל סיד'* כשראוהו תועה בין שדות קסטיליה בהיותו מוגלה מבורגוס:

”או, אלוהים, מה טוב העבד שאדונו מִיִּטִּיב!”

וזהו הדבר שאנו מבקשים להחיות בתנועה החדשה שמתחילה כאן היום: את החלום הלגיטימי של ספרד.

בדיוק כמו פֶּרְנָסִיקוֹ דֶּה בּוֹרְקָה,** גם אנו לא רוצים לשרת את מה שיתברר ביום-מן-הימים כמֶת. לשם-כך עלינו לשרת אידיאל שאינו כפרף לרצונותיה הרגעיים של קבוצה, או לגחמותיהם של בני-מעמד מסויים.

התנועה המוקמת כאן היום איננה מפלגה אלא תנועה (כמעט אנטי-מפלגתית, אפשר לומר), ואין היא מוגבלת בימין או בשמאל. הימין – כל

* 'אל סיד', או רודריגו דיאס דה וינאר, אביר קסטיליאני שהיה לגיבור לאומי והונצח ביצירה האפית הספרדית החשובה ביותר של ימי הביניים: *El Cantar de Mio Cid*. ** איש אצולה ספרדי בן המאה ה-16. שימש גם כמשנה למלך קטלוניה. מספרים שבהיודוע לו דבר-מותה של איזבל נסיכת פורטוגל, ובהיותו אחראי לנשיאת הגופה לקבורה בגרנדה, החליט "לעולם לא לשרת עוד אדם שעלול למות".

ימין – שואף לקיים היררכיה כלכלית יציבה גם אם היא מובילה לחוסר שוויון, ואילו השמאל שואף להרוס כל היררכיה כזו גם היא נושאת בחובה המון דברים טובים. השאיפות הללו מתקשטות מהר מאוד ברעיונות רוחניים נחמדים, ברם אין אלו אלא קישוטים. ובכן, ייאמר מראש: לכל ההתחשבויות הרוחניות – מימין ומשמאל – יש מקום גם בתנועה שלנו; מאידך, אנו לא נהיה כפופים ליעדים ולאינטרסים של אף קבוצה התוחמת את עצמה בהגדרות שטחיות של ימין ושמאל.

אומה היא יחידה טוטאלית שכוללת בתוכה את כל הקבוצות והיחידים. גורלה של אומה אינו יכול להיות נתון בידי הרוב, או בידיים של המפלגה המאורגנת ביותר.

האומה היא סינתזה טרנסצנדנטית, סינתזה בלתי ניתנת לפירוק, בעלת תכלית משלה; ואנו, המקימים היום תנועה, חפצים להיות כלי אפקטיבי ויעיל בשירות הישות המאוחדת הזו, בשירות היחידה הנצחית והבלתי-מתפצלת שנקראת בשם 'לאום' או 'מולדת' ו'אומה'.

רצוננו זה טומן בתוכו את התשתית לכל פעולותינו העתידיות כמו גם לפעולתנו הקרובה.

לו היינו מכריזים כאן על תוכניות ופתרונות קונקרטיים – לא היינו אלא מפלגה רגילה. למפלגות יש את הפריבילגיה להבטיח הבטחות ולעולם לא לקיימן. אולם כאשר קיימת תודעה פנימית עמוקה של היסטוריה ושל כבוד לחיים, הרי שדבר זה עצמו מנחה את האדם בדרכו למציאת פתרונות קונקרטיים לכל הבעיות, כשם שרגש האהבה הטבעי מורה לאדם מתי לחבק ומתי להוכיח, למרות שהאהבה עצמה מעולם לא מתכננת מראש באלו מצבים בדיוק היא תחבק ומתי היא תפתח בנאומי תוכחה.

הרגש הלאומי והמדיני אותו אנו מחויבים לשרת דורש מאיתנו את הדברים הבאים:

על כל העמים בספרד לחיות בהרמוניה תחת הרגשה אחת של גורל משותף.

על כל המפלגות הפוליטיות להיעלם. מעולם לא נולד אדם חבר במפלגה פוליטית. כולנו נולדים, לעומת זאת, כחלק ממשפחה. אנו שכנים החיים במחוז אחד. כולנו עובדים קשה ומחויבים לעבודות שלנו. ובכן: אם התכונות הטבעיות הללו אכן מתקיימות בנו, לשם-מה עלינו לאפשר להתערבות פוליטית חיצונית להשתלט עלינו וליצור בנו חילוקים שטחיים הפוגמים במציאות-חיינו האותנטית?

עלינו לשאוף פחות אל המלל הליברלי ויותר אל החירות האמיתית. את חירות האדם ניתן לכבד באמת רק כאשר מייחסים לו, כפי שאנו מייחסים לו, תכונות וערכים נצחיים; כאשר מסתכלים עליו כעל גוף העטוף בנשמה שבכוחה לרוממו או להשפילו.

רק כאשר האדם מוערך כך ביכולתו לכבד באמת את החירות שלו, מבלי לפחד להכפיפה – כפי שאנו מתעַתְּדִים – לערכים הגיוניים של ממשל וסדר.

על כל האזרחים להרגיש שייכים לקהילה אחת. זאת אומרת שלמרות הפונקציות השונות שכל אחד ימלא – אחדים יתמקדו בתחומים המכאניים והמעשיים, אחדים יתמקדו במדעי הרוח, אחדים יחקרו את המנהגים ואת דרכי הנימוס והעדינות, וכו' וכו' – הכל יתקיים כחלק מהוויה אחת שלמה. אלא שבקהילתנו, יובהר מראש, לא יהיה מקום לאזרחים עצלים הנהנים על חשבון הבית, או לאזרחים בעלי פטור מעבודה ועודף-זכויות.

אין בכוונתנו לדבר גבוהה-גבוהה על "זכויות הפרט" במעונם של המסכנים והחולים שאינם יכולים לממש את הזכויות שלהם ממילא, כי אם להעניק לכל אדם, לכל אזרח במדינה, את האפשרות ואת היכולת לפרנס את עצמו באופן הוגן, הומאני ומכובד.

רצוננו שהרגש הדתי, המפתח לכל המונומנטים ההיסטוריים הגדולים ביותר שלנו, ייותר מכובד ומוגן, אך מבלי שהמדינה תראה לנכון להתערב בפעולות שאינן שייכות לה - כפי שעשתה בעבר. כנראה לא ממניעים דתיים טהורים בלבד – ואשר עליהן להתבצע בתחומן ומכוח עצמן.

רצוננו שספרד תחזיר לעצמה באופן מעשי את המשמעות האוניברסאלית של התרבות ושל ההיסטוריה שלה.

ולסיום, רצוננו שאם השגת הדברים בהם אנו מאמינים תצריך אלימות בשלב מסוים, אזי לא נירתע בגלל האלימות; שכן מי הוא הקובע שהערכים העליונים של המוסר שוכנים דווקא בצל הנחמדות? ומי הוא הקובע שכאשר פוגעים ברגשות שלנו, הרי במקום להגיב כגברים עלינו להיות נחמדים ואהובים? כמובן, דיאלקטיקה היא הכלי הראשון בתקשורת. אולם אין דיאלקטיקה יעילה יותר מאשר דיאלקטיקת האגרופים והחיצים, כאשר מנגד ניצבים ניצים שפגעו באומה ובצדק.

ובכן, זה מה שאנו חושבים על המדינה העתידית שברצוננו לבנות.

אלא שהתנועה הזו לא תהיה שלמה, לא תהיה מובנת דיה, אם השומעים כאן יאמינו שמדובר רק בדרך מחשבה. זוהי לא דרך מחשבה, זוהי דרך של הוויה. זו הדרך להיות! אין אנו טווים רק את הבניין המדיני והפוליטי שלנו; אנו צריכים לאמץ לנו דרך לחיים; דרך שתוטבע בכל אחד מהמעשים שלנו; דרך עמוקה, הומאנית ושלמה, חדורה בתחושת הקרבה ושליחות; דרך ספוגה בנחישות סגפנית וברוח קרב. ובכן, בל יחשוב איש

שאנו מתאספים כאן כדי להשיג לנו הטבות. בל יחשוב אדם שאנו מתאספים כאן כדי להגן על זכויות.

כמדומני שהדגל הורם. נלך, נלך עתה לחגוג אותו, אך בחיות ובאופן פואטי! יש כאלו אשר לנוכח התמורות הפוליטיות המתחוללות בעולם חושבים שכדי לשתף רצונות, כדי להיות חלק מעם, יש לחשוף רק את התחושות הפושרות ולהעלים כל סימן של

התלהבות, כל דבר שיכול לעורר רגש אמיתי, אנרגטי וחי. איזו טעות! עמים מעולם לא הוקמו לתחייה אלא על-ידי המשוררים. ואוי לו לאדם

שאינו מסוגל להתרומם נוכח השירה החיה שמחרכת, נוכח השירה העזה שבמבטיחה ומקימה עולמות!

בתנועה חיה ופואטית נרומם את התשוקה היוקדת של ספרד. אנו נקריב את עצמנו. נבשר את הבשורה החדשה, ומאיתנו יגיע הניצחון; ניצחון אשר – לשם-מה בעצם אני מספר לכם? – לא יגיע בבחירות הקרובות; בבחירות הקרובות עליכם לבחור במי שיעשה פחות נזק, אך לא מהן תגיד ספרד האמיתית שלנו, לא בהן אנחנו מטביעים את החותם. האווירה כעת הינה עיפה וכאוטית, אווירה של טברנה בתום לילה עמוס; לא בה מקומנו... אני מאמין, כן, אני מאמין שאני מועמד בבחירות הקרובות, אלא שאני מגיע אליהן חסר אמונה וכבוד. ואת זה אני אומר עכשיו, כשעוד יכולים לפסול לי את הקולות. אלא שלא אכפת לי. אנחנו לא עומדים להיאבק על שאריות מטונפות של ארוחה זולה. לא, מקומנו הנוכחי הוא בחוץ, באוויר הפתוח, שלובי זרועות, תחת כיפת השמיים של לילה בהיר; מעלינו – הכוכבים... האחרים, שימשיכו להם במשתאותיהם. אנו נמתין בחוץ, בציפייה דרוכה אך בלהט תקיף ואיתן... ניתן לחוש בשחר מתון מפציע ובווער מבפנים. הקרְבָּיים כבר שמחים.

(מספרדית: מענדל זאיאנץ)

פתח הדבר ל'ספר תולדות הטבע' והערך על אודות חזיר הבית

הקטעים הבאים לקוחים מן הכרך הראשון (מתוך שלושה) של 'ספר תולדות הטבע' – ל'החוקר הטבעי החכם המפואר ד"ר הראלד אטמר לענץ" (Harald Othmar Lenz, 1798-1870) – אשר "נעתק לשפת עבר מאת שלום יעקב בן חיים משה אברמוביץ" וראה אור בין השנים 1872-1861.

פתח דבר

בצאת השמש ביפעתו, להאיר על הארץ החדשה ולדרים עליה, בפעם השלישית*); ברן יחד כוכבי בקר יום הששי לבריאת עולם, וירעו כל בני אלהים במרום, להודות לה' חסדו כי יצרם, ויהי גיל ואור בהיר בשחקים; אז ה' משמים השקיף על האדמה ומלואה, לראות היש גם שם משכיל דורש את אלהים ומספר כבודו ועוזו נוראות ימינו; וירא והנה במאמרו תדשא הארץ דשא עשב ועץ עושה פרי למיננו, תהומות מים נקוו ויהיו לימים גדולים וברכות מים, פה ירעה עגל בנאות דשא ושור פר מקרין מפריס יתור הרים מרעהו, ושם בסבכי עצי היער ירבץ האריה, פריץ חיות, להסתר מלהט חם היום הבא, וגר זאב עם כבש בכר נרחב ונמר עם גדי ירבץ; נשרי שמים יעופפו במעגלה מעל גבעות הררי בתר, ועורכי נחל נטושים המונים בשדה כדי הרבה לרוב, ולויתן זה אשר יצר, משחק בים גדול ורחב ידיים, ובכל נהר ובכל יאור ידגו דגים לרוב, קטנים עם גדולים, ועל פני כל הארץ מרחפת דומיה-דממת אל, אין אמר ואין דברים, אין פרץ ואין צוחה בלי נשמע קול, זולתי קול פלג מים, ההולך לאט ברצי כסף ומשתפך במורד אל מי הנהר העצומים והרבים, זולתי קול מצעדי הבהמה וזיו הרים, זולתי קול לחוף השור את ירק השדה ולעתות קול תנופת התנינים הגדולים מנבכי מצולה,

* יהי מארת וגו' וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע. (בראשית א'. יד. רש"י שם).

בשחקם על פני המים... וירא אלהים כי טוב! כי כל יצורי ארץ כמיתרי כנור נעים כוננו, במשטר וסדרים כמשפט, אך יגע במו יד אמן ויתנו נעימות, ומכנף הארץ זמרות ישמעו, צבי לבורא עולמים וצבי להבריאה הנפלאה!... אבל הפנור הוכן וקול וקשב אין, מיתריו מתוחים ופורט אין עליהם, הארץ ככלה תעדה כליה, אבל היא ככלה מתה, אשר קשריה ועדיה עוד יגדילו כאב לב רואיה! מה כל הסדרים ושווי הערכים אם אין מי ישוים ויעריך אותמו? ומה כל העונג אם אין מי יתענג עליו? וכל טוב הארץ ושכיות החמדה, הלא מה המה אם אין נפש שוקקה להרגיש הטוב וכל החמודות היקרות האלה?! – אז יקרא אל השמים מַעַל כי יחשו, ואל מלאכיו עושי רצונו כי ידמו, ותשבת רננת כוכבי בוקר ובני האלהים נאלמו דומיה ואל הכבוד דבר ברעם גבורותיו: "אנכי ה' יוצר הכל ובורא עולמים אין מספר, התלויים על בלימה ברחב לא מוצק, בדברי שמים נעשו וברוח פי נבראתם גם אתם, אף ידי יסדה ארץ וימיני בראה רכבות צבאיה, מן הראם הנאור עד העש החלש, מן התנין הגדול עד הרמש הקטן הרומש בנטף מים ומר מדלי, ואם אמנם כל היצורים האלה רבים המה באין ספורות, אבל לי ספורים הם, אנכי מדדתי בשעלי מים וספרתי גרגרי חול, בשומי אותם חוק גבול לגאון גלי ים, אנכי ספרתי שחקים ומונה מספר לכוכבים, לכל עפרות תבל, לכל אבק דק ושחק מאזנים שמות אקרא, ואם יפלא זאת מכם, אבל היפלא מה דבר? הלא הגדול רוב בעיניכם מאפס ותהו נחשבו לי, ואת כל המון רכבות הברואים, המפוזרים ומפורדים לאין קץ, הנה כלהם לדבר אחד בראתים, איש באחיהו יִדְבְּקוּ יתלכדו ולא יתפרדו, ומכלם כאחד תבנה ותכונן המכונה המפוארה מעשה אצבעותי, אפס כי חסרה בה עוד לוא אחת, לקשר יריעות שמים ממעל עם הארץ מתחת, ומשכיל מביין אין באדמה להעיר כנור כל היקום, כי יתאימו זמרותיו עם רננת שרפי מעל והיו לשיר אחד". וה' נתן אמר ונשקו שמים וארץ נשיקות דודים ותהר ותלד אותכה בן - אָ דָּם; אותכה חותם תכנית הבריאה ותכלית היצור! אותכה בן פורת, שחברה בכך יחדו חברים מחופמים, גִּן עפר מן האדמה ורוחך חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים! הן האדם היה כאחד מבני האלהים, לדעת הדר כבוד ה' והדר גאון התולדה, להתפלא על מפעלות אלהים ומעשה ידיו, הוא היה אבי תופש פנור היקום בארץ ויבן שווי ערך מיתריו וחיין ערך התולדה הנפלאה, הוא החל להיות משכיל בארץ, להשכיל להתבונן לכל הגדולות והנפלאות ולהתחקה בבינתו על שרשי מפלאות

תמים דעים, הוא פתח את פיו וידבר לה' שיר תודה ותהלה, וקול תרועת הארץ עלה ויתבולל בתרועת בני שמים, ויכל אלהים מלאכתו אשר עשה, וישבות ביום השביעי! –

מה שפרה נחלת האדם ומה נעים גורלו בשומו את לבו לקראת בספר התולדה – מחברת ה' הגדולה, הכתובה באצבע אלהים! הלא שם יחזה מה רבו מעשי ה' ומה עמקו מחשבותיו ואת קול שדי בדברו תשמענה אזניו, שם יראה יתרונו הגדול על כל חיתו-ארץ, – בנפשו המשכלת אשר חננו אלהי מרום, יראה, כי האל הגדול הגבור והנערץ בסוד קדושים רבה, העושה גדולות עד אין חקר ומרום ישכון, הנה הוא יהיה את דפא ושוכן בתי חמר, עם אנוש אנוש ובן-אדם אדמה ויעטרהו כבוד והדר! הלא שם ימצא מענה על כל שאלות לבבו, המעציבות לעתות את רוחו וישיתו כבודו לכלמה – כי אך הבל בני אדם כזב בני איש הן כל יצורי ארץ ותבל יביעו לו, כי חנון ה' וטוב והוא רחום ולא ישחית פועל כפיו, הצור תמים פעלו שית לא לו, וכל התולדה כלה הלא כאם את בנה תנחמהו לאמר: מנע קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעלותיך הטובות ויש תקוה לא חריתך ושבה הרוח אל האלהים אשר נתנה! איוב, אשר מהותו ומכאוביו הרבים דבר דברים אשר לא כן, וכל חכמת רעיו לא עמדה להם להשקיט סערת רוחו לדממה כי יחשה מדבר תהו, והנה בשמעו את קול ה' מדבר אליו בסערה מתוך התולדה, נחם בלבו ויען ויאמר בתשובה שלמה: ידעתי ה' כי כל תוכל, ואתה אל חנון וגדל חסד ולא תחבל מעשה ידך, אני קלותי וחסר לה, לכן הגדתי לא אבין נפלאות אל וחסדיך הרבים, ידי שמתו למו פי, אחת דברתי תועה ולא אוסיף.

כאשר נביא לבב חכמה להתבונן תועלת למוד התולדה נראה, כי היא מסתעפת לשלשה סעיפים, הלא המה: א) תועלת מוסרית. הן בהתבונן האדם על כל יצורי תבל איכה יגשו אחד באחד ויתלכדו כטבעות ותחי השלשלת במשטר וסדרים, וכל סבה מסובבת מהסבה שלפניה, אז יעלה ויגיע בשכלו עד הסבה הראשונה, ויאמר כי אל אחד קדמון לכל דבר הוא בראם, כי עמו מקור חיים וממנו לכל היקום תוצאות. והיה אם יתעצב אל לבו, בנשאו עיניו השמימה וראה את השמש ואת הירח ואת הכוכבים וישח רוחו בקרבו לאמר: מה אנוש כי יזכרנו ובן-אדם כי יפקדנו וכי ישית אליו לבו להשגיח עליו מגבהי מרומים, הלא אז כרגע יזכירהו הרעיון ברבבות עולמים, אשר תכו לרגליו בארץ.

בנטף מים ימצא רבו רבבות ברואים קטנים, החושבים אותו לים גדול ורחב ידים, ובצלע גרגר חול דק, יראה יצורים שוכנים למשפחותיהם, אשר יהיה בעיניהם כהר גבנונים, ולכל אלה נכוננו סגולות שונות ותכונות מתחלפות, ויש בהם כח וכשרון לעשות מלאכתם ולמצא מחיתם. משם יעבור ויבא במדינה הומיה תשאות מלאה, נושבת מעם חרוץ ומהיר במלאכתו, פה יפגע בבוני עיר ומגדל ובתים לשבת, ושמה יתגודדו גודדים לצאת חוצץ למלחמה על אויביהם לשלול שלל ולבוז בוז, ועוד מעט ושערי העיר נפתחים להביא שמה חיל האויב ומלכיו נהוגים בשביה, והמדינה הזאת הלא היא חבל נחלת ה' נמלים הנשענת לכפיס מעץ! – והיה אם יפגע בלבו ויירא מפני אלהים המשגיח אל כל יצירי כפיו ועיניו משוטטים בכל הארץ ושח גבהות האדם ושפל רום אנשים מפני פחד ה' ומהדר גאווה, הלא עד מהרה ישגבהו רעיון אחר וחסדי ה' יזכיר, את כל הטוב, אשר גמלהו כרחמיו וכרוב חסדיו ויחסרהו מעט מאלהים בנפשו המשכלת וימשילהו במעשי ידיו, כל שת תחת רגליו, אז יודה לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויאהבהו אהבה עזה בכל לבבו בכל נפשו ובכל מאודו, ויתן אל לבו להתדבק במדות ישרות ולעשות באהבה וברצון את הטוב והישיר בעיני ה'. ולשפת יתר יחשב להאריך בבאור התועלת הזאת, המודעת בכל ספרי חכמינו, כלם כאחד יעידון ויגידון כי לא יתכן ליראה את ה', לאהבה אותו ולדבקה בו ולהתדמות בדרכיו, בלתי על פי הבנת מעשי ידיו ופרשת גדולותיו וחסדיו.

(ב) תועלת וְתִתֶּנָּה וְהַתּוֹעֵלֶת הַזֹּאת מַגַּעַת אֶל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, בשגם הוא ישראל, בן ברית תורת משה עבד ה' הן אך על פי התחקות בשרשי טבעי החיה למינה, בטבעי העוף והרמש למיניהם ידע להבדיל בין טהור לטמא, ואך על אדני ה' ה' ה' ה' הטבעו מצות רבות וחקי תורתנו הקדושה, כמו, דיני כלאים ודיני הברכות, סמני הדגים, וטומאת השרצים וכדומה. ומבלעדי זאת הלא יתנו למודי התולדה מפתח לכל איש יהודי, אשר לבו רד עם אל ועם נביאיו הקדושים וחכמי התלמוד נאמן, לפתוח בו מאמרי כתבי הקדש דברי חכמים והגדותיהם הנעולים וסתומים, וכל יקר תראה עין ישראל בבאו אל הקדש פנימה, ידע, כי כל דבריהם ישרים צדקו יחדו, ואמרות חכמינו הקדושים אמרות טהורות ככסף צרוף מזוקק שבעתים.

ג) תוּעֵלְת חוּמְרֵי ת, כי האדם, בשגם הוא אדם ומושל בכל הארץ, נחוץ לו לדעת טבעו קניניו, למען יוכל למצא בהם חפץ ודבר מועיל, ולמען ידע להכין לו צרכיו ומחסוריו הרבים, אשר בלעדם יסע יתרונו ממנו ונפשו לא תוכל לעלות במעלות השלמות, אכן רק בדעת אדם טבעי בעלי החיים טבעי הצמחים והדוממים יפון ויצלח. את כל צמח טוב יאסוף אל ביתו לאכלה וכל ירק אשר מות בו יזרה הלאה, ולמען הכין לו צידו ולהרבות כעפר שאר ומאכל טוב לבלתי יתמו מן הארץ, הנה יקח לו אלפים ועירים לחרוש חרישו ולקצור קצירו, ומן הדומם, השוכן דומה בתחתיות ארץ יקח, לעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו, סוסים חמורים יהיו לו לעבדים, וכל רמש אשר הוא חי לו יהיה לאכלה, כבשים ללבושו ודי חלב עזים ללחמו ללחם ביתו, וירא האדם את חליו ומזוירו וילך להכין לו רפאות תעלה לרפא מכתו ולגהה ממנו מזור ויחי! סוף דבר, הכרת התולדה תרום נפש האדם ותצעידהו אל-על לצור עושה, תלמד הו ארחות חכמה ומוסר, צדק ומישרים ותשום כגן עדן הארץ לפניו, להתענג על כל טובה ומלואה, לאכול מפריה כנפשו שבעו ולברך את ה'.

והנה כתבי הקדש יגידו לנו, מה יקר וחביב היה למוד התולדה בעיני אבותינו הקדושים ומה רבה ידיעתם בלמודים האלה. עדים המה מזמורי נעים זמרות ישראל, אשר שר ברוח קדשו, בהתבוננו לפעולות ה' ואל התולדה מעשה ידיו, ועד הכתוב המפאר את שלמה בנו, וידבר על העצים וגו' וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים (מלכים א'. ה'. יד.) וכל ספרי התלמוד הלא יגידו מה רבו חכמות חכמינו בלמודי התולדה ומה עשו חיל, והכירו היטב אל נכון טבעי כל הברואים למיניהם, באשר על למודים כאלה יסדו רוב דיניהם, (עיין כוזרי, מאמר ד' ס'. לא.) ואין ספק שהיו לנו ספרים מדברים בכמו ענינים אלה, אפס כמקרה כל ספרי החכמות והמדעים שהיו בעמנו קרה גם לספרי החכמה הזאת, כי בצאת ישראל מארצו הקדושה ללכת גולה מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, יצא ממנו כל הדרו ויאבדו כלי קדש, ספרי חכמתו, גם חלו בהם ידי נכרים (עיין שם מאמר ב'. ס'. ס"ו.) עד כי ברבות הימים לא נכרו עוד כי צמחו בכרם ה' צבאות בית ישראל והם זרע ברך ה', וגם לב היהודים נהפך לשנא אותם ויחשבום לילדי נכרים, ומקוצר רוח ומעבדה קשה לא הכירו את החכמה אחות התורה הקדושה, בנות אלהים חיים ויחשבוה לצרה לה, על כן לנידה היתה, כל מכבדיה לפנים הזלוה, גם היא נאנחה ותשב שוממה, עד הניח

ה' לעמו, ויתן אותם לרחמים בעיני עמי הארצות, ותהי הרוחה גם להחכמה, ובני ישראל הולכים ביד רמה הלוך וקרב אליה מעת לעת, ויד לשון עבר רוממה, ובשם ה' תעשה חיל גם לעת זקנתה, אל יכלמו בה מבקשיה ולא יבשו לדבר דבריה בשער ולהעתיק אליה דברי חכמה ומדע.

ואני, אשר מעודי ועד היום הזה אוהב אנכי את שפת עבריה הקדושה, שרתי בלשונות ואוצר כל חמדה וסגלות הדת, חיינו ואורך ימינו, וכל ישעי וכל חפצי להרים קרנה בכבוד ולהועיל לבני עמי במעט דעת אשר חנני ה', קנאתי לה קנאה גדולה, בלמדי למודי התולדה ודרשתי מעל ספרי לשונות העמים, ואמרתי מדוע יגרע חלק לשוננו הקדושה בארץ, לבלתי תת לה החמורות האלה, ומדוע לא יחזו בני עמנו גם המה בגאות ה' ויתפלאו על חן מפלאות תמים דעים? נטיתי שכמי לסבול ועמלתי בזעת אפי ויגיעת נפש להעתיק הלמודים האלה, שפוני טמוני חו ל אל הקדש. ואתחנן אל ה' כי יברך חילי ופעל ידי ירצה, ויתן חני וחן ספרי בעיני עמי, והיה זה שכרי מכל עמלי.

והנני מטיף לך קורא יקר דברים מעטים על אדות ספר תולדת הטבע שהעתיקו, מדוע בחרתי בו, ועל דבר העתקתי.

הספר הזה שהעתיקתי הוא פרי חכמת לב חקר טבעי מפורסם דר. האראלד אטמאר לענץ (נולד בשנת 1799 בעיר שנעפפענטהאל ולמד למודי חכמות הטבע בעיר גאָטינגען ובלייפציג, ועתה הוא מורה חכמות הטבע בבית המדרש אשר בעיר מולדתו, ועיין על כל אדותו ועל אדות ספריו המסולאים בספר קאנפערזאטיאנס-לעקסיקאן, דפוס לייפציג שנת 1849). החכם המפואר הזה און וחקר הרבה חכמת התולדה, והשמועה, עדות חכמים והנסיון, שעליהם למוד התולדה קים, היו לאחדים בידו, וספרו זה עלה לרצון על מכבש הדפוס זה שלש פעמים בזמן קצר, ונעתק ללשונות העמים המתהלכות בארץ ויהי לשם ולתהלה, יען אשר מתכונת הספר היקר הזה לא לבד ספר ולמד דעת טבעי הברואים, כי גם להורות תועלת כל דבר ודבר ואיך יתנהג בהם האדם וחי בארץ, וילמד לכל איש חקי כלכלת-הבית (עקאנאמיע) איך ישלוט בנכסיו אשר ברכו ה' וימצא מאה שערים. כי על כן קרא בצדק את ספרו: תולדת הטבע המועיל לכל (געמייניטיטציגע נאטורגעשיכטע), מאשר יכיל בתוכו שתי מעלות יקרות, המועיל, ומועיל כללי, השוה לכל נפש. הן כל איש ימצא בו מבוקשו הנוגע לו. ד"מ האיש, אשר לו מקנה צאן ובקר סוסים וחמורים ימצא בספר הזה כל הדברים

והדינים הנוגעים להם, את דברי מאכלם הנאותים למו, תחלואיהם ורפאותיהם וכדומה. איש אשר לו גן ירק, כי תאבל עליו נפשו לראות את התנשמת החופרת האדמה ובכל תבואתו תשרש, הנה ימצא פה תחבולה להשמיר המשחית הזה. לרש אין כל, כי אם פרה אחת אשר קנה ויחיה ותגדל עמו, מחלבה יאכל וימכור לאחרים בעד קשיטות אחדות ויקח לחם וטרף ביתו במחירם, והנה חלתה הבהמה פתאם את חליה, ויתעצב העני אל לבו ודאג לפרה, ולביתו. אבל מה תגדל שמחתו, בפתחו את ספר תולדות הטבע, הנמצא אתו, והביט שמה ומצא תעלה למחלת פרתו וחיה! ועוד דברים רבים כמו אלה, אשר תחזינה עיני הקורא בפנים הספר. הנה כל זאת נתתי אל לבי וראיתי, כי לא דבר ריק הוא למוד כלכלת-הבית ומועיל במאד מאד לאדם בארץ, ולמה לא ידע אותו ישראל עמי לא יתבונן? על כן בחרתי להעתיק ספר החכם הזה, הכולל בתוכו כל שלשה מיני התועלת, שזכרתי.

וכמו שהספר הזה רב באיכותו כן הוא גדול בכמותו, כאשר תראה עין ראי ונוכחת. הן **סוג התי** (טהיעררייך) לבדו יבא בשלש חוברות, החוברת האחת תכיל בתוכה **בעלי חיים היונקים** (זייגעטהיערע) והחוברת השנייה תכלול בתוכה **העוף** (פאָגעל) למינהו, והחוברת השלישית תכלול בקרבה את **החיים במים וביבשה** (אמפהיביען), **דגים** (פישע), **שקצים** (קערבטהיערע) ו**רמשים** (ווירמער) זולתי **סוג הצמח** (פפלאנצענרייך) ו**סוג הדומם** (מינעדאליען), הבאים בחוברות מיוחדות. ועוד מעלה טובה ויקרה לספר זה כי יבאו בו ציורי היצורים בדמותם כצלמם, והמה פתוחי אבן ומשוחים בששר ויקר מחירם מאד, ובסוף ספרי זה יבאו ציורי בעלי חיים היונקים בשמנה לוחות, ולא יצטרך הקורא לדמות החיה בדמיונו, כי בעיניו יביט ותמונת החיה יחזה.

והנוגע אל העתקתי אגיד לך, כי עמלתי בזעת אפי להעתיק ספרי בלשון צחה וברורה למען ירוץ הקורא בו והתאמצתי בכל עוז לשפוך על העתקתי רוח שפת עבר ומליצותיה ולהעטיף רעיוני זרים במעטה קדש, וילדי נכרים אלה מתיידיים, עד כי ידמה היהודי, כי לשונו הקדושה חבלתם ויצאו ממקור ישראל. ולשפת יתר יחשב להגידך מה פעלתי בדבר שמות החיות, הלא כל מבין יחזה כי הרבה חדשתי. וכל שם חיה מתורגם בשפת אשכנזית ורומית ולפעמים תרגמתי גם בשפת רוסיא, אם אך החיה נודעת להקורא בשם הלשון הזאת, ובסוף ספרי עשיתי לוח מכל החיות והענינים, וסדרתים על פי א"ב, למען ימצא הקורא בנקל את מבוקשו, וגם הוספתי בקדש לשום

נוספות והערות, ולא מנעתי מקראת עוד בספרי הטבע אחרים שהיו לי
 ושויתי את הרעיון הזה נגדי תמיד: ל ה ו ע י ל ל ב נ י ע מ י. –
 והנני מניח עוד מקום לההוגים בכתבי הקדש ותלמוד, להתגדר
 בהערותיהם, אשר יגלו על פי ספרי, והיה אם חפץ ה' בידם יצלה, לגלות כל
 סתום ולפנח צפונות וסתרי תעלומות הגדות חכמינו ז"ל ישמח לבי גם אני.
 אמנם אני בטרם אכלה לדבר, ראוי להעיר מעט על אודות קורות
 התולדה איכה הלכה מחיל לחיל עד אשר קמה וגם נצבה במצב הנוכחי
 בימים האלה בזמן הזה ואומר: ידיעות תולדת הטבע, הנה לבטח תחלינה
 מני עת החל האדם להיות בארץ, יען אשר תבואות תולדת הארץ לפני
 האדם הן גלויות תמיד ובלעדן לא יוכל להתקים גם רגע אחד. א ר י ס ו
 היוני הוא הראשון, אשר החל ליסד למודי הטבע, כי בפקודת אלכסנדר
 המוקדני הביאו לו צידים ודיגים רבים כל מני חיה ועוף ודגים, ואחריו
 החזיקו טהעאפראסט מעיר עפעזוס, דיאסקורידעם והחכם אעליאן. ומן
 הרומאים השאיר אחריו הסופר הקדמון פ ל י נ י ו ס אוצר בחינות רבות
 וידיעות שונות, אשר פרצו ועברו על פני כל גבולות התולדה. אמנם למודיו
 היו מעורבים עם ספורים תעועים הרבה, וגם ערב רב מבחינות לא
 אמתיות עלה בהם, כמו כל למודי הטבעים הקדמונים. ועד המאות
 התיכונות היו למודי תולדת הטבע בשפל המדרגה, אולם אחרי תקומת
 החכמות והמדעים בארצות המערב שתו חכמים רבים את לבם, להרים
 בכבוד גם קרן התולדה, ביחוד החכם קונראד געסנער מעיר ציוריך,
 אוליסעס אלדרופאנדי מעיר בולוגנא בארץ איטאליה, יאהן ראי האנגלי,
 טורנעפורט בארץ צרפת. אז יבקע כשחר אור החכמה, ובעמל כל החכמים
 האלה וזולתם שטו ולקטו בכל שדה התולדה וחקרו כל סעיפיה, הנה השיגו
 בחצי המאה השמנה עשרה, אוצר כל חמדה וידיעות נכונות על אודות דברי
 התולדה. אבל ידיעתה בימים ההם, היתה עוד תהו ובהו והיתה חסרה שטה
 וסדר יפה, לסדר את כל הדברים בסדרים. את החסרון הזה תקן והשלים
 אחרי כן החוקר הטבעי קארל פ. ליננע מארץ שוועדין (נולד בשנת 1707)
 הוא בנה ברוח עצה ובינה את השטה הראשונה, הטובה במאד מאד, ביותר,
 ביחוס לחכמת ידיעת סוג הצמח ולידיעת טבעי בעלי החיים, ובידיעת טבעי
 המוצקים או הדומם (מינעראלרייך) הצטיינו בשטתם המפוארה החוקר
 הטבעי וואלעריוס והטבעי קרונשטעדט. ומימי ליננע והלאה עמלו בלמודי
 התולדה ועשו חיל בארצות אשכנז, צרפת ושוועדען, ובארצות אנגליה

ורוסיא, ומן אנשי השם היה החוקר הטבעי קופיער הצרפתי (נולד בשנת 1769), גם החכם המפואר לוירענטוס אקען האשכנזי ודומיהם חכמים הנוודעים לתהלה יש מהם בנו להם שטות חדשות כפי דעתם, ויש המציאו רק דרכים (מעטהָאָדען) שונים וכתבו ספרי תולדת הטבע ומן כל הדרכים השונים היה דרך החוקר הטבעי בופפאן, טובה ביתר שאת, כי הוא העיר לב החכמים לשקוד על דלתות התולדה ולחקור סתרי תעלומותיה, על כן לפני שמש ינון שמו ושמעו הולך בכל הארץ.

הנה יצאתי ידי חובתי והודעתך את כל לבי בפתח דברי, ועתה עיני נשואות אליכם בני עמי, אליכם אחי ובעלי בריתי, אשר למענכם עמלתי וחרדתי את כל החרדה הזאת. מחריש ובכליון עינים אצפה לראות לדעת, ההצליח ה' דרכי אם לא, ואם נתן לספרי מהלכים במחנה העברים. והיה בראותי כי לא לתהו כחי כליתי וספרי הועיל לאחד מאלף, אמהר להוציא בשמחה את החוברות הנשארות. ויהי נועם ה' עלי ומעשה ידי יכונן.

שלום יעקב אַבְרָמֶוִיץ.

חזיר הבית

חֲזִיר הַבַּיִת (צאהמעסשוויין) החזיר הוא נתעב ונאלח, סורר ומורה וזולל, אמנם מאשר נקל לגדלו בכל מאכל ומספוא רע שאין לבעליהם בהם חפץ, ומאשר בשרו ורוב חלבו יעמוד לימים רבים אם ימלחוהו במלח, לכן אספהו האדם אל ביתו וימצא כמעט על פני כל הארץ. בירכתי צפון שם לא יפרוץ החזיר, אבל במקומות החמים יהיה שמן ובריא למאד. על ידי בני אירופה הובא לאמעריקא ולהולאנד-החדשה. בשר החזיר פגול הוא ליהודים ולישמעאלים. ולכן לא יגדלוהו בבתיים. והטעם הנכון, מפני מה אסר לנו משה רבנו בתורתו הקדושה את בשר החזיר והגמל והשפן ובשר הארנבת והנשר והאיה למינה וגומ', הנה הוא נעלם מאתנו. אבל ככה גזר ה', היודע סתרי תעלומות כל חי ואין נעלם ממנו תכונות בריותיו שעשה בחכמה. וכל האומר כי הטעם שאסור לנו בשר חזיר באכילה הוא לשמרנו מנגע צרעת, אינו אלא טועה. כי החכמים שלאטטער וצוויק, אשר השתקעו

ימים רבים בארץ הטאטארים המה התבוננו כי הטאטארים המחמדיים, המתעבים את בשר החזיר וישקצוהו, המה רובם ככלם מצורעים ובשרם שחין אבעבעות פורח, תחת אשר המאנגאלים האוכלים בשר החזיר למרבה ובשר הסוס וגם בשר נבלה, אין בבשרם צרעת.

את החזיר הזקן העומד לגדל בנים יקראו ע ב ע ר, ואת הנקבה הזקנה ז ו י א, ואת הצעירים יקראו מיום הולדם ועד מלאת להם שני חדשים, בשם פ ע ר ק ע ל, או ש פ א נ פ ע ר ק ע ל, ומתחלת חודש השלישי עד סוף החודש הששי יכנו את החזיר בשם רָץ (לויפער) וכו'.

החזירים הנמצאים בארצות שונות, שונים המה מאד במראהם, בתארם ובגדלם. אנכי ראיתי חזירים כאלה, אשר הזקנים נדמו לחזיר מיצר והצעירים היו מפוצלים בפצלות כצעירי חזיר מיצר. החכם ו י ט ע ראה חזיר מארץ חינוא שטבחוהו במלאת לו שבע עשרה שנה וילד בימי חייו שלש מאות ילדים. עת יחס החזיר היא שתי פעמים בשנה ותמשך לרוב חמשה ימים, ובעוד ששה עשר או שבעה עשר שבועות תלד הנקבה ששה עד שנים עשר ילדים, ולפעמים תלד שבעה עשר גם עשרים ילדים, שליתה יוצאת מבין רגליה בעוד שלישית השעה ללדתה את הולד האחרון ותאכלנה בכל אות נפש, וכאשר יעצרוה מאכול את השליה, תאכל תחתיה אחד מפרי בטנה או עוד יותר. חזיר נקבה היולדת בפעם הראשונה, ומתחלה התגרה למלחמה עם עכברים גדולים, הנה היא תחשב בלבה את ילדיה לעכברים וגעלה נפשה בס. הנקבה תוכל ללדת עד השנה העשירית או השתים עשרה לימי חייה. זכר אחד די לעשרים נקבות.

בצאת החזיר מרחם אמו יש לו בפיו שנים-קיצונות והמלתעה הראשונה השנית והשלישית בלחי התחתונה, וגם את השן-החותכת אשר לפני השנים-הקיצונות. ומקץ השנה השלישית להולדו, אז תהיינה בפיו כל השנים במלואן ומוחלפות.

החזירים יועילו מאוד לשדות לא-זרועים, הרועים שמה, כי ישמידו את העכברים והתולעים (ענגערלינגע) ושבלולים, את תולעי הגשם והארבה והרמש וכל עשב רע. משער החזיר הקשה יעשו מטאטא וְעָה (בירשטען) ואגודות (פינזעלן), עורו המעובד חזק למאד.

החזירים מתים ביותר ממחלת הצב (כריינע) אשר תדבק בהם בימי הקיץ, ביותר בחזירים שמנים ובריאי בשר. ובמחלה הזאת יחלו לרוב אם יחמו במרוצתם ואחרי כן יתקררו בשתותם מים קרים, או כי יחלו מאשר יעמדו

ברפת חמה מאד. החזירים החולים ישאפו רוח בכבודות וגניחות (קייכענד) ויושיטו את לשונם החוצה, גרונם נחר (הייזער) ועיניהם אדומות וצוארם צבה. להחזירים האלה הרובצים תמיד במי בצה באדמת חומר, לא תאונה להם המחלה ההיא כמעט תמיד. את החזיר המת ממחלת הצב יקברו עם כל המדמנה ומתבן אשר שכב עליו בחליו. ואת קירות הרפת והקרקע יטיחו במי שיד, מאשר לפעמים תטפול על המחלה ההיא גם דלקת הטחול, ואז תדבק המחלה בחזירים אחרים ובכלבים וגם באדם. דלקת הטחול נודעת על ידי בהרות בהרות אדמדמות על החזה ועל הבטן, אשר יהפכו מעת לעת למראה תכלת מעט.

את החזירים יגדלו לרוב מאד באמעריקא-הצפוני, ביותר במסבי העיר צינצינאטי. ובתי המטבחים הגדולים המה בעיר צינצינאטי, ושמה יטבחו החזירים בכל שנה לאלפים ולרבבות וישלחום למרחקים בחביות אלונים ומשקל כל חבית טעונה הוא שתי מאות ליטרא, ואת הדם ישפכו במקום אחד לעשות ממנו את תכלת-הפערלינית (בערלינער בלויא), את העור יעבדו ומן העצמות יעשו גחלים לבתי-עשית-הנופת (צוקקערפאבריקען).

כאשר שכב המלך לודוויג האחד עשר על ערש דוי בעיר פלעסיס-לעס-טורס. הנה עוד לא היתה עוד תחבולה אשר לא נסו לגרש בה מלבו רעיני בלהות וענני עצב אשר הקדירו את רוחו יומם ולילה, אבל כל התחבולות היו אך לבלי הועיל, מלבד האחת אשר נתנה שמחה בלב המלך החולה ומט למות, איש בעל מזמות אחד הפליא עצה ללמד צעירי החזיר לחול במחולות לקול סומפונייה, וילבישם מכף רגלם עד קדקדם בגדי תפארת תלבושת, וחבש כובע בראשם, והלבישם מכנסים, ושם בידיהם חרב ויביאם לפני המלך. וירקדו ויכרכרו במחולות המחנים, והתנועעו בחפזה, אכן כי היה כבוד להם מאד ללכת רומה בקומה זקופה, ואך התיצבו על רגליהם האחרונות שבו לנפול ארצה בקול שריקות, ולא יכול המלך להתאפק ויצחק מאד אף כי היה חולה, ויתן לאיש ההוא מתנות כיד המלך. בקרית לאנדאן הבירה היה חזיר מלומד אשר ידע לקרות, ואת הדבר הנפלא הזה הראו שמה בבית גדול מלא אנשים מפה לפה. על רצפת הבית הניחו אותיות גדולות כתובות על לוחות, ואמרו לאיש אחד מהנצבים, כי יגיד את המלה אשר ירכיבנה החזיר מאותיות, ובפקודת אדונו הלך החזיר כרגע וישא בשניו את האותיות הדרושות, וחברן אשה לרעותה עד כי יצאה המלה ההיא, שהגיד לו אדונו באזניו מפי האיש שבחרה. אחרי כן שאלהו

להגיד את שעת היום, ואחד מהעדה הראה לו את מורה השעות, ויתבונן עליו החזיר היטב, ויפן ויקח את התוים המועידים מספר השעות והרגעים. חזירים מלומדים כזה ראו גם ביום השוק אשר בסט. גערמאיינ ובמעגל-השחוק אסטלייא בפאריז. פתרון הדבר הנפלא הזה יבוקש וימצא אצל הכלב והסוס.

ברכוב פיליפוס בן מלך לודוויג-הפריא אצל זאיינט-גערפריאס בשנת 1131 באחד לחודש אקטאבער, רץ חזיר אחד ועבר בין רגלי סוסו, ויבהל הסוס ויתגעש ויתיצב רומה ויפול רוכבו אחור וימת ביום מחר. והנה בעוד שני ימים נתן הדת לבלתי יתנו את החזירים ללכת בחוצות העיר. אמנם הנשים באהל (נאננען) מכנסיה סט. אנטאינע התנגדו אל הדת ההיא באמון כי יחולל כבוד קדושן אם ידחקו את חזיריו לגרוע כח זכותם בארץ.

הסופר הקדמון פליניוס יאמר בספרו חלק ח. עז. כי החזיר הוא נבער מדעת למאד, ועליו אמרו המושלים בשחוק, כי נפש החזיר הוא רק כמלח, השומרת את גויתו מרקבון, לא יותר. התחבולה להגדיל כבוד חזיר נקבה כמו באוזים, המציא האיש מ. אפיציוס בזאת, אשר יאבסוה בדבלת תאנים וישקוה מי-דבש (מעטה) ולפתע פתאום יהרגוה. – גם בשר חזיר מיער טוב מאד למאכל. זערפיליוס רוללוס הוא הראשון אשר הניח חזיר מיער שלם על השלחן, והדבר הזה קרה לפני ימים לא כבירים וכדבר פלא נכתב לזכרון בספר דברי הימים, אמנם לעת כזאת אין זה חדש וענינו ראות יום יום, אשר יעלו חזירי מיער על השלחן.

טערענטיוס פאררא יספר, כי ראה בארץ ארקאדיען חזיר אבוס ושמן למאד, עד כי לא יכול לקום עוד ממקומו ובעבי חלבו נקב עכבר חור וילד שם ילדים.

הסופר אעליאן היוני יאמר בספרו חלק טז. לו. כאשר חנה אנטיפטער על העיר מעגארא ולחץ מאד את יושביה, משחו חזירים בזפת רכה ויבערו בהם אש וישלחום חפשי, וירוצו משם החזירים ברוח עועים ויתגעשו וינהקו ויבאו בין הפילים, אשר במחנה האויב ויעשו שם שמות מהומה ומבוכה גדולה. מקול החזיר יחת הפיל תמיד ויתפלץ משריקותיו, לכן יגדלו חזירים עם פילים צעירים למען יסכינו עמהם.

נסתרות הן דרכי הגרוסמן

קשה להעלות על הדעת מצב שבו יוצר אחר, שלא נושא עימו את ההילה האיכותית (הכוזבת) ואת ההבטחה המסחרית (הוודאית) של השם דויד גרוסמן, מגיש לעורכו טקסט כמו 'אתי החיים משחקים הרבה', וזה אינו משליח אותו בחזרה על יוצרו, או עם יוצרו, עמוס בהערות מני הערות שעניינן חוסר אהידות סגנונית, התבדרות נרטיבית חסרת משמעות, שינויים תמוהים בנקודת המבט ושלל בעיות אחרות שספרו האחרון של גרוסמן שופע בהן. אלא שכאן, חשוב לציין, לא מדובר בעורך זוטר וחסר שיניים, כי אם במנחם פרי בכבודו ובעצמו, שעריכתו גאוותו ושמעולם לא הואשם בעריכת-חסר.

כפי שכבר ידוע היטב, 'הספרייה החדשה' של השנים האחרונות מתבססת על שלושה עמודי תווך מסחריים, שבלעדיהם, ככל הנראה, תחדל מלהתקיים ושקיומם מאפשר מן הסתם את המשך הפעילות הלא מסחרית (המידלדלת יום יום): הראשונה, המפתיעה מביניהם, היא אלנה פרנטה, שהעניקה להוצאה ארבעה אוצרות קופתיים, שאף מדיפים ניחוח קלוש של ספרות. אולם באר זו כבר יבשה לגמרי והכותר הרביעי בסדרת הרומנים הנפוליטניים המדוברת סתם את הגולל על הבונזה הזאת באופן סופי. שני האחרים, לעומת זאת, אינם ניסים שצצו משום מקום, כי אם נכסים ותיקים של 'הספרייה', שטופחו ופונקו במשך עשרות שנים: הראשון הוא א.ב. יהושע, שגם אם קסמו המסחרי לא מתעלה למעמדו מהעבר, עדיין מוכר טוב יותר מרוב היוצרים המקומיים, וכל תוצר חדש שלו זוכה לשבחים אוטומטיים, לניסיונות לכפות על הציבור הערצה לספריו החדשים – שאין בהם דבר מן הברק והקסם שהיה בסיפוריו המוקדמים, או אפילו ברומנים המוקדמים שלו – דוגמת מאמץ ההשתפכות המשולב של 'ציפר את מירון - שירותי המלכה ויח"צ' לאתרג את 'המנהרה' על גבי ארבעה גיליונות רצופים של 'תרבות וספרות' וגיליון אחד של 'הארץ ספרים'. הנכס השלישי הוא נושאה של רשימה זו, שמפרסם את ספרו החדש כשהוא בשיא

תפארתו: לוחם עטור תהילה שחזר מן הקרב האחרון עטור בפרס בוקר ופרס ישראל לספרות ושספרו האחרון נמכר היטב בשתי פעימות: הראשונה מיד עם צאתו בזכות התו המסחרי "דויד גרוסמן", והשנייה בעקבות ניפוח החזה הלאומי עם זכיית 'סוס אחד נכנס לבר' בפרס בוקר הבין-לאומי, שהוביל לחטיפת עותקי הספר מדוכני שבוע הספר בקצב שרוקן את עותקי המהדורה ממחסני ההוצאה. בהיעדר נתונים מדויקים קשה לומר בוודאות, אך הנחת העבודה היא שגרוסמן, לצד מאיר שלו, הוא המניה הבטוחה ביותר בעולם המו"לות המקומי. וכשנכס כזה מטיל ביצת זהב נוספת, חמש שנים אחרי זו שקדמה לה, מוציא לאור חפץ חיים כמו מנחם פרי מאפשר לעורך הראשי של ההוצאה שלו, מנחם פרי שמו, לעגל פינות, לא להתמקד כל-כך באחידות סגנונית או בהעמקה מתקבלת על הדעת של הנושאים והדמויות העומדים במרכז הספר, כדי להביא את הספר למדפים במהירות הגבוהה ביותר שאפשר ולספק עוד זריקת חמצן שתחזיק אותנו עד ליהושע הבא.

עם-זאת, ייתכן בהחלט שפרי לוקה באותה הטיית אישור שקוראיו הנאמנים של גרוסמן לוקים בה, זו שמונעת מהם להבחין בפגמים הבולטים מאוד של 'אתי החיים משחקים הרבה' ושל גרוסמן בכלל. במהלך קריאת הספר (שמחובתי לציין שהייתה פרך גדול ונמשכה זמן רב בהרבה מזה שציפיתי), ניסיתי לברר עם מספר קוראים נוספים, שהביעו התפעלות חסרת סייג מן היצירה, כיצד הם מסבירים את תנועת המספרת, גילי, ממשלבים גבוהים למשלבים נמוכים מפסקה לפסקה? את הבחירה המשונה, העצלה, לעבור לכתוב את סיפור הכליאה של גיבורת הספר, ורה, בגוף שלישי ובשינוי פונט, אחרי שני שלישי ספר, למרות שלאורך הספר כולו סיפוריה הועברו ישירות מפיה, בשפתה. זאת, בלי הסבר בגוף הטקסט שיצדיק את המעבר? (בחירה שהופכת לתמוהה יותר, לאחר שמתברר בעמודיו האחרונים של הספר שהחלקים שמסופרים מפיה של ורה, שלכאורה נכתבו כך כי הם תמלול של סרט שצולם, כלל לא מבוססים על אותו סרט, כי זה ירד למצולות לאחר שהמצלמה נפלה מצוק לתוך הים – ממש כך – ולא נותר לו זכר) – ועוד.

ניסיתי לברר האם הם מבינים את הדילמה של ורה, שעומדת בלב הספר, והאם משהו בסיפור אכן הצליח לייצר את הרושם שהייתה כאן מעין "בחירתה של סופי" – דבר אליו כיוון גרוסמן, סביר להניח – או שמא ברור

לכולם שיש פה שגיאה הרסנית של הגיבורה, ואם יש שגיאה, איפה החרטה, או הכפרה, מצד ורה עצמה או הסובבים אותה? איש לא הצליח לספק תשובה לכל התהיות האלה, לרוב, הם חלקו איתי את אותן התמיהות, אך כמה מהם השיבו באופן מאיר עיניים: אם גרוסמן עשה את זה, כנראה שיש לו סיבה. כלומר, זה לא שהוא כתב חלילה ספר בעייתי, אלא שלנו אין את הכלים להבין את הבחירות שלו, וכנראה שנצטרך לקרוא שוב כדי להבין, כי נסתרות הן דרכי הגרוסמן, ועלינו פשוט להניח כי הוא יודע מה הוא עושה.

בבסיסו, 'אתי החיים משחק הרבה' הוא מלודרמה מובהקת, שכלל לא מנסה להתחזות לדבר אחר. עד כאן שבחים. גב הספר מבטיח לנו, ברוח הזמן, שזהו "סיפורן של שלוש נשים חזקות", ורה, ביתה נינה ונכדתה גילי, המספרת. את חוזקן של שתי האחרונות לא איתרתי. נינה, לכל אורך הספר, היא קורבן של החיים, שחמישים ושבע שנים לפני ההווה של הסיפור נעקרה מאימה לשלוש שנים, טראומה שבעקבותיה בחרה בכל מסלול שיכול להוביל את חייה לאבדון, ולעזאזל המחיר. יסלחו לי הקוראים אם אינני מוצא פה חוזק, או על כך שלא הצלחתי למצוא בטקסט את הקישור הישיר בין טראומת העקירה למהלך חייה של נינה – אך הקורא הישראלי מורגל ב"קפיצת האמונה" בנוגע להתפתחות הפסיכולוגית של הדמויות הנכתבות פה. בניגוד לנינה, לגילי כלל אין הזדמנויות להביע חוזק או חולשה, אלא אם כן הכוונה היא ל"כוח שבסליחה" שהיא מעניקה – בארבע השורות האחרונות של הספר, שכל תכליתן ללחוץ על בלוטות הדמעות של הקורא – לנינה שנטשה אותה בילדותה.

גילי פותחת את הספר בסיפור ההיכרות של רפאל, אביה, את נינה, אימה. אביו של רפאל, טוביה (הערת האגב של הספר), נישא לאימה של נינה, ורה (מהות הספר), חודשים ספורים אחרי שנינה וביתה עוברות לקיבוץ מגוריהם של טוביה ורפאל (ואחיותיו של רפאל – אגביות גם הן). רפאל בן השש עשרה פוגש את נינה עוד לפני הנישואים, היכרות שבעקבותיה רפאל נלכד באהבת נצח לנינה, השד יודע למה, אל תשאלו, פשוט תאמינו. נינה בת השבע עשרה, מצידה, נוטשת את משפחתה (למה? ככה!) ונעלמת אל הנשייה, בזמן שאהובה הנצחי, רפאל – שעד כה הכיר אותה רק חודשים ספורים וידע אותה רק ערב אחד, מבלה את שנותיו הבאות בחיפושם נואשים אחר הנערה שאיתה החליף מספר משפטים ומשגל כשהיה בן שש

עשרה – לא מתפתה לאחרות ולא חושב על אף אחת מלבדה, התנהגות טיפוסית של בני נעורים שטופי הורמונים. כשהוא מוצא אותה הוא מגלה שהיא הפכה את עצמה, מבחירתה, לצעצוע מין של זנאי קוראני שחי בירושלים, ששולח אותה לשכב עם מחצית מגברי עיר הקודש ערב אחר ערב. וזו רק האקספוזיציה של הטלנובלה, שאחריה רפאל לוקח את נינה, אישה שלא פגש שנים, מירושלים, נישא לה, ויחד הם מביאים לעולם את גילי, שננטשת כעבור שלוש שנים על-ידי אימה, אחרי שזו בורחת לניו יורק כדי לעשות שם את אותם הדברים בדיוק שעשתה בירושלים כשאתרה על-ידי אוהבה הנצחי.

אבל נינה ורפאל אינם עיקר הספר, אלא ורה, האם הגדולה של המשפחה, דמות מיתולוגית ונערצת, בעלת שפה ייחודית וז'רגון פרטי, שגורמים לעשרות העמודים הראשונים של הספר – מצבור של בדיחות פנים משפחתיות – להיקרא כמו 'הדבר היה ככה' של מאיר שלו (שמצידו מושתת על 'לקסיקון משפחתי', או על 'אמרות משפחה' – המועדף על עורכו של גרוסמן – מאת נטליה גינצבורג). ורה חוגגת תשעים בחיק המשפחה, וגם נינה מבקרת מאי-שם כדי לחגוג איתה. במהלך הביקור נינה מספרת שאובחנה במחלה דמנטיבית כלשהי, שבגינה תאבד את זהותה בעוד שנים בודדות, ומבקשת מאימה, ביתה ובעלה שיצטרפו אליה למסע לאי העונשין היוגוסלבי אליו נשלחה ורה בתחילת שנות החמישים כשנינה הושארה מאחור ללא אם או אב. הם נענים מיד, ונוסעים למסע שיתועד בסרט על-ידי האב והבת, צמד קולנוענים כושלים. וכל הפיתולים האלה כדי להגיע לעיקר הספר, אחרי שלישי ספר, שבו ורה מספרת ישירות למצלמה את תולדות אהבתה הנצחית למילוש, אביה של נינה, ואיך אהבה זו הובילה אותם לילדה, למותו של מילוש ולהגליית ורה לאי עונשין, כשכולם מגיבים בתורם, כשגילי מתמודדת עם אימה, למרות ש"היא בכזה חרון עליה", וכולם לומדים לאהוב ולסלוח באורגיה של קתריזיס. כל זאת, כשסוד "נורא" מרחף מעל הסיפור, סוד ש-ורה חלקה עם נכדתה אך לא עם ביתה, קורבן הסוד. את קיומו חושפת בפנינו גילי בקלות, אך בשום אופן לא מוכנה לספר לנו את תוכנו, מחשש שמא טרם הכינה דיו את הקורא, בישלתו וזיגגתו, להתרגש מאוד מהסוד הנורא, אך גם לסלוח לורה או להבין את פשר מעשיה.

בין לבין אנו שומעים על כישלוננו של רפאל כקולנוען ועל עבודתו כעובד סוציאלי שמסייע בשכר זעום לילדים במצוקה (כי רפאל הוא אדם טוב, וחשוב שנבין זאת), על גילי המתמודדת עם משבר זוגי חסר חשיבות ועניין, מלבד כהכנה לארבע שורות הסיום שהוזכרו לעיל, שמחייבות שנדע על קיומו של בן זוג.

כאמור, מלודרמה – אבל כזו שמבוססת על סיפור אמיתי, ולכן, לכאורה, אמינה יותר. אלא שגרוסמן, מצידו, לא בדיוק משקיע מאמץ לשכנע אותנו באמינות מעשי הדמויות, בעיקר בשני המעשים הקשים ביותר: בחירתה של ורה להגן על כבודו של מילוש המת וסירובה להודות שהוא בוגד, תמורת חופש מוחלט והזכות להיות עם ביתה, שהובילה לנטישת הבת (זה הסוד האפל והנורא שגילי מסתירה מהקורא) ובחירתו של רפאל להקריב כל דבר בחייו עבור נינה, שלא נותנת לו דבר בתמורה. כדי שקורא סביר יוכל לקבל את הבחירות האלה, על המספר לספק לו מבט מעמיק ומשכנע לתוך נבכי נפשה של הדמות, ועם כל הכבוד לסיפור אהבתם של ורה ומילוש, המועבר לנו בראשי פרקים ובאנקדוטות, דבר בו לא נותן את התחושה שהבחירה בין להגן על כבודו של אהוב מת ובין להציל את חייה של ילדה בת שש אמורה לעורר התלבטות כלשהי – ואם ברור שנעשתה טעות, ורה לא מכירה בכך, כשגם חמישים ושבע שנים אחר כך היא מתעקשת שהיא לא נטשה את ביתה. גם הרגע עצמו שבו ורה עצמה אמורה להיקרע בין שתי האפשרויות מועבר במין לקוניות מפיה, כאילו אין פה בחירה בכלל, וחיי ביתה לא שווים את כבוד בעלה המת. ספק גדול אם לכך כיוון המחבר, אך כך יצא.

בבחירתו של רפאל משקיע גרוסמן אף פחות: רפאל, כאמור, פוגש את נינה, נינה נערה שונה מכל הנערות, ההורים שלהם נפגשים ונישאים, רפאל מנשק את נינה ושוכב איתה, נינה בורחת, רפאל לא פוגש אותה שוב במשך שנים. זה הכל. כל זה מתרחש לאורך חודשים ספורים, כששני המעורבים הם נערים, שמכתיבים את המשך שנות ההתבגרות של רפאל, שירותו בצבא ומעבר לו. רפאל, כמו רבות מדמויותיו של גרוסמן בעבר, נלכד ברגע אחד משנות נערו ווגורלו הוכרע, במחיר הרס מוחלט לו ולביתו. למה הוא אוהב אותה? אולי כי היא הייתה מסתורית בחודשים הבודדים שהוא ראה אותה? אולי כי הוא נלכד בשיגעון מיכאל קולהאוזי שתכליתו היא "להחזיר לה את ההבעות"? אין לדעת, שוב, צריך רק להאמין.

עוד מימיה הראשונים של קריירת הכתיבה שלו, גרוסמן היה סופר פופולארי למדי. עם זאת, נדמה שבשנים האחרונות מעמדו השתדרג מסופר פופולרי לדמות מיתולוגית, מעין סופר-סופר, שמרחפת מעל הספרות העברית. קשה להעריך מתי התרחש השינוי, אך יש סיבות טובות להעריך שמתישו בין ההצלחה הפנומנאלית של 'מישהו לרוץ איתו' (2000), שכבר חגג מזמן את מהדורת 150 אלף העותקים, ל'אישה בורחת מבשורה' (2008) צמחו דמותו ומעמדו למימדים שאנו חווים כיום. יש להניח כי בשנת 2019, למשל, 'בגוף אני מבינה' (2002), לקט של שתי נובלות, היה הופך לשני ספרים, שני להיטים ודאיים, כמו ש'מומיק' נעקר בשנת 2005 מדפי 'עין ערך אהבה' (1986) והודפס בנפרד. החיבור התמאטי בין שתי הנובלות המרכיבות את 'בגוף אני מבינה' היוו הצדקה לכריכתן המשותפת, אך למען האמת, כמעט כל יצירותיו של גרוסמן מתבססות על עקרונות דומים.

על שלושה יסודות יצירתו של גרוסמן עומדת: על המשפט המפותל, המתייפיף, על המספר-העד ועל הנרטיב הקיצוני.

את הראשון לא קל לתאר, אך מרגע שמבחינים בו, קשה לחמוק ממנו. מה שמעניק לטקסטים של גרוסמן את תחושת ההוד וההדר שכל-כך הרבה קוראים נשבים בקסמה, הוא עיבוי משפטים פשוטים יחסית על-ידי שמות תואר, ושמות תואר מרחיבים, והכפלות ושילושים. פתיחה אקראית של מרבית ספריו תאפשר לקורא להבין את כוונתי: "איש צעיר, רזה מאוד, מעוקם קצת התקרב מתוך צללי הערבה הבוכייה" או "הורמו אליה בתדהמה, ובמשטמה ובלגלוג עקום ומר" ('מישהו לרוץ איתו'), "ופתאום היא מוצפת געגועים, פשוטים, רעבתניים, לא נוהרים" או "חשבה שהיא מביטה בשרטוט ילדתי של פסי רכבת או של גדר ארוכה, אינסופית, שמתפתלת לרוחב הקיר הלך-ושוב, ויורדת מהתקרה שורות-שורות, בעקלתון, עד לגובה המיטה" ('אישה בורחת מבשורה'). רוב רובו של המשפט הגרוסמני מתאר חלקים אחרים בתוך אותו משפט, ומייפה משפטים, לצורך או שלא לצורך. זהו סגנונו הוותיק של גרוסמן, שהפך לו לטבע. מסיבה זו, 'סוס אחד נכנס לבר' הוא הצלחה ייחודית של גרוסמן, מכיוון שהוא נכתב ברובו בסגנון חיצוני, לא מוכר לסופר, כמעט בלי תקלות, אך גם שם, דמות השופט שמאזין להופעה כותבת גרוסמנית; וב'אתי החיים מדברים הרבה' אנו נעים מגרוסמנית, לשפתה של ורה,

לניסיון לשפה ייחודית של גילי, שלפרקים כותבת בשפה "עממית", כשבורח לה פה ושם משפט גרוסמני מובהק (או אולי ההיפך, כותבת גרוסמנית, ומחדירה במאמץ ביטויים יום-יומיים), דוגמת "כי פתאום עור, ודווקא עור חם, עדין, פתאום ריח של שמפו דאב, שבמקרה גם אני משתמשת בו" וגו' (עמוד 85), ולרגעים, שוכחת את עצמה לגמרי, וכותבת גרוסמנית שוטפת לאורך עמודים שלמים (ראה עמודים 78 עד 81, למשל). בעירוב סגנונות מבובל זה, קשה להחליט אם כשגילי כותבת, בתוקף תפקידה כמספרת – "אין שם כלום בשר", היא מכוונת לשפה עממית, נוסח "זה עולה כלום כסף" (ובמקרה הזה צריך לכתוב כנראה "יש שם כלום בשר") או שיש פה ניסיון לשפה גבוהה יתר על המידה, שלא עלה יפה. היסוד השני, כאמור, הוא המספר-העד, תופעה שכל קורא גרוסמן מבחין בה, גם אם קל למדי שלא להבחין בשכיחות שלה. את התיאור המוצלח והמדויק ביותר של התופעה ניתן לקבל מקריאת הכריכות האחוריות של ספרי גרוסמן, ובעיקר מקריאה במובאות הבאות מתוכן: "בורא את עולמו מתוך סיפורי אגדה מרהיבים שהוא מספר לעצמו. לאט נרקמת אל תוך אגדותיו כל המציאות שסביבו" ('חיוך הגדי'), "הספר מביא את התכתבותם, אך רק מצד אחד – מצדו של הגבר, יאיר. את מכתביה של מרים נותר לנו רק לשער" ('שתהיי לי הסכין'), "במהלך המאורעות המתעתעים ייחשף בפניו הסיפור האמיתי של הוריו ושל" ("יש ילדים זיגוג"), "נגלה לו, כמו בפאזל, סיפור מופלא השואב אותו לתוכו – סיפורה של תמר" ('מישהו לרוץ איתו'), "בכל אחת מצמד הנובלות שבספר הזה משמיע מישו סיפור באוזני אדם קרוב" ('בגוף אני מבינה') או "הסטנדאפיסט דוקלה ג'י, הפכפך מרתיע ומקסים, חושף בערב הזה את השריטה של חייו" ('סוס אחד נכנס לבר'). כל אחת ממובאות אלה מתארת סיפור שלא מתרחש בין דפיו, אלא מסופר בהם לצד שלישי, שאינו הקורא עצמו. מלבד 'ספר הדקדוק הפנימי' ומרבית 'עיין ערך אהבה' זוהי הטכניקה הנרטיבית העיקרית שמשמשת את גרוסמן. מספר-עד אינו תופעה חדשה או ייחודית לגרוסמן, אך השימוש שלו בה גובל בקיצוניות. לרוב, סיפור המסגרת של העד עצמו, כמו סיפורו של השופט ב'סוס אחד נכנס לבר' או סיפורה של גילי ב'אתי החיים משחקים הרבה', הם כמעט חסרי חשיבות. העדים נמצאים בספרים אלה, כמעט תמיד, כדי לנתב את הקורא לתגובה הרגשית המתאימה, כמו מוסיקה בסרט קולנוע, שצועקת לצופה

שהגיע הזמן לבכות או לפחד; תגובותיהן הרגשיות של העדים לסיפור משמשות כהתראה לקורא. גם בספר כמו 'שתהיי לי הסכין', שבו העדה לא נוכחת כלל בספר, ומכתביה נעדרים במכוון, המספר שואל אותה מדי פעם, במכתבים שלא נקרא לעולם, מדוע היא מגיבה באופן בו היא מגיבה, כך שברור מה התגובה הרצויה.

והיסוד השלישי, ולטעמי המעיק מכולם, הוא הנטייה של גרוסמן לסיפורי קיצון. לעתים מתבטאת נטייה זו בבריחה לילדות וכתבת ספרי נוער מובהקים, שמשווקים כספרי מבוגרים ('יש ילדים זיגזג', 'מישהו לרוץ איתו'), לעתים בדמות נוכחות מאיימת תמיד של שיגעון או בריחה מהמציאות, כנקודת קצה של משברים, שאין מהם מפלט, אליבא דגרוסמן; ואם לא אובדן דעת (מומיק ב'עיין ערך אהבה', דובלה ואמא שלו ב'סוס אחד נכנס לבר', אברם ב'אישה בורחת מבשורה') אז לעיתים מתבטא הדבר בהקצנה של התנהגות מינית או זוגית (נינה ורפאל ב'אתי החיים משחק הרבה', משולש האהבה ב'אישה בורחת מבשורה', שאול ב'אטרופ', נילי ב'בגוף אני מבינה'), או בהפלגה למחוזות רחוקים בזמן ובמרחב ושלילת הכאן ועכשיו (באופן מובהק ב'אישה בורחת מבשורה', אך כל ספר אחר, שמתרחש בעבר הרחוק, בארץ רחוקה או בשניהם גם יחד עונה על הגדרה זו). בכל מקרה, גרוסמן לא כותב על הכאן ועכשיו, לא על הפשוט והמייגע, לא על היום-יום, אלא על הגדול מהחיים, על השיגעון, הטירוף, הילדות הקסומה והריקבון הקיצוני ביותר שבהתבגרות. לאור זאת, הנרטיב המלודרמטי של 'אתי החיים משחק הרבה' – נרטיב שמצליח כמעין בלילת פלאים לכלול את כל המרכיבים גם יחד: אהבה קיצונית וחסרת בסיס, התנהגות מינית לא נורמטיבית, מלחמה, מוות, ייסורי ילדות בדמות שתי ילדות שננטשות על ידי אימן, שאחת מהן חווה כליאה וענישה פיזית, והכל בארץ רחוקה ולפני שרובנו נולדנו – הוא בסך הכל שלב מתקדם יותר, קיצוני רק במעט מסיפורו של דובלה הילד הדחוי שנוסע דרך שלמה מהנגב עד ירושלים בכבישים המשובשים של שנות השישים בלי לדעת איזה מהוריו מת. הכל חלק מאותו תהליך שהפך את גרוסמן לתופעת התרבות שהוא.

נראה שמאז 'שתהיי לי הסכין', עם כל בעיותיו, גרוסמן בוחר שלא לאתגר את הקהל או את עצמו. אפילו מפרוזה פוליטית במובהק הוא נמנע. השפה הפכה פשוטה יותר, הנרטיבים קיצוניים יותר, והמניפולציות הרגשיות,

בשלל הטכניקות שפורטו לעיל, הפכו ליעילות להדהים. גרוסמן, שעל אף פשרנותו המטרידה, קשה להתכחש לכישוריו, הופך בכל יום, למרבה הבהלה, לתו התקן לספרות העברית.

באחד מטורי הביקורת המהללים שליוו את צאת 'אישה בורחת מבשורה' קבעה אריאנה מלמד שזהו "הספר המכונן של הספרות העברית בשנות האלפיים". קבעה וצדקה. כתיבתו של גרוסמן נמצאת כבר עשורים בתהליך מקביל לזה העובר על הספרות המקומית, של התפשטות ממורכבות ובחירה בסנסציוני. מעמדו הכביר והמתכבד של גרוסמן מעלה את החשש שמא לאו דווקא מדובר בתהליך מקביל – אלא שגרוסמן עצמו נעשה לקטליזאטור הראשי: בזכות מעמדו, שבחי הביקורת הבלתי נגמרים, אהבת הקהל הגובלת בסגיידה וההצלחה הבין-לאומית חסרת התקדים. וכפי שארע לעורכו, שהיה מממסחריה הגדולים של הספרות העברית ושבוך אחד גילה שכוחות השוק אכזריים מכל מבקר, כך גם גרוסמן בספרו הנוכחי נפל בעצמו קורבן לתהליך ההידחללות ולחיפזון החפיפניקי שהוביל, ושמאפיינים את התוצרת המקומית מזה זמן מה.

למה לעזאזל לקרוא ספרות עברית?

אני אדם של מספרים. כל מרכיב במציאות מובן יותר, כך אני מאמין, אם ניתן למנות אותו, לנתח את תוצאות מנייתו ולהסיק מסקנות. ואולם, איתרע מזלי ונקלעתי דווקא לשדה ביקורות הספרות, מקום בו מספרים נעדרים יכולת ממשית להשיב על השאלות הגדולות, שאלות בתחומי הטיב, המהות והטעם, שאלות כגון הללו שלשמן נכתבה רשימה זו המבקשת לתהות על איכותה של הספרות העברית בת ימינו.

מצד שני, עלי להודות כי אין ספק שהתמזל מזלי להיוולד לעידן של שפע גדול, שפע אשר אינו מתבטא רק בזמינותם הגבוהה של מזון, מלבוש ומידע, כי אם גם בכינונו של מנגנון ביקורתי, המספק סוף כל סוף ובאופן ניסי מענה מספרי, חותך ומהיר לשאלת האיכות הניצבת בלב דיונינו.

אכן, עבורי, אדם של מספרים, מהנדס בשיר חייו, "טבלת המבקרים" של עיתון 'הארץ', המרכזת ציונים מספריים שהעניקו מבקרים שונים לספרים שקראו, היא לא פחות מנס. נס אשר יאפשר לכולנו לדעת, כמותית וחד-משמעית, עד כמה טובה הספרות שנכתבת כאן.

ריכוז הציונים המתפרסמים מדי שבוע ב"טבלת המבקרים" יספק לנו מידע לגבי מניין יצירות המופת העבריות הנשגבות שיצאו לאור בארצנו הקטנטונת (שקיבלו, מטבע הדברים, את הציון 10), כמו גם לגבי כמות הספרים שיצאו בתקופה המקבילה, שאמנם לא התעלו לדרגת יצירת מופת נשגבת, אך ודאי ראוי שכל בן תרבות יעלעל בהם (ועל-כן זכו "רק" לציון 9). בעטיים של קשיים טכניים, הסתפקתי בבחינה חלקית של 26 טבלאות בלבד שעלה בידי לאתר, ומיינתי: יצירות מופת לימיני, ספרי חובה לשמאלי. אך למרות המידע המוגבל שאספתי התוצאות היו ברורות, ואלה, גבירותי ורבותי, ירטיטו את לבו של כל מי ששומר בו פינה חמה לספרות העברית.

אחים ואחיות: אנו חיים ברנסנס של הספרות העברית! לכל הפחות חמש עשרה יצירות מופת בפרוזה פורסמו במחוזותינו בתקופה שאינה עולה על

שנה וחצי! לפחות ארבעים ספרי חובה נוספים, שרק פסע מנע מהם להתעלות לדרגת מופת, פורסמו באותם שמונה עשרה חודשים. בלום את סוסיך! יזעקו הספקנים. לא תוכל להתהדר בתוצאותיך. הלא טבלה זו מרכזת גם ביקורות חובבניות משלל בלוגים וממגזיני נישה וירחוני נשים למיניהם. על כך אשיב: הנושא נבחן לעומק, וגם כשמסננים מטבלה זו את אותם בעלי-דעות-לא-חשובות, ונותרים רק עם אנשי-ספרות-של-אמת שמפרסמים את תובנותיהם במוספי ספרות ממוסדים ומבוססים, פחות משליש מהספרים שנמנו נגרעים מהמניין שפורט לעיל. על-כן, חברתי חובבת המילה המודפסת, אל חשש, הספרות העברית נמצאת בתור הזהב שלה. ידידי איש הספר, תנוח דעתך! גם הספרות האנגלוסקסית או הגרמנית של תחילת המאה העשרים לא הצליחה להשתוות לתנופת היצירה המהפכנית של ישראל תשע"ט.

וכשהמספרים רועמים כך, אין לנביאי הזעם למיניהם אלא לשקוט. יחד עם זאת, מטבעי, אני גם אדם מפוכח. וככזה, אינני מצליח למנוע מהיפותזה חלופית לתיאוריה המבוססת היטב שהוצגה לעיל להרים את ראשה הכעור, משבית השמחות. זו אמנם השערה מרחיקת לכת, אך אנא מכם, התירו לכלב הציד שבי את הרצועה רק במקצת, ואנסה למצוא את הדרך אל הגופה הקבורה תחת שלושה סנטימטרים של עפר.

הגרעין הראשוני לחשדותי נזרע בי בזכות בני בכורי, חובב הציור, שיום אחד הראה לי את אחת מיצירותיו וביקש את חוות דעתי. התפעלותי לא ידעה גבול. זה היה, מבחינתי, ציור מופלא, שעמדתי לגביו לא השתנתה כלל נכון למועד כתיבת שורות אלה. אך פה עלתה התובנה הברורה: אם את הציור הזה היה מציג לי, לשם הדגמה, רמברנדט בן השלושים ולא בני בן החמש, לא הייתי מתפעל באותה מידה מאותו ציור נפלא (גואש על נייר A4, טכניקה מעורבת). וההתפעלות, מחובתי לציין, לא ניגרה רק ממני. גם אמו של הילד, סבתו, הגננת ושלל המטפלות והסייעות, כולן כאחת התרגשו מהיצירה.

מדוע אתה מייצר מסתורין מדומה, יישאל הקורא חד-המחשבה וקצר-הרוח, הלא צפוי שכולכם תכיילו את השיפוט שלכם לגילו של הילד, ברור ששיפוט יצירתו של ילד בן 5 מותאם לגילו, וכולל גם הערכה לפוטנציאל שנובע מיצירתו, כמו גם מהרצון להעצים את בטחונו של הילד ולנתב אותו באופן שיהלום אותו. על כך אענה: אמת! אך הספרות העברית, בניגוד

לבני, כבר הגיעה לפרקה לפני שנים רבות, ועדיין, כשאני מתבונן באופן שבו מעריכים את תוצרתה, קשה להימנע מהתחושה שקיים קריטריון שיפוט מקל ביחס אליה, כזה שמתאים להערכת ציורים של ילד שטרם הגיע לגיל בית הספר. אך הספרות העברית אינה פעוט שטרם הבשיל, כי אם ישות עם עבר מפואר למדי, והביקורות, זה בסיס ההיפותזה שלפניכם, מתייחסות אליה כאל בני בן החמש, שיש לגונן עליו ולהבין את המגבלות הנובעות מגילו. ביקורת הספרות היא ההורה המחבק והמגונן, שתמיד ינסה למצוא את הטוב במעשי בנו, ביקורת שאינה משחרת מוסר ביחס לאותו בן מטאפורי, ויוצרת לולאה של משוב חיובי, שרק מרחיק את מושא ביקורתה מהפוטנציאל שלו, מתפארת עברו, מעודדת אותו, בעקיפין, להיות בגן-עדן אינפנטילי.

וכך, יצירות שלא היו זוכות למבט חטוף לו היו מתורגמות משפה זרה, מתוארות פה כיצירות חד פעמיות, וממעוף הציפור, כשבוחנים את יחסה הכולל של הביקורת כלפי הספרות המקומית נוצר רושם, כוזב לחלוטין, שלא היו ימים טובים מאלה.

אין חדש בדברים אלה. הם נכתבו, חזרו וכתוב, על גבי דפים אלה ממש. אך "טבלת המבקרים", שאינה עניינה של רשימה זו, שכן היא רק דוגמת את המציאות ולא מייצרת אותה, משקפת לכולנו את המצב הפרדוקסאלי שבו חיה הספרות העברית. מצד אחד, בכל פינה עומד נביא מוכיח שזועק שהספרות העברית היא ישות חולה, בעוד כל מאזיניו ומרבית עוברי האורח מהנהנים בהסכמה קנאית, ומצד שני, כל שבוע זוכה ספר אחר לתשבחות חסרות גבול, פרופורציה או היגיון.

ההסבר לתופעה הזאת הוא פשוט לגמרי, וכמעט טריוויאלי מכדי שאציינו: הספרות העברית היא מעגל סגור של כמה מאות כותבים, מבקרים, מוציאים לאור ואקדמאים, שמחציתם חיים במעגל שרדיוסו שני קילומטרים ומרכזו בכיכר דיזנגוף, והנותרים יונקים ממרכז זה ומנהלים יחסי גומלין עם תושביו. לא קל לכתוב אמת על יצירתו של מי שתפגוש מחר לבוש בפיג'מה בביקור בסופר. אם חבר מביא לך טקסט לקריאה, תציין, לפני הכל, את הדברים הטובים. במאמרי ביקורת בני 300 מילים, הדברים הרעים פשוט לא יצליחו למצוא את מקומם.

גם התמים שבקוראים ייהפך לציניקן מריר כשיגלה שמי שכתב ביקורת מהללת על ספר חדש יושב מולו בפאב תל אביבי, כשמושא ההלל שלו

חולק איתו בירה. זה מראה שכיח גם עבור מי שפוקד פאבים תל אביבים לעתים נדירות כמוני. עבור מי שמבלה שם את מרבית לילות הפנאי שלו המציאות הזו כה ברורה, שכבר לא רואים את הפגם שבה, כמו גיבורים ברומן דיסטופי שמקבלים את מצבם רק כי הם אינם מודעים לקיומה של אלטרנטיבה (למרות שספק רב אם במצב הדברים הנוכחי תיתכן בכלל אלטרנטיבה למעגל הסגור והמחבק הזה).

הגילוי הנאות לא מת, הוא פשוט לובש דמות חדשה, ייחודית למחוזותינו: הוא נוכח, מרחף מעל כל מאמר ביקורת שנכתב פה כתנאי סף לכתיבתה, כאילו היכרות עם הכותב היא הכרחית לכתיבת ביקורת על יצירתו. במצב הדברים הזה כתיבת משפט נוסח: "אני מכיר מחבר ספר זה באופן אישי" הוא מחווה מיותרת לקורא, ממש כמו המשפט: "בכתיבת טור זה נעשה שימוש במעבד תמילים".

לעתים, מציאות זו מגיעה לשיאים של אבסורד, כשאת הגילוי הנאות מחליפה התהדרות של המבקר בהיכרותו עם המחבר, ותיאור מערכת היחסים המיוחדת שלהם, שכן, נתח לא מבוטל מטורי דעה אלה מגיע עם הנחת יסוד, שלכאורה אין עליה עוררין, לגבי גאונות המחבר. כך שהחיכוך האישי של המבקר עם מושא ביקורתו משמש תעודת יושר לכישורי המבקר, ומעמיק את תוקף התשבחות שמיד יוענקו לספר.

בנסיבות אלה, כשמתרחש אירוע לא צפוי ומישהו מעז לכתוב את עמדתו האובייקטיבית שלא עולה בקנה אחד עם אקסיומת הגדולה של מושא ביקורתו, מיד גודשות את הרשתות החברתיות זעקותיהם של 500 מחבריו הקרובים של אותו כותב – כל אחד מהם חוטא בכתיבה: עיתונאית, אקדמית או פסבדו-ספרותית – ונחרדים ממעשה הנבלה הגובל בחילול הקודש.

לעומת זאת, המכירות המידלדלות, והעניין הפוחת בספרות המקומית למול זו המתורגמת, מחייב הסבר. כך, שכשדנים במכלול הספרות העברית הכנות מחולקת בנדיבות. הספרות העברית בבעיה, וכולם מתנדבים לאבחן את מאפייניה וגורמיה. הבעיה היא, כך אומרים, בלימודי הספרות בבתי הספר, בהיעדר קוראים, בכורות המבקרים, בחוסר פרגון, בהיעדר ליבידו, במסחור מצד הוצאות הספרים, בדואופול, בניתוק עם מה שמתרחש כרגע בספרות העולם, בהטרונורמטיביות של הספרות המקומית, בכך שהיא נשלטת ונכתבת על-ידי הגמוניה לבנה, בגבריות יתר. כל ההסברים האלה,

מלבד כמה שבולטים במיוחד באיוולתם, יכולים אולי לספק הסבר חלקי להעדפות הקוראים, אך גם אם נדמיין מצב שבו הספרות העברית "מיישרת קו" עם ספרות העולם (תחת ההנחה המשונה שזה המצב הרצוי), קשה למצוא מה יעניק לקורא המקומי תמריץ להעדיף את ספרו של סופר מקומי עלום שם על פני רכישת ספר מתורגם, שנבחר על-פי טעם הקהל מבין מאות אלפי ספרים ושמגיע עם חותמות כשרות משלל מבקרים בעולם?

הספרות המקומית הנכתבת בעברית בימים אלה (לעת עתה אזנח את המונח המפוקפק "ספרות עברית" כדי לתאר אותה) נמצאת במשבר זהות. אם בעבר היה לה תפקיד בתוך פרויקט העלייה וההתיישבות, כמנסחת אידיאולוגית, מתעדת ותועמלנית, שנתן לקורא המקומי תמריץ לבחור בה על פני אחרות, הרי שבעידן הפוסט-אידיאולוגי (לכאורה) בו אנו חיים, היא מתקשה למצוא את ייחודה. במרדף אחרי מה שאבד לה, נכנסה הספרות המקומית ללולאת היזון חוזר, מתוך ניסיון למצוא את הקורא. רהיטות הטקסט ונגישותו לקורא הפכו ערך עליון, סטנדרטים של הניו יורק טיימס: ספרות מזוקקת, נוסחתית, ממוקדת "נושאים", פרטית מאוד, פסיכולוגיסטית להתיש, נעימה לעין ולא מאתגרת. ככל שתהליך זה נמשך, מתכנסת הספרות המקומית לדמותה של "הספרות הבין-לאומית", כפי שהיא נתפסת בעיני עורכים ומבקרים מקומיים, שרובם ככל הנראה מוטים על ידי כוחה השיווקי האימתני של הספרות האמריקאית, למחשבה שכך אמורה ספרות להיראות, תוך התעלמות, או אולי חוסר הבנה, שהזרם המרכזי בספרות האמריקאית נעשה זה מכבר לשממה אמנותית.

במצב זה, אם כבר הפכה הספרות המקומית לספרות מתורגמת הנכתבת בעברית, אם מרבית הרומנים המקומיים הם ספרים אמריקאיים שמתרחשים, במקריות ובחוסר מובהקות, בפתח-תקווה או ברעננה, אז למה לעזאזל לקרוא ספרות עברית? הפרט הישראלי, עם כל הצער שבדבר, אינו שונה מהותית מהפרט האמריקאי, או הנורבגי, או האיטלקי, וככזה, אין לו שום יתרון ביחס לקורא הישראלי על פני סופר מופת מדנמרק. אם חשקה נפשו של הקורא בהתעמקות ביחסי אב-בן או בסיפור אהבה נצחי באמצעות ספר טוב, הספרות הבריטית מציעה לו מגוון גדול משמעותית, ואין זה משנה אם סיפור האהבה מתרחש בחדרה או בברמינגהם – אלא אם כן הסופר העברי מדבר לקורא העברי באמצעות קודים תרבותיים ולשוניים שרק בני מינם מסוגלים להבין. אלא שהשאיפה של "חבירה למשפחת

העמים" שהחלה אט-אט תופסת מקום בישראליות החילונית קנתה שבייתה במסדרונות ההוצאות לאור ובלבכות הכותבים. אין זה המקום, ואינני האיש, לדון בשורשי תופעה זו, אך בחינת הספרות המקומית תראה, לרוב, שהטקסטים שמייצרים הכותבים המקומיים, בין אם אלה נאמנים למצפונם האישי של הכותבים ובין אם לאו, לא משדרים הזדהות עמוקה עם הזהות הישראלית, או אפילו הכרה בזהות כזאת. ואם הזהות עצמה מטושטשת, במזיד או בשגגה, מאין יצוצו להם קודים תרבותיים מקומיים, שייצרו שיח פנימי בין שני בני המקום (אחד כותב, שני קורא)? פסגת ההזדהות המקומית מתרחשת כשמדי פעם תציב אקספוזיציה ארכנית ומנותקת את הספר בעיר ישראלית ספציפית, אך לרוב זהו עוגן קל משקל, לא מהותי ליצירה, כמו שלושת העמודים הצועקים "אנחנו בחיפה", הפותחים את 'תיק הראיות' לאיילת שמיר, שמחיקה מוחלטת שלהם לא הייתה משנה דבר, או נתניה של ילדותו של דרור בורנשטיין המככבת ברומן פרי עטו הנושא את שמה (אך שמפאת כישוריו של המחבר מוטמעת בעידון רב יותר מבדוגמא שקדמה לה), שגם אני, שכל שנות ילדותי ונעורי עברו עלי במלואה באותה נתניה באותן שנים, מתקשה לזהותה.

הנתונים מצביעים על כך שקהל הקוראים המקומי מעדיף ספרות מתורגמת על פני הספרות המקומית כבר מספר שנים, והעדפה זו רק הולכת ומתגברת. ספריהם של יצרני רבי-המכר הוותיקים והידועים: שלו, גרוסמן, יהושע ועוז ז"ל ממשיכים להימכר היטב, ככל הנראה, אך בעשרות השנים שחלפו מאז ששלו וגרוסמן נכנסו לזירה, תעשיית הספרים המקומית הצליחה להנפיק מספר קטן מאוד של סופרים מקומיים ששמו מבטיח הצלחה, ויותר כמעט לגמרי על ניפוק סופרים ששמו מבטיח איכות. כאלה מגיחים, מדי פעם, באופן אקראי, אך רובם נכנעים לחוקי המשחק המקומיים והופכים במהרה לסופרים חסרי ברק שהפחד להרתיע את הקורא עם מורכבות כלשהי גובר עליהם, או שהם פונים לנסות לקושש קוראים בשוק הבין-לאומי. ניסיון להבין את הגורם לכך מוביל מיד לדילמת ביצה ותרנגולת קלאסית: האם הסופר המקומי הכותב עברית הפנה את מאמצי הכתיבה שלו לקורא הלא-מקומי בגלל שהמקומי נטש אותו, ובשל כך פרנסתו הידלדלה, או שההיפך הוא הנכון: לקורא המקומי לא נותר תמריץ להעדיף ספר מקומי בינוני על פני ספר מתורגם סביר, מפני שהסופר הישראלי פסק מלפנות אליו ישירות?

כך או כך, שוק הספרות המקומי, על מבקריו וסופריו, מודע לתהליך ההתנתקות הממושך ומדגים עד כמה הוא מבין את המצב הקיים, בו קוראים מקומיים מעדיפים לקרוא סופרים זרים וכותבים מקומיים מעדיפים לכתוב לקוראים זרים. ומכיוון שהוא ועסקניו חפצי חיים הם, וברור להם שבמציאות בה אין קוראים לספרות מקומית אין תכלית לקיומם המקצועי, אנו חוזים שוב ושוב בשיפוט המקל, היחצ"ני, שמוענק ליצירות מקומיות. בעיית היסוד של שוק הספרות העברית, לכאורה, היא ממדיו של קהל היעד. כמה מיליוני קוראים פוטנציאליים לא מהווים כוח קנייה מספק, ודאי לא כזה שמאפשר פיתוח סופרים צעירים ניסיוניים או מהפכניים, בלי לשלם על כך מחיר כלכלי כבד. אך אלה הם שיקולי שוק הספרות (להבדיל משיקולים ספרותיים), שאין לזלזל בהם, ואשאר את העיסוק בהם למוספי הכלכלה. רק מיעוט של יחידי סגולה לאורך הדורות (שייקספיר, דיקנס, דוסטויבסקי) יכול למנוע מיצירה שנכתבת עם חתירה לשורה תחתונה להיראות כמו ספרותינו: חנפנית ומשעממת, מתרפסת ומעוררת רחמים. יצירה שנכתבת כך, בלי כל טביעת אצבע ייחודית, גם תיכשל בהיבט הכלכלי, כשבתשעה מתוך עשרה מקרים יעדיפו על פניה את הפרנטה או האטווד החדש.

ובכל-זאת, קשה לקבל את בעיית יסוד זו ככזאת שמונעת יצירה חופשית. לראייה, דוגמה נגדית: הספרות הרוסית בברית המועצות, בפרט בארבעים שנותיה האחרונות. יזעק הקורא: יש בעולמנו פי עשרים דוברי רוסית מאשר דוברי עברית. זו, כמובן, אמת, אך מיטב הסופרים הרוסים של התקופה, כמו סשה סוקולוב ואנדריי ביטוב, כתבו מתוך ידיעה שיצירתם לא תותר לפרסום במקום בו רוסית היא השפה המקומית, אולי לעולם, והיא תיקרא רק על-ידי קומץ גולים בארצות-הברית, אולי בצרפת. ועדיין, זו ספרות כל-כך רוסית, שמדברת על רוסיה, במונחים שחלק גדול מהם יובן רק על-ידי מי שחי בה, עם בדיחות פנימיות וקריצות עין, ובמקרה של ביטוב (ב'בית פושקין' המופתי) תוך הסתמכות מוחלטת על טקסטים ספרותיים שכל מי שלמד במערכת החינוך הסובייטית בקיא בהם, וכל אחד אחר יידרש להערות שוליים. בניה של אמא רוסיה, לפחות באופן שצופה חיצוני עשוי להבין, ידועים לשמצה בגאווה שלהם, לטוב ולרע, ברוסיות עצמה – כך שאולי צפוי שסופר רוסי, גם אחד שגלה מארצו, יכתוב לקורא הרוסי באופן אקסקלוסיבי כמעט. הזהות ברורה וחד-משמעית.

מאגר הקוראים הפוטנציאלי של דור התחייה של הספרות העברית כלל עשרות אלפי קוראים לכל היותר. למרות זאת, בני הדור ההוא כתבו לבני עמם, בשפתם, כתיבה עברית-יהודית מובהקת, שמי שאינו יהודי דובר עברית יתקשה להבינה. קל לחשוב על ברדיצ'בסקי, גנסיין, ברנר (וגם עגנון הצעיר משני האחרונים רק בשנים מעטות) כדור נפילים חד פעמי, ולהשלים עם המצב שכמותם כבר לא יקומו לנו, אך לרוב דורות נפילים אינם תוצר חלוקה לא שוויונית של עשרה קבין של כישרון ותשוקה אמנותית לאורך ההיסטוריה, אלא תוצאה של נסיבות סביבתיות והיסטוריות שמאפשרות את קיומם, והנסיבות הנוכחיות של הספרות המקומיות הן הרסניות.

ככל הנראה לא ניתן לשחזר צירוף נסיבות מופלא שמוביל לפרסום, בפרק זמן קצר יחסית, של יצירות כמו 'פרה אדומה', 'אצל', 'מכאן ומכאן', 'והיה העקוב למישור'; כולן יצירות מפתח שראוי לתרבות מקומית להתגאות בהן. מלבד, אולי, שנות העשרים והשלושים בספרות האנגלית, קשה למצוא דוגמאות נוספות לתור זהב כה מרוכז ובלתי ניתן לשחזור גם במקומות אחרים בעולם. למזלנו, נקודת הזמן הזו בהיסטוריה היהודית והישראלית, של התעוררות לאומית לצד אי-שקט בין לאומי, של שפה שמתרוממת מעומק האדמה, של אידיאולוגיות רומנטיות שטרם כשלו, של כלכלה רעועה ועוני אמיתי, לא תשוב עוד. אך יש דברים שניתן וראוי לשחזר, למשל, האופן בו אותם כותבים חידדו זה את זה, האופן בו לא חשו מעולם מסופקים או שלווים. הלא רק חמש שנים לפני פרסום היצירה הראשונה מבין הארבע שמניתי לעיל זעק פרישמן ש"אין לנו ספרות", כנראה בכנות, אך גם כדי לעורר את השורות, ואילו היום מכל פינה מושמעת המנטרה "המון ספרים מצוינים יוצאים פה". הדוברים, בשיפוטם הרך והמפרגן, שכנעו את עצמם שזה המצב, ומפילים תרדמה על היצירה עצמה.

אני נזכר בשורה שכתב אבנר הולצמן בפתח אחרית הדבר שלו ל'רעם היופי': "לקורא הישראלי ייראו מן-הסתם סיפוריו של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי כתמונות מעולמות רחוקים ומוזרים", את הניכור הוא מייחס, בצדק, ל"הקשרי תרבות והקשרי לשון". אותם הקשרי תרבות והקשרי לשון הם הזהות המובחנת של ברדיצ'בסקי וממשיכי דרכו המיידים, דור של סופרים שנשא בתוכו את המטען התרבותי והלשוני של יהדות אירופה,

מתוקף היותם בני ישיבה לשעבר, ושמצא דרך לחבר אותם לתרבות אירופאית חילונית. השפה שנכפה עליהם להמציא, מתוקף דלותה באותם ימים, נבנתה על תשתית לשונית עשירה, בת שלושת אלפים שנה, הבנויה שכבה על גבי שכבה, לכל אחת משמעות תרבותית משלה. הם כתבו ספרות "חילונית" בשפה "דתית". זהות הלשון העברית עם היהדות הייתה מובנת מאליה, ובין כה וכה, כמעט כל הספרות העברית שנכתבה לפנייהם הייתה ספרות דתית.

אך החילוניות ההתיישבותית התנתקה לחלוטין ממקורותיה היהודיים, מהלשון היהודית. בפשטנות מה, אפשר לטעון שכל הטקסטים העבריים שנכתבו מאז חתימת התנ"ך ועד מגדלה זוהו כטקסטים יהודיים שאינם הולמים חברה חילונית. התנ"ך הפך לבסיס הספרותי האחד שאין שני לו. כל השאר נזנח. בחלוף זמן לא רב, עשרות שנים לכל היותר, העברית המודרנית הופרדה ממקורותיה עד שלקורא המקומי המודרני העברית של ברדיצ'בסקי נדמית כלשון שמגיעה "מעולמות רחוקים ומוזרים". אפילו קריאת תנ"ך, שעוד יש לה כמה נושאי לפיד בישראל החילונית, הופכת למשימה בלתי אפשרית, ורק בודדים יודעים שיש עברית ישנה שאינה תנ"כית (עוד אני נושא זיכרון עגום של מורה לספרות בתיכון שלי שכינה את שפתו של עגנון "תנ"כית", ואם זה התרחש בתיכון דתי לפני יותר משני עשורים, מה יגידו אזובי הקיר של ימינו).

עצה קבועה ניתנת לאלו השואפים לכתוב ספרות, והיא "לקרוא ספרות". באופן דומה, אלו השואפים לכתוב ספרות עברית, ראוי שיקראו ספרות עברית – אלא שכזו אינה נוכחת במחוזותינו כבר מזה כמה עשורים. איש לא קורא את הקלאסיקונים העבריים. בכך אינני מתכוון לקלאסיקונים המדומים (מגרוסמן ועד מטלון) המונפקים יש מאין, ומצורפים לקאנון על-ידי ביקורת נטולת און ומנגנוני יחסי ציבור שמנוניים אלה נקראים ומשפיעים על דורות של קוראים החוטאים (במלוא מובן המילה) בכתיבה, שמלבדם לא קראו דבר. רוב בני דורי שאחזו כרך של גנסין בידם, עשו זאת באקדמיה. אך אלה לא קראו את גנסין, אלא "למדו קריאה" בגנסין, וקריאה מסורסת חמורה ככתיבה מסורסת. אך אפילו בלימודי הספרות באקדמיה, הספרות העברית היא בת מאה וחמישים שנה לכל היותר. כשראש חוג בדימוס מתלונן על היעדר זיכרון תרבותי בספרות העברית, כוונתו היא, במקרה הטוב, למיעוט קוראי ברדיצ'בסקי (אך למען האמת הוא מכוון

למיעוט קוראי שבתאי). ספרות האגדה, המשנה, אלפי שנים של דיאלוג תרבותי ולשוני, של פואטיקה ייחודית ועצמאית, סולקו מן הדיון. את גלגל הזהות הישראלית כמקור לשיח פנימי בספרות המקומית לא ניתן להשיב. "ישראליות" כבר אינה זהות חדה וברורה, ורבים מבקשים להימלט ממנה. העברית היא תקווה, ייחודה, והנס האמור לעמוד במרכז הספרות העברית, כדי שזו לא תהיה סתם "ספרות מקומית הנכתבת (לשם הנוחות) בעברית". אך הניתוק המוחלט של היהדות החילונית מהספרות היהודית שולל את היכולת למצות את הפלא. טקסטים אלה נתפסים כטקסטים דתיים ותו לא. אך זה פשטני כמו לקרוא את דנטה ומילטון כטקסטים נוצריים בלבד או את שייקספיר כטקסטים פרו-מלוכניים בלבד. ממש כשם ששייקספיר כתב יצירות ספרות נשגבות ששימשו כמנגנון שכתוב היסטורי בשירות המלך (כנראה מתוך אמונה בהם), ספרות האגדה או המשנה מכילה ספרות נשגבת ששימשה כמנגנון בשירות היהדות (גם הפעם מתוך אמונה בה), וכשם שהמחשבה על חובב ספרות אנגלית שישלול את כתבי שייקספיר ככתבים מלוכניים מפאת התנגדותו הנחרצת למונרכיה מעוררת גיחוך בקרב רוב הקוראים, המחשבה על קורא עברית שנמנע מאלפי שנות יצירה עברית רק בגלל שיוכן האידיאולוגי תמוהה בעיני.

הציונות הדתית, שבעברה שאפה לגשר בין יהדות אורתודוקסית למודרנה, יכולה הייתה, אולי, לספק תשתית פואטית מסוג זה לספרות העברית, אך התוצר האחרון שלה שהראה ניצוצות של ספרות הוא חיים באר, שמכיר את הראשונים והאחרונים, את ברנר ואת עגנון, אך כבר שנים חלפו מאז שהפך מאיש ספרות לאיש שוק הספרות. מעבר לבאר כל מה שקיבלנו הוא פואטיקה של ראשי ישיבות, נוסח חיים סבתו, שנקראת כחיקוי חיוור של טקסטים נעלים, וגם לא מעט ניו-אייג' (בעיקר בקרב סופרי הדור הצעיר).

בהיעדר תשתית לשונית, תקווה היחידה של הספרות העברית היא שפעם בכמה שנים יבוא מחבר חד-פעמי, או יצירה חד-פעמית, ויזרים לה חמצן שיאפשר לאשליה להימשך כמה שנים נוספות. בינתיים, כל עורך, כל הוצאה, כל סופר, ימשיך במאמציו ללקט קוראים בתפוזות, על-ידי הפשטת טקסטים מכל מורכבות; כמו בתנ"ך רם, כל "ויבא אליה" יהפוך ל"ויעקב שכב איתה", ואם בעתיד המתקרב בצעדי ענק איש לא יבין דבר מלבד לשון דיבור, או אז הכל ייכתב בלשון דיבור (שבכל יום שחולף משתלטים עליה אוצר מילים ותחביר אנגלי – "בלי אנגלית היינו אבודים")

אמר סטנדאפיסט אחד פעם). הכל – רק שחם וחלילה הקורא לא ירוץ לקרוא איזה ספר שכיכב ברשימת רבי המכר בארה"ב; הכל כדי שהספרות העברית תמשיך להתקיים, אפילו אם היא כבר לא ספרות, ואפילו אם הקשר בינה לבין השפה עברית כבר מוטל בספק.

על 'אליס בארץ הפלאות'

'קול ישראל', דצמבר 1966

א.

בשנה שעברה מלאו מאה שנים לספר 'אליס בארץ הפלאות'. אדם שבא לציין יובלות מסוג זה עלול לחשוש שהנה הוא עומד לדבר על יצירה שבהכרח איבדה את תוקפה עם הזמן, ולא נותר לנו אלא לנבא את היעלמה המוחלט בעתיד הנראה לעין, או את הפיכתה לנכס תרבות קלאסי כביכול, משהו מת וחנוט. אך אני איני בא לא לבכות את אליס ולא לקבור אותה. אמנם הייתה אליס בת מאה ב-1965, אך השאלה אם עדין מוצאים אנשים עניין בהרפתקאותיה – אינה עומדת כלל לדיון. הדבר היחיד שמפליא אותנו כשאנחנו חושבים על יובל זה הוא שלאליס מלאו רק מאה שנה ולא יותר מזה. ספר 'אליס בארץ הפלאות' משול יותר לפרי של הדמיון האנושי הכללי והאנונימי מאשר לפרודוקציה של אדם אחד שחי בתקופה מסוימת ובנסיבות מוגדרות. כשקראנו, או כשהקריאו לנו, את הספר בילדותנו, התייחסנו אליו בלי ספק כמו שהיוונים הקדמונים התייחסו להומרוס. כלומר, לא העלנו כלל על הדעת שלסיפור הייתה התחלה היסטורית, שפעם חי אדם אשר לקח עט בידו והעלה את הדברים פרי רוחו על הנייר. לעולם של אליס יש כבר קיום שהוא מעבר לדפים המודפסים בספר, יש לו לעולם זה קיום מיתי. אילו סיפרו לנו בילדותינו שהסיפורים הללו אינם אלא יצירה כביכול, היינו בלי ספק מתרגזים על כך. שהרי הסיפור עצמו, עולם החלום וההפתעות שבו, היה מאבד מכוחו. התרשמיות הילדות כידוע הן חריפות ובנות-קיימא הרבה יותר מהתרשמיות מאוחרות של בגרות. את הביקורת הספרותית האמיתית על ספר אליס העברנו כולנו בילדותינו, ובכך הצבנו משהו שאינו מש מן הזיכרון, משהו אפוף הילה של אלמוות – ואכן 'אליס בארץ הפלאות' הוא ספר אלמותי. ובכל זאת יש לספר זה היסטוריה, והיסטוריה מוזהר לא פחות מן העלילות המסופרות בו. אמנם כשאנחנו מזכירים את אליס, היא מתקשרת תחילה עם זיכרונות הילדות, אך בעצם

זהו ספר השונה במהותו מספרים אחרים שנועדו לילדים. כמה מיצירות המופת של הספרות אשר בשעת כתיבתן נועדו למבוגרים הפכו במרוצת הזמן לספרים החביבים גם על ילדים, אם בגלל סיפורי ההרפתקאות שבהם ואם בגלל יסודות אחרים, דקים וקשים יותר לתפישה. לדוגמא, אפשר להזכיר את 'האקלברי פיין' של מארק טוויין, את 'דון קישוט' של סרוואנטס ואת 'מסעות גוליבר' של סוויפט, ספר שהוא הסאטירה החריפה ביותר והאכזרית ביותר והמבוגרת ביותר שנכתבה אי פעם נגד הקיום האנושי עצמו. ואילו על 'אליס בארץ הפלאות' של קרול עבר תהליך הפוך. כשנכתב הספר לפני מאה שנה פנה המחבר בדבריו אל המנטאליות של ילדים, אך משהו באופיו של הספר, משהו שאנסה להגדיר, או לפחות לתאר בשיחתי, הפכו ליצירה שחלק ניכר מקוראיה בימינו הינם מבוגרים דווקא, ולא ילדים. הדברים הגיעו לידי כך שהסרט אשר נעשה על פי הספר, על ידי ג'ונתן מילר, בשביל שירות הטלוויזיה של הבי.בי.סי, ודרך אגב זהו כבר הסרט השלישי המופק על אליס (דבר המעיד על חיוניותו של הספר), אותו סרט של מילר מוצג עכשיו באנגליה דווקא בשעות הערב המאוחרות יותר כדי שלא יחזו בו ילדים, מאחר שמנהלי הטלוויזיה מצאו שהשפעתו עליהם עלולה להיות שלילית. וגם ברטרנד ראסל העיר, לא על הסרט החדש הזה אלא על הספר עצמו, שיש לאסור את קריאת הספר על כל מי שלא מלאו לו שש-עשרה שנה. ראסל, באומרו זאת, התחכם כדרכו, אך הדברים נאמרו בעצם לא לגמרי בצחוק. עולם הספר הוא עולם המתחמק מהגדרה, זהו מין תחום ביניים שאינו מתגבש בקוטב אחד, גם האירועים המתוארים וגם הסגנון מעבירים אותנו לעולם פרדוכסלי שבין מציאות לחלום, בין משמעות לחוסר משמעות, בין סדר, הגדרה, קיום מגובש, לבין תוהו ובוהו, חוסר הגדרה וקיום אמורפי. אמנם חיות המתנהגות ומדברות כבני אדם נפוצות בספרות הילדים, אך רק בספרו של קרול מקבלים יצורים אלה את הסטאטוס העצמאי של עולם הגרוטסקה, כלומר של חלום בלהות קומי. אור שלא מן העולם הזה מציף את הספר, עלילתו מתרחשת במעבה האדמה אחרי נפילה ארכיטיפית; החיות דמויות האנשים והאנשים דמויי החיות מופיעים באורח פלא מתוך ערפילי הדמיון היוצר ונבלעים בו שוב. כולם אפופים ספק חרדה אשר לעולם אינה הופכת לחרדה של ממש, איומים של עריפת ראשים נשמעים ברמה אך איש אינו מאבד את ראשו. סכנות מסכנות שונות מצטיירות באור ניטרלי דווקא ומשועשע אפילו.

תהליכים פיזיולוגיים אשר בפוטנציה הינם מבחילים ומפחידים הופכים לבדיחה, כגון התרחבותה והצטמקותה של אליס כמה פעמים במשך הסיפור. התפרצויות התת-מודע הפרוע מתארגנות בסדר צורני של מודעות מתמטית. מתוך הנונסנס המסוגנן משתמעות כוונות סמליות או סאטיריות, ואילו אפיזודות שתחילתן סאטירה רצינית, מתפרקות לגורמיהם ההגיוניים כביכול והופכות לנונסנס טהור. אין פלא שתנועות ה"איזים" המהפכניות של המאה ה-20 מצאו בלואיס קרול אב רוחני. חלום אליס הוא ספר קוביסטי, סוריאליסטי, דאדאיסטי, ואם תרצו יש בו אפילו מיסודות הפופ-ארט.

[זקס מקריא מתוך הספר את השיר *Turtle Soup*, תחילה במקור ולאחר מכן בתרגומו של אהרן אמיר]

Beautiful Soup, so rich and green,
Waiting in a hot tureen!
Who for such dainties would not stoop?
Soup of the evening, beautiful Soup!
Soup of the evening, beautiful Soup!
Beau--ootiful Soo--oop!
Beau--ootiful Soo--oop!
Soo--oop of the e--e--evening,
Beautiful, beautiful Soup!

Beautiful Soup! Who cares for fish,
Game or any other dish?
Who would not give all else for two
Pennyworth only of Beautiful Soup?
Pennyworth only of beautiful Soup?
Beau--ootiful Soo--oop!
Beau--ootiful Soo--oop!
Soo--oop of the e--e--evening,
Beautiful, beauti--FUL SOUP!

מחבר הספר שהסתתר תחת הפסבדונים לואיס קרול, היה המתמטיקאי והכומר האנגליקני צ'ארלס לוטוידג' דודג'סון, הוא היה היפוכו הגמור של מהפכן. במשך חמישים שנה חי בכרייסט-צ'רץ', הקולג' האוקספורדי שבו

סיים את לימודיו ובו הרצה. מספרים שהרצאותיו היו חסרות הומור לחלוטין ותלמידים אף התלוננו על שעמום. תרומתו למתמטיקה לא היתה גדולה. אמנם פרסם מאמרים על פרדוקסים לוגיים מסוימים בכתב העת הפילוסופי 'מיינד', וגם כתב ספרים על תורת ההיגיון והמתמטיקה, אך למרות שכתביו מלאים דוגמאות ממבוכי ההיגיון, דוגמאות משעשעות מאוד, אין בהם בכתבים כדי לעניין ממש מתמטיקאי בן זמננו – מה שאין כן בספר 'ארץ הפלאות', שהמתמטיקאים והפילוסופים נמנים על חסידיו הנלהבים ביותר, ועוד אעמוד על הסיבות לכך. מתוך תצלומי דודג'סון ניבטים אלינו פני גבר יפהפה, שיער שחור, עיניים כחולות וארשת אצילה. אך גם בדמותו החיצונית יש משום פרדוקס, שהרי יפי-התואר נמצא בד בבד... אפשר לומר שהנו אפילו פונקציה של אסימטריות מוזרה, כתפו האחת גבוהה מן השנייה, עיניו הכחולות אינן שוות בצורתן, ואפילו חיוכו נראה עקום. מסתבר שהיה חרש באוזנו האחת ולקה בכובד פה. גמגום זה הביא לכך שלמרות היותו כומר מעולם לא

נשא דרשה. הוא היה שמרני בכל רמ"ח אבריו, אדיקותו הנוצרית אינה מוטלת בספק, למרות שלא האמין בנצחיות הגיהנום. בפוליטיקה הייתה עמדתו עמדה של טורי, שמרן, הבז למלעיגים הליברלים. הוא היה סנוב, במובן המקורי של המילה. בני האצולה מילאו אותו ביראת כבוד ואילו בבני העם זילזל. הוא היה פוריטן קיצוני אפילו במונחים של התקופה הויקטוריאנית (שהצטיינה בצרות מוחין ובצביעות מוסרית). לדוגמא אפשר להזכיר את תוכניתו לערוך מחדש את שייקספיר כדי שיוכלו לקרוא בו הפעוטות מבלי שמוסריותם תיפגע. אמנם הייתה קיימת כבר מהדורה מנופה של שייקספיר, ערוכה בידי בודלר (Thomas Bowdler), והמונח "to bowdlerize" כבר התקבל בלשון האנגלית, הוראתו – לסלף את המקור מתוך כוונות צנזור מוסריות כביכול. אך דודג'סון הרחיק לכת והחליט

לעשות "בודלריזציה" של בודלר כדי להתאים את שייקספיר לנשמותיהן הטהורות של ילדות קטנות. מעולם לא נשא אישה. עד סוף ימיו נשאר דמות קלאסית של הרווק הזקן. עם כל זאת טען דודג'סון שהוא אדם מאושר, ואין כל סיבה מדוע לא נאמין לו. לדודג'סון היו כמה תחביבים, הוא היה צלם חובב וצילומיו מעידים על כישרון רב בתחום זה. כמו כן החזיק תיאטרון בובות בביתו והיה חובב תיאטרון בתקופה שראתה באמנות זו משהו בוהמי ולא מכובד. הוא אהב משחקים והמציא גם משחקי מילים וגם משחקי מספרים. רישומי כל התחביבים הללו ניכרים בסיפורי אליס, אך התחביב העיקרי של דודג'סון היה אירוח ילדות קטנות. ימי האושר הגדולים שלו, אותם ציין במיוחד ביומנו, היו הימים בהם התיידד עם ילדה יפה חדשה או אירח בביתו את אחת מידידותיו הקטנות. כשנסע ברכבת היה נושא עימו צרור משחקים ושעשועים שהיה משתמש בהם כדי לצוד את ליבם של הפעוטות. כשטייל על שפת הים, היה מצויד בסיכות ביטחון ששימשו לחיזוק שמלותיהן המורמות של ידידותיו, שעה שחפצו לרוץ בין הגלים. הוא ראה בגופן של ילדות קטנות את האובייקט היפה שביקום ואף צילם וצייר אותן במערומיהן. הוא תיעב ילדים. הילד הקטן ההופך לחזיר ב'אליס בארץ הפלאות' הוא גילום רגשותיו בתחום זה. הדמות של הומברט הומברט מאהבה של לוליטה עולה כמובן באופן טבעי בהקשר זה, אך ההבדל הממשי בין הומברט הומברט ולואיס קרול הוא גדול ועקרונני. הוא מסמל את הפער הגדול בין תקופתנו ובין זאת שקדמה לה. אצל הומברט הומברט כידוע לא קיים כל הבדל בין האהבה לתאווה הבשרים, גופן ודמותן של הילדות הם לגביו התגלמות המיניות עצמה. הן הן שמעירות בו את התאווה ולפיכך מבלי כל הפרדה הופכות למוקד אהבתו הגדולה. לגבי דודג'סון הילדה הקטנה הופכת אהובה משום שהיא מסמלת את התום והטהור שהוא היפוכו של המין. רק בידדותיו הקטנות מצא מבטח מפני הייצריות הגופנית. ולא היה מעלה על דעתו כלל שאפשר לראות בהן אובייקט מיני. פעם נשק לנערה בת שבע עשרה אשר חשבה בטעות לבת שתיים עשרה, ואחר כך שלח מכתבי התנצלות לאימה. יש כאן כמובן מקום רב לפסיכולוגים המודרניים להתגדר בו, ואמנם נכתבו כבר הרבה מחקרים פסיכואנליטיים על דודג'סון וספריו. הנחת היסוד של תורת פרויד, ובכך מהפכנותה ההיסטורית, היא שהילד אינו תמים כלל אלא ייצרי בתכלית. אך לגבי דודג'סון, שלא קרא לא את זיגמונד פרויד ולא את

ולדימיר נבוקוב, הייתה דמות הילדה הקטנה התגשמות אידיאל רוחני נאצל. ולו היינו קוראים לו מן הקבר ומרמזים לו בחוכמתנו כי רבה שהיחסים בין רווק זקן מסוגו לבין ילדות קטנות עלולים להיות דו-משמעיים, היה מזדעזע וחושב אותנו למטורפים. מכל מקום 'אליס בארץ הפלאות' הוא ספר שנכתב מתוך אהבה, אהבה לילדה אחת מסוימת, הייתה זו אליס לידל, אהבתו הראשונה. אליס זו שעל שמה נקרא הספר, הייתה ביתו של הנרי ג'ורג' לידל, הדיקן של כרייסט-צ'רץ' באוקספורד. קרול-דודג'סון שימש לה מורה במשך כמה זמן, הייתה זו מסתבר ילדה יפיפייה באמת. הסופר ראסקין שהוזמן לשתות תה אצל הלידלס, מספר כיצד לא יכול היה להיפטר מן ההורים כדי שיוכל להזין עיניו בילדה זו ללא הפרעה. כשנשאל ראסקין אם היו גם שתי אחיותיה של אליס לידל בחדר, אמר "באמת אינני זוכר, הרי זה כמו חלום עכשיו" – וראסקין איננו מותיר ספק שאליס לידל הייתה משהו מיוחד במינו. את הסיפורים שהיה מספר דודג'סון לאליס לידל ולשתי אחיותיה שעה שטיילו מחוץ לאוקספורד או שטו בסירה במורד הנהר, העלה על הכתב. תחילה קרא לספר *Alice's Adventures Underground*, 'אליס במעבה האדמה', ואף עיטר אותו בציוריו שלו, ציורים מוזרים ומפחידים המזכירים בסגנונם את הסוריאליזם המודרני. ואולי אזכיר כאן שחלק מן האלמותיות של ספר 'אליס בארץ הפלאות' קשור בתמונות המעטרות אותו, שאינן תמונותיו של לואיס קרול, אלא תמונותיו של סר ג'ון טניאל, תמונות אלה קשורות בדמיונו, גם בדמיונם של אנשים שקראו את הספר בעברית (הספר תורגם גם לסווידלית ולסינית ולרוב שפות העולם). הציורים האלה של סר ג'ון טניאל הם חלק מאותה אלמותיות שדיברתי עליה קודם לכן. מכל מקום, אחרי שקרול פרסם את 'אליס במעבה האדמה', שכלל הוא את הסיפורים, השמיט והוסיף, ופרסם את הספר שוב, במהדורה מתוקנת, בשם *Alice in Wonderland*, 'אליס בארץ הפלאות', והוא הספר המוכר לנו כיום. כעבור זמן, בעקבות ההצלחה הכבירה שזכה לה הספר, כתב קרול סיפורים נוספים – *Through the Looking-Glass* – שהם הרפתקאותיה של אליס אחרי שהיא עוברת דרך המראה. 'אליס בארץ הפלאות' הוא ספר מלא חיוניות. הוא נותר מלא עניין לגבי הקורא המודרני, גם לזה שאינו יודע דבר על ניסיונות כתיבתו – ועל כן בשיחתי הבאה אנסה לנתח את משמעותו

הפנימית של הספר מבלי להזדקק לפרטי חייו ואישיותו של אותו אדם יפה אך א-סימטרי שכתב אותו.

ב.

בשיחתי הראשונה תיארתי את מחבר הספר 'אליס בארץ הפלאות' ואת הצורה שבה כתב. אך כדי להגיע לחקרו של הספר, כדי לעמוד על האוניברסאליות שבו ועל חיוניותו המתמדת, אין כלל צורך לדעת הרבה על המחבר – אותו מרצה פוריטאני ללוגיקה מתמטית שחיבב כל כך נערו קטנות. הדיון בכל יצירה בת קיימא אפשרי ללא קשר עם מחברה והוא הדיון באליס. ואכן מהו המתח הדרמטי והרעיוני המרכזי של הספר? דומני שגרעין סיפור ארץ הפלאות הוא העימות, קונפרונטציה, בין עולם הסדר, ההיגיון והסיביות המוגדרת של עולמנו היומיומי, ובין ממלכת החשכה, ממלכת התת-מודע, עולם חסר סדר, חסר היגיון וחסר סיביות מוגדרת. כתוצאה מעימות זה בין ה"מציאות" המוכרת שאותה מייצגת אליס, לבין ממלכת החלום, אפשר לומר אפילו ממלכת חלום הבלהות של ארץ הפלאות, נוצר מתח קומי שהוא מחתרתי, סאטירי. כוונתי היא שעולם ה"מציאות", במובן מסוים, מתגלה כתעתוע ברגע שהוא נמדד באמות המידה של התוהו ובוהו החלומי של היצורים המשונים החיים בארץ הפלאות. הייתי אומר שבצורה פרדוקסלית הספר הינו סאטירה על אליס עצמה, מעין הסרת לוט מעל כל המשמעת של המודעות שהיא מייצגת. אביא כמה דוגמאות. תחילה נופלת אליס לתוך מאורת הארנב הלבן, זוהי נפילה אינסופית, חוויה שרבים מאיתנו התנסו בה. חוויה זו יכולה להיות אפופת אושר גדול, חיילים שצנחו ממטוסים יודעים לספר על תחושה כמעט מיסטית של אובדן הקואורדינאטות הרגילות בשעת שהותם באוויר, מעין חירות שלא מן העולם הזה. אך חווית הנפילה יכולה גם להיות מחרידה, אפופת אימה גדולה, כפי שקורה בחלומות הזוועה המשותפים לרבים מבני הגזע האנושי. מעניין לציין שבשעת נפילה זו מהרהרת אליס בצורה מעורפלת על קווי רוחב וקווי אורך, היא שואלת את עצמה לאיזה Latitude או Longitude היא מגיעה. צורות מדידה מעין אלה, הן כמובן חסרות משמעות לגמרי בעולם שבו היא נמצאת עתה. והאפקט הקומי מתחזק על ידי העובדה שאליס אינה יודעת מה משמעות המילים

האלה אפילו בעולם המציאות אשר ממנו הגיעה, ואשר הוא כביכול עולם כמותי הניתן למדידה. קרול פה – ועוד יותר בחלקים מאוחרים של הספר – מתקיף את עצם ההנחה שלמילים, לשפה, יש משמעות מוגדרת שצידוקה בסדרים הקיימים של העולם החיצון. הסאטירה בספר מופנית בראש ובראשונה נגד מילים בתור שכאלה ונגד הסדר הסינטקטי-לוגי שלהן. התוצאה היא מעין נומינליזם פילוסופי קומי, ביסוס לעובדה שעולם המושגים שלנו, המתבטא בקטגוריות מילוליות קבועות הוא עולם קונבנציונלי פרי דחיקה שרירותית, המקבלת את תוקפה רק עקב הרגלי השימוש, ממש כשם שטענו פילוסופים כהובס, יום ורבים-רבים מבני האסכולה של הפילוסופיה הלשונית, או הנתחנית, בימינו. דבר זה מתבטא בספרו של קרול בעיקר בבדיחות הרבות הנשענות על דו משמעותן של המילים, כמו Tale – סיפור, ו-Tail – זנב, או Well – באר, ו-Well – היטב. אליס שואלת את המרמיט כיצד יכלו הילדות הקטנות שבסיפורו לשאוב מתוך הבאר כשהיו בתוכה "in the well", המרמיט עונה, "כמובן שהיו בפנים", "well in", כלומר עמוק במעמקי הבאר. עירוב תחומים זה של המילה עצמה אשר רגע אחד משמשת כשם עצם ומיד לאחר כך כשם תואר, מפוצצת את מוגדרות העצמים שעליהם מצביעה המילה. דוגמא נוספת, הוא ה-grinning Cheshire cat, החתול הצ'שיירי המגחך, או המחייך. החתול נעלם ואילו חיוכו נותר זמן מה אחריו, תלוי בין ענפי העצים. מה שמעלה באליס את ההרהור הבא:

Well! I've often seen a cat without a grin, but a grin without a cat!
It's the most curious thing I ever saw in my life!

הקומדיה כאן נובעת מן הצורה שבה מנתק קרול את מבני השפה ממשמעות השפה, ומתייחס אל המבנים כאילו הם משמעותיים כשלעצמם, במנותק. המילה 'מחייך', שנועדה לתאר את החתול, הופכת למשהו בעל אותה דרגת מציאות כמו החתול עצמו וכך יכולים שמות תואר להישאר תלויים בחלל העולם, עצמאיים לגמרי, מבלי לתאר שום דבר. וכשם ששמות התואר הופכים לשמות עצם, כך שמות העצם הופכים לשמות תואר. והתוצאה היא פעולת מחתרת מהפכנית המפוצצת את המציאות עצמה. הוא הדין בשירים הרבים, שירי הנונסנס המופיעים בספר, הנה אחד מהם, 'מחול הסרטנים':

[זקס מקריא את השיר *Lobster Quadrille*, תחילה במקור ולאחר מכן בתרגומו של אהרן

אמיר]

"Will you walk a little faster?" said a whiting to a snail,
"There's a porpoise close behind us, and he's treading on my tail.
See how eagerly the lobsters and the turtles all advance!
They are waiting on the shingle – will you come and join the dance?
Will you, won't you, will you, won't you, will you join the dance?
Will you, won't you, will you, won't you, won't you join the dance?"

"You can really have no notion how delightful it will be
When they take us up and throw us, with the lobsters, out to sea!"
But the snail replied "Too far, too far!" and gave a look askance —
Said he thanked the whiting kindly, but he would not join the dance.
Would not, could not, would not, could not, would not join the dance.
Would not, could not, would not, could not, could not join the dance.

"What matters it how far we go?" his scaly friend replied.
"There is another shore, you know, upon the other side.
The further off from England the nearer is to France —
Then turn not pale, beloved snail, but come and join the dance.
Will you, won't you, will you, won't you, will you join the dance?
Will you, won't you, will you, won't you, won't you join the dance?"

כשאנו שומעים שירים מסוג זה, במקור האנגלי, אנו נסחפים בקצב המילים עד שמשמעותן לא חשובה. אך מאידך אין אנו יכולים להישען בביטחון על העובדה שמה שעומד בפנינו הוא ממש נונסנס, משהו חסר משמעות לחלוטין. ברגע שהננו מבטלים את כל העניינים כמילוליות גרידא, חסרת הקשר וחסרת דנוטציה, מבצבץ משפט כגון: *There is another shore, you know, upon the other side ... The further off from England the nearer is to France*, כלומר יש הרי עוד חוף, הלא תדע, בעבר השני, וכמה שתרחק מאנגליה כך תתקרב לצרפת. ואז מתגנב אל ליבנו החשד שבכל זאת יש כאן משמעות, שהרי הדברים הם דברי טעם. ולא רק משמעות אלא מין פאתוס מיוחד במינו, עצבות שאיננה סנטימנטלית אלא מוזרה, ובסופו של דבר מספר השיר סיפור של ממש על החילזון העיוור

הירא מן הריקוד ועל הדג המשכנע אותו בהיגיון של ברזל שכדאי לו להצטרף. האפקט הוא של חירות מוזרה, שחרור מן הכבלים של מוסכמות הגיוניות וחברתיות כאחד. דרכי החשיבה של אליס נקבעו על ידי החינוך שקיבלה קודם לביקורה במעבי האדמה, הוקנו לה ערכים קבועים שצוירו כאבסולוטיים, לכן מתקשה היא כל כך להסתגל לנורמה של עולם הפלאים, כלומר לאובדן כל הנורמות המוכרות. הקונספציה של זמן עקיב ומרחב מוגדר שהיא המסגרת הבסיסית בה אנו חיים את חיינו מוטלת בספק לא רק בנפילתה הראשונית של אליס אלא גם בהרפתקאותיה המאוחרות יותר, כגון במסיבת התה המטורפת אשר בה מסתבר שהכובען המטורף התקוטט עם הזמן המופיע בדמות של האנשה אבסורדית ועל כן נעצר הזמן בשעה שש אחר הצהריים לנצח. השלישייה המטורפת: הכובען, ארנב האביב והמרמיט, נידונו לשתות תה נצחי, הם אינם מספיקים לשטוף את הכלים ועל כן הם עוברים ממיסא לכיסא סביב שולחנם. ולא רק רעיון הזמן מוטל כאן בספק, אלא התחושה הראשונית של זהות אישית. כבר בתחילת הספר גדלה וקטנה אליס בצורה מחרידה, מאחר שבעיני הילד הגדל הרי הגדול הפיזי קשור אמיץ עם הזהות האישית, יש כאן משום אובדן קואורדינאטות קיצוני. במהלך הספר נשאלת אליס כמה וכמה פעמים "ומי את?" על ידי הזחל למשל, ולא תמיד יודעת היא את התשובה. הכרתנו בזהות האישית, כפי שטען דקרט, היא התנאי הראשוני להכרה בקיום החיצון. בספר אליס, יחד עם אובדן הזהות אובד גם הביטחון בקיום בכלל. ואכן יצורי ארץ הפלאות קיימים קיום אמורפי בלתי מוגדר. הנה שיחה בין החתול המגחך לאליס:

"But I don't want to go among mad people," Alice remarked.
"Oh, you can't help that," said the Cat: "we're all mad here. I'm mad. You're mad."
"How do you know I'm mad?" said Alice.
"You must be," said the Cat, "or you wouldn't have come here."

היגיון עקום זה, שכולו מסכת של נון סיקוויטור, הוא בסופו של דבר היגיון בריא. שהרי בעולם חסר כללים, חסר רציפות הגיונית וחסר קשר סיבתי מחויב המציאות, התעקשותה של אליס לחשוב בצורה כה מסודרת

והגיונית היא באמת טירוף. יצורי ארץ הפלאות הם יצורים גרוטסקיים, חיות מדברות כבני אדם, כמעט, ובני אדם מתנהגים כחיות, קלפים מקבלים ממשות ויטאלית, כולם מייצגים את אובדן אותם תחומים בין סוג אחד של קיום לסוג אחר, שהם תנאי לקיומנו המסודר עלי האדמות. עם אובדן הזהות האישית מתפוצץ גם סדר הזהויות של העולם החיצון ובמיוחד מתערערת מערכת היחסים המנומסת כביכול אשר אליס למדה לקבלה כדבר מובן מאליו. יצורים אלה הם חסרי נימוס. הם מעליבים, פוגעים. נימוס הריהו מערכת חוקים שרירותית בלתי כתובה וכוונתו של הסופר היא להראות את כל חוסר הממשות המטאפיזית שבמערכת זו. הוא הדין בחוקים הכתובים, חוקי הצדק המשפטי, זאת אנו לומדים בשני הפרקים האחרונים של הספר, במשפט הגדול של נסיך הלבבות. משפט זה שהוא חסר כל היגיון פנימי מלבד החוקיות הטוטאלית של חוסר ההיגיון שבו, הוא משחק. אך אימת האבסורד המתלווה אליו וכן הקומיות שבו, מזכירים את המשפט של קפקא. לא פלא שבחר קרול בקלפי משחק, כשם שבחר בכלי משחק השחמט בספרו המאוחר יותר 'דרך המראה', כדי לממש את חוסר הממשות שבסדרי החברה. המשפט הזה שם ללעג את כל החוקים והמשפטים של האדם, מערכת המתגלית כאן כמשהו שאין לו כל בסיס. צעקתה של המלכה "Off with his head", "הסירו את ראשו", היא צעקת התוהו ובוהו התהומי שעליו בנויה כל המערכת הרופפת של תרבותנו האנושית. אך אם אנו מציינים שאליס בארץ הפלאות הוא ספר המעורר חרדה, חשוב לא פחות לציין שזהו ספר מצחיק. הצחוק נוטל את עוקצן של הסכנות והיצורים המאיימים עצמם שפוגשת אליס בדרכה הינם נלעגים לא פחות משהם מוזרים. זו תכונתה של הדמוניות הגרוטסקית. השטן שהופיע בדמיון ימי הביניים, אף הוא סמל ההתפוררות המוחלטת של סדרי היקום, היה מזעזע ומגוחך כאחד. היצורים המעוותים וחסרי הקיום המוגדר בציוריי ברויגל ובוש, או בסיפור ג'ונתן סוויפט, שייכים לאותו קטגוריה אסתטית, או אם תרצו, אותה קטגוריה אנטי-אסתטית שבה שריות החיות של ארץ הפלאות. ובנוסף על המגוחכות ישנו באמת יסוד הפליאה, תחושת פירון ההמצאה, חירות התיאור וחיבור היסודות המאפיין במידה שווה יצירות קומיות גרוטסקיות, כמו 'מסעות גוליבר', 'אליס בארץ הפלאות' ו'מחכים לגודו' של סמואל בקט. ואמנם סיפורי 'אליס בארץ הפלאות' מערערים את סדרי היקום, אך הספר איננו פסימי. לא רק הצחוק המטהר

הופכו לחוויה חיובית, אלא גם סיום הספר. אליס – אשר למרות סקרנותה הבלתי נלאית ציפתה כל הזמן לעקביות ולסיבתיות במקום שציפייתה הייתה חסרת שחר, במקום חסר זמן, חסר מרחב, חסר סיבתיות, חסר היגיון, חסר חוקים, חסר צדק, חסר זהויות מוגדרות – אליס מתחילה להבין בסוף הספר את הסכנה הגדולה שבארץ הפלאות, שהיא סכנת ההתפוררות המוחלטת. ואכן אליס מתקוממת כנגד המלכה המרשעת. המרד של אליס מתבטא בסופו של דבר בעובדה הפשוטה שהיא בוחרת בעולם היקיצה נגד עולם החלום:

'Let the jury consider their verdict,' the King said, for about the twentieth time that day.

'No, no!' said the Queen. 'Sentence first – verdict afterwards.'

'Stuff and nonsense!' said Alice loudly. 'The idea of having the sentence first!'

'Hold your tongue!' said the Queen, turning purple.

'I won't!' said Alice.

'Off with her head!' the Queen shouted at the top of her voice. Nobody moved.

'Who cares for you?' said Alice, (she had grown to her full size by this time.) 'You're nothing but a pack of cards!'

At this the whole pack rose up into the air, and came flying down upon her: she gave a little scream, half of fright and half of anger, and tried to beat them off, and found herself lying on the bank, with her head in the lap of her sister, who was gently brushing away some dead leaves that had fluttered down from the trees upon her face.

וכך רצה אליס לשתות תה של ממש בעולם של ממש. אמנם למדנו שעולמה היומיומי, עולמנו אנו, אינו פחות מטורף מעולם יצורי הפלאות, אך לפחות הוא עולם אפשרי.

* תודה גדולה לאורי מרקוס אשר מסר לנו את ההקלטה, וכן למשפחתו של המשורר אשר התירה לנו לפרסם את תוכנה.

"אי אפשר למנוע כתיבת דברי איווולת אבל אפשר למנוע את הבאתם לדפוס, וזהו אחד התפקידים הראשיים של העורך" - בנימין תמוז ומנחם ברינקר בשיחה על עריכת מוסף ספרותי

מראיין: לוי יצחק הירושלמי (24.10.1969)

מראיין: איך נראה המדור לספרות בעיניכם? האם הוא מהווה יחידה ספרותית או שהוא מהווה דבר המלווה את הספרות, מסביר אותה, או מקרב את הספרות אל הקורא ואת הקורא אל הספרות? כלומר, מעין מתווך... בבקשה, בנימין תמוז...

תמוז [עורך מוסף 'תרבות וספרות' בעיתון 'הארץ']: אינני חושב שאחת מההגדרות האלה שהזכרת הולמת את המציאות, היא הולמת אולי מצבים רצויים, במציאות זוהי תערובת. הייתי מדבר על המצב הרצוי, לא על המצוי. רצוי היה מאוד שמספר מדורי הספרות במדינה יהיה הולם את מספר המסוגלים לתרום להם, אצלנו אין זה כך, אנחנו שניים ושלושת רבעי מיליון תושבים עם X מוספים ספרותיים, ה-X הזה גדול בערך פי עשרה מן היכולת לעצב מוסף ספרותי טוב. רצוי היה אילו המוסף הספרותי יכול היה לפעול בתנאים נורמאליים, ותנאים נורמאליים אפשר ליצור בארץ למשל אילו הייתה הגבלה על נייר עיתונים, אז אפשר היה לעצב מוסף ספרותי שיעלה בקנה אחד עם רוח העיתון שאותו הוא מייצג או עם קבוצה ספרותית, ועל ידי כך יוכל להיות חי ונושא את עצמו. ואז הוא יכול, כמובן, לא לבוא במקום קריאת ספרות... אבל הוא יכול לשמש תבלין או "אפטיזור", מין מנה ראשונה נותנת תיאבון. בעיקר הוא צריך להיות מורכב מביקורת ספרות. המסורת הישראלית של הדפסת שיר וסיפור, צריך לתת לה אופי מיוחד, וגם זה היה יכול לעבור בשלום ולא להתחרות בשום דבר אחר אלא לגרום להתגברות של פעולה אחרת. המצב הוא שונה לחלוטין.

מראיין: אולי ברינקר... אתה רוצה להוסיף?

ברינקר [עורך המוסף הספרותי 'משא' בביטאון 'למרחב']: אני חלוק על דעתו של תמוז. אני אמנם סבור שאין מקום למספר הרב של המוספים שיש

בארץ, אבל אני בהחלט חושב שיש מקום ליותר ממוסף אחד ולכמויות הנייר המוקצבות להם. קודם כל אני חושב שאי אפשר לנתח את מצב המוספים בלי שמסתכלים על מצב העיתונות הספרותית הכללית במדינה. זאת אומרת, מה יש לנו בשטח של עיתונות ספרותית, מלבד התוספות השבועיות לעיתונים היומיים הכלליים. ובכך, למעשה אין לנו פריודיקה לא ספציאליסטית בארץ, מסוג מה שהיה קיים בספרות העברית כמעט תמיד, עד נאמר שנות ה-40. קיימת פריודיקה אקדמית ספציאליסטית. בין העיתונות הספציאליסטית הזו ובין העיתונות היומיומית של החדשות, קיימת שכבה ניידת מאוד של פריודיקה. אבל העיתונים האלה מצומצמים לחוגיהם הסגורים או שאינם רואים בראש ובראשונה תפקיד ללוות את הספרות גם מצד החדשות שבה, ההתפתחות שבה, ויוצא שמלבד קבוצה קטנה של דו-ירחונים, ירחונים ורבעונים, אין שום פריודיקה בארץ שמתווכת קודם כל בין העיתונות הספציאליסטית, נאמר, של מדעי התרבות לפחות, לבין הקורא. בתנאים המיוחדים השוררים בארץ, המוסף יכול, אם הוא רוצה, למלא תפקיד שאין מי שיעשה את זה במקומו בארץ, והוא לתווך בין העיתונות הספציאליסטית, המדעית, לבין העיתונות היומית, וזה אחד מתפקידיו.

מראיין: אין ספק שהמדור לספרות איננו נקרא על ידי כלל קוראי העיתון. כלומר, מספר הקוראים במדורים הספרותיים הוא מועט ממספר הקוראים את החדשות ואפילו את המדורים הפובליציסטיים הקלים יותר. למי אתם מכוונים את המדורים לענייני ספרות? בנימין תמוז...

תמוז: אינני בטוח שהגדרתך מדויקת. חלק מן החומר במדור הספרותי מגיע כמעט אל כל אותם אנשים אחרים הקונים וקוראים את העיתון. לא כל המדור הספרותי, בזה אין שום ספק. אבל לומר שיש חלוקה בין קוראי מדור לקוראי עיתון איננה נכונה לגמרי, אני חושב שאין לה שחר. אני מניח שכל קורא של כל עיתון מגיע לחלק מן המדור הספרותי כשם שבאיזושהי מידה הוא ודאי מגיע גם לחלק מן המדור הכלכלי, הפוליטי וכן הלאה. למי מכוון המדור? קשה מאוד לומר. הוא מכוון לכל קוראי העיתון, בלי שום ספק. ורצוי להביא אותו למצב שקוראי העיתון בכללם יוכלו לקרוא בו יותר ויותר חלקים עד כדי כך שיקראו את כולו, זה שוב מצב רצוי.

מראיין : האם גם אתה מנחם רואה לפניך את כלל הקוראים בעריכתך?

ברינקר : כלל הקוראים הם בשבילי כלל האנשים בעלי העניינים הספציאליסטים. זאת אומרת: אני לא תופש את הכלל כאן כמחוסר עניין ספציאליסטי, אלא את הכלל ככולל ריבוי של אנשים שכל אחד יש לו העניין הספציאליסטי שלו. אני מתאר לי שיש אנשים שקוראים ידיעות על ספרות העולם, יש אנשים שקוראים כרוניקה על הספרות העברית. אני מתאר לי שיש אנשים שקוראים רצנזיה על ספר פילוסופי או על ספר סוציולוגי ויש אנשים שאינם קוראים את זה וקוראים סיפור. אבל אם המוסף צריך להגיע אל ציבור קוראים רחב, ואני, לא רק שאני חושב כמו תמוז שהוא מכיוון לכלל קוראי העיתון, אלא אני חושב אפילו שמוסף צריך לרכוש לו קוראים שאינם קוראים את אותו העיתון היומי. הדרך היחידה להגיע אל ציבור רחב של קוראים נראית לי לא על ידי סילוק כל הספציפי, כי גם קריאת סיפורים ושירים, בינינו לבין עצמנו, זה דבר ספציפי.

מראיין : כל אחד מכם עורך מדור לענייני ספרות בעיתון בעל גוון מסוים. האם במדורים לענייני ספרות אתם רואים את עצמכם תלויים בקו הכללי של העיתון – ויש דבר כזה בכל עיתון – או שאתם מחפשים לעצמכם וסוללים לעצמכם והולכים בדרך עצמאית משלכם לאורה של ספרות או לאורה של תרבות? בנימין...

תמוז : אינני מוסמך לדבר על הקו הכללי של עיתון 'הארץ', יש לו עורך משלו. במידה שאני מבין את הקו הזה, הייתי אומר, וזה מספיק להבנה שלי ועיסוקי במדור, שיש לו רק מגבלה אחת – לא להדפיס דברי איווולת. אי אפשר למנוע כתיבת דברי איווולת אבל אפשר למנוע את הבאתם לדפוס, וזהו אחד התפקידים הראשיים של העורך.

מראיין : ומה היא הרגשתך וראייתך שלך, ברינקר?

ברינקר : אני אינני יכול להתפאר בפתיחות אינסופית לכל דברי החוכמה שבעולם, ישנם דברי חוכמה שאני ברצון אוותר עליהם, אבל אלה לא מותנים בקו אידיאולוגי מצומצם שאולי קשורים בו כמה מהחובות והזכויות והצבע המיוחד של העיתון היומי שבו נדפס המוסף שאני עורך.

מבחינה אידאולוגית – והביטוי 'אידאולוגי' הוא בעצמו מקבל אינטרפרטציות אידאולוגיות – אני חושב שנאמר, הייתי מפרסם, וגם פרסמתי, ידיעות אובייקטיביות על התפתחויות בספרות הערבית, או סיפור, נגיד, של סופר ערבי שרואה את המציאות הישראלית-ערבית מפרספקטיבה לגמרי שלו. לא הייתי מפרסם, נגיד, שיר שיש בו הזדהות מלאה עם התוכניות של הפת"ח, נגיד, גם אם הוא היה שיר מאוד מעולה ברמתו האמנותית. הייתי מעמיד לביקורת בעיתון כל ערך שנחשב למקודש או למוסכם כציוני או כקשור לתנועת העבודה, אני לא הייתי מכניס לעיתון מישהו שבשמחה מגיב, נאמר, ביצירת ספרות אפילו מעולה, על כישלון או על מחדל לאומי.

דחק יא
תם ונשלם
שבח לאל
בורא עולם